

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక

Journal of the Telugu Academy
KAKINADA

సంవత్సరము చందా రు 3—0—0.

సంపుటము 52 శోభకృత్తు చైత్ర-ఆషాఢములు సంచికలు 1-2

Vol 52 1963 ఏప్రిల్ & జూలై Parts I & II

విషయసూచిక

స్వ వి ష య ము.

ఈ శోభకృద్వత్సర చైత్రమాసముతో నీ పరిషత్పత్త్రి
నేఁబదియొక్క-యేండ్లు గడచి యేఁబది రెండవ వత్సరము ప్రార
మైనది. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్సంస్థ, తదనుబంధముగ వెలువడుచు
యీపత్త్రికయు నిన్ని సంవత్సరములనుండియు గ్రాంథిక భాషోద్ధ
మునకు శక్తికొలఁది కృషి నెఱపుచు నేయున్నది. ఈనాఁడు వివిధ
విద్యాలయములందును ప్రాచీనాంధ్ర సాహిత్యగ్రంథములపై వివ
నములు సాగించుచున్న విద్యార్థులు ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పు
ద్భాండాగారమందున్న ముద్రితా ముద్రిత గ్రంథముల సాహా
మున విషయసేకరణము గావించుచున్నారు. అట్టివారికి పరిషత్
యందలి గ్రంథసంచయమేగాక, పరిషత్పక్షమున పండిత సాహా
మునఁ బ్రచురింపఁబడిన శ్రీ సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటువు విశేషసా
య్యము నొసఁగుచున్నది. ప్రాచీన వాఙ్మయములో నేయే శబ్ద మే
యర్థమున నే శతాబ్ది మొదలుగ నుపయుక్తమయినదో తెలియు
శ్రీ సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటువు పరమసాధనమై వెలయుచున్న
ఈవిధముగ నాంధ్రభాషాచరిత్రమునుగాని, సారస్వతచరిత్రమును
వ్రాయఁదలపెట్టినవారికీ నిఘంటు వత్యంతోపకారియై వెలయ
న్నది. ఇట్టి యీనిఘంటువునఁ గొఱవడియున్న 'శ ష స హ'
నాలుగక్షరములకు సంబంధించిన భాగమును ప్రకటించి, గ్రాంథికా
భాషోపాసనాపరుల యభిమతము నీడేర్చుటకుఁ బరిషత్తు కృషి చే
చున్నది. భగవంతుని యనుగ్రహముకూడివచ్చిన నచిరకాల
నాపని పూర్తికాఁగలదని భావించుచున్నాము. లోకాస్సమస్తా
నోభవన్తు.

ఇట్లు,

సంపాదకుఁ

తిరుపతి వేంకటేశ్వరస్వామి విగ్రహముగూర్చిన పరిశోధనము.

ఆంగ్లవ్యాసరచయిత :— వీరశైవేతిహాసప్రవీణ శ్రీ బి. వి. శ్రీనివాసరావుగారు M. A. M. R. A. S. (Ceylon) F. R. A. S. (London) తుముకూరు, మైసూరురాష్ట్రము, గుల్బర్గా శ్రీశరణ బసవేశ్వర కళాశాలా చరిత్రోపన్యాసకులు (Ex.)

అనువాదకులు:—శ్రీ బండారు తమ్మయ్య.

తిరుపతిక్షేత్రమునఁ బూర్వము స్థాపితమయినది వీరశైవుఁడగు వీరభద్రుని విగ్రహమే. అది రామానుజమతీయులచేఁ దరువాత శ్రీనివాసమూర్తి (వైష్ణవవిగ్రహము)గామార్చివేయఁబడిన విషయము నుగూర్చి పరిశోధనపూర్వకమగు నంశము లీ వ్యాసమున నిరూపింపఁ బడినవి.

రామానుజమతావలంబకులయిన సాళ్వవంశ రాజులు, సంగమ వంశ్యుల (వీరశైవులు) విజయనగరసామ్రాజ్యము నాక్రమించి పరిపాలించినకాలములో ప్రజలలో మత విప్లవమునకు రక్తపాతమునకు స్థానము లేకుండ, చల్లచల్లగానే పయిమార్పును గావించియుండిరి. వీరశైవరాజ్యములో నీ రామానుజమతీయులు క్రీ. శ. 1419–1491 మధ్య కాలములో నీయుద్యమవిషయమున నిపుణత్వముతో, కుతంత్రముతో, స్వతంత్రముగఁ దమ యభిలాషమును సాధించికొనినారు. త్రిపుండ్రాంకితమయిన వీరభద్రవిగ్రహము, ఊర్ధ్వపుండ్రాంకితమయిన వేంకటరమణమూర్తిగాఁ బరిణతి నొందినది.

వీరశైవమతావలంబకులయిన సంగమవంశరాజులకు రామానుజమతీయులైన వైష్ణవరాజులతోఁ గలిగిన మతాంతర వైవాహిక సంబంధములు, బాంధవ్యములు ముఖ్యముగా నిందుకుఁ గారణములయి ప్రజలలో బహిరంగముగ విప్లవము కలుగకుండఁగనే తిరుపతిక్షేత్రమందలి వీరశైవ విగ్రహమును శ్రీనివాసమూర్తిగా మార్పుచేయఁ

గల్గినవి. దక్షిణ హిందూదేశచరిత్రములో క్రీ.శ. 1419-1491 మధ్య కాలమున నీ తిరుపతి దేవాలయమందలి వీరభద్ర విగ్రహము వైష్ణవ విగ్రహముగా మార్పు నొందుటకుఁ గారణమయిన వాస్తవచరిత్ర మీక్రింద నుదాహరించిన ప్రామాణికాధారములను బాగుగాఁ బరిశీలించినఁ బరిశోధకులకు విమర్శకులకు వ్యక్తము కాఁగలదు.

(1) కన్నడమున విరూపాక్షపండితుఁడు (క్రీ. శ. 1584) రచించిన చెన్నబసవపురాణముగూర్చి ఆర్. నరసింహాచార్యులుగారు రచించిన కర్ణాటకవిచరిత్ర ద్వితీయభాగము పుటలు3 07-310 లో నున్న విషయములు.

(2) విజయనగరసామ్రాజ్యమును స్థాపించిన సంగమరాజులు, అసలు కురుబ (గొల్ల) వంశమునకుఁ జెందినవారు. కర్ణాటకవిచరిత్ర ద్వితీయభాగము పుటలు 461-465 లలో తిరుమలరాయలు (క్రీ. శ. 1645-1706) గూర్చి వ్రాసిన విషయములు.

(3) సాళ్వవంశరాజులు, వారి వైష్ణవమతమునుగూర్చిన వివరములకు డాక్టరు ఎస్. కృష్ణస్వామి అయ్యంగారు రచించిన Historical Insciptions of Sonthern India (దక్షిణ హిందూదేశ చారిత్రిక శాసనములు) అను గ్రంథమందలి వంశానుక్రమణపట్టికలను, మైసూరు విశ్వవిద్యాలయ పక్షమున వెలువడిన ప్రబుద్ధకర్ణాటక వృష సంవత్సర దీపావళిసంచిక 10 పుటలో, పదునేనవ శతాబ్ది యందలి కన్నడవాఙ్మయమునుగూర్చి ధార్వారులోని కర్ణాట విశ్వవిద్యాలయోపన్యాసకులు, ప్రొఫెసరు S. S. Malavad గారు ప్రకటించిన వ్యాసము చూడఁదగును.

(4) సాళ్వరాజుల ప్రియదైవతము. అహోబలక్షేత్రమందలి నృసింహస్వామి - రాజనాథడిండిమపండితుని సాళ్వాభ్యుదయము (సంస్కృత కావ్యము) పుట 60 చూడుఁడు. డాక్టరు ఎస్. కృష్ణస్వామి

అయ్యంగారు రచించిన Ancient India (ప్రాచీనభారతదేశము) South Indian History and Culture (దక్షిణ హిందూదేశ చరిత్ర, సంస్కృతి) అను గ్రంథము ద్వితీయ సంపుటములో విజయ నగరరాజ్యమునుగూర్చి తెలియవచ్చిన స్వల్ప చరిత్రాంశములు (A Little known chapter of Vijayanagar History) అను అధ్యాయము చూడుడు.

(5) క్రీ. శ. 1419 రెండవ దేవరాయలకు (ప్రౌఢ దేవరాయలు) వీరశైవాగమసారసంపన్న" అను బిరుద మీయఁబడినది. 1928 సంవత్సరము మైసూరు ఆర్కియాలజీరిపోర్టు 91 పేజి నెం. 92 శాసనము, మైసూరు విశ్వవిద్యాలయము ప్రొఫెసరు డాక్టరు ఎస్. శ్రీకంఠశాస్త్రిగారు రెండవ దేవరాయలుగూర్చి 1928 మే నెల ఇండియను ఆంటిక్వరీ 57 వాల్యూములో వ్రాసిన వ్యాసము.

(6) క్రీ. శ. 1430 రెండవ దేవరాయలు చామరసు వలన వీరశైవదీక్ష నొందెను. కర్ణాటకవి చరిత్ర ద్వితీయ భాగము 64,65 పుటలు. వైష్ణవ రామానుజమతీయుఁడైన సాళ్వతిప్పదేవుఁడు, వీరశైవుఁడయిన రెండవ దేవరాయల జ్యేష్ఠ సోదరి నారమ్మను వివాహమయ్యెను. విజయనగరసామ్రాజ్య రాజవంశానుబంధమునుగుఱించి కర్ణాట విశ్వవిద్యాలయము ప్రొఫెసరు డాక్టరు B. A. Salatore గారి వ్యాసము పుటలు 415, శ్రీ కృష్ణస్వామి అయ్యంగారు విజయనగర చరిత్రాధారములు (Sources of Vijayanagar History) పుట 62, ఇండియను ఆంటిక్వరి 52 వాల్యూము 1-12 భాగములు 7 పేజి, 1913-14 మైసూరు ఆర్కియాలజీరిపోర్టు 47 పుట చూడుఁడు.

(7) క్రీ. శ. 1434 ప్రౌఢదేవరాయలమంత్రి లక్కణామాత్యుఁడు, దేవరాయల బావమఱఁది వైష్ణవుఁడు నయిన సాళ్వతిప్పదేవునకు కోలారుజిల్లాలోని తేకల్ (మాలూరు) పరగాణాను వప్ప

గించెను. పైని పేర్కొనిన డాక్టరు B. A. Salatore గారివ్యాసము 7 పుట, 1928 మే ఇండియను ఆంటిక్వరి 57 వాల్యూము పుటలు 77-85 చూడుఁడు.

(8) 1442 A. D:—చంద్రగిరి శాసనములో తిరుపతి దేవస్థానము శైవమునుండి వైష్ణవములోనికి మార్పునొందుచున్న ప్రారంభదశనుగూర్చిన ప్రస్తావనగలదు. 1933 ఏప్రియలు నెల Mystic Society త్రైమాసికసంచిక 23 వాల్యూము 477 పుట చూడుడు.

(9) క్రీ. శ. 1444:— తిరుపతిదేవస్థానము పూర్తిగా వైష్ణవగ్రస్తమయ్యెను. అప్పుడు విజయభూపతి కుమారుడు శ్రీగిరిభూపాలుఁడు చంద్రగిరి గవర్నరుగా నుండెను. పైనిజెప్పిన త్రైమాసిక సంచిక 476 పుట చూడుఁడు.

(10) ప్రౌఢదేవరాయలు క్రీ. శ. 1446 మెయి నెల 26 తేదీని నిర్యాణమొందెను. ఎపిగ్రాఫియా కర్నాటికా 2 వాల్యూము శ్రావణబెళగోళ 328; తిరుపతిదేవాలయము ఉత్తరపుగోడ దానిపై నెట్టవ్రాఁతలు లిఖింపఁబడక క్రీ. శ. 1446 వఱకు పూర్తిగా ఖాళీగా నుండెను. తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమువారి మాస సంచిక 4 వాల్యూము సంచిక (1933 నవంబరు).

(11) శ్రీపతి పండితారాధ్యుని శ్రీకరభాష్యము తిరుపతి దేవాలయమందలి విగ్రహము మొదట వీరభద్రునిదే యను విషయమును విశదీకరించుచున్నది.

"నను వేంకటేశ్వర వీరభద్రేశ్వర స్థానే విష్ణోరీశ్వర శబ్ద శ్రవణాత్ పరశురామావతారే, తస్య బ్రాహ్మణకులసంభవ శ్రవణాత్ కథం క్షత్రియత్వముపదిశ్యతే. ఇతిచెన్న వేంకటేశ్వరస్యాభాసావిష్ణుత్వేషు, తదంగే నాగభూషణాది ధర్మాణాం ద్యోతనాత్, మూలవిగ్రహే శంఖచక్రాది లాంఛనానా మదర్శనాత్, వీరేశ్వరస్య రామానుజ

కల్పిత వేంకటేశ్వరత్వం రజ్జు సర్పవదాభాసమాత్రమేవ, కించ తత్ప్రాణ్యాన్యో దేశ శివలింగదర్శనాదీశ్వరశబ్దో వ్యవహ్రియతే". దీని వలన తిరుపతి దేవస్థానమందలిది మొదట వీరభద్రవిగ్రహమే యనియు అందలి సర్పాభరణములు, పాణిక్రిందిప్రదేశమున శివలింగముండుట యిందుకుఁ దార్కాణమనియుఁ దెలియుచున్నది. మైసూరు పంచాచార్య ఎలిక్ట్రికలు ముద్రాలయములో 1932 లో ప్రకటితమయిన పండిత కాశీనాథశాస్త్రిగారి వీరశైవరత్న అను గ్రంథము పుట 51 చూడుఁడు.

(12) క్రీ॥శ॥ 1455 తిరుపతి దేవాలయ మంటప నిర్మాణము జరిగెను. 1914 ఇండియను ఆంటిక్వారీ 43 వాల్యూము 12;13,14 పుటలు చూడుఁడు

(13) క్రీ॥శ॥ 1470 సాళ్వ నరసింహరాయలు, అతని భార్య, ఇద్దఱు కుమారులు వీరితో తిరుమల దేవాలయమునకు చతుస్తంభ మంటపనిర్మాణము జరిగెను. తిరుపతి దేవాలయమందలి కట్టడముల యభివృద్ధినిగూర్చి తిరుమల దేవస్థానమువారి మాసపంచిక 4 వాల్యుము 12 సంచిక (డిసెంబరు 1953) 10,11 పుటలలో V. M. నరసింహము గారు వ్రాసిన వ్యాసము చూడుఁడు.

(14) క్రీ॥శ॥ 1471 సాళ్వ నరసింహరాయల ఏజెంటు ఈశ్వర నాయకుఁడు నరసింహ తిరుపతి అగ్రహారము (colony) నిర్మాణము జరిగించెను. 1921 సంవత్సరము మదరాసు ఎపిగ్రాఫికలు రిపోర్టు అనుబంధము 120 of 1921 ఉత్తర ఆర్కాటుజిల్లా, ఆర్ని డివిజను అయ్యంపాలెయము శాసనము, రావుసాహెబ్ సి.హయవదనరావుగారిచే మైసూరు గెజటీరు 2 వాల్యూము మూఁడవభాగము 1628 పేజీలో ప్రకటింపబడినది చూడుఁడు.

(15) క్రీ॥శ॥ 1473 1482:_ తిరుపతిదేవాలయ గోపురనిర్మాణ

ము- సాళ్వ నరసింహరాయలు దుర్గా సముద్రమను గ్రామము దాన ముచేయుట తిరుమల దేవస్థానము మాససంచిక 4 వాల్యూము 12 వ సంచిక (డిసెంబరు 1953) పుటలు 10,11 లలో V.Mనరసింహముగారు కట్టడముల నిర్మాణాభివృద్ధినిగూర్చి వ్రాసిన వ్యాసము.

(16) క్రీ॥శ॥ 1485:- వీరశైవరాజు మూఁడవ విరూపాక్షరాయల నాతని వజ్రసింహాసనమునుండి తొలగించి యాతని సేనాని సాళ్వ నరసింహరాయలు దాని నపహరించి యధిష్ఠించెను. S. కృష్ణస్వామిఅయ్యంగారు దక్షిణహిందూదేశ చారిత్రకశాసనములు పుటలు 71,72,73, అనంతాచార్యుల ప్రసన్నామృత కావ్యము. కృష్ణస్వామి అయ్యంగారు విజయనగర చరిత్రకాధారములు (నె 27 వ ఆధారము)

(17) మంతిన మఠనిర్మాణము- రామానుజ కూటమును స్థాపించి, చంద్రగిరికోటను రామానుజ మతీయుఁడయిన సాళ్వ నరసింహరాయ లొక్కఁడే నిర్మించెను. Mythic Socioty వారి త్రైమాసిక సంచిక 1933 సంవత్సరము 23 వాల్యూము 477 పుట చూడుఁడు.

ఉపసంహారము

పైని పేర్కొనిన 17 అంశములువలన విజయనగర సామ్రాజ్యమును బరిపాలించిన సంగమ వంశ్యులలో మొదటి వీరశైవరాజగు రెండవ దేవరాయల (క్రీ॥శ 1419-1446) కాలముననే తిరుపతిదేవాలయమందలి వీరభద్రవిగ్రహము వేంకటరమణమూర్తిగా మార్పు నొందెనని తెలియనగును. ముఖ్యముగా 8,9,11 అంశములు చిత్తగింపుఁడు.

రెండవ దేవరాయల కొడుకు, రెండవ వీరశైవరాజు నయిన మల్లికార్జునరాయల కాలములో (క్రీ॥శ॥ 1446-1466) తిరుపతి దేవాలయ మంటపనిర్మాణము జరిగెను. 12వ అంశము చూడుఁడు-

తుదకు విజయనగర వీరశైవరాజులలోఁ గడపటివాఁడయిన మూఁడవ విరూపాక్షరాయల కాలమున (1465-1491) తిరుపతి దేవాలయము "నరసింహ తిరుపతి" యను పేరితో నూత్నక్షేత్రమయ్యెను. ఆ కాలముననే ఆ దేవాలయ గోపురనిర్మాణము జరిగెను. 14, 15 అంశములు చూడుఁడు.

వీరశైవరాజు మూఁడవ విరూపాక్షరాయల వలన పైనిజెప్పిన గోపురము, నూత్నక్షేత్రము నిర్మించుటకుగాను బహువిధములయిన దానములు, సాహాయ్యములు నొంది తుదకు స్వామిద్రోహులయి రామానుజమతస్థులు సాళ్వరాజు లాతనిని వజ్రసింహాసనమునుండి తొలఁగించిరి. అనఁగా నీ సాళ్వరాజులే విజయనగరమందలి వీరశైవ సామ్రాజ్యమును దద్వజ్రసింహాసనముతోఁగూడ నపహరించియున్నారు. 16వ అంశము చూడుఁడు.

6వ అంశము వీరశైవుఁడయిన ప్రౌఢదేవరాయల సోదరికి, రాజకీయముగ వైష్ణవమతీయుఁడయిన సాళ్వతిప్పదేవునకు జరిగిన వివాహమును జేర్కొనును. ఇదియే తిరుపతియందలి వీరభద్రవిగ్రహము వేంకటరమణవిగ్రహముగా మారుటకు సులువుగా దారితీసినది. అనఁగా వీరశైవులకు, వైష్ణవులకు ఆనాఁడు రాజకీయముగ జరిగిన మతాంతర వైవాహిక బంధమే, తిరుపతిదేవస్థానమునఁ బయి మార్పునుసంఘటించినది. సాళ్వతిప్పదేవునకుఁ దనసోదరి నిచ్చిన కారణమునఁ బ్రౌఢదేవరాయలు రామానుజమతస్థులయిన సాళ్వవంశమువారియెడ జాలి, చనవు, నెయ్యము నెఱపి తన వీరశైవ రాజ్యములో వైష్ణవమతీయులకు సంసినంత పట్టుపట్టి నధికారము కలిగించెను. తత్ఫలితముగనే తుదకాతఁడు నాతని పుత్త్రుఁడు మల్లికార్జునరాయలు, మూఁడవ విరూపాక్షరాయలు పేరికిమాత్రము చక్రవర్తులుగానున్నను వైష్ణవమతీయు

లైన సాళ్వరాజులచే సింహాసనభ్రష్టత్వము నొంది తమరాజ్యమును గోల్పోయిరి.

వేయేల! సంగమవంశ్యుల వీరశైవ రాజ్యము యావత్తు రామానుజమతీయుల స్వేచ్ఛావిహార ప్రవర్తనములకు గురియయ్యెను. ఉభయవంశ్యులుగూడ విభేదముల విడనాడి మనోవాక్కాయ కర్మానురూపముగ స్నేహముతో మెలంగిరి. ఇందుచేతనే ప్రజలలో మతవిప్లవము గాని రక్తపాతముగాని లేకుండ రామానుజమతమువారు చల్లగా తమ యభీష్టానుసారముగఁ దిరుపతియందలి వీరభద్రవిగ్రహమును వైష్ణవ విగ్రహముగా మార్చఁగలిగిరి. సంగమవంశము వారికి సాళ్వవంశము వారికి, ఆనాఁడు రాజకీయముగ జరగిన రక్తసంబంధ బాంధవములే రక్తపాతము జరుగకుండఁ బయి పరిణామమును సాధింపఁగలిగెను. అభిషేక ప్రియుఁడయిన శివుఁడు, అలంకార ప్రియుఁడయిన వేంకటరమణునిగా మార్పుచెందెను. పర్యవసాన మేమనఁగా రెండవ దేవరాయల కాలముననే (క్రీ॥శ 1419-1446) తిరుపతియందలి దేవుఁడు విష్ణువుగా మారుటయు, సంగమవంశ్యులలోఁ గడపటివాఁడగు మూఁడవ విరూపాక్షరాయలకాలమునాఁటికి రాజును ప్రజలునుగూడఁ బూర్తిగా రామానుజమతీయుల ప్రాబల్యముచే వైష్ణవమతీయులగుటయు జరిగినది. అనంతాచార్యుని ప్రపన్నామృతము పుటలు 71,72,73 చూడుఁడు

శ్రీ కృష్ణస్వామిఅయ్యంగారు రచించిన విజయనగర చరిత్రాధారములలో నె 27 రు అధారము.

ఈ పరిశోధన వ్యాసముయొక్క ప్రధానసారాంశమేమనఁగా విజయనగర సామ్రాజ్యమును బరిపాలించిన వీరశైవరాజుల దౌర్బల్య కారణముననే వైష్ణవము క్రమముగాఁ బ్రాబల్యమొంది భరతఖండమందంతట వ్యాపించెను.

అనుబంధము

(1) పైని పేర్కొనిన యాధారములలో 11 వ ఆధారము శ్రీకర భాష్యముయొక్క రచయిత శ్రీపతి పండితారాధ్యులు క్రీ॥ శ॥ పదునొకండవ శతాబ్దమున శ్రీరామానుజాచార్యులకు కొంచెము తరువాత నుండినవాఁడు. శ్రీకర భాష్యమును వ్రాసినది యాతఁడేయయినచో * నాతఁ డందుదాహరించినట్టు లప్పటికే యాతని కాలమునాఁటికే తిరుపతిక్షేత్రమందలి శివవిగ్రహము విష్ణువిగ్రహముగాఁ గొంతవఱకు మార్పునొందిన ట్లూహింపనగును. శ్రీరామానుజాచార్యు లానాఁడు దక్షిణహిందూదేశమున మతాధికారము నిర్వహించు సమ్రాట్టుగా వ్యవహరించుచుండి, శివవిగ్రహములను శివక్షేత్రములను విష్ణువిగ్రహములుగను క్షేత్రములుగను మార్పుచుండెననియు, యథారాజా తథా ప్రజా" అనునట్టులు ప్రజలుకూడ నాతనికి వశులయి వైష్ణవమతస్వీకార మొనర్పుచుండినట్లు గ్రహింపనగును.

---

* శ్రీకర భాష్యము వాస్తవముగా శ్రీపతి పండితారాధ్యుఁడు రచించినది కాదనియు, బసవేశ్వర, పంచాచార్య పార్టీలు కర్ణాటదేశమునఁ బ్రబలముగ రేగిన రోజులలో శ్రీ పండిత కాశీనాథశాస్త్రిగారు సికిందరాబాదునందు సమర్థుఁడగు నొక బ్రాహ్మణ పండితునిచే వ్రాయించి శ్రీపతి పండితారాధ్య కల్పితముగాఁ గల్పించిన గ్రంథమనియు నావిషయమునఁ దామా పండితుని కుటుంబమువారినుండి వాఙ్మూలములఁ దీసికొంటిమనియు నా మిత్రులు శ్రీ T. H. సదాశివయ్యగారు MA.BL.(Retired District and Sessions Judge) నాతోఁ బలుసారులుముచ్చటించియుండిరి, ఇట్టులీ శ్రీకర భాష్యరచనము వివాదగ్రస్త విషయముగనే యున్నది. ఇది పూర్వము తెలుఁగులిపిలో సికింద్రాబాదునందును, దేవనాగరలిపిలో, ముప్పదియేండ్లక్రిందట రావుసాహెబ్ సిహాయవదనరావుగారివలనను, మరల 1962 సంవత్సరములో మైసూరు విద్యాలయము ప్రొఫెసరు T.G. సిద్ధప్పారాధ్యులవారివలనను, శ్రీపతి పండితారాధ్య కృతముగానే ప్రకటితమయినది.

—బండారు తమ్మయ్య,

(2) తదితరాధారములనుబట్టి క్రీ॥ శ॥ 1419-1446 ప్రౌఢదేవరాయలకాలమున రాజకీయముగ నాతని సోదరికి వైష్ణవుఁడగు సాళ్వతిప్ప భూపాలునికి జరిగిన వైవాహికబంధము కారణముగా సాళ్వనరసింహరాయల కాలమునాఁటికే క్రమముగా వైష్ణవము ప్రాబల్యమొంది తత్ఫలితముగా తిరుపతియందలి వీరభద్రవిగ్రహము పూర్తిగా నేఁటి వేంకటరమణమూర్తిగా మార్పునొందెననియు, ఇట్టి మార్పులు కొంతవఱకు మొదటఁ బదునొకండవ శతాబ్దియందే (రామానుజాచార్యుని జీవితకాలముననే) ప్రారంభమయి తరువాత మరలఁ బదునైదవ పదునాఱవ శతాబ్దులలోఁ బూర్తియయినట్లు మనము గ్రహింపవలసియుండును.

(3) వేంకటరమణమూర్తి విగ్రహమున నేఁడుగానవచ్చు శంఖచక్రములు కృత్రిమపు లోహముతోఁ దరువాత నిర్మింపఁబడినట్లేగాని మొదటనే ఱాతితోఁ జెక్కఁబడినట్లు కానరావు. శైవధర్మచిహ్నములు నాగాభరణాదికములు ఱాతిలోనే శరీరముపయి నేఁటికి నిలిచియున్నవి; హస్తముయొక్క దిగువను శివలింగము ప్రత్యక్షముగ నుండనే యున్నది.

శివయోగుల రచనలగూర్చి పరిశోధనము

సుప్రసిద్ధ శివయోగి, చిల్లకలవాడి వాస్తవ్యుఁడు బహుగ్రంథకర్తయునగు నిజగుణ శివయోగివర్యుఁడు తాళ్ళపాక అన్నమయ్యగారికి సమకాలీనుఁడు. ఆతఁడు ప్రౌఢదేవరాయల కాలమునఁ దిరుమలక్షేత్రమునఁ గొంతకాల మందుండెను. అతని గ్రంథములలో ఆనాఁడు తిరుపతి దేవాలయమందలి విగ్రహము నాతఁడెట్లు పేర్కొనెనో పరిశోధించుట నేఁటి చరిత్ర పరిశోధకులకెల్ల నీవిషయమున సత్యనిర్ణయమొనరించుటకయి పరమావశ్యకము. అందుకయి వారు శ్రద్ధవహింతురుగాక. (తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమువారి మాసపత్రిక: 4 వ వాల్యూము నెం 1 రు జనవరి 1953 సంచిక పుటలు 15,16 చూడుఁడు)

కుమారసంభవమునఁ గాళిదాసు ప్రతిపాదించిన ప్రేమస్వరూపము.

శ్రీ అయ్యగారి నరసింహమూర్తి, తణుకు.

ప్రకృతిసిద్ధముగ హృదయ కుహరమునందు జనించు నొక పవిత్రమైన శక్తియే ప్రేమ. ఇది హృదయమునం దప్రయత్నముగ జరుగు వ్యాపారము. ప్రేమకు గమ్యస్థానము హృదయసంజనితానందమే. ఒకరికి మఱియొకరియెడఁగల అమిత సద్భావమునకు అన్యోన్యవయః పరిమితినిబట్టి భక్తి, వాత్సల్యము, ప్రేమయని యందుము. పిన్నలకుఁ బెద్దలయెడఁ గల భావమును భక్తియనియు, పెద్దలకుఁ బిన్నలయెడఁ గల భావమును వాత్సల్యమనియు సమవయస్కులమధ్యఁగల భావమును బ్రేమయనియుఁ జెప్పుదుము.

సుహృత్ప్రేమ, దాంపత్యప్రేమ-యని ప్రేమ రెండు విధములు. దంపతిభావము దాంపత్యము. ఈదాంపత్యప్రేమ మఱల రెండు విధములు. ఒకటి బాహ్యసౌందర్యకారణముగా యౌవనమదముచే నరముల యుద్రేకమువలనఁ గలుగునది. దీనినే మోహమందురు. దీనికిఁ గామము ప్రధానము. అంగసౌఖ్యసంజనితానందములో నిది యణఁగి పోవును. రూపలావణ్యాదు లస్థిరములైనట్లే యీప్రేమయు నస్థిరమే. ప్రేమించి ప్రేమింపఁబడెడి రెండు వస్తువులకు హృదయ వైశాల్య నైర్మల్యములుండి, స్వార్థరహితమైనపుడు జనించు ప్రేమ నిష్కామప్రేమ. ఇయ్యది బాహ్యసౌందర్యము నాశింపక నిష్కపటమై నివాతదీపమువలె నిశ్చలమై యనశ్వరమై యుండును. ఇట్టిప్రేమ సర్వసాధారణముగ సామాన్యులకు సాధ్యముగాదు.

కవికుల తిలకుఁడగు కాళిదాసుచేఁ గుమారసంభవమునఁ బ్రదర్శింపఁబడినప్రేమ నిష్కపటము, నిష్కామము, నిశ్చలమునై యన్యోన్యాశ్రయమై పరమపవిత్రమై యార్షసమ్మతమైనది. పార్వతీ పరమేశ్వరులకును, రతీ మన్మథులకును నడుమఁగల ప్రేమను దాంపత్య

ప్రేమయని యందురు రతీమన్మథులప్రేమ స్త్రీపురుషుల యన్యోన్యాశ్రయమున కుదాహరణముకాఁగా, పార్వతీ పరమేశ్వరుల ప్రేమ నిష్కామప్రేమ కుదాహరణమగుచున్నది. పార్వతీ-తత్సఖులకును మన్మథ వసంతులకును నడుమఁగల ప్రేమను సుహృత్ప్రేమయని యందురు.

ప్రేమకుఁ బ్రధానము ధర్మముగాని కామముగాదు. నిష్కామప్రేమతత్త్వమునకుఁ గామము నిగ్రహింపఁబడవలెను. కామరహితమైనట్టి ప్రేమతత్త్వమును గాళిదాసు కుమారసంభవమున పార్వతీ పరమేశ్వరుల ద్వారమున వ్యక్తము చేసినాఁడు. పార్వతి తొలిజన్మమున మహేశ్వరుని పెండ్లియాడిన సతీదేవిగాని యన్యరాలుగాదు. వర్షము కురియుటతోడనే మొలకెత్తు బీజములరీతి నారదుని పలుకులు వినినంతనే యామె మనమునం దేమూలనో దాగియున్న ప్రేమాగ్ని ప్రజ్వరిల్లఁదొడఁగినది. నారదవాక్యప్రేరితుఁడైన నగసార్వభౌముఁడు హరుని పరిచర్యకుఁ గూఁతునంపఁగా నామె తనలావణ్యముచే శివుని లోఁగొననెంచినది. కాని పరమేశ్వరుఁడు సమాధినిష్ఠలో నివాతదీపమువోలె నిశ్చలమనస్కుఁడై యుండి తనపైఁ బుష్పబాణము నేయ నుంకించిన పంచబాణుని ఫాలాగ్నిచే క్షణములో భస్మీభూతునిఁగావించెను. అట్లే కామదహనఘట్టము నిష్కామప్రేమకు సూచకమగుచున్నది.

తనకుగా నెప్పుడు మదనుఁడు కామారికంటిమంటకు ఆహూతయ్యెఁడయ్యెనో యపుడే శైలాత్మజ తండ్రి మనోరథము, తన శరీర సౌందర్యము నిష్ప్రయోజనమైనవని చింతించి శరీరలావణ్యాదులు మోహజనకములేగాని ప్రేమజనకములుగావనియు నప్పరమేశ్వర వశీకరణమునకుఁ దపోలావణ్యమే ప్రధానమనియెంచి తపముచేయఁ గృతనిశ్చయురాలయ్యెను.

మహేశ్వరుని లోఁగొననెంచిన పార్వతి తపముచేయఁగృతనిశ్చయురాలైనదనువిషయము తల్లియగు మేనక యెఱిఁగి "తపఃక్వవత్సే క్వచతావకం వపుః పదం సహేత భ్రమరస్య పేలవం శిరీషపుష్పం నపునఃపతత్రిణః" అని తన తనయను దపోమార్గమునుండి మరలింప యత్నించెను. దీనినిబట్టి మాతృమూర్తికి బిడ్డపైఁగల వాత్సల్య మెట్టిదియో వ్యక్తమగుచున్నది.

"గురుర్నియోగాచ్చ నగేంద్రకన్యా, స్థాణుం తపస్యన్తమధిత్యకాయామ్ అన్వాస్త..." "శైలాత్మజాపి పితురుచ్ఛిరసోఽభిలాషం వ్యర్థం సమర్థ్య..." అనువానివలనఁ గూఁతునకుఁ దండ్రిపైఁ గల భక్త్యనురాగము లెట్టివో వెల్లడియగుచున్నవి.

సకల సాధనలకు నిలయమై యిష్టకామ్యసిద్ధిగల యింటఁబుట్టి రాజసభావముతో నంతఃపురములందు మెలఁగెడి నగసార్వభౌముని కూఁతున కొకు(క్క?)మ్మడిని సత్త్వగుణములవశఁజాలదు. అంతఃకరణమునందలి మాలిన్యము తొలఁగి నిర్మలమై చిత్తశుద్ధి గలిగినపిమ్మటఁగాని సత్త్వగుణ ప్రధానురాలుగాదు. అట్టిగుణమలవడిన పిమ్మటఁగాని శివుని సపర్యకును, దపోధ్యానమునకును నధికారముగాని యర్హతగాని చేకూఱదు. అట్టిపరిణామము గలుగుట కామె యాయింటిలో నరణ్యములందుండి యచటి చేతనాచేతనములకు సేవచేసెను. ఆమె మనమునందు నైర్మల్యము పొడసూపిన పిమ్మట మునిజనంబులకుఁ బూజలుచేయుచు కఠోరమగు నియమములచేఁ దపముచేసి మేనును గృశింపఁజేసి, అహంకారాదిగుణముల నంతరింపఁజేసి సత్త్వగుణసంపన్నురాలై పరమేశ్వరునిలోఁగల పరమోత్కృష్ట సౌందర్యమును బరిగ్రహింపఁగలిగెను.

స్వచ్ఛము, అమలినము నైన యపర్ణ మనమునందలి యాదర్శప్రేమను నిరూపించుటకై కాళిదాసు శివుని మాయాబ్రాహ్మణ బ్రహ్మచారివేషమునఁ దపోనిష్ఠలోనున్న పార్వతిని బరిపరివిధములఁ బరీక్షిఁ

పఁజేసెను. ఆపరీక్షయం దామెనెగ్గెను. ఈవిధముగఁ బార్వతి ధర్మదీక్షతో నిష్కామప్రేమను సాధించినది. కనుకనే పరమేశ్వరుఁడు "అనేన ధర్మస్సవిశేషమద్య మే, త్రివర్గసారః ప్రతిభాతి భావిని, త్వయా మనోనిర్విషయార్థకామయా, యదేక ఏవ ప్రతిగృహ్య సేవ్యతే" అని పలికినాఁడు

అగ్నితప్తమైన యపరంజివలె నపర్ణహృదయ మమలినమగుటచే బ్రహ్మచారి ప్రశ్నముల కన్నిటికి నుచితమైన సమాధానము లొసఁగి, పరమేశ్వరునిఁగూర్చి యిఁక శ్రుతికటువగు మాటలను విననోపక! "నివార్యతామాలికిమప్యయం వటుః పునర్వివక్షుః స్ఫురితోత్తరాధరః న కేవలం యో మహతోఽపభాషతే శృణోతి తస్మాదపి యస్స పాపభాక్" అని చెలికత్తెలతోఁ బలికి యటనుండి వెడలిపోవ నుంకించెను. సత్త్వగుణసంపన్నయు, నిర్భరతపఃకృశ కోమలదేహయునగు పార్వతి తనూవిలాసమే యయస్కాంతమువలెఁ బరమేశ్వరుని నాకర్షించి పట్టి బంధింపసాగినది. తత్క్షణమే చంద్రశేఖరుఁడు నిజస్వరూపముతోఁ బ్రత్యక్షమై "అద్యప్రభృత్యవనతాఙ్గి! తవాస్మిదాసః క్రీతస్తపోభిరితి వాదిని" యనిపల్కి యామెనర్ధాంగిగా స్వీకరించుట కంగీకరించెను.

పార్వతీపరమేశ్వరు లిరువురును బరిణయోత్సుకులై యున్నను గాంధర్వవివాహము నెఱపక ఆర్షసంప్రదాయానుగుణముగ "కన్యకను, పితృపరాధీన నగుటచే దేవరచిత్తంబున నవధరింపవలయు" నని చెలిచే విన్నపంబుచేయించి పవిత్రప్రేమను ఆదిమ దంపతుల మూలమునఁ గాళిదాసు లోకమునకుఁ జాటిచెప్పెను.

కామోద్రేకమువలనఁ గలిగిన యింద్రియచాపల్యము కాదు కనుకనే పరమశివుడు మునీశ్వరులతో "సోఽహం తృష్ణాతురైర్వృష్టిః విద్యుత్వానివచాతకైః అవివిప్రకృతైర్దేవైః ప్రసూతిం ప్రతి యాచితః" అని స్పష్టముగఁ బల్కినాఁడు.

ఆదిమదంపతులగు పార్వతీపరమేశ్వరుల ప్రేమ విషయతాల్ప

ముచే జనించినదిగాదు గనుకనే యౌవనమదముచేఁ గలుగు దుష్కృత్యములకు లోనుగాక ధర్మబద్ధమైయుండెను. ఈశ్వరుండును బిత్రుదత్తమైన కుమార్తెను చేఁబట్టి కుమారోత్పత్తిచేఁ దాను జగమునకు జనకుఁడై యామెనుజననిగాఁజేసి యిష్టఫలసిద్ధితోఁ గృతకృత్యుఁడాయెను

తన సఖులు గొనివచ్చిన పుష్పములను స్వహస్తలూనములగు పుష్పములను గలిపి హరుని కర్పించుచుండిన పార్వతి కామదహన సందర్భమునఁ దనసఖుల సమక్షముననే తన మనోరథము భగ్నమయ్యెనని యెంతయో వ్యథనుజెందెను. కాని తత్సఖు లామెచేయుప్రయత్నము కెల్లవేళలఁ దోడ్పడిరి. అట్లే మాయాబ్రాహ్మణ బ్రహ్మచారి రూపమున వచ్చిన స్మరవైరికిఁ జెలికత్తె ద్వారమునఁ దన మనోభీష్టమును (వరునివిషయమును) నెఱిఁగించెను. ధర్మపరీక్షయందు విజయమునొందిన పిమ్మట సాక్షాత్కరించిన చంద్రకళాధరునకుఁ దనతండ్రి యగు హిమవంతుఁడు కన్యాదానముచేసిన పిమ్మటఁ బరిగ్రహింపవలయునన్న సందేశమును జెలికత్తెద్వారమునఁ దెలియఁబఱిచెను. తపోనియమ సమయమందుఁ బార్వతి, తత్సఖులును సుహృద్భావముతో మెలఁగిరి. వసంతుఁడు మన్మథున కెడబాటులేని మిత్రుఁడు. మన్మథుని కష్టసుఖములను దనవిగా భావించుకొనెడివాఁడు. కనుకనే రతీదేవి భర్తృమరణమునకై విలపించుచుఁ దనకు దర్శనమీయకున్నను బ్రియమిత్రుఁడగు మాధవునకు దర్శనమీయుమని కోరినది.

"దయితాస్వనవస్థితం నృణాం నఖలుప్రేమచలం సుహృజ్జనే" అను దానినిబట్టి కైతవములేని స్నేహబంధ మెంతసుస్థిరమైనదియో మనమూహింపవచ్చును.

ఇఁక రతీ-మన్మథుల ప్రేమయు నన్యోన్యానురాగాశ్రయమై పవిత్రమైనది.

అన్యోన్యానురాగాశ్రయమైన దాంపత్యప్రేమ ప్రకృతిలో నెచటనైనను గాంచనగును. వసంత వర్ణనమున స్థాణ్వాశ్రమమునందలి ప్రాణులయన్యోన్యాశ్రయ భావశృంగార చేష్టలనుగవియిట్లు వర్ణించినాఁడు

"మధుద్విరేఫఃకుసుమైకపాత్రే పపౌప్రియాంస్వామనువర్తమానః
శృంగేణ సంస్పర్శనిమీలితాక్షీం మృగీమకండూయత కృష్ణసారః"
పర్యాప్తపుష్పస్తబకస్తనాభ్యాం స్ఫురత్ప్రవాళోష్ఠమనోహరాభ్యాం
లతావధూభ్యస్తరవోఽప్యవాపుర్వినమ్రశాఖాభుజబన్ధనాని"

స్త్రీశక్తి యెట్టిదైనను ప్రకృతిసిద్ధముగాఁ బురుషునిపై నాధారపడియుండును. స్త్రీ పురుషునిపై నాధారపడియున్నను నన్యోన్యాశ్రయములేనిదే యవి శోభింపఁజాలవు. ఈవిషయమునే కాళిదాసు మనోజ్ఞమైన యుపమలలోఁ గూర్చినారు.

పురుషుఁడు దీపమువంటి వాఁడనియు, స్త్రీ యందలి వత్తి యనియు, దీపమాఱిపోయినచో వత్తిఁ బ్రయోజన ముండదనియు, వత్తి లేనిచో దీపముండదనియు, కనుక స్త్రీ పురుషు లిరువురు దీపము వత్తివలె నన్యోన్యాశ్రయులని చెప్పెను. రతీదేవి భర్తృమృతికై విలపించుచుఁ దా నాఱిపోయిన దీపపువత్తి పొగవలెఁ బొగులుచున్నానని వసంతునితోఁ బల్కెను. పురుషుఁడు వృక్షమువంటివాఁడనియు, స్త్రీ దాని నంటియుండు లతవంటిదనియుఁ బేర్కొనెను. వృక్షము పోయినచో లతకాశ్రయముండదు, లతలేనిచో వృక్షమునకు శోభయుండదు. లతావృక్షములవలె స్త్రీపురుషు లన్యోన్యమనఁగి పెనఁగి యున్నపుడే సుందరముగా నుందురు.

ఇట్లీవిధముగఁ గవికులతిలకుఁడగు కాళిదాసు నిష్కామప్రేమతత్త్వమును, అన్యోన్యానురాగాశ్రయ విలసితమైన దాంపత్యప్రేమస్వరూపమును గుమారసంభవమునఁ బ్రతిపాదించి జగజ్జనకులగు పార్వతీపరమేశ్వరులు లోకకళ్యాణార్థమై కుమారోత్పత్తికిఁ బాటుపడి చరితార్థులైన విధముగ నయ్యాదిమ దంపతుల విషయమును గావ్యముగా లిఖించి యందుఁ దననాఁటి యార్ష సంప్రదాయములను వెలువరించి తానును జరితార్థుఁడాయెను.

శ్రీ కాళిదాస సౌందర్య సమారాధనము—విశ్వప్రేమము

శ్రీ ఖండవిల్లి సూర్యనారాయణశాస్త్రి

(గతసంచిక తరువాయి)

వాస్తవమున కీ నాటకములోఁ జక్కఁగసి రెండు కలయికలు కలవు. మొదటి యంకములోని నాయికానాయకుల కలయిక భౌతికమై, అస్థిరమైన సౌందర్యముతోను, శృంగారముతోను గూడియున్నది. ఇఁకఁ జివరియంకములోని కలయిక శాశ్వతానందదాయకమగు మారీచ మహర్షి దివ్యాశ్రమములో జరుగుటచే ఆధ్యాత్మికానంద దాయకమైయున్నది. ఇట్లీ నాయికానాయకుల మొదటి సమావేశము చివరి నైతిక సమ్మేళనముగా నెట్లు పరిణతమైనదో అట్టి పరిణామ క్రమమును జూపుటయే యీ నాటకలక్ష్యము.

ఒక ప్రత్యేక భావప్రబోధమునకుఁగాని లేక, ఒక ప్రత్యేక పాత్రచిత్రణమునకుఁగాని యీశాకుంతలనాటక (రచన) ముద్దేశింపఁబడలేదు. ఇఁక ఈనాటక కథావిషయమంతటిని ఒక ప్రపంచమునుండి

(గతసంచిక 63 పేజీలోని ఇంగ్లీషువాక్యముల తరువాయి భాగము)

We are apt to pass over this eulogy lightly as a mere poetical out burst. We are apt to consider that it only means in effect that Goethe regarded Sakuntala as fine poetry. But it is not really so His stanza breathes not the exaggeration or rapture but the deliberate judgment of a true critic. There is a special point in his words. Goethe says expressly that Sakuntala contains the history of a development—the development of flower into fruit of earth into heaven, of matter into spirit.

In truth there are two visions in Sakuntala and the motive of the play is the progress from the earlier union, in the first Act, with its earthly unstable beauty and romance, to the higher union in the heavenly hermitage of eternal bliss described in the last Act.

మఱియొక ప్రపంచములోనికిఁ బరివర్తనము సేయుటకును, భౌతిక సౌందర్యపరిమితమగు ప్రేమనుండి నైష్ఠికసౌందర్యసంయుక్తమై, శాశ్వతానందదాయకమైన దివ్యప్రణయస్వర్గమునకు భారతీయదంపతుల నుద్ధరింపఁజేయుటకును ఈనాటక ముద్దేశింపఁబడినది.

శాకుంతలమునుగూర్చి వ్రాసిన శ్రీ రవీంద్ర కవీంద్రునియొక్క పైయాశయములలోని పరమార్థమును శాకుంతలోదాహరణములతో నిఁక నిరూపించి చూపెదను. పార్వతీ సౌందర్యమునువలె శకుంతలా సౌందర్యమునుగూడ "పూర్వోత్తర"రూపముగ విభాగించి చూచి ననే యిచ్చటి విశిష్టత విశదమగును. కనుక ముందుగ శకుంతలా భౌతిక సౌందర్య వైభవము నవలోకింతము.

ఈనాటకములోని నాందీప్రారంభ వాక్యమే శకుంతలాసౌందర్య సర్వస్వమునకు నాందియగుచున్నది.

"యాసృష్టిస్స్రష్టురాద్యా..."యా=ఏ శకుంతల; స్రష్టుః=
=(కాళిదాసకవి)బ్రహ్మయొక్క; ఆద్యాసృష్టిః=మొదటిసృష్టియో;
అనఁగా "కాళిదాసకవి బ్రహ్మయొక్క సుందరవస్తుసృష్టిలో శకుంత

This drama was meant not for dealing with a particular passion, not for developing a particular character, but for transmiting the whole subject from one world to another-to elevate love from the sphere of physical beauty to the eternal heaven of moral beauty.

* In the first Act the poet has not concealed the gross earthliness of the fall of Sakuntala; he has clearly shown, in the conduct of the hero and heroine alike, howmuch desire contributed to that fall. He has fully painted all the blandishments, playfulness and flutpering of the intoxicating sense of youth, the struggle between deep bashfulness and strong self expression.

లయే యుత్తమోత్తమమగు మొట్టమొదటి సుందరవస్తుసృష్టి"యని యిట ధ్వనించుచున్నది. ఈ ధ్వన్యర్థమే యిట వివరింపఁబడుచున్నది.

దుష్యంతుఁడు కణ్వాశ్రమముంజేరి పాదపాంతస్థితుఁడై యచ్చటిపడుచుల విస్రంభాలాపములు వీనులవిందుగ వినుచుండఁగా నాయిక,

"అనసూయే! అదయపినద్ధేన అనేన స్తనవల్కలేన ప్రియంవదయా
బలవన్నియంత్రితాస్మి శిథిలయ తావ దేనం".

అని ప్రతి క్షణమునను సంవర్ధమానమగుచున్న తన యౌవనసంరంభంబును అప్రయత్నంబుగనే యచ్చటి విశాంపతికి నామె వినిపింపఁజేయును.

ఇందుల కామె ప్రియసఖి ప్రియంవద:—సఖిశకుంతలే! అత్ర తావత్పయో
ధరవిస్తారయితృకమాత్మనో యౌవనముపాలభస్వకిం మాముపాలభసే?

ఇట్లు ముగ్ధమోహనములైన యాముదితల మోహనాలాపములనువిని రాజు అప్పటి నాయికా యౌవనవిలాస వైభవములను జూచిచూచి తనలో "ఈశకుంతల ధరించిన వల్కలము (నారచీర)

This is a proof of the simplicity of Sakuntala. Dushyantas conquest of Sakuntala has been very naturally drawn. With equal ease has the poet shown the deeper purity of her character in spite of her fall-her unimpaired innate chastity. This is an other proof of her simplicity.

The flower of the forest needs no servant to brush the dust off her petals. She stands bare, dust settles on her, but in spite ef it, she easily retains her own beautiful cleanliness. Dust did settle on Sakuntata. but she was not even conscions of it like the simple wild deer; like the mountain spring, she stood forth pure in spite of mud.

ఇట్లే శకుంతలకు పతినిరాకరణరూపమైన భౌతికపతనము క్రమపరిణతితో నాధ్యాత్మికోన్నతిగ పరిణామముఁ జెందినవిధమే పై రవీంద్రుని యాంగ్లవాక్యములలోని విషయము.

ఈమె శరీరమునకుఁదగనిదే. ఇట్టి యీ వల్కలముకూడ నీ సహజ సౌందర్య శోభితకు అలంకారశోభనే యాపాదించుచున్నది. ఎట్లనఁగా-

"పద్మమునకుఁ జుట్టువారియున్న నాచు, ఆపద్మమునకు ఒక క్రొత్తయందము నాపాదించినట్లును, చంద్రునిలోని మలినకళంకము కూడ ఆచంద్రునికి కాంతి లక్ష్మినే ప్రసాదించియున్నట్లును, ఈశకుంత లకు అననురూపమైన యీ వల్కలముకూడ అధికసౌందర్యము నే గల్గించుచున్నది. స్వతఃమధురమైన యాకృతిగలవారు ఎంతటి తక్కువ వస్తువును ధరించినను, ఆవస్తువు వారికి సమధికసౌందర్యము నే సమ కూర్చుచుండును. "స్త్రీలు తాము అలంకారములు ధరించనప్పుడు కూడ ఎవరియాకృతి రమణీయముగా నుండునో అట్టి "యాకృతి" "మాధుర్యము" అనఁబడును. నిరలంకారలై వృక్షసేచనముఁ గావిం పుచున్న మునికన్యకలను జూచి రాజు తనలో "అహో! మధుర మాసాందర్యన"మ్మనుచు, వారి యపురూపపుటందమున కచ్చెరు వందును.

ఇట్టి రూప"మాధుర్యము"నే యీకవి, తనమాళవికాగ్నిమిత్ర నాటకములో మాళవికనుగూర్చి రాజుచే "అహో! సర్వావస్థాసు చారుతా శోభాంతరం పుష్యతి"అనిపించును.ఇట "సర్వావస్థాసు..." అనఁగా అలంకారములు లేనప్పుడును అని భావము ఇట్లు "మాధుర్య" లక్షణములతోఁగూడిన శకుంతలాసౌందర్యము, స్వర్గాలంకారమైన యూర్వశీసౌందర్యమునుగూడ "త్రోసిరాజు" అనుచున్నదిట అవధ రింపుఁడు.

"ఆభరణస్యాఽభరణ" ప్రసాధనవిధేః ప్రసాధనవిశేషః।
ఉపమానస్యాపిసఖే ప్రత్యుపమానం వపుస్తస్యాః॥
(విక్రమోర్వశీయనాటకము 2-3)

అగ్నిమిత్రుఁడు విదూషకునకు ఊర్వశీసౌందర్యము నిట్లు తెలుపు చున్నాఁడు.

"మిత్రమా! ఊర్వశియొక్క యుజ్జ్వలరూపము ఆభరణవస్తువు లన్నిటికిని ఉత్తమాభరణము. ఇట్లే యామెరూపము అలంకరణ విశేషముల కెల్ల నూతనాలంకరణము. వేయిమాటలేల! వయస్యా! ఈ యూర్వశియొక్క యనుత్తమరూపము ఉపమానవస్తువులకే (చంద్రారవిందాదులకే) ఏకైకమైన యుత్తమోపమానము" ఇట్లూర్వశీరూపము ఆభరణములకే యాభరణముకాఁగల్గుచుండఁగా శకుంతలారూపము ఆభరణములుకాని (తక్కువైన) వస్తువులనుగూడ నందగింపఁ జేయుచు, అట్లందగించుచున్న యా(తక్కువ) వస్తువులచేఁ దిరిగి యా శకుంతలారూప మందగింపఁజేయబడుచుండుట, యిట గమనింపఁదగిన కమనీయవిషయము • ఈమె కాళిదాసకవి బ్రహ్మయొక్క సుందర వస్తుసృష్టిలో నాద్యమైన సుందరవస్తువుగదా! ఇట్టి రూపసౌకుమార్య మునీసౌందర్య తత్త్వవేత్త "కుసుమ మివలోభనీయం యౌవన మంగేషుసన్నద్ధం" అని పుష్పసౌకుమార్యముతోఁ బోల్చినాఁడు. పై భావములోని పరమార్థమును జూఱగొన్న "గెథే" మహాకవి, శకుంతలను గూర్చి "Young years blossoms...." అనుట ప్రత్యక్షరసత్యము.

ఇఁక నీ శకుంతలారూపతత్త్వము తనకు గోచరించినరీతిని దుష్యంతుఁడు విదూషకునితో నిట్లు ముచ్చటించుచున్నాఁడు,

"చిత్రే నివేశ్య పరికల్పిత సత్వయోగా రూపోచ్చయేన విధినా మనసా కృతాను। స్త్రీరత్నసృష్టి రపరాప్రతిభాతి సామేధాతుర్విభుత్వ మనుచింత్య వపుశ్చతస్యాః॥ శాకుంతలే అంకః (2 శ్లో. 9)

• సౌందర్యము వస్త్వాశ్రితమైనదేకాని, ఆత్మాశ్రితము, అలంకారాశ్రితము కాదని -- మొదట నా పేర్కొన్నవిషయ మిట విస్పష్టమైనది॥

"బ్రహ్మయొక్క స్త్రీలోకసౌందర్యసృష్టి సామర్థ్యమువు. ఈ శకుంతలా సౌందర్యసృష్టిసామర్థ్యమును దులనాత్మకరీతిగఁ జూచుచున్న నాకు (దుష్యంతునకు) మిత్రమా! నా చూచిన శకుంతల ఇంకొక నూతనబ్రహ్మయొక్క లోకోత్తర స్త్రీరత్నసృష్టివలె భాసించుచున్నది. ఎందుకనఁగా ఆమెను సృజించినబ్రహ్మ ఆమెరూపమును ముందుగాఁ జిత్తరువులో దిద్దితీర్చి, యాచిత్రగత చిత్రణము తనకు నచ్చినపిమ్మటనే (బ్రహ్మ) యారూపవతికిఁ బ్రాణసంయోగము చేసి యుండవలెను. లేక చంద్రుఁడు, పద్మము మున్నగు నుపమానవస్తువు లందలి కేవల కాంతిద్రవ్యమునంతను (ఆ నూతనబ్రహ్మ) ఒక్కటఁ జేర్చి, ఆసుకుమారద్రవ్యమును జేతముట్టక, ఆశకుంతల నతఁడు, ఒక్క యాకాంతి ద్రవ్యసాధనముచేతనే (ఇది ఉపాదానకారణము) తన మనస్సుచే (ఇది నిమిత్తకారణము) నామెను ఆ బ్రహ్మ సృజించి యుండవలెను.

పై శకుంతలాసృష్టిరీతి పురాణబ్రహ్మయొక్క సృష్టిరీతికంటె విలక్షణమైయున్నది. కనుక ఈసృష్టి, పురాణ (పాత) సృష్టి కాక, మఱియొక నూతనబ్రహ్మయొక్క సృష్టియై యుండవలెను." అని విదూషకా! నాకుఁ దోఁచుచున్నది." ఇట్లు బ్రహ్మకు లభ్యముకాని యద్భుతసుందరవస్తుసృష్టి స్వాతంత్ర్యము మనకవి బ్రహ్మకు లభ్యమైన కారణముచేతనే అభిజ్ఞులు "అపారమైన కావ్యప్రపంచమునకు కవియే వకైకబ్రహ్మ యగుచున్నాఁడ"నియు నీ కవిబ్రహ్మ తన కావ్యప్రపంచమును దనకుఁ దోఁచినరీతిగ మార్చివేయఁగలఁడనియు* నిశ్చయించినారు. పురాణబ్రహ్మ యథాపురముగ శకుంతలను పాంచభౌతికరూపముతో సుఖదుఃఖసమ్మిశ్రితముగ సృజించెను. కనుక బ్రహ్మ సృష్టి యగు శకుంతలకు "కారణగుణాన్యాయము"చే+ పాంచభౌతికధర్మము

* "అపారేకావ్యసంసారే కవిరేకః ప్రజాపతిః। యథాऽస్మై రోచతే విశ్వం తథేదం పరివర్తతే॥ X "కారణగుణాః కార్యే సంక్రామంతి" (తర్కపరిభాష)

లైనను దుఃఖములు తప్పవు. కాని కాళిదాసకవి బ్రహ్మచే సృష్టమైన శకుంతలకు అట్టి పాంచభౌతికము (దుఃఖము) లేదు. కనుకనే కాళిదాస శకుంతలారూపము అనశ్వరమై, కేవల కాంతిదివ్య మయశరీరముతో శాకుంతల కవితాంబరమున ధ్రువతారయై వెలుంగుచునే యున్నది. మఱియు నూర్వశీ రంభాదుల దివ్యరూపము పురాణబ్రహ్మయొక్క సుందరవస్తుసృష్టికిఁ బరమావధియైయుండఁగా నిప్పటి శకుంతలారూపసృష్టి పై రంభాదుల రూపసృష్టినిదోఁచి రాజనుచున్నదిగాన, "రంభాదులను సృజించిన బ్రహ్మకంటె నీశకుంతలను సృజించినబ్రహ్మ మఱియొక నూతన (కాళిదాసకవి) బ్రహ్మ కావలసియుండవలెను." అను దుష్యంతునియూహ యుక్తియుక్తము, శాస్త్రసమ్మతము కూడనై యుండలేదా? పార్వతీరూపసృష్టికంటె నీకవి శకుంతలారూపసృష్టిలో సంపూర్ణముగ సిద్ధహస్తుఁడైనాఁడనుటకు ఇట ఇతని'మానస'సృష్టియే నిదర్శనము. కనుకనే ఈకవిబ్రహ్మ "అపరాస్త్రీ రత్నసృష్టిః..." అని బ్రహ్మనే యతిక్రమించఁగల్గెను.

ఈకవి బ్రహ్మయొక్క యీ విరూపసృష్టిని విలోకించియే కాబోలు శ్రీ బాణభట్టకవి తన "కాదంబరి"లో బ్రహ్మయొక్క మతంగ కన్యారూప సృష్టిని భంగ్యంతరముగా నిట్లు భావించినాఁడు.

"మన్యేచమాతంగజాతి స్పర్శదోషభయాత్ అస్పృశతా ఇయ
ముత్పాదితా ప్రజాపతినా అన్యథా కథ మియమక్లిష్టతా లావణ్యస్య?
నహికరతలస్పర్శక్లేశితానా మీదృశీ భవతికాంతిః॥ (కాదంబరి)

"అంత్యజాతియగు మాతంగజాతి కన్యను జేతముట్టినచో పాపముకల్గును" అను సంశయముతో బ్రహ్మ, ఆ మాతంగకన్యను జేత ముట్టకయే నిర్మించియుండును. (చేతితోఁ జేయునది) మనోభావనచేతనే చేయఁబడవలయునుగదా!)అని తలంచెదను (బాణకవి) చేతితోఁజేసిన వస్తువుల కింతటి సౌకుమార్యమును, సైగనిగ్యమును (నిగనిగ) కాం

తియు అనునవి యెట్లు చేకూఱఁగలవు? కనుక నీ మతంగకన్య బ్రహ్మ యొక్క మానస సృష్టియై యుండవలెను,'' ఇట్లు బాణభట్టు "మనసా'' అను కాళిదాసు ప్రయోగమును జెప్పకయే దాని భావమును భంగ్యంతరముగాఁ బ్రకాశింపఁజేసి "కవి భావనా ప్రభావము'' నిట మెఱయించినాఁడు. బాణభట్టుయొక్క పై "అక్లిష్టత'' కూడ కాళిదాసు యొక్క "అక్లిష్ట బాలతరుపల్లవలోభనీయం'' అను దానినుండి గృహీతము కానోపును. ప్రకృతమనుసరామః ప్రస్తుతమున శకుంతలారూపము నింతగా వర్ణించియుఁ దనివినొందక రాజు తద్రూపవిషయకమైన రహస్యము నిట్లు విదూషకునితో ముచ్చటించుచున్నాఁడు.

"ఇదంచ మే మనసి వర్తతే. (ఇదికూడ నామనసులోనిమాట)

"అనాఘ్రాతంపుష్పం కిసలయ మలూనంకరరుహై

రనావిద్ధంరత్నం మధునవమనాస్వాదితరసం

అఖండం పుణ్యానాం ఫలమిఁచతద్రూపమనఘం

నజానే భోక్తారంకమిహ పముపస్థాస్యతివిధిః॥ (అంక౦ 2-10)

శకుంతలారూప మింతవఱకు నేయొక్కనిచేతను నాఘ్రాణింపఁబడని పుష్పము. ఇట్లే తద్రూపము ఏయొక్కనిచేతి గోరును దాఁకని చిగురుటాకు. 2. తద్రూపము ఇంతవఱకు రంధ్రముచేయఁబడని రత్నము. 3. (వావిరివుట్టురత్నము) ఇట్లే యది చవిచూడఁబడని తేనియ. 4. అఖండపుణ్యములఫలము. 5. ఇట్టి నిరుపమ, నిర్దుష్టరూపమును అనుభవించుటకు బ్రహ్మ ఏపుణ్యాత్ముని సృజించియుంచెనో? మిత్రమా ! నాకుఁ (రాజునకు) దెలియదు.

ఇదంతయు దుష్యంతుని మనసులోనిమాటయేకదా ! నాయిక యొక్క రూపపుష్పము నూతనముగ వికసించి విలసిల్లుచున్నదిగాన, ఈ నవకుసుమము నాఘ్రాణించు నభిలాష నాయకుని మనసులో గూఢముగ నున్నట్లిట సూచితమగుచున్నది. ఇట్లె యీ మెరూపము,

నఖక్షతములులేని నవకిసలయము కనుక, నిట్టి కిసాలముపై నఖక్షతములు సేయు కోరిక లీతనిలో నిరికలెత్తుచున్న వనవలెను. ఈరీతినే ఈ నవ్యరమణీయ రత్నమును ముందుగాఁ దానే స్వీకరింపవలయు నను నాస ఈ యవనీపతికి ఆ జన్మసిద్ధమైన దే యనవలెను. "రత్నహారీతు పార్థివః" అని అభిజ్ఞు లనుచుందురుగదా! ఇదేవిధముగ క్రొంగ్రొత్త తేనియను ముందుగఁ జవిచూడవలెనను నాస లీ భూపతిలో దాగుడుమూతలాడుచున్నవనియు, నింతటి పుణ్యాలపంట నేపుణ్యాత్ముఁనకుఁ దక్కునో? యని యీతనివేదన మధికమగుచున్నదనియు నీశ్లోకమున సూచితములగుచున్నవి. ఇట్టి శ్లోకమును భావించిన కొలఁది శృంగార భావములు మొలకలెత్తుటే కాక యిద్దానినుండి యుత్తమభావములు కూడ నుదయించుచున్నవి. నవవికసితమైన యీమె రూపపుష్పము, తన వినూత్న సరస సౌరభములతో నాగంతుకులకు నిట ఆమెతలో సంగవలసియున్నది. ఐనను నీ పుష్పము ఇంతదనుక నేయొక్కనిచేతను నాఘ్రాణితము కాలేదు వికసితపుష్ప మిట్లొరులచేఁ దెలియఁబడకుండుటకు ఇట ఏదోయొక బలవత్తరకారణ ముండియుండవలెను. అట్టి కారణ మఱయఁగా నా కవగతమైన కారణమిది. మధుకరాంగనలకు పూచిన సంపెంగపొలుపు అంటరానిదై భోగబాహ్యమగుచుండును. ఇట్లే ఇట శకుంతలారూప పుష్పములోని పొలుపుకూడ, అన్యపురుష దృష్టి మధుకరాంగనలకు అంటరానిదై భోగబాహ్యమగుటలో వింత యుండదు. పై నాభావమునకుమూ కాళిదాసమహాకవి చూపిన యుపపత్తిఁజూడుడు. "శమప్రధానేషు తపోధనేషుగూఢం హిదాహాత్మక మస్తి తేజః।
స్పర్శానుకూలా ఇవసూర్యకాంతా స్తదన్య తేజోఽభి భవాద్వమంతి॥ (2-7)

అన్య తేజమునుండి పరాభవముకల్గినపుడే సూర్యకాంతపుమణులు మం

డినట్లు శాంతిప్రధానులైన తాపసజనులు పరాభవప్రాప్తి సమయము ననే తమ శాపరూపమైన దాహకశక్తిని గనంబఱచుదురు. (శకుంతల నెట్లైనఁ జేతఁజిక్కించుకొను మన్న విదూషకునితో రాజు చెప్పినసమాధాన సందర్భములోని దిది) కనుక భారతీయ సతీమతల్లుల రూపపుష్పములు వారి పతులకు దక్క, పరులదృష్టి భృంగాంగనలకు అంటరాని వేయగుచున్నవని యిట స్పష్టమైనది. ఇట నింకొకవిశేష మేమనగా పుష్పము చేతఁదాకనంతవఱకె దాని వినూత్న వికాసములు నిత్యనూతనములై, వస్తునిష్ఠములై విరాజిల్లును. ఈ విశిష్టవిషయము నే "కీట్సు" అను నాంగ్లేయకవి యిట్లు తెలిపినాడు. (ఒకచిత్రములోఁ బ్రియురాలి చెంత నిలిచియున్న ప్రియుఁడామెను దాఁకక యామెవైపు వలపులఁ జూపుచు నట్లే నిలిచియుండుట యిట సందర్భము)

"Bold lover, never never canst thou kiss thovlgh winming mear the gool yet, do mat grvieve She cannat fade, though thou hast mot thy bliss for ever wilt thon love, ond she be fair"

"ప్రియుడు ప్రేయసికి అత్యంత సన్నిహితుఁడై ప్రేమోద్రేకమును జూపగల్గినను, అతఁడు ప్రియురాలిని ముద్దిడలేడు. అంతమాత్రమున నతఁడు ఖిన్నుఁడుకారాదు మర్త్య స్పర్శలేనంతవఱకు సౌందర్యము క్షీణించదు. శృంగారానుభూతితో సౌందర్యము వస్తునిష్ఠత్వమునువిడిచి, పరిచ్ఛిన్నము, భౌతికము కాగలదు. కావున (సౌందర్యవతిని ముట్టక) ఆస్థితిలోనే అతఁడున్నచో శాశ్వతముగా నామెను ప్రేమించగలఁడు. శాశ్వతముగా నామె సుందరముగా నుండగలదు."

(చూ. శ్రీ. ప్రో. సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారి సౌందర్యమీమాంస)

ఈ "కీట్సు"నకుఁ బదునెన్మిదివందల వత్సరములకుఁ బూర్వకాలములో నున్న మన కాళిదాస కవీంద్రుఁడు పై యాంగ్లకవి భావమును దన శాకుంతలములో—

"—ముఖమంసవివర్తి పక్ష్మలాక్ష్యాః కథమప్యున్నమితం
న చుంబితంతు" (చూ. అంకము 3 శ్లో 26)

సహజ సౌందర్య సజ్జితయగు శకుంతలా ముఖమును కాళిదాసు నాయకునిచేఁ బైకెత్తించియు, నద్దానిని రాజుచేఁ జుంబనముచేయించక తత్సౌందర్యమును వస్తు నిష్ఠముగను, శాశ్వతముగను సంరక్షించి, కీట్సున కీ సౌందర్య తత్త్వవేది మార్గదర్శకుఁడయ్యెను. మఱియు మన కవి యీ నూత్న సౌందర్య దృశ్యమును దన దృశ్య కావ్యచిత్రమునఁ జిత్రించి, తత్సౌందర్య కుసుమము, యుగాంతముల వఱకును వాడకుండునట్లును. ఇప్పుడు పాంచభౌతిక శకుంతల లేకున్నను నామె తన శాకుంతలములోఁ జిత్రింపఁబడి సజీవయై, నిత్యనూతనమగు దివ్యసౌందర్యముతో దీపించుచున్నట్లును, అట్టి సౌందర్యవతిని దుష్యంతుఁడు శాశ్వతముగఁ బరమాదరముతోఁ బ్రేమించుచు నామెను జుంబించక, తత్సౌందర్యమును వస్తునిష్ఠముగనే కాపాడినట్లును, నిత్యముగఁ జిత్రించి చూపినాఁడు. ఇట్లు చిత్రగత, లేక కావ్యగత శకుంతలాది పాత్రలు సజీవవ్యక్తుల లేక రూపములకంటె నిత్యములై నిత్యానందదాయకము లగుచున్నట్లు కీట్సు ఇట్లు తెలిపినాఁడు :

"Hoard melodies are sweet, unheard are sweeter"

గాయకుల గానములు వినినంతవఱకె (పాడినంతవఱకె) మధురములగుచుండగా, చిత్రచిత్రితములైన గాయకుల గానదృశ్యములు చిత్రమున్నంతవఱకును వీనులవిందుగ వినుపించుచునేయున్నట్లు మధురతరము లగుచుండును.

"కీట్సు" యొక్క పై భావమునకుఁగూడ మూలము భారతీయ కవుల భావమే అనుట కీక్రింది శ్లోకమే నిదర్శనము.

"ఆదిరాజ యశోబింబమాదర్శం ప్రాప్య వాఙ్మయం॥
తేషా మసన్నిధానేపి నస్వయం పశ్య నశ్యతి॥"

శ్రీరామచంద్రుండు మొదలగు మహారాజుల "కీర్తి" బింబము (సంస్కృత) వాఙ్మయము అను నద్దములోఁ బ్రతిఫలించి నేఁడా రాజులు ఎదుట లేకున్నను, దత్కీర్తి బింబము మాత్రము తద్వాఙ్మయాదర్శములో నిత్యసన్నిహితమై కనుపించుచునే యున్నది మహాకవులచేఁ దమ కావ్యాఽదర్శములో వర్ణితమైన (ప్రతిఫలింపఁజేయఁబడిన) ఉత్తమనాయకుల యుదార చరితమను బింబము, భౌతికవస్తు బింబమువలెఁ దాత్కాలికముగాఁ గాక నిత్యమై యందుఁ బ్రకాశించుచునేయుండును. అని భావము.

ఇఁక "అనాఘ్రాతం పుష్పం .." అను శ్లోకములోని పుష్ప, కిసలయ, రత్న, మధు, పుణ్యఫలములు క్రమముగ, సురభిళ, సుకుమార. సుదీప్త, సుమధుర, సుకీర్త్యమైనవై శకుంతలారూపముకంటె నభిన్నములై యున్నవి ఇట్టి విశిష్టవస్తు పంచక సాన్నిధ్యముచే నాయకునిలో నాశాఽనురాగముల నినుమడింపఁజేసి, యామె లాభమునకై నాయకునిఁ బూర్తిగఁ బ్రేరేచినాఁడు. కాని శకుంతల "అఖండపుణ్యఫలము" కలవానికే లభ్యముకాఁగలదుకదా! దీనితో తేనిచిత్తమింకను ఆమెకై యుత్తలపడి, యతని యూహ లింకను అంబర మంటినవి. దీనితో రాజు చిత్తములో రాజసము రగుల్కొన్నది. "రాజు రత్నహారికదా!" కనుక నేఁక నెట్లైనను ఈ స్త్రీరత్నమును సంపాదించుటే యాతని ముఖ్యకర్తవ్యమై యున్నది. వెంటనే రాజు విదూషకునిఁగారణాంతర కల్పనముచేఁ బంపించివేసినాఁడు. ఇట్టి రాజసమే శకుంతలను గూడ ఆవరించి, ఆమెను పతిధ్యానైక పరాయణగను, విషయలంపటగను దయారుచేసినది, ఆమె యిప్పటి యౌవనోద్దామత, ఆమె శాంతచిత్రమును గల్లోలితమొనర్చి విషయవాగురలో నామెనుజిక్కింపఁజేసినది. అహా! యౌవనవిజృంభణశక్తి యెంతటివారినైనను జీకాకుపఱచునుగదా !

"అంచితమందాక్షంబులు । సంచితదరహాసకాంతిసౌభాగ్యంబుల్ ।
వంచితసుజ్ఞానధనా ॥ భ్యంచితములు విషమదములు
యౌవనభరముల్"

ఇట్లు మన సౌందర్య తత్త్వవేత్త, శకుంతలయొక్క భౌతిక సౌందర్య సర్వస్వము నొక్కుమ్మడిగ నొలికించి, ఇట్టి యస్థిర సౌందర్య తారళ్యముచేఁ గల్గిన యీమె భావచాంచల్యాహంకారాశాంత్యాదులను భావి దూర్వాసశాపమునకు మూలకములుగఁ జిత్రించి, యుద్దీపన విభావ భావితులైన యీ నూత్న నాయికా నాయకులను ఒక్కసారి మన కవి కలిపి చూచినాఁడు. ఈయపరిణామదశలో నున్న వీరి యీ కలయిక కేవల కాముకత్వ ప్రధానమైనది. "యోహ్యేక సక్తస్స జనో జఘన్యః" అను సూక్తి ననుసరించి కేవల "కామ" పురుషార్థ సేవనము మన వైవాహిక సంప్రదాయరీత్యా నింద్యమైనది. "దాతా ధర్మార్థకామేషు, త్వయా, ఏషా, న, అతిచరితవ్యా" అని మొదటి నిబంధనము. అస్థిర యౌవనోద్వేగ మచిరమైనట్లు, అస్థిర కాముకత్వముకూడ అచిరమై ప్రేమను అస్థిరముసేయును

అస్థిరమగు నిట్టి యౌవనోద్వేగమువలన జనించిన ప్రేమ అస్థిరమగుటయే కాక,విషాదాంతముకూడఁ గాఁగలదు. మంగళాంతము కావలసిన భారతీయ సంస్కృతికిఁ బై విషాదాంతరీతి విపరీతమైనది. మన భారతీయ ప్రణయము పుత్రోదయఫలకమై పిమ్మట, ఆధ్యాత్మిక ప్రేమముతోఁ గలిసి విశ్వప్రేమముగ విస్తృతము కావలసియున్నది. ఇట్టి మన సంస్కృతికి మంగళాలంకార మనఁదగిన మన మహాకవి సమయము దొరకినప్పుడెల్లఁ బై విశిష్టవిషయమును వాచ్యముగనో+ వ్యంగ్యముగనో సూచించుచునేయున్నాఁడు పైశ్లోకములోని"అఖండం పుణ్యానాం ఫలమివచతద్రూప" మ్మనుటచేత పుణ్యాఫలము తపస్సా

+"వార్ధకేమునివృత్తీనాం యోగేనాంతే తనుత్యజాం" రఘువంశము స౧॥

ధ్యమనియు, నీతపము చిత్తశుద్ధికిఁ గారణమై యాధ్యాత్మిక చింతనకు మార్గదర్శకమగుననియు, నిట్టి యాధ్యాత్మికతత్త్వము ప్రధానముగ, లేక చరమలక్ష్యముగాఁగల ప్రేమయే శాశ్వతానందదాయకమైన నిజమగు భారతీయప్రేమ యని యిట్లు మన మహాకవి వ్యంగ్యమర్యాద చేసూచించినాఁడు. మఱియు :-

"అనాఘ్రాతం" అను శ్లోకములోని "పుష్పం" మున్నగువస్తు పంచకము జ్ఞానేంద్రియగ్రాహ్యమై (జ్ఞానేంద్రియమైన ఘ్రాణేంద్రియమే "పుష్పము"ను గెలిసికొనఁగలదు) శకుంతలారూపమగుచున్నది. కనుక శకుంతలారూపము, అనఁగా శాకుంతలకథారూపతత్త్వము జ్ఞానముచేత గ్రాహ్యమైనది. అనఁగా "తత్త్వము జ్ఞానదృష్టికే గోచరమగును." అను ధ్వన్యర్థ మిట కవిచే నిక్షిప్తము. పై విషయము "కాళిదాసు- తత్త్వజ్ఞానవైభవము" అను వ్యాసభాగమున విస్పష్టము చేయఁబడినది. ఇహైహికవిషయములతో నాముష్మికవిషయములు మిళితములైయుండుట ఈకవి కవితలోని ప్రత్యేకత.

పై విధముగ మనకవి, శకుంతలా భౌతికసౌందర్య సర్వస్వముతో నాయకుని భౌతికవాంఛల రేకెత్తించి, తపోవనమున కకారణబాధువైన శకుంతలను దుష్యంతుని- అంతఃపుర స్త్రీరత్నసంయుక్తుని ప్రేమవాగురలో నొక్కమాఱుగఁ జిక్కునట్లు చేసినాఁడు. శాఠ్యమెఱుఁగని శకుంతల సులభముగ రాజునకుఁ జిక్కినది- ఇపుడీమె తనతొల్లిటి శాంతిపదమునుండి పతితయైనట్లుకూడ నామెకుఁ దెలియదు. కనుకనే యిప్పటి యీమె పరిస్థితిని వర్ణించుచు రవీంద్ర కవీంద్రుఁడు ఆరణ్యక పుష్పముపై "దుమ్ము" పడినను అది, ఆపుష్ప సౌందర్యమునకుఁ బ్రతిబంధకముకాలేదు" అని నుడివినాఁడు * కనుకనే యీపుష్పదళముల

* "Dust settles on the flower of the forest. But in spite of it she easily retains her own beautiful cleanliness"

నైసర్గికశోభ, మాలిన్యయుతమైనపుడుకూడ చెక్కుచెదరక అట్లే (యథాపూర్వముగ) నిలిచియున్నది.

నైర్మల్యముతో నిత్యప్రకాశమానమైన యిట్టి స్వాభావిక సౌందర్యవిశేషమును దుష్యంత ముఖమున మనకవి యిట్లు పలికించినాఁడు.

"శుద్ధాంత దుర్లభ మిదంవపురాశ్రమవాసినో యదిజనస్య ॥
దూరీకృతాః ఖలుగుణైరుద్యానలతా వనలతాభిః"(అంకము 1)

ఈ యాశ్రమవాసినుల యందు నైజముగ భాసించుచున్న రూపవైభవము, అంతఃపురస్త్రీలకుఁగూడ అలభ్యమేమైనదైనచో, నీ తపోవనలతలు తమ స్వాభావిక సుగుణగణముచే, నుద్యానవనలతలను వెనుకకు నెట్టుచున్నవి. ఇట్టి సుగుణముల చేతనే ఆశ్రమ కురంగము వలె భయసందేహము లెఱుంగని శకుంతల సులభముగనే రాజునకుఁ జిక్కినది. శ్రీ రవీంద్ర కవీంద్రుఁ డనినట్లు "సులభముగ సంప్రాప్తమైనది సులభముగనే సురిగిపోవును." కనుక ఇట శకుంతలా దుష్యంతుల భౌతిక-అస్థిర శారీరక సంసర్గమును శాశ్వతానందదాయకమగు నైతిక (మానసిక) సమ్మేళనముగా దిద్ది తీర్చవలసిన బాధ్యత యింక మన మహాకవిపై నున్నది.

ఇప్పుడు శకుంతల దుష్యంత పరిణీతయై తన స్వార్థసంయుత ప్రేమసామ్రాజ్యమునకు ఒక్క దుష్యంత సార్వభౌమునే సార్వభౌముని గఁ జేసికొన్నది. ఇప్పుడామె హృదయమున ఒక్క "దుష్యంతునకు" వినా మఱియేయొక్కరికిని- చెలికత్తెలకుగాని, తుదకుఁ బ్రాణాధికమైన "వనజ్యోత్స్న"కుఁగాని ♦ చోటులేదు. సంకుచిత హృదయముల లో "విశ్వప్రేమము"నకు విశిష్టస్థానము లభించదుగదా! నాల్గురోజులలోఁ దన యంతఃపురమునకుఁ దీసికొని వెళ్ళెదనని నమ్మించి వెళ్ళిన

♦ "అనసూయా -: త్వ యా కృతినామధేయా వనజ్యోత్స్నేతివిస్మృతాసి
శకుంతలా -: తథా యది ఆత్మానమపి విస్మరిష్యామి. (అంకము 1)

నాథునివద్దనుండి యెట్టివార్తయు రాదయ్యె. కనుక అనన్యమానసయై శకుంతల పతిధ్యాన ముద్రిత చిత్తయై యున్నది ఇట్టిసమయమున సులభకోపనుఁడైన దూర్వాసమహర్షి వచ్చి, తదేకచిత్తయై, తద్ధ్యాననిమగ్నయైయున్న యామెకు దుర్భరశాపమిచ్చి వెడలినాఁడు. ఇట్టి శాపవార్తనుగూడ నామె వినలేదయ్యె. ఈకవి తన రఘువంశ కావ్యమునఁ జెప్పినట్లు "ప్రతిబధ్నాతిహి శ్రేయః పూజ్యపూజావ్యతిక్రమః" పూజ్యులను బూజింపకుండుట తమ భావి శ్రేయస్సునకుఁ బ్రతిబంధకమేయగును. కనుక నీమె దుర్వాసముని విషయమునఁ జేసినపూజావ్యతిక్రమము, ఈమె భావిశ్రేయమునకు విఘ్నముగ మాఱినది. ఇట్టి సంఘటన మిట మన కవీంద్రునిచే బుద్ధిపూర్వకముగనే చేయఁబడినది. ఇట్టి విషమసంఘటనమునే మన మహాకవి యిట కల్పించకున్నచో, శకుంతలయొక్క పూర్వ శాంతినికేతన జీవిత గౌరవమంతయుఁ గలుషితమై యది యింకొకలాగునఁ బరిణమించి, శకుంతలను "భరతమాత" అను ప్రపంచ ప్రశస్తినుండి దూరముచేసియుండెడిది.

ఒకవేళ మన కవి కరుణించి యీ నాయికా నాయకులను దూర్వాస శాపహతి నుండి కాపాడి పండువంటి కాపురములో వెంటనే ప్రవేశపెట్టినాఁ డనుకొనుఁడు. అప్పుడు శకుంతల తన పొంగారు నిండుజవ్వనములో రాజాంతఃపురమున రాజ్ఞీపీఠ మధివసించి. నిరాఘాటమైన తన యౌవ్వనను జలాయించుచు నామె తన భావిజీవితమును బూర్తిగ రాజసమునకే యంకితము చేసియుండెడిది. యౌవనము, ధనసంపత్తి, ప్రభుత్వము, అవివేకిత్వము" అను నీ దుష్టచతుష్టయములో నేయొక్కటి యున్నను అనర్థమున కది దారిసూపుచుండగా నీ నాల్గును నొక్కచో ♦ గూడియున్నచో నచ్చట అనర్థ పరంపరలు

♦ "యౌవనం ధనసంపత్తిః ప్రభుత్వమవివేకితా । ఏకైకమప్యనర్థాయ కిము యత్రచతుష్టయం" (హితోపదేశసూక్తి)

దమంతదామా వలచివచ్చునుగదా! ఇంతియేకాక శకుంతల, పతిగృహమున వెంటనే కాపురముసేయ సమకట్టినచో భారతీయ పవిత్రప్రణయ ప్రాభవములోని గురుత్వ, మహత్త్వ, పటుత్వ సంపదలు మనకింతగాఁ దెలిసియుండెడివికావు. కనుకనే మన సౌందర్యవిదగ్రణి (కాళిదాసు) క్రొంగ్రొత్తగాఁ గాఁపురమునకు వచ్చిన యీ సౌందర్యరాశి, శకుంతలకు రాజగృహమునఁగాని, తుదకు పతి చిత్తమునఁగాని (శాపసాధనముచే) రవంతయైనను స్థానము దొరకనీలేదు. ఇఁక నీమెకుఁ గణ్వాశ్రమములోఁ గూడ స్థానములేదు. భారతీయవనితామ తల్లులకుఁ బతిగృహమున దాస్యమైనను గౌరవప్రదమైనదే. కనుకఁ బతినిరాకృతయైన యిప్పటి శకుంతల యగతికయై "భగవతివసుధే! దేహిమేవివరమ్మ"ని దుఃఖించుచు నంతర్ధానమందినది. (ఇది పూర్వభాగము)

ఐహికాఽముష్మికములేగాక, సౌందర్యముకూడ శక్తివంతమై, చరితార్థతనందుటకు "తపస్సు" ప్రథమసాధనమైనట్లు మనము గిరిజా సౌందర్య వర్ణనాభాగమునఁ దెలిసికొనియుంటిమి. ఈతపస్సునకుఁ బవిత్రవాతావరణ మత్యవసరమైనది. కనుక గౌరికి గౌరీశంకరశిఖరము వలె నీమెకు మన కవిమహర్షి, మారీచమహర్షియొక్క దివ్యాశ్రమము తపశ్చరణానుకూలముగఁ జేసినాఁడు. అట ఆమెచేఁ గఠినాఽతికఠినమైన తపస్సుఁజేయించి, యామె సౌందర్యాఽహంకార కిల్బిషమంతటిని క్షాళితముఁజేసి, యామె నొక వినిర్మలసౌందర్య విరాజితమూర్తిగఁ బరిణమింపఁజేసినాఁడు. అట దుష్యంతుని చిత్తములో నభిజ్ఞానాంగుళీయక దర్శనముతోఁ బరితాపాఽగ్నిని బ్రజ్వరిల్లఁజేసినాఁడు. ధర్మరక్షణార్థమై ధర్మాసన మధిష్ఠించిన తాను (దుష్యంతుఁడు) ఒక పూతచరిత్రయెడ— ఒక యమాయికయెడఁ గావించిన దారుణకృత్యముఁ దలంచినకొలఁదియు నది వానియెడందను గాల్చిచ్చువలెఁ గాల్చివేయుచున్నది. తన గృహమునకు వచ్చిన తన గృహలక్ష్మిని—

తన కులాఽభ్యుదయలక్ష్మిని- సంతానసని ఇచ్చిన తన జీవితానందా
భ్యుదయలక్ష్మిని, నిరాకరించి పోయున్న తన (రాజు) యప్పటి యా
మోహప్రాబల్యము, ఆ యజ్ఞత, ఆ స్మృతి తిరోధానము తలంచిన
కొలందియుఁ దనలో (దుష్యంతునిలో) దుఃఖతరంగము లతివేలములై
పొంగి పొరలుచున్నవి. ఇట్టి పశ్చాత్తాపముచే రాజు-

"సంరోపితేఽప్యాత్మని ధర్మపత్నీ త్యక్తా మయా నామ కులప్రతిష్ఠా।
కల్పిష్యమాణా మహతే ఫలాయ వసుంధరా కాల ఇవోప్తబీజా॥

"సకాలములో విత్తనములు చల్లి ఫలవంతముగఁ జేసి, పంటసిద్ధమై
చేతికి వచ్చుసమయములో నట్టి తన పంటపొలమును దానిచేతులార
విడిచిపుచ్చిన తెలివిలేనిరైతువలె నేను (రాజు) యుక్తకాలములో *
బీజాఽవాపనము (రేతస్సునుంచుట) చేసిన కతన మహాఫలమును
(సత్పుత్రుని) బ్రసాదించుటకు సిద్ధముగనున్న-కులప్రతిష్ఠకు కారణ
మైన యీ నాగృహలక్ష్మిని చేతులారంగ విడిచిపుచ్చితిని" పైయుప
మానముచే 'వసుంధరా' శబ్దము 'క్షేత్ర' వాచకమై "క్షేత్రం కళత్రే
కేదారే" అని తనభార్యనే సూచించుచున్నది. భార్యావాచకమైన
యీ "వసుంధర" "మహాఫలప్రదాత్రి" జౌరా! ఎంతటి సారస్యము.
ఇంతటి మంచిపంట పొలమును-సిద్ధముగ ఫలమునీఁగలతనక్షేత్రమును
దనచేతులార విడిచినరైతు యెంతటి యవివేకి ? కాని ప్రబలమైనకార
ణాంతరముచేఁ దనపంటపొలమును రైతునే తన కాలఁదన్నినాఁడు.
తిరిగి స్మృతిగలిగి, తన యవివేకిత్వము తనకే తెలియఁగల సుసమయ
ము ప్రాప్తమైనది. ఐననేమి ? "గతజలసేతుబంధనమే" ఇట్టి విచిత్ర
సన్నివేశముగల పై యుపమానబలముచే రాజునకుఁ బ్రాప్తించవలసిన
రెండు ప్రధానప్రయోజనములిట (శకుంతలాత్యాగముచే) భగ్నము

* పతియే భార్యగర్భమునఁ బ్రవేశించును. పతిర్భార్యాం సంప్రవిశ్య గర్భోభూత్వే
హజాయతే (మనుస్మృతి)

లైనవి. "సిద్ధమన్నం ఫలంపక్వం నారీ ప్రథమయౌవనం। సువాసితంచ తాంబూలం సద్యోగ్రుహ్ణాతిబుద్ధిమాన్" అను సూక్తిచే శకుంతలా త్యాగకారణముగ రాజునకు ఐహికభోగరాహిత్యమేకాక, "పున్నామ్నో నరకాత్త్రాయత ఇతి పుత్రః" అనునట్లు పుత్రోత్పత్తికి ఆది కారణమైన యామెను విడనాడుటచే, వంశవిచ్ఛేదము అను రెండవ మహానర్థముగూడఁ గలిగినది. అపుత్రకుఁడైన సార్థవాహావృత్తాంత కల్పనచేఁ గవి, రాజును మూర్ఛాపరవశునిఁజేసి, ఇట రాజుయొక్క యజ్ఞతాదురిత జాలమంతయు నంతరించుటకై తగినంత ప్రాయశ్చిత్తమును గూర్చినాఁడు. దీనితో రాజునకు "చిత్తశుద్ధి"చేకూర్చి చిత్తము వినిర్మలమై భారతీయ పవిత్రప్రణయానుభవమునకుఁ బాత్రత చేకూర్చినవి. ఈ శుభసమయములో శకుంతల-వినిర్మల ప్రణయమూర్తి-విశ్వప్రేమ విరాజితవిశుద్ధగాత్రి-ఎంతదుర్లభవస్తువో! ఎంతటియారాధ్య మూర్తియో, తనఁ(రాజు)యైహికాముష్మిక సుఖంబుల కెంతటిమూల కందమో దుష్యంతున కిప్పుడయవగతమైనది. అట గిరిజతపశ్చరణానంతరమున శివున కెంతటి సత్యసౌందర్య రూపిణియైనదో, యిట దుష్యంతునకు శకుంతల ఇప్పటి నంత సత్యసౌందర్యరూపిణిగ భాసించుచున్నది. ఇకఁ దద్విరహవినోదమునకై యామెను జిత్రించి వినోదించుటకై నను ఇప్పటి యొక్క భావములో భాసించుచున్న యామె సత్య నిత్య నిరవద్య సౌందర్యమును జిత్తరువున రాజుచిత్రింప లేకున్నాఁడు. "యద్యత్సాధున చిత్రేస్యాత్క్రియతే తత్తదన్యథా। తథాపితస్యాలావణ్యం రేఖయా కించిదన్వితం" (అంకము 6 శ్లో 13) రమ్యముకాని భాగమును దిద్ది తీర్చి మనోహరముగఁ జేయుటకుఁ జిత్రము ముఖ్య సాధనము. అట్టిచిత్రములోఁగూడ నిప్పటి శకుంతలాసౌందర్య సర్వస్వములో రేఖామాత్రమే చిత్రించుటకు సాధ్యమగుచున్నదిట. ఆహా! మనకవి యెంతటి సౌందర్యతత్త్వవేత్తయో కదా! ఈదివ్య సౌందర్య

వైభవము "యతోవాచోనివర్తంతే" అను నుపనిషత్సూక్తిని దల పించుచున్నది. ఇప్పుడీమె రాజుయొక్క పవిమలప్రణయ స్వారాజ్య మునకు ఏకైకరాజ్ఞియైనది. ఇక రాజున కేకైకధ్యేయ మీమెయే. ఇంక నీమె తనకు లభించుటెట్లు ? కనుక నీమెకై విలపనమే రాజునకింక శర ణ్యము. శ్రీరామచంద్రునకుకూడ నిండుచూలాలైన సీతాదేవిని లోకారాధనమునకై * అరణ్యములపాలుచేసి యామె ప్రణయమును దలంచుకొని యిట్లే విలపించినాఁడు. "ఇయంగేహే లక్ష్మీః ఇయ మమృత వర్తిర్నయనయోః। కిమస్యానప్రేయో యదిపున రసహ్యోన విరహః॥ ఉ. రా. చ. నాటకము సీత శ్రీరామచంద్రుని గృహలక్ష్మి ఒక్క గృహలక్ష్మియేకాదు. ఆమె రాముని నేత్రముల కమృతదీపము; ఆనందలక్ష్మి; మఱియు సీత రామునికులాభ్యుదయలక్ష్మి; భారతీయ వనితా పాతివ్రత్యకీర్తిలక్ష్మి; ఇట్టి తనయర్ధాంగలక్ష్మి సంబంధములగు చెయిదములన్నియుఁ దనకు (రామునకు) ఆనందజనకములేగాని ఒక్క యామెవిరహము మాత్రమిపుడు దుర్భరమగుచున్నది. ఇట్లే దుష్యం తునకు శకుంతలావిరహముకూడ దుర్భరమై యామెయందుఁ బూజ్య భావమతిశయింపఁ జేయుచున్నది. ఇప్పట్టున నామె తిరిగి తనకు దర్శన మిచ్చినచో నీతని శుష్కజీవితవృక్ష మొక్కమ్మడిగఁ జిగుళ్ళుదొడిగి కుసుమితమై స్తబకితమై ఫలించును. ఈసందర్భమున బృహదారణ్య కోపనిషత్సూక్తియొకటి స్మర్తమైయున్నది."

"నవా అరే! జాయాయై కామాయజాయాప్రియాభవతి।ఆత్మ నస్తుకామాయ జాయాప్రియాభవతి॥" (బృహదారణ్యకము 2-4-5) కేవలఁ భౌతిక భోగదృష్టితోనే యొక్కఁడును భార్యను నిత్య ముగ ప్రేమించలేదు. ఇఁక నామెయందలి (యంతరాత్మ) ఆధ్యాత్మి

* "...అపివా జానకీమపి। ఆరాధనాయలోకస్య ముంచతో నాస్తి మేవ్యథా॥"
(ఉ. రా. చ. నాటకము.)

కప్రేమముచేఁ బతి ఆమెను నిత్యముగఁ బ్రేమింపఁగల్గుచున్నాఁడు. “ఇది నిజమేకదా! ఇదివఱకు కీమెయందతనికిఁగల భౌతికచాంచల్య ప్రేమ యిప్పుడు స్థిరమై యాధ్యాత్మికప్రేమగను నిదియే విశ్వప్రేమగను బరిణమించినదిగదా। భారతీయుల యాదర్శదాంపత్యమునకు శారదామణిని ప్రణయదేవతగఁ బూజించిన రామకృష్ణపరమహంస యొక్క యాదర్శ దివ్యప్రేమయే ప్రబలప్రమాణము. ఇతఁడు తన భార్యను భార్యగా నిత్యముగఁ బ్రేమించలేదు.

ఇట్లు మన మహాకవి పశ్చాత్తాప తపస్సన్నివేశముతో నాయికానాయకుల కామవృత్తిని మథించి వీరిరువురకుఁ జిత్తశుద్ధిని సమకూర్చి వీరిని బవిత్ర ప్రణయ ప్రకాశిత ప్రవిమలమూర్తులుఁగ రూపొందించినాఁడు. ఇటుపైని వీరిప్రేమ వెనుకటివలె వికారవిషాదములను జనింపఁజేయునదికాక నిర్మలమై, సర్వసంఘపరివ్యాప్తమై, భారతీయ దాంపత్య ప్రభావమును బ్రకాశింపఁజేయఁజాలియున్నది. దుష్యంతుని దృష్టి కిపుడు శకుంతల మహిమాన్వితమగు నొక దివ్యప్రేమజ్యోతి. జీవనజ్యోతి.

ఇప్పటికి మన కవీంద్రుని యభిలషితమంతయు ఫలించినది. కనుక నిటుపైని నీ ప్రణయమూర్తులను ఒకయింటివారినిగఁ జేయవలసియున్నది. ఇందుకనియే నాయకునకు దేవేంద్రసహాయార్థమై నాకలోకప్రయాణము కల్పితమైనది. ఈ స్వర్లోకయాత్రతో మర్త్యత్వమునకు అమర్త్యత్వము భౌతికమునకు ఆధ్యాత్మికత్వము ప్రాప్తమైనవి. చూచుచుండఁగనే భూలోక మొక్కసారిగ స్వర్గలోకముగ పరిణతమైనది. ఇంద్రసమ్మానముచే నాయకునిలో దివ్యత్వము దీపించినది. ఇక దివ్యప్రణయలాభప్రాప్తి కావలసియున్నది. కనుకనే స్వర్గమునుండి వచ్చునపుడు మారీచమహర్షిని దర్శించుకోరిక రాజునకుఁ గలిగినది. ఈకోరిక రాజునకుఁ బుత్రసందర్శన జనితసమ్మోదమునకు, శకుంత

లాపునస్సమాగమరూప మహాఽభ్యుదయమునకు మూలమైనది. +
మహాత్ముల సందర్శనభాగ్యము మానవజీవితమునకు మహాఽభ్యుద
యసంపాదనాసమర్థమైనదికదా! ఈదివ్యాఽశ్రమములో రాజునకు
నైదేండ్ల బాలుఁడొకఁడు తల్లిపొదుగులోనున్న సింహశిశువును బలా
త్కారముగలాగి దానితో నాడుకొనుచుఁ గన్నులపండువుగఁ గాను
పించినాఁడు. ఈసన్నివేశముతో రాజుచిత్తములోని భౌతికసంజేహ
తరంగములు ఒక్కసారిగ నుచ్చలితములైనవి. తుదకా గాఢ్యాంతి
దుష్యంతునకు ఆత్మజ్ఞానము (తాను ఆత్మస్వరూపమే అను జ్ఞానము;
లేక "ఆత్మావైపుత్రనామాసి" అని ఈబాలుఁడు తన స్వరూపమే
అను నిశ్చయజ్ఞానము) కలిగించి, వానికి మానుషానందమునంతను
నొక్కసారిగఁ గలుగజేయును. ఆత్మజ్ఞానలాభముగొన్నవానికిబ్రహ్మా
నందము సులభమేకదా! ఇఁక రాజు, ముక్తుఁడైహిక బంధవిముక్తుఁడై
నట్లు పితౄణవిముక్తితో ఋణవిముక్తిని బడయును. ఈవిముక్తితో
నీరాజునకు జీవన్ముక్తునకు మోక్షలక్ష్మీప్రాప్తివలె వెన్వెంటనే శకుం
తలాసమాగమరూప మహాభ్యుదయము చేకూఱినది. ఇప్పటి శకుంతలా
రూపమిదిగో.

"వసనే పరిధూసరే వసానా నియమక్షామముఖీ ధృతైకవేణిః।
అతినిష్కరుణస్య శుద్ధశీలా మమ దీర్ఘం విరహవ్రతం బిభర్తి"(7-21)

ధూళిధూసరితములైన వస్త్రములను ధరించి, కఠిన తపోనియమము
లతోఁగృశించిన ముఖముకలదై ఒకేజడను ధరించి విశుద్ధశీలయై
యీామె యతికఠినాత్ముఁడనైన నావిరహవ్రతము నిట్లు సాగించుచు

+ "ఈసన్నివేశకల్పనముచే మన మహాకవి" "ధర్మప్రజాసంపత్త్యర్థం
స్త్రియ ముద్వహే" అని ఆదిలో వరుఁడు చేసిన వ్యాఖ్యానమును సార్థకముచేసి.గృహ్యా
సూత్రప్రకారముగ భారతీయ దివ్య సంప్రదాయమునిటుఁ బోషించినాఁడు.

న్నది. స్త్రీలకు "విశుద్ధశీలము" సత్య సౌందర్య సంపాదకమైనట్లు "తథాహి తే శీలము దారధర్మనే ! తపస్వి నామప్యుపదేశతాంగతం" అని కుమార సంభవసూక్తిసువ్యక్తము చేసిన ట్లిచ్చటగూడ "శుద్ధ శీలా" అను విశేషణము శకుంతలాసౌందర్యములో సత్య, నిత్య, నిర వద్య, నీరంధ్రనిస్తులసౌందర్యమును దోపింపఁజేయుచునేయున్నది. ఇట్టి దియు నిత్యోత్కర్షణోల్లసితమైనదై, "ప్రియేషు సౌభాగ్యఫలాహి చారుతా" అను చారుత్వ లక్షణ లక్షితమై ప్రియుని నేత్రచకోరము లకుఁ జంద్రికయే యగుచున్నది. కనుక నిప్పటి శకుంతలలో నీతని కదేదో మహత్తర ప్రభావ భాషితమైన—పవిత్ర తేజస్సందీప్తమైన— దివ్యసౌందర్య మగపడుచున్నది. కనుక నాదరభక్తి భావములతోఁ గూడిన పవిత్ర ప్రణయభావ మీమెయెడఁ జూపుచు రాజు ఆ పతి వ్రతతో "ప్రియే! క్రౌర్యమపి మేత్వయి ప్రయుక్త మనుకూలపరిణా మంసంవృత్తం" "ప్రాణేశ్వరీ ! నేను ముందుగ నీవిషయములోఁ జూపిన నాక్రౌర్యభావమిపుడు అనుకూలమైన (అభినంద్యమైన) పరిణా మము కలదైనది" అని పలుకును. ఇప్పటి శకుంతల భరతమాత యైనది. ఈమెలోని యిప్పటి "ప్రేమ" వాత్సల్యరూపమై సర్వ జీవ కోటియందును సమానమై శాశ్వతసౌజన్యముతో శోభిల్లుచున్నది. ఈమె నైష్ఠికసౌందర్య మిపుడు 'సత్య'మై లోక "శివం" కరమై నిత్యమై తేజరిల్లుచున్నది. 'గథే' మహాశయుఁడనినట్లు నవ వికాస విలసితము లగు పుష్పములు క్రమముగ తమపరిణామరూపములైన ఫలముల మధురిమలతోఁ జెందిన సరససమ్మేళనమువంటిదే శకుంతలా దుష్యం తుల కీ సుముహూర్తసమయమున జరిగిన నైతికసమ్మేళనము. ఈస మ్మేళనము ఈదివ్యభూమిలో దివ్యప్రణయస్వర్గమైనది. ఇఁక వీరి యీ పవిత్రప్రణయము ఎన్నటికిని జలించనిది; కృశించనిది; వీడనిది. ఇఁక

భూతలముకూడ కాళిదాస కమనీయ కవితా గౌరవముచే నతిసహజముగనే స్వర్గముగఁ బరిణమించినది.

"The earth and Heaven itself in one sole...name combine అన్న గథే కవీంద్రుని పద్యభావమిట్ట సార్థకమైనది.

ఇంతవఱకుఁ గల నాభావములను వివరించుచున్నట్లున్న శ్రీ రవీంద్రకవీంద్రుని భావరత్నములఁ గొన్నిటినిటఁ బొందుపఱచెదను.

The poet has shown here, as in Kumarasambhava that the beauty that goes hand in hand with moral love is eternal, that the calm, controlled, and benefient form of love is its best form, that beauty is truly charming under restraint and decays quickly when it gets wild and unfettered.

He teaches us that the love of man and woman is not, beautiful, not lasting 'not fruitful, so long as it is self- centered, so long as it does not beget goodness, so long as it does not diffuse itself into society over son and daughter, guests and neighbours.

The beauty that he adores is lit up by grace· modesty, and goodness ! in its intensity it is true to one forever; in its range it embracas the whole universe. flt is fulfilled by renunciation, gratified by sorrow, and rendered eternal by religion. In the midst of this beauty the impetuous unruly love of man and woman. has restrained itself and attained to a profound place like a wild torrent merged in the ocean of goodness, Therefore such love is higher and more wonderful than wild and untrained passion·

రవీంద్రునిపై యాఙ్గ్లమాతృకకిది శ్రీ బొ. పురుషోత్తము M. A. గారి యాంధ్రానువాదము. (చూ. కాళిదాసకవిత) "ధర్మమున కవిరుద్ధముగా ప్రేమభావముతోనడచు సౌందర్యము శాశ్వతమైనది......

నైష్ఠికసౌందర్యమే శుభప్రదమై నిత్యోత్కర్షణోల్లసితమైనది. నియమరహితమును, సంస్కృతమునగు సౌందర్యము క్షణభంగురము. కవి యిట్టి పవిత్రభావములను కుమారసంభవమునందువలె నిందును (శాకుంతలమున) కాంతాసమ్మితముగా నుపదేశించెను... దంపతుల ప్రేమ స్వార్థయుతమైనచో నెట్టి సత్ఫలితముల నొసంగదనియు, వాత్సల్యరూపమున సంఘమునందుం బరివ్యాప్తము కానంతవఱకును దాని కెట్టి సౌందర్యముకాని, శాశ్వతత్వముకాని, చరితార్థతకాని లేదనియు నీకాళిదాసమహాకవి ముక్తకంఠమున నుద్ఘోషించెను... కాళిదాసుని సౌందర్యజగత్తు జీవకళతోం గళకళలాడునది సౌజన్యముతో శోభిల్లునది. సాధుత్వమును సవదరించుకొన్నది. సువిశాల విశ్వమును సుచిరప్రేమభావముతో నాలింగన మొనర్చుకొన్నది. కాళిదాస ప్రతిపాదిత సౌందర్యము త్యాగముచే సిద్ధించును. దుఃఖముచే నూతనత్వమును బొందును. తపస్సుచే దివ్యత్వము నార్జించును. ఇట్టి దివ్యసౌందర్యార్ణవమునందు నియమరహితములైన కామోద్రిక్తతా ప్రవాహములు అనేకములు సంగమించి (భారతీయ) ప్రణయభావసిద్ధితోం బరిపూర్ణతను అనుభవించును సకలప్రపంచమును అట్టి దివ్యసౌందర్యధామము (నిలయము)గాం బరివర్తింపంబడవలయుననియే (మన) శ్రీ కాళిదాసకవీంద్రుని యాశయము."

పై రవీంద్ర కవీంద్రుని యాశయములకు మన మహాకవి శాకుంతలనాటకము పూర్తిగఁ బాత్రమైయున్నట్లు పై విషయములనుబట్టి తెలిసికొనియుంటిమి. ఇట్లీ భారతీయుల పవిత్ర ప్రణయప్రాభవమును దన మహాకావ్యములమూలమునఁ బ్రపంచమునకుం జాటి, భారతజాతిని తరతరాలవఱకుం బటిష్ఠముగను, మహోన్నతముగను దిద్దితీర్చి, ప్రపంచములో మనకొక ప్రత్యేకస్థానమును బ్రసాదింపంజేసిన కాళిదాసమహాకవికి నిజముగ మనమందఱము ఋణపడియుంటిమి. మఱియు

స్వార్థ సంకుచితప్రేమను విశ్వమానవ ప్రేమగాఁ బరిణమింపఁజేసి, భూమండలమునంతను నేకకుటుంబముగ +నాదరభావముతోఁ జూడఁ గల్గిన-ప్రకృతియంతటిలోఁ దన ప్రేమామృతము నొలికించి స్థావర జంగమరూప ప్రపంచమంతటిని సమానగౌరవముతో, సమానప్రేమ తోఁ జూడఁగల్గిన జాతీయమహాకవి కాళిదాసమహాకవి ఇట్టి జాతీయ మహాకవియొక్క- కావ్యసందేశమూలముననే భారతజాతియంతయు విశ్వమానవప్రేమతో విశ్వజనీనమై విశ్వమంతటిలో విశిష్టస్థానము నార్జించుకొనఁగల్గినది. కనుక మన జాతీయమహాకవి కవితను వివేచనా దృష్టితో నధ్యయనము చేసి యాతనికావ్యములలోని "విశ్వప్రేమ"తో విశ్వమునకు-ముఖ్యముగ చైనావంటి దురహంకారపూరిత దుష్టసంఘ ములకు-వెలుఁగుబాటను జూపుట విజ్ఞుల కర్తవ్యమై యున్నది.

"సర్వస్య సద్భావనాఽస్తు విశ్వస్య కళ్యాణమస్తు
లోకాస్సమస్తా స్సుఖినోభవంతు" ఇతిశం జగజ్జనన్యర్పణమస్తు.

'ఓం తత్సత్"

+ "ఉదార చరితానాంతు వసుధైవ కుటుంబకం."

పంచారామములు పరమశివక్షేత్రములే

చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి.

పాశ్చాత్యులాగవడి పెట్టిన పద్ధతిలో భారతీయసారస్వతమును చారిత్రిక నిదర్శనముల సమన్వయముతోఁ బరిశీలింప మొదలుపెట్టుసరికి, చాలవిషయములలో నేకవాక్యత కుదురుటలేదు. మన పురాణములలోఁ గానవచ్చెడి విషయములకు, ఇప్పటివిమర్శకుల సమన్వయమునకుఁ జాల అంతర మేర్పడుచున్నది. శాసనాద్యాధారములతోను పురావస్తుతత్త్వ పరిశీలనముతోను పరిశోధనము గావించుచు వచ్చుసరికి వెనుకటి సిద్ధాంతములు, అనఁగా నేఁటి కేఁబది వత్సరముల వెనుక నేర్పఱచుకొన్న సిద్ధాంతముల నీనాఁడు మార్చుకొనవలసి వచ్చుచున్నది. ఉదాహరణమున కింతకుముందు, పల్నాటి పరిసరములకుఁ బాలకులుగానుండిన ఇక్ష్వాకులు బౌద్ధమతావలంబకు లనుకొనుచు వచ్చుచుండఁగా, నాగార్జునకొండ త్రివ్వకములలో బయటఁబడిన, వారికాలమునాఁటివిగా గుర్తింపఁబడిన అశ్వమేధయాగచిహ్నములు, శివకేశవాదిమూర్తులు, దేవళములు విహారములు స్తూపములు ఈనాఁడు బయటఁబడునప్పటికి, వారిలో పురుషులు వైదికమతావలంబులనియు, స్త్రీలు బౌద్ధాదిమతానుయాయినులనియు ననుకొనవలసివచ్చినది. వారికాలములో సర్వమతసహనమే యున్నట్లు కాన్పించుచున్నది. శాతవాహనుల పాలనకాలములోనివిషయగూడ నంతటిదే.

ఈవిధముగనే త్రిలింగదేశమధ్యమునందున్న పంచారామములు పరమశివక్షేత్రములని, మనపురాణములు ఆ యా క్షేత్రములందున్న ప్రాచీనశాసనములు తెలుపుచుండ, అవి బౌద్ధసంఘారామములేయనియు, శైవమతము మనదేశములోఁ బ్రబలినది మొదలు సంఘారామములందలి ఆయకస్తంభములే శివలింగములుగాను, విహారస్తూపాదికములే ఆలయములుగా మాఱినవని, ఈమార్పు మహావ్యాప్తిమూలమున నేర్పడినదని యొకసిద్ధాంత మేర్పడినది. ఆంగ్లభాషలో త్రిలింగ

దేశమునకు సంబంధించిన చరిత్రము నిర్మింపఁబూనినవారు, తదను యాయులు నీసిద్ధాంతము బయలుదేరినది మొదలుగ నీనాఁటివఱకు నీవిషయమునే పురశ్చరణ చేయుచున్నారు. చరిత్రకారులని ప్రఖ్యాతులైనవారి రచనములందంతట నిది కానవచ్చుచున్నది. ఈ సిద్ధాంత మెంతవఱకు పరిగ్రాహ్యమో ? పరికింతము.

భారత దేశమునందలి శివక్షేత్రములలో శివలింగములనుగాని, విష్ణుక్షేత్రములలోని విష్ణు విగ్రహములనుగాని ప్రతిష్ఠచేయునప్పుడు తత్తదాగమోక్తపద్ధతిని శ్రుతిస్మృతి సదాచారానుసరణముగ నాయా పనులు నిర్వర్తించుటయే జరుగుచుండుననుట సర్వథా సత్యము. వైదికమతము నవలంబించి లింగాదులను ప్రతిష్ఠచేయువారు, వేదప్రామాణ్యము నంగీకరింపని యితరమతస్థు లుపయోగించిన వస్తువులను నుపయోగించుపరిపాటి యున్నట్లు లీ త్రిలింగదేశములో నేనాఁడును వినఁబడదు కనఁబడదు. కావున బౌద్ధసంఘారామాదులను శివాలయములుగా మార్చుటగాని, ఆయక స్తంభములను శివలింగములుగాఁ జేసి ప్రతిష్ఠచేయుటగాని జరిగియుండెననుట కాధారమేపాటియుఁ గానరాదు.

మొదట నిట్టియూహచేయుటకు మూలము, కృష్ణవేణీనదీతీరమునందుండిన అమరేశ్వరావాసమైనక్షేత్రము అమరారామమగుచు, అచటనేయున్న ధాన్యకటకము (ధరణికోట) బౌద్ధస్థూప సంఘారామ విహారాది సమన్వితమగుటవలనను, అమరేశ్వరలింగ మొకప్పుడు పెకలింపఁబడి పునఃప్రతిష్ఠితమగుటచేతను, ఆరామమునంగా బౌద్ధసంఘారామమేయనియు, అచటి ఆయక స్తంభములు తెల్లగానుండుటయు, పంచారామములలోని శివలింగములు తెల్లగానుండుటయుఁ జూచి, ఆయక స్తంభములే శివలింగములైనవనుటచే బౌద్ధశైవములు రెండును సమృద్ధముగానుండిన చోటున నూహించిన సిద్ధాంతమును, బౌద్ధచిహ్నము లేపాటియుఁ గనఁబడని మిగిలిన యారామములన్నిటికి నతికింపఁ

బడినది. కొన్ని ప్రసిద్ధక్షేత్రములలోనుండెడి శివశక్తిమూర్తులు విష్ణుమూర్తులుగా మాఱినట్లుగా వార్తలు దేశమందంతటను వ్యాప్తిలోనుండుట దీని కుపోద్బలకమైనది. కాని యిట్లూహించి సిద్ధాంతీకరించుట భావ్యముకాదని నా మనవి.

ఈనాఁడు ప్రాచీనచరిత్రమును నిర్మింపఁబూనువారికి పౌరాణికవచనములకంటె, వెనుకటికాలమునందుండెడి తామ్రశిలాశాసనవాక్యములు పరమప్రమాణములు. శాసనములు తెలిపెడి విషయములు, సారస్వత ప్రతిపాదిత విషయములు ఏకవాక్యతకు వచ్చిననాఁడు చేయు నిర్ణయము నిజమైనసిద్ధాంతమగుటలో నెవ్వరికి మతభేదముండఁబోదు. ఆ పద్ధతిని పంచారామములనుగూర్చి వెనుకటిశాసనములలోఁ దెలిపియున్నవిషయమును వివరించి యాతరువాత భీమేశ్వరపురాణవాక్యము లెట్లు సమన్వితములగునో ? నాయూహాపోహమునంతకుఁ దెలిపెదను. దక్షారామాత్యసోముఁడు శా. స. ౧౦౬౮ క్రీ శ. 1146 లో బెజవాడలోను, శా. స. ౧౦౭౧ క్రీ. శ. 1149 లో రాజమహేంద్రవరమునందును దానుచేసిన దానములకు పద్యశాసనములను శిలాస్తంభముల మీఁద నెలకొల్పెను. ఆ రెండు పద్యములను వివరించెదను.

భీమాపురము దాక్షారామ[ము] నూఁడాలు
గుడిపూఁడి యుంబాలుకొలను వీర
భద్రేశ్వరంబున భాపట్లునం దాంబ్రి
పురిం బి[ద]పురమునంబరఁగుదూబ
ఘంటశాలాపురిం గౌతమంబుననునే
లీశ్వరంబునను వేగీశ్వరమున
విజయవాటికనుండ విల్లిసివేలు పూరం
గరమొప్ప గొంటూరం గడలిపల్లి

కనకవలయములును ఘనలోహ వరదండ
ములు నఖండదీపములునుం బెట్టి
మ [ర] లం బెక్కు గుడ్లుం జెఱువులు గొంటూర
నిలిపె మం [త్రి] మ [తి] ంఘు భుజుండు.
భీమాపురము డాక రేమివాల్కొలను [దా్ర, క్ష]
చ్చారామపురి శ్రీమదమరడాలు
య [న] ను నంధ్రధరణి పంచారామములు మహా
దేవరలకు బుద్ధదేవరకుం
జేంబ్రోల నమ్మహాసేనునకునుం బిద
పురము హుంకారశంకరికిం గరము
రూఢికెక్కిన బెజవాడ మల్లేశ్వర
దేవరకు నఖండ దీపతతులు
వెట్టి గొంటూరం జెఱ్వులుం బెక్కుగుడ్లు
నిల్పి సప్తసంతతు లసంఖ్యముగంజేసె
దత్తెనామాత్యసోముండు ధర్మపరుం డు
దారభానుజుం డాచంద్రతారకముగ.

ఈ రెండు పద్యములు కీ. శే. జయంతి రామయ్యగారు సంకలనముచేసిన శాసనపద్యమంజరిలో ప్రకటితములై యున్నవి. ఇవి దక్షిణహిందుస్థాన శాసనసంపుటములందును ముద్రితములై యున్నవి. కీ. శే. మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు ఈ రెండు శాసనములను మరలం జదివి ప్రతివ్రాసి 1952 సం॥లో వీనిని వివరింపుమని నాకుం బంపినారు. ఈ రెండుపద్యములలోను పంచారామములు పరమశివక్షేత్రములుగా నిరూపింపంబడియున్నవి. రెండవ పద్యములో పంచారామము లందలి మహాదేవరలకంటె బుద్ధదేవరను వేఱుగం బేర్కొనుటచేతను, తరువాత మరల శివక్షేత్రములనే నిరూపించుటచేతను పంచారామములు శివ

క్షేత్రములనుట స్పష్టము. ఈ రెండు పద్యములందును ప్రారంభములోఁ దెలిపిన పంచారామములు నొక్కటియే యనుటలో విప్రతిపత్తి యేమాత్రమును లేదు. వానిలో మొదటిది.

1. భీమాపురము—నేఁటి సామలకోట భీమవరము. దీనికి కుమారారామమనియు, స్కందారామమనియు, భీమవరము, చాళుక్య భీమవరము, చాళుక్య భీమాపురము అను నామములుండినట్లు, అచటి చాళుక్య భీమేశ్వరాలయమందున్న శాసనములనుబట్టి తెలియవచ్చు చున్నది. భీమాపురము భీమవరమనుకొని, అది పశ్చిమగోదావరిజిల్లాలో ప్రసిద్ధముగానుండిన గుణుపూఁడిభీమవరమని చాలమంది భావించుచున్నారు. ఆ భావన సరిగాదని నామనవి. కుమారస్వామిచేఁ బ్రతిష్ఠితుఁడైన భీమేశ్వరుడుండినకారణమున నది కుమారారామమైనది. చాళుక్యభీమున కది రాజధానియగుటచే భీమవరమైనది. చాళుక్యభీమున కాదేవుఁ డిష్టదేవతయగుటచే, నాలయప్రాకారాదులను నిర్మింపఁ జేయుటచే, నాయీశ్వరునకు చాళుక్య భీమేశ్వరుఁడను పేరు తరువాత వచ్చినది.

2. డాకరేమి—దాక్షారామము. దక్షారామ భీమేశ్వరాలయములోని శాసనములు 380 కి పైఁబడియున్నవి. వానిలో సంస్కృతపదముగా వాడినపుడు దక్షారామము లేక దాక్షారామము అను రూపములు గానవచ్చుచున్నవి. చాళుక్యచోళులకు సంబంధించిన శాసనములలో 'పెద్ద డాకరేమి, పెద్ద డెకరేమి, డాకరేమి' యను రూపములు గానవచ్చుచున్నవి. రాజరాజనరేంద్రుని తరువాత వేంగీదేశపాలకులుగా వచ్చిన చోళులశాసనములందే తొలుతగా నీపదము గానవచ్చుటచే నిది తమిళభాషనుండి కొనిరాఁబడినట్లే కనఁబడు చున్నది. తరువాత నిది యీసోముని శాసనములలోఁ బొడసూపు చున్నది. ఇది యిట్లుండ, డాకరేమి పదము ప్రాకృతమనియు, బౌద్ధ

వాఙ్మయము ప్రాకృతమయమనియు, ఆపదము దశారామమున కుప
యోగించుటచే తొలుత నిది బౌద్ధసంఘారామమేయైయుండి, తరువాత
దాక్షారామమైనట్లులు కొందరు ఊహించియున్నారు. అమరావతిలోఁ
గాక, మిగిలిన నాలుగారామముల పరిసరములందు బౌద్ధచిహ్నము
లేపాటియుఁ గానరాకుండుటచే నిట్టి యూహకూడ సరిపడదనిదే
నా మనవి.

3. అమూడాలు—అమరడాలు అని చదువుకొనవలెను. అమ
రడాలు అనఁగా నేఁటి అమరావతియను పేర వ్యవహరింపఁబడు అమరా
రామము. అమరారామము, ధాన్యవాటి. ధాన్యకటకము, ధరణికోట
ధరణకోట అను నీపదములు సమానార్థకములుగా అమరేశ్వరాలయ
మునందలి శాసనములలో వ్యవహరింపఁబడినవి. కృష్ణవేణీనదీతీరమున
ధాన్యకటకపురిని అమరేశ్వరునిచేఁ బ్రతిష్ఠితుఁడైన యీశ్వరుఁడు అమ
రేశ్వరుఁడు. అతఁడు నెలకొనినచోటగుటచే అమరారామమై క్రమ
ముగ అమరడాలై తరువాత అమరావతియైనట్లు కనఁబడుచున్నది.
ధాన్యవాటియే అమరావతియైనదనుటకు- "శ్రీమతు వేమసంగారు
శకవర్షంబులు ౧౧౮౩ అగు ప్లవ సంవత్సర శ్రావణ బ ౫ గు...పం
చారామంబులకుఁ బ్రథమారామంబైన అమరారామంబను ధాన్య
వాటిపురంబునకు అధీశ్వరుండైన అమరేశ్వర శ్రీమన్మహాదేవరకు"
అను అమరేశ్వరాలయశాసనమే నిదర్శనము. అక్కడి మఱికొన్ని
శాసనములలో ధాన్యవాటి నమ్రుతేశు...దన్నలకోట అమరేశలింగ
మున్.. ధాన్యకటకపురవరాధీశ్వర, అమరేశ్వర మహాదేవర...ఇత్యా
దిగాఁ గానవచ్చుటచే నవియన్నియుఁ బర్యాయపదములే యనుట నిశ్చ
యము. కృష్ణవేణీనదీతీరమున శ్రీశైల మల్లికార్జునస్వామి తరువాత
నంతటి ప్రసిద్ధశివక్షేత్రము ధాన్యకటకవాసియైన యమరేశ్వరలింగమే
యనుట నిశ్చయము.

4. పాలుకొలను—అనఁగా పశ్చిమగోదావరిజిల్లాలో నేఁడు పాలకొల్లు అని వ్యవహరింపఁబడు గ్రామము. దీనికి సంస్కృతమున క్షీరారామమని పేరు. ఈ క్షీరారామరామేశ్వరుని యాలయమున వెలసియున్న శాసనములు పెక్కింటిలో 'పాలుకొలని క్షీరారామేశ్వర (శ్రీ) మహాదేవరకు' అని గలదు. ఇచటిలింగము పీఠముమీఁద రెండఙుగుల యెత్తుమాత్రముండును. ఇచట బౌద్ధచిహ్నము లేవాటియుఁ గానరావు.

5. గుణిపూఁడి—నేఁటి పశ్చిమగోదావరిజిల్లాలోని భీమవరము నంటియున్న గుణుపూఁడి యని వ్యవహరింపఁబడుగ్రామము. దీనినే రెండవశాసనములో [ద్రా] [ద] చ్యారామపురి-అని నాఁడు. ద్రాచ్యారామపురి యనఁగా ద్రాక్షారామమని చరిత్రకారులు సూచించినారు. అది సరిపడదని నామనవి. ఇచటి యీశ్వరలింగము సోమేశ్వరలింగము. పీఠముమీఁద రెండఙుగుల యెత్తుగలిగి, ఫాలనేత్రముతోఁ గూడి, శుద్ధస్ఫటిక వర్ణముగలిగిన లింగము. ఆలయమునకుబైట చిన్న ఱాతి స్తంభముమీఁద నంది యున్నది. దీనికి సోమారామమని ప్రాచీనకాలమునందలి వ్యవహారము. కుమారారామమునందును ఆలయముబైట పెద్ద ఱాతిస్తంభముమీఁద నంది యున్నది. కనుక సోమేశ్వరాలయము దగ్గఱనే నందిపగ్రహమున్న శిలాస్తంభముండుటచే సోమారామమిది యే యనుట నిశ్చయము. చాళుక్యభీముఁడు తనపేర ప్రతిష్ఠించిన భీమేశ్వరలింగముండుటచే గుణుపూఁడిని జేరియున్న గ్రామమునకు భీమవరము అను పే రేర్పడినది. రెండేండ్లక్రిందట హిందూపత్రికలో సోమారామము 'కోటిపల్లి' అని నిర్దేశింపఁబడినది. ఈసోమారామమే దత్తినసోమునిచే పట్టినశాసనములో ద్రాచ్యారామమని పేర్కొనఁబడినది. దీనిలో నెగారు. కాటయవేముని అన్నయమాపురదానశాసనములోఁ గూడ నిది ద్రాచ్యారామమనియే వ్యవహృతమైనది. ఆ శ్లోకమిది.

శ్లో. తత్ర దాక్షామరక్షీర కుమార ద్రాక్ష్య పూర్వకాః
పఞ్చారామాః ప్రకాశన్తే క్రీడాస్థానాని ధూర్జటేః.

త్రిలింగ దేశములో—దాక్ష అమర క్షీర కుమార ద్రాక్ష్య అను పదములుపూర్వమందున్న ఆరామములు, పరమశివునకువిహారస్థానములై వెలయుచున్నవని యీ శ్లోకభావము. ద్రాక్ష్యారామమనఁగా దక్షిణ దిక్కునందుండెడి యారామమని యనుకొనవలయుననిపించుచున్నది. ఈ ద్రాక్ష్యశబ్దము గుణుపూఁడికి బదులుగ వాడఁబడినది. ఈ యర్థమును గ్రహించుటకు భీమేశ్వరపురాణమునందలి యీక్రిందివాక్యము లుపోద్బలకములు. త్రిపురాసుర సంహారానంతరము పరమశివుఁడు పంచారామములను వెలయించిన క్రమమును దెలిపిన ప్రకరణములోని దీ గద్యము.

"అనంతరంబా యంబికావల్లభుండు . . . కృతకృత్యుండై త్రిపుర దైతేయుల కులదైవతంబైన యద్దివ్యలింగంబును పంచబ్రహ్మ పంచాక్షరీ తంచతత్త్వ పంచభూతమయంబగుటంజేసి, పంచఖండంబులుగా ఖండించి, కృష్ణవేణీ మహానదీతీరంబున ధరణాలకోటయను గ్రామంబున నమరేశ్వరునిచేతం బ్రతిష్ఠితంబగుటంజేసి యమరలింగంబునాఁ బ్రసిద్ధంబైన యమరారామంబును, గౌతమీతీరంబున దక్షిణకూలంబున గుణపూఁడియను గ్రామంబున సోమునిచేతఁ బ్రతిష్ఠితంబగుటంజేసి సోమలింగంబనఁ బ్రఖ్యాతంబైన సోమారామంబును, బాలకొలనను గ్రామంబున శ్రీరామచంద్రునిచేతం బ్రతిష్ఠితంబగుటంజేసి రామలింగంబునాఁ బ్రసిద్ధంబైన క్షీరారామంబును, జాళుక్యవంశరాజధానిధానియగు చాళుక్యభీమవరనామక గ్రామంబునఁ గుమారరత్నంబైన కుమారస్వామిచేతం బ్రతిష్ఠితంబగుటంజేసి కుమారభీమలింగంబనఁ బ్రఖ్యాతినొందిన భీమారామంబును, మొదలిమామయగు దక్షప్రజాపతియునికిపట్టైన యారామంబగుట దాక్షారామంబున శివసన్నిధా

నంబై తానుండుసట్టుగా నీప్రకారంబున భోగమోక్షప్రదంబులైన పంచారామంబులఁ బ్రతిష్ఠనొందించి, తానును మున్నీటితటంబున విశుద్ధస్ఫటికసంకాశంబును దిగ్దశలోకభామినీ విలోకనచ్ఛాయా గుళుచ్ఛాచ్ఛ జ్యోత్స్నాభిషేక యుక్తాంగంబగు భీమేశ్వరలింగంబునం దధివసించె.''

భీమ. 4 అశ్వాసము.

సమకాలికమైన చారిత్రకాంశముల కేపాటియు విరోధము లేకుండ పౌరాణికవిషయములను పరమసత్యములుగా నిరూపించు శ్రీనాథుఁడు కూర్చిపెట్టిన గద్యమిది. ఈవాక్యమునుబట్టి పంచారామములకు ప్రాచీనకాలమునందుండెడి నామములు తెలియుటయేగాక, వాని కా యా నామములెట్లు వచ్చినవో స్పష్టమగుచున్నది. పంచారామములు పరమశివక్షేత్రములే యనుట దీనిచే స్పష్టము చేయఁబడినది. అఖండగౌతమీప్రవాహాయుతమైన రాజమహేంద్రవరమునకు,గోస్తనీ నదీతీరస్థమైన గుణపూఁడి దక్షిణదిశయందుండుటచే నది ద్రాక్షారామ మని యూహించుటకు వలనుపడుననిపించుచున్నది. గుణపూఁడి సోమారామమని స్పష్టముగఁ దెలిపినవాఁ డాతఁడొక్కఁడే. కుమారారామమునందలి భీమేశ్వరలింగమునకు చాళుక్య భీమేశ్వరుఁడను వ్యవహార మెట్లేర్పడెనో ? ఆవిషయమునుగూడ స్పష్టపఱచినాఁడు. దాక్షారామము పరమశివునకు ప్రధాననిలయమగుటకుఁ గారణమును తెల్లము చేసినాఁడు. శాతకాహనచక్రవర్తియగు హాలుఁడు సింహళకన్యయగు లీలావతిని దక్షారామ భీమేశ్వరసన్నిధిని వివాహము చేసికొనినట్లు, 'లీలావఈ కహా' అను ప్రాకృతకావ్యము తెలుపుచున్నది. కావున పంచారామములు పరమశివక్షేత్రములేగాని బౌద్ధసంఘారామము లెటును కాఁజాలవని నా మనవి.

భారతీయాగమసంప్రదాయములకు సరిపడునట్లు, చారిత్రకాధారములతో ప్రాచీనదేవాలయాది చరిత్రమునూహించుట భావ్యముగాని, 15 వ శతాబ్దిలోఁగాని త్రిలింగదేశములోఁ దలయెత్తిన మతవిద్వేషములను, తత్ప్రేరితమైన విధ్వంసములను వెనుకటికాలమునకుసైత మంటఁగట్టి, పురాణములన్నియుఁ బుక్కిటిపురాణములని, ప్రాచీన భారతీయసంస్కృతిని, ఆగమవిజ్ఞానమును సరిగా నెఱుఁగనీయని చారిత్రకసిద్ధాంతములన విచారితముగ నామోదించుటగాని, తదనుగుణముగ మన రచనలను మలచుటగాని న్యాయ్యముగాదని సవినయముగ నివేదించువాఁడ.

సా:

గ్రంథ స్వీకారము సమీక్ష

శ్రీ బండారు తమ్మయ్య,

(11) నీవు, నేను- క్రొనుపుటలు 58+12

గ్రంథకర్త:- శ్రీ గోటేటి సత్యనారాయణమూర్తిగారు.

(District Prohibition Officer Kakinada)

ఇది రచయిత యప్పుడప్పుడు భగవద్భక్త్యుద్బోధకములుగ రచించిన ఖండకృతుల సంపుటి. నీవు (భగవంతుఁడు) నేను (జీవాత్మ రూపకుఁడు-కృతికర్త). భక్త్యావేదనలతో జీవుఁడు భగవంతునియెడఁ గావించు నివేదనములే యిందు మంగళాచరణము. ప్రాతరుద్బోధము, ప్రాంజలి, ప్రార్థన, ప్రియతముఁడు, దైవబలము, చిత్తశుద్ధి, సత్సాంగత్యము, తృప్తి, ఛాయాదేవత, స్థితప్రజ్ఞుఁడు, చింతనము, ఆత్మబోధ, విన్నపము, సమర్పణము, అను 15 శీర్షికలతో నీ కావ్యరూపమును దాల్చినవి. వీనిలోఁ గొన్ని కేవల మీశ్వరస్తుతులుగాక పౌరాణిక చారిత్రికములగు కథలతోఁ గల్పితమయియున్నవి. అంతటను భగవన్మహిమమును మాత్ర మంతర్వాహినిగా నుండును. కవిగారు పోలీసు శాఖలో నున్నతోద్యోగమున నుండియు నిట్టి యమూల్యకృతిని లోకమున కర్పించుట వారి సుకృతవిశేషము. కవితాశైలి గాంగఝరివలె ధారాళమై పావనతరమై, యలరారుచున్నది. హృదయంగమమయిన యీ చిన్ని ఖండకృతి యందఱు తప్పక యాదరింపఁదగియున్నది. కవివర్యులు శ్రీ గడియారము వేంకటశేషశాస్త్రిగారు (ప్రొద్దుటూరు) మద్దులపల్లి వేంకట సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రీగారు (నంద్యాల) రచయిత నభినందించుచు పద్యాత్మకముగ వెలువరించిన ప్రశంసలు "ఒకమాట" అను పేరితోఁ గవిగారియొద్ద పోలీసుశాఖలోనే గుమాస్తాగాఁబనిచేయు చుండిన సారస్వతపిపాసి, శ్రీ గొల్లాపిన్ని రామకృష్ణశాస్త్రి (నంద్యాల) ప్రకటించిన సమీక్ష కృతి కలంకారములుగ నున్నవి. ఇట్టి యుత్తమ కృతినిరచించి లోకమునకు నిస్స్వార్థముగ నందించిన కవిగారి నెంతయు నభినందించుచున్నాము.

ఱు

మచ్చునకుఁ గొన్ని పద్యములు:-

(1) ఆతని మేలుచాటునటు లల్లనెపుల్గులు గెల్లుసెల్లసం
త్రాతకు సర్వమంగళవిధాతకు జే యనిపాడుఁ దియ్యనన్.
గౌతుకమొప్పఁ బ్రాక్సతిమొగంబునఁ గుంకుమ
దీర్చియద్భుతం
బైతగఁబట్టుచున్నదదె యారతిబంగరుపళ్లెరంబునన్
(ప్రాతరుద్బోధమునుండి)

(2) పరహితమొందు దక్కఁదనభావమునం దితరార్థకల్పనా
స్ఫురణయె లేని యానియతబుద్ధికిఁదోఁచుని తాంతభక్తిత,
త్పరుఁడయి పామరత్వ మెడఁబాపఁగడంగిన రామదాసు శ్రీ
చరణమునంటి భిక్షనిడిసత్కృతిఁజేసెడు వాంఛయొక్కఁడున్,
(చిత్తశుద్ధినుండి)

(3) అనవిని, యాజ్ఞవల్క్యముని యానతిఁగైకొని, తేరిపై
రయం,
బునఁజని రాజుగాంచెఁ దనముంగల దారుణమారణాగ్నికిం
ధనమయిరాజధాని మసనంబగుచుండుటఁ గాందిశీకులై
తనప్రజతల్లడిల్లుచును దల్లికిఁబిల్లకుఁ దప్పుచుంటయున్
(స్థితప్రజ్ఞుఁడునుండి)

(12) గంగాలహరి:- క్రొనుపుటలు 62 వెల రు 1-0-0

కర్త : రామచంద్రకౌండిన్యయను సాంకేతిక నామాంకితులగు డాక్టరు ఓరుగంటి రామచంద్రయ్యగారు, చరిత్రోపన్యాసకులు, ఆంధ్ర విశ్వ విద్యాలయము వాల్తేరు.

మిత్రులు శ్రీరామచంద్రయ్యగారు ఆఙ్గ్లమున నున్నశపట్టభద్రులయ్యు వంశానుగతముగ వైదికవిద్యా సంపదకు, భగవద్భక్తికి నిధానమయిన యుత్తమ విప్రకుటుంబమునకుఁ జెందినవారవుట మొద

టనుండియు నాధ్యాత్మిక సౌరభముఁబిసాళించు నుత్తమగ్రంథము లరచించుటకే యలవడిన భావుకులు. శ్రీ రమణమహర్షి యాశ్రమములోఁ గొంతకాలము తత్సన్నిధానముననుండి మహర్షి యాశీర్వాదమును బడసిన ధన్యజీవనులు. వీరి కృతులు రమణ స్మరణ, రమణలహరి, తెనుఁగు మీరా మున్నగునవి యింతకుమున్నే యీ పత్రికయందు సమీక్షగావింపఁబడి యున్నవి. వానివలననే వీరి యాధ్యాత్మిక తత్త్వము పాఠకులకుఁ గొంత కొంత గోచరమయి యుండును. ఏవంగుణ విశిష్టులగు వీరు నేఁడు పండితరాయల గంగాలహరి ననువదించి తమ వాణిని బునీతమొనరించుట ముదావహము. ఇందు మూల శ్లోకములుకూడ వీరి యనువాద పద్యముల కెదురుగా నొకవైపున ముద్రింపఁబడి యుండుట ప్రశంసనీయము. పాఠకుల కిది యెంతయు నుపయోగకరము. పండిత రాయలు మూలకృతిని జాలవఱకు మహిమ్న స్తోత్ర, శివానందలహరుల మార్గముననుసరించి శిఖరిణీవృత్తములలో రచించియుండ శ్రీ రామచంద్రయ్యగారు తమ యనువాదమునా మూలాగ్రముననుత్తమంబగు సంగ్రహీకరణప్రౌఢితోఁ జిన్న తేటగీతులందమును నాటవెలఁదులందును రచించుట వారి యసాధారణప్రతిభకాదర్శకముగ నున్నది. ఆధునికులు పలువురు గంగాలహరి కిదివఱకే వారి వారియనువాదములు ప్రకటించి యున్నారు. అవి చాలవఱకు మార్గకవితలో సంస్కృత వృత్తములలోఁ గూర్పఁబడినవి. నెల్లూరు మండలము వారగుట శ్రీ రామచంద్రయ్యగారు సహజమయిన తెలుంగుఁదనము గుబాళింప నీకృతిని హృదయంగమములగు దేశిచ్ఛందములలో సహృదయ హృదయాకర్షకముగ రచించినందుకు వారి నెంతయు నభినందించుచున్నారము. పండితవర్యులు శ్రీ దువ్వూరి వేంకటరమణ శాస్త్రి, వెంపరాల సూర్యనారాయణశాస్త్రి, మల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మ, విశ్వనాథ సత్యనారాయణగార లొసంగిన యమూల్యాభిప్రా

యములుగూడ నిందుఁ బ్రకటితములయి యీకృతి కెనలేని శోభ నాపాదించుచున్నవి, వామనుఁడు కావ్యగుణములలో నుదాహరించిన "ప్రౌఢి"పథములలో వాక్యార్థమును సంక్షేపించి చెప్పుటకీకృతి చక్కని నిదర్శనముగా నున్నది. మూలశ్లోకమందలి భావము నొకింతయుఁ బీరువోకుండఁ జిన్నగీతములలో నిమిడ్చి తీర్చిదిద్దిన యీకృతి సూక్ష్మములో మోక్షమను నుడికి దృష్టాంతమగుచున్నది. మచ్చునకు రెండు పద్యములు వాని మూలశ్లోకములతో నుదాహరించుచున్నాము.

శ్లో॥ శ్వవృత్తివ్యాసంగో నియతమథ మిథ్యాప్రలపనం
కుతర్కేష్వభ్యాసః సతతపరపైశున్యమశనమ్,
అపిశ్రావం శ్రావంమమతు పునరేవంగుణగణా
నృతే త్వత్కోనామక్షణమపి నిరీక్షేతవదనమ్.

గీ॥ వరపుడమ్మ, కల్ల పరపాపచింతన,
కపటవాదనిరతి కలుషగుణము
లిన్నివినుచువినుచు, ఈ మొగమ్మా ముద్దు
లెవరుచూతురమ్మ, యీవుదక్క. (ప 31)

శ్లో॥ నరాన్ముగ్ధాం స్తత్తజ్జనపద సమానక్రమనసో
హసంతఃసోల్లాసం వికచకుసుమవ్రాతమిషతః
పునానాః సౌరభ్యైః సతతమలినోనిత్యమ మలినాన్
సఖాయోనః సంతు త్రిదశతటినీతీర తరవః.

గీ॥ ఊరిపేర్ముడి విడిపోని మోఁటకులకు
విరియుపూవుల నవ్వుల వెక్కిరింత
కమ్మతావుల నళికోటికప్పు విప్పు
బోలయ నీతీరతరువులు చెలులు మాకు. (ప 43)

(3) శబ్దోత్పత్తిశతకము:—క్రౌనుపుటలు 20 వెల 0-50.

కర్త;—విద్వాన్ కోగంటి దుర్గామల్లికార్జునరావుగారు రిటైర్డు తెలుగుపండితులు, పామఱ్ఱు, కృష్ణాజిల్లా.

శ్రీ మల్లికార్జునకవిగారు పాఠశాలావిద్యార్థులయునుపాధ్యాయులయు నుపయోగమునకయి వ్యాకరణవిషయములకు సంబంధించిన పలురకముల శతకములు చిరకాలమునుండి రచించుచుండుట సర్వవిదితము తత్సమ, నానార్థ, వచన, లింగ, రూపాంతరశతకము లీగణములోనివే. శబ్దోత్పత్తులగూర్చి కొన్ని భాగములుగ శతకములు రచించుచు నింతకుమున్ను 2 భాగములు ప్రకటించియున్నారు. వానిసమీక్షయీపత్రిక పూర్వసంచికలలోఁ గావించియుంటిమి. ఇది మూఁడవభాగము. వెనుకటి భాగములవలెనే యిదికూడ విద్యార్థులకు నుపాధ్యాయులకుఁ బ్రయోజనకారి కాఁగలదు. కొందఱు పండితు లొసంగిన సదభిప్రాయము లీగ్రంథమందే మునుముందు ముద్రితములైనవి. కవిగారికృషి ప్రశంసనీయము.

మచ్చునకు మూఁడు పద్యములు.

బేహారముఁగలవానిని । బేహారియని చెప్పినారు వినుతకవీంద్రుల్
బేహారముగలవానిని। బేహారియను చునొడివిరి విద్వద్వర్యుల్. (ప41)
వాహంబునకరిగావున । వాహద్విషమని పలికిరి ప్రాజ్ఞవతంసుల్
వాహములుండెడికతమున। వాహినియని చెప్పినార పారమనీషుల్ (ప51)
విజయమునొందెడువానిని।విజయుండని చెప్పుచుంద్రు విద్వద్వర్యుల్
విజిగీషంగలవానిని।విజిగీషువనుచుఁ బలికిరి విశ్రుతవిబుధుల్ (ప52)

(4) ప్రపంచపారుఁడు: కర్త:—కవిరత్న, ఆంధ్రభాషావాచస్పతి, సహస్రావధాని, శ్రీరాం వీరబ్రహ్మకవిగారు, మచిలీపట్టణము.

ప్రకాశకులు:—కవిగారి శిష్యులు, విఘ్నేశ్వర గ్రంథమాలాస్థాపకులు, భారతీసమితి కార్యదర్శి శ్రీ విద్వాన్ కోగంటి దుర్గా మల్లికార్జునరావుగారు, పామఱ్ఱు, కృష్ణాజిల్లా. క్రౌను పుటలు 70+22 వెల 1-8-0.

ఇది నేఁడు భారతరాష్ట్రపతిగానున్న శ్రీ సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణ పండితుల చరిత్ర సంగ్రహరూపకముగ రమారమి 250 పద్యములతోఁ గూర్పఁబడిన పద్యకృతి-రాధాకృష్ణపండితులు మొట్టమొదటఁ జిన్నతనముననే కళాశాలావిద్యార్థులకుఁ దత్త్వశాస్త్రమును బోధించు నధ్యాపకవృత్తిలోఁ బ్రవేశించి క్రమక్రమముగాఁ దమయసాధరణ శేముషీవిశేషమువలనఁ బ్రాచ్యపాశ్చాత్య తత్త్వశాస్త్రముల నామూలాగ్రముగ నవగాహించి ప్రపంచమందలి వివిధ విశ్వవిద్యాలయములలో గంభీరములగు తాత్త్వికోపన్యాసములమూలమున విశ్వవిఖ్యాతి గడించిన యాంధ్రమాతృ పుత్రరత్నము. ప్రపంచమంతయుఁ బర్యటించి సమస్త వైజ్ఞానిక లోకముయొక్క ప్రశంసలకుఁ దావలమయిన యీ మహాపురుషుని జీవితచరిత్రమునకు "ప్రపంచపౌరుఁడు" అనునామ మెంతయు సమంజసముగానున్నది. వయోవృద్ధులయిన శ్రీరాం వీరబ్రహ్మకవిగారు దేశచరిత్రములను, సంస్థానచరిత్రములను, ప్రఖ్యాతపురుష చరిత్రములను సేకరించి ప్రజోపయోగకరముగ గ్రంథరూపమున సంతరించుటలో సిద్ధహస్తులు. అట్టివారు శ్రీ రాధాకృష్ణ పండితుని జీవితచరిత్రమునకు సంబంధించిన ప్రధానవిషయము లెన్నెన్నియో సేకరించి సూక్ష్మములో మోక్షమనురీతి విద్వత్సమ్మతముగ నిట్టి చరిత్ర సంగ్రహము ధారావాహికమయిన లలితమధురశైలిలో రచించి దానిని రాధాకృష్ణపండితుని యామోదముతో వారి కేయంకితమొసంగుట ముదావహము. పెద్దవయస్సులోఁ గూడ ధారణాశక్తి నించుకయుఁ గోల్పోవక సహస్రావధానాదికముల నవలీలగ నిర్వహించు ధీసంపన్నులు వీరబ్రహ్మకవిధీరులు దీని కర్తలగుట పసిఁడికిఁ బరిమళమబ్బినట్లుగ నున్నది. ఇందుకయి వారి నెంతయు నభినందించుచున్నారము. రాధాకృష్ణపండితులు భారతప్రభుత్వమువారి రాయబారిగా మాస్కోలోనున్న కాలమున వారు సోవియట్ విధానములవిషయ

మున గడించినయనుభవములను జక్కగా వివరించునిందలి "రష్యాను గురించిన స్వానుభవోపన్యాసము" అను భాగము ప్రత్యేక ప్రశంసార్హముగ నున్నది. గ్రంథము మునుముందు తొలిపలుకు మున్నగువానిలో పలువురిగ్రంథములపయి నొసంగిన యభిప్రాయము లవశ్యము సఠింపఁదగియున్నవి.

మచ్చునకుఁ గొన్ని పద్యములు.

శా. ఈయాంధ్రావనిఁ బుట్టినట్టి యతులోత్కృష్టోన్నత స్థానమి
ష్టే యాంధ్రుండయినన్ గడించెనె యయారే తత్త్వధీ శ్రీనుపా
ధ్యాయుండౌటనె కాదు నిస్తులిత రాధాకృష్ణ విద్వన్మహా
మేయప్రజ్ఞయె కారణంబగునుసుమీ శ్లాఘ్యము ఆలోచింపఁగన్.(ప128)

శా. తాశశ్వద్గుణ ధీరుఁడౌట మన రాధాకృష్ణ యార్యుండహో
లేశంబేని వచింప జంకొదవు నాంగ్లేయాధికారంబునన్
దేశంబెల్లను మ్రగ్గుచున్న తఱిసే దేశాభి మానాన్వితా
వేశంబొప్పు ప్రబోధలెన్నొ సలిపెన్ విద్యార్థి లోకంబునన్(ప 67)

గీ. ముని కుచేలుని యటుకులా మోదచిత్తుఁడగుచు శ్రీకృష్ణభగవాను
డందుకొనఁడె అటులెయీనాడు చిఱుకానుకనందికొనఁగఁ
బ్రార్థితులరు రాధాకృష్ణపండితేంద్ర. (ప 241)

శా. శ్రీగంగాలహరీసముద్గత వచశ్శ్రీ సాంద్ర! భవ్యాంధ్ర కాం
తా గర్భార్ణవ పూర్ణచంద్ర! విబుధోత్తంసస్తుతాం చత్సుధీం
ద్రా! గుప్తార్థ పరీతతత్త్వ విషయజ్ఞా! ధన్యమయ్యెన్ భవ
త్సాంగల్భ్యంబునఁ జేసి యాంధ్రికడు రాధాకృష్ణ విద్వన్మణీ.(ప247)

(5) సిద్ధాంతశిఖామణి:— డెమ్మీ. పుటలు 332)

మూలసంస్కృత శ్లోకకర్త:—శివయోగి శివాచార్యులు.

ఆంధ్రతాత్పర్య రచయిత:—శ్రీ శ్రీ యానందనామాపరనామకులు శ్రీ ఈశ్వర సత్యనారాయణశర్మగారు, శ్రీకాకొళము.

ప్రకాశకులు:—సాధనగ్రంథమండలి, తెనాలి. వెల రు3-0-0 లు.

వీరశైవ మతవిషయక విజ్ఞాన ప్రధానములగు భక్త, మాహేశ్వర, ప్రసాది, ప్రాణలింగి, శరణ, ఐక్య అను షట్స్థలములయొక్కయు, వానిలో సంతర్విభాగములు అంగస్థలములు 44 లింగస్థలములు 57 మొత్త మేకోత్తరశత-101 స్థలముల ధర్మములఁగూర్చి జగద్గురు రేణుకాచార్యుఁడు అగస్త్యమహర్షికి బోధించినట్లుగా రచితమయిన యుత్తమప్రామాణిక గ్రంథము సిద్ధాంతశిఖామణి; దీని కర్త శివయోగిశివాచార్యుఁడు, రేణుకాచార్య వంశపరంపరకు సంబంధించినవాఁడు. వీరశైవ పంచాచార్యులలోఁ బ్రథముఁడగు రేణుకాచార్యునికాలము నిదమిత్థముగ నిర్ణయించుట కష్టతరము. రేణుక నామధేయులు పలువురు వేర్వేఱుకాలములోనుండుట నీ జగద్గురుని కాలనిర్ణయము మఱింత క్లిష్టమగుచున్నది. నేఁడు మైసూరురాష్ట్రమున శృంగేరికి సమీపమున రంభాపురి (బాలెహొన్నూరు)లోఁ బ్రతిష్ఠితమయియున్న రేణుకుని (రేవణసిద్ధ)వీరసింహాసనమే యీప్రథమ వీరశైవ పంచాచార్యునికి సంబంధించినది. కృతికర్తశివయోగి శివాచార్యుఁ డెప్పటివాఁడో నిర్ణయించుటకూడ సుకరము కాదు. దుర్గమములగు షట్స్థల వైజ్ఞానిక విషయముల నీతఁడు హేలగా లీలగా సుగమమగు శైలిలో రచించియుండుట ప్రశంసనీయము. ఈగ్రంథశైలి వాల్మీకిరామాయణశైలితోఁ దులఁదూఁగుచున్నదని రసజ్ఞులు కీ. శే. గాడిచర్ల హరిసర్వోత్తమ రావుగారు ప్రశంసించియున్నారు. ఈ గ్రంథము మొదట 1896 సంవత్సరప్రాంతమున ఏలూరులో తెలుఁగులిపిలో శైవ పంచకము అను సంపుటమునందుఁ బ్రకటితమైనది. అందు నిరువది పరిచ్ఛేదములు మాత్రమే యున్నవి. అటుతరువాత మైసూరులో పంచాచార్య పత్రికాధిపతులు తమ గ్రంథమాలలోఁ గన్నడలిపిలోఁ బ్రకటించియున్నారు. అందులో విభీషణుని ప్రార్థనముపయి రేణుకాచార్యుఁడు లంక కేఁగి యచట నవకోటి శివలింగముల నేకముహూర్తముననే తన

యాచార్యత్వమున స్థాపించినట్లుగా వర్ణించు నేకవింశతి పరిచ్ఛేద మధికముగాఁ గానవచ్చుచున్నది. ఇది ప్రక్షిప్తమని కొందఱు తలంచుచున్నారు. కాశీనాథశాస్త్రిగారి గ్రంథమునుబట్టియే తరువాత 1940 సంవత్సరములో దీని మూలశ్లోకములను తెలుఁగు దేవనాగరిలిపులలో శ్రీ చిదిరెమఠము వీరభద్రశర్మగారు ప్రకటించినారు. ఈసూత్నము ద్రణములను, శ్రీ కాశీనాథశాస్త్రిగారి కన్నడగ్రంథము ననుసరించియే ఆంధ్రవివరణకర్తలు శ్రీ సత్యనారాయణశర్మగారు ప్రకృతగ్రంథమును రచించినట్లున్నది. వీరు సరసకవితాశక్తిసంపన్నులు-దేవ్యుపాసకులు-ఇటీవలఁ దురీయాశ్రమస్వీకార మొనర్చినవారు. ఇట్టి గుణగణవిశిష్టులీ యాంధ్రవివరణమును గూర్చుట ముదావహము. మూలగ్రంథము, శర్మగారి యాంధ్రవివరణముతోపాటు, మొదటి 21 పుటలలోను ముద్రితమయినవారిమున్నడియు, కన్నడలిపిలో శ్రీ కాశీనాథ శాస్త్రిగారు ప్రకటించిన సిద్ధాంతశిఖామణియందలి యవతారికకు శ్రీ శర్మగారి యనువాదముగూడఁ దప్పక సావధానముగఁ బఠింపఁదగినవని మనవిచేయుచున్నాము.

వివిధమతధార్మికగ్రంథములఁ బ్రకటించుచున్న తెనాలి సాధన గ్రంథమండలివా రీవీరశైవమత గ్రంథమునుగూడఁ బ్రకటించుట ప్రశంసనీయము. కృతికర్త శివయోగి శివాచార్యుఁడు గ్రంథప్రకాశకులు తలంచినట్టులంత ప్రాచీనుఁడయి యుండఁడనియుఁ బదునాల్గవ శతాబ్దియందుఁగాకతీయ రెండవప్రతాపరుద్రనికాలముననున్న శివదేవయ్యయే యీశివయోగియై యుండుననియు భారతిపత్రికలో నీ గ్రంథముపయి సమీక్షను బ్రకటించిన శ్రీ జగన్నాధశర్మగారు వ్రాసియున్నారు. కాని యిది సరికాదని మాయభిప్రాయము. శివదేవయ్యయు నాతని యగ్రజుఁడు విశ్వేశ్వరశివదేశికుఁడు (గణపతి దేవచక్రవర్తి దీక్షాగురువు) పాశుపతశైవమునకుఁజెందిన గోళకీ మఠసంప్రదాయమునకు సంబంధించినవారు. దశవిధశైవములలో నైదవదియగు శ్రౌత శైవ మతావలంబకులేగాని కేవల వీరశైవులుగారు. శివదేవయ్యపేర వెల

సిన యొకయాంధ్రశతకములోని మకుటము "శివదేవధీమణీ" యనియే యున్నది. తుమ్మలపల్లి నాగభూషణకవి రచించిన "బసవవిజయము" అను గ్రంథమునఁ బ్రతాపరుద్రునకు శివదేవయ్య బసవేశ్వరుని చరిత్ర మును జెప్పినట్లున్నది. కావున నతఁడు బసవనికిఁ (క్రీ.శ. 1126-1168) దరువాతి వాఁడనుట విస్పష్టము. సిద్ధాంతశిఖామణి శ్లోకములు బస వేశ్వరునికిఁ బూర్వులయిన శ్రీకంఠశివాచార్యుఁడు, శ్రీపతి పండితా రాధ్యుఁడు తమ బ్రహ్మసూత్ర భాష్యములలో నుదాహరించి యుండుటచే శివయోగి వారికిఁ జాలఁ బూర్వుఁడయి యుండుననుట నిర్వివాదము. కావునఁ బదునాల్గవ శతాబ్దిలోని శివదేవయ్య యాతఁ డనుట యసంగతమని చెప్పనక్కఱలేదు మచ్చునకుఁ గొన్ని మూల శ్లోకములను వానికి సత్యనారాయణశర్మగారి యాంధ్రవివరణములను నుదాహరించుచున్నాము. ఏతాదృశ మతగ్రంథములఁ బ్రకటించు సాధనగ్రంథమండలివారిపరిశ్రమ యాంధ్రలోకమునకెల్ల నాదరణీయ మని మనవిచేయుచున్నాము.

10 వ పరిచ్ఛేదము:—19. శివాద్వైత నిరసనస్థలము నుండి,

పూజ్య పూజయోర్లింగ జీవయోర్భేద వర్జనే 37
పూజాకర్మాద్యసంపత్తేర్లింగనిష్ఠా విరోధకః.
సర్వాద్వైత విచారస్య జ్ఞానాభావో వ్యవస్థితః
భవేన్మాహేశ్వరః కర్మీ సర్వాద్వైత నిరాసకః. 38

వివరణము:—పూజింపబడు శివలింగమునకును పూజించు భక్తు నకును భేదము లేదన్నచో లింగనిష్ఠకు విరోధముగాన పూజాకర్మ ములకు స్వరూపనిష్పత్తి లేనందువలనను, సమస్తమైన యద్వైతప్రకా రముయొక్క జ్ఞానమునకు లేమియే స్థిరపడుచున్నది. అందుచే శివలింగ పూజాదికర్మములనుచేయు మాహేశ్వరుఁడు సర్వాద్వైతము.... నిర సించువాఁడు కావలయు. "క్రియాద్వైతం నకర్తవ్యం" అనెడి... ణమువలన క్రియయందద్వైతము చేయరాదని తాత్పర్యము.

19 వ పరిచ్ఛేదము:—45 మహాకాశస్థలము.

పిండాండస్థం యథాకాశం నభిన్నం తద్వదాత్మనం
అభిన్నః పరమాత్మేతి మహాకాశస్థలం విదుః.

వివరణము: బ్రహ్మాండమందును పిండాండమందును ఉన్న ఆకాశ మెట్లు భిన్నముగా లేదో అటులే శివయోగియొక్క ఆత్మకంటె పర మాత్మవేఱుగా లేదు. శివయోగి ఆత్మ, పరమాత్మ అను నీయిరువురును ఒకటే అను అభేదమునే జ్ఞానులు మహాకాశస్థలమందురు.

(6) శంకరగ్రంథ రత్నావళీ:—ఉపదేశగ్రంథములు నలువది. ప్రథమసంపుటము అనువాదకులు శ్రీ నిర్వికల్పానందస్వామి,

ద్వితీయముద్రణము:—పుటలు 296 వెల రు 4-0-0.

ప్రకాశకులు:—సాధనగ్రంథమండలి, తెనాలి.

అద్వైతమతాచార్యులగు శ్రీ ఆదిశంకరులు రచించిన మతగ్రంథములనన్నిటిని గ్రంథముగాఁ దెలుఁగువివరణములతోఁ బ్రకటించు మహోద్యమము నాలంబించి శ్రీ సాధనగ్రంథమండలి వారందు ప్రథమసంపుటముగాఁ బ్రకటించిన యుత్తమగ్రంథమిది. అద్వైతానుభూతి, అనాత్మ శ్రీవిగర్హణప్రకరణము, ఆత్మషట్కము మున్నగు కేవల వేదాంతబోధక గ్రంథములు నలువది యీసంపుటమున సంకలితము లైనవి. శివానందలహరి, సౌందర్యలహరి మున్నగు స్తోత్రగ్రంథము లేవియు నిందుఁ జేరలేదు. అట్టివిగూడఁ దరువాతి సంపుటములలోఁ బ్రకటితములు కావచ్చునని యాశింతుము. ఆంధ్రవివరణమును రచించిన శ్రీ నిర్వికల్పానందస్వాములువారు సుప్రసిద్ధులు. శ్రీరామకృష్ణ మఠమునకు జేరిన మహాపరిచారకస్వామికోటిలోనివారు. జన్మతః ఆంధ్రులు ఆంధ్రులకు సులభముగ గ్రాహ్యమగు శైలిలో మతవిషయకవ్యాసము సంములు పత్రికలలోఁ బ్రకటించిన పండితవర్యులు. వీరే రచించిన భారతీయతత్త్వశాస్త్రము ప్రథమభాగము. షడ్దర్శనములు వేదాంత

సూత్రభాష్యము సంప్రదాయములు. (క్రౌనుపుటలు 192 వెల రు2-0-0) అను గ్రంథ మింతకుముందే యీసాధన గ్రంథమండలియందే ప్రకటిత మయి విశేషవ్యాప్తిని, జనాదరణమును గాంచియున్నది. ప్రకృతగ్రంథముకూడ నట్లే యాంధ్రసోదరుల యాదరణాభిమానములఁ జూఱ గొనఁగాకయని యభిలషించుచున్నాము. శంకర గ్రంథములన్నియు శ్రీ నిర్వికల్పానందస్వాముల యాంధ్రవివరణములతో ప్రకటిత మయినచోనది యాంధ్రలోకమునకు మహోపకృతి కాఁగలదు. సాధన గ్రంథమండలి విశేషకృషితో దానిని నిర్వహించి చరితార్థత నొందుఁ గావుతమని హెచ్చరించుచున్నాము.

మచ్చునకుఁ గొన్ని మూలశ్లోకములను, వాని యాంధ్రవివరణములను నీ దిగువ నుదాహరించుచున్నాము.

(1) అద్వైతానుభూతినుండి-

శివ ఏవ సదాజీవో జీవ ఏవ సదాశివః
వేత్త్యైక్యమనయోర్యస్తు స ఆత్మజ్ఞోనచేతరః॥
క్షీరయోగాద్ యథా నీరం క్షీరవద్ దృశ్యతేమృషా
ఆత్మయోగాద నాత్మాయ మాత్మవద్దృశ్యతే తథా॥

వి॥ ఎల్లకాలముల శివుఁడే జీవుడు, జీవుఁడే శివుఁడు, ఈ యుభయులయైక్యము నెఱిఁగినవాడే ఆత్మజ్ఞుఁడు-ఇతరులుకారు. నిక్కము కాకుండినను నీరు పాలతోఁగలిసి పాలవలె గోచరించునట్లు అనాత్మ రూపమగు ఈజగత్తు ఆత్మతోఁగలిసి ఆత్మవలెఁ దోఁచుచున్నది.

(30) యోగతారావలినుండి-

చిత్తేంద్రియాణాంచిర నిగ్రహేణ।శ్వాసప్రణాశే శమితే యమీంద్రాః
నివాతదీపా ఇతి నిశ్చలాంగా। మనోన్మనీ మగ్నధియో భవంతి.

వి॥ చిత్తమును, ఇంద్రియములును మరిచలింపకుండునట్లు నిగ్రహింపఁబడినప్పుడు, శ్వాసక్రియ నిరోధింపఁబడినప్పుడు గాలిలేనిచోట నుంచఁబడిన దీపమువలె శరీరాంగములు కంపింపకుండునప్పుడు యోగులు ఈమనోన్మనీ (మనోలయ)స్థితియందునిమగ్నచిత్తులగుదురు.

వ్యక్తి వివేకము

భాగవతుల కుటుంబరాయశాస్త్రి.

(గతసంచిక తరువాయి)

ఉదా : "నిర్ఘాతోగ్రైః కుంజలీనాన్ జిఘాంసుః
జ్యానిర్ఘోషైః క్షోభయామాస సింహాన్
నూనం తేషా మభ్యసూయా పరో౽సౌ
వీర్యోదగ్రే రాజశబ్దే మృగాణామ్"

అర్థము:—పొదలలోఁ దాగుకొనిన సింహములను చంపనెంచి పిడుగువలె భయంకరములగు నారిమ్రోఁతలచే వానిని క్షోభింపఁ జేసెను. ఆమృగములయొక్క, వీర్యోదగ్రమైన, రాజశబ్దమునందు (వీర్యోదగ్రమైన, ఆమృగములయొక్క రాజశబ్దమునందు) ఆతని కసూయయున్నదనుట నిశ్చయము.

ఇచట సింహములకు, రాజశబ్దవాచ్యత్వము లేదు. (అనఁగా రాజను నర్థము సింహశబ్దమునకు లేదు) వానికి రాజశబ్దసంబంధమును లేదు. అందుచే సింహములకు, "రాజశబ్ద"సంబంధము పొసగదు సింహశబ్దమునకు, సమానార్థకమగు మృగరాజశబ్దమునకు, రాజశబ్ద సంబంధమున్నను, నామృగరాజశబ్దము ప్రక్రాన్తముకాలేదు. 'మృగాణామ్' అనుటకు బదులుగ "మృగరాజానమ్" అనియును ప్రయుక్తముకాలేదు. అందుచే నిట మృగరాజశబ్ద మనుపయుక్తమే

మఱియు సింహములకు, మృగములలో, రాజత్వము కలుగును గాని, శబ్దముగాదు. అందుచే "వీర్యోదగ్రే"యను పదమును శబ్దమునకు విశేషణముగ నుపయోగింపరాదు. వీర్యోదగ్రత్వమనునది వస్తునిష్ఠముగాని శబ్దనిష్ఠముగాదుగదా! కావున నిచట సింహములకుఁగాని, మృగములకుఁగాని, వీర్యోదగ్రత్వమునకుఁగాని "రాజశబ్ద" అను శబ్దముతో నన్వయము సంగతముకాదు. కాననిది యవాచ్యమే. అందుచే "రాజభావే" అనికాని, "మృగేషు" అనికాని వాచ్యము గావలసియుండఁగా, నట్లు లేకుండుటచే నిట నవాచ్యవచనదోషమున్నది.

ఉదా॥ తపేన వర్షాః శరదా హిమాగమో
వసన్తలక్ష్మ్యా శిశిర స్సమేత్యచ
ప్రసూనకౢప్తిం దధత స్సదర్తవః
పురేఽస్య వాస్తవ్య కుటుంబితాం యయుః.

తా॥ గ్రీష్మర్తువుతో వర్షర్తువు, శరత్తుతో హేమంతర్తువు, వసన్తలక్ష్మితో శిశిరర్తువును, కలిసి (దాంపత్యమువహించి) ఎల్లప్పుడు పుష్పసంపత్తినిగలిగి, ఋతువులు ఇతనిపట్టణమునందు వాస్తవ్యులగు (నివసించు) గృహస్థులైనవి. ఇతనిపట్టణమునందు కలిసి, కాపురము సేయుచున్నవని భావము.

వ్యాఖ్య:—ఇచట తప హిమాగమ శిశిరశబ్దములు పుమ్లింగములు. ఆలింగమహిమచే నాఋతువులకు పురుషభావమనుమితమగుచున్నది. వానికి కర్తృత్వముగూడ నున్నది. అందుచే వానికి ప్రాధాన్యమును చెప్పుట యుచితము. వర్షా, వసన్త లక్ష్మీశరత్ శబ్దములు స్త్రీలింగములు. వానికి సహభావము, అప్రాధాన్యమును నుండుట యుచితము. అనఁగా స్త్రీలతోఁగలిసి పురుషులు కాపురము సేయుచున్నారు, అని భావము రావలయును, అపుడు పురుషవాచకశబ్దములకు ప్రాధాన్యమునాధారముగఁ జేసికొని, ప్రథమావిభక్తియు, స్త్రీలింగశబ్దములకు వానియప్రాధాన్యము నాధారముగఁ జేసికొని "సహయుక్తే ఽప్రధానే" అను సూత్రముననుసరించి తృతీయావిభక్తి వచ్చుటయు నుచితము. అట్లున్నపుడే ఒక స్త్రీతో నొకపురుషుఁడు "కుటుంబి" యగుననువాక్యము పొసగును. ప్రస్తుతము "శరదా హిమాగమః" "వసన్తలక్ష్మ్యా శిశిరః" అను నుపవాక్యములయందు, శరత్ వసన్తలక్ష్మీ శబ్దములు తృతీయావిభక్తితోనే యున్నవి. హిమాగమ, శిశిరశబ్దములు, ప్రథమావిభక్తియందే యున్నవి. అట్లుండుట యుచితమే. "తపేన

వర్షాః” అనునపుడుమాత్రము పుంలింగమునందున్న తపశబ్దము తృతీయా విభక్తియందును, స్త్రీలింగమునందున్న వర్షాశబ్దము ప్రథమా విభక్తియందును నుండుట యుచితముగాదు. తపశబ్దము ప్రథమావిభక్తియందును, వర్షాశబ్దము తృతీయావిభక్తియందును నుండవలయును. అట్లు లేకుండుటచే నిట నవాచ్యవచనదోషము వచ్చినది.

శ్లో॥ కిమపేక్ష్యఫలం పయోధరాన్, ధ్వనతః ప్రార్థయతే మృగాధిపః
ప్రకృతిః ఖలుసా మహీయసః, సహతే నాన్యసమున్నతిం యయా.

తా॥ ఏఫలము నపేక్షించి, సింహము గర్జించుచున్న మేఘములకెదురుగ వెళ్లును ? (ఎదుర్కొనును ?) అది గొప్పవానియొక్క స్వభావము. ఆ స్వభావముండుటచేతనే యతఁడన్యసమున్నతిని సహింపలేఁడు.

ఇచట “మహీయసః” యనుపద మేకవచనమున నున్నది. అగుటచే నన్యసమున్నతిని సహింపలేకుండుటయనున దొకని స్వభావముమాత్రమేయని వ్యక్తమగును. గొప్పవారందఱకును నది స్వభావమేయనునర్థము రాదు. ఆ యర్థము భాసింపవలయును. అందుకై వీప్సా సమానఫలకమగు (వ్యాప్తిని తెలుపు)“మహీయసా”మను బహువచన శబ్దమును ప్రయోగింపవలయును - అటువంటి ప్రయోగమున కుదాహరణము

“యావదర్థపదాం వాచ మేవమాదాయ మాధవః
విరరామ మహీయాంసః ప్రకృత్యా మితభాషిణః”

తా॥ అర్థసమ్మితమగు నక్షరములుగలమాట నీ విధముగపల్కి, మాధవుఁడూరకుండెను. గొప్పవారు, సహజముగనే, మితభాషులు.

ఇచట నర్థాన్తరన్యాసమునందు “మహీయాంసః” అని బహువచనము ప్రయుక్తమైనది. లేదా, వీప్సా (వ్యాప్తి)ర్థమును తెలుపు “సర్వ” మొదలగు శబ్దములనైనను ప్రయోగింపవలయును.

ఉదా : ఛాయా మపాస్య మహతీ మపి వర్తమానా
మాగామినీమ్ జగృహిరే జనతా స్తరూణామ్
సర్వోహి నోపనతమ ప్యపచీయ మానమ్
వర్ధిష్ణు మాశ్రయ మనాగత మప్యుపైతి.

తా॥ జనసమూహములు, తత్కాలమునయున్న ఛాయ పెద్దదే యైనను, దానిని వదలివేసినారు. రాఁబోవునీడ నాశ్రయించినారు. లోకమునందందఱును, తమయొద్ద నేయున్నను ఆ యాశ్రయము, నశించునదిగ నున్నచో దానిని వదలి, ముందు రాఁబోవునదేయైనను, నది వృద్ధినొందు స్వభావముగలదగుచో దానినే యాశ్రయింతురుగదా! ఇచట "సర్వోహి" అనునపుడు సర్వశబ్దము ప్రయుక్తమైనది.

పైని సూచించినరీతిని, మహీయసామ్ అని బహువచనమును గాని, సర్వశబ్దమునుగాని ప్రయోగింపమేని, పై వాక్యార్థములయందు భాసింపవలసిన సాధ్యసాధకభావము బాగుగ భాసింపదు. "కిమ పేక్ష్య" అను శ్లోకమునందు ప్రకృతిమహీయస్త్వము సమర్థకమగు హేతువు. అన్యసమున్నత్యసహిష్ణుత్వము సాధ్యము. ఆ హేతువునకు సాధ్యముతోనున్న సర్వోపసంహారవ్యాప్తి భాసింపదు. అనఁగా మహాత్ములందఱును నది లక్షణమను నర్థము భాసింపదు. అందుచే "ప్రకృతిః ఖలు సా మహీయసాం న సహ న్తేఽన్య సమున్నతిం యయా" అని పాఠమును మార్చుట యుచితము. సర్వనామ పరామర్శయోగ్యమగు నర్థమును స్వశబ్దముతోఁ జెప్పుటవలన నవాచ్యవచనదోషము కల్గును. (సంగ్రహశ్లోకము 99.)

ఉదా॥ నిశి నాస్తిక స్థితామపి చక్రాహ్వః సహచరీం విలోకయతి
చక్రాహ్వోపి న సహచర మహో సుదుర్లంఘతా నియతేః"

తా॥ రాత్రిసమయమున మగచక్రవాకపక్షి, తన సమీపమున నందేయున్నను, తన సహచరిని చూడదు (చూడలేదు.) ఆడు చక్ర

బాకేముకూడ నట్లే తన సహచరమగు మగపక్షిని చూడదు. అహా ! దైవ మెంత దుర్లంఘ్యమైనది.

ఇందు రెండవ పాదమున చక్రాహ్వసహచరములు స్వశబ్ద పరామర్శవిషయములుకావు. ముందు వివరించిన న్యాయముననుస రించి, వానిని సర్వనామశబ్దములచే పరామర్శించుట యుచితము. ఆ న్యాయము నంగీకరింపనిచో, చక్రాహ్వ సహచరశబ్దములు పునరు క్తములగును. పునరుక్తిదోషము కల్గుటయేగాక, సర్వనామశబ్దములకు విషయాపహారమే జరుగును. సర్వనామశబ్దప్రయోగమున కవకాశమే యుండదు. పై పద్యమున నట్లు సర్వనామములచే వానిని పరామర్శిం పకుండుటచే అవాచ్యవచనము దోషము. అందుచే "విరహవిధురా న సాపి తమ్" అనుపాఠము నంగీకరించుట యుచితము.

ఇటులే,

"పరిపాతిస కేవలం శిశూ నితి తన్నామని మాస్మ విశ్వసీః"

తా॥ 'శిశువులను రక్షించును'-అను అర్థమునిచ్చు నతని నామ మును నమ్మకుము. కవి, శిశుపాలశబ్దమునకు వ్యుత్పత్తినిచ్చుట కిట యత్నించి, "శిశూన్ పరిపాతీతి" శిశుపాలః-అను వ్యుత్పత్తిని వివరించి నాఁడు. కాని యీవ్యుత్పత్తిననుసరించి "శిశుపరిప"యనుశబ్దమే సిద్ధిం చును. శిశుపాలశబ్దము సిద్ధింపదు. శిశుపాలుఁడను నామమే ప్రసిద్ధ మైనది. శిశుపరిపశబ్దముగాదు. కవి యిచ్చిన వ్యుత్పత్తిననుసరించి, శిశు పాలశబ్దమునకే నూర్పు వచ్చుచున్నది. అందుచే "స శిశూన్ కిల పాలయ త్యమూన్" అని పాఠమును సవరించుట మంచిది.

అవాచ్యవచనదోషము-వాచ్యావచనదోషము నిరూపితమైన ది. ఇష్టార్థవిపర్యయాత్మకమగు అవాచ్యవచనదోషముగూడ, వాచ్యా వచనదోషనిరూపణతో గతార్థమైనట్లు భావింపవచ్చును.

ఉదా॥ సరిత్సముద్రాన్, సరసీశ్చ, గత్వా
రక్షః కపీన్ద్రై రుపపాదితాని
తస్యాపతన్ మూర్ధ్ని జలాని జిష్ణోః
విన్ధ్యస్య మేఘప్రభవా ఇవాపః.

తా॥ నదులకు, సముద్రములకు, సరస్సులకును వెళ్ళి, రాక్షసులు, వానరులును తీసికొనివచ్చినజలములు, జయశీలుఁడగు రాముని శిరసునందు, మేఘమునుండి ప్రభవించిన యుదకములు, విన్ధ్యపర్వత శిరస్సునందువలెఁ బడినవి.

ఇచట విన్ధ్యపర్వతముపై మేఘోదకములుపడినవి. శ్రీరాముని శిరస్సుపై సరిత్సముద్రాదిజలములు పడినవి. ఈరెండువాక్యార్థములకును నుపమానోపమేయభావమున్నది. కాని రెండు వాక్యార్థములయందును జలమను నొకయర్థమే పర్యాయశబ్దమాత్రభేదమున నుపాత్తమైనది. ఒకచో జలశబ్దము, మఱియొకచో "అప్" (అపః) శబ్దమును నుపాత్తమైనది. పరస్పరము విభిన్నములగు నర్థములకే యుపమానోపమేయభావ ముండవలయును. కాని యిచట నట్లులేదు. అందుచే నిట "నవాచ్య వచనదోషమున్నది." "విన్ధ్యస్యమేఘ ప్రభవాని యద్వత్" అని పఠించుచో నీ దోషము పోవును. మూలపాఠమునందు అప్ శబ్దము స్త్రీలింగము. జలశబ్దము నపుంసకలింగము. అందుచే భిన్నలింగత్వమను నుపమాదోషముకూడ నందున్నది. సవరించిన యీపాఠమునందా దోషముకూడ పరిహృతమగును.

"పర్యాయమాత్రభిన్నమైన యొకేవస్తువున కుపమానోపమేయభావమును కల్పించుట యవాచ్యవచనదోషమగును." (సంగ్రహ శ్లోకార్థము 101.)

ఇయంగేహే ల   రియ మమృతవర్తి ర్నయనయోః
అసౌ వస్యాస్స్పర్శో వపుషి బహుల శ్చందనరసః
అయం కంఠేబాహుః శిశిరమసృణో మౌక్తిక సరః
కిమస్యా, నప్రేయో, యది పరమసహ్యస్తు విరహః.

తా॥ శ్రీరాముఁడు తనయొడిలో, నిదురించుచున్న సీతను, గుఱించి పలుకు వాక్యములివి—ఈమె యింటిలో లక్ష్మి. ఈమె కనుల కమృతవర్తి. ఈ యీమెయొక్క స్పర్శ నాశరీరమున నధికమగు చన్దన రసము. ఈ యీమె బాహువు, నాకంఠమున (నాకంఠమునందలి యీ బాహువు) శిశిరమును మసృణమును (చల్లని, నున్నని) ముత్యములసరము. విరహమొక్కటి సహింపరానిదికానిచో నీమెకు సంబంధించినదేది ప్రియమైనదిగాదు ?

పై పద్యమున రెండు మూఁడు నాల్గవపాదములయందు, సీతకు సంబంధించినవిషయములు వర్ణితములైనవి. వానిలో నామెకు సంబంధించిన దే యైనను విరహము ప్రియముగాదనియు విరహముతక్క, మిగిలినవన్నియు ప్రియములే యనియు వర్ణితమైనది. కాని మొదటపాదమున "ఇయంగేహేలక్ష్మీః, ఇయమమృతవర్తిర్నయనయోః" అనునపుడు, నాయికయే సాక్షాత్తుగ వర్ణితమైనది. విరహమును, తదితరములును, సీతను సంబంధించినవై యుండఁగా,సీతను సాక్షాత్తుగ వర్ణించుట దోషము. ఆమెకు సంబంధించినవానిలోనే ప్రియములు నప్రియములు నని విభాగము సేయుట కవివివక్షితము. సాక్షాన్నాయికావర్ణనముగాదు. అందుచే సాక్షాద్వర్ణనము దోషము. "ముఖం పూర్ణశ్చంద్రః" "వపుర మృతవర్తిర్నయనయోః" (నా నేత్రముల కామెముఖము పూర్ణచంద్రుఁడు ఆమెశరీర మమృతవర్తి) అని పాఠమును సవరించుచో నీదోషము తొలఁగును.

ఉదా॥ "శోకానలధూమ సంభార సంభృతాంభోదభరిత
మివ వర్షతి నయనవారి ధారావిసరం శరీరమ్"

అర్థము:—"శోకము నెడు అగ్ని యొక్క ధూమసంభారముచే నుత్పన్నమైన మేఘములచే నిండినదా యన్నట్లు, శరీరము కన్నీటిధారల సమూహమును వర్షించుచున్నది."

ఇచట శోకమున కొకానొక సాధర్మ్యము నాశ్రయించి అగ్నితో నైక్యమారోపితమైనది. అనఁగా శోకమునకును అగ్నికిని రూప్యరూపకభావమువలన రూపకాలంకారమభిహితమైనది. అది యుక్తమే. ధూమమునకు మఱి యే యుపమేయముతో నైక్యమభిహితముగా లేదు. అందుచే నిది యవాచ్యమే-"శోకానల దాహాభీతేవ నహృదయ మనతరతి" (శోకాగ్ని యొక్క దాహమునకు భయపడినదేమోయనినట్లు హృదయములోనికి దిగుటలేదు) అను వేఱొక ప్రయోగమునందువలె నిచటఁగూడ నున్నచో బాగుండెడిది. రూప్యము వేఱొకటి యున్నచో నపుడు దోషమేమియును లేదు.

ఉదా॥ "తస్యా ధౌతాంజనశ్యామా హృదయం దహతో౽
నిశమ్, శోకాగ్నేర్ధూమలేఖేవ గలత్యశ్రుకణావలిః"

అర్థము:—ఆమెయొక్క హృదయమును నిరంతరము దహించుచున్న శోకమనెడు అగ్నియొక్క ధూమరేఖయా యనునట్లు కడుగఁబడిన కాటుకచే నల్లనైన యశ్రుకణావలి స్రవించుచున్నది.

ఇచట కాటుకచే నల్లనైన కన్నీటికి సామ్యమును స్ఫురింపఁజేయుటకై ధూమలేఖాపదప్రయోగమిట నుచితముగనే యున్న కజ్జలమలినమైన యశ్రుకణావళి యనెడు రూప్య మిచట నుండుటచే, ధూమ పదప్రయోగమున దోషము లేదు.

ఆక్షేపము:—ధూమము అగ్నికి కార్యమగుటచే (అగ్నినుండి

పుట్టినదగుటచే) ధూమశబ్దము "శోకానల సంభార" యనుచోటఁ గూడ దోషముకాదు.

సమాధానము:—అనవస్థ, అతిప్రసంగము ననుదోషములకవకాశము కల్గుటచే, నచట ధూమశబ్ద మవాచ్యమే.

ఉదాహరణాన్తరము:—"తప్తే మహావిరహవహ్ని శిఖావలీభిః
ఆ పాండురం స్తనతటే హృదయే ప్రియాయాః"

అర్థము:—మహావిరహమనెడు అగ్నియొక్క శిఖావలులచేత, ప్రియురాలిహృదయము తప్తముకాఁగా. ఇచట శిఖావలీభిః అను పదము వాచ్యము.

రూపకమునకు ఉపచారసహమైనక్రియ యొకటియే యుండవలయును. ఉదాహరణమునకు-అగ్నికి దాహమనుక్రియ; ఇతరములైన వసంభవమగుటచే, కార్యాదులును పనికిరావు (సంగ్రహ శ్లోకార్థము 102.)

"దృఢతరనిబద్ధముష్టేః కోశనిషణ్ణస్య సహజమలినస్య
కృపణస్య కృపాణస్యచ కేవల మాకారతో భేదః"

అర్థము:—దృఢతరనిబద్ధముష్టేః=గట్టిపిడికిలి గలట్టియు, కోశనిషణ్ణస్య=ధనమునందే (ధనాగారమునందే)కూర్చుండినట్టియు, సహజమలినస్య=సహజముగనే మలినమైనట్టియు (మంచిస్వభావము లేనట్టియు) కృపణస్య=లోభికి, దృఢ...ముష్టేః=గట్టిపిడిగలట్టియు, కోశనిషణ్ణస్య=ఒరయందున్నట్టియు, సహజముగనే మలినమైనట్టియు (నల్లగనుండు) కృపాణస్యచ=ఖడ్గమునకును, ఆకారతః కేవలమ్ భేదః=

(1) ఆకారమను నక్షరమువలననే భేదము కనుపడును (కృపణశబ్దమునందు హ్రస్వమైన అకారమున్నది. కృపాణశబ్దమునందు దీర్ఘమైన ఆకారమున్నది.)

(2) స్వరూపములోనే భేదము.

ఇచట కృపణునకును, కృపాణమునకును ఆకారమాత్రభేదమని వ్యతిరేకాలంకార మభిహితమైనది. అది అయుక్తము.

ఆకారార్థము రెండు విధములనున్నది. ఒకటి సన్నివేశలక్షణము-అక్షరవిశేషలక్షణము రెండవది. ఇందు మొదటి యర్థమిచట ననుపాదేయమే.

సహావస్థానము లేని రెండు విషయములు, ఎప్పుడును కలిసి యుండనేయుండవు. (కృపణ కృపాణముల యాకారము లెప్పుడును భిన్నములే.) అయినపుడు, కృపణ కృపాణములకు సన్నివేశలక్షణమగు ఆకారమాత్రమున భేదమున్నదనుట సహృదయులగువారికి చమత్కారమును కలిగించువిషయముగాదు.

ఇఁక రెండవ విషయమునుపరిశీలింతము. అక్షరకృతమగు విశేషము శబ్దైకవిషయము. ఆవిశేషము మనుష్యులకుఁగూడ వర్తించు ననుట యసంభవమైన విషయము. అందుచే అక్షరకృతభేదము కృపణ కృపాణములకు వర్తించుననుటయు సమంజసముగాదు.

సందేహము:-"విషయత్వమనాపన్నైః శబ్దైర్నార్థః ప్రకాశ్యతే
సత్తయైవ తేర్థానామగృహీతాః ప్రకాశకాః"

తా॥ బుద్ధికి విషయములుకాని శబ్దములు అర్థమును ప్రకాశింపఁజేయవు. శబ్దములు శబ్దమాత్రముగ నున్నంతమాత్రమున, బుద్ధిగృహీతములు కానున్నను, అర్థమును తెలుపవు. అను ప్రమాణము ననుసరించి స్వరూపముగూడ శబ్దమునకర్థమే యగునుగదా అగుచో నిట కృపణ కృపాణశబ్దస్వరూపములలో భేదమున్నదిగదా? ఇఁక నిట దోషమేమి?

సమాధానము:—సత్యమే-అయినను, శబ్దస్వరూప పరమగు నర్థము, ఇట, తాత్పర్యముచే వివక్షితము-గాదు. అందుచే నిట 'ఆకార

శబ్దమునకు, శబ్దస్వరూపరూపమగు ఆకారమును, అర్థముగఁ జెప్పుటకు వీలులేదు. ఒకవేళ, శబ్దస్వరూపార్థము తాత్పర్యవివక్షితమేయని యంగీకరించినను, అదియును శబ్దస్వరూపమేగదా! శబ్దస్వరూపమాత్రముననే భేదమగుచో దృఢతరనిబద్ధముష్టి-ఇత్యాది విశేషణములకు సంగతి ఎట్లు కుదురును ? అందుచే నిచట కృపణ కృపాణములకు ఆకారమాత్రభేదమును దెలుపుట చమత్కారావహముకాదు.

వేఱొక యుదాహరణము:—

యేనాలంకృతముద్యానం విహారేణామునా తవ
తేనైవ నిర్వికారేణ కరికుంభ నిభౌ కుచౌ.

అర్థము:—యేన, అమునా, తవ, విహారేణ=ఏ నీయొక్క ఈ విహారముచేత, ఉద్యానమ్, అలంకృతమ్=ఉద్యానవనము అలంకరింపఁబడినదో, నిర్వికారేణ="వి" అను అక్షరము లేని ఆ "విహారముచేతనే" కరికుంభనిభౌ కుచౌ అలంకృతౌ=కరికుంభసమానములగు కుచములు అలంకరింపఁబడినవి.

విహారశబ్దములో, 'వి' తొలఁగిపోయినచో, 'హార'యను శబ్దము మిగులును. నీకుచములు హారములచే నలంకరింపఁబడినవని, కవి యిట చెప్పఁదలచినాఁడు-కాని, 'వి' అను నక్షరము లేని విహారము-శబ్దమే యగును. ఆశబ్దములచే కుచము లలంకృతములగుట పొసగదు. అందుచే ఇచటగూడ అవాచ్యవచనదోషమే యున్నది.

ఈక్రిందివిషయము మాత్రము సమంజసముగనే యున్నది.

"అక్షరాణా మకారోఽహమితియః స్వయ మభ్యధాత్
సోపి త్వయామునా స్వామిన్ ఆకారేణ లఘూకృతః"

తా॥ అక్షరములలో నేను "అకారము" అని శ్రీకృష్ణుఁడు స్వయముగఁ జెప్పినాడు. ఓ స్వామీ, ఆ అకారముగూడ, నీచేత ఈ ఆకారముచే, అల్పమైనదిగాఁ జేయఁబడినది.

త్రివిక్రముఁడవగు నీ యీ స్వరూపముచే ఆ అకారస్వరూపము అల్పముగఁ జేయబడినది. అని యొక యర్థము. ఆకారము అనఁగా ఆ అను అక్షరము. 'ఆ' యను నక్షరముచే అకారము లఘువుగాఁ జేయఁ బడినది. అనియు నిట నర్థము. అకారము ఆకారము రెండును శబ్ద స్వరూపము లేయగుటచేతను అకారము లఘువు, ఆకారము గురువు అగుటచేతను, అకారము, ఆకారముచే లఘూకృతమైనదనుట యుక్త ముగనే యున్నది. "దృఢతర నిబద్ధముష్టేః" "యేనాలంకృతమ్ ఉద్యానమ్" అను శ్లోకములలో, అక్షరవిశేషాత్మమగు ఆకారభేదమే లక్షణముగాఁగల శబ్దధర్మము అర్థమునకు విశేషణముగాఁ జెప్పఁబడి నది. అట్లు చెప్పుట కూడదు. అందుచే అవాచ్య వచనదోషము వచ్చినది.

యద్య ప్యర్థావుభౌ శబ్దః క్రమేణాభి దధాత్యయమ్
స్వరూపంచార్థరూపంచ తథాప్యస్యాభిధాక్రియా (103)
తత్పరత్వా ద్వివక్షాయా విశ్రామ్యత్యర్థ ఏవ హి
భిన్నధర్మతయా తేన భిన్న కక్ష్యతయాపిచ. (104)
నార్థాత్మనా జాతుచిదిమా శ్లిష్టమేకం విశేషణమ్
మాభూదేకాత్మతాప త్తి దోషోఽసావేతయోరితి. (105)

సంగ్రహశ్లోకములు.

తా॥ శబ్దము, స్వరూపము, అర్థరూపము, అను రెండర్థములను, క్రమముగఁ జెప్పును. కాని కవి వివక్ష అర్థమునఁనే యుండుటచే శబ్ద మునకున్న అభిధాశక్తియు, అర్థమునందే విశ్రమించును. అనఁగా అర్థ స్వరూపమగు నర్థమునేచెప్పి విరమించును. స్వరూపపరమగు నర్థ మును చెప్పదు. వానిలో ఒకటి శబ్దస్వరూపము. ఒకటి అర్థస్వరూప ము. ఆరెండును పరస్పరభిన్నధర్మములు గలవి. అందులో నొకటి కార్యకారి. వేఱొకటి కార్యకారికాదు. అందుచే నవి భిన్నకక్ష్యలకు

సంబంధించినవియు నగును. ఇట్లు భిన్నధర్మములు, భిన్నకర్తృలు కలవి యగుటచే నారెండును నెప్పుడును శ్లిష్టమై ఏకరూపముగనుండి విశేషణముగ నన్వయింపవు. అట్లన్వయించుచో శబ్దార్థము లేక రూపము కావలసివచ్చును. అట్లగుట దోషము.

ఉదా॥ "యమిందశ్రబ్దార్థ నిషూదనం హరేః
హిరణ్యపూర్వం కశిపుం ప్రచక్షతే" (శిశుపాలవధ 1-42)

అర్థము:—హరేః=ఇంద్రునియొక్క, ఇన్ద్రశబ్దార్థ నిషూదనమ్=ఇంద్రశబ్దమునకుఁగల యర్థమును నాశనముసేయు (ఇన్ద్రశబ్దమునకు పరమైశ్వర్యమని యర్థము.-ఆయర్థమును తొలగఁజేయు-అనఁగా ఇంద్రునియొక్క యైశ్వర్యము నపహరించు-అని యర్థము) యమ్=ఏ రాక్షసుని, హిరణ్యపూర్వం, కశిపుమ్=హిరణ్య అనుశబ్దము, పూర్వమందుఁగల కశిపుమ్='కశిపు' అను శబ్దముగా ప్రచక్షతే=చెప్పుదురో-హిరణ్యకశిపుఁడని యందురో అనియర్థము.

ఇచట 'హిరణ్యకశిపు'అని చెప్పుటకుబదులు "హిరణ్యపూర్వం కశిపుమ్' అని చెప్పుటవలన అవాచ్యవచనదోషము వచ్చినది.

ఇచట హిరణ్యశబ్దము కశిపుశబ్దము అభిధేయ ప్రధానములా? స్వరూపమాత్ర ప్రధానములా ?-అభిధేయప్రధానములగుచో నర్థమునకు సమన్వయముండదు. హిరణ్యశబ్దమునకు బంగారమర్థము. కశిపుశబ్దమునకు శయ్య అర్థము. ఈయర్థములు హిరణ్యకసిపుఁడను రాక్షసుని బోధింపవు. అందుచే వీనికి ప్రస్తుతార్థసమన్వయము లేదు. కావున నివి యభిధేయప్రధానములనుటకు వీలులేదు. ఇంకొక దోషముకూడ నున్నది. కశిపుశబ్దము నపుంసకలింగము. అపుడు "కశిపు" అని మాత్రమే శబ్దముండవలయును. కశిపుమ్-అని యుండఁగూడదు. అందువలనఁగూడ నీ శబ్దములు అభిధేయప్రధానములనుటకు వీలు లేదు.

స్వరూప ప్రధానములనుటకును వీలులేదు. హిరణ్యకశిపుఁడను రాక్షసుని, ఎవరును 'హిరణ్య పూర్వ కశిపుఁడు' అని పిలుచుట లేదు గదా ! అతనిపేరున కిది యనుకరణము గానేఅదుగదా !

శబ్దానుకరణము రెండు విధములు:—(1) శాబ్దము (2) ఆర్థము. ఇతి అను శబ్దముతో వ్యవచ్ఛేదమున్నచో శాబ్దమగు అనుకరణమను విషయము ప్రసిద్ధమే. (రామ ఇతి-అనునప్పుడు-రామశబ్దమున కను కరణమున్నది.)

అర్థమువలననే ఎచట వ్యవచ్ఛేదము కలుగునో అచట ఆర్థము-అనుకరణము.

ఉదా:—"మహదపి పరదుఃఖం శీతలం సమ్యగాహుః"

అర్థము:—ఇతరులదుఃఖము గొప్పదైనను, హాయిగనే యున్నది. అందురు. ఇచట అర్థమువలననే, ఇది అనుకరణమని తెలియుచుండుటచే "ఇతి" (=అని) అను శబ్దము లేదు. ప్రస్తుతము "హిరణ్య పూర్వం కశిపుమ్" అనునపుడు, ఇతిశబ్దము లేదు. అందుచే నిచట ఆర్థమగు అనుకరణమున్నది. ఇచట ఆరాక్షసుని నామమునకే యనుకరణముండవలయును. కాని యది యనుకృతముకాలేదు-అనుకృతమైన 'హిరణ్యపూర్వం కశిపుమ్' అనునది అతనికి నామముకాదు. లోకమునందతనికిహిరణ్యకశిపుఁడనియేనామముగాని,హిరణ్యపూర్వకశిపుఁడను నామము లేదు. అందుచే నిట నవాచ్యవచనదోషమున్నది.

ఉదా॥ "క్షుణ్ణమ్ యదన్తఃకరణేన వృక్షాః
ఫలన్తి కల్పోపదా స్తదేవ".

కల్పోపదాః వృక్షాః-కల్ప అను ఉపపదముగల వృక్షములు-కల్పవృక్షములనుటకు బదులుగ కల్పోపదాః వృక్షాః అని యున్నది. ఇచటఁగూడ ఇతిశబ్దములేదు. అందుచే ఆర్థానుకరణమున్నది-కల్పవృక్షములకు "కల్పోపదాః వృక్షాః" అని పేరులేదు. అందుచే అవాచ్య వచనము దోషము.

"క్షుణ్ణాం యదన్తఃకరణేన నామ తదేవ కల్పద్రుమకాః ఫలన్తి".

అని సవరించుచో ఆదోషము తొలఁగును. ఈవాక్యమునకు— "మనసున తలఁచిన వానినే కల్పవృక్షములిచ్చును."—అని యర్థము. ప్రస్తుతము స్తుతింపఁబడుచున్న రాజు, మనసున తలఁపనివానినిగూడ నిచ్చును. అందుచే రాజుయొక్క ఘనత సూచితము. మొదటి పాఠమున, అపేక్షితమైన యర్థమునే కల్పవృక్షమిచ్చుననునపుడు, కల్పవృక్షమిచ్చు "అర్థమునందు తిరస్కారభావము, అవజ్ఞ భాసించును. రెండవపాదమునందు కల్పద్రుమకాః" అనునపుడు, కల్పద్రుమశబ్దము తరువాత "క" ప్రత్యయము ఉన్నది. ఇది అవజ్ఞార్థమును సూచించును. అందుచే, ఈరెండవపాఠమున కల్పవృక్షములిచ్చు వస్తువులేగాక, కల్పవృక్షములుగూడ నీచములేయనుభావముగూడ సూచితమగుచున్నది. అందుచే ఈపాఠమునందు గుణాన్తరలాభమున్నది.

"దశపూర్వరథం యమాఖ్యయా' దశకంఠారిగురుం ప్రచక్షతే".

ఇచట దశరథుఁడనుటకు బదులు దశపూర్వరథుఁడని యున్నది. అందుచే అవాచ్యవచనము దోషము.

"యా ఘర్మభాసస్తనయాపి శీతలైః
స్వసా యమస్యాపి జనస్య జీవనైః
కృష్ణాపి శుద్ధే రధికం విధాతృభిః
విహన్తుమంహాంసి జలైః పటీయసీ".

తా॥ యమునానది, తీక్ష్ణకిరణుని తనయయైనను, యమునిసోదరియైనను, నల్లనిదైనను, (క్రమముగా) శీతలములైనట్టియు, ప్రాణమునిచ్చునట్టియు, పవిత్రముచేయునట్టియు జలములచే జనుల పాపములను పోఁగొట్టుటలో సమర్థమైనది.

తీక్ష్ణకిరణుని తనయయైనను, శీతలజలములచే పాపములను పోఁగొట్టునను వాక్యమునందు, విరోధము స్ఫురింపవలయునని కవియుద్దే

శము. తీక్ష్ణకిరణతనయత్వము శీతలత్వము అను ధర్మములు ఒకేవస్తువు నాశ్రయించియున్నపుడే ఆవిరోధము భాసించును-అధర్మములు భిన్నాశ్రయములై నపుడు విరోధకథన ముపపన్నముకాదు. ప్రస్తుతము తీక్ష్ణ కిరణతనయాత్వము మొదలగునవి యమున నాశ్రయించియున్నవి. శీతలత్వాదికములు జలము నాశ్రయించినవి. ఇట్లు భిన్నాశ్రయము లైనవానికి విరోధభాన ముపపన్నముగాదు. యమునకును, తజ్జలముల కును తాత్త్వికమగు నైక్యమున్నదనుట సత్యమే. అయినను యము నార్థప్రతిపాదకశబ్దములు కర్తలుగను, జలార్థకశబ్దము కరణముగను నిచట నిర్దిష్టములైనవి. అందుచే శాబ్దమగు భిన్నత్వముండనేయున్నది. కవికి శాబ్దమగు విధము చెప్పుటయే యిష్టము. కాని శాబ్దముగ ఆ ధర్మములకేకాశ్రయత్వము సిద్ధింపలేదు. అందుచే ఇచట అవాచ్య వచనము దోషము. పాఠము నీక్రిందివిధముగ సవరించుట మంచిది.

"యా ఘర్మభాసస్తనయాపి శీతలాస్వసా యమస్యాపిజనస్య జీవనీ
కృష్ణాపి శుద్ధేరధికం విధాయినీ విహన్తుమంహాంసి జలైః పటీయసీ"

వేఱొకయుదాహరణము:—"రురుచే హిమాచల గుహాముఖోన్ముఖః
పయసాం ప్రవాహ ఇవ సౌరసైంధవః"

తా॥ హిమాచల గుహాముఖోన్ముఖమైన, సౌరసైంధవమైన (గంగానదినుండి పుట్టిన) నీటియొక్క ప్రవాహమువలె ప్రకాశించెను.

ఇచట 'పయసాం' (నీటియొక్క అను శబ్దము "ప్రవాహ" శబ్ద మునకు విశేషణముగా నుపయుక్తమైనది. ('నీటికి సంబంధించిన' అను నర్థమునిచ్చుటచే నది ప్రవాహమునకు విశేషణము) ప్రవాహమను నది ఎప్పుడును నీటికి సంబంధించినదిగనే యుండును. అందుచే ఆవిషయ మును చెప్పుట వ్యర్థము. "సౌరసైంధవః" అనునదియు ప్రవాహము నకు విశేషణము-సురసింధోః భవః-అనునర్థమున తద్ధితప్రత్యయము ఉపయుక్తము-షష్ఠీ విభక్తినిమాత్రమే యుపయోగించినను, ఆయర్థము

భాసించును. అందుచే తద్ధితప్రత్యయము నుపయోగించుటయు వ్యర్థమే-అందుచే "సుమహాన్ ప్రవాహ ఇవ జహ్నుజన్మనః" అని పాఠముండుట యుక్తము.

ఉదాహరణాన్తరము:—

"లక్ష్యీకృతస్య హరిణస్య హరిప్రభావః
ప్రేక్ష్యస్థితాం సహచరీం వ్యవధాయ దేహమ్
ఆకర్ణకృష్టమపి కామితయా స ధన్వీ
బాణం కృపామృదుమనాః ప్రతిసంజహార".

తా॥ దశరథుఁడు ఒక మగలేడిని కొట్టుటకై, ఆలేడిని లక్ష్యము చేసికొని, ధనువును ఆకర్ణాన్తము లాగినాఁడు. ఆడులేడి, ఆమగలేడి శరీరమునకడ్డుగ నిలిచినది. ఈసన్నివేశమును దశరథుఁడు చూచినాఁడు. అతనియందును కామిత్వమున్నది.అందుచే 'కృపామృదుమనస్కుఁడై' ఆతఁడు బాణమును ఉపసంహరించినాఁడు. ఇచట-కృపయనునది మనోధర్మమే. అందుచే మనశ్శబ్దమును చెప్పుట వ్యర్థము. అవాచ్యముయొక్క వచనమున్నది.

"రహయిష్యతి తం లక్ష్మీః నయవిముఖో నాపదాంపదాం క ఇవ
సచ తవ రిపురేవమతో భావీ తస్యాపి తద్విరహః

అర్థము:—అతనిని లక్ష్మి వదలివేయును. నీతివిముఖుఁ డెవఁడాపదలకు నిలయముకాఁడు ? ఆ నీ శత్రువటువంటివాఁడు. అతనినికూడ లక్ష్మి వదలివేయును.

విశేషవ్యాఖ్య:—పరార్థానుమానమునందు అయిదు వాక్యములుండును. ఉదా॥ (1) పర్వతమున అగ్నియున్నది; (2) పొగ యుండుటవలన (3) ఎచట నెచట పొగయుండునో అచట నచట అగ్ని యుండును-పొయ్యయందువలె-(4) ఈపర్వతమునఁగూడ పొగయున్నది. (5) అందుచే పర్వతమునందును అగ్నియున్నది. ఈయైదువాక్యములను

క్రియముగ, ప్రతిజ్ఞా, హేతు, ఉదాహరణ, ఉపనయ, నిగమన వాక్యములందురు.

ప్రస్తుత పద్యమున ప్రతిజ్ఞానిగమనవాక్యములు రెండును నున్నవి. ఈరెండును పునరుక్తము లే-ప్రసిద్ధమైన సాహచర్య నియమముగల హేతువు (పొగ) ధర్మియందు (పర్వతాదులయందు) ఉన్నదని చెప్పినంత నే, (పర్వతమున ధూమమున్నది అని చెప్పినంతనే) ప్రతిజ్ఞా, నిగమనవాక్యార్థములు రెండును సిద్ధించితీరును-ఈవిషయము నే యీవాక్యము తెల్పును. "ప్రతిజ్ఞాయా ఏవ తావద్గమ్యమానార్థాయా వచనం పునర్వచనం కింపునరస్యాః పునర్వచన మిత్యపార్థకం నిగమనమ్'' (అర్థము-గమ్యమానార్థకమగు ప్రతిజ్ఞావచనమును చెప్పుటయే పునరుక్తియగును-ఈప్రతిజ్ఞావాక్యార్థము నే బోధించు నిగమన వాక్యమును ప్రయోగించుట, పునరుక్తియగునని వేఱుగఁ జెప్పవలయునా ? కావున నిగమనవాక్య మపార్థకము.)

ఈక్రిందియుదాహరణమున నీదోషము లేదు.

"యో యత్కథాప్రసంగే భిన్నభిన్నాయతోష్ణ నిశ్వసితః
సభవతి తంప్రతి రక్తః త్వంచ తథా దృశ్యసే సుతను".

అర్థము:—ఎవరిప్రసంగము వచ్చినప్పుడు, ఎవరి నిట్టూర్పులు భిన్నభిన్నములు ఆయతములు, ఉష్ణములునగునో, వారికి వారియందనురక్తి యుండును. ఓ బాలా, నీవా, అట్లు కనఁబడుచున్నావు. "—ఇచట "రక్తః'' అనునంతవఱకు 'వ్యాప్తి' యున్నది. "త్వంచ తథా దృశ్యసే'' అను వాక్యమున వ్యాప్తివిశిష్టహేతువు ధర్మియగు బాలయం దుపసంహృతమైనది. ప్రతిజ్ఞానిగమనములు లేనేలేవు. అందుచే పునరుక్తి లేదు.

ప్రతిబింబమును చూచినవానికి బింబజ్ఞానము కలుగును. అటులే అప్రస్తుతార్థమువలననే, ప్రస్తుతార్థము స్ఫురించుచో, ప్రస్తుతార్థ

మును చెప్పనక్కఱయే లేదు. చెప్పినచో అవాచ్యవచనదోషము కల్గును.

ఉదా॥ ఆహూతేషు విహంగమేషు మశకో నాయాన్ పురో వార్యతే
మధ్యే వారిధి వా వసన్ తృణమణిర్ధత్తే మణీనాం పదమ్
ఖద్యోతోపి నకంపతే ప్రచలితుం మధ్యేఽపి తేజస్వినామ్
ధిక్ సామాన్యమచేతనమ్ ప్రభుమివానామృష్టతత్త్వాన్తరమ్.

అర్థము :—విహంగములను పిలిచినపుడు, మశకము ముందు వచ్చుచున్నను, అడ్డగింపఁబడదు-సముద్రమధ్యముననున్నను, తృణమణి (నీలము) మణులస్థానము నాక్రమించును. (మణియనియే పిలువఁబడును) తేజస్సంపన్నులమధ్యనున్నను, ఖద్యోతముగూడ చలింపదు. అనామృష్టతత్త్వాన్తరుఁడగు ప్రభువవలె, అచేతనమగు సామాన్య వస్తువు నింద్యమే. ఇచట "ప్రభుమివ" అని యుపమానభావము ప్రతిపాదితమైనది.-అప్రస్తుతములగు పై వాక్యార్థములనుండియే యీ యుపమానభావము స్ఫురించుచుంట, నీ యౌపమ్యమును చెప్పుట పునరుక్తమగుచున్నది.

దవిణమాపది భూషణముత్సవే । శరణమాత్మభయే నిశి దీపకః
బహు విధార్థ్యుపకారభరక్షమో । భవతికోపి భవానివ సన్మణిః"

అర్థము:—ఒక మంచిమణి, నీవలె, ఆపదయందు ధనము ఉత్సవమునందు భూషణము, ఆత్మభయమునందు రక్షకము, రాత్రియందు దీపము-ఇటుల అనేకవిధముల యాచకులగువారికి ఉపకారముచేయ సమర్థమైయుండును.

ఇచట నీవలె భవదర్థమున నుపమానభావమును కూర్చుట పౌనరుక్త్యము. ప్రస్తుతమునుండి యప్రస్తుతవిషయము,ఏదియో యొక యాధారములేనిదే భాసింపదు కావున నట్టితావున నప్రస్తుతమును చెప్పుట యుక్తమే.

ఉదా:—నిమ్నమున్నతమవస్థితం చలంవక్రమార్జవగుణాన్వితంచయత్
సర్వమేవ తమసా సమీకృతం ధిక్ మహత్వమసతాం హతాన్తరమ్.

అర్థము:—ఎత్తు, పల్లము, స్థిరముగనున్నది, కదలుచున్నది, వంకరగనున్నది, సూటిగనున్నది,-చీకటి వీనినన్నిటిని సమానముచేయును. భేదదృష్టిలేని, (సదసద్వివేకములేని) అసత్పురుషులయొక్క మహత్త్వము నింద్యము

ఇచట చీకటివిషయము ప్రస్తుతము. దీనినుండి అసత్పురుషుల యొక్క మహత్త్వము భాసించుటకవకాశములేదు-అందుచే ఆవిషయమును చెప్పి తీరవలయును. కావున నిచట అవాచ్యవచనదోషముండదు. ప్రస్తుతాప్రస్తుతములకు సంబంధించిన యీవిషయమునే ఈక్రింది సంగ్రహశ్లోకములు చెప్పును.

"అప్రస్తుతోక్తి సామర్థ్యాత్ ప్రస్తుతం యత్ర గమ్యతే
ప్రతిబింబాద్యథాబింబం తస్యోక్తిస్తత్రనేష్యతే. (106)
ప్రస్తుతాత్తు తదన్యస్య ప్రతీతి రనిబంధనా
నసంభవత్యేవ తతః తదుక్తిస్తత్ర శస్యతే. (107)

అప్రస్తుత ప్రశంసాలంకారవిషయమున నింకొక యంశమును గ్రహింపవలయును; ప్రస్తుతార్థమునకుత్కర్షను చెప్పనెంచి, కవి, శ్లేషముఖమున, సహజముగ అప్రస్తుతార్థమునందులేని, ఉత్కర్షనుగాని, అపకర్షనుగాని, ఆయప్రస్తుతార్థమునందున్నట్లు వర్ణించును. ఈ వర్ణనము తాత్త్వికముగాదు. కానందువలనను, ప్రస్తుతాప్రస్తుతములకు బింబ ప్రతిబింబభావ మున్నందువలనను, అప్రస్తుతార్థమునందు లేని యుత్కర్షాపకర్షలు, ప్రస్తుతార్థమునందు భాసింపవు అందువలన నట్లు వర్ణింపఁగూడదు. వర్ణించినచో దోషమగును. అందుత్కర్షకుదాహరణము.

"సద్వృత్తే మహతి స్వభావసరలే బద్ధోసి యస్మిన్ గుణైః
యుక్తే సంయమహేతుతాముపగతే యత్రాశ్రి విశ్రామ్యసి
తస్యాక్షేపపరంపరాభిరభితో దోలాయమానస్థితేః
ఆలానస్య మతంగజైష కతమో నిర్మూలనే దుర్గ్రహః"

అర్థము:—మతంగజ !=ఓ గజమా ! సద్వృత్తే=గుండ్రముగ నున్నట్టియు, (మంచినడవడిగలట్టియు) మహతి=పెద్దదైనట్టియు (గొప్పదైన) స్వభావసరలే=సహజముగ సరలముగ-వంకరలేకయున్న (స్వభావముచే సరళమైన) యస్మిన్=ఏ వృక్షమునందు బద్ధోసి=బంధింపఁబడితివో (ఏ మహాపురుషు నాశ్రయించితివో) గుణైఃయుక్తే=త్రాళ్ళతోఁ గూడినట్టియు, సంయమహేతుతాముపగతే=బంధనకారణమైనట్టియు యత్రాశ్రి=ఏ చెట్టునీడను, (ఏ మహాపురుషునియొద్ద) విశ్రామ్యసి=విశ్రమించుచున్నావో, తస్య=ఆ, ఆక్షేపపరంపరాభిః, అభితః, దోలాయమానస్థితేః=మాటిమాటికి అటునిటు ఊపుటచేత-లేక ప్రహార పరంపరలచేత కదలుచున్న, (నిన్దాపరంపరలచే స్థిరతను కోల్పోయిన) ఆలానస్య=నీబంధనమున కాశ్రయమైన వృక్షముయొక్క, (నీకాశ్రయ మిచ్చిన మహాపురుషునియొక్క), నిర్మూలనే=పెకలించుటయందు (నాశనముసేయుటయందు ఏష దుర్గ్రహః కతమః ?=ఈ దురాగ్రహ మేమి ? (మంచిదికాదనిభావము) ఇచట అప్రస్తుతమైన యర్థము-ఆలానము-(కట్టుకొయ్య-వృక్షము)-వాస్తవమున నది గజమునకు బంధనహేతువగుటచే, పీడాకరము-కాని శ్లేషబలమువలన, సద్వృత్తాది పదములకు, సదాచారత్వాది ధర్మసంబంధ మాయాలానమున కభిహితమైనది-ఇది వాస్తవముగాదు. అందుచే నాయాలానమును ఉన్మూలింపవలయునను దురాగ్రహము గజమునకుండుట యుచితమే. అది దుష్టముగాదు. అయినపు డాయేనుఁగును నిందించుట కవకాశమే లేదు.

ఇచట అప్రస్తుతార్థము బింబమువంటిది. బింబమువంటి గజముఖ నందు లేని యుత్కర్షము, దర్పణమువంటి ప్రస్తుతార్థమునం దెట్లు ప్రతి బింబించును ?- ప్రతిబింబింపదు. ఇట్లు అవాచ్యమగు శ్లేషోత్కర్షను చెప్పుట దోషమగుచున్నది. కావున, శ్లేషను లెక్కసేయకయే, అహంకారరహితమైన 'కాకు' శబ్దమును గ్రహించినరీతిని, కిం శబ్దమునకు వ్యాఖ్యానము సేయవలయును. అపుడు "కతమో నిర్మూలనే సన్నిగ్రహః"- అనుచో, న ఖలు కశ్చిత్ ఇత్యుచిత ఏవాయం నిర్మూలనే అభినివేశ స్తవ" నిర్మూలనము సేయుటలో దురాగ్రహమేమున్నది ?- అను వాక్యమునకు దురాగ్రహమేమియును లేదు. అందుచే వృత్తనిర్వహణ సమునందలి నీయభినివేశము (పట్టుదల) యుచితమైనదే-యను నర్థము ప్రతీతమగును-అపకర్ష విషయమునందుగూడ నిట్లే పరిశీలింప వలయును.

సర్వనామ పరామృష్టమైన యర్థమును తిరిగి స్వశబ్దముచే జెప్పుటయు-అవాచ్యవచనదోషమే యగును.-ఉదా॥ ఉదన్వచ్ఛిన్నా భూస్సచ నిధిరపాం యోజనశతమ్. భూః=భూమి; ఉదన్వత్ భిన్నా= సముద్రముచే, భిన్నమైనది; సః అపాంనిధిఃచ=ఆసముద్రమును-యోజనశతమ్=నూఱు యోజనములున్నది. ఇచట "అపాంనిధిః" అని తిరిగి చెప్పుటవలన, అవాచ్యవచనము దోషము.

సమాసోక్తివలననే ఏయర్థమునకు ఉపమానభావము నిశ్చితమగునో, ఆయర్థమునకు ఉపమానభావమును తిరిగి చెప్పినను అవాచ్యవచనమే దోషము.

ఉదా॥ అలిభి రంజన బిందు మనోహరైః కుసుమ పంక్తినిపాతిభిరంకితః
నఖలు శోభయతి, స్మ, వనస్థలీమ్ న, తిలక స్తిలకః, ప్రమదామివ.

అర్థము:—పుష్పపంక్తులయందు వ్రాలుచున్నట్టియు, కాటుక యొక్క బిందువులవలె మనోహరమైనట్టియు, తేనెటీగలచే గుర్తింపఁ బడిన తిలకమను వృక్షము, తిలకము (బొట్టు) ప్రమదను (స్త్రీని) వలె, వనస్థలిని, అలంకరించుట లేదని కాదు. (అలంకరించుచునే యున్న

యని భావము). ఇచట తిలకపత్రమదాశబ్దములలో నొకశబ్దమును మాత్రమే చెప్పవలసియున్నను, రెండు శబ్దములుగూడ నభిభిహితములైనవి. అందుచే అవాచ్యవచనము దోషము. గండోపరిపిటకమువలె, (పుండుపై పుండువలె-గోరుచుట్టుపై రోకంటిపోటువలె) కొందఱు కవులు, ఇటువంటితావులలో, అర్థసామర్థ్యాక్షిప్తమగు నుపమానత్వమును సూచించుచున్నారు. ఆకవులకు నమస్కారము.

ఉదా॥ జంఘాకాండోరునాలో నఖకిరణలసత్కేసరాలీకరాళః
దైన ప్రత్యగ్రాలక్తకాభ ప్రసరకిసలయో మంజుమంజీర భృంగః
భర్తుః నృత్తానుకారే జయతి నిజతను స్వచ్ఛ లావణ్యవాపీ
వష సంభూతాంభోజశోభాం విదధదభినవో దండపాదో భవాన్యాః.

అర్థము:—జంఘాకాండమనెడు (పిక్క) పెద్ద తామరతూడు గలట్టియు, నఖకిరణములనెడు ప్రకాశించుచున్న కింజల్కములు గలట్టియు, క్రొత్తలక్క (పాదములకు పూసికొనెడు-అలక్తము)యొక్క కాంతియనెడు చిగుటాకు గలట్టియు, మనోహరమైన మంజీరమనెడు (కాలి అందెయనెడు) భృంగముగలట్టియు, తన శరీరముయొక్క స్వచ్ఛమగు లావణ్యమనెడు భావియందు పుట్టిన పద్మముయొక్క శోభను ధరించుచున్నట్టియు, అభినవమైనట్టియు, భవానియొక్క, శివనృత్తానుకరణకాలమునందలి, దండపాదము, సర్వోత్కృష్టముగనున్నది. (జయించుచున్నది)-ఇచట సమాసోక్తినుండియే, దండపాదమున కంభోజతుల్యత మవగతమగుచున్నది. అయినను, కవి తిరిగి "అంభోజశోభను ధరించుచు" అని చెప్పినాడు. అందుచే నిచట అవాచ్యవచనము దోషము.

అంతేగాక నిచట పద్మమున కర్థసామర్థ్యాక్షిప్తమైన యుపమానత్వము ప్రాప్తమైనది. అదియు నయుక్తమే. సమాసమునం దంతర్భూతమైన అంభోజశబ్దమునకు, ఊరునాలత్వాది ధర్మసంబాధయోగ్యత యుపపన్నముకాదుగదా! సమాసాంతర్భూతమైన యీయంభోజశబ్దమునకు 'వాపీ సంభూత'-అను నొకపదముతోనే విశేషణవిశేష్య

భావ ముపపన్నమగును. వాస్తవమున నింతకుముందే వివరించినట్లు, ఇచట ప్రక్రమభంగదోషప్రసక్తియున్నది. అందుచే నిచట సమాసమే సిద్ధింపదని సహృదయులగువారికి భాసించుచున్నది.

ప్రశ్న :—దండపాదమునకు ఉరునాలత్వాదులతో సాంఘము ఘటింపవచ్చునుగదా ?

సమాధానము:—దండపాదమునకు ఉరునాలత్వాదులతో విశేషణ విశేష్యభావ ముపపన్నముగాదు–కావున నిచట నంభోజమునకు శాబ్దమగు నుపమానత్వమును జెప్పవలయును. లేదా దండపాదమున కంభోజత్వరూపణమునైన సేయవలయును. అప్పుడే యంభోజమునకు ప్రాధాన్యము కలిగి విశేషణసంబంధోపగమయోగ్యత లభించును.

ఇచట పార్వతి శివునియొక్క నృత్తమును అనుకరించుచున్నది. శివుని నృత్తము ఉద్ధతమైనది. అది తాండవనృత్తము. ఆతాండవనృత్తమునందు పాదము దండాకారముగనే యుండవలయును. లేనిచో తాండవనృత్తానుకరణమే ఘటింపదు. పార్వతి, శివుని తాండవము ననుకరించుచు అభినయించుచున్నదని, యెప్పుడు చెప్పితిమో, అప్పుడే పాదమునకు దండాకారత ఘటించినట్లే. కావున నిచట దండాకారతను తెల్పుటకు "దండ" అను పదమును ప్రయోగింపనక్కఱయే లేదు–జంఘాకాండోరునాలత్వమును పాదమునకెప్పుడు విశేషణముగా వర్ణించితిమో అప్పుడు పాదమునకు దండాకారత్వము సిద్ధించితీరవలయును. పాదము దండాకారముగ నుండనిచో జంఘాకాండము నాళమగుట ఘటింపదు. ఈ దండాకారత పాదమున కభినవమే యగును. సహజసిద్ధముగాదు. ఇట్లు, ఉరునాలత్వవైశిష్ట్యమువలననే దండాకారతయందలి యభినవతయు సిద్ధించుచున్నది. కావున నిచట "దండ–అభినవ" పదములు రెండును పునరుక్తములై యవాచ్యములే యగుచున్నవి. ఉపాదేయములుగావు. కావున నిట్లు సవరించుట మంచిది.

(సశేషము)

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు

తాత్కాలికాధ్యక్షులు

విమర్శకాగ్రేసర, ఐతిహాసిక సమ్రాట్టు

శ్రీ బండారు తమయ్య

ప్రధాన కార్యదర్శి, కోశాధికారి

శ్రీ దంటు భాస్కరరావు

సహాయ కార్యదర్శి

శ్రీ దువ్వూరి సూర్యనారాయణశాస్త్రి

కార్యనిర్వాహకవర్గ సభ్యులు

1. శ్రీ కోకా శివనాథశాస్త్రి
2. శ్రీ వారణాసి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి (బాలవ్యాస)
3. శ్రీ చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి (వ్యాకరణవిద్యాప్రవీణ, భాషాప్రవీణ)
4. శ్రీ కాకరపర్తి కృష్ణశాస్త్రి (కవిమూర్ధన్య, ప్రౌఢకవిచంద్ర)
5. శ్రీ కుందూరి ఈశ్వరదత్తు
6. శ్రీ జయంతి బుచ్చిరామశర్మ
7. డాక్టరు శ్రీ ఇవటూరి జోగారావు, (యం. బి. బి. యస్.,)
8. శ్రీ చిరువోలు కోటీశ్వరరావు
9. శ్రీ దామెర్ల రాజగోపాలరావు, బి. ఏ.
10. శ్రీ వేదుల రామచంద్రకీర్తి, బి. ఏ. (ఆనర్సు)
11. శ్రీ ఓలేటి సుబ్బరాయశాస్త్రి (ఉభయభాషాప్రవీణ)
12. శ్రీ కావలి శ్రీరామమూర్తి, బి. ఎ. బి. ఎల్.

పత్రికా సంపాదకుఁడు

శ్రీ చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి

ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్ప్రచురణములు

శ్రీ సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువు

1వ సంపుటము	రు 6—0—0
2వ సంపుటము	6—0—0
3వ సంపుటము	6—0—0
4వ సంపుటము	6—0—0
5వ సంపుటము	10—0—0
6వ సంపుటము	10—0—0
7వ సంపుటము	[ముద్రణములో నున్నది]

కవిజనాశ్రయము

వేములవాడ భీమకవి విరచితము.

పెక్కుపాఠభేదములతోఁ గూడిన వెనుకటివిషయ మంతయుఁ గలిగి తిరిగి తృతీయముద్రణ పీఠికతో ముద్రితమైనది వెల రు 1—50.

మాధ్యమికకారికలు

బౌద్ధాచార్య నాగార్జున ప్రణీతము. కొల్లూరు సోమశేఖర శాస్త్రి విరచిత సుబోధినీవ్యాఖ్యాసహితము మూల్యము రు. 2-.50

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు,

కాకినాడ.

Printed by J. Gopalam, B.A, L.T., at Republic Press, Kakinada
Edited by **C. PAPAIAHSASTRY**
Published by Andhra Sahitya Parishat, Kakinada .

శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక

క్రోధి
మార్గశిర -
ఫాల్గుణములు

సంపుటము ౫౩
సంచికలు ౪-౬

Journal of the Telugu Academy
KAKINADA

Vol. 53 Part 4-6

ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు

వ్యవస్థాపకులు :

శ్రీ జయంతి రామయ్యగారు

ప్రతిష్ఠాపకులు :

శ్రీ శ్రీ శ్రీ రావు వేంకటకుమార మహీపతి సూర్యారావు బహద్దరువారు సి. బి. ఇ., డి. లిట్, పిఠాపురము మహారాజావారు

శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ వేంకటగిరి మహారాజావారు

శ్రీ శ్రీ శ్రీ బొబ్బిలి మహారాజావారు

ఉద్ధారకులు :

శ్రీ రాజా వేంకటాద్రి అప్పారావు బహద్దరువారు,

జమీందారు, ఉయ్యూరు ఎస్టేటు

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్త్రిక

సంపుటము ౫౩. క్రోధి మార్గశిర-ఫాల్గుణములు సంచిక 4-6.

సంపాదకుడు : శ్రీ కుందూరి ఈశ్వరదత్తు.

విషయసూచిక.

మా నూతన రచయితలు.

శ్రీ ముదిగొండ వీరభద్రశాస్త్రి : వీరు M. A. Phd. పట్టభద్రులు. హైదరాబాదు నగరములోని వివేకవర్ధనీ కళాశాలలో నాంధ్రశాఖాధ్యక్షులు. పానుగంటివారి రచనలనుగూర్చి పరిశోధన గావించి, Phd. పట్టముగొనిరి.

శ్రీమతి వేమూల మీనాక్షీదేవి :- ఈ విదుషి శ్రీ వేమూల రామచంద్రకీర్తిగారి గృహిణి. ఉభయ పండితవంశకులకాంత.

శ్రీ జటావల్లభుల పురుషోత్తము :- వీరు M.A పట్టభద్రులు. వీరు ఆంధ్ర గీర్వాణ విద్యాపీఠమున నధ్యక్షులుగా నుండిరి. ప్రాచీన హైందవమతము, ధర్మ విజ్ఞానవిషయములంగూర్చి సాలంకమముగా పరిశోధనను గావించినవారు 'హైందవమతము', 'భగవద్గీతాసారము', 'భారతీయవైభవము' మొదలగు గ్రంథములను రచించిరి. ఇప్పుడు పిఠాపుర కళాశాలలో సంస్కృతభాషోపన్యాసకులుగా నున్నారు.

శ్రీ ఓ తేటి సుబ్బరాయశాస్త్రి :- వీరు B. A. సాహిత్యప్రవీణ, ఉభయభాషాప్రవీణ పట్టభద్రులు. స్థానిక రక్షణోదయ సెకండరీ ట్రెయినింగు పాఠశాలలో ఆంధ్రోపాధ్యాయులు. మా కార్యవర్గ సభ్యులు.

శ్రీ వెంపరాల సూర్యనారాయణశాస్త్రి :- వీరు సూర్యారాయాంధ్రనిఘంటు నిర్మాణ పండితవర్గములో నొకరు. 'శంకరవిజయా'ది గ్రంథకర్తలు. నూతన ప్రభావతీప్రద్యుమ్న కావ్యమునకు వ్యాఖ్యానము రచించి వెలయించిన ఆంధ్రభాషావేత్త. ఇప్పుడు మోడేకుర్రు సంస్కృతపాఠశాలలో నధ్యాపకులుగా నున్నారు.

ఆంధ్రత్వ మాంధ్రభాషా చ
ప్రాభాకర పరిశ్రమః
తత్రాపి యాజుషీ శాఖా
నాల్పస్య తపసః ఫలమ్.

అప్పయ్యదీక్షితులు.

శ్రీ॥ శే॥ పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహరావుగారు

1865—1940.

సంపాదకీయము

స్మృతులు—స్తుతులు

క్రోధి సంవత్సర మాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు చరిత్రలో నొక చరితార్థ వత్సరము ఆంధ్రసాహిత్య పరిషద్వార్షిక సభాధ్యక్షులును, దివంగతులు, నైన యిరువురకు ప్రభుత్వము వారి సహాయమున శత జయంత్యుత్సవములు జరుపఁబడినవి. ఆంధ్రసాహిత్య పరిషద్వార్షిక సభాధ్యక్షులును, సంస్కృత సాహిత్యసముద్ర సాంయాత్రికులును, ఆంధ్రప్రదేశాస్థాన కవులు నైన యొక పండితసింహునకు ఆంధ్రవిశ్వకళా పరిషత్తువారు 'కళాప్రపూర్ణ' బిరుదమునొసఁగిరి.

శ్రీ ఆచంట వేంకటరాయ సాంఖ్యాయనశర్మగారు

శ్రీ ఆచంట వేంకటరాయ సాంఖ్యాయనశర్మగారు క్రీ॥ శ. 1924 నందు తణుకు గ్రామములో జరిగిన ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్త్రయోదశ వార్షిక సభకధ్యక్షులు వీరి శతజయంత్యుత్సవము 19-10-64 దినమున, ప్రభుత్వమువారి యాధ్వర్యవమున నిర్వహింపఁబడినది. వీరు రక్తాక్షినామ సంవత్సరాశ్వయుజబహుళ పంచమీ బుధవారమునఁగా క్రీ. శ. 19-10-1864 దినమున జన్మించిరి. వీరార్వేల నియోగిశాఖా బ్రాహ్మణులు. ఆపస్తంబ సూత్రులు. సాంఖ్యాయన గోత్రులు నరసమాంబా బాపిరాజుల తనూజులు. విశాఖమండలమున పార్వతీపురము వీరి కాణాచి.

వీరు బాల్యమునుండియు నఖండప్రతిభా సంపన్నులై, సంస్కృతాంధ్రాంగ్ల భాషలలోఁ బాండిత్యమును స్వయంకృషిచే సంపాదించి, కవిత్వమును జెప్పనారంభించిరి. శతఘంటకవనమును జెప్ప నేర్చిన వారిలో వీరొకరు.

పద్యకావ్యగ్రంథరచన

వీరు 'సుధానిధి' యను పద్యకావ్యమును రచించిరి.

'ఆంధ్రపద్యావళి' యను పేర తమ ఖండరచనలనొక సంపుట.

ముగా ప్రచురించిరి. ఈఖండకావ్యసంపుటియే నేటి నవ్యకవిత్వయుగ ప్రారంభ మహోత్సవమునకు వైజయంతి

నాటకరచన–నాటక కళోద్ధరణము

వీరు విక్రమోర్వశీయము, ఉత్తరరామచరిత్రము (వచనము) ఆంధ్రీకరించిరి. పార్థపరాజయమను స్వతంత్రనాటకమును వ్రాసిరి. మనోరమయను సాంఘికనాటకమును వ్రాసి దానిని ప్రదర్శింపఁజేసిరి. వీరు క్రీ॥ శ. 1929 సంవత్సరములోఁ దెనాలియందు జరిగిన ప్రథమాంధ్రనాటకకళా పరిషత్తున కధ్యక్షులై యమూల్యమైన యుపన్యాసమును గావించిరి. వీరు రచించిన 'నాటకసర్వస్వము' నాటకరచనను గూర్చిన యుద్గ్రంథము. అముద్రితము.

పత్రికాసంపాదకత్వము

వీరు పదునేడేండ్ల ప్రాయముననే క్రీ॥ శ. (1881 సం॥లో) సుజనప్రమోదిని' యను మాసపత్రికకు సంపాదకులై రెండేండ్లు నడిపిరి. తర్వాత క్రీ॥ శ. 1903 లో కల్పలత యను విజ్ఞాన విషయిక మాసపత్రిక నెలకొల్పి మఱిరెండేండ్లునడిపిరి. ఆ పత్రికనే మరల క్రీ॥ శ. 1919 లో పునరుద్ధరించి, కొంతకాలము కొనసాగించిరి. ఈ పత్రికయంతయుఁ బంతులుగారి స్వీయరచనలలో నొప్పారెడి.

విజ్ఞానవేత్త

వీరు పాశ్చాత్య విజ్ఞాన శాస్త్రములగు పదార్థ విజ్ఞాన రసాయన శాస్త్రములు, భూవృక్ష ఖనిజ కీటక తత్త్వములు, ప్రాచీనాధునాతన హైందవరాజ్యాంగ విశేషములు పఠించి తమ పత్రికాముఖమున వెల్వరించిన మహనీయులు. వీరు రచించిన 'రహస్యదర్పణము" వీరి వైజ్ఞానిక పాండితికి దర్పణము.

సభాధ్యక్షత–మహోపధ్యాయ బిరుదాంకితము

వీరు క్రీ॥ శ. 1923 లో గుంటూరు మండలము సంఘలి సం

డూరు గ్రామమున జరిగిన యాఱవ యాంధ్రసారస్వత మహాసభ కధ్యక్షులు. ఈ సభయందే వీరికి మహోపధ్యాయ బిరుదము సంగఁబడెను. క్రీ॥ శ. 1924 లో తణుకు గ్రామములో సమావేశ మైన ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్త్రయోదశ వార్షిక మహాసభకు వీరు సభాపతులు. క్రీ॥ శ. 1924. లోఁ దెనాలియందు జరిగిన ప్రథమాంధ్రనాటక కళాపరిషత్సభ కాధిపత్యము వహించిరి. నిడుదవోలులో జరిగిన నియోగి మహాజన సభాధ్యక్షత వెలయించిరి. విజయనగర కవిమండలి పంచమ వార్షికోత్సవమునకు సభాపతులైరి.

మహావక్త

సమయస్ఫురణము, సరసము, సభారంజకత్వము, సంప్రదాయ విజ్ఞానము మేళవించి, మహోపన్యాసములు గావించిన మహావక్తలలో శర్మగారొకరు. వీరిది పండితపామరజనైక రంజకమును, హాస్యరస భరితమునైన వక్తృత్వము.

ఈ మహనీయుఁడు క్రీ॥ శ. 3-8-1933. దినమున దివంగతులైరి.

శ్రీ పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహరావుగారు

శ్రీ నరసింహరావుగారు రక్తాక్షినామ సంవత్సర మాఘ బహుళ పాడ్యమి శనివారము మధ్యాహ్నము పండ్రెండు గంటలకు రాజమహేంద్రవరము తాలూకా సీతానగర గ్రామము నందు జన్మించిరి. తండ్రి రమణయ్యపంతులు; తల్లి రత్నమాంబ వీరి జన్మకాలమున జాతకకుండలి యిట్లుండెను. జ్యోతిషశాస్త్ర విదులకును, కవి జీవితకారులకు నుపయోగము కాఁగలదని, రాశి, అంశ చక్రము లిందు నూపఁబడినవి.

శు	ల కే	కు	
ర	రాశి		
బు			చం
గు		శ రా	

బు		చం గు	కు
శ	అంశ		కే
రా			
	శు	ర	

మఘానక్షత్రము-ద్వితీయపాదము. కేతు మహాదశా శేషము-మూఁడు సంవత్సరములు. ఈ జాతకమునందలి కొన్ని యోగములు గమనింపనగును.

(1) పంచమస్థానములోఁ బూర్ణచంద్రుఁడుండి, గురుదృష్టి కలుగుట చేతను, అంశలో నుచ్చస్థితినొంది గురుసంబంధము కలిగి, శుక్రదృష్టి యుండుటవలన మహామేధావియై, సంతానభాగ్యము కలిగియుండెను. వీరి కైదుగురు కుమారులు ఇద్దఱు కుమార్తెలు.

2. చతుర్థ స్థానాధిపతియైన చంద్రుఁడు పంచమందుండుట చేత, చతుర్థస్థానమును శని, బుధులు చూచుట వలన నాంధ్ర సంస్కృత భాషలలోఁ బండితుఁడై, ఆంగ్లభాషలోఁ బట్టభద్రుఁడౌటయు సంభవించెను.

3. రాజ్యలాభాధిపతియై యుచ్చస్థితి నొందిన శనితో రాహువు కలిసి యుండుటచేత, రాహు మహాదశలో నఖండయోగము ప్రాప్తమయ్యెను. అనఁగా వీరి జీవితములో క్రీ॥ శ. 1911 మొదలు క్రీ॥ శ. 1930 వఱకు నిరువది యేండ్లు ప్రబల యోగకాలము.

4. భాగ్య వ్యయాధిపతియైన గురుఁడు భాగ్యస్థానమునందు రాశిలో స్వస్థానమునందుండినను భావములో సప్తమమునందె యుండుట చేతను గురుమహాదశలోఁ గ్రమక్రమముగా యోగము క్షీణించి ధనసప్తమాధిపతి, ఉభయమారక స్థానాధిపతి, యైన శుక్రునకు

వ్యయస్థితి కలుగుటచే, గురుమహాదశ శుక్రాంతరములోనే మారకము సంభవించెను. కష్టనష్టములకుఁ బాలయ్యెను.

5. శుభులకు పాపసంబంధము, పాపులకు శుభసంబంధము లేక, రవికిరుప్రక్కల శుభులుండి, ఉభయచరీ యోగము పట్టుట చేతను, రాజ్యమందు బుధుఁడుండుట చేతను, కీర్తి ప్రాప్తించాయెను.

6. లగ్న ధనసప్తమములలోఁ బాపులుండి ధనాధిపతికి వ్యయ స్థితి, కలుగుట చేత నిర్ధనుఁడు.

శ్లో॥ గజ భుజంగ విహంగమ బంధనం
శశి దివాకర యోర్గ్రహ పీడనం
మతిమతాం చ విలోక్య దరిద్రతాం
విధిరహో! బలవా నితి మే మతిః

అనుసూక్తికి లక్ష్మీనరసింహరావు గారొక దృష్టాంతము. మహదాశ్రయము లభించినను, మనోవాక్కాయకర్మల కనుకూలముగ జీవితమును గడిపి, ఆత్మవంచన యెఱుఁగక, ఆత్మ గౌరవమే ప్రధానముగ నెంచి, దృష్టాంతయోగ్యమగు నడవడియే యొరవడిగాఁ గడిపిన ధన్యజీవి శ్రీ లక్ష్మీనరసింహారావుగారు.

శ్రీ లక్ష్మీనరసింహారావుగారు
వ్రాసిన నాటకములు

(1) నర్మదాపురుకుత్సీయము (2) సారంగధర (3) ప్రచండ చాణక్యము (4) రాధాకృష్ణ (5) పట్టభంగరాఘవము (6) కోకిల (7) విజయరాఘవము (8) వనవాసరాఘవము (9) విప్రనారాయణ (10) బుద్ధబోధసుధ (11) వృద్ధవివాహము (12) కళ్యాణ రాఘవము (13) కంఠాభరణము (14) ముద్రిక (15) పూర్ణిమ (16) సరస్వతి (17) నీరమతి (18) మాయామణి (19) పద్మిని (20) మాలతీమాల (21) గుణవతి (22) మణిమాల (23) సరో

జిని (24) కాత్యాయని (25) జాతిస్తంభము (26) విచిత్రవివాహము (27) రామరాజు (28) పరపేరు (29) చిన్న నాటకము (30) మనోమహిమము.

పంతులుగారి వచన గ్రంథములు

శ్రీ లక్ష్మీనరసింహారావుగారు బహునాటక గ్రంథకర్తలని యే ఆంధ్రలోక మెఱుఁగును. కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులు గారు ప్రచురించిన ఆంధ్రవాఙ్మయ సూచిక యను గ్రంథమునందలి 297 పుటలో లక్ష్మీనరసింహారావుగారు రచించిన కొన్ని వచన గ్రంథములు పేర్కొనఁబడి ముద్రితమైన వత్సరము లొసఁగబడినవి. వాని నిందుదాహరించుచున్నాము.

(1) పతకము (1913)
(2) మంజువాణి 1913)
(3) జగన్నాథమూర్తి (1915)
(4) మోసము (1913)
(5) జలజ (1913)
(6) దొంగతెలిగ్రాము (1913)
(7) దుష్టప్రధాని (1914)
(8) ఆనందసాధు (1913)
(9) దుర్న్యాయాధికారి
(10) తురాపాలెము (1913)
(11) విచిత్రసమావేశము (1913)
(12) విచిత్రమరణము
(13) బుడబుడక్కలవాడు (1913)
(14) క్షత్రరాణి (1913)

ఆంధ్రసారస్వత పరిశోధకులీ గ్రంథములను సేకరించి, కవిగారి వచనరచనా పరిణామమును గూర్చి కృషిసలుపవలసియున్నది. నేఁటి వఱకు లక్ష్మీనరసింహారావుగారి రచనల గూర్చి వ్రాసిన వ్యాసకర్తలు వారి నాటక రచనా విధానమును గూర్చియే పరిశీలించినట్లు తోఁచుచున్నది. ఈ గ్రంథములు మదరాసునందలి లిఖితపుస్తక స్థానాధికారి (Registrar of Books) నివేశనమునందు లభ్యము కాఁగలవు. ఈ విషయము పరిశీలనార్హము. చిరకాలము క్రిందట ముద్రింపఁబడిన గ్రంథము లౌటచే సులభముగ లభ్యముకావు. అట్టి గ్రంథ

ములు సేకరించి, వాని వివరములు ప్రకటించినఁ గాని కవి గ్రంథనిబంధన వృత్తాంతము పూర్తికాదు. ఇప్పటికే కాలాతీతమైనది. పై గ్రంథములె కాక అముద్రితములు సహితము లభింపవచ్చును. పిఠాపుర వాసులు పై విషయములందు శ్రద్ధవహించి, కవిగారి జీవిత చరిత్రము నందు నూతనాధ్యాయమును గూర్పవలసియున్నది.

కళాప్రపూర్ణ బిరుదాంకితులు

శ్రీ కాశీకృష్ణమాచార్యులుగారు

ఈ సంవత్సరమున జరిగిన ఆంధ్రవిశ్వకళాపరిషత్తు వారి పట్టప్రదాన వార్షికోత్సవమున, శ్రీముఖ సంవత్సరమున అమలాపురములో జరిగిన ఆంధ్రసాహిత్యపరిషద్వార్షిక సభాధ్యక్షులును, అవధాని శిరోమణియు నిప్పటి ఆంధ్రప్రదేశాస్థాన కవులు నైన శ్రీ కాశీకృష్ణమాచార్యులుగారికి, విశ్వకళాపరిషత్తువారు 'కళాప్రపూర్ణ' బిరుదము నొసఁగిరి. వారికి వగా యభినందనములు.

శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు

కవిసామ్రాట్టు బిరుదాంకితులును, ఆంధ్ర మహాకవులు, శతాధిక గ్రంథకర్తలు నైన శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారికి విశ్వకళాపరిషత్తువారు 'కళాప్రపూర్ణ' బిరుదమా సమయముననే యొసంగిరి. వారికిని మాధన్యవాదములు.

భారత ప్రభుత్వము వారి వార్షిక

ద్రవ్య ప్రదానము

శ్రీ గుఱ్ఱము జాషువా కవి

ప్రతి సంవత్సరము భారతదేశ భాషలలో నొక్కొక్క భాషలో రచింపఁబడిన యుత్తమగ్రంథ రచన కొసఁగఁబడు అయిదువేల రూపాయీల బహుమానము, ఈ సంవత్సరము ప్రఖ్యాతాంధ్రకవులగు శ్రీ గుఱ్ఱము జాషువా కవిగారు, వ్రాసిన 'క్రైస్తవ జీవిత' గ్రంథ

ము_త్తమముగా గణించి యీ బహుమానము వారికొసంగఁబడినది. వారికి మా శ్లాఘ్య సందేశములు.

కృతజ్ఞత

శ్రీ లక్ష్మీనరసింహారావుగారి సంగ్రహ జీవితము, ప్రతికృతి నిచ్చిన వారి కుమారులలో నొకరగు శ్రీ రమణారావుగారికి మా కృతజ్ఞత.

పత్రికా ప్రచురణము - విలంబనము

క్రోధి సంవత్సర మార్గశిర, పుష్య; మాఘ, ఫాల్గుణ; సంచికల రెంటిని కలిపి, శ్రీ పానుగంటి వారిని గూర్చి స్మారక సంచికగ ప్రకటించుటకుఁ బరిషత్తువారు తీర్మానించుట చేత, వ్యాసములు సేకరించుట యందును, పత్రికా ముద్రణమునందు ననివార్యమైన ఆలస్యమైనది. విశ్వావసు సంవత్సర చైత్ర వైశాఖమాస జ్యేష్ఠాషాఢ సంచికలు త్వరలో వెలువడనున్నవి. ముద్రిణ పత్రము లామూలాగ్ర ముగఁ బరిశీలించుట కెంత శ్రమించినను, దోషములటనట దొంలక మానలేదు. పాఠకుల క్షమకయి వేడికోలు.

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషద్భవనమున జరిగిన
కీ. శే. పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు పంతులుగారి
శతవార్షిక జయంతి మహోత్సవము.

:-

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్కార్యనిర్వాహక వర్గమువారు 11-2-65 నాటి సమావేశమై ఆంధ్రసాహిత్యపరిషదభ్యుదయమున కపూర్వ మైన సేవ యొనర్చిన శ్రీ పంతులుగారి శతవార్షిక జయంతిని ప్రభల సుందరరామభవనము - ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్కార్యాలయమున జరుపుటకు నిశ్చయముచేసినారు. కాకినాడపురమునందున్న భాషాభి మానులను, పిఠాపుర వాస్తవ్యులై శ్రీ పానుగంటివారితోఁ బరిచ యముగల పెద్దలను, సమకాలికులను, పంతులుగారి కుమారుని, కూఁతును కోడలు మనుమలు మనుమరాండ్రు మున్నగు వారిబంధు వుల నాదరముగ ఆహ్వానించి 16-2-65 వ తేదిని; అనఁగా క్రోధి మాఘ బహుళ ప్రతిపత్తిథి మంగళవారము సాయంకాలము 5 గంట లకు పరిషద్భవనములో శ్రీ పంతులుగారి శతవార్షిక జయంతిమహో త్సవము జరిగించినారు.

శ్రీ జటావల్లభుల పురుషోత్తము ఎమ్.ఏ. గారు అధ్యక్షపీఠము నందుండి సభను జయప్రదముగ నిర్వహించినారు. వారు తమ యుప న్యాసములో శ్రీ పంతులుగారి వాఙ్మయసేవను విశ్లేషించినారు. తెలుఁగు సాహిత్యమునకుఁ గల కొన్ని లోపములను పంతులుగారు తీర్చినారు. తెలుఁగులో నుత్తమమగు గద్యరచన లేదను నపవాద మును వీరు పటిష్ఠమైన గద్యరచనచేఁ బాఱఁద్రోలినారు. మఱియు నాంధ్రసాహిత్యములో నల్పాల్పముగా నుండిన హాస్యరస నిర్వహణము నకు వారు నిరుపమానమైన యభివృద్ధిని సాధించినారు. వారాంగ్ల సాహిత్య కోవిదులైనందువలనను గద్యములో నాఁటివారి యాంగ్లకవయిత్రుల పోకడల ననుకరణదోషము పట్టకుండునట్లుగనే తమ ప్రతిభావిశేషముచే నాంధ్రసాహిత్యములో వెలయఁజేసిరి. ప్రాచీన నవీన సంప్రదాయముల

విమర్శనములో వారు గావించిన కౌశలము సమన్వయము చాల విశిష్టములయినవి. పంతులుగారు ఉత్తమశ్రేణికిఁ జెందిన గ్రాంథానిక రచయితల కెవ్వరికిని వాసిని తీసిపోవువారు కారు. అట్టివారికి శతవార్షిక జయంత్యుత్సవము జరుపుట సారస్వతుల కెల్లరకు మోదావహము.

గ్రాంథి కాంధ్రభాషాసముద్ధారమునకై నెలకొల్పఁబడిన గ్రాం పరిషత్పక్షమున జరుగఁబడు ఈ శతవార్షిక జయంతి సదస్సులో, శ్రీ పంతులుగారితోపాటు పీఠికాపుర వాస్తవ్యులై వారితో విశేష పరిచయము గలవారు, వారి కుటుంబమునకుఁ జెందినవారు నిచటి యుపన్యాసములలోఁ బాల్గొని, వారికి జోహారులర్పించుట భావ్యమని పరిషత్కార్యనిర్వాహకవర్గము వారు భావింపఁగా నట్టులనే క్రిందివారు ప్రధాన వక్తలుగా పంతులుగారి విశిష్టతను గూర్చి ప్రసంగించి యున్నారు.

శ్రీ సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటు కార్యాలయము పిఠాపురములో నిఘంటు కార్యమును సాగించునపుడు ఆ కార్యనిర్మాణమునఁ బాల్గొనుచు శ్రీ పంతులుగారితో విశేషపరిచితిగల బ్రహ్మశ్రీ వెంపరాల సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు పంతులుగారి సర్వతోముఖ పాండిత్యమునుగూర్చి ముచ్చటించుచు, విస్తారమైన యుదాహరణములతో వారి సాక్ష్యపన్యాసతత్త్వమును, అందలి ప్రయోజనములను, ఆ కాలపు సాంఘిక దౌర్బల్యమును, దానిని సంస్కరింపఁబూనిన విధానమునుగూర్చి వివరించుచు సభ్యులనందఱ నానందపరవశులనుజేసినారు. మఱియుఁ బంతులుగారు సాక్షి జంఘాలశాస్త్రి కాలాచార్యులు మున్నగు పాత్రల ద్వారమున నేతీరుగ విమర్శించిరో ఆ విషయమును వివరించిరి. ఆంధ్రభాషాపఠనావశ్యకత దేశీయ సాంప్రదాయ పరిరక్షణము మున్నగు విషయములను వారు స్థాపించిన విధమును వారి మాటలతో వివరించినారు. పంతులుగారి గ్రంథములన్నియు

మరలమరలఁ జనువృష్టియే వారియెడల మనము చూపించెడి గౌరవము కాఁదగునని నారు. పానుగంటివారి సాక్ష్యుపన్యాసములలో నేదేని నొకటి-వ్యాసము పాఠ్యగ్రంథములలోఁ దప్పకయుండునట్లు చూచుట యుక్తమని తెలిపిరి.

శ్రీ మొకటిపాటి నరసింహశాస్త్రిగారు కూచి నరసింహము పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావుల స్నేహమును గూర్చియు సాక్ష్యుపన్యాసములలోని హాస్యఘట్టములలోఁ గొన్ని యాయా సమయములలో నెవ్వరి నుద్దేశించి కూర్పఁబడినవో తెలిపిరి. దురాచారములను హాస్యరసావలంబనమున ఖండించుటలో పంతులుగారు నిర్భయముగా నెట్టివారినైన నెగతాళి చేసినారనిరి. ఆంగ్లభాషలోనుండిన అంతఃపురోపన్యాసములు (curtain lectures) ఆంధ్రభాషలో ముందుగఁ బ్రవేశపెట్టినవారు పంతులుగారే యనియు పానుగంటివారు జీవించియున్నరోజులలో వారి స్థాయికి సరిపడినట్లు గుర్తించుట జరుగలేదనియు వారు గతించిన పాతికయేండ్లకయిన నాంధ్రలోకము కన్నులు తెఱచుట ముదావహమనియు వివరించిరి.

పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావుగారి కుమారుఁడు శ్రీ వెంకటరమణారావుగారు ప్రసంగించుచు తమ తండ్రిగారు మూఁడు సంస్థానములలో-ఉర్లాము ఆనెగొంది లక్ష్మీనరసాపురములలో- దివానుగాఁ బనిచేసి అటు ప్రభువులనుండి యిటు ప్రజలనుండి గౌరవాభిమానములు చూఱఁగొన్నను స్వార్థరహితస్వభావముచేఁ దమ కుటుంబము వారి యార్థికోన్నతి కెప్పుడును బ్రయత్నింపలేదనిరి. వారు రామభక్తాగ్రేసరులనియు దీనికి వారు రచించిన రామాయణనాటకములే సాక్షులనిరి. రామభక్తులెవ్వరికి నైహికసంపదలు సమకూడ లేదనియు రామదాసువలెనే పంతులుగారును జరమావస్థలో నార్థికమైన యిబ్బందులకు లోనయినవారనియుఁ దెలిపిరి. పంతులుగారికిఁ దామ

తనయులై జన్మించినను వారి పాండిత్య మబ్బలేదనుచునే వారి శైలి లోనే కొంతవఱకుఁ దమ యుపన్యాసమును సాగించిరి.

శ్రీ వేదుల రామచంద్రకీర్తిగారు వారి సతీమణి మీనాక్షమ్మ గారు వీరిరువురును భానుగంటివారితోఁ బరిచయముగలవారే. కీర్తి గారు పంతులుగారి శిక్షణపొంది, వారు రచించిన నాటకములలోఁ బాత్రధారణము గావించినవారు. వీరు పంతులుగారు పాశ్చాత్య విజ్ఞానశాస్త్రములందలి విషయములను తమ యుపన్యాసములం దెట్లు నిబిడముచేసిరో తెలుపుచు, వారికిఁగల యాంగ్లభాషాపాండిత్యమును గూర్చి వివరించినారు. శ్రీమతి మీనాక్షీదేవిగారును, వారురచించిన నాటకములలోని పాత్రలనుధరించి, వారిని వర్ణించి యున్నవారు. ఈమె పంతులుగారి రచనలలో, Grate victorians లోని ప్రధాన లక్షణములైన సర్వజ్ఞత సమర్థత భాషాపాటవము మొదలగు నుత్తమ లక్షణములు గలవని సోదాహరణముగ వివరించియున్నారు. మఱియు షేక్స్పియర్ నాటకములనువలె, పానుగంటివారి నాటకములన్నిటిని నొకటే సంపుటములో లభించునట్లు చేయుటకై, సాహిత్య ఎకాడమీ వంటి సంస్థలు పూనుకొనుట భావ్యమని తెలిపినారు.

పంతులుగారి కుమార్తె బారు రమణమ్మగారు తమతండ్రిగారి సాక్ష్యుపన్యాసములలోని వైవిధ్యమును గూర్చియు, సంఘసంస్కరణాభిలాషమును గూర్చియు, వారి రామభక్తిని గూర్చియుఁ బంతులు గారిని దలఁపించెడి శైలిలో నుపన్యసించి, గ్రాంథికభాషోద్ధారకుని శత జయంత్యుత్సవమును, గ్రాంథికభాషాసంస్థయయిన పరిషత్తునందు సుప్రసిద్ధపండితుల సమక్షమున జరుపుచున్నందులకు పంతులుగారి కుటుంబములోని వారిపక్షమునను దమ కృతజ్ఞతను వెల్లడించిరి.

శ్రీ కామర్షి సత్యనారాయణవర్మగారు పీఠాపురమభిజనముగా నుండి పంతులుగారితో విశేష పరిచయముగలవారు, పంతులుగారి

నాటకములలోని సుప్రసిద్ధఘట్టములను జదివి వినిపించి, యందలి ప్రత్యేకతను నిరూపించిరి. కపిలవాయి రామనాథశాస్త్రిగారు గ్రామ్ ఫోను రికార్డులిచ్చిన 'స్థిరమైన నడువడి జనుల కందఱకువలయు' నిత్యాది పద్యములు, పంతులుగారు రచించినవియే యనియు. వారి పాదుకాపట్టాభిషేకము రాధాకృష్ణ కంఠాభరణము ఆంధ్రప్రదేశ మంతటను బ్రదర్శింపఁబడినవనియుఁ దెలిపిరి.

మఱియు శ్రీపానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావుగారి ఛాయా చిత్రమును ఆంధ్ర సాహిత్యపరిషద్భవనమున నలంకరింపఁదగుననియు, అందులకు నలయు ధనము సేకరించుటకు పిఠాపుర వాస్తవ్యులయిన శ్రీవెలమకన్ని సుబ్బరాయశాస్త్రి ప్రభృతులు సిద్ధమైయుండిరని తెలుపఁగా, సభ్యులందఱు హర్షధ్వానములతో నావిషయ మామోదింపఁ బడినది. మఱియు లభించినంతవఱకు నాంధ్రభాషాసేవకమహారథుల వర్ణచిత్రములన్నియుఁ బరిషద్భవనమున నుంచఁదగుననియుఁ వారు సూచించిరి.

శ్రీచిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రిగారు, పానుగంటి వారి రచనలు వారు కావించిన గ్రామ్యభాషావాద నిరసనమును, ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తున కమూల్యమైన సేవయనియు, కీ. శే. జయంతి రామయ్యగారు మున్నగువారు గ్రాంథిక, భాషోద్ధరణమునకై చేసిన నియమాలి నిర్మాణముకంటెను, గ్రాంథిక భాషలో సాహిత్య విషయములనన్నిటిని, శాస్త్రీయ విషయము లేవియయినను, సులభవిషయమైనను కఠినాతి కఠిన విషయమైనను, వలయునట్లు నిరూపింపవచ్చునని, తమ రచనచేఁ గ్రియాత్మకముగ నిరూపించి, ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తునకు మూల స్తంభమైన వారు పంతులుగారని తెలిపిరి.

పంతులుగారి సాక్ష్యోపన్యాసముల రచనా ప్రయోజనము లన్నియు వారి వాక్యములందే చూపట్టునని, ఈనాఁగఁటిపు చిత్ర

ఘటావిష్కరణవిషయముకూడ వారి మాటలలో వినవచ్చుననియుఁ దెలిపి కొన్నిపట్టులను సదస్యులకుఁ జదివి వినిపించినారు. పంతులుగారి సమయములో వారి వ్రాఁతలచేతను, పరిషత్తు వారిచేఁతలచేతను వ్యావహారిక భాషావాదము పరాస్తమయినదనియు, ఇట్టివాదము పానుగంటివారి గ్రంథములు భాషలో నిలిచియున్నంతవఱకు, ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తునిలిచియున్నంతవఱకుమరలఁదలయెత్తుటసంభావ్యము కాదనిరి. మఱియు నాంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రమున సీశతవార్షిక జయంత్యుత్సవమును జయప్రదముగ నిర్వహించుటకు సహకరించిన యధ్యక్షులకు ఉపన్యాసకులకు సభ్యులకు ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పక్షమున శాస్త్రిగారు వందన సమర్పణముచేసిరి.

పరిషదధ్యక్షులయిననిన శ్రీ బండారు తమ్మయ్యగారి కృతజ్ఞతా సమర్పణముతో సభ విజయమును సాధించినది.

గ్రాంథిక భాషాసముద్ధారమునకు పానుగంటివారుచేసిన సేవ

చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్ స్థాపనకు ప్రధానప్రయోజనము గ్రాంథిక భాషాసముద్ధారము. ఈ పరిషత్తును స్థాపించునాఁటి కాంధ్రదేశములో వ్యావహారికభాషావాదము చెలరేగినది. జనులవ్యవహారమం దున్న భాషలోనే గ్రంథములను వ్రాసి, వానినే పాఠశాలలందును, కళాశాలలందును పాఠ్యములుగాఁ జేసిన తెలుఁగుభాష యందఱకు సుబోధమై వ్యాప్తిఁ జెందు నని వ్యావహారికవాదుల యభిప్రాయము. ఈయభిప్రాయమును బలపఱుచుటకై యప్పటివఱకు గ్రంథరచన యం దుపయోగించుభాష కృతకమనియు, వ్యాకరణనియమనిబద్ధమైనదిగాన నష్టభాష మృతభాష యనియు, కాలానుసారముగా స్వేచ్ఛగ ముందునకు సాగిపోవుచు జనులవ్యవహారమం దున్నభాషయే సజీవభాష యనియు వ్యావహారికవాదులు వాదింపఁజొచ్చిరి. ఈతరుణమునందే గ్రాంథికభాషాసముద్ధారమునకై కీ. శే. జయంతి రామయ్యగారు నాఁడు ఆంధ్రదేశములో భాషోద్ధారకప్రభువులుగా నుండిన పిఠాపురము బొబ్బిలి వెంకటగిరి మున్నగుసంస్థానాధీశ్వరుల సహాకారముతో మదరాసులో 'ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు' అనుపేర నీసంస్థను స్థాపించి, ఆనాఁటినుండి బయలుదేరిన యీ వ్యావహారిక భాషావాదమును ప్రతిఘటించినారు.

ఆనాఁడు పానుగంటిలక్ష్మీనరసింహారావుపంతులుగారు శ్రీ పీఠపురాధీశ్వరులయాస్థానిలో కవులుగను నాటకరచయితలుగను,ఆప్రభువున కాంతరంగికమిత్త్రులుగ నుండి, గ్రాంథికభాషలో హాస్యరసప్రధానమైన రచన సాగించుచు, సాక్షిసంఘోపన్యాసము లనుపేర సాంఘిక దురాచారముల నున్మూలించుచు, ఉత్కృష్టహాస్యములైన యాంధ్రులందఱకు

సమితానందదాయకమైన రచన సాగించుచుండెడివారు. ఆనాటి వారిరచనలను వినిగాని, చదివిగాని యానందింపనివారు, ఆనాఁడుగాని నేఁడుగాని మాతృభాషాభిమానముగలవారిలో నేయొక్కరు నుండి యుండరనుట నిర్వివాదమయిన సత్యము. శ్రీపంతులుగారిరచనలన్నియు వ్యావహారికవాదుల దృష్టిలో మృతభాష కృతకభాష యనఁబడెడి గ్రాంథికాంధ్రభాషలోనే సాగినది. వారు రచించిన నాటకములన్నియు గ్రాంథికాంధ్రభాషలోనే యున్నవి. వానిని ప్రదర్శించువారుగాని, ప్రేక్షకులుగాని, యందఱు నాభాషను మృతభాష యనిగాని, కృతకభాష యనిగాని యనుకొనువారానాఁడును నేఁడునుగూడ లేరు. తమరచనలచే గ్రాంథికభాషయే సజీవభాషయనియు, లక్షణవిరుద్ధమైన గ్రామ్యభాష గ్రంథస్థము చేయుట సరికాదనియు వేనోళ్లఁ జాటిచెప్పి, గ్రాంథికభాషాసముద్ధారమునకు మూలస్తంభమై నిలచినవారు శ్రీపానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావుపంతులుగారు; వారిరచనలును.

గ్రాంథికాంధ్రభాష మృతభాషయనుటకు మూలము. ఆంగ్లేయులు మనదేశమునకు వచ్చి, యిచటిగీర్వాణభాష అమరభాషయై సర్వతోముఖముగ వెల్లివిరియుచుండఁగా, దానిని మృతభాషయని వాకొనినారు. వ్యాకరణనియమనిబద్ధమై ప్రాకృతజన వ్యవహారములో నప్పటికది లేకపోవుటచే నది Dead Language యని వారి యభిప్రాయము. ఆంగ్లభాషచదువుకొని గీర్వాణభాషలో సముచిత పరివేశము లేని మనవారు కొందఱు సంస్కృతపదభూయిష్ఠమై ఛందోవ్యాకరణాదినియమనిబద్ధమై యసంస్కృతులైనవారి కందరానిదై, యుండిన ప్రాచీనగ్రాంథికాంధ్రభాషను గూడ, వారిమాటలలో మాట కలిపి Dead Language అని యనుటకు సాహసించినారు. సంస్కృతభాష నట్లనుటయే యనుచితము. ఆమాట పరిశీలించిన నిలుచునది గాదు. ఏభాషయైన నేకాలముననైన మృతమైనచో నిఁక నాభాషలో

నుత్తమగ్రంథములు బయలుదేరుట కల్ల. అమర భాషయైన సంస్కృత వాణి, పాశ్చాత్యుల లెక్కప్రకారము ఇప్పటికి రెండువేలయేండ్ల క్రిందటికి, అనఁగా పాళీభాషలో రచన లారంభమైనప్పటికి మృతస్థితి నందినది. అట్లయిన నట్టిభాషలో భాస కాళిదాస భవభూత్యాదిమహాకవుల కావ్యము లెట్లు బయలుదేరి గీర్వాణవాణికి సకలభాషాసామ్రాజ్యమూర్ధాభిషేకము చేయఁగలిగినవి? సుబంధు దండి బాణభట్టాది మహాకవులరచన లీనాఁటికి నమరములై యుండెడిస్థితి వచ్చెడిదా? ఆంధ్రభాషను మృతభాష యనుటయు నట్టిదియే. సంస్కృతభాషలోనియందము లన్నియు సంతరించుకొని సకలసౌభాగ్యములతో విరాజిల్లుచు, అమరవాణితోఁ దుల్యప్రతిపత్తిని సంతరించుకొన్న గ్రాంథికభాషను మృతభాష యనుట యెట్లు? ఈవిషయమును పానుగంటివా రెట్లు ప్రతిపాదించినారో పరికింతము.

'గ్రామ్యవాదుల భాషాపవాదము' అనుశీర్షకముతో ఆంధ్ర సాహిత్యపరిషత్తుచే ప్రకటించిన వ్యాసములోనివాక్యము లీక్రిందివి. " హరిహరీ! మనగ్రాంథికాంధ్రభాష మరణించినదా? ఎప్పుడు? ఎవ్వరును వినలేదే? ఈయాకస్మికోపద్రవ మేల కలిగినది? ఈమధ్య భాషకస్వస్థత యనికూడ వినలేదే. ఆరోగ్యముగనే యున్నదని యందఱుఁ జెప్పుకొనుచుండిరిగాదా? అందులో నలువది యేఁబది సంవత్సరముల నుండి మఱింత నీరోగస్థితిచే విరాజిల్లుచున్నదే! దేహదార్ఢ్యము కలిగి హృదయోల్లాసము కలిగి చకచకలాడుచు నెక్కడఁ జూచినఁ దానయై ప్రకాశించుచున్నదికదా! మునుపటి తట్టురాగిడులతో బుట్టకొప్పులతో వెట్టిగ సింగారించుకొనుట మాని నూతననాగరకత కర్హములైన యొకటి రెండు భూషణములుమాత్రమే ధరించి ముసిముసినగవుల మిసమిసలతో బుగ్గగులాబుల బుగబుగలతోఁ గన్నులపండువసేయుచున్నదే. ప్రస్తుతకాలానుసారముగఁ బ్రస్తుత జనచిత్తరంజకముగఁ

బ్రాచీనబడబ 'యమానళశబ్దాడంబరములు, సందిగ్ధ భాషణములు వివిధాభిప్రాయప్రకాశకవచోవైఖరులు నాంతరంగకాఠిన్యము వదలు కొని పువ్వులవలె నవ్వులవలె మృదులములైన లలితములైన, ముద్దు పలుకులతో స్పష్టములై స్వచ్ఛములై దాపరికము లేని విడివిడిపలుకు లతో నేకాభిప్రాయబోధకములగు టక్కుటక్కుమను సూటిపలుకు లతో ననఁటిపండొలిచి చేతఁబెట్టినట్లు కులుకుచుఁగులుకుచుఁ బలుకు చున్నదిగదా! కొందఱను దనచుట్టు కూర్చుండఁబెట్టుకొని పరభాషా కథలను సరసముగ సమంజసముగ సందర్భముగఁ జెప్పి హృదయరం జన మొనర్చుచున్నదే? మునుపటిబెక్కు మునుపటిబిగింపు మునుపటి 'నన్నుముట్టుకొనకుఁడనము' విడిచి, యాంగ్లేయభాషలోనున్న ప్రకృ త్యాదిశాస్త్రములలోని విలువగలపదార్థముల నొడిలో వైచికొని తెచ్చి మనకుఁ గ్రాసంతకాసంతగ గోరుముద్దలకిందఁ బెట్టి నోరూరఁ జేయు చున్నదే! ఎక్కడఁ జూచినఁ దానయై సభాముఖముల నీతినిగూర్చి రాజభక్తినిగూర్చి తనసేవనుగూర్చి సింహఘోషమున నుపన్యసించు చున్నదే! లోకవార్తాబోధమున జనులకు లౌకికజ్ఞానసంపద నీయఁదలఁచి యిటు బ్రహ్మపురము మొదలుకొని యటు బొంబాయివఱకు నొక్క టే మోఁతగ బ్రతిధ్వను లిచ్చునట్లుగఁ బలుకుచున్నదిగదా! తననివా సమునకుఁ బట్టణమనక పల్లెయనక యవకాశమున్నంతవఱకుఁ గొన్ని స్థలములందు మందిరములను గట్టినదే. కొన్నిచోటులఁ గట్టుచున్నదే. మఱికొన్నిచోటుల శంకుస్థాపనమునకు యత్నించుచున్నదే. బ్రదుకఁ దలఁచి-శాశ్వతముగ బ్రదుకఁదలఁచి, బ్రదుకనఁగ నింతపామరత్వ మునఁ బ్రాకులాడుభాష మరణించినదని గ్రామ్యవాదులు కఠోర ముగఁ బలికిరా! పాపము శాంతించుఁగాక !!"

పంతులుగా రీవాక్యములలోఁ బ్రతిపాదించిన విషయములు చాలవఱకు వారిరచనలలో సమన్వితమగును. వారిరచనలో వాడు

సాంఘిక రాజకీయ నైతిక భాషావిషయకసమస్యలను గూర్చినపరి ష్కారములను లలితమృదుతరగంభీరశైలులలో వివరించి ఆంధ్రపాఠక లోకమునకు గ్రాంథికాంధ్రభాషా రసాయనమును గోరుముద్దలవలె నందిచ్చినారు. ఆంగ్లభాషలో నుండినసూతనాంశముల నెన్నిటినో సుబోధముగఁ దెలిపియున్నారు. పాఠకహృదయములకు హత్తునట్లు సమంజసముగ వెలార్చియున్నారు. ఆనాఁటివిజ్ఞానచంద్రికాగ్రంథ మండలివారు భౌతికరాసాయనికాదిశాస్త్ర విషయములను గ్రంథము లుగా ప్రకటించి ఆంధ్రభాషకుఁ జేసినసేవను, ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు గ్రాంథికాంధ్రభాషాసేవకుఁజేసిన చేయుచున్న కృషిని బంతులుగా రీవాక్యములలో నుద్ఘాటించినారు.

మఱియు నేఁబదియేండ్లనుండి మనభాష వెనుకటి మోటుఁదన మును వదలిన దని నిరూపించినారు. ఈమాట సర్వథా సత్యము. 18 19 శతాబ్దులలో బయలుదేరిన వచనవాఙ్మయము ప్రబంధశైలిలో విశేషాడంబరముతోను మోటుదనముతోను వెలసినదనుటయు సత్యమే. ఆనాఁటిపద్యగద్యకావ్యరచనలలో వ్యత్యాస మంతగ లేదు. కాని 19వ శతాబ్దియుత్తరార్ధములో పరవస్తు చిన్నయ్యసూరి, పాఠశాల విద్యార్థుల యుపయోగార్థమై నీతిచంద్రిక నొకసలక్షణమయిన శైలిలో విలక్షణముగ రచించి యాంధ్రపాఠకలోకమున కందిచ్చిన దాదిగ ఆంధ్రవచనరచనకు మోటుఁదనము వదలి నూతననాగరకత యలవడినది. సంస్కృతాంధ్రపదముల సమ్మేళనముతో శ్రుతిమధు రమై యుదాత్తమైన శైలి తెలుఁగువచనరచన కేర్పడినది. తెలుఁగు వచనరచనపరిణామమునుగూర్చి నిష్పాక్షికముగ విచారణమొనర్చు వారుండిన దీనిని గాదనఁజాలరు.

ఆంధ్రభాష నిర్జీవమైనదని పాశ్చాత్యనిర్వచనసంస్కార సం స్కృతచిత్తు లనుకొనుటకును చిన్నయసూరి రచించిన బాలవ్యా

కరణమే మూలము. సంస్కృతపండితులు బాలవ్యాకరణము చదివి,
తాము రచియించురచనల నన్నిటిని ఆవ్యాకరణనియములకు లోఁబడు
నట్లు చేసి, భాషను ముందునకుఁ బెరుగనీయకుండుటయే తెలుఁగు
భాషకు మరణావస్థ యని వ్యావహారికవాదుల వాదవిషయము. ఇది
వట్టిభ్రాంతి. వ్యాకరణ మనునది భాషకుఁ గలిగెడిపెరుగుదల నరికట్టు
నది గాదు. లోకవ్యవహారమునందును కవిప్రయోగములందును గాన
వచ్చెడి శబ్దజాలము నందలి సాధుత్వాసాధుత్వములను నిర్ణయించి,
భాషాప్రవాహము కట్టలు తెంచుకొని ప్రవహింపకుండ, సీమలలోని
మర్యాదకు లోఁబడి లోకాభ్యుదయమునకు సాధకమగువిధానమును
బోధించును. అంతియగాని భాషాభివృద్ధికి నిరోధక మెన్నఁడును
గాఁజాలదు. నదులలోనినీటిని విచ్చలవిడిగాఁ బ్రవహింపనిచ్చిన నది
యేపనికిఁ గొఱగాకుండఁబోవుచు నుప్పఁబడును. ఆప్రవాహమున
కానకట్టలుగట్టి, ప్రక్కనుండి కాల్వలు త్రవ్వి, వానిగుండ నీటిని బ్రవ
హింపఁజేసిన తోఁటలు పైరులు పెరిగి, దేశాభ్యుదయమునకు సాధక
మగుట సర్వానుభవ సిద్ధము. భాషావిషయముకూడ నట్టిదియే.

అదియగాక చిన్నయ్యసూరి తెలుఁగుభాష పెరుగకుండ బాల
వ్యాకరణనిర్మాణముచే వారధిని గట్టివేసినాఁడని వ్యావహారికభాషా
వాదులయూహ. ఇదియు వట్టిభ్రాంతియే. చిన్నయ్యసూరికిఁ బూర్వము
తెలుఁగుభాషకు వ్యాకరణములేనేలేదా? అంతకుముందువారు ఛందో
వ్యాకరణాది నియమముల నెఱుఁగకుండఁగనే భాష యున్నంతకాల
ముండఁదగిన రచనలనునిర్మింపఁగలిగిరా! చిన్నయ్యసూరి భాషకుఁ జేసిన
యపచార మేమున్నది? నన్నయ్యభట్టారకుఁడు మొదలుకొని, తన
నాఁటివఱకు నుండెడి తెలుఁగుభాషకు సంబంధించిన లక్షణగ్రంథము
లన్నిటిని జూచి తెలిసికొని, మఱియు నన్నయ్య మొదలుగఁ దననాఁటి
వఱకుఁ గలయాయాకవుల రచనలలోని ప్రామాణిక ప్రయోగముల

నన్నిటిని గుర్తించి, యనుగతమైన శబ్దజాలమును గూర్చుకొని, సూత్ర వృత్తులను రెండింటిని, పాణినిసూత్రములకు భట్టోజీదీక్షితునివృత్తికి నీడయినశైలిలో నన్యూనానతిరిక్తముగ నీవ్యాకరణగ్రంథమును సంతరించిపెట్టినాఁడు. సూరి పాణినీయవ్యాకరణమును బాగుగఁ జదివి యవగతముచేసికొనినపండితుఁడుగావుననే యట్టి క్రమములోనే తెలుఁగు వ్యాకరణమును గూర్పఁగలిగినాఁడు. పాఠకులాగ్రహింపకున్న నొక్క మాట యనుకొనవచ్చును. తెలుఁగు భాషలో బయలుదేరిన వ్యాకరణ గ్రంథములన్నిటికంటెను విచారసహమైనవ్యాకరణ రచన మీతనిదే యనవచ్చును.

అదేవిధముగ నన్నయ్య మొదలు తననాఁటివఱకు నుండెడి కవులరచనలలో నుండెడి మేలిరకపురచనఖండముల నెన్నుకొని, వానిని పంచతంత్రకథలను గూర్చుటలో సంతరించి తనప్రతిభచే ముద్దులుమూటఁగట్టుశైలిలో నీతిచంద్రికను రచించి బాలుర కంకితమిచ్చి నాఁ డలనాఁ డాసూరి. తదనుకరణము నాఁటికి నేఁటికి నెవ్వరికి సాధ్యమగుట లేదుగదా! సంస్కృతవ్యాకరణ పరిపాటి తెలియనివారికి బాలవ్యాకరణమును, సంస్కృతసాహిత్యమార్గ రహస్యముల నెఱుఁగని వారికి నీతిచంద్రికయును, మొఱటుగఁ దోఁచునేగాని, విజ్ఞులయినవారి కవి యట్టివి గావు. అనుగతములైన శబ్దములుండి ఒక్కలక్షణవాక్యముచే బహులక్ష్యసిద్ధి సంభవించినచోట, లక్షణవిస్తృతికి నిరోధమునని యెవ్వరును జేయఁజాలరు. పాణినివిరచితసూత్రములకు సాధ్యములు కాని లక్ష్యములను వార్తికారభాష్యకారులు సాధింపలేదా? కనుకఁ జిన్నయ్యసూరి వ్యాకరణమును రచించి భాషాప్రవాహమున నరికట్టివైచినాఁ డనుట వట్టిభ్రాంతి.

ఇంకొక్కమాట. ఆనాఁడుగాని యీనాఁడుగాని లోకవ్యవహారము నుండెడిభాషకును గ్రంథస్థమై శాశ్వతత్వము నందవలసిన భాష

కును విషయగౌరవమునుబట్టి వ్యత్యాస ముండకతప్పదు. లోకవ్యవహారముకంటె వేఱయి, బుద్ధిపరిశ్రమకు సాధ్యమైన విషయముండినప్పుడే రచన యని యనుకొందురు. అట్టివిషయము లేని రచన సారస్వతమునందు స్థానమునే యార్జింపదు. అందును లోకములో నాలుగు కాలములపాటు నిలుచునట్టిరచన సలక్షణమై యుండవలయు ననుట సారస్వతులందఱకు ననుభవసిద్ధమైనవిషయమే. లోకవ్యవహారమందుండెడి భాషనే గ్రంథములయందు నుపయోగింపవలయు నని వాదించెడి వా రయినను, వారు మాటాడుభాషలో గ్రంథముల నెన్నఁడును వ్రాయరు. అనుకొనకుండఁగనే కొన్నియలంకారములు కొంతవ్యంగ్యము, కొన్ని వ్యాకరణశుద్ధమైన పదములు, ఉదాత్తానుదాత్తమధ్యస్థితులం దుండెడి శైలి, కల్పనచమత్కారము మొదలయిన లక్షణములు పట్టకమానవు. ఇఁక వ్యావహారికవాదులు చేయుమార్పు, విభక్తిప్రత్యయములలోను, క్రియలమీఁదవచ్చు ప్రత్యయములలోను లక్షణానుగతమైన రూపముల నుపయోగింపక లక్షణవిరుద్ధరూపములను బాటించుటలో సంధినియమములను సడలించుటయును-

అనుగతమైన లక్షణములను బాటింపకున్నను భావము బోధపడునని వారిభావము. ప్రాచీనకవు లుపయోగించిన శబ్దములను, తత్తదర్థావబోధకములుగ సలక్షణమైన శబ్దముల నుపయోగించిన, నాభాష పండితులకేగాని పామరులకు దుర్బోధముగ నుండునని వారివాదము. సులక్షణమైనభాషలో పండితపామరామోదకరముగ రచన సాగించుట సుసాధ్యము సులభసాధ్యము అనువిషయమునకుఁ బంతులుగారి రచనయే ప్రబలమైన తార్కాణము.

గ్రాంథికభాష కఠినమని, అది పండితులకేకాని పామరులకు బోధపడునది కాదని, దానిలో కృత్రిమత్వము హెచ్చని, ఆడంబరమధికమని వ్యావహారికవాదులు చేయుప్రవాదమునకు పంతులుగారి

సర్వగుణసంపన్నమై సర్వతోముఖమయిన రచన మపవాదము. శ్రద్ధతో శ్రమకోర్చి ప్రాచీనప్రబంధములలోని సాహితీపథముల చమత్కారముల నవగతముచేసికొనఁగలిగినవారికి గ్రాంథిక భాష కఠోరముగాక కర్ణరసాయనమే యగును. అది వట్టికృతకభాషకాక ప్రతిభాసముద్భాసకమయిన సహజభాష యగుచునుటకును పంతులు గారి పై వాక్యములు, వాని నన్నిటిని తమరచనలలోఁ బ్రతిఫలింపఁ జేయు ప్రతిభావిశేషములే నిదర్శనములు. సలక్షణమైన గ్రాంథిక భాష రచయితకుఁ గలభావమును సూటిగాఁ దెలుపుటకు వలనుపడ దనుట కేవల మజ్ఞతాలక్షణముకాని యన్యముగాదు. వచనరచనలో వ్యావహారిక ముండవలయునని యుపన్యాసవేదికలమీఁద సింహగర్జనములు చేయువారే పద్యములను సలక్షణముగ వ్రాయఁదలపెట్టి నప్పుడు గ్రాంథికభాషనేగాక గ్రామ్యభాష నుపయోగించు వారెవ్వరును ప్రముఖులలోఁ గానరారు. ఇటు గ్రాంథిక మననేమో, యటు వ్యావహారిక మననేమో తెలియక మంచిరచయితల మనిపించుకొన యత్నించువారే విలక్షణముగ వ్రాయువారుగఁ గానవచ్చుచున్నారు. కావునఁ బంతులుగారు గ్రాంథికభాషయే సజీవభాష యని తెలుపుట నాఁడు నేఁడును సమన్వితమైనవిషయమే.

గ్రాంథికమే తెలుఁగురచయితల కాశ్రయణీయము. గ్రామ్య మెన్నఁడును రచనార్హము కాదని తెలుపుటకు పంతులుగారు విమర్శాదర్శవిమర్శాదర్శము, అనుగ్రంథమునురచించిప్రకటించియున్నారు. 'శ్రీసా'యను నాంగ్లేయవిమర్శకులు రచియించిన గ్రంథములు రెండిటిలోని విషయములను వ్యావహారికవాదమున కనుకూలముగ మలఁచుకొని కీ. శే. బుఱ్ఱా శేషగిరిరావుపంతులుగారు 'విమర్శాదర్శ' అను గ్రంథమును రచింపగా దానికి ఖండనరూపముగ విమర్శాదర్శవిమర్శాదర్శము అనుగ్రంథమును వ్రాసియున్నారు. దానిలో పంతులుగారు

గ్రాంథిక భాషాప్రశస్తిని బహుముఖముల నిరూపించుచు, వ్యావహారిక భాషావాద మెట్లు నిలువదో సహేతుకముగ క్షోదక్షమముగఁ దెలిపియున్నారు. ఈవిమర్శనమును వ్యావహారిక వాదులు సౌహార్దముతో నవగతము చేసికొనిన నిశ్చయముగ వారావాదము వదలుకొని గ్రాంథికము నాశ్రయింపక తీరదు. పానుగంటివారిరచన లనిన వ్యావహారిక వాదులకు ద్వేషములేదు. హాస్యరసోజ్జీవకములయిన వారిసాక్షుల్యాప వ్యాసములను జదివి యానందింపనివారు వారెవ్వరును గారు. వానిని మెచ్చుకొననివారు వారిలో నేయొక్కరు నుండ రనునది పరమసత్యము. పంతుగారు రచించినరచనలన్నియు గ్రాంథికభాషలో నుండినవియేగాని వ్యావహారికభాషలో నేయొక్కటియును లేనేలేదు. ఏవిషయము నెత్తుకొనినను, ప్రతిపక్షము వారికి గుక్కతిరుగకుండ యుక్తులను నిరూపించి స్థిరీకరించుటలోఁ బంతులుగారిప్రతిభ యసాధారణమైనది. దానిని కాదనఁగలిగినవా రానాఁడును నేఁడును నెవ్వరు లేరనుటయు నిర్వివాదమైనసత్యము.

వ్యావహారికవాదు లాంగ్లేయుల యడుగుజాడలలో మెలఁగువారై, ఆభాషలోఁ బ్రసిద్ధికెక్కిన రచయితల తదనుయాయులను ననుకరించువారు గానున్నారు. పాశ్చాత్యులభావములను మనభాషలోని కవతరింపఁ జేయుటయే మాతృభాషాసేవ యని భావించెడి తత్త్వము గలవారగుటచేఁ గొంతకాలమువఱకు మనప్రాచీన కవుల రచలను, వాని నవగతము చేసికొనఁజాలిన తెలుఁగు పండితులను దూయఁబట్టుచుండెడివారు. వీరిలో నూటికి 99 వంతునకుఁ బైఁబడిన వారు సాంఘికసంస్కారాపేక్షులై, ప్రాచీన సంప్రదాయములను బాటింప నక్కఱలేదని భావించుటచేతను భాషావిషయమును గూడ నట్టిసంస్కారము రావలెనని యపేక్షించువారు కాఁజొచ్చిరి. గ్రాంథిక వాదులలో నూటికి 90 వంతుమంది ఆస్తికులే యగుటచే వీరు ఆంగ్ల

భాష నెఱిఁగియున్నను ప్రాచీనసంప్రదాయమును త్రెంచివేయుట కిచ్చగింపక, గ్రాంథికాంధ్రమునే సమాశ్రయించుచువచ్చిరి. ఆవిధముగ నెంచిచూచినప్పుడు గ్రాంథికాంధ్రభాషా సముద్ధారమునకు మూల స్తంభభూతులైన పానుగంటివారు జయంతిరామయ్యగారును అంఖడ రామభక్తులై యుండుటయే యిందులకు నిదర్శనము. ప్రాచీనకాలము నందలి తెలుఁగుఁగవులందఱుఁ భగవద్భక్తు లనుమాటలో విప్రతిపత్తి లేనేలేదు. వారివలె రచన సాగింపలేకున్నను, వారియెడల సద్భావము గలిగి వారియడుగుజాడలలో మెలఁగుచు రచన సాగింపవలె నన్న కవులు రచయితలు నందఱును భగవద్భక్తిసమన్వితులైన యాస్తికులేగాని, నాస్తికులుగా నుండినవారు సాధారణముగఁ గానరారు.

శ్రీజయంతిరామయ్యపంతులుగా రొకప్పుడు నాతో నిట్లని నారు. వారు వేదపండితులందఱకు వార్షికముగా ఘనపాఠులకు రెం డేసి రూపాయిలు, క్రమపాఠుల కొక్కొక్క-రూపాయి యాదినములలో నిచ్చుచుండెడివారు. మనప్రాచీనవాఙ్మయమైన సంస్కృతభాష భారతీయవిజ్ఞానము వేదములమీఁదనే నిర్భరమైయున్నది. అవి భార తీయవాఙ్మయమునకు భీజభూతములు. బీజముసంరక్షింపఁబడిన సమ యమువచ్చినపుడు మరల సస్యము నుత్పత్తి చేసికొనవచ్చును. ఆబీజ ములను రక్షించువా రీవేదపండితులుగాన, సంస్కృతభాషాపరిరక్షణ మునకై యీవేదపండితులను రక్షింపవలయును. ఇటులనే గ్రాంథిక భాషాబీజములు రక్షింపఁబడిన మనప్రాచీనాంధ్రసారస్వతము నిలిచి యుండఁ గలదు. లేకున్న నది నశించుపోవును. భాషాబీజసంరక్షణము నపేక్షించియే ఆంధ్రసాహిత్యపరిత్సంస్థ స్థాపింపఁబడినది. దీనియుద్దేశ్య ములను ఫలింపఁజేయుట మనప్రాచీనాంధ్ర సారస్వత బీజములు నశింపకుండ నిలువఁబెట్టుటకే యని వారనినారు.

ఇట్టియభిప్రాయములను వేనోళ్లఁ జాటిచెప్పినవారు పానుగంటి వారు. మాతృభాషను పరదేవతనుగా భావించి, తమశక్తికై తమ ప్రతిభనంతను వినియోగించినవారు పానుగంటివారు. వారికి మాతృభాష, అందును మనపూర్వకవులచే గ్రంథములం దుపయోగింపఁబడిన తెలుఁగుభాష నారాధించుటయే పరమధ్యేయముగా వెలసినది. ప్రకీర్ణోపన్యాసములు అనుపేర వారు ప్రకటించిన వ్యాససంపుటిలో వారు మాతృభాషాసమారాధన మైహికాముష్మిక సుఖసంపాదక మనువిషయమును బహుముఖముల వివరించియున్నారు. 'పురాణ పఠనము' అనువిషయమును, తదావశ్యకతనుగూర్చి తెలుపుచు, భారతీయుఁడైనవాఁడు రామాయణభారతభాగవతములను వినియోగించి విహారసుఖశాంతులను బడయుట భావ్యమని తెలిపినారు. ఈ క్రమ మింతకుముందుండినది. మనమన స్తత్త్వమునకు సరిపడినదింతకు ముందుండి యిప్పుడు పాశ్చాత్య భాషాసంస్కారముచే రూపుమాసి పోవుట, దేశసౌభాగ్యమున కెంతయేని లోప మని నిరూపించి యున్నారు.

పంతులుగారి రచనలన్నియునించుమించుగఁ బ్రతివిషయము ఆస్తికమ్యున్యై పునకే ములుచూపుచుండును. మానవజీవితమునుదాత్తము గావించుకొనుటకై యక్కఱకువచ్చు భక్తిజ్ఞానవైరాగ్యాదివిషయములతో వారిరచన లుపనిబద్ధము లగుచుండును. అట్టివిషయములన్నియు నేకాలమునకైన సరిపడియుండును. ఈపురాణపఠనమును గూర్చిన నిరూపణములోని కొన్నివాక్యముల నుదాహరించెదను.

"ఉదయము మొదలు సాయంకాలమువఱకుఁ బ్రతిజనమునకేదో కాంక్ష. ఏదో దేవులాట. చిక్కేకద. ఒక్కగడియ స్వేచ్ఛైన నిశ్చలముగ నీశ్వరధ్యానము చేసికొనుట కవకాశము లేదుగద. కుండలో బియ్యము నిండుకున్నవనియో, నగలులేక భార్యమూతిముడుచుకొని

పండుకొన్నదనియో, పరిపాలకుఁడగు ప్రభువు మొగమెత్తఁబడిన దనియో, కన్నపుత్రుని యొడలు వెచ్చఁబడినదనియో, పరశురామ కటాక్ష మింటిపైకి వచ్చినదనియో, విడిఖైదుకై యప్పులవారు తన పైకి వారంటు దెచ్చిరనియో, యెందులకో మఱెందులకో" జాగ్రద వస్థలో నందఱు పాదుషా మొదలు పకీరువఱకు-లోలోపలనో, కూను రాగముతోనో బొరుమని పైస్థాయిలోనో, యేడువవలసిన వారేకద. వారిని గొట్టియో వీరిని దిట్టియో, హస్తలాఘవముచేతనో కనుకట్టు చేతనో దార్ఢ్యముచేతనో దైన్యముతోనో యేలాగునో యొకలాగునఁ బగ లెల్లఁ గాలక్షేపమగుచున్నది. బ్రదుకునకై ప్రాకులాడు టిట్లందఱకు సహజముగా నున్నదేకద.

ప్రాణయాత్రకొఱకై పడుచున్న యీపాటులతోఁబగలు వ్యర్థమైనట్లే రాత్రికూడ వ్యర్థమైనయెడల బ్రతుకంతయు వ్యర్థమగు నని యెంచి మనపూర్వులు పవిత్రమైన యీపురాణ పఠనమర్యాదను స్థాపించిరి. అసంతుష్టమగు మనస్సునకు-కష్టపరంపరలందు గడగడలాడు మనస్సునకు పుణ్యకార్యములందు దీక్షలేనిమనస్సునకు-దుర్నీతిపైఁ గప్పదాఁటులు వేయు మనస్సునకు- ఒక గడియసేపైన పురాణకాల క్షేపము జరుగు రవ్వంతసేపైన- సంతుష్టి శాంతి ధైర్యము సత్కా-ర్యాచరణాభిలాష దుష్కా-ర్యచింతాదూరత కలుగుటకై యిట్టిసదా చారము పూర్వులచే నియమింపఁబడి యుండవచ్చును. పురాణపఠన శ్రవణములవలన స్త్రీపురుషుల కందఱకు చిత్తశాంతి కలుగునని తెలు పుచు, ఇదిగాక రాజనీతులు సేవకనీతులు- వ్యవహారనీతులు- పతివ్ర తాధర్మములు. వైరాగ్యపద్ధతులు మత సంప్రదాయములు కర్మ భక్తి జ్ఞానరహస్యములు మోక్షమార్గములు నెన్నో వారిహృదయ ములఁ బ్రవేశించునుగదా!" ఈవిధమయిన పానుగంటివారి మాటలను మననముచేసికొని పురాణపఠణముచేసిన భారతీయులభాగ్య మెంతగ

ఫలించియుండెడిదో? మనప్రాచీన సంప్రదాయములను దెలియనందు లకుఁ దెలిసియున్నను నాంగ్లభాషా పఠనసంజనిత సంస్కారముచే వానిని విడనాడుచున్నందులకు పంతులుగారెంతయు వంతజెంది సాత్స్యో పన్యాసములలో తమయార్తిని బహుముఖముల వెల్లడించుచునే వచ్చినారు. పాశ్చాత్యసంప్రదాయము లేవిషయమునను మన కను కార్యములు కావని హాస్యరసభరితమైన శైలిలో నిశితముగ విమర్శిం చియున్నారు. సాంఘికదోషముల నెత్తిచూపించి మొత్తిపొడుచుటలో పంతులుగారికి వారే సాటి.

పురాణపఠనముగావించెడి మఱ్ఱిచెట్టుక్రింది రచ్చపట్టులే రాత్రి పాఠశాల లని నిరూపించుచు- ఏ. బీ. సీలే చెప్పవలె నన్నమాట యేమి? అవి చెప్పిననే కాని విద్యకాదా? మనదేశస్థితి కనువైన విద్యను మనవారు బోధించిరి. మనతత్త్వముల కెక్కవలసిన విద్యను మనకు బోధించిరి. మనజాతీయవీరుల చరిత్రములు మనకు బోధించిరి. మనజాతీయ మహాపతివ్రతలకథలను మనకుబోధించిరి. ఇంతకంటె నేమి యుపదేశింపవలెను. సంతుష్టికంటె సౌఖ్యములేదని చెప్పిరి. ధర్మమే జయించునని యుపదేశించిరి. సత్యవ్రతముకంటె వ్రతము లేదని యుద్ఘాటించిరి. వ్యసనసప్తకము విసర్జింపుమని చెప్పిరి. అంతర శత్రువులనుదర్శింపుమని శాసించిరి. ప్రపంచము మిథ్యయనిసూచించిరి. ఇంద్రియనిగ్రహమునకు సాధనముల నుపన్యసించిరి. భక్తివలనఁగాని జ్ఞానమువలనఁగాని మోక్షము ప్రాప్తించునని యానతిచ్చిరి. ఇంత కంటె గావలసినబోధ మేమున్నది ? ప్రపంచమున సద్గుణగరిష్ఠుఁడై యుండవలసిన వారికిఁగాని ప్రపంచమును వద మోగనిష్ఠుఁడై యుండవలసిన వానికిఁగాని యింతకంటె బోధన మేమికావలసి యున్నది? ఇఁక నాంగ్లేయభాష రానిలోపమేమున్నది?... రుక్మాంగ దుని వంటి మహాపురుషుఁ డుద్భవించుటకు మనయార్యావర్తదేశమే

తగునుగాదా? అట్టిదేశమునఁ బుట్టిన మనము- అట్టిజాతిలోఁ బుట్టిన మనము ఇప్పు డేమి చేయుచున్నాము. పురాణపురుషులు వట్టి Fools అనుచున్నాము. తత్పవిత్రచరిత్రములు తలతోఁకలేని తప్పుడు కథ లనుచున్నాము. పురాణములు కట్టఁగట్టి మూలఁబాఱవైచినాము. వానిని జదువఁదగదు. విశ్వసింపఁదగదు. స్పృశింపఁదగదు. ఇంతలో స్వదేశాభిమానము స్వభాషాభిమానము స్వజాత్యభిమానము సంపూర్ణదశను వచ్చినవి."

గ్రాంథిక భాషయనిన వెగటుపుట్టుటకు మూలము ఆస్తిక్యము దూరమై, మనపురాణములను పఠించుటగాని, అందలి విషయములను దెలిసికొనుటగాని, పౌరాణికధర్మములను బాటించుటగాని లేకపోవుటయే. వ్యావహారికిభాషావాదము రాజకీయశాసనానుసారముగ విజయమును సాధింపలేకపోయినను, ఈనాఁటికి రచయితలుగా రూపొందుచున్నవారిలో నూటికి 90 వంతుల జనులు గ్రామ్యభాషలోనే రచనసాగించుచున్నారు. తెలుగుభాష తెలియునని చెప్పువారిలో నిప్పటితరమువారిలో నూటికి 90 వంతువారు మన తెలుఁగులో పురాణములు చదువవలె ననువారుగాని, చదివి అర్థముచేసికొనఁగలుగువారుగాని లేరు. కావ్యగత చమత్కారభరితములైన ప్రబంధములను జదివి, అందలి యర్థము సనగతముచేసికొనెడివారు చాల పలుచనైపోయినారు. గంటలోనో అరగంటలోనో చదివి యూపల విసరివైచుట కనువైన నవలలు నాటికలు కథానికలు (పంతులుగారి పరిభాషలో కుక్కగొడుగులవలె) బయలుదేరి, బుద్ధి కేపాటియు పరిశ్రమము నీయనక్కఱ లేకుండ బోధపడుచుకొనుటకు వీలయినవి బయలుదేరి, అక్షరాస్యులయిన స్త్రీపురుషులందఱు వానికై యెగఁబడుచుండుట వ్యావహారికవాద ప్రభావమే. గ్రాంథికభాషలోనే సలక్షణముగ రచనలు సాగుచుండిన, కవిత్రయము వారిభారతభాగములు, రామా

యణ భాగవతములు పఠనపాఠనములలో నుండిన, మన ప్రాచీనసంప్రదాయములు, వెనుకటి యాచారములు, ధార్మికదృష్టి చెడకుండ నుండిన, నింతటి విపరీతస్థితి యేర్పడి యుండెడిది కా దనిపించుచున్నది. ఈనాఁడు పంతులుగారు తెలిపినట్టులు ఆంధ్రులలో చాలమందికి స్వదేశభాషాజాత్యభిమానములు పూర్ణానుస్వారములైనవి.

పంతులుఁగారి యీక్రిందివాక్యములు పరికింపుఁడు.

" ఆంగ్లేయ భాషాసారస్వతములోఁ బాండిత్యము సంపాదించుకొనఁగూడదని నాయభిప్రాయముగాదు. సంపాదించుకొనవలసినదే. శక్తివంచనము లేకుండ సంపాదించుకొనవలసినదే. ఎప్పుడు ? మనజాతీయ మహాపురుషుల చరిత్రములు మనము దెలిసికొనిన పిమ్మట. మనజాతీయమహాకాంతామణులమహోత్కృష్టచారిత్రములనుమనము దెలిసికొనినపిమ్మట. ఐహికాముష్మిక సౌఖ్యప్రదములైన మన యితిహాసములలోని పురాణములలోని కావ్యములలోని జ్ఞానామృతమును గ్రోలినతరువాత.అంతేకాని అరుంధతినిమనమెఱుఁగకపోయినతరువాత 'హెన్రిది యైత్' కెందఱుభార్యలో దెలిసికొననేల? చిత్రకూట పర్వతమున జాబాలి చేసినబోధమునకు శ్రీరామచంద్రమూర్తి యెట్లు ప్రత్యుత్తరమిచ్చినాఁడో మనకుఁ దెలియకపోయినపుడు Platos Dialogues తలక్రిందుగ నప్పఁజెప్పిన నేమి వినియోగము? శ్రీకృష్ణుఁడు ధృతరాష్ట్రసభలో రాయభారపుఁబలుకు నెంతసందర్భముగా నెంత సమీచీనముగా నెంతమధురముగా నెంత యుక్తియుక్తముగాఁ బలికెనో యెఱుఁగని మనకు పార్లమెంటులో Gladstone గారి Budget Speach వచోవిధేయమైయున్న మన కేమి? మనపూర్వదేశస్థితిని గూర్చిన గ్రంథములు మనకు మొదటఁ గావలయును. మనపూర్వనాగరకస్థితిని గూర్చినగ్రంథములు మనకు మొదటఁ గావలయును. మనజాతీయతత్త్వములోఁ జేరినగ్రంథములు మనకు మొదటఁ గావల

యును. సహనము సౌభ్రాత్రము సత్యము శాంతి శమము మొదలగు నవి బోధించు మనజాతీయ సారస్వతమును వదలినపిమ్మట జాతిలో నైకమత్యముండుట కవకాశముండునా? ఆత్మగౌరవము తగ్గినపుడు పర గౌరవము తగ్గుట యాశ్చర్యమేమి ? జాత్యైక్యమునకు జాత్యభివృద్ధికి దేశాభిమానమునకు పురోభివృద్ధికిఁ గావలసినది పురాణపఠనము''

పంతులుగారు తెలిపిన యీవిషయములు సర్వథా తథ్యములు. ఈనాఁడు పురాణపఠనము క్రమముగా సడలిపోయిన కారణముననే మానవచిత్తవృత్తికి దార్ఢ్యము నిచ్చెడి సారస్వతముగాని శాంతిసౌఖ్య ముల నిచ్చెడిసదుపదేశముగాని దుర్లభమైపోయినది. కాల ప్రవాహ ములబట్టి అనుక్షణము మాఱిపోయెడి ఆదర్శాభాసములను బోధిం చెడి వాఙ్మయము దేశభాషలన్నిటిలోను,ప్రధానముగ మన తెలుఁగు భాషలో బయలుదేరి స్వదేశాభిమానము స్వభాషాభిమానము నాఁటికినాఁడు సన్నగిల్లిపోవుచున్నది. పంతులుగారి రచన విశుద్ధమైన గ్రాంథికభాషలో బయలుదేరి యిప్పటికి ఏఁబదిసంవత్సరములయినది. వారిభాష కఠినమైన దనికాని, దుర్బోధ మని కాని, పాఠ్షిక మని కాని, యనుకొనువా రెవ్వరును లేరు. ఈపురాణపఠనావశ్యకతను గూర్చి వారివాక్యములు పండితులకుఁ బామరులకు సమితానంద దాయకము లే. ఇట్టిశైలి నలవఱచుకొని గ్రాంథికమునకు సరిపడునట్లు రచనసాగించువాఁ డెవ్వరికి విరోధముండఁబోవదే. ఈవిషయమును వ్యావహారికవాదు లేల స్వీకరింపరో ? వారిరచనల నన్నిటిని జదివి యానందించి తన్మయత్వము చెంది, పంతులుగారి ప్రతిభనుగూర్చి వేనోళ్లతో మెచ్చుకొను వ్యావహారికవాదులను నేను చూచినాను; చూచుచున్నాను. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తును స్థాపించి గ్రాంథికాంధ్ర భాషయందే రచన సాగింపవలెనని, గద్యపద్యముల రచన సలక్షణ ముగ సాగవలెనని లోకమునకుఁ దెలుపుటకై తమర క్షణాంసములు

ధారవోసిన రామయ్యపంతులుగారి మీఁదనే వ్యావహారిక వాదులు ధ్వజమెత్తినారుగాని, గ్రాంథికాంధ్రభాషలో నేవిషయమైన నెట్టి శైలిలోనయిన రచన సాగింపవచ్చు ననువిషయమును బహుముఖముల సాఖ్యుపన్యాసములలో, బహిరంగసభలలోను, ఇతరగ్రంథములలోను, నాటక రచన ప్రదర్శనముల మూలముననుఘంటారావముతోఁ జాటిచెప్పిన పానుగంటివారిని పల్లెత్తుమాట యనువా రీనాఁటికి నెవ్వరును గానరారే. దీనికిఁ గారణము లేకపోలేదు. సాధారణముగా వ్యావహారికవాదులకుఁ దదనుయాయులకు ఆంగ్లేయభాషలో నాయా విమర్శకులు వ్రాసిన సిద్ధాంతములను తమయూహముల కనుగుణముగ మలచిపెట్టుట యొక ప్రధానవిషయము. పాశ్చాత్యవిమర్శక సిద్ధాంతములను క్షుణ్ణముగాఁ దెలిసి, మన సారస్వతమునందలి విశిష్టతను దలస్పర్శిగా నెఱిఁగి రచనసాగించినవారు పానుగంటివారు. అట్టి స్థితిలో సంస్కృతము చదివినపండితులకు నవ్యదృష్టి యుండదని, ఏవిధమయిన క్రొత్తసంస్కారమును వా రంగీరింపరని యెత్తిపొడుచుటయే వ్యావహారికవాద మని భావించువీరు, సంస్కృతాంగ్లాంధ్ర సాహిత్యపథములను క్షోదక్షమముగ నెఱిఁగి, పదనైన కత్తితో శస్త్రచికిత్స చేయు పానుగంటివారి మాటలకు బదులుచెప్పుట గాని, వారన్న విషయమును గాదనుటగాని యెవ్వరికి నేనాఁడును సాధ్యము కాలేదు. కాదనియు ననవచ్చును. గ్రామ్యవాదుల భాషావాదము అనువ్యాసములో పంతులుగారి మాటల యుపపత్తి యెట్టిదో పరికింతము.

ఆంధ్రభాషారచనకు మాటాడుభాషనే యుపయోగింపవలయునని వాదించువారు సెట్టి లక్ష్మీనరసింహంగారు గ్రాంథికభాష Living language యనఁగా, గిడుగు రామమూర్తిపంతులుగారు Dead language అనినారు ఈ విషయమును కాదను ప్రకరణములో

"అన్యోన్యవిరుద్ధముగఁ బల్కునీగ్రామ్య వాదులలో మనకు సూత్రి కారులెవ్వరు?" గిరుమిత్తు, బొప్పుడుపా' టేత్యాద్య లౌకిక గ్రంథ సంధానధురంధరులగు లక్ష్మీనరసింహంగారా? వారికంటె వయో వృద్ధులు ప్రాపంచిక జ్ఞానవృద్ధులు నగు రామమూర్తి పంతులుగారా? వీరిమాటలు నమ్మి భాష కృత్రిక్రియలారంభింపవలసినదా? వారి మాటలు నమ్మి యుపచారక్రియ లారంభింపవలయునా? గ్రాంథిక భాష మృతభాష కాదని మాయభిప్రాయము. ఏలయన గ్రాంథిక భాషాపదములనే కొన్ని కొన్ని మనమాటలం దుపయోగించు కొను చున్నాము, మాటలలోని యీమార్పులనునవి వ్యాకరణజ్ఞానశూన్య త్వముచేతను, బలుకుబడిలోని తొందరచేతను నిజమైన యుచ్చారణము తెలియకపోవుటచేతను నటికొన్ని యితరకారణములచేతను గలుగు చున్నవి. శబ్దములలోని యీదోషములు మనదోషములవలననే గలి గినవి. ఇట్టిదోషము లుత్తమవచనగ్రంథములలో వర్జింపవలసిన దని యూనివర్సిటీవారు ద్రావిడభాషాసందర్భమున నిట్లు తీర్మానించిరి. That slang and other similar irregular forms of express-ion which are either the result of violation of accepted rules of grammar or are produced by means of Cont-ractions or other Modifications due to hurry, indiffer-ence and ignorance be declared to be unacceptable in-dignified prose Composition. ఇట్టి దుష్టరూపములు పదము లకుఁ బూర్వోత్తరోదాహృత కారణములవలన వచ్చియున్నంత మాత్రముచేత నీశబ్దములు పూర్వశబ్దములకంటె భిన్నము లని చెప్పఁ దగదు. అట్లు చెప్పుట మిక్కిలి యప్రాజ్ఞత. పంతులుగారి యీమాట లను ప్రాజ్ఞు లెవ్వరు కాదనఁజాలరు.

"కావున సంభాషణములోని శబ్దములన్నియు గ్రాంథికశబ్ద ములే యని యొప్పుకొనకతీరదు. కాని యవి కొందఱ మనుజుల

దంతముల క్రిందఁబడి నలఁగినవి; తెగినవి; సాగినవి; చప్పఁబడినవి. కానిండు; ఎటులైన గ్రాంథికశబ్దములే. ఇట్టి దుర్దశనందినట్టి గ్రాంథిక భాషనే మనము సంభాషణములో నుపయోగించుచున్నాము. ఏదీ ఒక్క తెలుఁగుపదము గ్రాంథికభాషలో లేనిది, గ్రామ్యభాషలో నున్నది, మీరు చెప్పఁగలరేమో యోజించుకొనుఁడు. అట్లుండుటకు సాధ్యమెట్లున్నది? కావున సంభాషణములో నుపయోగించుకొను చున్న భాష గ్రాంథికభాష. చెడిన గ్రాంథికభాష-దురవస్థనందిన గ్రాంథిక భాషయైయున్నది.

గ్రాంథికభాషలోని పదములే మాఱి వ్యవహారములోనికి వచ్చిన వనుటకు భారత భాగవత రామాయణములనుండి పద్యముల నుదహరించుచు, వారీక్రింది వాక్యములను సైతము దాహరించి యున్నారు.

"బొబ్బిలిపాట బజారులో విని మాయింటి ప్రక్కనుండి వారి యిండ్లకుఁ బోవుచు నిద్దఱిట్లనుకొనుండిరి. 'ఇజానగరం రాజు మా మోసం చేసాడ్రా. బూసీతో యేకమై పండంటి బొబ్బిలోరిని పాడుచేసాడ్రా' యని యొక్కడనఁగ 'బొబ్బిలోరు బొబ్బిలోరంటే నాకు బోదపల్లే దెవర్రా? యని యింకొకఁ డనెను. అంత మొదటి వాఁడు 'రామేణమంతా యిని రావుఁడికి చీత యేంవౌతాద్దన్నట్టుందిరా? బొబ్బిలోరనగ మఱిగల్తే మనవో రెలమోరేరా? శెన్నపట్టమాయన్ని మనపెద్దరాజుగారు దత్తుచేసుకొన్నట్టే బొబ్బిలిరాజుగారు మనరాజు గారి తాతగారిని గబోలాడ్రి" దత్తుచేసికొన్నారు. ఇది తాతల్నాటి కత' యని పలికెను. ఈసంభాషణములోని పదములు గ్రాంథిక పదములు కావా? పరమమూఢులు సహితము గ్రాంథికభాషాపదములనే యుప యోగపఱచుకొనుచున్నారు. తప్పుగ నుపయోగపఱచుటకు వారి మౌఢ్యమే కారణము. తప్పుగనో యొప్పుగనో పండితులు పామరులు

నందలు కూడ గ్రాంథిక భాషా పదములనే యుపయోగించుకొనక తప్పదు."

పంతులుగారు గ్రాంథికభాషలోనే రచన సాగింపవలయునని తెలుపుటకు మఱికొన్ని వాక్యములు పలికినారు. అవి పరికింపలసినవి. "మనసులోని గంభీరాభిప్రాయములను వెల్లడింపవలయు ననిన గ్రాంథికభాషకంటె మఱియొక దారిలేదు. మాటాడుకొనుభాషలో ననఁగ గ్రామ్యభాషలో నేమంత పదజాల మున్నది ? ఆహారనిద్రా సంగమ విషయకాభిప్రాయముల వెల్లడించుటకుఁ దగినకొన్నిమాటలే కాని యంతకంటె నెక్కువమాట లెక్కడివి ? రాజసేవార్థములైన మాటలేవి? సభాసమర్థములైనమాట లేవి? దేవప్రార్థనాదికార్యార్థములైన మాటలేవి? మతవిషయకము లగు మాటలేవి? నీతి ప్రతిపాదకము లగుమాటలేవి? బహిఃప్రపంచిక బోధకము లగుమాట లేవి? అంతరప్రపంచక జ్ఞానబోధకము లగుమాటలేవి? కూటిగుడ్డ మాటలతోనే గుడుగుడుగుంచము లాడఁదగిన గ్రామ్యభాషలో వేల కొలఁది గ్రాంథిక భాషాపదములను వాడుకొనుచు గ్రాంథికభాష వాడుకలో లేదనుట వింతగనున్నది." ఇది సర్వథా తథ్యమే. సభ్యమైన యుదాత్తమైన విషయమును వ్యక్తముచేయుటకు, గ్రాంథిక భాష నుపయోగింపక తప్పదు. ఆధ్యాత్మికవిషయములను ప్రబోధింపవలయుననిన దానికి సరిపడినపదజాలము లోకులు మాటాడుకొను భాషలో లభించుటెట్లు? కేవలము ఆహారనిద్రాభయసంగమములకు మాత్రమే సంబంధించిన విషయములను మించి, యితరవిషయములకు సంబంధించిన చమత్కారజనకమైన రచన సాగింపవలయునన్నను, వైజ్ఞానిక విషయములను నిరూపింపవలయునని నను గ్రాంథిక భాషా పదజాలము నాశ్రయింపక తప్పదు.

Natural laws వలనఁ గలిగిన శాస్త్రీయ స్వరూపములు

లోకవ్యవహారములోని పదములు అని గ్రామ్యవాదులు చెప్పునవేమో యది యజ్ఞతాది దోషములవలనఁ గలిగినతప్పులని మేము చెప్పుదుము. "Natural laws" అను పదము మిక్కిలిస్థూలమైనది. అవి రెండు విధములు. బాహ్యప్రపంచములోఁ జేరినవి అంతర ప్రపంచములోఁ జేరినవి. గ్రహాదుల యాకర్షణశక్తి మొదలగునవి బాహ్యప్రపంచములోఁ జేరినవి. సర్వరక్షణశక్తి మొదలగునవి యాంతర ప్రపంచములోఁ జేరినవి. మొదటివానినిగూర్చి విచారణము మనకిప్పుడక్కఱలేదు. ఆంతర ప్రపంచతత్త్వమును బాగుగఁ బరిశీలించినయెడలఁ గేవల మన్యోన్యవిరోధముగల రెండువిధములగు శక్తులు దానిలోఁ గనఁబడుచున్నవి. 'Emotion' (హృదయానుభవము) సంబంధమగు శక్తి యొకటి; Intallact (జ్ఞాన) సంబంధమగు శక్తి యొకటి. మొదటి దానికి సంబంధించిన Natural laws (స్వాభావిక శాసనములు) కొన్నియున్నవి. రెండవదానికిసంబంధించినవి కొన్నియున్నవి. Emotion తో సంబంధించిన శాసనములు మనుజుని యాముష్మికసుఖమున కెగలాగుచుండును. రూపవతి యగుకాంతను జూచినపుడు మనుజునకు దానిపై నపేక్ష పుట్టించునది. Emotionతో సంబంధించిన శాసనమై యున్నది. పరస్త్రీవాంఛ పాపమనియు నింద్రియనిరోధమొనర్పనఁగాని యాత్మకుత్తమగతి గలుగదనియు బోధించి మన మనసున కైహికవైరాగ్య మిచ్చునది Intellect తోఁజేరిన శాసనమై యున్నది. మొదటిది మనపూర్వతత్వమగు పశుత్వమునకై పడలాగుచుండఁగ, రెండవది మనపరతత్త్వమగు దైవత్వమున కెగఁద్రోయుచుండును. రెండును స్వాభావిక శాసనములే. Natural laws మనుజుఁడు వేశ్యాదాసాధముఁడగుటయు వేదాంత శిఖామణి యగుటయు Natural laws ప్రకారమే. న్యాయాధిపతియగుటయు Natural laws ప్రకారమే; వానిచే మరణదండనము నొందు మనుజఘాతకుఁ డగుటయు

Natural laws ప్రకారమే తస్కరాధముఁడగుటయు Natural laws ప్రకారమే. పరబ్రహ్మమగుటయు Natural laws ప్రకారమే. పశుహంతయగుటయు Natural laws ప్రకారమే. కాని వేశ్యాదాసుని జనులు తిట్టుచున్నారు. వేదాంతిని స్తుతించుచున్నారు. త్యాగిని గౌరవించుచున్నారు. తస్కరుని శిక్షించుచున్నారు. న్యాయకర్తను మన్నించుచున్నారు. నరహంతను బూతులు తిట్టుచున్నారు. అటులనే Natural laws వలనఁ గలిగిన శబ్దములలో నుత్తమములగు వానిని గ్రంథార్హములని గ్రంథకర్తలు గ్రహించుచున్నారు. కొన్నిటిని నింద్యార్హములని పరిత్యజించుచున్నారు. కావున Natural laws వలనఁ గలిగిన వను కారణముచే నన్నిశబ్దములు శాస్త్రీయములని దోషరహితములని గ్రాంథికభాషాపరిగ్రహణ యోగ్యములని వాదించు గ్రామ్యవాదులవాదము హాస్యాస్పదము.

ఈ తీరుగ పానుగంటివారు 'గ్రామ్యవాదుల భాషావాదము' అను వ్యాసములో వ్యావహారికవాదులు తెలిపెడియుక్తులను ఉపపత్తులను సహేతుకముగ విమర్శించియున్నారు. గ్రాంథికభాషకు వికృతిరూపములే వ్యావహారికపదములను విషయము పాతంజల మహాభాష్యమునందలి యీ క్రింది వాక్యములనుబట్టి కూడ సమన్వితమగును. వ్యాకరణాధ్యయమునకు ప్రయోజనములు నిరూపించునపుడు క్రిందిశ్రుతివాక్యము దాహృతమైనది.

యస్తు ప్రయుఙ్క్తే కుశలో విశేషే
శబ్దాన్యథావద్వ్యవహారకాలే,
సోఽనన్తమాప్నోతి జయం పరత్ర
వాగ్యోగవిద్దుష్యతి చాపశబ్దైః.

ఈ వాక్యములను కర్థమును పతంజలి మహర్షి యిట్లు వివరించియున్నాఁడు. "యోహి శబ్దాన్ జానాత్యపశబ్దానప్యసౌ జానాతి.

యన్త్వేనహి శబ్దజ్ఞానే ధర్మః, ఏవమపశబ్దజ్ఞానేఽప్యధర్మః. అథవా భూయానధర్మః ప్రాప్నోతి. భూయాంసోఽపశబ్దాః అల్పీయాంసః శబ్దా ఇతి. ఏకైకస్యహి శబ్దస్య బహవోఽపభ్రంశాః.తద్యథా గౌరిత్యస్య శబ్దస్య గావీ గోణీ గోతా గోపోతలికేత్యాదయో బహవోఽపభ్రంశాః. అథయోఽవాగ్యోగవిత్,అజ్ఞానం తస్య శరణమ్".

ఎవ్వనికి సాధుశబ్దములు తెలియునో, వాని కపశబ్దములును తెలియును. సాధుశబ్దజ్ఞానమువలన ధర్మము లభించినట్లే, అపశబ్దజ్ఞానము వలన నధర్మమును లభించును. లేదా, అధర్మమే యెక్కువ ప్రాప్తించు ననవలెను. లోకవ్యవహారములో నపశబ్దములే హెచ్చుగను, సాధుశబ్దములు తక్కువగును నుండును. ఒక్కొక్క సాధుశబ్దమునకు అపభ్రంశరూపము లనేకము లుండును. 'గౌః' అను సాధుశబ్దమునకు గావీ,గోణీ గోతా,గోపోతలికా మొదలయిన వెన్ని యోయూశబ్దమునకుం గల యపభ్రంశ శబ్దములు. వ్యాకరణశాస్త్రపరిజ్ఞానము లేక, ప్రకృతి ప్రత్యయ విభాగజ్ఞాన పూర్వకమయిన యర్థవిశేషపరత్వము నెఱుంగని వాని కజ్ఞానమే శరణము ఈ విషయమున హరి యిట్లనియున్నాఁడు:

అర్థప్రవృత్తి తత్త్వానాం శబ్దాఏవ నిబన్ధనమ్,
తత్త్వావబోధశ్శబ్దానాం నాస్తి వ్యాకరణాదృతే.

శబ్దమునుండి అర్థము తెలియవచ్చుటకు హేతుభూతములయిన జాత్యాదితత్త్వములకు శబ్దములే యాలంబనములు. వ్యాకరణజ్ఞానము లేనిదే శబ్దములతత్త్వము తెలియదు అని యీకారికభావము. అర్థావబోధ పురస్కృతమైన సాధుశబ్దజ్ఞానమునకు వ్యాకరణశాస్త్రాధ్యయన మత్యావశ్యకమని యీ వాక్యముల తాత్పర్యము.

నేటి కేఁబదిసంవత్సరముల క్రిందటివఱకు ధర్మాధర్మపరిజ్ఞానము, ధర్మాచరణతత్పరత భారతదేశీయులలోఁ జాలమంచి కుండెడిది. మనోవాక్కాయకర్మలచే ధర్మాచరణముగావింపవలె నని

అధర్మము నాచరింపరాదని నిశ్చయజ్ఞాన ముండెడిది. అది సడల నంతవఱకు విద్యాబుద్ధులు నేర్చువారందఱు ప్రాచీనార్ష సంప్రదాయ పరిక్షుణ్ణమైన మార్గమునే యవలంబించెడివారు. ధార్మికకృత్యములలో వ్యాకరణశుద్ధములైన సాధుశబ్దములనేగాని, సంస్కృతశబ్దముల కప భ్రంశరూపములయిన ప్రాకృతాదిలోక వ్యవహారోపయోగిపదముల నుపయోగించు పరిపాటి లేదు. దేవతాప్రార్థనాదికమునకై వేదోక్త మంత్రములనే యుపయోగించుచుండెడివారు.

పురాణోక్తవిషయములు వేదతుల్యములేగావున, వానిని, వానితో సమకక్షమైన వానిని దేవతారాధనాదికార్యములం దుపయో గించెడివారు. ప్రాచీనకాలమందలి ఋషులు తమతపశ్శక్తిచే యోగ మును సాధించి, తన్మూలమున వివిధవిజ్ఞానములను సముపార్జించి వివిధ శాస్త్రసిద్ధాంతములను ధర్మానుగతముగసుసంస్కృతమై వైదికశబ్దసమ కక్షమైన శబ్దములతో నిరూపించియున్నారు. పురాణానువాదముతో ఆంధ్రభాషాస్వరూపమును దీర్చిదిద్దుటకుఁ దలపెట్టిన నన్నయభట్టార కుఁడు, సంస్కృతవ్యాకరణానుసారియైన ప్రాకృతాపభ్రంశ భాషానియ మములకు సరిపడునట్టి పద్ధతిలో ధర్మానుగతముగనే భారతానువాద మును సాగించినాఁడు. అట్టి ధర్మానుసంధానయోగ్యమైన భాషానిబం ధనములను దెలియవలయు ననిన, ప్రాచీనులై ఋషితుల్యులైన నన్న యాదుల ధార్మికదృష్టి నవగతముచేసికొన వలయునుగదా! అది లేకుండ నేది సాధుశబ్దమో, యేది యసాధుశబ్దమో తెలియుటయే కష్టము. ఋషితుల్యులయిన నన్నయాదులు గ్రంథములం దుపయోగించిన శబ్దములు సాధుశబ్దములనుట నెవ్వరును గాదనఁజాలరు. ఆ శబ్దముల నట్టులే యుచ్చరింపలేనివారు, ఆయాశబ్దములకే యనేకములయిన యపభ్రంశరూపములను గల్పించి వ్యవహారములో నుపయోగింతురు.

ఇట్టి యపభ్రంశరూపములు సాధుశబ్దములు కాఁజాలవు గనుక,

వానిని గ్రంథములం దుపయోగింపరా దనుట, పతంజలి భాష్యోపదిష్ట మార్గమున నధర్మము నాచరించుటయే యగును. అందుమూలముననే సంస్కృతభాషా సంప్రదాయములను బాగుగ నెఱిగినవా రెవ్వరును, సంస్కృతభాషావ్యాకరణ విరుద్ధము లయిన పదములనుగాని, ఆంధ్ర భాషావ్యాకరణవిరుద్ధ మయినపదములనుగాని యుపయోగించుటకు బుద్ధిపూర్వకముగఁ బొల్పడరు. ఏ భాషలోనయిన లక్షణము నుల్లం ఘించుట అధర్మసంపాదక మని, వారినిశ్చయము. భ్రమప్రమాద ములచేత నే చోటనయిన లక్షణవిరుద్ధములయిన పదప్రయోగములు దొరలిన నవి బుద్ధిపూర్వకములు గావు. లక్షణవిరుద్ధముగ రచనము సాగించుట నైహికముగను నాముష్మికముగను ననర్థదాయక మని యాస్తికులనిశ్చయము.

మీఁదఁ దెలిపినపతంజలి మహర్షి వాక్యములను బర్యాలోచ నము చేసిన, లోక వేదప్రయుక్తమయిన సాధుశబ్దముల కపభ్రంశరూ పము లనేకములు పుట్టినట్లులు, సంస్కృతాపభ్రంశరూపములై దేశ్య శబ్దముల నేకములు పుట్టినపుడు, ప్రాచీనకవులు లక్షణయుక్తముగ గ్రంథములం దుపయోగించినసాధుశబ్దములను రచనలయం దుపయో గించుట భావ్యమగును గాని, గ్రాంథికశబ్దముల కపభ్రంశరూపములై అననుగతమైన వ్యావహారికశబ్దములను రచనలం దుపయోగించుట సంభావ్యము కాదని తెలియవచ్చుచున్నది. పంతులుగా రీవిషయ మును గ్రామ్యభాషాపవాదము అనువ్యాసమున ప్రతిపక్షులు చేయు శంకలను సైతము ద్భావించి సమాధానములను విపులముగ నిచ్చి యున్నారు. గ్రంథవిస్తర భీతిచే విరమించుచున్నాను. పాశ్చాత్యులు భారతదేశపాలకులుగా వచ్చి, మనదేశభాషలను గొంతగ నభ్యసించి, వారి భాషాప్రభావము, వారి సంస్కారములు భారతీయులలోఁ బ్రవే శించుటకు, వారి చెప్పుచేతలలో మన ముండుటకు ఆర్యద్రావిడ

విభాగమును ముందుగఁ బ్రవేశపెట్టి, యా వెనుక భాషావిషయమునఁ గూడ నా విభేదమును బ్రవేశపెట్టి, వారి నిర్ణయముల నుత్తమము లని మనము భావించునట్లు చేసినారు. రాజకీయవ్యవహారములం దుపయోగించిన భేదోపాయమే భాషావిషయములందును బ్రవేశించి నది. మనప్రాచీనార్ష సంప్రదాయానుగత మైననిర్ణయమునుబట్టి చూచిన దేశభాష లన్నియు సంస్కృత ప్రాకృతాపభ్రంశరూపములే. ఆయా భాషావిపరిణామములనుగూర్చి మనవారు తెలిపిన సిద్ధాంతములను సమన్వయింపవలె నను దృష్టి దూరము చేయుటయే వారిరచనలన్నిటికి ప్రధానలక్ష్యము. మతవిషయమునను చారిత్రక విషయములందును, భాషావిషయములందును వా రేర్పఱిచిన సిద్ధాంతములకు మనము గట్టుబడియుండునట్లును, వారినిర్ణయము లుత్తమములని మనము భావించునట్లు ప్రతివిషయమును వారు నులచిపెట్టినారు. తత్ఫలితమే మన కీనాఁడు ప్రతివిషయమునను మనప్రాచీనులు చేసిన నిర్ణయములు పసిగాలే వనుకొనుట; వాని నేవగించుకొనుటయును. మన ప్రాచీన సంప్రదాయములను ముందుగ క్షుణ్ణముగాఁ దెలిసికొని, పాశ్చాత్యులు ప్రవేశపెట్టిన విమర్శనమార్గమును మలచుకొని, క్రొత్తవిషయములను మనవారి కందఁజేయుట భావ్యమని పానుగంటివా రనుగడుగునఁ దెలుపుచునే వచ్చినారు. మనప్రాచీనవ్యాకరణకర్తలందఱు తెలుఁగు భాష సంస్కృత ప్రాకృతజన్య మని చెప్పుచుండఁగా, వారిమాట లెంతవఱకు సరిపడునో చూడకయే, కాల్డ్వెలు దొరగారు తెలిపిన క్రమమున తెలుఁగు ద్రావిడభాషాజన్యమని మన మేల యంగీకరింప వలయును? కాల్డ్వెలుగారి సిద్ధాంతము నొక ప్రక్కకుఁ బెట్టి సంస్కృత ప్రాకృత వ్యాకరణములను క్షుణ్ణముగాఁ దెలిసికొని, యీనాఁడు ప్రాచీనమార్గానుసారముగ భాషాచరిత్రమును వ్రాయఁ బూనినవా రేరి? నన్నయాది వ్యాకర్తల సిద్ధాంతములఁ నమ్మువారు మూఢవిశ్వాసముగలవా రనుకొనునప్పుడు, కాల్డ్వెలు దొరగారి సిద్ధాంతములు నమ్మువారు నట్టివారే యగుదురు. ఆధునిక సంప్ర దాయములు ప్రాచీనులకుఁ దెలియ వనుకొనిన, ప్రాచీన సంప్రదా

యము లాధునికులకు నట్లే తెలియవు. రెండింటిని దెలియఁ గలిగినవా రుండిన వారు తెలిసికొనుటకు యత్నించుటలేదు. ఆస్తిక్యము దూరమై యార్థికమైన యారాట మెక్కువగుట కూడ నిట్టి సద్విమర్శనము సాగకుండుటకు మూలముగఁ దోఁచుచున్నది. పంతులుగారి కాలములో నర్థార్జనమున కింతటి యారాటము లేదు గావున నిట్టి భాషావాదములు సాగినవి. ఆనాఁటి వారు కొంతయైన శ్రమించి విషయమెఱిఁగి విమర్శనములు సాగించినారు. ఈనాఁటివా రేపాటియు పరిశ్రమము సాగింపకుండఁగనే, ప్రతివిషయమునను నియమపరిత్యాగమునకుఁ బాల్పడువారైనారు. అట్టివారు పంతులుగారి రచనల నన్నిటిని సౌహార్దముతోఁ జదివిన గ్రాంథికమార్గము నే యవలంబింపఁ గల రని చెప్పవచ్చును. చదివియు నట్లు చేయనివా రుండిన నది వారి యదృష్టము.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషదేకాదశ వార్షికోత్సవసభ కధ్యక్షులుగా నుండి పంతులు గారు గావించిన యుపన్యాసము ఆంధ్రసరస్వతీ సమారాధన రూపమైనది. వారి రచనలన్నిటిలో నది యమూల్యమైనది. ఆంధ్రభాషాసముద్ధారమున కత్యావశ్యకములయిన మార్గములనన్నిటిని వారందు నిర్దేశించియున్నారు. మాతృభాషాభిమానము గల యాంధ్రుల కందఱకు సర్వదా మననముచేసి యాచరణమునం దుంచుకొనఁదగినవందలి వాక్యములు తదుపదిష్టమార్గములన్నియు ఆంధ్రభాషాభివృద్ధి నాకాంక్షించు వారి హృదయములలోఁ బదిలపఱుపఁదగిన యమూల్య భావరత్నములందుఁ బ్రతిఫలించును. ఈ యుపన్యాసములోఁ నెన్నియో సాంకేతిక విషయములు సైతమున్నవి. ఆహ్వానించువారెట్టి వారెట్టివారు ఆంధ్రభాషాపోషకులు, నాంధ్రభాషాకోవిదులు, నాంధ్రభోజ బిరుదార్హులు నగు నీ మహారాజుగారు ఆహ్వానింపఁబడినదేది ? అన్ని దేశభాషలలో నమృతాధిక మాధురీధురీణ యని యేభాష యాచంద్రార్కఖ్యాతిగాంచినదో, యేభాషామతల్లిని సేవించుటచే రాజరాజనరేంద్రుఁడు మనయందఱయిండ్లలో దేవతార్చన వేదికలపై దివ్యమూర్తులతోపాటు పూజనందుచున్నాఁడో, యే

భాషాయోష నభ్యర్చించుటచేఁ గృష్ణదేవరాయల యశస్సింహాసన మష్టదిగ్గజములు వహించుచున్నవో యట్టి యాంధ్రభాషాదేవిని సేవించుట కేర్పాటుకాఁబడిన సాహిత్యపరిషత్తు.'' ఇత్యాదికమైన ప్రారంభ వాక్యములందే పీఠికాపురాధీశ్వరుల భాషాసేవానిరతిని ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు కావించు భాషోద్ధార విషయమును ప్రతిపాదించినారు. పిఠాపురప్రశస్తిని గూర్చి తెలుపుచు. దగ్గఱగనుండిన కందరాడలో పావులూరి మల్లన చంద్రం పాలెములో కూచిమంచి తిమ్మనయుండుటయే పీఠికాపురము పాదగయాక్షేత్రమై శివకేశవ సన్నిధానమునఁ బవిత్రమైనది. అష్టాదశమహాపీఠములలో నిదియొకటి. మహాకవి నిలయమగుటచే రక్తికి, మహారాజాస్థానమగుటచే భుక్తికి, మాధవ మహాక్షేత్రమగుటచే ముక్తికి నిదానమైన యీపుర మాంధ్రదేశ మహిళామతల్లి కంఠమాలానాయకమణియై ప్రకాశించుచున్నదని నిరూపించియున్నారు.

మహారాజమందిరమును గూర్చి వివరించుచు-"సంగీత సాహిత్య సుప్రసిద్ధుఁడగు కవివర్యుని యనేకచిత్ర విచిత్రార్థ ప్రతిపాదనయుక్తమయిన వసుచరిత్ర సంగీత పురాణపఠనము జరిగినదీ సభయందే. సర్వకామదకుఁ బరిణయ మెందుకోయి యని రామభక్తుఁడైన లక్ష్మణుఁడు కృష్ణమూర్తిని పరిహసించినదీ సభయందే.'' యనినారు. శిష్టు కృష్ణమూర్తి కవిగారు వసుచరిత్రలోని పద్యములు వీణమీఁదఁ బలికించి పురాణపఠనము చేయుట, శిష్టు కృష్ణమూర్తి పిండిప్రోలు లక్ష్మణకవుల వివాదము జరుగుట యందు సూచితములయినవి. ఈ పనులు జరిగినది గంగాధర రామారావుగారి యాస్థానిలో బులుసు వారింటఁ బుట్టిన విద్యారణ్యుఁడు (వేదార్థప్రతిపాదకులయిన బులుసు పాపయ్యశాస్త్రిగారు) ముప్పది రెండు పుట్ల రత్నగర్భను రామార్పణముగ గ్రహించిన దీసభయందే నవీన గౌతములు నర్వాచీన పాణినులు నూతన బాదరాయణులు విజయవశమినాఁడు మామహారాజేంద్రుని పై వారిపుత్ర పుత్రికాసంతతిపై నాశీః ప్రవృష్టిగురియించుచున్నదీ సభయందే. పిఠాపురాస్థానమున తర్క-వ్యాకరణ వేదాంతశాస్త్రముల

కేళీటను. బరితొార్థులు వచ్చుట, విజయదశమి నాఁడు. వారిని సత్కరించి యాశీర్వదించుట యిచట సూచితము.

ఆస్థాన వైణికాగ్రగణ్య (తూము రాడ సంగమేశ్వర శాస్త్రిగారి) వీణారకామృతాస్వాదనావశములైన చిలుకలు కూడ స్తంభోపరి విటంకంబులనుండి సహవైఖరిని 'రానూ' యని యనఁబోయి, సంగీత వైఖరిని 'రీమా' యని యనుచున్నది సభయందే. సంగమేశ్వర శాస్త్రి గారి వీణావాదన ప్రాభవమట్టిదియేయని యానాఁటి వారి నిశ్చయము.

ఆంధ్రశారదాదేవి దర్శనము నీక్రింది విధముగఁ జేయించి యున్నారు. అనేక సహస్ర చంద్రమండల సన్నిభమైన యాస్యమండపము వీణాదండమువంక రవంత యొఱగియున్నది. ... ఆహా! అదిగో గుడివైపున రాజరాజనరేంద్రుఁడు, నెడమవైపునఁ గృష్ణదేవరాయలు వింజామరములు చేతఁబుచ్చుకొని యెట్లు వీచోపులిడుచున్నారో! అదిగో! ఆ పీఠము మొదటఁ బీతాంబరము నడికట్టుతో నిలునఁబడి దేవికిఁ బారిజాతపుష్పములతోఁ బూజలొనర్చుచున్న యా పౌరోహిత్య బ్రాహ్మణుఁడెవరో యెఱుఁగుదురా? నన్నయ భట్టారకుఁడు అదిగో! ఒక్క చింతాకంత వాసిక్రిందుగ నిలువఁబడిన యాకుండలాలంకృతసోమయాజి కప్పురపుటారతి పళ్లెరము చేతఁ బుచ్చుకొని వహావా: నీరజాసననీరజపత్రాక్షికి నివాళులిచ్చుచున్నాఁడే. (తిక్కన సోమయాజి) మఱియొక బెత్తెడు క్రింద పురోహితుని యంత పొట్టియుఁ గాక, సోమయాజియంత పొడుగుఁగాక మట్టసపు మాదిరిగ నున్న మంత్రిశిఖామణి మహాలక్ష్మీదేవి కోడలని మందాకినీ సలిలపు గిండి దోసిటఁ బట్టుకొని సేవించుచున్నాఁడే! ఆర్యులారా! చూచుచున్నారా? (ఎఱ్ఱాప్రెగడ.) ఈవిధముగ నాంధ్రసరస్వతీ సమారాధనము గావించిన ధన్యమూర్తులు శ్రీ పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు పంతులుగారు.

పానుగంటివారి నర్మదా పురుకుత్సీయము

శ్రీ బండారు తమ్మయ్య.

సుప్రసిద్ధ నాటకకర్తలగు శ్రీ పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు పంతులుగారు ఆంధ్రమున రచించిన నాటకములు ముద్రితాముద్రితములు రమారమి ముప్పదికిఁ బయిగనున్నవని తెలియుచున్నది. వీనిలో వీరు ప్రప్రథమమున 1900 సంవత్సరములోఁ దమ ముప్పదియైదవయేట రచించినది నర్మదాపురుకుత్సీయము. శ్రీనాథకవి సార్వభౌముఁడు "సంతరించితి నిండుజవ్వనంబునయందుఁ హర్షనైషధ కావ్యమాంధ్రభాష" యని చెప్పినట్లు వీరు దీనిని నిండు జవ్వనముననే రచించిరి. 1900 సంవత్సరము ఏప్రియలు 27 తేదిని ప్రారంభించి మెయి 26 తేదికి దీనిని ముగించితిమని వీరు పీఠికలో వ్రాసికొనిరి. "నాటకాంతం కవిత్వమ్" అని మన పెద్దలయాభాణకము కాని తమ యప్రతిమ ప్రతిభావ్యుత్పత్తులచేఁ బంతులుగారు "నాటకారంభం కవిత్వమ్" అనునట్లు మునుముందేయీప్రౌఢ నాటకరచనమునకుఁబూనుకొని యతిసమర్థముగ నిర్వహించిరి. ఇది శృంగారరసప్రధానమయిన నాటకము. దీనికిముందు వీరురచించినగద్యపద్యకృతులేమయినన్నవో లేదో తెలియదు. పంతులుగారి రచనలో సాధారణముగ నప్రయత్నముగ ననుస్యూతముగ హాస్యరసముగూడ సరసముగ వెల్లివిరియుట సహజము. కాఁగా నీప్రాథమిక నాటకమునందుఁ బ్రధానరసమయిన శృంగారమునకుఁ దోడుగా హాస్యాద్భుతకరుణారసములుగూడ నంగములుగఁ జేరినవి. పురుకుత్సుఁడు భరతఖండమును బరిపాలించిన పూర్వచక్రవర్తులలో నొకఁడు. అతఁడు సుమతియను పట్టమహిషివలన సంతానమును బడయక సంతానార్థమై నర్మదయను నురగకన్యను వివాహమగుట యిందలి యితివృత్తము. ఆంధ్రభాగవతములో పురుకుత్సచక్రవర్తినిగూర్చి రెండువంక్తులకంటె నెక్కువగ వ్రాయఁబడి యుండకపోవుటచేఁ గొంతకథ కల్పింపవలసివచ్చినదని పంతులుగారి

నాటకముయొక్క పీఠికలోఁ దెలిపియున్నారు. భాగవతము నవమస్కంధములో ఇక్ష్వాకువంశానుక్రమములో మాంధాతృ చరిత్రమునందంతర్గతముగ ... "మాంధాత రెండవకొడుకు పురుకుత్సుఁడు. అతని నరగలోకమునకుఁ గొనిపోయి భుజంగకుమారులు తమ చెల్లెలగు నర్మద యను కన్యకను వివాహము చేసిరి. పురుకుత్సుఁడును నక్కడ ననేక గంధర్వనాయకులవధించి తన నాగలోకసంచరణంబు దలంచువారికి నురగభయంబు లేకుండ వరంబువడసి తిరిగివచ్చెను" అను వాక్యములు నాకుఁ గానవచ్చినవి. పంతులుగారుదాహరించిన యీ స్వల్ప చరిత్రమిదియే యని తలంతును. ఏదియెట్లున్నను అయిదు అంకములలో రచితమైన యీ నాటకమందలి కథ చాలవఱకుఁ బంతులుగారు స్వీయముగఁ గల్పించినదనియే మనము తలంపనగును.

పాత్రసంభాషణములను చాకచక్యముతోఁ గూడిన వాక్యోప వాక్యరచనములతో సముచితముగఁ గూర్చి సాగించుటలో వీరు చాల నిపుణులు. షేక్స్పియరు ప్రతిభ నీవిషయమున వీరు చాలవఱకుఁ బడికిపుచ్చుకొన్నట్లు గోచరించును. ఆంగ్లమున నాటకరచనమునకు ముఖ్యముగా Blank verse అనుకూలముగ నుండునని తలంచి షేక్స్పియరు మహాకవి దానినే యెక్కువగఁ దననాటకములలోఁ గయికొనినాఁడు. అట్లే యాంధ్రభాషలో తేటగీతి,ఆటవెలఁది,సీసము, కందమునను జాతిచ్ఛందములే నాటకరచనమునం దుపయోగకరములనియెంచి యీప్రప్రథమ నాటకమునందే పంతులుగారాపక్కినామోదించి యాలంబించినారు. "ఉపమా కాళిదాసస్య" అనుసూక్తి గీర్వాణ వాఙ్మయమున సుప్రసిద్ధము. ఉపమాలంకారము కాళిదాసునకువలెనే శ్రీ లక్ష్మీనరసింహారావు పంతులుగారికిని గడుంగడుఁ బ్రియమయినది. అందుచే నీప్రాథమిక నాటకమునందే వారు నూటికిఁ దొంబదిపద్యములలో దానిని గీతపద్యములందలి మొదటి రెండు

పాదములందుఁ జేర్పఁబడిన విషయములకు దృష్టాంతపూర్వకముగఁ దక్కిన మూఁడు నాల్గు పాదములలోఁ జక్కఁగ సరిపడునట్టి యుపమలను బ్రయోగించియున్నారు. పైనిజెప్పినకారణములచే వీరి యీ మొదటినాటకమే పండితమండలి హృదయముల బాగుగ నాకర్షించి వీరికి "ఆంధ్రషేక్స్పియరు" "అభినవకాళిదాస" అను బిరుదములను ఘటింపఁజేసినది. కాళిదాసు అభిజ్ఞానశాకుంతల నాటకమందలి ఛాయలు కొన్ని స్థూలముగ నీనాటకమందును గోచరింపఁగలవు. జర్మనుదేశ తాత్త్విక కవిశిరోమణి గెటి (Goethe) మహాశయుఁడు శాకుంతలము నాంగ్లానువాదముననే చదివిన యంతమాత్రముననే హర్షోద్రేకమున నాట్యమొనర్చుచు నీ క్రింది గీతమును వెలార్చెనని చెప్పుదురు.

"Art thou the young years' blossoms and the fruits
of its decline
Art thou the charm by which the soul is
enraptured, feasted and fed,
Art thou the earth and heaven in one sole name
combine,
I name thee O! Sakuntala! and all at once is said"

శాకుంతలములోఁ బ్రథమాంకముననే దుష్యంతుఁడు కణ్వమహర్షి యాశ్రమపరిసరారణ్యమున వేఁటాడుట కేఁగినసందర్భముననే యాతనికిఁ గథానాయిక శకుంతలతోడి సమాగమము. అతఁడు వెడలిన యనంతర మాతనిఁగూర్చిన ధ్యానములోఁ బరవశయైయున్నతఱి దూర్వాస మహర్షి శాపమున కామె లోనుకాఁగా, పంతులుగారి నాటకములో పురుకుత్సుఁడు విశ్వామిత్రమహర్షి యాశ్రమ సమీపారణ్యములో వేఁటకువచ్చి యచ్చట నొక యశోకవృక్షచ్ఛాయ నధివసిం

చిన యామునీశ్వరుని దుష్టుని చిఱుతపులియని భ్రమించి బాణమునఁ గూల్పఁగా విశ్వామిత్రుఁడు కోపోద్దీపితుఁడయి యధోలోకగతి నొందుమని యాతని శపించినట్లున్నది. శకుంతల వృత్తాంతములో స్వర్గభూలోకములకలయిక యామె జననకారణముననే ఘటిల్లినది. విశ్వామిత్రుని తపోభంగమునకయి మహేంద్రుఁడు స్వర్గమునుండి మేనకాప్సరసనుబంపఁగా నామెవలలోఁజిక్కి విశ్వామిత్రుఁడామెకు వశుఁడయి యామెతోఁ గొంతకాలము కాఁపురముచేసి శకుంతలను బడయుట సుప్రసిద్ధమే. గాంధర్వ వివాహానంతరము దుష్యంతుఁడు దూర్వాస శాపకారణమున శకుంతలా వృత్తాంతము విస్మరించి యెప్పటికి నామెను రాజధానికిఁ దీసికొనిపోవుటకు రానందున కణ్వుఁడే శిష్యులవెంట నామెను దుష్యంతునొద్దకుఁ బంపఁగా నాతఁడామెను దిరస్కరించుట. ఆమె యనాథయై విలపించుతఱి స్వర్గమునుండి యామె జనని మేనక యేతెంచి గగనమార్గమున నామెనుగొనిపోయి స్వర్గపరిసరములనున్న మరీచాశ్రమమునఁ జేర్చుట, యచ్చటనే యామె భరతుని ప్రసవించుట, దూర్వాస శాపఫలము తీఱిన తరువాతఁ దాను వివాహసమయమున శకుంతలకొసంగిన యంగుళీయకము జాలరులకుఁ జిక్కినమత్స్యముయొక్క గర్భమున దొరకినప్పుడు దానిని జూడఁగనే కలిగిన యభిజ్ఞానమువలన దుష్యంతుఁడు గతవృత్తాంతమునకెంతయువగచి శకుంతలకయి విరహవేదననొందుట, స్వర్గమున మహేంద్రుని సేవించి తిరిగివచ్చునపుడాతనికి శకుంతలాభరతుల సమాగమము లభించుట శాకుంతల నాటకమందలి యద్భుతసన్నివేశములు. నర్మదాపురుకుత్సీయమున విశ్వామిత్ర శాపానంతరము శాపముయొక్క సద్యఃఫలముగనో యనునట్లు ఉరగలోకమునుండి వచ్చిన యంశుమంతునిచే మోహనవిద్యాప్రభావమున వెనువెంటనే

యురగలోకమునకుఁ గొనిపోఁబడి నర్మదోద్యానమున నొక చంద్ర కాంత శిలావేదికపయి శయనింపఁ జేయఁబడుట, అప్పుడు నాయికతో నాతనికి సమాగమము కలిగిన తరువాతఁ గొలఁదికాలముననే మరల నంశుమంతుఁ డాతనిని భూలోకమునఁ జేర్చుట, పురుకుత్సునిఁ దన చెంతఁగానక నర్మద విరహ భరమునోర్వక చెలియగు నవమాలికతో భూలోకముననే కేతెంచి పురుకుత్సుని యుద్యానమున విదూషక సహితుఁడయియున్న యాతనినిగనుంగొని మరల నానందించుచుండఁగా నింద్రునిచే నంపఁబడిన చిత్రకేతుఁడను గంధర్వుఁ డామెను స్వర్గమునకుఁగొనిపోవుట, అనంతరము ఇంద్రుడు పురుకుత్సుని గూడఁదన లోకమునకు నారదమునీంద్రునిఁ బంపి తీసికొనిపోయి, నర్మదా పురుకుత్సుల పరస్పరానురాగము పరీక్షింప విచిత్ర నాటకమాడించుట, ఆపిమ్మట భూలోకమునకు శచీపురందరు లరుదెంచి, నర్మదను వెదకి కొనుచువచ్చి పురుకుత్సునితో సమరమునకుఁ దలపడిన యామె తండ్రి మందారుని సమాధానపఱచి నర్మదాపురుకుత్సుల వివాహము నెఱవేర్చుటయుఁ గలవు. శాకుంతలమున స్వర్గభూలోకముల రెండింటి కలయికయే ఘటిల్లఁగా నర్మదా పురుకుత్సీయమునఁ బంతులుగారు పయివిధముగా స్వర్గమర్త్యపాతాళముల మూఁడింటికలయికను ఘటిల్లఁ జేసిరి. ఇఁక నీ యుపోద్ఘాతము నింతటితోఁ జాలించి నాటకములోని ప్రతియంకమునందలి కథను సంగ్రహముగ వివరించి సమీక్షించి పంతులుగారి రచనా విశేషములఁ గూర్చికొంత ముచ్చటించెదను.

<u>ప్రథమాంకము</u> :— ఉరగలోక పాలకుఁడు మందారుఁడు పెండ్లియాడునకువచ్చిన తన కుమారి, సౌందర్యవతియగు నర్మద కను కూలుఁడగు వరునిఁ గూర్చి పరిణయ మొనరింప నారాటమొందు చుండెను. ఈ సంగతి నెఱింగిన యాతని ప్రధాని అంశుమంతుఁడు తన ప్రభువుతోఁజెప్పకయేనర్మదావరాన్వేషణముకొఱకురగలోకము

నుండియు మహేంద్రుని కొలువుకూటమునకుఁ జెందిన చిత్రకేతుఁడను గంధర్వుఁడు మర్త్యలోక వార్తలను మహేంద్రునకుఁ దెలిపెడికార్యము మీఁద స్వర్గలోకమునుండియు నించుమించుగా నేకకాలముననే భూలోకమున విశ్వామిత్రాశ్రమ పరిసరారణ్య భూమియం దవతరించిరి అడవి యుసిరికాయ యంబుధిలవణములకు వలె నిట్లు వీరిరువుర కాకస్మిక సమావేశము సంఘటిల్లెను. పరస్పర సంభాషణమున "సంబంధమాభాషణ పూర్వమాహుః" అను కాళిదాసుచెప్పినట్లు స్నేహబాంధవ మేర్పడి వారు తాము వచ్చిన ప్రయోజనముల నన్యోన్యమెఱుకపఱచికొనిరి. చిత్రకేతుఁడు తానంతకుమున్నే నర్మదా సౌందర్యమును గుఱించి విని యానందించుచుంటిననీ యామెకు మర్త్యలోక చక్రవర్తి పురుకుత్సుఁడు తగినవరుఁడు కానగునని యంశుమంతునికి వచించెను. "నేనెప్పుడాతనిని జూచియుండలేదు. మీ రెన్నఁడైనఁ జూచితిరా"? యని యంశుమంతుఁడు ప్రశ్నించును. ఆతఁడొకనాఁడు వేఁటకువచ్చి కరిసంఘముల భంగపఱచినప్పుడు స్వయముగాఁ జూచితినని చిత్రకేతుఁడనును. ఇంతలోఁ దెరలోఁ బెద్ద కలకలము వినవచ్చెను. పురుకుత్స చక్రవర్తియే యాయరణ్యమున వేఁటాడుటకు మరల వచ్చుచున్నట్లు తెలియవయ్యెను. ఆకస్మికముగ నాచక్రవర్తిని గాంచుభాగ్యము కలుగనున్నందుకు అంశుమఁ డానందించెను. తిరస్కరిణీవిద్యాప్రభావమున నొరులకుఁగనరాకుండఁగ నచ్చటివిశేషములను గనుచు వినుచుండుటకు వారిరువురు తలంచిరి. విదూషక సహితుఁడయి పురుకుత్సుడచ్చటి విశ్వామిత్రాశ్రమ పరిసరముల వేఁటకేతెంచెను. అచ్చట అశోక వృక్షచ్ఛాయ నధివసించియున్న దుప్పిని గాంచి చిఱుతపులియని భ్రమించి దానిని గూల్పధనుస్సున బాణము సంధించెను. ఎందుచేతనో మనస్సు కలతనొందుచున్న దనియుఁ గన్పించునది చిఱుతపులి కాదేమోయనియుఁ బురుకుత్సుఁడు శంకించి వెను

కాఁడఁగా విదూషకుఁడు సంధించిన బాణమును వెనుకకులాగుట ఇక్ష్వాకువంశరాజుల లక్షణముగాదని రాజును హెచ్చరింపఁగానాతఁడు తొట్రుపాటుతోనే బాణమును విడిచెను.ఆశ్రమ మృగము నెవ్వఁడో కూల్చెనని విని కోపముచే మండిపడుచు విశ్వామిత్రుఁడు "గాధినందను పృథుతపఃకలితశక్తి! కన్నుగానక మదమున నెన్న కెవఁడు కుసుమసుకుమారయగుదీనిపసయడంచె!నతఁడధోలోకగతుఁడగుఁగాక" యనియొసంగిన శాపము తెరలోన్ వినవచ్చెను. మృగమును గూల్చినది తనకిష్టసఖుఁడయిన మాంధాత చక్రవర్తి పుత్రుఁడయిన పురుకుత్సచక్రవర్తియే యని తెలిసి విశ్వామిత్రుఁడును మిగులఁ బరితపించును. పురుకుత్సుని యనునయ వాక్యములకు మనసు కరఁగి విశ్వామిత్రుఁడు "వదలిన బాణమును నీవు వెనుకకు నాకర్షింప లేనియట్లు నేనును నాశాపమును మరలిరిప లేను. కాన నధోలోకగతి స్వల్పమయినను దప్పదు ... అధోలోకగతి స్వల్పకాలమయినను దప్పదు. తరువాత నూర్ధ్వలోకమునకుఁ బోయియచ్చట నింద్రాది దేవతలను దర్శించి భూలోకమునకువచ్చి ప్రాణాధికమగు దేవివలన సూర్యసమానుఁడగు పుత్రునిఁగాంచి సుఖింతువు" అని యాశీర్వదించి విశ్వామిత్రుఁడు తరలిపోయెను. మునివరుని తిట్టు దీవెనగాఁ బరిణమించి పురుకుత్సుని నురగలోకమునఁ జేర్చి నర్మదాసమాగమము గలిగించుట కనువు నేర్పఱిచెనని సంతసించి యశుమంతుఁడు మిత్రుఁడగు చిత్రకేతునితో "నేనిపుడే యీరాజును గొనిపోయి నర్మదోద్యాన వనమునఁ జలునతాతి తిన్నెపయిఁ బరుండఁబెట్టెదను. నర్మదాపురుకుత్సు లన్యోన్య వీక్షణమున మోహావిష్టులయి దంపతు లగుదురుగాక" అని వచించును "తథాస్తు అట్టులైన విశ్వామిత్రుని శాపమిప్పుడే ఫలింపనున్నది కాఁబోలును. మోహనవిద్య నీవు నేర్చిన యెడల తత్ప్రభావమున నీ రాజునకు విదూషకునకు నిద్రగావించి

రాజునుమాత్రము తీసికొనిపొమ్ము" అని చిత్రకేతుఁడందుకనుమ తించెను అంశుమంతుఁడు మోహనవిద్యఁ బ్రయోగించి పురుకుత్సుని విదూషకుని సమ్మోహితులఁజేసి రాజునెత్తికొనుచుండఁగా "భూభరంబుమోయు పురుకుత్సు నీతని। నొకట-చేతనెత్తి యుంటివీవు। భూమిమోయు శేషుఁ బోలుపారఁగరకంక। ణముగఁజేయు భూతనాథు కరణి" ఇప్పుడు నీ బాహుబంధమునఁ జిక్కిన యామహారాజునర్మదా బాహుబంధములయందుముందుసుస్థిరముగఁజిక్కుఁగాక!"స్నేహబంధమునకు నే నీవు వేర్వేఱు। తుదలమైతి మీవు పొదలుబర్వు।తోడఁగ్రిందికేఁగ తోడనేపైఁబోదు। నేచి నీకుతోడు నేతమువలె" అని చిత్రకేతుఁడు నచించుచు "విప్రవర్య లెమ్ములెమ్ము" అని విదూషకుఁదట్టి అంశుమంతుఁడు చిత్రకేతుఁడు నిరువురు తమలోకములకు నిష్క్రమింతురు. నిద్రనుండిలేచిన విదూషకుఁడు తనతోడనే నిద్రించిన చక్రవర్తిని నచ్చటఁగాంచక పరిపరివిధములఁబరితపించుచుఁ బురమునకు మరలిపోవును.

<u>ద్వితీయాంకము :-</u> ఉరగలోకమున నుద్యానవనమున నర్మదయు నామెచెలి నవమాలికయు విహరించుటకువచ్చిరి. వారిపరస్పర సంభాషణములలో నర్మద వివాహ ప్రశంసయువచ్చెను. ఏలోకము వానినైనను దానుమణినే యపేక్షింతునని నర్మద వచించెను. భూలోకమునినుండు రాజేంద్రు నెవనినైన వరింతువాయని నవమాలికయనఁ జూచి చెప్పవలసినదిగాయనినర్మదయనెను. భగవంతుఁ డనుగ్రహించినశీఘ్రముగాఁ జూతువేమోయని నవమాలిక బదులుచెప్పి, వైరావతముపయి నంబారివలె సమీపమందలి చలువఱాతి తిన్నెపయి నేదియో కనవచ్చుచున్నది చూడుమనెను. అదేదియో చూచిరమ్మని నర్మదయన నిరువురముఁ బోవుదము రమ్మని నవమాలిక యనెను. ఎడమతొడ మిక్కిలి యదురుటచే నడువఁ గొంకుచుంటిని. నీవే

పొమ్మని నర్మద నవమాలికతో నన నామె యాశ్చర్యముతో నటఁజని చూచుచుండెను. ఇంతలో నర్మద తనలో "మహాసుందర పురుషుఁడును, అమూల్యమణి గణఖచితభూషణుండును, మహారాజలక్షణలక్షితుండునగు నొకమహానుభావుఁడు నిన్నరాత్రి నాకు స్వప్నమున సాక్షాత్కరించి వడఁకెడు నాకరమున నుంగరమును బెట్టి, ఈ మణికొలఁకుసుమా! యీలోకమునకు వచ్చితినని చెప్పి, తంబురతీఁగ నొకకొన మీటు ధ్వనియుఁ గంపమును తీఁగయంతయు వ్యాపించునటు లొడలాపాదమస్తకము ఝల్లుఝల్లుమనఁ గన్నులువిచ్చితిని. శుభస్వప్నమయిన వెంటనే రానియ్యఁగూడని నిదురతనయంతఁదా నెమాయమయ్యెను. హృదయనూ! అట్టిమహానుభావు నెన్నఁడైనఁజూచి—" అని వితర్కించుచుండెను. నవమాలిక సంభ్రమముతో వచ్చి "ఎండదగిలిన మృగరాజము చెట్టునీడనున్న సాలజాతిపలకపైఁబడి నిదురపోవునట్లెవరో కిరీటాంగభూషణుండగు నొక మహాతేజశ్శాలి యాచంద్రకాంత శిలావేదికపయిఁ బరుండి నిదురించుచున్నాఁడు". అని చెప్పెను. ఇరువురును బోయి యాతనిని విలోకించుచుండిరి. అంతలో అంశుమంతుఁడటఁ బ్రవేశించి "మహారాజుపైఁ బ్రవేశపెట్టిన మోహనవిద్య నుపసంహరించుట మఱచియే వెళ్లితిని. ఈసరికి నర్మద యాతనిని జూచినదో లేదోకదా !" అని యటనట పరిశీలించి "ఆహా! మంచిసమయమునకే వచ్చితిని. తిరస్కరిణిచే ప్రచ్ఛన్నుఁడనై యీచిత్రమును జూచెదనుగాక" యని నిలిచియుండెను. నిద్రావస్థలోనున్న రాజునుజూచి నర్మదయు నవమాలికయుఁ బరిపరివిధముల నాలోచించుచుండిరి. తాను స్వప్నమునఁగాంచిన మహాపురుషుఁడచ్చముగ నీతఁడేకానగునని నర్మద వితర్కించి "సఖీ! వీనిమోము చిన్నవోయినట్లున్నదిసుమా" యని నవమాలికతో ననెను. "నిన్నుఁజూచువఱకాలాగే యుండు"నని నవమాలికయనెను. అంశుమంతుఁడు "ఆహా! శాపముచేఁగల హృద

యఖేదము నిదురఁబోవుచున్న వీనిమోమునందామె యెటులుకనిపెట్టి నదో! ఆహా! మోహముయొక్క సామర్థ్య మంతింతయని యనలేము గదా" యని తర్కించును. నర్మద నవమాలిక పురుకుత్సుని పాదముల దరిఁగూర్చుండిరి. నవమాలిక నర్మదచిత్రపటమువ్రాసి రాజు నక్షము పైనుంచెను. దానిని దీసివైచు నెపముతో నర్మద రాజును బాగుగా స్పృశించి చిత్రపటము నచ్చటనే పాఱవేయును. అంశుమంతుఁడు రాజుపైఁ బ్రవేశపెట్టిన మోహనవిద్య నుపసంహరించును. రాజు మేల్కొనుటగాంచి నర్మదా నవమాలికలు తటాలునఁ బూలచెట్ల మాటునడాఁగికొనిరి. అంతఁ బురుకుత్సుఁడు కన్నులు నులుముకొను చుఁ జెంత విదూషకునిఁ గాంచక పలువిధములఁ దలపోయుచు విశ్వామిత్రాశ్రమ ప్రదేశముగాఁ దోఁపని యీ క్రొత్తప్రదేశమునకుఁ దానెట్లు వచ్చితినోయని చింతించుచుండెను. భూర్జరసపత్రమేమోయని చిత్రఫలకమునుగాంచి యది చిత్రపటమేయని నిశ్చయించి యందలి విగ్రహమునుగాంచి "కన్నులుండిన ఫలమునుగాంచినాఁడనోరునోవ్వఁగ స్తుతిసేయ నోచినాఁడపులకలెత్తఁగఁ గౌఁగిటఁ బొడువువాఁడ! ప్రతిమ నాచింతఁబాపఁగవచ్చినావు" అని పదేపదే దానినిజూచిన మోహితుఁడుకాఁజొచ్చెను. క్రమముగా నాతనిమరులు హెచ్చెను. అది యేలోకమో! చిత్రఫలకమందలి కాంత యెవతయో నిశ్చయింపలేక

"చిఱుతపులిని బెట్టిచేయి జాఱఁగనిచ్చి
దుప్పిఁజేసికూలఁ ద్రోచినావు
వనముమార్చి స్త్రీలనునిచి నోరునుజాఱ
నిచ్చియేమి చేయనెంచినావు"

అని విశ్వామిత్రునిగూర్చి విచారించుచుండును. "ఇంకను నుపేక్షించిన నాజీవనాపేక్షనీకులేదు. ఆమహారాజు నిచ్చటికెట్లు తెచ్చెదవో" యని నర్మదనిజసఖిని హెచ్చరించును. అవశ్యమిప్పుడే తోడ్కొనివత్తునని

నవమాలిక రాజునొద్దకేఁగి యాతని భ్రమలనెల్ల నివారించి వా సవ సంగతుల నివేదించి నర్మదాసాన్నిధ్యమున కాతనిఁ గొంపోయి యిరు వుర నొకచంద్రకాంత శిలావేదికపయి నధివసింపఁజేయును. తరువాత మన్మథుఁడు తరువాతి పనుల నెఱవేర్చును. ఇరువురుఁ బరస్పర సమ్మోహితులయిరి. పురుకుత్సుఁడు సమీపమునసున్న యొకపూఁ బొదరింటి శోభను గొనియాడుచు నందుఁజేరి నర్మదతోఁ గలియు నా కాంక్ష సూచింప నర్మద యాతని గడ్డముపట్టుకొని తొందరపడకుము. తండ్రిచాటుదానను. అతఁడు నాకు శీఘ్రముగ వివాహముచేయఁదలఁచి యున్నవాఁడు. నీవును నేనును రేపు కలిసి యాతని దర్శించి అకడ సుముహూర్తమున వివాహమాడుదము అని నివారించెను. ఒండొ రులు తమ మణియుంగరముల నొకరొకరంగుళుల పయిధరించిరి. తన యభీష్టానుసారమువారుపరస్పర మోహావిష్టులయినందు కెంతయు సంతసించి యంశుమంతుఁడు తనరాజు నెఱుక లేకకావించిన పనివినిన నాతనివలన నేమియుప్పు వచ్చునోయని శంకించి పురుకుత్సుని మరల నరలోకమునఁ జేర్చువాఁడయి మోహన విద్యనునర్మదాపురుకుత్సుల పయిఁబ్రయోగించెనునిద్రవచ్చుచున్నదని వారిరువురునొకరితొడలపయి నొకరొరగినిద్రించుచుండఁగానంశుమంతుఁడురాజునెత్తికొని ''నర్మదా! లెమ్ము లెమ్మ'' అని చెప్పుచుఁ బైకినిష్క్రమించును. నిద్రనుండి మేల్కాంచి నర్మద పురుకుత్సునిఁ గాంచనేరక పరిపరివిధములవిరహ సంతప్తయై విశ్వామిత్రుని మాయచే నురగలోకమునకు వచ్చిన యా రాజేంద్రుఁడు మరల నామునిమాయవలననే భూలోకమునకుఁ జేరి యుండునని నిశ్చయించికొని యాతనినిఁజేర్పకున్నఁ బ్రాణములనిలుపఁ జాలనని సఖి నవమాలిక నతిదీనముగఁ బలికూలెను. ''ఆ మహారాజు నన్ను బుద్ధిపూర్వకముగ విడిచియుండఁడు కామగమనమున నిరువురము భూలోకమున కేఁగి యాతనిని గలిసి కొనెదములే''యని నవమాలిక

యూమెను సమాధానపఱిచి "ఈ యుద్యానమందలిమందమారుతము, చిలుకలు, కోకిలలు నిన్నిచ్చట మఱింత బాధింపఁ గలవు. భూలోకమునకిపుడే పోవుదము రమ్ము" నెను.

తృతీయాంకము :—భూలోకమున పురుకుత్సుని రాజమందిర సమీపోద్యానవనమున నాతఁడు, నాతనిసఖుఁడు, విదూషకుఁడుసమావేశమయి ముచ్చటించుచుందురు. నిద్రలోనుండఁగాఁ దన్నెవ్వరో విశ్వామిత్రాశ్రమారణ్యమునుండి యురగలోకమునకుఁ గొనిపోయి రనియు నచ్చట నురగరాజకన్యక నర్మదతో సమాగమము గలిగె ననియు నిరువురుమణియుంగరముల నొకరికొకరి కిచ్చుకొంటిమనియు నామెతో నానందించుచుండఁగా మరల నెవ్వరో తన్ను భూలోకమునకుఁ జేర్చిరనియు పురుకుత్సుఁడాడిన మాటలకు, నిద్రాపిశాచమునకుఁ దోడు మోహపిశాచముగూడ నాతని నావహించినదనియు నదియెల్లభ్రమ యేయనియు విదూషకుఁ డాతనిని గేలిసేయును. తానేమియు భ్రమితుఁడు కాలేదని చెప్పుచు

"ఈ మణికి నా మణికి భేదమెంత కలదొ
యింతులకుఁ గూడనగ్లెయూ యింతి మొదటి
దన్నెలఁ దలంచుదాని రూపెన్న నేల
మిన్ను చేనంటు నరుహాడ వెన్న నేల"

యనిపలికి నర్మద నుద్దేశించియే కాబోలు "ఓ యురగలోకవాస్తవ్యా" అని సంబోధించునంతలో అంశుమంతుఁ డచ్చటఁబ్రవేశించి తన్నచ్చటికివచ్చి కలిసికొందుమని చెప్పిన మిత్రుఁడు చిత్రకేతుఁడింకను రాలేదేమని విచారించుచుండెను. విదూషకుఁడు పురుకుత్సుఁడు దీర్ఘ విచారముతో వాగ్వివాదము లొనర్చుకొనిరి.తనగౌరవము రక్షించుకొనఁ దలఁచినవాఁడు కాంతల వలలోఁ బడరాదని హెచ్చరించి విదూషకుఁ డెన్నియో నిష్ఠురోక్తులాడ, పురుకుత్సుఁడు "చెవు లాదుచుకొని పోయి

కొంచెము హోరుకలిగి శ్రవణశక్తి తగ్గుచున్నది. నీవు విశేషించి మాటలాడిన ప్రయోజన మేమియు లేదు. ఓ యురగలోకవాసినీ ! నర్మదా ! నాకనులకు దృష్టిశక్తి గూడ మందముగాకముందే యొక్క సారి యిటువచ్చి నన్నుఁ గౌఁగిలించికొనుము" అని వాపోవును. అప్పుడు భూలోకమునకయి ప్రయాణమై వచ్చిన నర్మదయు నవమాలికయు నచ్చటఁ బ్రవేశింతురు. అంశుమంతుఁడు నర్మదను గాంచి "ఆహా ! నర్మదా ! వచ్చితివా ? ఎంతసాహసముగలదానవు. (తలపంకించి)

"పిల్లి బావురు మన నుల్కి వెలఁదులైన
మోహ మావేశమైన నంబుధులు దాఁటఁ
గలరు లోకముల్ గానిలోకములనైనఁ
బడయుదురు గాలివడి గాలిపడగఁ బోలి."

"ఓ చిత్రకేతుఁడా ! పురుకుత్సునే చూచితివికాని నర్మదను జూచియుండవుకదా ! ఆహా ! యింతయపూర్వదర్శనముగూడ నీకు శీఘ్రముగాఁ గలుగుఁగాక" అనునంతలో చిత్రకేతుఁడు నచ్చటఁ బ్రవేశించును. ఆతనినిజూచి యంశుమంతుఁడు "పూజ్యుఁడైన చిత్రకేతుఁడా! నమస్కారము. మంచిసమయమునకు వచ్చితివి. అదుగో మహారాజు విరహభారవశుఁడై విచారించుచున్నాఁడు. వెనుకనుండు జలయంత్రమున కానుకొని సఖీసమేతయై నర్మద ప్రకాశించుచున్నది. తిరస్కరిణిచేఁ బ్రచ్ఛన్నుఁడవు కమ్మి" అని హెచ్చరించును. "అప్లే మిత్రమా ! నమస్కారము. ఆలస్యముగ వచ్చినందుకు క్షమింపుము" అని చిత్రకేతుఁడు పలుకును. విరహవేదనతోఁ బురుకుత్సుఁడు

"చేటి దెప్పలకును జెక్కు లెఱ్ఱనఁ జేసె
నన్నుఁ జూచి చిన్న నవ్వు నవ్వె
దానిమోము గ్రాలుఁ దరళిత చంద్రికా
ప్రతిఫలమునఁ దామ్రపర్ణి వోలె."

అని పలుకఁగా నర్మద యీమహాదృష్టవంతు రెవరోగదా యని పలుకును. "నీవే నిన్న దెప్పినదానను నేనే" అని నవమాలిక ప్రత్యుత్తర మొసంగును. చిత్రకేతుఁడు అంశుమంతునిఁ జూచి "వీరిద్దఱను బాగుగ సంఘటించుటయందు నీవు తుంటవిల్లులేని మన్మథుఁడవైతివి గదా! ఆహా! నర్మ........ సౌందర్య మత్యాశ్చర్యకరముగ నున్నది. ఇంద్రలోకముననైన నిట్టిసౌందర్యవతు లొకరిద్దఱుందు రేమో! ఈదినమున నింద్రునియాజ్ఞచే నొకచిత్రము జరుగవలసి యున్నది"యని చెప్పెను. ఆ దేది? నేను వినఁదగినదేనా యని యంశుమంతుఁ డన "వినఁదగుదువు. చూడఁదగుదువు. అందుకు నాకు సాహాయ్యముగూడఁ జేయఁదగుదువు" అని చిత్రకేతుఁ డనెను. ఇంతలో నర్మదావిరహాభరమున డీలువోయి పురుకుత్సుఁడు

"మెడను తల నిల్వకున్న దీయెడను నాకు
చెవులు గడియలువడియెను జెంతఁ జేర
రమ్ము నర్మద! నర్మదా! రమ్ము రమ్ము
నర్మదా! శోష మొందుఁ బ్రాణములు నాకు."

అని మూర్ఛిల్లును. అంత నర్మద "నాథా! నాథా! ఇదిగో వచ్చితిని" అని యూతనిఁ గవుఁగిలించి "అయ్యో! ప్రాణవల్లభుని కెటులుండునోగదా" యని వాపోవును. విదూషకుఁ డాశ్చర్యపడుచు, "అయ్యో! రాజు మూర్ఛాగతుఁడయ్యెను. ఎంతయిక్కట్టు తటస్థించినది. ఈమె నర్మదయే కాఁబోలును!" అని విచారించును. నర్మదయు నామెసఖి నవమాలికయు రాజున కుపచారములు చేయుచుందురు.

ఈలోపున అంశుమంతుఁడు ఇంద్రునియానతిచే జరుగవలసిన రహస్య మేదియో చెప్పుమని చిత్రకేతు నడుగఁగా నాతఁడు, "నిన్న నీవును నేనును సమావేశమైనయప్పుడు జరిగినసంగతు లన్నియుఁ బురందరునితో విన్నవించితిని, అతఁడు మిక్కిలి సంతసించి మాంధాత

తనకుఁ బుత్రసమానుఁ డనియు, ఆతనికుమారుఁడు పురుకుత్సుఁడు తనకు మనుమఁ డగుననియు, తనకు మనుమరాలు కాఁబోవు నర్మదను దాను జూడకయే వారివివాహమున కంగీకరింపననియు, నాగలోకమునకుఁ బోయి నర్మదను దనలోకమునకు దీసికొనిరావలసినదని సెలవిచ్చెను. నర్మద నాగలోకమునఁ గనరాక యిటకు వచ్చితిని. రాజును నర్మదయు సమావేశ మయినవెంటనే నర్మద నింద్రలోకమునకుఁ గొనిపోదును" అని చెప్పెను. పురుకుత్సుఁడు మూర్ఛాగతుఁడయినపుడాతనిఁ గవుఁగిలించి నర్మద నిజసఖితో నాతని కుపచారములు చేయుచుండ, దాంపత్యభంగకృత్యముగా వారి నెట్లువిడఁదీయుదునని చిత్రకేతుఁడు విచారించుచు,

"వజ్రియాజ్ఞ దీర్ప వచ్చును పాపంబు
దీర్పకున్న గొంతు దెగుట నిజము
ముందు, వెనుకఁగూడఁ బోవుచున్నది మది
రెండుతలలపాము రీతిగాను."

అని వచింప నంశుమంతుఁడు

"దంపతులు వీరు సుఖియించుదారి యట్టి
వజ్రికంటెను దెలియంగ వశమె నీకు?
మావులను మల్లె లాలయించు మాధవుండు
తోఁటఁ గాచెడికాపరిపాటి గాఁడె?"

అని యనునయించును. ఇంతలో పురుకుత్సుఁ డించుక లేచి కన్నులు మూసికొని "ఓహో! నర్మదా!

"ఉడుకు నామోము చల్లగ నొత్తి యురము
రమ్ము చేరిచి విపులసౌఖ్యమ్ము నిచ్చి
కౌఁగిలించితి వని కలఁ గాంచినాఁడఁ
గద యభాగ్యునకుఁ గలల కలిమిగాదె?"

అని వాపోవుచుండ విదూషకుఁడు

"రాజా! మహాభాగ్యవంతుఁడవు! ప్రత్యక్షమైన నర్మదనే చూతువు. కనులు విప్పుము" అని యుద్బోధించును. పురుకుత్సుఁడు కనులు తెఱచి తొందరగ నర్మదను కౌఁగిలింప నామె "నాథా! నీ కిప్పుడు దేహమున సుఖముగ నున్నదా" యని ప్రశ్నించును.

"నాసుఖంబున కేమిలే నాతి! నీవు
సత్యమగు నర్మదవొ లేక స్వప్నదృష్ట
నర్మదవొ ముందు చెప్పుము నాదు శిరము
నిలిచినఁజైన సర్వంబు నిలుచుఁగాదె?"

యని పురుకుత్సుఁడు మాఱువలుక నామె "యథార్థముగా నర్మదనే. నీమణియుంగరమును జూడుము" అని యుంగరమును జూపింప దానిని జూచుచు నానందపారవశ్యమునఁ గన్నులు మూసి కొనిపోవుచున్న వని యాతఁ డనెను.

ఇదియేసమయ మని యెంచి—

చిత్రకేతుఁడు అంశుమంతునిదెస నవలోకించి "వయస్యా! తిరస్కరిణి నుపసంహరించి యప్రచ్ఛన్నరూపముతో నీమెను పైకిఁ దీసికొనిపోదును. నీమోహనవిద్యాప్రభావము నొక్కయప్పపాటులో నాసమయమునఁ గనబఱుపవలెను. ఈమె నాకు సహోదరిసుమా! నాకు సెలవిమ్ము" అని వెనుకనుండి వచ్చి గబాలున నర్మదను పై కెత్తుకొనిపోవును. పైకిఁ బోవుచు నర్మద "నాథా! పురుకుత్సా! శివశివా! నాథా! రక్షింపుము" అని యంగలార్చును. ఇట్టులు నర్మద యాకస్మికముగ నదృశ్యయై యూర్ధ్వమార్గమున నెవనిచేతనో కొని పోఁబడుటకు రాజు, విదూషకుఁడు, నవమాలిక, సంభ్రమాశ్చర్యము లచే నెంతయు సంతాపించిరి. పురుకుత్సుఁడు ధనుస్సున బాణము సంధించి చేయునదిలేక బాణమును దనపయినే వేసికొనయత్నింపఁగా

విదూషకుడు వారించి దానిని దనపైఁ బ్రయోగింపుమని హెచ్చరించును. బ్రహ్మహత్యా నొనర్పుమందువా? యని రాజు చెప్ప నాత్మహత్య యంతకన్న మహాదోషమని యెఱుఁగవా? యని విదూషకుఁడు బదులుపలుకును. పురుకుత్సుఁడు నర్మదసఖి నవమాలిక నూఱడించి నాగలోకమునకు నామెను బంపివేయును. అంత వేదయోపనియున్నది తొందరగా రమ్మని దేవిగారి ముదలయయినది రమ్మని పట్టమహిషి సుమతిచెలికత్తె కల్యాణివచ్చి నివేదించెను. రాచకార్యము నేదియో సఖుఁడును దానును బరిశీలించుచుండిరని చెప్పుమని రాజామెను బంపివేయును.

అసలు పెండ్లియొక్క వార్త యిటువంటి పైదుఃఖములకన్నిటికి నుచ్చాటనమంత్రము సుమా! వయస్యా, అన్నివిధముల దేవిగారు నిన్ను సుఖపెట్టుచుండ నీ వన్యకాంత నపేక్షించుట యుచితమా?'' అని విదూషకుఁడు రాజును మందలించును.

''సుమతితో నిరువదిసంవత్సరములనుండి సంసారము చేయుచున్నను నొక పుత్రుఁడయినను లభింపలేదు. సంతానకాంక్షచే నన్యకాంతాసక్తుఁడ నైతిని గాని వేఱొండు కాదు. ఇట్టిచో అత్యంత సౌందర్యవతి యగునర్మద నా కాసఁగొలిపి తుద కిట్లుచేసిపోయినది. ఆమెను గాంచునాశ నాకు లేదు. సంతానాపేక్ష మొదలే లేదు. ఏమి చేయుటకుఁదోఁచకున్నది'' అని పురుకుత్సుఁడు సమాధాన మొసంగెను.

''ఆశలన్నియు నడుగంటినప్పుడు హరినామస్మరణముకంటెఁ జేయునది లేదు'' అని విదూషకుఁడు హరినారాయణ, హరినారాయణ అని పాడును. తెరలో నట్టిధ్వనియే వినవచ్చెను. వీణ వాయించుచు నారదమహాముని వారి యెదుటఁ బ్రత్యక్షమయి ''ఇంద్రలోకమున నింద్రునిసన్నిధి నొకభూలోకరాజన్యునిచరిత్ర మొకచిత్రనాటకముగ నాడఁబడుచున్నది. దానిని జూడ మనుమఁడవగు నిన్నుఁ దీసి

కొనిరమ్మని మహేంద్రుఁడు నన్నుఁ బంపియున్నాఁడు. త్వరగ బయలు దేఱుము" అని యాదేశించెను. పురుకుత్సుఁ డామునీంద్రుని గౌరవించి తనచరిత్రమే యొకనాటకముగ నున్నదని తనగోడునెల్ల నేకరువుపెట్టి

"ముద్దుటుంగరములు మురిపెంపుఁగౌఁగిళ్ళ
మదులు మార్చుకొంటి మదియు నేను
త్రాడుగట్టినట్టి యాలోటు లేకుండ
గొంతుత్రాడు వోసి యింతి పోయె."

అని మనవిచేయును. ఇంద్రునియాజ్ఞ నెఱవేర్చుటచే నాతఁడు సంతసించును. ఆతనియానతిమేరకు నిన్నుఁ గొనిపోవుటచే హరి నామస్మరణపరాయణుఁ డగునేను సంతసింతును. ఇందుచే నీమనోరథ సిద్ధియగును లెమ్ము" అని త్వరపెట్టి నారదుఁ డాకాశగమనమున నాతనిఁ గొనిపోవును. ఈసంగతుల నంతఃపురమునఁ దెలియఁజేయు మని విదూషకునికి రాజు ముదల యొసఁగును.

చతుర్థాంకము.

ఇంద్రుఁడు నర్మదాపురుకుత్సుల నాకలోకమునకు రప్పించుటకుఁగల ముఖ్యకారణము: చిత్రకేతునివలన వారి పరస్పరానురాగ వార్త వినినతరువాత శచీపురందరులకు నర్మదాపురుకుత్సుల యన్యోన్యానురాగములలో నెవరిది బలీయ మనువిషయమున వివాదము ఘటిల్లెను. నర్మదయనురాగము నిర్వ్యాజము నిర్భరము నని, పరమగంభీరమైన ప్రేమ యెప్పుడును మాటలచే వెల్లడింపఁబడునది కాదని శచీదేవివాదము. పురుకుత్సుని ప్రేమయే బలిష్ఠమని మహేంద్రుని వాదము. దీనిని ప్రత్యక్షముగఁ బరీక్షించుటకే యీయంకమందలి విచిత్రనాటకము కల్పితమయినది. ప్రేక్షకులయెదుట దేవాలయములో నుండునట్లు త్రిపురసుందరీప్రతిమ నిలిపి సూత్రధారునిచే నియమితుఁడైన చిత్రవర్ణుఁడను సేవకునిచే దేవీస్తుతి నొనరింపఁజేయుట

కన్న మఱొండుని శేషము లిందుఁ గానరావు. నర్మదయే త్రిపురసుందరిగఁ బ్రదర్శితమయినది. అచ్చముగఁ ద్రిపురసుందరివలెనే మిక్కిలి సంయమనముతో ఆపాత్రము నభినయింపనిచోఁ దీవ్రముగ శిక్షింతు నని యింద్రుఁడు నర్మదకు ముదల యొసఁగి సూత్రధారునిచేఁగూడఁ జెప్పించును. ఇంద్రుఁడు, శచీదేవి, సూర్యుఁడు, చంద్రుఁడు, బృహస్పతి, నారదుఁడు, పురుకుత్సుఁడు నాటకమందలి ప్రేక్షకులుగ నాసీను లగుదురు.

అహల్యావృత్తాంతము మనమున నిడికొని శచీదేవి పురందరుని, తారాగమనసంగతి నుద్దేశించి బృహస్పతి చంద్రుని వ్యంగ్యముగ దెప్పిపొడుచుటలుఁగూడ నిందు మనోహరముగఁ జిత్రింపఁబడినవి. సూత్రధారుఁడు నాటకము నారంభించుటకు మునుముందు ఇంద్రుని యాజ్ఞ నభ్యర్థించును. అది యిదివఱకే యియ్యఁబడినదని యింద్రుఁ డనునంతలో నారదుఁడు తుమ్మును. ఇంద్రుఁ డాతనిఁగని "ఋషిసత్తమా! తాము తుమ్మితిరే. నాటకప్రయోగము బాగుగ నుండక పోవునో లేక మనము నాటకమును సాంతముగఁ జూచుట సంభవింపదేమో" యని వచించును.

> "ఎవ్వఁడు నిర్గుణుం డగు నహీనశుభోన్నతసద్గుణాఢ్యుఁడై
> యెవ్వఁడు దృశ్యమూర్తి యగు సృష్టిచరాచరవస్తువాసియై
> యెవ్వఁ డధోక్షజుండునగు నెవ్వఁడు ఱొమ్మునఁ గాంతఁగట్టినాఁ
> డవ్విభుఁ డార్తిశార్తిపరిహర్త యొసంగెడుమీకు మోక్షముల్."

అని నాందిపద్యముఁ జదివి సూత్రధారుఁడు నాటక ముపక్రమించును.

త్రిపురసుందరీప్రార్థనము మునుముందు గావించుట యావశ్యకమని నటీసూత్రధారులు

"దుర్గ! సంరక్షితాశ్రితవర్గ! విష్ణు
నామసంకీర్తనవిసర్గ! నవవిలాస
చాకచక్యచలితభర్గ! చరణసేవ
కులము వందనములను గైకొనుము తల్లి!"

అని పాడుచుఁ దెరయెత్తఁగ నాలయములో నర్మద ప్రతిమవలె నధిష్ఠితయై కానవచ్చును. అంతఁ బురుకుత్సుఁడు (తనలో) ఏమిది, ఏమిది, ఏమిది! నా ప్రాణవల్లభయైన నర్మదాయేమి? హా! నర్మద వలెనే కాన్పించుచున్నది. (లేచి తొట్రుపాటుతో) అయ్యయో నర్మదయే కాఁబోలును! ఆహా యిచట కెట్లువచ్చెనోకదా! ఛీ! నర్మద కాదేమో?

"మృత్యువాతను బడినట్టి యెగిరిపోవు
నర్మదను నేను తిరిగి కాంచఁగఁగలనె?
అగ్నిదేవుఁడు గ్రహియించు నాహుతితతి
తిరిగి గ్రహియింపలేనట్టితీరు గాఁగ."

అని కడుంగడు తొట్రుపాటు నొందును. సూత్రధారుఁడు మరల

"మాతా! శీతాద్రిసుసం
జాతా! స్ఫీతాంబకజలజాతా! ప్రూత
ఖ్యాతసుగుణసంఘాతా!
నాతాపముదీర్పుము భృతనతజనజాతా!"

అని దేవీస్తుతి గావించును. ప్రతిమకేసి చూచుచున్నకొలఁదిఁ బురుకుత్సునిసందియములు, ఆరాటములు ప్రవృద్ధములు కాఁజొచ్చెను. అంత నాతఁడు "ఈమె నాకు సుఖప్రదాయిని గనుక నా కిప్పింపుమని యింద్రు నడిగిన దైన్య మగునుగాని యీామె యెవ్వ రని యడిగిన బాధ లేదనుకొనెదను" అని విహ్వలత నొందసాగెను. ఆతని సంభ్రమమును గాంచి యింద్రుఁడు "పురుకుత్సా! గాలిచేఁ గొట్టు

కొను కేతనమువలె నేల యట్లు సంభ్రమించుచుంటివి ?" అని ప్రశ్నించును. (చేతులు జోడించుకొని) "అయ్యా ! ఈ త్రిపురసుందరీవేష మభినయించెడువార లెవరో నేనడిగిన మన్నింతురుగాక" యని పురుకుత్సుఁ డనెను. ఇంద్రుఁడు నవ్వుచు "సూత్రధారు నడుగవలసిన మాట నన్నడిగెద వేమి ?" అని ముదలకించును. "దేవా ! క్షమింపుము. సూత్రధారు నడుగవచ్చునా ?" యని పురుకుత్సుఁ డన "ఎందులకు నీ కంతతొందర" యని యింద్రుఁడు చెప్పి (అపవారించి) "దేవీ ! చూచితివా పురుకుత్సునివికారము" అని శచీదేవితో ననును.

అంత నారదుఁడు (తనలో) "ఆహా ! అంతతొందర యెందులకని సహస్రాక్షుఁ డాక్షేపించుచున్నాఁడే ! రెండుయామముల రాత్రి యుండఁగనే వడివడిగఁ బోయి మునికొంపదీసినప్పు డీశాంత మితని కెక్కడకుఁబోయెనో" అని గొణిగికొనును.

పురుకుత్సుఁడు తాలిమి లేక సూత్రధారునికడ కేఁగి యందఱు నవ్వుచుండ "ఓయీ ! నర్మదావేష మభినయించువా రెవరు ?" అని ప్రశ్నించును. "రాజేంద్రా ! ఇచట నర్మదావేషము లేదే" అని సూత్రధారుఁ డన నాతనిచేతులను బట్టుకొని "నర్మదావేషము గాక యథార్థనర్మదయే కద!" అని తొట్రుపాటుతోఁ బురుకుత్సుఁ డనును.

"రాజా! మీయభిప్రాయము నాకు తెలియకున్న" దని సూత్రధారుఁ డనును. అంత పురుకుత్సుఁడు (తనలో) "ఒడలు తెలియక నాయభిప్రాయమే నే నెఱుఁగనప్పుడు నాయభిప్రాయము వీనికిఁ దెలియకపోవుట వింతకాదు." (ప్రకాశముగా) "అయ్యా ! త్రిపురసుందరీ వేష మభినయించువా రెవరు ?" అని యడుగును. "అయ్యా! క్షమించుఁడు. అట్లు చెప్పుట సామాజికశాసనమునకు విరుద్ధము. అయినను తాము రాజేంద్రు లాజ్ఞాపించితిరి కాన..." అని సూత్రధారుఁ డనునంతలో నింద్రుఁడు "ఏమీ సూత్రధారా ! విశ్వకర్మచే నిర్మింపఁ

బడిన బంగరుబొమ్మ కాదా ?" అని యందివ్వఁగా, సూత్రధారుఁడు "చిత్తము, ఆసంగతియే మనవిచేసికొనఁబోవుచున్నాను" అని వచించును. పురుకుత్సుఁడు "విశ్వకర్మచే నిర్మింపఁబడిన బంగరుబొమ్మయా యిది ? (తనలో) నాదియు బంగారుబొమ్మయే కదా ! అయిన నది విశ్వకర్మచేఁగాక విశ్వకర్తచే నిర్మింపఁబడినది. ఓహో విశ్వకర్మా ! సృష్టికర్తసామర్థ్యముకన్న నీసామర్థ్యమే యెక్కువగనున్నది."

"అన్నివిధముల సారూప్య మందునట్టి
ఘటములను జేయఁజాలఁ డాకంజభవుఁడు
నాతి నర్మద ప్రతిబింబమై తనర్చు
ప్రతిమ నిర్మించు నీ కివే వందనములు."

అని కొనియాడును. "అయ్యో! నర్మద యని యెంతగా భ్రమసితిని; చిట్టచివరకు బొమ్మను జూచి నర్మదయని సంతసింపవలసివచ్చెను. నిజమైననర్మదను గాంచి సుఖించుమహాభాగ్యము నా కీజన్మమందు లేదుకదా !

"బొమ్మ నీక్షించి నాముద్దుగుమ్మ యంచు
నెంచి చివరకుఁ బండ్లిగిలించినాఁడ
నెండమావుల నీరంచు నెంచి యలికి
చతికిలంబడు దాహపీడితునికరణి."

ఆహా ! ఆప్రతిమ యెంతదివ్యదర్శనమిచ్చుచున్నది. సృష్టించిన విశ్వకర్మయైనను నిది ప్రతిమగాక యప్రతిమకళాకలితయైన కాంత యని భ్రమపడవలసినట్లున్నది" అని పరిపరివిధముల భ్రమింతుఁడగుచున్ననాతనియవస్థను గని, బృహస్పతి "రాజేంద్రా ! మఱచిపోయినవిద్యను తిరిగి యాకర్షించువానివలె నంతయుస్తిమితముగ నున్నటిదేమి?"యని ప్రశ్నించును. "తరలిపోయిన భార్యను దిరిగి తెచ్చుకొన్న నీకన్నుల కట్లేయుండును" అని చంద్రుఁడు తనలో గొణిగి

కొనెను. "మఱచిపోలేదు ; మఱచిపోవుట కవకాశము లేదు. తిరిగి తెచ్చుకొనుట కిసలేలేదు" అని పురుకుత్సుఁడు వచింపఁగా ఇంద్రుఁడు నవ్వుచు "రాజేంద్రా! ఏదైనా కథ పొందుచుచుంటివా?" అని పరిహాసించును. "నేను కథ పొందుచుటలేదు గాని యీప్రతిమ నా కనులను పొందుచుచున్న దని చెప్పిన మీకందఱకుఁ గథగ నుండును గద! మహేంద్రా! ఇది యథార్థమయిన ప్రతిమయేనా?" అని పురుకుత్సుఁ డడుగును "నీ వాలోచించుకొనరాదా! మాటలుగాని యభినయముగాని దేనియొక్క ప్రయోజనము నవసరములేని పాత్రము గనఁబఱుచుటకు ప్రతిమ చాలదా? యథార్థమేనా యని యిన్ని మాఱు లడిగెదవేమి?" యని యింద్రుఁడు సమాధానమీయ—

"మహేంద్రా! నే నింద్రజాలమునఁ బడియుంటినిగదా! ఇఁక సిగ్గువిడిచి చెప్పెదను. ఉరగలోకమందు వరించి, భూలోకమునఁ బరిరంభసౌఖ్య మనుభవించుచుండఁగఁ గోలుపోయిన నాకాంతాశిరో రత్న మగునర్మదయే యని భ్రమియింపఁజేయుచున్న యీబంగరు బొమ్మను సమీపించి కనులారఁ జూచుటకు సెల వొసంగుఁడు" అని పురుకుత్సుఁడు ప్రార్థించెను.

"అంగీకరింపవచ్చునా" యని యింద్రుఁడు శచితోఁ బలుకఁ "గానిమ్ము" అని యామె పలుకఁ బురుకుత్సుఁడు తొట్రుపాటుతోఁ బ్రతిమను సమీపించును.

"దేవీకటాక్షమును గోరి త్రిపురసుందరి నే నిచ్చటఁ బ్రార్థించుచుండ మీ రేలవచ్చితిరి?" అని సూత్రధారుఁ డన "నేనును దేవీకటాక్షమును బ్రార్థింపవచ్చితిని" అని పురుకుత్సుఁ డనెను.

"నాటకరంగస్థలమున కితరులు రాఁగూడదు. మానాటకమున కభ్యంతర మేలకలిగించెదరు" అని సూత్రధారుఁడు వారింపఁబోవ, "అభ్యంతర మేమియు లేదు. ఈత్రిపురసుందరి కాదు

ఈత్రిలోకసుందరిని ప్రార్థించుటకు వచ్చిన నన్ను మీనాటకములోని మఱియొకవేషధారిగా భావింపుము" అని పురుకుత్సుఁడు వచించును.

శచీదేవి (నవ్వుచు) "మహేంద్రా! కాంతలను స్వాధీనపఱచుకొనుటకుఁ బురుషు లెన్నియసందర్భవేషములనైన వేయుదురు సుమా!" యని పలుక నింద్రుఁడు తలపంకించి యుస్సురనుచు (తనలో) "ఆహా! శచి యహల్యావృత్తాంతమునే తిరిగి యుద్ఘాటించుచున్నది" అని విచారించును.

"శచిచుఱుకుమాటచే నొచ్చి జంభవైరి
కనులఁగొలుకులఁ గెంపులు గ్రమ్మ గ్రాలు
ఖరకరోజ్జ్వలకిరణవికాసమ్ముదుల
తరుణశోణసహస్రపత్రములకరణి."

అని బృహస్పతి తనలో భావించును.

కార్యము శ్రుతిమీఱుచున్నదని విసుగుచెంది యింద్రుఁడు "నాటక మారంభింపకుండనే ప్రయత్నమునకు విఘ్నము కలిగినది. కావున సూత్రధారా! మీరు పొండు" అని యాజ్ఞాపించును. పురుకుత్సుఁడు "అయ్యో! వద్దు, వద్దు. ఈబంగరుబొమ్మకూడ నీనాటకపాత్రలలో నొకటిగనుక దీనిని వారు తీసుకొనిపోవుదురేమో! కటాక్షింపుము" అని ప్రార్థించును.

"ఇది యిక్కడనే యుండును. మీరు పొండు" అని యింద్రుఁడు పలుక నటీసూత్రధారులు వెడలిపోదురు.

పలువిధములఁ బ్రతిమను జూచి తబ్బిబ్బులుపడుచున్న పురుకుత్సు నుద్దేశించి మహేంద్రుఁ డంత "పురుకుత్సా! అనవసరముగ నాటకమునకు విఘ్న మొనరించుటయేగాక మాకుఁగూడ సంతాపము కలుగఁజేయుచుంటివి. ఇటు రమ్ము. చాలు. ఆహా! విచిత్రచరిత్రుఁడవు" అని వచింపఁగా పురుకుత్సుఁడు "మహేంద్రా! క్షమింపుము. నేను విచిత్రచరిత్రుఁడనే.

"ఎట్టులో సర్పలోకమున కేఁగి వెలందుక నెట్లొ చూచి నే
నెట్టులొ ధాత్రి కేఁగి మఱి యెట్టులొ దానినిఁ గౌఁగిలింపఁ దా
నెట్టులొ పోయె నెచ్చటకొ యెట్టులు బొమ్మను జూడనయ్యెనో
ఎట్టులు ముందు కాఁగలదొ యిన్నిటికంటె విచిత్ర మేమగుణ్."

అని తిరిగి ప్రతిమచుట్టు రెండుమూఁడుసారులు తిరిగి, "ఆహా! ఏమిది ?"

"ఎదుట నున్ననైన నిటు ప్రక్క నటు ప్రక్క
నున్న నన్నె చూచుచున్నయట్లు
కానుపించుచుంట నే నిది ప్రతిమ గా
దంచు నెంచెదను యథార్థముగను."

అని కొంచెము సమీపించి

"ఆ ముఖంబునుండి యంభోజవాసన
వచ్చుచుంట నద్ది ప్రతిమ గాదు
చేతఁజేయఁబడిన చూతఫలంబున
కెటులు సౌరభంబు ఘటనపడును ?"

అని నిశ్చయించును. ఇంద్రుఁ డిది కనిపెట్టి (తనలో) "ఆహా! యితఁడు ప్రతిమ కాదని నిశ్చయించుకొనుచున్నాఁడుగదా !" అని తలంచి (ప్రకాశముగా) "పురుకుత్సా! వెనుకవదలినభ్రమను తిరిగి గ్రహించుచుంటివా ? శిరోజములందలి కమలములయొక్క గంధమును ఆస్యాంభోజగంధమని భ్రమపడుచుంటివా ?" అని ముదలకించెను. పురుకుత్సుఁడు మరల

"తొంగలించెడు చెప్పలతుదలయందు
చెమ్మకణములు నిలిచెను ప్రతిమ గాదు
మించుతామరరేకుల మీఁదఁ దేనె
మంచుకణములు భాసించునాడ్కి గాఁగ."

అని వచింప "పురుహుతా! ఎంత వెఱ్ఱివాఁడవు. దానికనులు ప్రశస్తమైన మణులచే నిర్మింపఁబడినవి. అమూల్యమణులు నీరు గ్రమ్ముట సహజమే. అదిగాక సమీపమందు చంద్రుఁ డుండుటచేఁ జంద్రకాంతమణులచేఁ జేయఁబడిన తెల్లగ్రుడ్లు స్రవించుచున్నవి. చంద్రా! యీ రాజచంద్రుని భ్రమకు నీవు కారణమైతివి గనుక నీపాటికి నీలోకమున కేఁగి సుఖింపుము" అని యింద్రుఁ డాదేశించును. అంత రాజు నాశీర్వదించి చంద్రుఁడు, నట్లే సూర్యుఁడు, బృహస్పతి వెడలి పోదురు. ఎప్పటికిఁ దన భ్రమలు తీఱకున్నందునఁ బురుహుతుఁడు తుదకు "ప్రతిమ యగునో కాదో యను సంశయమును బాపుకొనుటకును, సుఖమొందుటకును నా కొకయుపాయము తోఁచుచున్నది.

"దానిచరణాంబుజంబులపైని శిరము
భళ్లు మని కొట్టుకొన్నచోఁ బ్రతిమ యైన
తల పగులును, బాధలు తీఱు లలి సుఖింతుఁ
బ్రతిమ గాకున్న సుఖము చెప్పంగవశమె?"

అని తన కిరీటము దీసి చేతఁ బట్టుకొని "హా! నర్మదా!

"రతిని గలిగినబడలిక ప్రాలి నీదు
చనులఁ దలఁ గ్రుచ్చి నిద్రించి సౌఖ్యమొందఁ
దగిననేను నీప్రతిమపాదముల నాదు
తలనుగల రక్తమున నయ్యో! తడుపవలసె."

హరహరా! యని తలఁ గొట్టుకొనఁ బ్రయత్నించుచునంతలో ఇంద్రుఁ డాతనిచేతిని బట్టుకొని నారదునిఁ జూచి "మునీంద్రా! మాము నాయం దనుగ్రహించి యీతని వెంటనే భూలోకమునకుఁ దీసికొనిపొం" డని ప్రార్థించును. నారదుఁడు రాజుచేతిని బట్టుకొని తీసికొనిపోవుచుండ "మునీశ్వరా! ప్రతిమ నింకొకసారి చూడనిమ్ము శివ శివా!" అని క్రిందికిఁ బోవును. అంతఁ దటాలున దేవళమునుండి బయ

టికి వచ్చి నర్మద మహేంద్రునిపాదములపయిఁ బడి, కొండంతయా శలు పెట్టుకొన్నఁ దన్నుఁగూడఁ దననాథునితో భూలోకమునకుఁ బంపకపోతిరే" అని యంగలార్చును. ఇంద్రుఁడు "నర్మదా! అధైర్య పడకు. నీవుఁ బురుకుత్సునియెడలఁ గల ప్రేమ యెంతయో యిదివఱ కెఱుంగుదుముగాని పురుకుత్సునికి నీయందుఁ గల ప్రేమ యెంతయో మాకుఁ దెలియకపోవుటచే నీచిత్రచరిత్రను నడిపింపవలసివచ్చినది. నీ వదృష్టవంతురాలవు. తగుసమయ మాలోచించి నిన్ను భూలోక మునకుఁ బంపెదను. విచారపడవలదు. యథార్థముగ నీవు సుఖపడఁ గలవు. ప్రొద్దుపోయినది. శ్రమపడితివి. లోనికి పొమ్ము" అని చెప్పెను.

"నర్మదా! జడువకుము. నీమనోభీష్టము నెఱవేఱును" అని శచీదేవి మఱింత ధైర్యము చెప్పెను.

"నేను నిశ్చయముగ ధైర్యమున నుండవచ్చునా" యని నర్మద పలుక "అవశ్య ముండుము" అని శచీపురందరు లభయ మొసంగ నర్మద సెలవు తీసికొని నిష్క్రమించును.

ఇంద్రుఁడు శచీదేవిని జూచి "దేవీ! పురుకుత్సుని ప్రేమ యెట్టిదో కనిపెట్టితివా? నర్మదప్రేమయే యెక్కువ యని నాతోఁ బంతము వైచితివి కదా! ఇంకను నీపంతమే నెగ్గినదని వాదింతువేమో! కానిమ్ము నీపంతము నెగ్గుటయే నాకును బరమసంతోషము. మిక్కిలి ప్రొద్దుపోయినది. లోని కేఁగి శయనింతము" అని యామెను గౌఁగి లించికొని

"నీదు సౌందర్యవిభవంబు నిశ్చలముగఁ
గాంచఁ గనులు సహస్రంబు కలిగినటులు
గాఢపరిరంభసౌఖ్యంబు గాంచుటకును
బాహువులుఁగూడ వేయి కావలసె నాకు."

అని చెప్పెను. "అదియెంతపని! మీరు తలంచుకొనినయెడల మఱియొక యేమునినైనను గటాక్షింపఁగలఁడు" అని శచి మాఱు పలుక నిద్దఱు నిష్క్రమింతురు.

పంచమాంకము

నారదుఁడు భూలోకమున డించి పోయినతరువాతఁ బురుకుత్సుని పరిస్థితి మఱింత పాడయ్యెను. అతఁడు తాపజ్వరమునకు లోనయి మంచముపట్టెను. ఎవ రెన్నిచికిత్సలు చేసినను నుపకరింపవయ్యెను. తన కౌషధమే యక్కఱలేదని యాతఁడు మందులఁ గొన నిరాకరించెను. రాజుగారి యనారోగ్యస్థితికి వాస్తవకారణ మెఱుంగనేరక పట్టమహిషి సుమతి తనసఖి కల్యాణిద్వారా రాజుగారిప్రియసఖుఁడు విదూషకుని నుండి కొంతసమాచారమును వెలికిఁ దీయఁ బ్రయత్నించెను. రాజు గారిభయముచే నాతఁడు రహస్యమును బయటఁబెట్టుట కిష్టపడఁ డయ్యెను. పురుకుత్సుని రాజమందిరమునందే విదూషకుఁడు రాజు గారిని విడిచి దూరముగా నున్నప్పుడు కల్యాణి ప్రయత్నించియు సంగతుల నెఱుంగఁజాలక రాణియొద్ద కేఁగి అమ్మా! "నర్మదా, మణియుంగరము" అను రెండుమాటలు తప్ప మఱేమియు నాతనినోటి నుండి బయటికి రాలేదు. చిట్టుతట్టను ముందుపెట్టి మలపగేదెను పాలు పితుకువిధమునఁ దినుట కేమైన నీతనిముందుఁ బడవైచినయెడల నీ రహస్యము మనము గ్రహింపవచ్చు ననుకొనెదరు. నేను పోయి ఫల ములను తెచ్చెదను" అని వెడలిపోయెను.

అంత సుమతియే విదూషకునితో స్వయముగ సంభాషింప మొదలిడి "శిఖశేఖరా! నీ వెప్పుడైనఁ గాశికిఁ బోయియుంటివా? ఆకాశగంగ యెచ్చటఁ బుట్టి, యెచ్చటకు వచ్చి, యెక్కడకుఁ బోయెనో యెఱుఁగుదువా?" అని ప్రశ్నించెను. ఇంతలోఁ గల్యాణి వచ్చి "అయ్యా! ఈఫలములను తీసికొనుఁడు" అని యాతనియెదుటఁ

బెట్టెను. ఆతఁడును "కల్యాణీ! నామనస్సువంటిఫలములనే యిచ్చితివి" అని ప్రశంసించుచు రాణితో "అమ్మా! ఆకాశగంగ స్వర్గమునఁ బుట్టి రాజశేఖరునిచేఁ దలపైఁ బెట్టుకొనఁబడి యంతట భూలోకము నకు వచ్చి, తరువాతఁ బాతాళలోకమునకుఁ బోయెను" అని వాక్రుచ్చెను.

"నర్మదయో ?" అని సుమతి మరలఁ బ్రశ్నించెను.

విదూషకుఁడు (తల వంచుకొని పరధ్యానముగా) ఉరగలోకమునఁ బుట్టి, భూలోకమునకు వచ్చి మనరాజశేఖరునిచేఁ గౌఁగిలించుకొనఁబడి తరువాత రాక్షసునిచే నూర్ధ్వలోకమున కెత్తుకొనిపోఁబడెను" అని చెప్పి, వ్రేలు కఱచుకొని తనయజాగ్రత్తవలన నీరహస్యము బయటఁబడినందుకుఁ బరితపించి, యక్కడ నుండఁగూడదని (ప్రకాశముగా) అమ్మా! నేను రాజుగారియొద్దకుఁ బోవలెను. సెలవిమ్మ" అని వేఁడికొనెను.

"రాజుగా రిప్పుడే పథ్యము పుచ్చుకొన్నా" రని యామె చెప్పునంతలో కల్యాణి వచ్చి "అమ్మా! భోజనముకూడ నైనది. నేను చూచివచ్చినాను" అని చెప్పెను.

"నీవు పోయి యామునను జాగ్రత్తగఁ బట్టుకొని తీసికొనిరమ్ము" అని సుమతి యామెను బంపి విదూషకునితో "విప్రవర్యా! తన యిష్టమున్నకాంతతోఁ దాననుభవింపక యనవసరముగ నీమనఃఖేదమును, నీదేహవ్యాధియును రాజుగా రెందుకుపెట్టుకోవలెను ?" అని పలికెను.

అంత నాతఁడు "అమ్మా! ఇఁక దాపఱిక మెందుకు? అతని లోపెంతమాత్రము లేదు. ఆకాంత యీభూలోకములోనే లేదు. మఱి యెచ్చటఁగూడ నున్నట్లులేదు. ఆమాదిరిప్రతిమ యొక్కటి యింద్రునికచ్చేరిలో నున్నదని రాజుగారు నాతో నీమధ్యనే చెప్పి

నారు. ఆప్రతిమను జూచుకోరికయే, ప్రాణరక్షణమందు విరక్తి గలిగించుచున్నది. రాజుగారు కల్యాణి నానుకొని వచ్చుచున్నారు. ఆహా! ఏనుఁ గెత్తఁబడినది కదా!" అనెను.

పురుకుత్సుఁడు వచ్చినంతనే సుమతి "నాథా! నమస్కారము. మీకు భోజన మేమయిన హితవుగ నున్నదా?" అని ప్రశ్నించెను.

"దుష్టజనులకు నీతివాగ్ధోరణివలె
కఠినమానసున కనూనగానమువలె
విరసజనులకుఁ గవితానివేదనంబుఁ
బోలె జ్వరితున కగుఁగాదె భోజనంబు."

అని పురుకుత్సుఁడు వచింప, విదూషకుఁడు "అమ్మా! పరస్త్రీని వలచి దానికొఱకుఁ దపించువానికి భార్యయొక్క మందలింపుమాటల వలెనే తాపజ్వరపీడితుఁ డయిన మహారాజుకు భోజన మహితముగానే యుండునుగదా!" యని పలికెను.

సుమతి రాజును జూచి "నాథా! మనకిద్దఱ దొక్కశరీరమే కదా! ఒకే దేహ మయినచో మనస్సు నొక్కటిగనే యుండవలెను గదా!" ఇత్యాదిగా సంభాషింప మొదలిడ "దేవీ! న న్ననుమానించుచుంటి వేమి? మన సొకటియుండుటచేతనే దేహములు రెండైన నొక్కటియే యనిపించుకొనుచున్నది" అని రాజు బదులుచెప్పెను.

విదూషకుఁడు "దేవీ! మహారాజుగారి వ్రేలి యుంగరమును జూడుము. బంగారమును మణియును గలిగియున్నను నుంగర మొక్కటియే యని యనిపించుకొనుట లేదా?" అని చప్పున వ్రేలు కఱచుకొనెను.

రాజు తత్తరముతో ఉంగరమును దాఁచఁబోయి "ఛీ, బ్రాహ్మణుఁడా! అనవసరమైనమాటలు నీకేల? దేవీ! దేవీ! అతనితో నేమి?" అని మూఁజిడించెను.

నర్మద యొసంగిన మణియుంగరమదియే యని కల్యాణియు, సుమతియు నిశ్చయించుకొనిరి. సుమతి (అపవారించి) "విప్రవర్యా! నా కాంతునివ్రేల నుండవలసిన యాతనియుంగరము కనఁబడుటలే దేమి? అది నర్మద కీమహానుభావుఁ డిచ్చెనా?" యని వచించెను. "చెట్టు కదిపినమాత్రముననే నేరేడుపండ్లు ఝల్లున క్రిందకు రాలునట్టు లే మాత్రముకదిపినను, పట్టులేని నామనస్సునుండి రహస్యము లన్నియు జాఱిపోవునుగాన" అని విదూషకుఁ డనునంతలో, రాజు "ఛీ మూర్ఖా! రహస్యము అని ప్రేలుచుంటివి. రహస్య మేమున్నది" అని మండి పడును. "నాథా! రహస్య మేమియును లేదుకద! రహస్య మేమో యని సంకోచించుచుంటిని సుమా!" అని బలాత్కారముగ రాజు నొద్దనున్న యుంగరము లాగికొనెను.

"నాదు పరభామినీవాంఛ నాతి కిపుడె
బయటఁబడియె నిదర్శనప్రకట మగుచు
నాదుత ప్పింక నొప్పుకొనంగవలెను
దొంగిలినసొత్తుతోఁ జిక్కు దొంగవలెను."

అని తనలోఁ బురుకుత్సుఁడు పరితపించును.

సుమతి: "నాథా! ఎంతప్రశస్తమైనమణిని సంపాదించితివి?" అని దెప్పిపొడుచును.

రాజు: "నూరుకొని త్రాగుటకుఁదప్ప నా కిఁక దీనితోఁ బ్రయోజన మేమున్నది? అహా! చిత్తమా! ఎన్ని బాధలకు లోనయితివి.

"నర్మదాక్షోభ మొకవైపు నాతి దూరు
నేమొ యనుచింత యొకవైపు నీజ్వరార్తి
యొక్కదిశ నుండ నుడికెద నుష్ణకాల
మందు త్రేతాగ్నిమధ్యస్థయాజివలెను."

అని తనలో మఱింత కుమిలిపోవును. విదూషకుఁ డపవారించి

యీమణి యింద్రుఁడిచ్చెనని బొంకుమని రాజున కుద్బోధించెను.

పురుకుత్సుఁ డపవారించి, "ఇంద్రుఁ డీమణిని నాకిచ్చె నని బొంకుమనెదవా? నే నింద్రలోకమునకుఁ బోకమునుపే "నర్మద నీ కిచ్చినమణియుంగర మిచ్చెదవేమో సుమా!" అని కల్యాణి విను నట్లు నీ వానాఁడు నాకు చేసినహితబోధనచేతకదా యింత మునిఁగి నది! అయినను

"ఎప్పుడైనను నర్మద నేను గలియు
నాశ నాకున్న బొంకంగ నగును జీవి
తాశయే లేని ప్రబలరోగార్తునకును
మందుమాకులతోఁ బని యెందుఁ గలదు?"

అని విదూషకునితో ననెను. అంత సుమతి "నాథా! ఈయుంగర మును స్పృశింప నే నర్హురాలను గాను. నీవే తీసికొనుము. (ఇచ్చుచు) నే నొక్కమాట చెప్పుచున్నాను వినుము. తాము స్వతంత్రులు. తమ కెవ్వరిపై నయిన మక్కువ యున్నచో నాకాంతను మీరు స్వేచ్ఛగా ననుభవింపవచ్చునుగాని నే నేమందునో యనుభయము లేశముగాని మీ కవసరము లేదు. అటు లభ్యంతరము పెట్టుదానను గాను. నామాట విని చింత పెట్టుకొనక, వ్యాధిని వృద్ధిపఱుచుకొనక నీమనోభీష్టమును దీర్చుకొనుము" అని స్పష్టముగాఁ జెప్పివైచెను.

దానికి రాజు "దేవీ! నీ వెంతమాత్రము సంశోచింపఁ బనిలేదు. నీసవతి భూదేవియేతప్ప మఱెవ్వరు లేరు. కావున నీవు పరితపింపవలసిన పనిలేదు" అని చెప్పి (ఉస్సు రనుచు,) జ్వరముతగిలెడువేళ యైనది కాఁబోలు. ముక్కు, చెవులు, నోరు, ఒడలంతయుఁగూడ నార్చుకొని పోవుచున్నవి. ఆహాహా! తాప మధిక మగుచున్నది" అని విలపింప సుమతి, కల్యాణియు నాతని కుపచారములు చేయఁదొడంగిరి.

సుమతి విదూషకునితో "నీవు పోయి వైద్యునిఁ బిలువుము"

అని చెప్పఁ బురుకుత్సుఁడు వలదని చేయి యూపును.

విదూషకుఁ డాతనినాడి చూచి "అమ్మా! యీదినము జ్వరము నిన్నటికంటె మఱింత హెచ్చుగా వచ్చినది" అని చెప్ప,

"ఏమిచేయుదును. ఔషధము సేవింపుమన్న వలదనును. ఈ సమయమున నేమహానుభావుఁడయిన వచ్చి నాకాంతుని జ్వరబాధ నివర్తింపఁజేసిన నేను సుఖంతునుగదా!" అని సుమతి చింతించెను.

ఇట్లుండ స్వర్గమున బృహస్పతి దివ్యదృష్టివలనఁ బురుకుత్సుని పరిస్థితి చాల ప్రమాదకరముగ నున్నదని తెలిసికొని యింద్రుని హెచ్చరింప నాతఁడు నర్మదను బిలిచి అమృతహస్తనామకుఁ డగు దేవవైద్యుఁడ నని పురుషవేషమున భూలోకమున కేఁగి పురుకుత్సునకు వైద్యముచేయునెపమున నుపచరింపుము. ఆతఁడు నిన్ను గుర్తుపట్టువఱకు, నీ పతిమనస్సున కేమాత్ర మనుమానము కలుగునట్లు నడిచినను శిక్షేఁతు" నని కట్టడిచేసి, మందుమాకు లేమియు నొసంగకయే యామెను బంపివైచెను.

ఆమెయుఁ బరిపరివిధముల విచారించి యీదుర్భరకార్యమును ధైర్యముతో నెట్లునిర్వహింపఁగలుగుదు ననెడి సంకోచము దోఁప పుఁసపరూపిణియై రాజమందిరముహజారమువద్ద నిలిచి "ఇంద్రుని యొద్దనుండి దేవవైద్యుఁడు వచ్చెనని మీరాజుగారితోఁ జెప్పు"మని సేవకునిచే లోనికిఁ గబురుచేసెను.

సుమతి రాజున కుపచారములు చేయుసమయమున నాపురుషుఁడు లోని కేఁగి తనవచ్చినప్రయోజనము నివేదించును.

"నే నెవరివద్ద నౌషధము పుచ్చుకొనఁదలఁచుకొనలేదు. మీ రింద్రునియాజ్ఞచే వచ్చితిరి గాన నాలోచింత" మని పురుకుత్సుఁ డనెను.

సుమతి ధ్యాత్రముతో వైద్యునిఁ జూచి "సోదరా! నామంగళ

సూత్రమునకు భద్రము కలుగఁజేసెదరుకద! అట్లయిన నీ కేదికావ లయుననిన నది యియ్యఁగలదానను. నామంగళసూత్రముతోఁ బ్రమాణము చేయుచున్నాను" అని వచించెను.

విదూషకుఁడు "అమ్మా! తొందరపడకుము. ఈవైద్యుని నమ్మవలసినపనిలేదు. వీనివలన ముప్పు కలుగును. వయసుతక్కువ వైద్యుని, వయసుమీఱిన వారకాంతను దూరినుండి వెడలఁగొట్టవలె నని పెద్దలు చెప్పెదరు. ఈవైద్యుఁడు వయస్సునఁ జిన్నవాఁడుగ, బక్కపలచనితనువుగలిగిన పేడిమొగమువానిగ నున్నాఁడు. ఇట్టివార లను నమ్మఁగూడదు." ఇత్యాదిగా నెన్నెన్నియో పుల్లవిఱుపుమాట లను రాజు, రాణియు నెదుటఁ జెప్పెను. ఈతఁడు తన్ను గుర్తించె నేమో! వీనివలన నేమిమూఁడనున్నదో యని నర్మద యనుమానము చెందును.

"అక్కా! ఔషధ మారంభింపవచ్చునా?" అని నర్మద సుమతివైపు చూచి యడుగును.

"అవశ్యము. నాథా! ఈమహానుభావుఁడు మీ కారోగ్యమును గలిగించుటకు భగవంతునివలె వచ్చినాఁడు. కావున నాతనివైద్య మున కంగీకరింపుము" అని సుమతి రాజును బతిమాలును.

"ఈతఁడు నావ్యాధి కుదుర్చఁగలఁడనియే తోఁచుచున్నది. ఈతనియొద్ద నౌషధము పుచ్చుకొనెదను. నీవు ధైర్యముగ నుండుము. లోని కేఁగి భోజనముచేయుము" అని రాజు హెచ్చరింప సుమతియుఁ గల్యాణియు లోనికిం జనిరి.

వారు వెళ్లుచుండ "అక్కా! వాగ్దాన మెట్లు చెల్లించు కొందువో!" అని సుమతినిగూర్చి నర్మద పలికెను.

అనంతరము విదూషకునకు వైద్యునకు నీక్రిందిసంభాషణము జరిగెను.

విదూ:- అయ్యా! తమ పేరేమి?

వైద్యుఁడు:- అమృతహస్తుఁడు.

(తనలో) "తెలివితేట లెటులున్నవోకాని పేరుమాత్రము విన్న కడుపు చెక్క లగుచున్నది" (ప్రకాశముగా) "అయ్యా! తా మెప్పుడయిన పెరుగుతోఁటకూరపులుసు పుచ్చుకున్నారా?"

"ఇప్పుడు దాని ప్రశంస యెందుకు?"

"వైద్యులు గాన యడిగితిని. పెరుగుతోఁటకూరలోని పెరుగు ఆవుపెరుగా, గేదెపెరుగా! దాని గుణ మేమి? ఈ రెండుసంగతులు తెలియవలెను."

"వెఱ్ఱివాఁడా! పెరుగుతోఁటకూర యని పేరున్నమాత్రముననే యందులో పెరుగు గలదని యెంచితివా?"

"అలాగుననా! అయ్యా! తమ యమృతహస్తనామము నట్టిదే కాదుకద!"

(తనలో) "వీఁడు నన్ను వంచింప మొదలుపెట్టినాఁడు. నా కార్య మెట్లునిర్వహింపఁగలనో?"

అంత రాజు "అమృతహస్తా! ఆహాస్యకునితో నీకు సంభాషణ మెందుకు? ఇట్లు వచ్చి నాయొద్దఁ గూర్చుండుము" అని చెప్ప వైద్యవేషముననున్న నర్మద యాతనియొద్దఁ గూర్చుండెను.

మరల విదూషకుఁడు కొంత కొంత వక్రభాషణము గావించి "రోగములు పుట్టురోగములు, పెట్టురోగములు నని రెండురకములు. ఈ రెంటిలో నీరాజుగారి రోగమేదియో బాగుగఁ బరిశీలించుట కర్తవ్యము" అని వచించెను.

పురుషోత్తముఁడు "వయస్యా! బాగుగఁ జెప్పితివి. అమృతహస్తా! మాటలాడుటకు శక్తి లేదు. నా ప్రారబ్ధ మేమని చెప్పఁగలను.

వైద్యులు మీయొద్ద దాఁచిన వినియోగము లేదు. (ఉస్సురనుచు) అయ్యో! నర్మదా!" అని పలవించును.

అతనిస్థితి కెంతయు వగచి నర్మద (ప్రకాశముగా) "రాజేంద్రా! ఏమో చెప్పఁబోయి యూరకుంటివి గదా!" అనెను.

రాజు మరల (ఉస్సు రనుచు) "ఏమున్నది! నర్మద యీరీతిగా నాగొంతు కోసినది" అనెను.

ఇట్లు లేవేవియో కొన్నివాక్యోపవాక్యములు జరిగినతర్వాతఁ బురుకుత్సుఁడు "వైద్యశిఖామణీ! ఇంద్రసభామంటపమున నుండు నర్మదారూపమగు బంగారపుబొమ్మ యిప్పుడుగూడ నచ్చటనే యున్నదిగదా!" యని యడిగెను.

అందుకు నర్మద (తనలో) "ఒకలు జలదరించుచున్నదే! యేమని చెప్పుదును" అని యనుకొని (ప్రకాశముగా) "నీయెదుట నా ప్రతిమ యేలాగున నుండెనో ఇప్పుడుగూడ నాలాగుననే యున్నదను కొనుము" అనెను.

అంత నామెముఖమును బరిశీలించుటకు దూరముననున్న దీపమును దనదగ్గఱకుఁ దెమ్మన వినూపకుఁడు దానిని రాజుసమీపమున నుంచును. రాజు పరిశీలించి

"మోము వైఖరి యల్లదే ముదితవ్రేళ్ల
తీరు నయ్యదె మాటలసౌరు నదియె
మగతనము వచ్చి యన్నింటి నగడు చేసె
మంచు పడి మోటుదేరు పద్మములమాడ్కి."

అని పురుకుత్సుఁడు తలపోసి "నీవు నర్మదకు సోదరుఁడవు కావుగద" అని వైద్యునిఁ బ్రశ్నించెను.

"నర్మద యెవరో దానిసోదరుఁ డెవరో అది యెచటనున్నదో కూడ నే నెఱుఁగకున్నవాఁడను. కానిమ్ము. ఈయనవసరసంభాషణ

ములతోఁ బనియేమి ? నీచేతి నిట్లు తెమ్ము" అని వైద్యుఁ డనెను. చేతి నిచ్చుచు రాజు

"నా దుదక్షిణహస్తంబు నర్మదాశు
భాంగి కౌఁగిలింపఁబడియె నోయమరవైద్య !
నీవు నర్మదరూపున నివ్వటిల్లుట
నీకు నిచ్చెద నొకసారి నెమ్మి నిదిగో."

అనియెను. అమృతప్రాయమగు నాయమృతహస్తుని హస్తస్పర్శమున రాజునకుఁ గొంతతాపజ్వరము తగ్గెను. కొంతసేపటి కావైద్యుఁడు "రాజేంద్రా ! నీయిష్టసఖుఁడు చెప్పినట్లు లిది పెట్టురోగమే. దీని కౌషధములు లేవు. మంత్రమువల్లనే యీవ్యాధి సాధింపవలసి యున్నది. నేను నీతొడపైఁ గూర్చుండి నీమెడపైఁ జేయివైచి యొక పావుగడియసేపు జపము చేయవలసియున్నది. అది నీ కంగీకారమేనా?" అని యడిగెను.

(పెద్దనవ్వునవ్వుచు) "ఎంతవెఱ్ఱివాఁడవు. అందుకు నే నంగీకరింపకపోదునా! ఏదీ, ఇట్లు శీఘ్రముగ రమ్ము" అని యాతనిని దొడపైఁ గూర్చుండఁబెట్టుకొనెను. వైద్యుఁడు జపముసేయ నభినయించెను.

రాజు (తనలో)

"ఉరగలోకమందు నువిద నాతొడపైని
నెనసియున్నయప్పు డిట్టిసుఖము
పొందినాఁడఁ గాన పురుషుఁ డీతఁడు గాఁడు
కోర్కు లిచ్చు నాదుకొమ్మ యేమొ !"

అని తలంచెను.

మఱికొంతసేపటికి వైద్యుఁడు లేచి "రాజేంద్ర ! నా జపమైనది. నీ కెట్టులున్నది ?" అని యడిగెను.

"నా కేమియు జబ్బు లేదు. అత్యంతసుఖవంతుఁడనై

యున్నాను" అని యూతఁడు బదులుపలికెను.

"నీకు సుఖముగ నున్నదికావున నే నిఁకఁ బోయెదను" అని వైద్యుఁ డనెను.

రా జాతనిరెండుచేతులు పట్టుకొని "అయ్యో! అయ్యో! నన్ను విడిచి పోయెదవా?

"నర్మదను గాంచుభాగ్యంబు నాకు లేదు
నాదుపాలిటి కీవైతి నర్మదగను
రాష్ట్రి మిఁక నీదె నీవె నారాజవైతి
వుండు మిచ్చట నిన్గొల్చుచుందు నేను."

అని హెచ్చరించెను.

విదూషకుఁడు "అయ్యో! ఎవఁడోమంత్రగానికి పూర్వార్జితమైన రాజ్య మిచ్చెదవా? ఎంతమతిమాలినవాఁడవయితివి. రాజ్యమును ధారవోయుటకు నీ వెవఁడవు? నీ కేమియధికార మున్నది? మేమెవరము సమ్మతింపము. మోహపీడితుఁడవు. తత్కారణమున జ్ఞానశూన్యుఁడవు. అందుపైని జ్వరార్తుఁడవు. మీఁదుమిక్కిలి యీతని మంత్రములు నీతల కెక్కినవి. ఇట్టిసమయమునఁ జేసినవాగ్దానము వాగ్దానము గాదు. ఇచ్చునది యీవి కాదు. జాగ్రత్త! జాగ్రత్త!" అని వారించెను.

ఇట్లు రాజునకు విదూషకునకు వాదోపవాదములు జరుగుచుండ వైద్యుఁడు "నాకు నీరాజ్యముతోఁ బనియేమి? నీతోఁ బనియుండియే వచ్చితిని. నీవే సర్వమును పాలించుకొనుము" అని వచించును.

"అట్లుకాదు. నారాజ్యమును నీవు స్వీకరింపకతప్పదు. నీకు నేను సేవకుఁడ నగుదును" అని చెప్పుచు రాజు, వైద్యునితలపైనున్న పాగఁ దీసి తనకిరీటమును బెట్టఁబోవుచు. "ఆహా! ఏమిది! ఏమి

నర్మదా ! హా నర్మద !

"మున్ను మూర్ధము ముద్దిడ నన్ను నీవె
ముద్దుఁగొనినట్లు కనఁబడె ముదిత ! యేమి
యనిన మాజాతివారికి మణి శిరంబు
నందు వెలుఁగొందు నని చెప్పి తపుడు నీవు."

"అదిగొ మణి నేను ముద్దుగొన్నదియె యిచట
పాపటకుఁ జిట్టచివరను బ్రతిభ గాంచు
గాఢమోహంబునను దారి గాంచి యొక్క-
దరిని జేరిన నాదుచిత్తంబుకరణి."

అని యామెను గాఢముగఁ గౌఁగిలించుకొని మున్ను తానొసంగిన మణియుంగరమును నామెచేతిపైఁ గాంచి యామెయొసంగిన యుంగరమును తనచేతిపైని జూపి యిరువుర చిటికెనవ్రేళ్ళను నొక్కటిగఁ దగ్గఱఁ జేర్చి బలవంతముగ నర్మదపై నంగీ దీసివైచెను. సిగ్గుపడి యామె యట్లే నిలిచిపోయెను. తనకు భయము వైచుచున్నదని చెప్పెను. "తిరిగి యెవ్వఁడైన గ్రహించుకొనిపోవునని భయపడెదవా?" అని రాజనెను. "మున్ను ని న్నాకాశమునఁ దీసికొనిపోయినయాతఁ డెవఁ"డని విదూషకుఁడు ప్రశ్నించెను. "ఇంద్రునియాజ్ఞచేఁ జిత్రకేతుఁడను నాసోదరసమానుఁడు" అని యామె యుత్తరమిచ్చెను. ఆకస్మికముగ సంఘటిల్లిన యాపునస్సమాగమమున రాజు నిర్భరానందమగ్నుఁడై యుండ విదూషకుఁడు "రాజా ! నాసంతోషమును బట్టఁజాలకున్నాను. ఓరాజా ! ఓదేవా ! ఓదేవా !" అని గంతులు వైచుచు నవ్వఁజొచ్చెను.

అంత సుమతి లోననుండి తొట్రుపాటుతో వచ్చి రాజును గౌఁగిలించికొని "ఎందుల కెందులకు రాజా ! యెటులుంటివి" అని ప్రశ్నించెను. రాజును విదూషకుఁడు సంభ్రమమును జెందిరి. నర్మద

సుమతిని జూచి "అక్కా! పురుకుత్సుని కారోగ్యమును గలుగఁ జేసినయెడల నేనుకోరినదంతియు నిచ్చెదనని మంగళసూత్రముతో వాగ్దానము చేసితివి. నీకాంతునకు సంపూర్ణమైన యారోగ్య మిచ్చితిని. నేను కోరునదేమనఁగా, నీకాంతుని నాకీయుము" అనెను.

"దేవీ! బక్కపలచనివానికి పైకి నొక్కమోస్తరు లోపల నొకమోస్తరు నని నేఁ జెప్పినమాట వినకపోతివి" అని విదూషకుఁడు వాక్రుచ్చెను.

"సుమతి (నర్మదవంక నెఱ్ఱబారఁ జూచి) ఛీ! అవతలకిఁ బొమ్ము. నీ వెవతెవు? అమృతహస్తున కిచ్చెదఁ గాని నీ కిచ్చెదనంటినా?" అని ముదలకించెను. అంత రాజు

"అమృతహస్తుఁ డిదియె యమృతాధరయు నిదె
నేను వలచినట్లు నీకు నితఁడు
చెప్పపోలఁతి యిదియె యిప్పు డీవిచ్చిన
నియ్యకున్న దీనికే నిజంబు."

అని వెల్లడించెను. "నీకు నిశ్చయముగ నారోగ్యముగ నున్నదా" అని సుమతి రాజును మరలఁ బ్రశ్నించెను.

"నే నబద్ధ మెట్లాడఁగలను? ఇంతయారోగ్యస్థితి నాజన్మములోనే యెఱుఁగ" నని యాతఁడు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

అంత సుమతి "రాజా! నిన్ను నే నిచ్చుటకు నా కేమియధికారమున్నది. నర్మదా! ఈరాజు నాచేత నొకరి కీయఁబడునంత యస్వాతంత్ర్యము గలవాఁడనని యాతఁడు చెప్పినచో నీ వతనిని దీసికొనవచ్చును" అనెను.

పురుకుత్సుఁడు తల వంచుకొని నవ్వుచు మాటలాడకూరకుండును. "ఏమి దీర్ఘాలోచనము చేయుచున్నావు. మాటాడవేమి" అని నర్మద పలుక సుమతి "మహాచక్రవర్తివి. సర్వస్వతంత్రుఁడవు.

ఆలోచించి మఱి మాట్లాడుము'' అనెను.

''ఏకకాంత యుండ నే నస్వతంత్రుండ
నిద్ద ఱుండ వేఱ యెన్న నేల ?
నొక్కచిలుక ప్రాల నొగి జోగు జొన్నవె
న్నునను జోగు ప్రాలు ననువు గాఁగ''

అని ప్రకటించెను.

''ఇంతయస్వతంత్రుఁడ వైననీమొగము చూడరాదు. ఈమెను బురుషవేషమున నీవే తీసికొనివచ్చి నన్ను వంచించితివి'' అని సుమతి కోపముతో వెడలనుంకించెను. పురుకుత్సుఁ డామె చేతులు పట్టుకొని ''అయ్యో ! నే నేకర్మ మెఱుఁగను. దేవీ ! నన్ను కటాక్షింపుము'' అని బతిమాలెను.

నర్మద ''నాథా ! నీభార్య నిన్ను నాకిచ్చినది. ఇఁక నీ వటు పోవలదు. ఇటు రమ్ము'' అని యాతనిచేయి పట్టుకొని లాగెను. రాజామె గడ్డము పట్టుకొని ''నర్మదా ! ఒక్కనిమిషము క్షమింపుము. సుమతీ ! నేను నిర్దోషిని. నన్ను కటాక్షింపుము'' అని ప్రార్థించెను.

ఆతనిగతి యిరువుర పెండ్లములమగఁ డిఱుకునఁబడె నన్నట్టు లయ్యెను.

విదూషకుఁ డిది చూచి (తనలో) ''జాగిలపునోటిమధ్య నడవి పంది చిక్కినట్లున్నదికదా'' యనిచింతించి, (ప్రకాశముగా) ''సుమతీ! ధర్మశాస్త్రనిపుణుఁడ నయిన నే నొకసంగతి చెప్పఁబోవుచున్నాను విను. అజ్ఞతచేఁ జేయఁబడినవాగ్దానము నెఱవేర్పఁదగినది కాదు. ఈవైద్యుని నర్మదగా నెఱుంగక నీవు చేసిన ఖరారు చెల్లఁదగినది కాదు. ఈవ్యవహారము న్యాయసభ కెక్కవలసినదై యున్నది. కాని న్యాయాధిపతియైన రాజు ప్రతివాదికి పాక్షికుఁడు. ఈతగవు నా యొద్దకు మార్చినయెడల...''

అనునంతలో "ఛీ! ఊరకొమ్ము" అని రాజు ముదలకించెను. తుద కాతఁడు సుమతీనర్మదల నిరువురనుగూడ క్షమించి కటాక్షింపుఁ డని బతిమాలి

"ఇంతి! నీసొత్తు కేవల మేను గాను
సుమతి! కేవలమును నీదు సొమ్ము గాను
వరుస మీరిద్దఱును నన్నుఁ బంచుకొనుఁడు
లలిని ప్రాక్ప్రశ్చిమార్ధగోళములు వరుస
తరణికాంతిని గ్రహియించుకరణి గాఁగ."

సుమతీ! నీ కిష్టమేనా? ఓ యురగలోకవాస్తవ్యా! ఇటు రమ్ము. ఇటు రమ్ము. నీకును సమ్మతమే కదా?" అని వచించెను.

ఇంతలో నర్మదతండ్రి యురగలోకాధిపతి మందారుఁ డానెకొఱకయి వెదకివెదకి తిరుగుచున్నవాఁడు రంగమునఁ బ్రవేశించును.

"ఒక్కగానొక్కకూఁతురు ముక్కపచ్చ
యైన నారనికన్యక నేను కనుల
కఱవుదీఱఁగఁ గాంచి సుఖంబుఁ బడయ
మాయమైపోయె నేమందు మాయవిధిని."

"ఉరగలోక మెల్లఁ బారిపారి గాలించి
దానిఁ జూడలేక ధరణిఁ జేరి
యుంటి నిటను లేకయున్న స్వర్గమె నాకు
దిక్కు గాని యేమి దిక్కు గలదు?"

కాని యొక్కగాలికబురు నా చెవిఁబడె
చక్రవర్తియింటఁ జాన కలద
టంచు వానిభార్య యగుటకు వచ్చెనో
కాకయున్న నేమికారణంబు?"

"పండువరటికులము భస్మమై పోవఁగ
సిగ్గు విడిచి మగనిఁ జెందఁగోరి
యూరనూరఁ గాక యొగి లోకములనెల్లఁ
దిమ్మరిల్లుచుండె బమ్మరాఁత."

ఇత్యాదిగాఁ బరిపరివిధములఁ బరితపించుచు రోషావేశముతో నాతఁడు వచ్చెను.

"అతఁడు నేను సములమైన నాతనియింటి
కేను పిలువకుండ నేఁగుచుంటి
పిల్లకొఱకుఁ గాదె వెత లిన్ని పడనయ్యెఁ
గడుపువంటితీపి కలదె యొకటి?"

అని వాపోవుచు రాజమందిరద్వారముకడ నిలిచి "మీరాజును జూడ మఱియొకరాజు వచ్చె" నని ద్వారరక్షకునితోఁ జెప్పెను. ఆతఁడు లోనికిఁ బోయి చెప్పఁ బురుకుత్సుఁ డాతఁ డెవరయియుండు నని యాలోచించి లోనికి రండని కబురుచేయును. మందారుఁడు లోని కేఁగఁగనే నర్మద పరుగెత్తుకొనివచ్చి కాళ్లపైఁ బడి "తండ్రీ! క్షమింపుము, కటాక్షింపుము" అని వేఁడికొనును.

"ఛీ! దురాత్మురాలా!

"తండ్రి చచ్చె ననుచుఁ దలఁచితివే నీవు
భయము లేక సిగ్గుఁ బాఱఁద్రోలి
మగనికొఱకు నీవె మహియెల్లఁ దిరిగెదు
కాలుగాలుపిల్లికరణిఁ గాఁగ."

ఛీ! దుష్టవర్తనురాలా! నావెంట రమ్ము" అని బలాత్కారముగ నర్మదను చేయిపట్టుకొని తీసికొనిపోవ నాయత్తమయ్యెను.

పురుకుత్సుఁ డదరిపడి కత్తి చేతఁబూని "ఓహో! ఇతఁడు నా మామకాఁబోలు; నయిన నేమి? ప్రాణము పోయినను శూరుఁడు

మానము దక్కించుకొను మనుచు, ఛీ! మూర్ఖుఁడా!

"కత్తి వ్రేటు దినెదొ కాంతను విడిచెదొ
మామ వగుట రెండుమార్గములను
జూపినాఁడఁ గాని చూపుశో నాకత్తి
యెఱ్ఱబాఱవలయు నిట్టిశఠుని."

అని విజృంభించెను.

"ఛీ చోరుఁడా! మాంత్రికుఁడా! మాయమంత్రములను నా బిడ్డను సురగలోకమునుండి లాగి తెచ్చితివి రా? మించుకన్నెల సిగ్గు హరించుటకేనా బ్రహ్మ యీభూలోకరాజ్యమును నీపాలు చేసినది? నాకూఁతును నీవు హరింప నామెను నేను గొనిపోవుట తప్పుగాఁ దోఁచెనా? దొరను మించినయధికారి దొంగఁ జేసి యిట్టులే ప్రసిద్ధిగా రాజ్య మేలుచుంటివా" అని నిష్ఠురోక్తు లాడి మందారుఁడు "నాకూఁతును నేను విడువను. చేతనైనయెడల యుద్ధమునకు రమ్ము" అని పురుకుత్సునికి బదులుచెప్పెను. అవశ్య మిదిగో వచ్చెద నని వయస్యునితో ధనుర్బాణముల సిద్ధపఱుపుమని పురుకుత్సుఁ డనెను.

"ఇదిగో నేనును సిద్ధమగుచున్నాను. అవశ్యము తగుస్థలము చూచి యిప్పుడే యుద్ధ మారంభించెదము" అని మందారుఁడు పలికెను.

ఇటు తండ్రి, అటు తానువలచిన నాథుఁడు తనకయి యొకరి నొకరు సంహరించుకొనసుద్యమించుట చూచి నర్మద వలవల ఏడ్చుచు వారిని వారింప నెంతయో యత్నించెను. కాని తండ్రిచీవాట్లుతప్ప ఫల మేమియు లేదయ్యెను. దూరమున కేఁగి యిప్పట్టున నామె కరుణ రసము కురియుచుఁ దనలోఁ గావించికొనిన ప్రలాపములు వర్ణనాతీత ములు. అప్పు డామె శచీపురందరులు తను వంచించిరని వారు మృషా వాదులనికూడ నిందించెను. తుద కామె యాత్మహత్య చేసికొన

నెంచి "గ్రుక్కెడు ప్రాణ మదెంతసేపు పోవలెను. నానాథుని కరస్పర్శచేఁ బరమపూజ్యమయిన పైఁటకొంగును గొంతున కురిపోసికొనెదను. అయ్యో, నాకు గళసూత్రమే కాని మంగళసూత్రయోగము లేదయ్యెనా ?" అని కొంగును కన్నుల కద్దికొని "తండ్రీ! నమస్కారము. నాథా! నమస్కారపూర్వకముగా దూరమునుండి కన్నులచేతనే కౌఁగిలించుకొనుచున్నాను. హా! ఇంద్రా! మాయకాఁడా! నీవలనఁ జెడితిని" అని గొంతున కురి పోసికొని హరహరా! యని నేలపై వ్రాలును.

అంత నాకాశయానమున శచీపురందరు లవతరించిరి.

"నర్మదా! నర్మదా! ఆఁగు మాఁగుము. ఇంద్రుఁడు మృషావాది కాఁడు. లెమ్ము. లెమ్ము" అని యామెను లేవనెత్తెను. అదరిపడి లేచి నర్మద "మహేంద్రా! నమస్కారము. నా పెనిమిటిని నాకు దయచేయుము" అని ప్రార్థించెను.

"అందుకొఱకే గద వచ్చితిని" అని ఇంద్రుఁడు నవ్వుచుఁ బలికెను.

శచియు నవ్వుచు "నర్మదా! ఇల్లాలిమాట యసత్యము కాలేదుగదా" అని ముదలకించెను.

నర్మద యామెకు నమస్కరించి "తల్లీ! క్షమింపు" మనెను.

ఇంద్రుఁడు పురుకుత్సునిదెసఁ జూచి "పురుకుత్సా! ఏమి యీవింత? అతనికూఁతురు నీప్రక్కను, నీకత్తి యతనిప్రక్కనా! చాలు, చాలు. మామగారిని శిక్షించునంతటి మహాగుణ మీశ్వరభక్తివలనఁ గలిగినదికాఁబోలునేమి? చాలు; ఊరకుండుము" అని మందలించెను.

ఇంద్రునకు నమస్కరించి "తమయిష్టానుసారమే నడుచువాఁడను" అని పురుకుత్సుఁ డనెను.

LXXXII

అంత మందారుఁడు నమస్కరింపఁ బురందరుఁడు "కల్యాణమస్తు. మందారా! నీవు నాకు స్నేహితుఁడవు. నేను చెప్పినట్లు వినువాఁడవేకద" అని వచించెను.

"తులసీదళమువలెఁ దమయానతిని శిరసా వహింతు" నని మందారుఁ డనెను.

ఇంద్రుఁ డాతనిఁ జూచి "అట్లయిన వినుము. నాకు పుత్రసముఁడగు మాంధాత పరలోకగతుఁ డగుటచే ఆతనికుమారుఁడైన పురుకుత్సునకు నేనే తండ్రివంటివాఁడను. నర్మదకుఁ దగినవరుఁడు పురుకుత్సుఁడే. వారిదాంపత్యమునకయి మనమిద్దఱము వియ్య మందవలసియున్నది. వీరిద్దఱను సంఘటనసేయుటయందు నీ ప్రధానియగు నంశుమంతుఁడు, నాసఖుఁడగు చిత్రకేతుఁడు, నేనునుగూడ మిక్కిలి శ్రమ చేసితిమి. అంశుమంతుఁ డాకస్మికముగ మరణించుటచేఁ బాప మీ సంగతి నీకుఁ దెలియనందుకు విచారించుచున్నాను" అని వచించెను.

"మహానుభావా! తమయిష్టప్రకారమే నడువవలసినవాఁడను. సెలవైనయెడల నురగలోకమున వివాహ మొనరింతును" అని మందారుఁ డనెను.

ఇంద్రుఁడు (నవ్వుచు) "మిత్రమా! నే నిచ్చట నుండ నిదియే యింద్రలోకము. నీ విచ్చటనుండ నదియే యురగలోకము. ఈ పురుకుత్సునిది భూలోకమేకద! మూఁడులోకము లిచ్చట సమావేశమైనవి. వివాహమున కింతకన్నఁ దగినస్థల మేది?" అని బదులుపలికెను.

"ఆలస్య మెందుకు? నేను బ్రహ్మనై వివాహము చేయించెదను" అని పురుకుత్సునివయస్యుఁడు విదూషకుఁడు ముందుకు వచ్చెను.

అంత విశ్వామిత్రమహర్షి ప్రవేశించి "ఆఁగుమాఁగుము. పురుకుత్సుఁడు చెప్పినట్లు వ్యతిరేకబ్రహ్మనైన నేను వచ్చుచుంటిని.

పురుకుత్సా ! ఇప్పుడు నాశాపమునకు విమోచనము కలిగినది.

"బ్రహ్మ సృష్టించునిక్ష్వాకువంశజులకు
సురలలోకమె గతి యింతవఱకు నీవు
భళిర ! తద్వ్యతిరేకప్రబ్రహ్మ వగుట
నాకధోలోకగతి యిచ్చినావు కాదె !"

అని నన్నధిక్షేపించితివి జ్ఞాపక మున్నదా?" అని హెచ్చరించెను.

ఆతనికి నమస్కరించి "అయ్యా ! క్షమింపుము" అని పురుకుత్సుఁడనెను. పురందరముదాదు లిరువురుఁ గూడ నామహర్షికి నమస్కరింపఁ గల్యాణమస్తు అని వారి నాశీర్వదించి "వివాహముహూర్తము సమీపించుచున్నది. సూర్యోదయ మైనవెంటనే సుముహూర్తము. అదిగో భాస్కరుఁ డుదయించుచున్నాఁడు.

సీ. అల్లదో నీదు పాదాబ్జంబు లీతఁడు
కడుగఁ దెచ్చినరత్నకలశ మనఁగ
కన్యాప్రదానపత్రాకరమునకు నీకుఁ
గట్టెడు మేల్బాసికం బనంగ
వియ్యంపు లోకరిపై వేడ్క నొక్కఁడు జల్లఁ
బట్టిన బఙ్గారుపళ్లె మనఁగ
(నర్మదవంకఁ దిరిగి)
ప్రాక్సతి నీదుసౌభాగ్యవృద్ధి కొసంగు
బంగారుకుంకుమభరిణె యనఁగ

(పురుకుత్సునివంకఁ జూచి)

గీ. పరిఢవిల్లుచు భవదీయవంశనాథుఁ
డైన రవి పెండ్లిపెద్దయై యలరుకతన
వచ్చెఁ జూడఁగ నన నిదే ప్రాగ్దరమునఁ
బొలుచు నత్యుత్తమప్రభాపూర్ణుఁ డగుచు."

అని యుద్బోధించెను.

అంత విశ్వామిత్రమునీంద్రుని యాధ్వర్యమున నర్మదాపురుకు త్సులవివాహము మంగళప్రదముగ నెఱవేఱెను. మందారుఁడు పురం ధరుఁడు నిరుపురుదంపతుల నాశీర్వదించి వరము లొసంగిరి "గాధి నందనా! తాముగూడ నీతనికి వర మొసంగెదరా" యని యింద్రుఁ డన నాతఁడు (నవ్వుచు) "నాయాశ్రమమున దుష్టుని జంపినప్పుడే యీతనికి వరం బిచ్చితి. ఐనను నర్మదా!

"ము న్నురగలోకమందున, భువిని పిదప
దివిని తరువాత నటమీఁద భువిని దిరిగి
యిటనె యైదవపరి పతి నెనయు నీకు
నైదువతనంబు శాశ్వతం బగునుగాక!"

అని యాశీర్వదించెను. పురుకుత్సుఁడు "అయ్యా, ఋషిసత్తమా! ఇంద్రాదిదేవతల దర్శించియు తిరిగి భూలోకమునకు వచ్చి సూర్య సమానుఁడగు పుత్రుని గాంచి సుఖింతు వని తాము నాకు సెలవొసం గిరి. అంతయు నెఱవేఱెను కాని..." అనునంతలో విశ్వామిత్రుఁడు (నవ్వుచు) "నీతాత యువనాశ్వుఁడు సంతానముకొఱ కింద్రయాగ మును జేసి నీతండ్రియగు మాంధాతను గాంచెను. అతని కింద్రయాగ మునఁగాని ప్రత్యక్షముకాని దేవేంద్రుఁడు నీమహాదృష్టవశమున నిప్పుడే శచీసహితుఁడై ప్రత్యక్ష మయ్యెను. నీచేత నిప్పు డింద్రయా గమును చేయించుకొఱకే వచ్చియుంటిని. యాగదీక్షితుఁడవు గమ్మి. నీకు సంతానము కలిగినదనే భావింపుము" అని చెప్పెను.

పురుకుత్సుఁడు "మహేంద్రా! తమసెలవుగూడ దయచేయఁ బడునుగాక" అని విన్నవించెను.

"అవశ్యము చేయుము. ఇఁక నిక్కడ నవశిష్ట మేమియున్నది" అని యింద్రుఁ డనెను. విదూషకుఁడు ముందుకు వచ్చి "ఒకయువ

శిష్టము ఉన్న" దనెను. "వేదన, హోమముకూడ జరుగవలెను. సప్త గ్రహశాంతికై యది యావశ్యక" మని హెచ్చరించెను.

"ధరణి యీతిబాధలు లేక తనరుఁగాక
ప్రజల యన్యోన్యవైరముల్ పాయుఁగాక
కవిత రాజపోషణమునఁ గ్రాలుఁగాక
నీతిపాలనమున రాజు నెగడుఁగాక !"

అను భరతవాక్యముతో నాటకము ముగియును. ఈభరత వాక్యపద్యముతోడనే పంతులుగారి యితరనాటకములును ముగియు చుండును. పురుకుత్సునికుమారునిపే రీనాటకమునఁ జెప్పఁబడలేదు. కాని భాగవతమునుబట్టి యాతనికి త్రసదస్యుఁ డనుపుత్రుఁడు కలిగినట్లు తెలియనగును.

1900 సంవత్సరములో రచింపఁబడిన యీనాటకము 1900–1909 సంవత్సరములమధ్య మూఁడుముద్రణముల నందినది. తరువాత మరల ముద్రింపఁబడినది లేనిది తెలియదు. ప్రతు లిప్పుడు దొరకు నట్లు లేదు. కథయు నంతప్రచారమున లేదు. కాన సంగ్రహింపఁ దలఁచియుఁ గథను గొంత విస్తరించితినేమో యని చింతిలుచున్నాను. పంతులుగారి రచనావిశేషములను గొంతవఱకుఁ బూర్వోదాహృత భాగములవలననే గ్రహింపవచ్చును. అయినను వానినిగుఱించి మఱియుఁ గొంత వివరింతును. పాత్రములసంభాషణములలో నెదుటి వారి చరితములందలి లోపములను దోషములను వ్యంగ్యముగనో ప్రకటముగనో హాస్యరూపకముగనో దెప్పిపొడిపించుట వీరిరచనలందలి యొక విశిష్టవిశేషము.

ఇందుకుఁ గొన్ని యుదాహరణములు:—

ప్రథమాంకమున విశ్వామిత్రుఁడు పురుకుత్సు నధోగతుఁడవు కమ్మని శపించినప్పుడు పురుకుత్సుఁడు వగచుచు

"చిఱుతపులి యని చుప్పిని జెండినాఁడ
మునిమృగం బయ్యె నది;..."

అనుపద్యమున "మునిమృగం బయ్యె" నందలివ్యంగ్యమును గుర్తించి చిత్రకేతుఁడు "ఆహా! యీమాటలు యాదృచ్ఛికముగఁ బలుకఁబడినవయినను, చక్రవర్తియెడల నిర్దాక్షిణ్యమును గనఁబఱచిన యీమునియెడల యథార్థ మగుచున్నవిగదా!" యని వచించును. మఱియు విశ్వామిత్రుఁడు తనశాపమును పాలింపఁజాలను గాన యధోలోకగతి స్వల్పకాలమయినను దప్పదని చెప్పినప్పుడు పురోహితుఁడు "తప్పదా! మునిసార్వభౌమా! బ్రహ్మ యిక్ష్వాకువంశజులకు సురలోకగతి యింతవఱకు విధించియుండఁ దద్వ్యతిరేకపు బ్రహ్మ వగుట నీవు నా కధోలోకగతి నిచ్చితివిగదా!" యని వాపోవును. ఇది విని అంశుమంతుఁడు "రాజా! బాగుగా నెత్తిపొడిచితివి" అనును. చిత్రకేతుఁడు "నెత్తిపొడిచిన బాగుగ నేయుండును" అనెను. శ్రుతసంశ్లేషముచే "ఎత్తిపొడుచు" శబ్దము అంశుమంతునిచోట "నెత్తిపొడుచు" కాఁగా చిత్రకేతుఁడు దానినే "నెత్తిపొడిచిన" అనఁగా విశ్వామిత్రునిశిరస్సునే పగులఁగొట్టిన అనునర్థములో నుపయోగించుటలోని శబ్దవిత్రములు గమనింపఁదగినవి. "శాపమునకు గడువైనను సెలవిండు" అని పురుకుత్సునిసఖుఁడు విదూషకుఁడు విశ్వామిత్రునిఁ బ్రార్థింపఁగాఁ బురుకుత్సుఁడు "మిత్రమా! గడువుతోఁ బనియేమి?

"ద్యుమణికులజుఁడ నగు నా కధోగతి యొక
ఘటిక గానేమి వేయేండ్లు గాఁగ నేమి?
యతి వ్యభిచరించువాఁడైన నాతఁ డెంత
కాల మొందఱతో నునుగడువు లేల?"

అని వచించును.

ఈ పద్యమున రెండుమూఁడుపాదములు కపాల మరిటునట్లు మేనకాసాంగత్యము నుద్దేశించి పురుకుత్సుఁడు తన్నెత్తిపొడుచుటకే ప్రయోగించె నని గుర్తించి విశ్వామిత్రుఁడు "ఈమాటలు నాశాపము కంటెను తీక్ష్ణతరములై మేనకాసంగమమును నాకు జ్ఞాపకముచేయుచు మర్మముల నాట పొడుచుచున్నవిగదా" యని లోలోన వాపోవును.

ఇట్టిచమత్కారములను బాత్రములసంభాషణములలో యాదృచ్ఛికముగనే దొరలినట్లు పాఠకులకు స్ఫురింపఁజేయుటలోఁ బంతులు గారు చాల నిపుణులు.

ద్వితీయాంకమందు నిద్రలోనున్న పురుకుత్సునిఁ జంద్రకాంత శిలావేదికపైఁ జూచినసందర్భమున నర్మదసఖి నవమాలిక యామె చిత్రపటము వ్రాసి రాజుప్రక్కను బెట్టును. అంత నర్మద "నాపటము నారాజుప్రక్క నెందుల కుంచితివి ?" అని నవమాలికను గద్దించును.

"నీరాజు కనుకనే యుంచితిని. ప్రక్క నెందుల కుంచితి వని యాక్షేపించుచుంటివా ? పోనిమ్ము భావిభంభావసూచనగాఁ బైనే పెట్టెదనులెమ్ము" అని యాచిత్రపటము తీసి యాతనివక్షముపైఁ బెట్టును.

"ఛీ! యేమిచేసితివి" అని తటాలునఁ బోయి నర్మద యాపటమును రాజునురముపైనుండి తీసి మరలఁ బ్రక్కనే పాఱవేయును. "నాపటమున్+ఆరాజు"ఇచ్చటఁగూడ గ్రుడిసంశ్లేషముచే "నారాజు" కాఁగా, "నీరాజు" గనుకనే యని నవమాలిక యెత్తిపొడుచుటలోని చిత్రము గమనింపఁదగినది.

పాత్రములసంభాషణములలో పూవమొగ్గలువోలెఁ దామే విడు శబ్దశ్లేషలు చేమకూరవేంకటకవి విజయవిలాసమునవలెఁ దఱచుగ వీరి రచనములోఁ గనవచ్చును.

నిద్రనుండి లేచి కనులు నులుముకొనుచుఁ బురుకుత్సుఁడు మునుముందు "ఓహో ! గాధినందనా !" అని స్మరించి,

"వెనుక నిద్ర లేచు వెంటనే శివశివా!
యంచుఁ దలఁతు నిప్పు డందు "గాధి
నందన" యని చిత్తమందు ముందుగ నుండుఁ
బెట్టువానికంటెఁ దిట్టువాఁడు."

అంత నంశుమంతుఁడు,

"పరమభాగ్యకలితపురుషుల కిలలోనఁ
దిట్టు దీవ నగుట వట్టిమాట
కాదు; చేతఁ బరుసవేది కల్గెడువాని
కవని మట్టి బంగ రైనరీతి."

అని ప్రశంసించును.

ఇందు "పెట్టువానికంటెఁ దిట్టువాఁడు; తిట్టు దీవ నగుట వట్టిమాట కాదు; మట్టి బంగ రగును" అనుమాటలందలి జాతీయత, చమత్కృతి గమనింపఁదగును. నర్మద పురుకుత్సునిఁ గని సిగ్గుచేఁ దల వంచఁగా, నాతఁడు "ముఖము వంచినయెడల నీముఖచంద్రకాంతిచేఁ గుచచక్రవాకములు పరితపించును సుమా" అని పరిహాసించును.

"సఖి! ఇనుఁ డెదుట వెల్గుచుండ నట్టిలోపము తటస్థింపదని నీవు చెప్పరాదా" అని నర్మద నవమాలికతో నని మోమెత్తి రాజును గనులారఁ గాంచును.

ఇందలి కవిసమయసంకేతములు, ఇనశబ్దగతశ్లేషలు తిలకింప నగును.

పరస్పరసంభాషణములలో నర్మద పురుకుత్సుని "మీ కెందఱు భార్యలు" అని ప్రశ్నించును.

"ఇదివఱ కొకభార్యయే సుమతి యనునది యున్న" దని యూతఁడు చెప్పును.

"ఆమె మీ కర్ధాంగలక్ష్మియే కదా" యని నర్మద పలుకును.

"ఆమె యర్ధాంగలక్ష్మియే యైన నిన్ను
వెలఁది ! నా నెత్తిమీఁదను బెట్టుకొందు
నర్ధనారీశ్వరుండైన యతఁడు పరమ
దయను తలమీఁద గంగను దాల్చుకరణి !"

అని రా జుత్తర మిచ్చును.

"యథార్థమేనా !" యని నర్మద మరల ననును.

"ఉరగకాంతకువలె రెండునాలుక లుండునా !" అని రా జెగతాళి చేయును.

"మీరు దానికిఁ బ్రభులే యయితిరే. అయినను నా చేతి యందు నీచేతిని బెట్టుము" అని ప్రగల్భముగ బదులుచెప్పును.

పురుకుత్సుఁ డామెచేతిని బట్టుకొని "యిదియే పాణిగ్రహ ణముసుమా !" యని నర్మదను గౌఁగిలించికొనును. ఇందలి చమ త్కృతులుగూడఁ బరిగణింపఁదగినవి.

తృతీయాంకమున పురుకుత్సుఁడు నర్మదగుఱించి విరహవేద నచే డీలువడి విచారించునపుడు విదూషకునకు నతనికి జరిగినసంభాష ణములలో నొకపరి పురుకుత్సుఁడు "మిత్రమా ! దీర్ఘాలోచనము సేయువానివలె మాటలాడకుంటివేమి" యని ప్రశ్నించును.

"అవశుఁడ నయ్యును యథార్థమును గనిపెట్టితివి. సృష్టిసం బంధమయిన యొకరహస్యము నాలోచించుచుంటిని. సముద్రమునకు క్షారోదకము కలుగుటకుఁ గారణముగుఱించి" అని విదూషకుఁ డనును.

"ఎట్లాలోచించితి" వని పురుకుత్సుఁ డడుగ,

"మోహవశ లయినస్త్రీలు స్త్రీలకొఱకుఁ బరస్పరము నేడ్చుట

చేత" అని విదూషకుఁడు చెప్పెను.

"సృష్టిరహస్యములోఁ గూడ మదనరహస్యము వేఱొకటియా! స్త్రీలు స్త్రీలకొఱకే కేడ్చుటయేమి!" యని పురుకుత్సుఁడు ప్రశ్నింప,

"కంటఁ దడిపెట్టుకుండుటయేకదా పురుషలక్షణములలో నగ్రగణ్యమైనది" అని "యట్లు స్త్రీయగు నర్మదకయి యేడ్చునాతఁడు స్త్రీయే యగు" నని వ్యంగ్యముగ గేలిసేయును.

"ఆకాంతారత్నమును నీవు చూచియుండకపోవుటచేతను, మన్మథనారాచతీక్ష్ణత్వ మెఱుఁగకపోవుటచేతను నీ వట్లనుచుంటివి" అని విదూషకుని పురుకుత్సుఁ డాక్షేపించును.

"ఆహా! మదనసాయకవ్యథ నే నెఱుంగననుచుంటివా? పూర్వము నే నొకపిల్లిని వలచి ధైర్యమును గోలుపోయి..." అనునంతలో

"ఛీ! తిర్యగ్జంతువునుగూడ వలచితివా" అని పురుకుత్సుఁడు గేలిసేయును.

"కీటకమును (పురుగయిన పాము) వలచుటకంటె గౌరవహానియుఁ బ్రాణహానియుఁ గాదుకదా!" యని విదూషకుఁ డనును.

"నా నర్మద కేవల సర్పరూపమున నున్నదని భ్రమించుచుంటివా?"

"పామురూపంబు వేణినే పరగు నాశ్ర
యమును పెనవైచు తత్స్వభావము మదీయ
గాఢపరిరంభణమునందె కానిపించు
మానినులకెల్ల నది తలమానికంబు."

"నేను గూర్చుండ నాతొడపైని శిరముఁ
బెట్టి తెగబారెఁ డగుజడ వెనుకఁ గ్రాల

సుంత వంకగ శయనించె కంతుఁ డలసి
తనతొడను జేర్చుకు నసజ్యధనుపుభంగి."
అని పురుకుత్సుఁడు సమాధాన మొసంగును.

"రాజేంద్రా ! నీ వధోలోకమునకుఁ బోయితి నని చెప్పితివి కదా ! రాజకార్యముల మఱచి కేవలము రాగపరవశులై కాలముఁ బుచ్చువారి నెవరినైన నాలోకమునఁ గాంచితివా ?" అని విదూషకుఁడు ప్రశ్నింప,

"ఏమి నన్నే చూచితి" నని పురుకుత్సుఁ డనును.

"ఓహో ! ఏలినవా రుండఁదగినంతయధోలోకమే లేదుగదా" అని విదూషకుఁడు పరిహసింప "నెందుచేత" అని పురుకుత్సుఁ డనును. "భూలోకమునుండి కేవలకాంతాపరాయణు లైనవారికొఱకే యధోలోకము బ్రహ్మచే సృష్టింపఁబడినది. ఆయధోలోకమునకుఁ బోయి యచ్చటఁగూడఁ గాంతాలోలురైనవా రుందురను ముందు దృష్టి లేక వారికిఁ దగినలోకమును సృజింపకపోవుటచే బ్రహ్మ యజ్ఞుఁడు నపూజ్యుఁ డయ్యెనుజుమా !" అని విదూషకుఁడు మఱింత తీవ్రముగ నాక్షేపింప,

"మరునిబాణములకంటెను నీమాటలవాడి యెక్కువగనున్న" దని పురుకుత్సుఁ డనును.

"రాజా ! గౌరవమును రక్షించుకొనఁదలఁచినవాఁడు కాంతల వలలలో నెప్పుడును బడఁగూడదు. మోహము గౌరవలతకు వేరు పురుగు సుమా ! మర్మభేదకరమగు మాటలచే మానుషమును బ్రజ్వ లింపఁజేసిన దాని విరోధియగు మోహము శీఘ్రముగా బలహీన మగునుగదా ! ముల్లు నూడఁదీయ సూది కావలెనని యెఱుఁగవా ?" అని విదూషకుఁడు మాఱుపలుకును.

ఇట్టి సరసతరసంభాషణము లీనాటకరచనమం దెక్కువగఁ గాన నగును.

చతుర్థాంకము వక్రసంభాషణలకుఁ బాత్రము లౌకరొకరి యెడఁ గావించు దెప్పుళ్ళకు నిలయమని మున్నే చెప్పియుంటిని. వాని నీక్రిందఁ గొంత యుదాహరింతును. నారదునివెంటవచ్చు పురుకుత్సుని దూరమునఁ గాంచి సూర్యుఁడు,

"అడుగో నారదమునివర్యు నెదమప్రక్క
తనుమహోతనుదీధితుల్ దనరుచుండఁ
గ్రాలుపురుకుత్సుఁ డురుశరత్కాలమేఘ
సన్నిధిని జెంది వెలిఁగెడు నన్నుఁ బోలి."

అని ప్రశంసింప బృహస్పతి,

"ఉన్నతోదారకులభవుఁ డొక్కఁ డెవఁడొ
దుష్కళంకి యొకఁడొ యొకటి గుణము గుణము లగుదు
రందఱును, నారికేళాగమంను నేది
యో యొదవినట్టి దయ్యపుకాయరీతి."

అని చంద్రు నుద్దేశించి పలుకును.

చన్ద్రుఁడు (తనలో) "దుష్కళంకి నని యీముసలిముని న న్నాక్షేపించుచున్నాఁడు. ప్రత్యుత్తరమున కిది సమయము గాదు" అని కుములును.

ఇంద్రుఁడు (తనలో) "ఈమహానుభావుని హృదయఫలకమం దీతారాపతి చేసిన యక్రమము శిలాశాసనమైనదికదా! ఆదిత్యా! పురుకుత్సుఁ డింక నెంతదూరమున నున్నాఁడో చూడుము" అనఁగా,

"దేహమంతయును కన్నులుగల మీరు చూడక యాతనిఁ జూచు మనెద రేమి?" అని శచి పలుకును.

ఇంద్రుఁడు (తనలో) అహో! ఈమె వాపూర్వాకృత్యమును దెప్పిపొడుచుచున్నది,'' అని వగచును.

బృహస్పతి పురుకుత్సునిం గాంచి నిజవంశకర్తయగు ప్రభాకరుని నమస్కరింపుమని యుద్బోధించును. అతఁ డట్లు పల్కిమిల్ల సూర్యుఁడు (లేచి కౌఁగిలించికొని) "వత్సా! చిరాయురస్తు!"

''పెద్దవాఁడను వయసునఁ బెద్దవాఁడఁ
దేజమున నస్మదాభసందీప్తు నిన్ను
నాకులంబునఁ గాంచి యనాకులతను
గంటి నది స్వభావమె కులకర్తలకును.''

అని యభినందించును.

నారదుఁడు (తనలో) "వయసునఁ బెద్దవాఁడ ననుచున్నాఁడు. ఆదిత్యు లందఱును ద్రిదశులే కదా! దంతము లూడుటచేఁ గాదు, ఊడఁగొట్టఁబడుటచేఁగాఁబోలును పెద్దవాఁడ నని చెప్పుచున్నాఁడు" అని దక్షయజ్ఞమున సూర్యునకు వీరభద్రునివలనఁ గలిగిన భంగపాటు నుద్దేశించి పరిహసించును. పైని గీతగీచిన "తనుమహోతనుదీధితుల్, నాకులంబునఁ గాంచి యనాకులతను" అను వాక్యములందలి శబ్దచిత్రములు గమనార్హములు.

అనంతర మింద్రుఁడు "నీవలెనే కువలయపాలకుఁ డయిన యీ చంద్రునకు నమస్కరింపు" మని పురుకుత్సుని హెచ్చరించును. అతని దర్శనమునఁ దనసర్మదావిరహము వృద్ధి యగు ననుశంకతోఁ గాఁబోలు పురుకుత్సుఁడు భయపడి వెనుకకుఁ బోవును.

ఇది గాంచి బృహస్పతి (తనలో) "భళీ! రాజా! చండాలునిఁ జూచి దూరమునకుఁ దొలఁగినట్లు తొలఁగుచుంటివి" అని సంతసించును. పురుకుత్సుఁడు చంద్రునిఁ జేరి (తనలో) "ఓరాజా! నీవు విచిత్రచరిత్రుఁడవు

"సతియుఁ బతియుఁ గూడినఁ జాల సౌఖ్య మొసఁగి
విప్రలంభమునను బీల్చి పిప్పిఁజేయు
దెలమి పరిరంభసౌఖ్యంబు నిచ్చి విరహ
మునను వేధించు హేమంతు ననుకరించి."

"మింట నినుఁగాంచుమాత్రనే మంట లొదవె
మన్మనోగాత్రములయందు మనుట యెటులు ?
నేను నీదరిఁ జేరితి నిపుడు సింహ
గహ్వరముఁ జేరు హస్తీంద్రుకరణి గాఁగ."

అని భావించి (ప్రకాశముగ) "ఓ కువలయబాంధవా ! నమస్కారము" అని నమస్కరించును. "ఇష్టార్థసిద్ధిరస్తు" అని చంద్రుఁడు దీవించును. నర్మదాప్రతిమను దేవళమునఁ గాంచి పురుకుత్సుఁడొందు సంభ్రమవిలోకనసందర్భమున, ఇంద్రుఁడు "సుఖదుఃఖముల యొక్క యైకకాలికసమావేశము పురుకుత్సునియం దెంతవింతగ శోభించుచున్నది !" అని భావించి,

"కనులు వర్షించు మోము వికాస మొందు
నొడలు స్తంభించు గాత్రమం దొదవుఁ జెమట
అక్షిగతనీరవాహిని యైనయంత్ర
జనితరత్నప్రతిమ కట్లు సముచితముగ."

యని యతనియందుఁగూడఁ బ్రతిమసామ్యము నాపాదించును.

అంతఁ బురుకుత్సుఁడు "మహేంద్రా ! జీవనవంతుఁడనైన నన్ను బొమ్మగఁ జెప్పుచుంటివి. నాజీవనమునకు జీవనమైన నర్మదను గూడ నీవే బొమ్మగఁ జేసితివా ?

"అంత కింతయ్యె ననుచు దైన్యంబు కొంత
దుఃఖశాంతికి నేదియో దొరకె ననుచు

"ధైర్య మొకకొంత గ్రమ్మఁగాఁ దనరుఁ జిత్త
మర్ధసంగ్రస్తచంద్రగ్రహణముభంగి."

అని వచించును.

ఇది చూచి బృహస్పతి (తనలో) "ఆమూర్ఘునే తిరిగి తలంచు చుంటివా" అని విసిగికొనును.

పంచమాంకమున పురుకుత్సుఁడు పురుషరూపిణియై తనకు వైద్య మొసర్చిన నర్మదవలన సంపూర్ణారోగ్య మొంది యామెను నర్మదగా గ్రహించి యన్యోన్యాంగుళీయకధారణసమయమునఁ దన చిటికెనవ్రేలితో నామెచిటికెనవ్రేలిని జేర్చినపుడు,

"కరము కరమునఁ జేర్ప నుంగరము లిచటఁ
దనరు కర్కటలగ్నజాతకుఁడ నైన
నాకు గురుశుక్రు లిద్ద అనారతంబు
భాగ్యకోణంబునను జేరుభంగి గాఁగ."

అని వచించును. అంత విదూషకుఁడు "గురుఁడు షష్ఠాధిపతి గనుకఁ గొంచెముకలహము కలుగునని తలంచెదను" అని చెప్పును. ఇది త్వరలోనే మామ మందారునితోఁ బురుకుత్సునకుఁ గలుగుకలహ మును సూచించును. వీనిలోఁ బంతులుగారి జ్యోతిషశాస్త్రవిజ్ఞానముఁ గూడఁ గొంత గోచరింపఁగలదు.

ఇంద్రుఁడు పురుకుత్సమందారులసమరమును వారించు సందర్భములోఁ బురుకుత్సునిఁ జూచి "మామగారిని శిక్షించునంతటి మహాగుణ మీశ్వరభక్తివలనఁ గలిగినదికాఁబోలు" నని దక్షయజ్ఞ ధ్వంససందర్భమున వీరభద్రునిచే మహేశ్వరుఁడు దక్షునకుఁ గలిగించిన శిక్ష నుద్దేశించియే యాక్షేపించును.

ఇట్లు సవిమర్శముగఁ బరిశీలించిన నెన్నెన్నియో గుణవిశేష

ములు పంతులుగారి యీతొలుదొలుతటి దృశ్యకావ్యమునందు దృష్టములు కాఁగలవు.

విమర్శకులకు గుణదోషముల రెంటింటివిమర్శనముగూడ విశిష్టధర్మము. ప్రప్రథమరచన మగుటచేతఁగాఁబోలుఁ బంతులుగారి యీనాటకమున నాదృష్టికిఁ గొన్నిలోపములుగూడఁ దోఁచుచున్నవి. వానినిగూర్చి యించుక ముచ్చటించెద.

తృతీయాంకమున రాజమందిరసమీపోద్యానమునఁ బురుకుత్సుఁడు నర్మదావిరహాభరముగూర్చి విదూషకునెదుట నంగలార్చుచున్నప్పు డురగలోకమునుండి నర్మదయు నవమాలికయు వచ్చి పూలచెట్లచాటున దాఁగియుండుట, అనంతరము అంశుమంతుఁడు గూడ వచ్చి నర్మద నచ్చటఁ జూచుట, అచ్చటికి వచ్చెదనన్న తన మిత్రుఁడు చిత్రకేతుఁ డింకను రాఁడయ్యెనే యని యంశుమంతుఁడు విచారించుచుండుట చదువరులకు విదితములే కదా !”

ఇంతలోఁ జిత్రకేతుఁడు రాఁగా అంశుమంతుఁ డాతనితో “మిత్రమా! మంచిసమయమునకు వచ్చితివి. ఇంతకుముందు పురుకుత్సుని చూచితివి గాని నర్మదను జూచియుండవుగదా! అదుగో మహారాజు విరహబాధవశుఁ డయి విచారించుచున్నాఁడు. వెనుక నుండు జలయంత్రమున కానుకొని సఖిసమేతయై నర్మద ప్రకాశించుచున్నది. తిరస్కరిణిచేఁ బ్రచ్ఛన్నుఁడవు కమ్ము” అని యుద్బోధించును. తరువాతఁ జిత్రకేతునకు నంశుమంతునకు జరిగిన సంభాషణములలో “నిన్న నీవును నేను సమావేశమయినప్పుడు జరిగినసమాచారములన్నియుఁ బురందరునితో విన్నవించితిని. ఆతఁడు నర్మదను తాను చూడకయే పురుకుత్సున కామెను సతిగాఁ గూర్చుట కంగీకరింప”నని చెప్పి నర్మదను దీసికొనిరమ్మని తన్ను నియోగించె ననియు, అందుచేఁ దా నురగలోకమునకుఁ బోయి వెదుకఁగా నర్మద కనిపింపనందున

నిచ్చుటకు వచ్చితి ననియు నంసుచేతనే తాను వచ్చుట కాలస్య మయినదని చిత్రకేతుఁ డనును.

అంశుమంత చిత్రకేతుల ప్రథమసమాగమము విశ్వామిత్రాశ్రమపరిసరారణ్యమునఁ బ్రథమాంకముననే జరిగినది. పురుకుత్సుని పయి మోహనవిద్యను బ్రయోగించి యంశుమంతుఁ డాతని నురగలోకమునకుఁ గొనిపోయినప్పుడే చిత్రకేతుఁడు స్వర్గమునకు నిష్క్రమించును.

తరువాత వీరిరువురకుఁ గలిగినసమావేశము పైని బేర్కొనినట్లు తృతీయాంకమునందలిదే గాని వేఱొండు గనరాదు. ద్వితీయాంకమున నెచ్చటను జిత్రకేతుని ప్రవేశమే కనరాదు. నర్మద నాతఁడు మొదటిసారి చూచినది తృతీయాంకమునఁ జెట్లమాటున నామె చెలితో దాఁగియుండఁగా నంశుమంతుఁడు చూపినప్పుడే గదా! ఇట్టిసందర్భములలోఁ జిత్రకేతుఁడు అంశుమంతునితో "నిన్న నీవు నేను సమావేశ మయినప్పుడు జరిగినసమాచారముల నింద్రునికి విన్నవించితి" ననుట నా కంతసంగతముగాఁ దోఁచుటలేదు. ఈయంకమున నంశుమంతునెదుట నతఁడు కనిపించుటయే వారిరువురకుఁ గలిగిన రెండవ సమావేశము. నర్మద నాతఁడు చూచినదియు నప్పుడే. ఈయంకమునందలి కథ పాత్రములయెదుట జరుగుచుండఁగనే పరోక్షముగ నాతఁడెవనికిఁ దెలియకుండ నాకస్మికముగ స్వర్గమునకుఁ బోయి యింద్రునితో మాట్లాడి మరల వెనువెంటనే వచ్చె నని సమర్థింపఁదగునా?

నర్మద నాతఁడు మొట్టమొదటఁ జూచినది యిచ్చటనే యైనప్పుడు ఉరగలోకమున నామెను వెదకి యచటఁ గానక యిటు వచ్చె ననుట సంగత మగునా? నర్మదాపురుకుత్సులను సంఘటించుట యందు "నీవు తుంటవిల్లులేని మన్మథుఁడ" వయితి వని యీద్వితీయ సమావేశముననే చిత్రకేతుఁ డంశుమంతుని నభినందించినాఁడు.

నర్మదాపురుకుత్సుల పరిణయమహోత్సవసమయమున నానందించుటకు అంశుమంత చిత్రకేతుల నిరువురను లేకుండఁజేయుట నాటకమందలి యొక లోపమనియే నేను తలంతును. పురందరుఁడు మందారునితో భాషించునపుడు "అంశుమంతుఁ డాకస్మికముగ మరణించుటచేఁ బాప మీసంగతి నీకుఁ దెలియనందుకు విచారించుచున్నాను." అని యాకస్మికముగఁ జెప్పువఱకు మందారునకేగాక లోకమునకుఁ గూడ నంశుమంతుని మరణవార్త తెలియనే తెలియదు. అతఁ డీశుభ సమయమునం దుండిననే నాటకము మఱింత మోదాంతముగ నుండెడిది. పంతులుగా రెందు కిట్లొనర్చిరో తెలియఁజాలకున్నాను.

పానుగంటి వారి నాటక రచనా శిల్పము.

శ్రీ డా॥ ముదిగొండ వీరభద్రశాస్త్రి

కీ. శే. పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావుగారు రచనలు చేసిన కాలము ఒకదృష్టితో చూచిన యెడల తెలుగుసాహిత్య చరిత్రమున నాటకయుగమని అనవచ్చును. ఈ కాలమున అనేక నాటక కర్తలు బయలుదేరిరి. వారిలో పెక్కునాటకములు వ్రాసినవారును ఉన్నారు. తెలుగునాటకరచనము రంగస్థలాభ్యుదయము ననుసరించి సాగినది.

తెలుగులోని బహుసంఖ్యాక నాటకములు నాటి ప్రేక్షక జనుల యభిరుచినిబట్టి సాగినవి ప్రఖ్యాతులైన నాటక కర్తలుకూడ సామాజికుల అభిరుచులకు కట్టువడియుండక తప్పలేదు. ప్రజలకు పాటలపై మక్కువయుండిన పాటల నాటకములే వ్రాసిరి. పద్యము లేనిదే నాటకములు ప్రదర్శనసమయమున రక్తికట్టి ప్రజల నలరింప లేవనుకొనినచో, పద్య బహుళముగా వ్రాసిరి. అంతియే గాని ప్రేక్షకుల యభిరుచిని సంస్కరించి, క్రొత్తపద్ధతులలో నాటకము వ్రాయుటకు సాహసించిన వారిసంఖ్య స్వల్పము. అట్టికాలమున పానుగంటివారు స్వతంత్ర వృత్త్యనుసారము నాటకములు వ్రాయుటకు పూనుకొనిరి.

నాటకములు ప్రదర్శ నానుకూలములుకానిచో వాని ప్రయోజనమేమి యని వాదించవచ్చును. నాటకముల ప్రయోజనము రంగస్థలముపై ప్రదర్శన ప్రాచుర్యము పొందుటమాత్రమే యను నూహయున్నవారితో వాదింపలేము. శిష్టసాహిత్యాంగము కాని నాటకములకు ఉత్తమత్వమెన్నటికిని సిద్ధింపదు. సాహిత్యచరిత్రకారుల కట్టి నాటకములతో ఎక్కువ పనికలుగ నేరదుగదా!

ప్రేక్షక జన చిత్తాకర్షణము నిమిత్తము తెలుగునాటక కర్తలు పడినపాట్లు చూచినచో నవ్వువచ్చును. ధర్మవరము కృష్ణమాచార్యుల వంటివారు సైతము ఆంగ్లాంధ్రసమ్మిశ్రితమగు భాషను, హిందూస్థానీ పదబహుళమగు భాషనుమాటాడు పాత్రలను పౌరాణిక నాటకముల

యందు ప్రవేశపెట్టినారు. తెలుగునాటకము లనేకములలో గన్పట్టు మఱియొక లోపము కవికాలము నాఁటి సమస్యలెన్నో బలవంతముగా వానిలో నిఱికింపబడియుండుట. మఱికొన్ని నాటకములు దోషములు లేకపోయినను, చూచుటకు చదువుటకు నొకమాదిరిగా నున్నవని పించునవి. ఉపక్రమ నిర్వాహనైపుణ్యముగాని భావభరితత్వముగాని, కథాంశమునకు రసమునకు పోషణంబు కలిగించు పాత్రప్రవేశ సంభాషణాదికములుగాని సుందరమగు పాత్ర స్వభావోన్మీలనముగాని లేకుండునట్టివి. ఇవి సంభాషణ రూపముననున్న కథలనఁ జెల్లును.

ఇట్టిదినములలో పానుగంటివారు నాటకరచనమునకు దొరకొని నూతన శిల్పపద్ధతులు వెలయించుచు విశిష్టరూపక సృష్టిచేసిరనిన వారి ప్రతిభ వెల్లడి యగుచుండుట లేదా? వారిట్లు ప్రశంసార్హములగు నాటకములు వ్రాసిరన్నచో వానికి వారి ప్రతిభ, శక్తియు మాత్రమే కారణములుకావు, పంతులుగారికి తాముకృషి చేయుచున్న కళారంగముపై గౌరవము ఎక్కువ. అదిగౌరవము మాత్రమే కాదు. అహంకారము కాని ఆత్మవిశ్వాసముతో, ప్రదర్శనానుకూల్యము చెడకుండ, సామాజికుల దుష్టాభిరుచుల ప్రాబల్యమునకు లొంగిపోకుండ, షేక్స్పియర్ మున్నగు రచయితల నాటకములవలె శిష్టసాహిత్యాంగములై పఠనపాఠనయోగ్యతా యుక్తములై తమకు తెలుగు సాహిత్యచరిత్రమున నొకయున్నత స్థానమును సమకూర్చు నాటకములను వ్రాయవలెనని వారినిశ్చయము. ఏతత్ప్రయత్నము చేసి వారు కృతకృత్యులైనారు.

ప్రబంధయుగము తుదిదశలో ఎల్లకవుల రచనాపాటవము నొక వృత్తపు నెల్లలు దాటకుండ లోలోపల ఎట్లిమిడిపోయినదో, అట్లే ఈనాటకయుగమున గూడ కవుల శక్తియుక్తులు పరిమిత స్వాతంత్ర్యముతో సంకుచిత పరిధులననుసు [illegible] పోయినవి.

పానుగంటివారీవలయమున చిక్కుకొనలేదు. పాశ్చాత్యసాహిత్యము చేత ప్రభావితమైన మనస్సుతో, ఆర్షసంప్రదాయ విజ్ఞానయుక్తమైన సంస్కారముతో, స్వదేశభాషాభిమాన సంపూర్ణమైన హృదయముతో వారు సాహిత్యసృష్టి చేసినారు. కనుక వారి రచనలయందు పరభాషాసాహిత్య ప్రభావమేకాని అనుకరణము కనరాదు. అనుకరణముసహింపని వారి తత్త్వము ఎప్పటికప్పుడు క్రొంగ్రొత్త దారుల వెంట వారిని నడిపించి? వారిసృష్టిని చైతన్యశోభతో నింపినది.

కథాకథనరీతిని సాగుచుండిన తెలుగునాటకమందు పానుగంటి వారు పాత్రస్వభావోన్మీలనము ప్రధానమగు, బుద్ధి గమ్యమగు సంవాద పద్ధతితో గూడిన శైలిని ప్రవేశపెట్టినారు. నాటక కథలో దృశ్య, సూచ్యకథా విభాగములను నేర్పుతో చేసికొని, ఆద్యంతములను దృష్టి యందిడుకొని రూపకవస్తువును చక్కని ప్రణాళికపై నడిపి, ఉత్కంఠను పోషించుచు వారు తమనాటకములను రచించినారు.

పానుగంటివారి నాటకములలో సుప్రసిద్ధములైన కథగలవి రామాయణ నాటకములు నాలుగు, సారంగధర విప్రనారాయణనాటకములుమాత్రమే. తక్కిన వానిలో నర్మదా పురుకుత్సీయము, రాధాకృష్ణ, బుద్ధబోధసుధ, ప్రచండచాణక్యములలో కొన్ని పాత్రలు ప్రసిద్ధములేమైనను కథాంశములను విపులీకరించుకొనుట వారేచేసికొనిరి. వారి నాటకములలో కల్పితేతివృత్తములే ఎక్కువ ప్రసిద్ధ కథానాటకములందు సైతము వీరు కొన్నికల్పిత పాత్రముల మూలమున నూత్నాంకములను చేర్చియున్నారు. అవి సామాజికుల నాకర్షించి క్రొత్త చవులూరించుచుండును. ఇంక కల్పిత వృత్తములు గల రూపకములలో వారు సామాజికుల నాకట్టుకొనుటలో అబ్బురమేమున్నది ?

లక్ష్మీనరసింహారావుగారి నాటక కృతులయందు వైవిధ్య మెక్కువ. పౌరాణిక. చారిత్రికాది వృత్తవిభాగము ననుసరించి, శృంగార, వీరాదిరస భేదముననుసరించి, సుఖాంత, దుఃఖాంతములనను సరించియే కాక ఇంకను వారు కొన్ని ప్రయోగములు చేసి తమ నాటకములయందు వైవిధ్యమును ప్రకాశింపఁజేసిరి. పాత్రలసంఖ్య విష యమున, నాటకదైర్ఘ్యమునందు వారు రకరకములుగా వ్రాసి చూపిరి. పంతులుగారు బహునాటక కర్తలగుటయేకాక తెలుగున బహుముఖ నాటకశిల్పపాటవమునకు రాజపథములు తీర్చిరి.

పానుగంటివారి నాటకములందలి ప్రధానలక్షణములను చెప్ప వలసివచ్చినచో, వారు మనస్తత్త్వ నిరూపణమునకు ఎక్కువ ప్రాముఖ్యము నిచ్చిరనియు, కథాగమనముకన్న లోకవృత్తనిరూపణ మునకు, తాత్త్వికచింతనమునకు ప్రాధాన్యమిచ్చిరనియు, పూర్తిగా సంప్రదాయ నిరసనను చేయకుండఁగనే తమనాటకములలో వారు నవ్యత చూపియున్నారనియు మునుముందు పేర్కొనవలెను.

భవభూతి నాటకమునుగూర్చి సాక్షిలో వ్యాసము వ్రాయునెడ నరసింహారావుగారు భావికథాసూచనమును గూర్చి ఎక్కువగా ప్రశం సించియున్నారు. వారును ఉపశ్రుతిమూలకమైన భావికథార్థసూచ నముపట్ల ఎంతయు మక్కువ చూపించియున్నారు.

పంతులుగారి నాటకకృతులయందు ఆకర్షకమగు మఱియొక యంశము వారిసంభాషణ నిర్వహణకౌశలము. పాత్రనిర్మాణవ్యవస్థ, సంభాషణములు– ఇవి నాటకేతివృత్తముగ నడుపుచున్నట్లు అగపడు విధముగా వ్రాయుట నాటకరచన యందత్యంతము కష్టమగు పద్ధతి. దానియందు వారు సిద్ధహస్తులు.

పానుగంటివారి నాటకరచనా పాటవమును విపులీకరించుటకు ఈకొద్దియవకాశము చాలదు. అయినను ఇంతవఱకు వివరింపఁబడిన వారి

పద్ధతులను కొన్నింటినైన స్పష్టము చేయజాలిన ఉదాహృతులను పరిశీలింతము.

రాధాకృష్ణ నాటకమునందలి ద్వితీయాంకము మిక్కిలి పొంకమైనది. రాధసందేశమునుగొని శారదుడు మధురానగరమునకరిగెను. కృష్ణుని అతడు కలియుటకుముందు సత్యభామకనుల(బడెను. ఆమె నిగ్గదీసి రాధనుగూర్చి ప్రశ్నముల వర్షముకురిపించెను. నిలువెల్ల రాధపై నీర్ష్యగా ఉన్న సత్యభామ ఎట్టికటు సంభాషణమునకు వెనుదీయలేదు. నోటికివచ్చినట్లెల్ల మాటాడు అలవాటున్నవాడును, పరిహాసప్రియుడును అగు శారదుడు సత్యభామ రాధనుగూర్చి పల్కు కటువాక్యములను విన(జాలకపోయెను కాని సత్యభామ నేమనుటకు వీలులేదు మాటకుమాట పెంచుటకు ఇష్టములేక, ఎక్కడికక్కడ తుంచివేయుటకు ప్రయత్నించి, ఆమెసాగనీయకపోగా తప్పనిసరియైపైకి చిఱునవ్వులు నవ్వుచు చమత్కారముగా మాటాడును. కాని అతని అంతరంగమందలి గాఢమైన అసంతృప్తిని గూఢముగా అతని మాటలలో గోచరించును చిట్టచివరకు సత్యభామ ప్రశ్నలకు విసిగిపోయి "అమ్మా! నీవొకసారి బృందావనమువచ్చి రాధను చూడరాదా?" అనెను ఆమాటయే అనంతర కథాసంవిధానమునకు దారితీసినది. ఈసన్నివేశమునందలి పాత్రఘటనము, పాత్రచిత్రణములే కథాగమనమును నిర్దేశించినవి. తూచిమాట్లాడ(దగిన మహారాజకుమారి సత్యభామ నోటికివచ్చినట్లెల్ల ప్రసంగించుట, మామూలుగా నోటికివచ్చినట్లెల్ల మాటాడు శారదుడు తూచి మాటాడుట- ఇట్లే అంకమునందు తాఱుమాఱైనది. ఈవైషమ్యము చమత్కారహేతువై ఈసన్నివేశమును రక్తికట్టించినది ఇట్టి శిల్పమే ఈనాటకమునందితర స్థలముల కానవచ్చును.

రాధాకృష్ణ నాటకమున రాధకు లలిత, మధురయును సఖు

ను పంతులుగారు ప్రవేశపెట్టినారు. అయిదంకముల యీనాటకములో మొదటియంకమున రాధప్రక్కన లలితయున్నది. మూడవయంకమున లలిత మధుర యిద్దఱును; చతుర్థాంకమున మధురయొక్కతె, రాధ భక్తి మొదట లలితమై, పిమ్మట లలితమధురమై తుదకు మాధుర్యమయ మయ్యెనని పంతులుగారెంత చక్కగా నిర్దేశించినారో ?

నాటకములయందు ముఖ్యముగా నుండవలసినది నాటకీయత నాటకీయములగు సన్నివేశములను సృష్టించుకొనుటలో, తీర్చుటలో పంతులుగారు అందెవేసినచేయి.

దశరథునకు చిరకాలమునకు కుమారుడుకలిగెను. దశరథుని ఆనందమునకు మితిలేదు. ఈసన్నివేశమును పానుగంటివారు తమ కల్యాణరాఘవమున తీర్చినారు. పురిటిశిశువు, నెత్తికొనివచ్చి దశరథమహారాజు తనకుమారుఁడగు వసిష్ఠునికి చూపించి, తన ఆనందము, తనకౌతుకము ప్రకటించును. అరగమూసినప్పుడె యింతలేసికన్నులు— నిండుగా తెఱచినప్పుడెంతయుండునో, పుట్టినప్పుడే యింతయున్నాఁడు, ఎదిగినప్పుడు ఎంతస్ఫురద్రూపియగునో! ఇది దశరథుని మనోభావ ప్రవాహము. వసిష్ఠుడెట్టివాఁడు ? అంతకుముందే వ్రాసిన పాదుకాపట్టాభిషేకమున పంతులుగారా పాత్రముచే ననిపించియున్నారు. "అనేకహాయనముల నంసీ తలంచి, మననముచేసి, భక్తి పేర్కొంచి, పూజించి బహువిధములసేవజేయుచు నిరని సచ్చిరమల స్వరూప చరణ సందర్శన రూషమతిని గర్వ్యానుగు పురోహితతనుగాంచి రఘుకులమును గనిపెట్టుకొని" యున్నవాఁడు అంత ఎదురుచూచినసమయమిదే ఆసన్నమైనది. ఆసచ్చిరమల స్వరూపమిప్పుడు అవతరించినది. దశరథుడు చూపించిన కన్ను ముక్కు చెవి ఆయనకు కనిపించునా? అన్నాఁడు ?

ఇది కన్ను; ఇదిముక్కు; ఇది చెవి యని నాకేమియు విస్పష్టముగఁ గానఁబడుటలేదు.

కనులు మిఱుమిట్లుగొల్పి పుల్కలల నొసంగి
మోద బాష్పములను వెల్చు పూర్ణ విమల
శాంత గంభీర తేజంబు స్వల్పపూర్వ
పరిచయముగల యదియె చూపట్టెనాకు"

ఒకే సన్నివేశము- ఇరు తెఱగుల పాత్రములు; ఒకేరంగము- రెండువిధముల చిత్తవృత్తులు; ఒకే అలంబనము- రెండు పద్ధతుల అనుభావములు- రెండు రసప్రవాహములు వీని పరస్పరసంఘర్షణము ఇంతకన్న నాటకీయత ఎట్లుండును?

ఇదే నాటకమున పేర్కొనదగిన నుఱియొక చక్కని ఘట్టము తృతీయాంకము. తాటకను చంపించుటకు శ్రీరాముని తీసికొని పోవలెనని విశ్వామిత్రమహర్షి వచ్చి దశరథుని కలిసికొనెను. రాముని పంపుమని ఆయన, పంపజాలనని దశరథుడు వాదించుకొనుటకంటె నిందు కథలేదుగదా; కాని పానుగంటివారి దశరథుడు పరమ సౌమ్యుఁడు; చమత్కారి, ఘర్షణపడలేదు; "మీరేదశరథుఁడనుకొనుఁడు. నేనే విశ్వామిత్రుఁడను, నేనే మీరామునడిగితిని. ఎఱుగక యిచ్చెదనని మీరుపలికితిరి ఇట్టిస్థితిలో మీరిట్లు మనసులో గుబ్బటలు పడుదురా లేదా?" అని ప్రశ్నించి తన మనసులోనున్న సందేహముల నన్నిటిని వెడలబోసెను, విశ్వామిత్రుఁడునుతానే ఆస్థితిలో దశరథుఁడైయుండిన ఎట్లు తలఁచునో చెప్పుచు ఆసందేహములన్నింటికి నొక్కసారి సమాధానము చెప్పెను. ఇది నాటకీయతకు పరమావధిగ తీర్చిన ఘట్టము.

పాత్రచిత్రణము విషయమున పంతులుగారి కౌశలము సుప్రసిద్ధము కాని వారిసృష్టిలో తీవ్రప్రకృతిగల పాత్ర ఎక్కువ రక్తికట్టును సుఖదుఃఖములకు లొంగిపోయి తెగిపడి బయటపడు విద్యుత్తు వేగము

గలపాత్రలు, సుఖదుఃఖములచే అనభిభూతమైన స్వభావముగల పాత్రలు,—ఈ రెండును ఒకవిధముగా తీవ్రపరికృతులే. పంతులుగారి నాటకములలో సుమారు మున్నూట యేబది పాత్రములున్నవి. ఇవి యన్నియు వైవిధ్యము, వ్యక్తిత్వముగల పాత్రలే. ఎవనికున్న కష్ట సుఖములు వానికుండును; ఆకష్టసుఖములనుభవించుటయందు అందఱను నొక్కచే మనస్సుకాదు. వారివారి అనుభవములనుబట్టి వారివారి స్థిరాభిప్రాయములు; వానిని బట్టి యొక్కొక్కరి కొక్కమార్గము ఈపాత్రములు కేవలమానవ విగ్రహములుకావు.

నాటకకర్త మానవకృత్యములను నిర్వర్తించు బొమ్మలను సృష్టించుటకాదు. ఆకృత్యములను చేయుచు మనస్సును జీవమును గూడ ప్రస్ఫుటింపవలసియుండును ఆజీవప్రదాన మహాత్కార్యమే పాత్ర సృష్టిని, పాత్రచిత్రణముకన్న విశిష్టము చేయును. వాస్తవిక వ్యక్తులకు నాటకపాత్రములకు నడుమ నొకసన్నని పొరవంటి అంతరమైన లేకుండునట్లుచేయుట గొప్పకళ. అది పానుగంటివారికి కరతలా మలకము.

పాత్రసృష్టిచేయుటలో పంతులుగారి కొక ఆవేశమున్నట్లు తోచును. అందుమూలకముగా అతి చైతన్యవంతములయిన పాత్రలు అవతరించినవి. భయాశ్చర్యకోపతాపాదులను వయసక్రమములో అభినయించునవికాక జీవితములో వచ్చే సమగ్రమును, అసమగ్రమునైన వివిధభావ సంఘర్షణము కలిగిన మనస్సుగల పాత్రములను ఏకీభూతసప్తవర్ణమైన సూర్యరశ్మివలె ప్రకాశమానమైన స్వభావముగ, పాత్రలను పంతులుగారు సృష్టించినారు. తువక, అప్రధాన పాత్రలని యెంచబడు నిష్కించ పాత్రములను సైతము వారు ఇంతే విస్పష్ట మనోహరముగ పోషించినారు.

పంతులుగారి పాత్రలను తేలికగా రెండు వర్గములుచేయ వచ్చును. శాంతగంభీరోదాత్తమై, సాత్త్వికతానిబిడమైన నొకవర్గము, ఔజ్జ్వల్య ప్రధానమై, పరిహాస ప్రియమై, తర్కనిపుణమై తుళ్లిపడు నది. మరియొకవర్గము వారి సంశ్లిష్ట మనస్తత్త్వము రెండంచుల నీరసి వచ్చిన వర్గములివి.

పర్యవసానముగా, పంతులుగారు తెలుగునాటక సరస్వతి కిచ్చినన్ని మణిమయోజ్జ్వల భూషలు మరెవ్వరును ఇచ్చియుండలేదని స్థిరముగా చెప్పవచ్చును.

శ్రీపానుగంటివారి పరిచయచారుత్వము

(శ్రీ) వేమూల రామచంద్రమూర్తి B.A (Hons) B. Ed.

కవికి వలయు సమగ్రలక్షణములలో లోకజ్ఞత, పరిచయ చారుత్వము ననునవి ముఖ్యతమములని క్షేమేంద్రుని యను శాసనము. తర్క, వ్యాకరణ, భరత, చాణక్య, వాత్స్యాయన, భారత, రామాయణ, భాగవతాత్మజ్ఞాన, వైద్యక, జ్యోతిష, గజ, తురగ, పురుష లక్షణ, దూత్య ప్రకీర్ణములయందు పరిచయము కవి సామ్రాజ్య సూచకమని క్షేమేంద్రుని కవి కంఠాభరణమున జెప్పబడినది. బహు గ్రంథ పరిచయమువలన అనేక శాస్త్రములయందలి మూలమూలల మౌలిక విషయములను కవిబ్రహ్మ శ్రీ పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహ రావుగారు తమ రచనములను పొందుపఱచి యున్నారు. ఇంతు సంస్కృతాంధ్రముల నెఱుంగదగు శాస్త్రవిషయములే గాక ఆంగ్ల భాషామహోదధిం దఱచిన లభ్యమగు సూక్తిరత్నములుకూడ మెఱయుచుండును. దిఙ్మాత్రముగా నా యా విషయముల నుదహరించుటయే ప్రకృత వ్యాసమున నుద్దిష్టము.

గురుకుల క్లేశమున లభ్యమగు భౌతిక, రాసాయనిక శాస్త్ర సంబంధములగు యుపమలే గాక, భాషా వాఙ్మయ శాస్త్రముల యందు నిబిడీకృతములైన సంగతులుకూడ వీరి కావ్య గానమున వినబడుచుండును.

జ్యోతిష పరిచయమునకు నర్మదాపురుకుత్సీయమున నాయికా నాయకుల పాణిగ్రహణ సందర్భమున యీ క్రింది పద్యములను దిలకింపుడు. (117 పే)

గీ. "కరము కరమున జేర్చ నుంగరము లిచటఁ
దనరు కరకటలగ్న జాతకుఁడ నైన
నాకు గురు శుక్రు లిద్ద రనారతంబు
భాగ్య కోణంబున నుండు భంగి గాగ."

ఇట్లే, ప్రచండ చాణక్యనాటకము జాతకచక్ర పరిశీలముతోనే ప్రారంభమైనది. (1వ. అం.)

గీ. "రాజ్య భాగ్యాధిపతులు పరస్పరంబు
కలియ కరువైన యోగంబు కలుగు నెటుల?"

పంచాంగ పరిచయమునకు ప్రచండచాణక్యమున నే వేశ్యమాత తన వయస్సునుగూర్చి క్రిందటి శివరాత్రికి యింతటి వయస్సని చెప్పుచుండగా "గోవింద ద్వాదశి కనరాదా ? అని కొన్ని సంవత్సరముల కొకమారు వచ్చు తిథిని సూచించును (126 పే)

వైద్యక పరిచయమునకు వనవాస రాఘవమున

గీ. "విషము సంజీవి చేయడే భేషజుండు"

అని శుద్ధిపరుపబడిన రసవిష గంధకాముల ప్రయోగము నుదహరించును. (5వ. అం.)

అట్లే రాధాకృష్ణ నాటకమునందు సత్యభామా గర్వభంజనమును గూర్చి పలుకుచు గర్వప్రాయశ్చిత్తము ఆ గర్వమునకు లేత దశలో జరుగకూడదను దాని కుదాహరణముగ శారదునిచే

"అంతరకుసుమము క్రమముగా నెదిగి, కననికారంధ్రమంతయు వ్యాపించి, దృష్టిని సంపూర్ణముగ బాడుచేసినగాని దానికి శస్త్ర చికిత్స చేయకూడదు." అను Cataract operation గూర్చిన సిద్ధాంతము నలవోకగా బలికించును. (5వ. అం)

ఔషధ పరిచయమునకును, లోకజ్ఞతకును బుద్ధబోధసుధలో కొన్ని వస్తువులు క్రొత్తవి శ్రేష్ఠములనియు, మఱికొన్ని ప్రాతవి గ్రహింపవలసినవనియు జెప్పుచు,

"పుచ్చుకోలేది రేచల్చిన్ని పొలుపుగాంచు నన్నారు.(1వ.అం)

శిక్షా పరిచయమునకు (phonetics) రాధాకృష్ణ అయిదవ యంకమున సగుణ నిర్గుణోపాసనల తారతమ్యమును వివరించుచట్లు నీ క్రింది గీతముం జెప్పినారు.

గీ. "బోటి, నెఱసున్న వర్ణ సంపుటితమైన గాని
నోటను బలుక-గా రానియటుల నిర్గుణము కేవలము
మనో నియతితోడ దలప నెవ్వరికైన సాధ్యంబుకాదు"

ఇందు గహనమైన సగుణోపాసన యావశ్యకతను స్థాపించుట యేగాక, నెఱసున్న యుచ్చారణను గూర్చిన శిక్షాసూత్రముకూడ తెలుపబడినది.

ఇట్లే ఉపనిషద్ధేయమగు పూర్ణమైన పేరిమనస్సు లగ్నమై క్రొత్త సంగతులను జెప్పుచున్నది. వస్తువున కుచితస్థానము శోభనక-ర మనియు, స్థానభ్రష్టత శోభావిహీనతకు గారణమనియు నిరూపించుచు వనవాస రాఘవమున (5వ. అం.)

"అంకెలందునబడి వట్టిదయ్యె సున్న
అక్షరంబయ్యె నద్ది వర్ణాళిబడుచు"

అనినారు.

వ్యాకరణ పరిచయమునకు వనవాస రాఘవమున నైదవ యంకమున హనుమంతుడు "చూడబడినది. చూడబడినది" యని గావుకేకలు వైచినాడట. అనగా దానిపై శరభునిచే నిట్లనిపించు చున్నారు.

"చూడంబడిన దేది ? తన మొగమా ? నా మొగమా ? అనాథ రాష్ట్రపాలనమువలె౯ కర్తలోపించిన క్రియయా ? శక్తిహీనువలె౦ గర్మణి ప్రయోగము జేసెనుగదా. ఎవనిచేతనో చెప్పనక-ఱ లేదా ? 'సీత నాచేత చూడబడిరిది' అని చెప్పగూడదా ? నవ వ్యాకరణవేత్తవలె వెన్న వెదురాకు పసయేనా ?" అనుచు కర్మణి ప్రయోగములోని ప్రయోక్తృ దౌర్బల్యములోని చెప్పిపోడుచుటయే గాక హనుమంతుని నవ వ్యాకరణవేతృత్వమును గూడ స్మరించినారు.

ఇవిగాక, మృగయా, చిత్రలేఖన, గాన, నృత్యాదికళల పరిచ

యమును వెలువరించు ససంఖ్యాకముల నుదాహరణము లను గ్రంథ విస్తరభీతిచే వదలినాడను.

(శ్రీ) పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావుగారు ఆంగ్లమున పట్టభద్రులేగాక సునిశితమైన విజ్ఞానశీలురగుట వలన ఆంగ్ల సాంప్రదాయములను కొన్నిటిని తమ రచనలయం దప్రయత్నముగ దొరలించినారు. ఇట్టివానిలో జాతీయత (Idion) పరిచయమునకు కల్యాణరాఘవమున మూడవయంకమున రాజాశ్రితుల నడవడిని దిద్దుచు ఈ క్రింది పద్యమున జెప్పినారు.

గీ. "ఎదుట బడనిచ్చె జాలు నింకేమి యనుచు
దుడుకు దుడుకున నెల్ల వస్తులను ముక్కుదూర్చి
విభునకర్ణమున మూతిజేర్చి మిగుల
దడబడలు సేయ నసులకోకడమె తుదకు

'Do not poke your nose in everything' అను ఆంగ్లజాతీయత కిది తెనుగుసేత. వేరొకచో బుద్ధబోధసుధలో ద్వితీయాంకమున

"కుసిలి చెడదిట్టు 'పుస్తకక్రిమి' యటంచు"

అని 'Bookworm' నకు తెనుగు కావించినారు.

నర్మదా పురుకుత్సీయమున నైదవ యంకమున 'Lull before the storm' అనుదానికి 'తుపాను రాబోవుటకు ముందు ప్రశాంతత' అనినారు.

రాధాకృష్ణ మూడవయంకమునందు 'Like poles repel అను నయస్కాంతశక్తికి నుదాహరణముగ రాధామధుర లిరువురు స్త్రీలే యగుటవలన నొకరినొకరు ఆకర్షించలేకపోయిరని చెప్పుచు

"విద్యుదుద్ధత వస్తువు వెలయ నొక స
జాతిశక్తిధనము, దాని సరస జేర్ప

బడిస నది దూరమౌభంగి వనిత మధుర
విడిచి తొలఁగె, నదృష్టవంతుఁడను నేను.

అనినారు.

వీరి ప్రకీర్ణ వ్యాసములలో నొక సందర్భమున “‘సై నేతేజా’, ‘కాస్ తీటా’ యనుచు గణితశాస్త్రజ్ఞులు కొట్టుకొనిపోవుచుండుట లేదా? బార్బారా, సిలారెంట్ అని తర్కశాస్త్రజ్ఞులు కాలక్షేపము చేయడం లేదా?” యనుచు పాశ్చాత్య గణితశాస్త్రమునకును ఆరిస్టాటిల్ ఏర్ప రచిన తార్కిక శుద్ధరూపములనుగూర్చి ప్రసంగించి తమ విజ్ఞతను ప్రకటించినారు.

ఇవి గాక, లోక పరిచయమును, వస్తు లక్షణ వివేచనకును నొక యుదాహరణము నిచ్చుచున్నాను.

ప్రపంచచాణక్యమున నైదవయంకమున:

చతురిక— స్త్రీల యంతఃకరణము జల్లెడవంటిదనుకొనా.

సునంద— రహస్యము లోపల నిలవబడదనియా? అల్పమైనవి జారి
పోవునుగాని గొప్పవి నిలుచునని చెప్పలేకపోతివా?

చతురిక— “నిలిచినవేవో యవి పరిత్యజింపదగినవే” యని యూతపనెను.

శ్రీ పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావుగారు సూక్ష్మదృష్టితో పరిశీలించి వర్ణించిన విజ్ఞానము సర్వతోముఖమైనది. రాచనగళ్లలో ఎవ్వరెట్లు ప్రవర్తింతురో, ప్రత్యేకముగా రాజానువర్తులై వారి యాంతరంగిక భావములను దాసదాసీజనులెట్లు ప్రకటించుచుందురో ప్రత్యేకముగా ననుభవించినట్లు వ్రాసినారు. వీరమతి నాటకమున “బొమ్మిడాయ పులుసులో గలిపిన దమ్మిడీ వత్సనాభి యేడ్గురు మహారాజులను చంపుటకు సరిపోవునే” యని విషప్రయోగ విధానమును గూడ వక్కాణించి యున్నారు. ‘అప్రయోజకుఁడగు కంచుకి ప్రధానపాత్రను జంపెదవా యేమి’ యని కథాకథన కౌశలమునకు

సంబంధించిన మూలసూత్రము పల్కినారు. వీరైనపుడెల్ల కుకవుల యప్రయోజకతను, అసమర్థతను లెక్కించుచునే యుందురు. రాజుల స్త్రీలోలత్వము, చాపల్యము మొదలగు గుణములను నెక్కిరించినారు.

వనవాసరాఘవమున, "ఉన్నదున్నట్లుచెప్పిన నది కవిత్వమెట్లగును, అది చరిత్రయగును" అని కవిత్వమునకును, చరిత్రకును గల ప్రధానభేదమును వివరించినారు.

ఇట్లెన్నియేని యుదాహరణములను విపులీకరింపవచ్చును. అందలి సారస్యమును వివరింపబూనినచో నది పెద్దగ్రంథమే కాగలదు అధునిక వర్ధమాన కవులకు నవసాహిత్యసనీయ శక్తులలో నీ పరిచయ చారుత్వ మొక్కటి.

పానుగంటివారి ప్రతిభా వ్యుత్పత్తులు

శ్రీమతి వేదుల మీనాక్షీదేవి.

బ్రహ్మశ్రీ పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు పంతులుగారిని గురించి నేడిక్కడ జరుగుచున్న శత జయంత్యుత్సవ సందర్భమున ఈ పరిషత్సభలో పాల్గొను అవకాశము నాకు లభించుట నాఅదృష్టము. 1929-వ సంవత్సర ప్రాంతమున కాంబోలు పంతులుగారు తమ కుమార్తెయైన బారు రమణమ్మగారిని విశాఖపట్టణములోని క్వీన్ మేరీస్ హైస్కూలులో చేర్పించుటకు స్వయముగావచ్చినపుడు వారి దర్శనభాగ్యము నాకుఁగలిగినది. అంతకుముందే హాస్యరసప్రధానమైన కంఠాభరణ నాటకమును జదివి యున్నాము. ఆ సంవత్సరమే పాఠశాల సంవత్సరోత్సవ సందర్భమున వీరి రాధాకృష్ణనాటకము ప్రదర్శించినాము. ఈ రెండునాటకములకు కర్తఅయిన శ్రీ పంతులుగారిని చూచినప్పుడు మా కెంతో సంతోషము కలిగినది. క్రమక్రమముగా వీరు రచించిన సాక్షి ఉపన్యాసములను, నాటకములను కూడ చదివినాను.

ఆ కాలపుఁ గవిపండితులలోవలెనే శ్రీ పంతులుగారిలోకూడ సర్వజ్ఞత్వము వెల్లి విరియుచుండెను. "గ్రేట్‌విక్టోరియన్స్" అని పేరు పొందిన ఆంగ్లేయకవులలోఁ గల ప్రధానలక్షణములన్నియు ఈ యిరువదవ శతాబ్దపు ప్రథమభాగమున వెలసిన పండిత ప్రకాండులలో నుండెడివి. సింహత్రయమని పేరుపొందిన పానుగంటి నరసింహారావుగారు, కూచి నరసింహంగారు, మా తాతగారైన చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహంగారు; కందుకూరి వీరేశలింగంపంతులుగారు వేఱుకోవకుఁ జెందినప్పటికి గిడుగు రామమూర్తిపంతులుగారు, గురజాడ అప్పారావుగారు మొదలైనవారిట్టి ఉద్దండులలో చేరినవారే.

సర్వ సమర్థులైన ఆ కాలమునాఁటి నాటకకర్తలలోఁ గల కొన్ని ముఖ్యలక్షణములను వర్ణించి ఆ యా లక్షణములు శ్రీ పాను

గంటి వారిలో సంపూర్ణముగఁ గలవని నిరూపించుటయే నా ప్రసంగ ములోని ముఖ్యోద్దేశము. అట్టి లక్షణములలో మొదటిది : సమగ్ర మైన పాండిత్యము. శ్రీ పంతులుగారు ఆంగ్లములో పట్టభద్రులు. ఆంధ్రభాషలో పారంగతులు. సంస్కృతభాషలో వ్యవహారదక్షత కలవారు. ఈ విషయము వారి రచనలయందంతటను గనఁబడుచునే యుండును.

పాత్ర చిత్రణములోనేమి, కథాకల్పనలోనేమి, సంభాషణలలో నేమి, సన్నివేశములలోనేమి, వీరు షేక్స్పియరు మహాకవిని దలఁ పించుచుందురు. కంఠాభరణములోని తబ్బిబ్బులు మిడ్ సమ్మర్ నైట్స్ లోని తబ్బిబ్బులను గుర్తుచేయును. సరస్వతి నాటకములోని తిరస మకలు ట్వెల్త్ నైట్‌లోని, అనాఁచెల్లెళ్ళ మాఱువేషములను జ్ఞాప కముచేయును. జాతిస్తంభము, పూర్ణిమ మొదలగు నాటకముల లోని యితివృత్తములు షేక్స్పియరుమహాకవి విషాదాంతనాటకము లను బోలియుండును. అయినను వీనిలో నేవియు దేనికిని భాషాంతరీ కరణము కాదు. షేక్స్పియర్ మహాకవివలెనే నరసింహారావుగారు కూడ సామ్రాజ్యాధిపతులు మొదలుకొని శ్మశానపాలకులవఱకును, అసూర్యంపశ్యల నుదలు* అంటరాని అన్నుల మిన్నలవఱకును అన్నిపాత్రములను వారివారి పరిస్థితులకు, చిత్తప్రవృత్తులకు అను గుణముగా చిత్రించినారు.

ఈ పండితుల రెండవలక్షణము భాషాదక్షత. ఉపమాన పరం పరలో, దృష్టాంత సమూహములలో, వివిధశబ్ద విన్యాసములలో, ఎక్కడనో మాఱుమూలనున్న వేదాంతపరిభాష మొదలుకొని వీథి భాగవతముల ముక్తాయింపులవఱకు శ్రీ పానుగంటివారు వాడని పదము లేదు. పాణినీయ వ్యాకరణములోని 'హోఠ' వంటి మాఱు మూలనున్న సూత్రముల మొదలుకొని క్రాసాగారి భాషాచరిత్ర

వఱకుఁగల అన్ని సాంకేతిక పదములను ఆ యా సందర్భములకు తగి నట్లుగా ప్రయోగించినారు. సమాసకల్పనలలో అప్పటికప్పుడు వేర్వేఱు పదములను అతికి చిన్నపిల్లలు మెకానోసెట్టుతో వేఱువేఱు రూపములు కల్పించినట్లుగా కల్పించినారు. ఉదాహరణకు

"నిరాఘాట కవనధారా పారీణుడు."

"దినమణి సిందూర తిలక లలితాలిక ఫలక."

దీపావళి సామానువలె 'అర్థనాశక 'శబ్దాడంబరము.'

'నిత్యమందాగ్ని బాధా సమాలబ్ధనిఖిల స్వప్నపరిపాటీ విచిత్రుఁడు' మొదలగునవి.

శ్రీపానుగంటివారి అపరిమితమైన ప్రపంచ జ్ఞానమునకును, శాస్త్రపారంగతత్వమునకును సాక్షి ఉపన్యాసములలోని లెక్క-కు మిక్కిలియైన విషయములేసాక్షి. ఈ ఉపన్యాసము లాంధ్రలోకము నట్టూఁత లూఁగించినవి.

వంశపారంపర్యముగా జీవులకు లక్షణములు సంక్రమించునా ? లేక పరిసరముల ప్రభావమా? అను విషయముపై సమగ్రమైన చర్చలిందున్నవి. పరిణామవాదము (ఇవేల్యూషన్) దశావతార తత్త్వమును సమన్వయించి ఉన్మత్తుని ఉపన్యాసములోఁ జెప్పినారు. మనస్తత్త్వశాస్త్రనిగూఢ విషయములను, భాషాపరిణామ శాస్త్రములలోని గహన విషయములను జర్చించినారు.

లక్ష్మీనరసింహారావుగారిలో వేఱొకలక్షణము వారి శబ్దవిన్యాసములో నున్నది. శబ్దగతమైన హాస్యము సర్వసామాన్యము. ఒక్కొక్క-చోట వ్యంగ్యముకూడ హాస్యముసఁ గనఁబడుచుండుట కలదు. కొన్ని-చోట్ల నివి వ్యక్తులకు సంబంధించినట్లు కనఁబడినను వారు సంఘములోని యాయా గుణములకు ప్రతినిధులే కాని, ప్రత్యేక వ్యక్తులు కారు.

అది వారి నియమము. ఈ నియమము సాక్షిసంఘ నిబంధనావళి యందు మనకుఁ గనఁబడును.

శ్రీ పిఠాపురము మహారాజావారి ఆస్థాన నాటక కర్తగా శ్రీ పానుగంటివారు వ్యవహరించెడివారు. వారి రచనలను వారిముఖమున వినుట మహారాజావారికి మిగుల నిష్టము. నరసింహారావుగారు తమ రచనలను వినుపించుచుండఁగా వారియుభయుల నవ్వులతో నా రాజమందిరము మ్రోగిపోవుచుండెడిది.

అటు ఆస్థానపండితులు వేంకట రామకృష్ణకవుల యష్టావధాన, శతావధానములతో రాజభవనము అపర వాగ్దేవీమందిరమువలె, కవితోద్యానమువలె కలకలలాడుచు, గమగమలాడుచు శోభాయమానమై యుండెడిది.

మహదానందకరమైన ఆదినములంతరించినవి. అపరభోజుడు, ఆశ్రితజనపోషకుఁడు, కవి తల్లజుఁడు ఆమహారాజు లేడు. ఆ మహాకవులును లేరు. ఆసారస్వత రసాస్వాదన చేసి ఆనందించిన ఆ ప్రజలలోని వారందఱు లేరైరి. అక్కడక్కడ అరుదుగ మిగిలినారు.

శ్రీ పానుగంటివారు నలుఁబది రసవత్తరములగు నాటకములను వ్రాసినారు. వీరికి "ఆంధ్రషేక్స్పియరు" అను బిరుదుకలదు. రాధాకృష్ణ, పట్టభంగరాఘవము, నర్మదాపురుకుత్సీయము మొదలగునవి పౌరాణికములు. ప్రచండచాణక్యము, చూడామణి మొదలగునవి చారిత్రికములు. ఇవిగాక మాలతీమాల, జాతిస్తంభము, కంఠాభరణము మొదలగునవి కల్పితములు.

రాధాకృష్ణ, పట్టభంగరాఘవము, (పాదుక), కంఠాభరణము ప్రసిద్ధిగాంచినవి.

రాధాకృష్ణ భక్తిరసప్రధానమగు నాటకము. కవిగారి గాఢమగు దైవభక్తిని ఈనాటకమున మనము చూడగలము. మత సాంప్రదాయములకైౖ అభిమానముగల వ్యక్తి యీకవి.

కంఠాభరణము మొదటినుండి చివరివఱకు హాస్యరసమే. వివిధ ప్రవృత్తులుగల వ్యక్తులు. అన్నియు నన్నియే కదా! పరమఛాందసుఁడు, మూర్ఖుఁడు, వివేకశూన్యుఁడు నగు సోమావధాని ప్రముఖమైన పాత్ర. అన్నియు నసందర్భపుమాటలే! తప్పుల తడకలే కదా! పిచ్చి రామశాస్త్రి పాత్ర యొక విశేషము. రామశాస్త్రి విద్యావంతుఁడు, గుణవంతుఁడు. కిట్టనివారెవరో చేఁతబడిచేయుటచే అతనిమతి చలించి నట్లాతని మాటలవలనఁ దెలియు చున్నది. అతఁడు వీథులనొంటఁ దిరుగుచు రకరకములగు విజ్ఞానవిషయముల నేకరువుపెట్టును. దురాచారములను దుమ్మెత్తిపోయును. దుష్టులను వెన్నాడుచుండును.

"కవులూరివారి కవిత్వము, మాకవిత్వము ఒకటాకీ. వారికి యతి లేదు. మాకు మతి లేదు. వారికి ప్రాసము లేదు. మాకు ధ్యాసము లేదు. వారికి గుణము లేదు. మాకు గణము లేదు. వారికి అర్థము లేదు. మాకు నర్థము లేదు" వెఱ్ఱి రామశాస్త్రి మాటలివి.

సుబ్బలక్ష్మి రామశాస్త్రిచెవిని పట్టుకొనినప్పుడు అతఁడు మొఱ్ఱోనుచు "మాభారతమునకు కర్ణపర్వమే ఆరంభము. ఇవి శల్యపర్వమువఱకును బోడుచుచున్నవి. ఈ స్త్రీపర్వమే వెడిసికొట్టిన యెడల మాకు స్వర్గారోహణపర్వమే" అని అనెను.

ఇట్టిమాట లెవరికి నవ్వు పుట్టింపకుండును?

"వీణకువలె చెవులు మెలిపెట్టినకొలఁది శృతి హెచ్చుచున్నది" అని రాధాకృష్ణనాటకమున శారదునిచెవి పట్టుకొనిన లలిత చమత్కరించెను.

హాస్యరసమే శ్రీ పానుగంటివారి రచనలన్నిట నెక్కుడుగా కానఁబడుచుండును. 'నదీనాం సాగరోగతిః' అనునట్లు వీరి రచనలలోని వివిధ హాస్యరసలక్షణములు కంఠాభరణమునఁ గూడినవి.

సంఘమునందలి దురాచారములను, వ్యక్తుల దుష్టత్వములను,

దురన్యాయములను రూపుమాపుటకు పూనుకొని గొప్పకృషిని జరిపి నారు. పారసీక వ్యక్తి వీరి పాత్రికా సాక్షి. వారి సాక్ష్యుపన్యాసములు సరస ములై, హాస్యరసమిళితములై, రసవత్తరములై, చక్కని శబ్దపై చిత్రిని గలిగి పాఠకులకుఁ జదివినకొలఁది కుతూహలమును గల్గించును. వీరిరచనలు ఏకాలమునను చదువఁదగినవి. త్రికాలాబాధ్యములైన విషయములిందు పొందుపఱుపఁబడినవి.

సాక్ష్యుపన్యాసములలో పానుగంటివారు తా మవలంబించిన నిబంధనలను సాక్షిసంఘనిబంధనావళిగా రూపొందించినారు. ఆనాఁడు భారతదేశము పర పరిపాలనలోనున్నది. అందువలన వారి నిబంధనా వళియందు కనుకూలముగ రచింపఁబడినది.

నిబంధనలు:

1. సభారంభమున చక్రవర్తిగారికిని, వారి కుటుంబమునకును ఆయురారోగ్యములకై దైవమును ప్రార్థించుట.

2. రాజకీయవిషయములు మాట్లాడుట, వ్రాయుట పనికిరాదు

3. చెడ్డను విమర్శించినప్పుడు వ్యక్తులపేర్ల నుదహరింపరాదు. ఒకవేళ అట్లు చేయవలసిన అవసరముకలిగినచో కల్పితనామములను వాడవలెను.

4. సభ్యులలో ఏదైనవివాదము సంభవించినచో తిట్లలోనికిని కొట్లాటలలోనికిఁ దిగరాదు. ఒకవేళ కర్మవశమున నట్టివి సంభవించి నచో కోర్టులవఱకు పోరాదు.

సాక్షిసంఘ నిబంధనావళి యిది. ఐదుగురు సభ్యులతో ఈసాక్షి సంఘము స్థాపింపఁబడినది. సాక్షి- ప్రధానపాత్ర. ఇతని పేరిటనే సంఘము స్థాపింపఁబడినది. ఈయనగొప్పతనము ఆ గ్రంథాంతము మనకు కనబడును. ప్రజలను సమావేశపరచి సభలు జరిపించుట, పత్రికాప్రకటనలు చేయుట మొదలగునవి వీరి ముఖ్యమైనపనులు.

అందఱకూ సలహాదారు. జంఘాలశాస్త్రి- ఈతడు, నీతని యుపన్యాసములు ఆంధ్రులకు పరిచితములే. గొప్ప వాగ్ధాటిగలవాడు. గంటల తరబడి గుక్కతిప్పుకొనక ఉపన్యసించగల సమర్థుడు.

కాలాచార్యులు: ఇతడు నిత్యనవ్యాన్వేషి. ఆ అన్వేషణలో ఆతడు స్త్రీపురుషవివక్షతనుగూడ పరిగణించక కనబడినవారి నెల్లనస్వార్థము చేయిచాచుచుండును. ఎడమచెయ్యి నిత్యము చాచియేయుండు ననుటలో నతిశయోక్తి లేదు. నిర్ధనుడు చందాయియ్యలేడు. వెట్టి సభ్యుడు.

వాణీదాసు:- కవి సోమరి ఆదికవి నన్నయ మొదలు నవ్యకవి నానాసాహెబువరకును దూషించువాడు. శ్లేషకవిత్వమనిన నీతడు ప్రాణమిచ్చును. నువ్వుగింజమీద నూరుపద్యము లల్లగలడు.

బొజ్జయ్యసెట్టి: సాక్షి సభాధ్యక్షుడు. ఆరితేరిన వ్యాపారి.

శ్రీ పానుగంటివారు హృదయంగమముగా పద్యము లల్లగలరు. గీతముల నెక్కువగావాడుట వీరి యలవాటు. వీరి పద్యములు సాధారణముగా ఉపమానభూయిష్ఠములు.

"ద్రోహియగు ప్రీతిభావంతు ద్రోహమూప
గంటికడనె యుంపగవలెగాక స్వేచ్ఛ
నిడిన నందరకునుహాని వడిగజేయు
బోనునుండి విడువబడు పులినిబోలి"

(ప్రచండ చాణక్యము)

"రాధయను సుధామధురాక్షరములు చెవిని
బడినవెంటనె మనసంత ప్రభనుజెందె
నొకటిమాటుగ దటుకన జుక్కరాల
రప్పునను వెల్గు నమవసరాత్రి పోలె."

(రాధాకృష్ణ)

హాస్యముగా, హేళనపద్యములను అవలీలగా, చమత్కారముగా వ్రాయుటలో పానుగంటివారు దిట్ట, కంఠాభరణమున సుబ్బిసెట్టిని పొగడుచూ భట్రాజసోదరు లిరువురు చెప్పినపద్యములు.

"బచ్చుండవు వెరదాతల
మచ్చుండవు శత్రువులకు మహితజ్వాలా
చిచ్చుండవు కవివర్యుల
మెచ్చుండవు మేటిసుగుణ పుట్టీ! సెట్టీ!"
"కాశీప్రవుకోన బ్రాహ్మణు
లిట్రాకవి చెప్పగలరె యిలలవి సరవిన్
భట్రాజు మాంస కవితకు
యెట్రా పపుచారు కవిత యీడొచ్చిలలోన్"

ఆ సోదరులకు పావులాయిమ్మని (మొదట బేడయిమ్మబోవ వారు పద్యములలో మెడాపెడా తిట్టుటవలన) సుబ్బిసెట్టి నొక టప్పయ్యతో చెప్పినాడు. ఆ సోదరులలో నగ్రజుడు "రెండు రూప్యములైన దయసేయు'మని కోరినాడు. ఆతనితమ్మునికి కోపము వచ్చినది.

"అన్నా! రెండనిపల్కితేల యిలలోనన్నా! కవిత్వోరు పె
ద్దన్నా! ధారుణి బుద్ధిజాతికిని హైదాబాదు అక్కన్న మా
దన్నా! సద్గుణగున్న కీర్తిభరచెన్నా! అన్న! భట్రాజురా
మన్నా! మాటలుమిన్న! కోపమున సున్నా! యన్న!
యెన్నాళకున్.

అని మందలించినాడు. ఇట్టిపద్యములు వ్రాయుటకూడ కష్టమే!...

వీరి స్వప్నకావ్యమున తిక్కన, నన్నయగారలను ప్రత్యక్షము గావించుకొనినారు. భాషావిషయికములగు, మతవిషయికములగు నెన్నో సంగతులను వారితో చెప్పించినారు. ఉదాహరణము ఒకటి,

రెండు యీక్రింద వివరించుచున్నాను. వారు 'నేను' అని ఆ సంభాష ణమున పేర్కొనినారు. నేను నట్లే వ్రాయుచున్నాను.

''నేను- పూర్వము నియోగి, వైదికవైరములు రాజకార్య ములందేగాని యిప్పుడు సారస్వతకార్యములందుగూడ ప్రాకినది. ఈ మునక మీవలన గలిగినది.

నన్నయ- అయ్యయ్యో! మాకట్టి భేదము లేదే!

నేను- మీకు లేనిది మీతరువాత వారికుండగూడదా? మీ కించుగాగమయతి యున్నదా? తీసిక, కొట్టికయని ప్రయోగించి యెఱుగుదురా? రేఫశకటరేఫములకు మైత్రి మీరంతగా నంగీక రించితిరా? ఇప్పటివారవి పాటించుచున్నారా? లేదా? అట్లే మతము లోగూడ మీకు లేనిభేదము లిప్పుడు కలిగినవి. వైదికుడైన నన్నయ గారిని, నియోగియని పిలుచుటకు నియోగులు దేవులాడుచున్నారు. ఇట్లుచేయుట మీయందు భక్తిచేతనే యగును ... నియోగులలో నిరక్షరకుక్షులైనను వైదికుడైన నన్నయభట్టుగారిని సామాన్యకవి యని తూలనాడుచున్నారు ... నాయభిప్రాయము మీకు స్పష్ట మైనదా? లేదా?

తిక్కన- తెలిసినది. వైదికుడొనర్చిన గ్రంథమును నియోగి రచించినదనియు, నియోగిచేసిన గ్రంథమును వైదికుడొనర్చెననియు, నికముందు చెప్పుదురేమోయని.

నన్న- అదెట్లు సాధ్యమగును?

తిక్క- తాళపత్రగ్రంథములలో గ్రంథకర్తృ వంశావతార వర్ణ ఘట్టమును లాగివేయుట యీ యింద్రజాలమునకు ప్రథమావస్థ.

నేను- వీరువారనవలదు. అంధఅలోను వైరములు ప్రబలము గానున్నవి. దినదిన ప్రవర్థమానములై యున్నవి. కుమ్ములాట, గ్రుద్దు లాటతప్ప వేఱుపనిలేదు.

తిక్కన- ఇది మిగుల శోచనీయముకదా ? మాధ్వులేమి ? నియోగులేమి ? వైష్ణవులేమి ? వైదికులేమి ? అందఱుకూడ వైదికమతావలంబులేకదా ? ... మాకాలమున నిట్లే యుండెనా ?

నేను- నవ్యకవిత్వమని సరిక్రొత్తకవిత్వము బయలు దేరినది.

నన్న- అది యెక్కడనుండి వచ్చినది ?

నేను- అది తూర్పుగాలితో వచ్చిన తుపాను. (గురజాడ గిడుగు రామమూర్తి పంతులుగారు) ఏమిచెప్పుదును తాతగారూ ! యతులు లేవు. ప్రాసలు లేవు. సంధులు లేవు. ఛందస్సులేదు. శబ్దశుద్ధి లేదు- చిట్టిచిట్టి పాటలు- పొట్టిపొట్టి పల్లవులు- పోనీ, గానమర్యాదను జూతమన్న తాళముధ్వస్తము; రాగము సంకరము.

ఉదా:- చెంబుపై చుక్కయప్పున జారిపడగ
చిలుక కులుకుచు దిశలతో నేకమయ్యె.

తిక్క- ఏలాగు ? ఏలాగు ? దీనికర్థమున్నదా ?

నేను- ఇందులోనున్న సొగసే అది. చెంబు- అనగా ఘటము. ఘటమనగా నీశరీరము. చుక్కయనునప్పుడు తేజస్స్వంతమైన పరమాత్మ. చెంబుపై చుక్క రప్పున జారిపడగ ననగా మనుజునకు భగవత్కటాక్షము కలిగినప్పుడనియర్థము. చిలుక కులుకుచు దిశలతో నేకమయ్యెననగా భక్తిచే నార్ద్రమై జీవాత్మ పరమాత్మతో నైక్యమయ్యెనని భావము.''

ఈవిధముగ నేదియో కలగాని, జాబు వచ్చినదనిగాని సాకుగా తీసుకొని సారస్వతములోని మంచిచెడ్డలు; సాంఘిక దురాచార, దురన్యాయములు; వివిధమతముల విషయములు; ఒకటేమిటి ? వారు తీసుకొనని సమస్యలేదు. వారు నిర్వచించని నీతిలేదు. వైద్యుడు "దుష్టాంగంబు ఖండించి" నట్లు అన్నిటగల కుళ్లును ఖండించి, శోధనము చేసినారు.

ఒకప్పుడు పిఠాపురము మహారాజావారి ఆస్థానమున అస్థాన వైణికవిద్వాంసులైన సంగమేశ్వరశాస్త్రిగారి వీణాగానము జరిగి నప్పుడు శ్రీ నరసింహారావుగారు విని మహారాజావారి నుద్దేశించి ఒక సీసపద్యమును వ్రాసినారట.

సీ॥ స్వజనుల నేరీతి బరిపాలన మొనర్తు
వాశ్రితు నెవ్వాని నాచరింతు,
వాదాయమున నెంత యర్థాళికిచ్చెద
వెడెటుచేసిన భృత్యు నెదగణింతు
వవని పాలన నేది యార్జించినాడవు
కవిత, గానంబు నేబగిది వింటు,
వెట్లుగా పృథుసౌఖ్య మీక్షింపగానుంటి
వాత్మ సంస్తుల కేమంటువయ్య,
తే॥ గీ॥ "సరిగ, ధని, సగమ, సనిని సరిగ, గరిమ,
మరిమరిగ, పాపనినిగని, సనిసరి" యను
వీణ కాని, 'మా' వెన్కనీ వీణవరుస
మీదా? 'నీ' వెన్క 'మా', సూర్య మేదినీశ !

చమత్కారమై, అత్యద్భుతమై, ప్రాచీనకవిత్వపు పద్ధతియందు నిగ్గువంటిపద్యము ! పై నాలుగుపాదములలోగల నెనిమిది ప్రశ్నలకు క్రమాలంకారమున సరిగమపదనిస లలో చెప్పినారు. వీణకు 'మా' తరువాత 'నీ' (ఆరోహణలో) వచ్చును. కాని మహారాజావారి విష యమువనూత్రము 'నీ' (మహారాజవారి) వెన్క 'మా' (లక్ష్మీదేవి) అనుసరించి యుండునట !

మహారాజావారిపట్లనీరికిగల అనన్యసామాన్యమైనభక్తి, గౌరవ ములకు నింతకన్న వేరుదాహరణ మక్కరలేదు.

శ్రీ పానుగంటివారి రచనలనుగురించి యీవిధముగ చెప్ప

బూనినచో మరల వారి రచనలను వ్రాయుటయే కాగలదు. సముద్రమున కెదురీదుటయే కాగలదు.

ఒక హాస్యమా? చమత్కారమా? శైలియా? వేదాంతమా? రసమా? కవిత్వమా? సమయస్ఫూర్తియా? సర్వజ్ఞత్వమా ? రచనా విశేషమా ? విమర్శనాత్మకదృష్టియా ? ఉపమానములా ? సమాసములా ? పాత్రచిత్రణమా ? సంభాషణమా ? సన్నివేశములా ? పాండిత్యమా ? ప్రకృతి పరిశీలనమా ? స్వయంప్రతిభయా? ... ఎన్నని చెప్పుదుము? ఇంతకన్న వీటియన్నిటి రూపకల్పనమే శ్రీ పానుగంటివారు అనుట మంచిది ! తగినది !

శ్రీ పానుగంటివారి నాటకములకు చాలవరకు శ్రీ కూచి నరసింహముగారే 'నాందీప్రస్తావనము'ను వ్రాసినారు. ఇందు స్వోత్కర్ష కొంత యుండుటనుగనుక వీరిపద్ధతి నవలంబించియుండుట గమనార్హము

ఇంతటి మహనీయుని కృషిని ప్రభుత్వము గుర్తించినది. ఈనాడు శతజయంత్యుత్సవములు దేశమందంతటను (తెలుగువారున్న ప్రాంతములయందు) జరుపబడినవి. ఇది మిక్కిలి సంతోషింపదగినది. ఈకారణముగనైన ఆంధ్ర లోకమూరు వారి రచనలను చూచు భాగ్యము కలిగినందుల కత్యంతానందముగ నున్నది.

షేక్స్పియరుమహాకవి నాటకములన్నియు ఒకే సంపుటమున లభించుచున్నవి. ఆట్లే శ్రీ పానుగంటివారి నాటకములను ఒకేసంపుటముగా ప్రచురించిన పాఠకుల కందుబాటులో నుండును. శ్రీయుతులు వీరేశలింగము. చిలకమర్తి, తిరుపతివేంకటకవుల కిట్టి సంపుటములు షష్టిపూర్తి సందర్భమున వెలసినవి. వీరు కొంతకాలము ఉపాధ్యాయులుగా నుండుటవలన వారి శిష్యగణము ఈ మహత్కార్యమును నిర్వర్తించినది. పానుగంటివారు నాటకకర్తయేగాని, చెప్పుకోదగినంత

కాలముపాధ్యాయవృత్తిలో లేరు. అందువలన యీ భారమువహించు శిష్యులు లేరు. ఇట్టి పరిస్థితులలో ప్రజాసంస్థయనదగిన సాహిత్య అకాడమీవారు యీ భారమును వహించవలసి యున్నది.

శ్రీ పానుగంటివారు చేసిన భాషాసేవకు, తద్వారా చేసిన సాంఘిక సేవకు అశేషాంధ్రులు ఋణపడియున్నారు. ఆమహనీయునికి ఆమహాకవికి యీసందర్భమున మా భక్త్యాంజలుల నివే సమర్పించు కొనుచున్నాము.

పానుగంటివారి పాదుకా పట్టాభిషేకనాటకము.

శ్రీ కామఋషి సత్యనారాయణశర్మ.

నాటకరచనలో సిద్ధహస్తులైన శ్రీ పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు పంతులుగారు వాల్మీకి రామాయణము ననుసరించి అందలి కథను నాలుగు భాగములుగా విభజించి నాటకములుగా రచియించినారు. శ్రీరామజననము, గాధేయుని సవన పరిరక్షణము, తాటకాసుర సంహారము, సీతాకళ్యాణము వఱకుగల కథను కళ్యాణరాఘవమను పేరున ఒకనాటకమును, అయోధ్యాకాండయందలి కథను పట్టభంగ రాఘవమను, పాదుకాపట్టాభిషేకముగా రెండవ నాటకమను, అరణ్యకిష్కింధ, సుందరకాండములందలి కథాంశములను వనవాసరాఘవమని మూడవనాటకముగాను, యుద్ధకాండ మందలి కథాంశమును విజయరాఘవమని నాలుగవనాటకముగాను రచించిరి. ఇందు పాదుకాపట్టాభిషేకము ఆంధ్రదేశమందలి పలుతావులలో ప్రదర్శింపఁబడి విశేష ప్రచారము, ప్రఖ్యాతిపొందినది. ఇది ఏడంకముల నాటకము. ఇందు మొత్తము ఇరువది పాత్రలుగలవు. అందు అయిదు స్త్రీపాత్రలు వీరియభిప్రాయముల ననుసరించి నాటకములందు తేటగీతమును, సీసమును మాత్రమే వాడియున్నారు. వృత్తములు నాటకములలో ప్రయోగార్హమైనవి కావని నిరూపించియున్నారు. సంభాషణలు ఒక్కొక్కపట్టు సుదీర్ఘముగా నుండును. సాధారణముగా రంగస్థలమున కనుగుణముగా ఏ కవి రచియించిన నాటకమునైనను సంస్కరించుటపరిపాటి. వీరిరచనలలో స్వగతములు- అపవారించిన సంభాషణలు కూడఁగలవు. అవి నటకుని చాతుర్యమునుబట్టి రంజింపఁజేయ వలసియుండును. ఇవిగాక వీరినాటకములలో విష్కంభముల కొక ప్రత్యేకతగలదు. అవి పాత్రలగుణదోష విమర్శనమునకు- ముందురాబోవు అంశములను సూచించుటకు ప్రేక్షకులకు కథాసందర్భము సుబోధక మొనర్చుటకు చాల నుపయోగకారిగా నుండును. అర్ధాంకి

శ్రీరామమూర్తిగారి దశరథ పాత్రకు వన్నె దెచ్చినది పంతులుగారి లేఖినియనుటలో సందేహము లేదు.

ప్రథమాంకమున దశరథుడు- వశిష్ఠ, సుమంత్రులతో రాము పట్టాభిషేకమును త్వరితగతిని జరుపవలసిన యావశ్యకతను గుఱించి సమాలోచన జరుపును. దశరథునకు పుత్రశోకార్తిచే మృతిఁబొంద నున్న శాపము, కైకను వివాహము చేసికొన్నప్పుడు, ఆమెకు కలిగిన సంతానమునకు రాజ్యమిచ్చెదనని చేసిన వాగ్దానము, మిక్కిలి మనో వైకల్యమును గలిగించినవి. ఈ మనోవేదనను వెలిబుచ్చుటకై కుల గురువగు వశిష్ఠునితో తనజాతకచర్యను ముచ్చటించుచు వివరించును. ఇది పంతులుగారి రచనలోని ప్రత్యేకత.

గీ॥ మూఁడవగ్రహంబు మారకంబునకుఁ దగిన
దందులో మొండియైన ఛాయాగ్రహంబు
నంతరము వచ్చె; దీని సాహాయ్యమునను
నిశ్చయముగ మారకమది నెఱపుగాదె.

దశరథ మహారాజునకు జాతకమున వ్యయస్థానమందున్న కుజుని మహాదశలో కేత్వంతరమువచ్చినది. ఇదిమారకయోగము మూఁడవ గ్రహము ఆయన మూఁడవభార్యకైక. కఠినహృదయయగు మంథ రయే మొండియైన ఛాయాగ్రహము. దీనిసాహాయ్యమునఁదనకు మార కముకలుగునున్నదని శ్లేష. ఇవిగాక భయంకర స్వప్నములు, దుశ్శకున ములు ఆయనను నిరంతరము కలతపెట్టుచున్నవి.

గీ॥ పుత్రశోకంబుచే మృతిఁబొంద శాప
మున్న దెపుడేమి కానున్నదో యెఱుంగ
తలబరువుఁ జేర్చి రాముని, దండకాఖ్య
వన నివాసము నిశ్చయ పఱుచుకొంటి.

తలబరువు రాముని జేర్చి, తాను వానప్రస్థుఁడగుట యాతని

వాంఛితము కాని "రాముని దండకారణ్యవనవాసము నిశ్చయపఱచుకొంటినని ధ్వని కల్పించి భవిష్యత్తును సూచించుట కవి ప్రతిభను సూచించును.

అనంతర మొకవిష్కంభము- ఇందు విజయశర్మ, సోమనాథుండను ఇరువురు విప్రులు రేపుజరుగబోవు రామపట్టాభిషేకమహోత్సవ విశేషములుగూర్చి ముచ్చటించుకొనుచుందురు. ఇదిచాల సహజముగానను సంధింపబడినది.

సాధారణముగా జమీందారీ ప్రాంతములలో పట్టణమందున్న వారిలో చాలమంది ప్రభుపోషణములోనుండి వారిచర్యలను స్తుతించుచుందురు. కాని రాజాశ్రయములం బొందజాలనివారు, వారి చర్యలలోని దోషములను నెన్నుచుండుట పలుతావులందు చూచుచుందుము- ఇట్లే సోమనాథుడు విజయశర్మ చెవిలోనిట్లనును.

"దశరథుడు దుర్మార్గుడు- ఇతని రాజ్యము గోస్తనీ నదీప్రవాహమువలె నెంతదీర్ఘమో యంత వక్రమైనది, ఇతని పాలనమన్న జనులకు విసువుగానున్నది. (60 వేలెండ్లపాలన) అసలే వెలితిపాటు- అందుపైం దెల్లవాఱినదాంక నొక్కటేపాటయగుచో వినువారికెటులుండునో జనులకా తీరుననున్నదని ప్రజాభిప్రాయమును గుసగుస లాడుకొందురు. సుముహూర్తమవ్యవధిగా నుంచినందులకొక శంకచేయును.

దేశదేశములనుండి బ్రాహ్మణులు రాజన్యులువచ్చిన యెడల వారివిషయమై విశేషధనవ్యయమగునని,ఎవ్వరురాకుండ నింతనిరవకాశముగా ముహూర్త మేర్పఱిచినాడని లగ్నమును శని చూచుచుండుట వలన ముహూర్తమేమియు బాగుగా లేదని మఱియొక శంకచూపును.

విజ:—అట్టిబలహీనమైన ముహూర్తమును వశిష్ఠుడేల నిర్ణయించెను?

సోమ:—అతండేమి చేయగలడు భూపతుల ముహూర్తములు

దుష్టసతులఁ కోకిలలవలెఁ దలచుకొన్నపుడే సమకూర్చవలసినవి గదా ! అనును ఇందలి స్వభావోక్తిగమనింపఁ దగినది

ఇఁక రెండవయంకమున మంథర ప్రివేశముకానున్నది. అంనుకు సూచనగా మంథర నిట్లు వర్ణించును.

ఆది కూర్మముపై మంద రాద్రి నిలచె
మున్ను, కాలము వ్యత్యయంబుగ వెలంగ
నిపుడు మందరోపరి కూర్మ పృష్టమొక్క-
ననగదె వక్రిబుద్ధి లాంఛనమగును.

వాల్మీకిరామాయణమందు గూడ మంథరపాత్రియే చిత్రిముగా వర్ణింపబడియుండుట పఠితులకు సువిదతమేగదా !

రెండవ యంకమున తెఱయెత్తఁగానే కైకేయి యంతఃపుర ప్రాంగణమున మంథర ప్రివేశించును - అది రాత్రిసమయము రామ పట్టాభిషేకమునకై చేయబడిన నగరాలంకారములను వాద్యఘోష లను ఆమె వినును ఆమె మనస్సున కొఱకొఱ ఉత్పన్నమగును.

" ఈయఱుకులేమి? ఈపఱుగులేమి ?- ఈ గుఱ్ఱపుబండ్ల కిరకిరలేమి ? ఆయేనుగుల ఘుణఘుణలేమి ఆదృశ్యమును తన వింత ధోరణిలో వికటముగవర్ణించును. పరిచారికల నడిగి రామపట్టాభిషేక వార్తను చెవులబడినకొలది ఆమె అసూయాగ్నిప్రిజ్వరిల్లును రామ పట్టాభిషేకవార్తను విన్నపురంధ్రీమణులు దీపముల వెలిగించుచుం దురు. అవిచూచిమంథర- "ఏమిది కొంపలుగాలి నట్లుగా వెలుతురేమి? నేనెగూడ నొకవింతయగ్ని నిక్కడ ముట్టించెదను. వీరు ముట్టించిన యగ్ని తెల్లవాఱు సరికారునుగాని నేనంటించిన చిచ్చు రేయుంబవళ్లు విచ్ఛిన్నముగ సంవత్సరములకొలఁది మండును. వీరి వహ్నివత్తులను చముదు నే గాల్చునుగాని నావహ్నిపురమును, పురజనులనూ, భూపాలుని, సర్వాంగకముగా సర్వాత్మకముగా దహింపఁజేయును.

అని కైక మందిరమునకు బోవును. ఈవాక్యములు పంతులుగారి లేఖినికిగల వాడిని స్పష్టపరచును. కైకను మంథరచేయు దుర్బోధ చేయుటలో నీయంకమందలి సంభాషణాచాతుర్యము మిక్కిలి రస వంతముగా నడచినది. అందు సవతిమత్సరము, భర్తపై అకారణ నిందారోపణలు పలువిధములుగా నుద్బోధించి కైకను సిద్ధపరచి వరములడుగుటకు దగిన మనోనిబ్బరమును కలిగించి క్రోధగృహమున బ్రవేశింపచేయుటలో మంథరపాత్రము అద్వితీయముగా బోషింపఁ బడినది.

తృతీయాంకమున దశరథుడు ఆనాటిరాత్రి కైకేయిమందిర మున కరిగి ఆమెను ప్రసన్నురాలిని గావించుకొనుటలో విఫల మనో రథుఁడై పట్టభంగమునకు ఒడబడవలసినవాఁడగుటలో కరుణరసము కట్టలు త్రెంచుకొని ప్రవహించినట్లు చిత్రింపబడినది. కైకేయి శయన గృహము నిర్మానుష్యముగానున్నది. దశరథుఁడా మందిరము నిట్లు వర్ణించును.

గీ॥ విద్యలేని ముఖములాగు, విదయమైన
మనసటులు, లజ్జలేని సంభాషణంబు
వలెను, సుభగతలేని యవ్వనముఁబోలె,
చెలువలేని, యిచ్చోటు నిశ్రీకమయ్యె.

గీ॥ కమ్రమధుకోశమున కీగకాటు, స్వర్ణ
కేతకికి ముండ్లపోటు, సంస్ఫీత చంద
నలతకుఁ బురుగురాటు, పొందదగిన
బోట సతక్రృపకుఁ జుఱుకుమాటవ్రేటు.

ఈ ఉపమానములు 'అభినవ కాళిదాస బిరుదమును సార్థక పరచుచున్నవిగదా! అనంతర మా రాజమూాడామణి కోపగృహ ప్రాంగణమునకువచ్చి బలాత్కారముగ నూడబెటికి నేలపాలు గాఁించిన ప్రసవములగాంచి

గీ॥ నెలత లలితమ్ముగాలే తాలిమిమ్మ నేలగొట్టెఁ
జెలికి కోపమునామీద, శిక్షమీకు
గలిగె, నింద్రియఁలోలు రకారణముగ
నిటుల పరమపూజ్యులను బాధింతురీగాదె.

ఇత్యాదిగా మవసునందనుకొని, గూనిదాసి తనప్రియురాలితో నేమితంత్రము పెట్టినదో యని భయపడుచు

గీ॥ నవరసామోదమైన యీ నాతికొలకు
గూనుదానిని గూడను గూడకట్టు
కొనగవలసె; నుద్గ్రంథంబు కొలకు చంకఁ
బెట్టబడిన కత్తెరకాళ్ళ పీటబోలె.

(కత్తెరకాళ్ళపీట—వ్యాసపీఠము) ఇందలి ఉపమానశోభ గమనార్హము.

గీ॥ తన్మవధూ భర్త లఖిలాధి కారులన్న
మాటయేకాని, లోలోని పోటులన్ని
యెవఱికెఱుఁగంగవచ్చు? వారెపుడు నగరు
నందుగల దాసులకు దాసులగుటనిజము.

ఇందలి స్వభావోక్తి ఎంత సమంజసమో గ్రహింతురుగాక ?

తుదకామె కోపగృహమున బ్రవేశించి పామువలె బుసలు కొట్టుచున్న, నాముద్దులభార్య కోపశాంతికై దోహదక్రియలను అనునయవాక్యముల నారంభించును. ఆమె అందులకు ప్రత్యుత్తరముగా నెత్తిపొడుపుమాటలు, దెప్పిపొడుపులతో ఇచ్చెదనన్నమాట తిరిగినట్లు నిందారోపణమున కుపక్రమించును. కొంతసంభాషణజరిగిన పిమ్మట—

సీ॥ చిదిమునబాల్గారు చెక్కుటద్దములపై
జులిబిలి చిరునవ్వు లొలయువాఁడు
కాళ్ళగజ్జెలు గల్లుగల్లు మనంగ నం
దరికను ల్బల్లగాఁ దిరుగువాఁడు

బుడిబుడినడుపుల పూర్వభూపాల గా
　　　ధల నేనుగుడుచుచో బలుకువాఁడు
రాఘవా! ముద్దియరా! యన్న నెగిరి గం
　　　తిడుచు హాయిగఁ గౌగలించువాఁడు

నట్టి పదునాలుగేఁడుల బొట్టునెట్టు
లసురభీకర వనసీమ కంపువాఁడ
ననుచు నేడ్చితి నెప్పుడో యపుడు, మఱల
నిపుడు నీమూలమున నట్టు లేడ్చుచుంటి.

పంతులుగారి పద్యరచనలోఁగల లాలిత్యమునకు చక్కని యుదాహరణముగా బేర్కొనదగిన పద్యమిది. తెలుగునాట మిక్కిలి ప్రచారముగల పద్యము గూడ నిదియే. పదునాలుగేఁడుల (బొట్టె)- అసురభీకరవనసీమ కంపుట- ఇవి గాధేయుని సవన రక్షణమునాటి మాటలైనను- రాబోవు పదునాలుగేడుల వనవాసమునకు సూచకములు- తుదకు రామునిపై నొట్టుబెట్టుకొని కోరినవరముల నీయఁగలనని వాగ్దానముచేయుట- వరములడుగుట- రాజు మూర్ఛితుఁడగుట- విలపించుట- తుదకా రామునకు కబురంపి దశరథుని మనోరథముగా కైక తానుకోరిన వరములసంగతి రామునకు జెప్పుట- రాముఁ డామోదించుటతో తెరపడును.

చతుర్థాంకమున ధనుర్ధరుడైన రాముడు- ఖడ్గహస్తుడైన క్రోధమూర్తి లక్ష్మణుడును ప్రవేశింతురు. లక్ష్మణుని క్రోధోద్రేకమును శ్రీరాముఁడు తన శాంతవచనములతో నుపశమింపఁజేయును. ఎన్నివిధముల వారించినను విడువక తనతోవచ్చెదమని పట్టుబట్టిన సీతాలక్ష్మణులను తనతో వనవాసమునకు రా నంగీకరించును. శ్రీరామునకు లోకాపవాదనిందయన దుస్సహమైనది

గీ॥ వెఱ్ఱిరాముఁడు యువసతి వీడలేక
భీకరపలాశ సాంద్రాటవీ ప్రదేశ
మునకు నామెను గొనిపోయె వెనుక నేమి
ముప్పువచ్చునోయని జనుల్మచ్చటింతుర్.

ఇందు భవిష్యత్తులో రానున్న సీతాపహరణసంఘటన మీా సూచన గావింపబడినది. పంచమాంకమున కౌశల్యాదశరథులు సీతా రామలక్ష్మణులను వనవాసమునకంపుట మిక్కిలి కరుణరసాత్మక ముగా చిత్రించినారు. తనతో నరణ్యమునకు దీసికొనిపొమ్మని కోరిన తల్లితో శ్రీరాముఁడు పతిసేవకై నీవిచ్చుట నుండకతప్పదని తల్లి నొడఁబరచును. దుష్టశిక్షణమునకు, శిష్టరక్షణమునకు శ్రీరాముని మనము విడువకతప్పదని వశిష్ఠుఁ డామె నోదార్చును. దశరథుఁడు శ్రీరాముని కౌగలించుకొని

గీ॥ అమిత వనితలోలుఁడనైన నాకు
నేకపత్నీవ్రతుఁడ వుద్భవించి ఘోర
భవమహాపాశ పరిబద్ధ భావుఁడైన
నాకు భవదూరుఁడవు పుట్టినావు తండ్రి.

గీ! ఇట్టి విజ్ఞాని చేత దరింపలేక
యూడుదానికై నిను విడనాడుకొంటి
గర్మకలనకు నమితాధికతను జూపి
భక్తిఁ బోషించుకొనని యప్రాజ్ఞవలెను.

ఇందు కర్మమార్గముకంటె భక్తిమార్గ ముత్కృష్టమైనదని చెప్పుటలో నిచ్చిన యుపమానము నిరుపమాన మైనదిగదా!

వశిష్ఠుఁడు సుమిత్రిత్యాగము నిట్లు ప్రశంసించును.

గీ॥ కనిన సుతునికై సవతిబిడ్డను వనమున
కనిపెకైక; సవతిబిడ్డకై కనిన సు

తుని వనికనిపెను సుమిత్రి తుల్య హీన
చరితనీ సతి గొనిమూడ సాధ్యమగునె.

కడసారిగా శ్రీరాముఁడు నమస్కరింప దశరథుఁడిట్లు దీవించును.

సీ॥ సర్వ మంగళగుణ సంపూర్ణుఁడగు నిన్ను
నరుఁడు దేవునిగాగ నరయుగాత!
రామనామము భవ స్తోమభంజన దివ్య
తారకనామమై తనరుగాత!
పదికొంపలును లేని పల్లెనైనను రామ
భజనమందిర మొండు వరలుగాత!
కవులెల్ల నీదివ్య కథ నెన్నోరీతుల
గొనియాడి ముక్తికై కొందురిగాత!

గీ॥ ఎట్టివారైయు శ్రీరామ చుట్టబడక
వ్రాయబడకుండు గావుత! రామ వాక్య
మనిన దిరుగనిదనియర్థ మగునుగాత!
రామ! రామ! రామ! రామ! రామ! రామ!

ఈ పద్యమందలి భావనావైశద్యమెంత యుదాత్తమో, ఎంత జనశ్రేణికి యనుకూలమగు భావనమో, పఠితులు గ్రహింతురుగాక. షష్ఠాంకమున భరతుఁడు కైకేయిని దర్శించుట- తండ్రి మరణవార్త- రాముని అరణ్యగమనమును, కైక కడునేర్పుగా కుమారున కెరింగించెను. తా నెన్నఁడునుకోరని ఈరాజ్యప్రాప్తికై, రాజవంశమున కంతకూ నిట్టి ఇక్కట్టు తెచ్చిపెట్టిన తనతల్లి చర్యను మహాోగ్రుడై నిరసించినాఁడు. ఈ రాజ్యసంపాదనతంత్రమున తాను నిర్దోషినని కౌశల్యావశిష్ఠుల కాతఁడెన్నియో యొట్టులబెట్టుకొని చెప్పుకొనును. తండ్రిగారి ఉత్తరక్రియల యనంతరము చతురంగబలసమేతుఁడై తల్లులతో, వశిష్ఠాదులతో వనములకేగి శ్రీరాముని మరలనయోధ్యకు

రప్పింపదలచుకొన్న తన యభీష్టమును వశిష్ఠాదుల కెఱుకపరచును సప్తమాంకమున భరతుడు చిత్రకూటపర్వతప్రాంతమున శ్రీరాముని దర్శించును. చతురంగసేనాసమేతుడైన భరతునిరాకకు దూరమున నుండి చూచినలక్ష్మణుడు తన సహజస్వభావమునుబట్టి భరతుడు తమపై దండయాత్రకు వచ్చుచున్నాడని శ్రీరామునకు నివేదించును. అందులకు శ్రీరాము డాతని నివారించి-

గీ॥ భరతునినిందించినను, రాజ్యపదవిగోర్కె
యుంచు నా కొకసారి నీ వాడునెడల
భరతుతో జెప్పి యీ రాజ్య పదమునీను
నతనిచే గట్టబెట్టింతునయ్య నిజము

అని శ్రీరాముఁడనగ నే'మీ దాస్యముకంటె నాకు రాజ్యమెక్కువది కాదని చెప్పి తన యజ్ఞానప్రసంగమునకు క్షమాపణ కోరును. శ్రీరామ భరతసమాగమము ప్రేక్షకులమనములు కరగించును. శ్రీరాముడు పితృవియోగదుఃఖమును తల్లులతో, సోదరులతోఁ దెలపిచుకొని తృప్తిజెందును. రాజ్యభారము వహింపుమని భరతుడు శ్రీరాముడు పరిపరివిధముల బ్రార్థించును. అందులకు శ్రీరాముడిట్లు బదులుచెప్పును.

సీ॥ స్థిరమైన నడవడి నరులకందరకును
వలయును, రాజ్యచాపల్యముననునే
నే దండ్రిమాటను నిరసింప లోకులు
పరిహసింపరె ? రాముపంటికొడుకు
భరత సౌమిత్రులవంటి తమ్ములు, సీత
వంటిభార్యయు, లేరు వసుధనంచు
ముందుయుగములఁ బురుషులు తలలూప
వలదె? యీరీతివారు నడచు

కొనవలదె? కష్టసుఖములు గనకు శాశ్వ
తములె? పదునాలుగేడులు దాట దిరిగి
రానె? ధరను బాలింపనె? దాని నంత
వఱకు దయసీవు పాలింపవలదె? తండ్రి!

అని ప్రబోధించి భరతుని అభ్యర్థనముపై తన పాదుకలను చిహ్నముగా నీయ నంగీకరించును. పదునాలుగేండ్లు గడచిన యుత్తర క్షణమున రానిచో తా నగ్నిప్రవేశము చేయగలనన్న తన నిశ్చయ మును భరతుడు శ్రీరాముని కెఱిగించును.

గీ॥ ధరణి యీతిబాధలు లేక తనరుగాక
ప్రజల యన్యోన్యవైరము ల్మాయుగాక
కవిత రాజపోషణమున గ్రాలుగాక
రాజ్యపాలనమున రాజు నెగడుగాక.

ఇది శ్రీ పంతులుగారు ప్రతి నాటకాంతమునను స్వస్తివాక్య ముగా వ్రాయు పద్యము-

రసవత్తరమైన రామాయణకథనుఇంతటి ఉదాత్తముగా భావ పోషణము గావించి పాత్రలనుపోషించిన పంతులుగారి నాటకరచనా ప్రతిభ అనన్యసామాన్యము. వాల్మీకి యుపమానశోభను గ్రహించి కాళిదాసు మహాకవికాగలిగె నని పెద్దల యభిప్రాయము. అట్లు కాళి దాసుని ఛాయలలో ఉపమానములను లెకకుకు మిక్కిలిగా పంతులు గారు వ్రాసినను, అవి స్వతంత్రమై, సుబోధకమై, సరసమై కథాంశ మునకు, ప్రకృతకాలమునకు అనుగుణ్యమై పఠితను పరవశ మొన ర్చుననుట నిస్సంశయము- ఇంత మహోన్నత కవితల రచించిన కవి అమరుడు- ఆయన తన కావ్యశరీమున చిరంజీవి- ఆయన రచనలను సంస్మరించుకొనుటవలన మనము ధన్యులము. ఆయన శతజయంతిని జరుపుకొని కవిఋణము తీర్చుకొనుటచో ఆంధ్రలోకధన్యమైనది.

శ్రీ పానుగంటివారి గద్య వాఙ్మయము.

శ్రీ జటావల్లభుల పురుషోత్తము.

పాఠకులను పద్యముచే మెప్పించుటకంటె గద్యముచే మెప్పించుట కష్టము. పద్యములో గణయతిప్రాస సహాయ్యమున నడకసొగసు సహజముగనే యేర్పడును; దానివలన పాఠకహృదయావర్జనము సులభముగసిద్ధించును. గద్యములో నీగుణములు పూర్తిగా రచయితృనైపుణ్యైకసాధ్యములు, అందునను నొకసారి చదివిన పాఠకుని హృదయమున హత్తుకొనిపోవు శ్రీపానుగంటివారి గద్యమువంటి గద్యము లోకోత్తర ప్రతిభాశాలికిఁగాని సాధ్యముగాదు- పద్యముల నడకనుబట్టి యవి కంఠస్థములగుట సర్వభాషాసిద్ధము. అట్టిభాగ్యము గద్యరచనమునకరుదు. శ్రీలక్ష్మీనరసింహారావు పంతులుగారి గద్యములోనుండి పదులకొలదియు నూరులకొలదియుఁ బంక్తుల నొప్పఁజెప్పఁగలవారి నెందరినో నేను జూచియున్నాను. ఇట్లు కంఠస్థీకరణయోగ్యతగల గద్యవిశేషము నాంధ్రభాషలో మరెచ్చటను గాంచము. గద్యనికషముపై దమవన్నెను పానుగంటివారు సర్వోత్కృష్టముగా నావిష్కరించుకొనిరి.

ఆధునికయుగము వ్యవహారయుగము, ఇందులకు గద్యమెంతయో యనుకూలమైనది. చిన్నకథలు, నవలలు, జీవిత చరిత్రములు, విమర్శనములు, చారిత్రక భౌగోళికాది వ్యాసములు, రాజకీయ వివాదములు—మున్నగువానితో బంధురమైన యాధునిక సారస్వత జీవన విధానమంతయు నీపాటికి మనదేశములో నంతయో యుత్కృష్టమైన, హృద్యమైన గద్యమును వెలయింపఁజేసి యుండవలసినది. కాని నేఁటి మనగద్యవాఙ్మయ స్థితియత్యంతము శోచనీయముగనున్నది. అనేక విషయములలో నాంగ్లేయుల ననుకరించువారు గూడ వారి గద్యములోని పాటవమాధుర్యోదారతలను మనభాషలోనికి తీసికొని వచ్చుటకు యత్నింపలేదు; యత్నించినను సఫలులు కాలేదు. సఫలత నొందిన యిద్దరి ముగ్గురిలో శ్రీ పంతులుగారగ్రగణ్యులు.

కార్లైయి, రస్కిన్ః అడిసన్, స్టీలుమున్నగువారి గద్యరచనము వరకుఁ బ్రక్కను నిలఁబడఁగల యగ్రతగల తెలుఁగు గద్యమువీరి దే కాని యితరులది కాదు.

ఈవిషయమునఁ దెలుగు వాఙ్మయమున శ్రీపంతులుగారి స్థాన మద్వితీయము. బి. ఏ. తరగతిలోఁగాని భాషాప్రవీణ కక్ష్యలలోఁగాని పాఠ్యములుగానుండఁదగిన గద్యరచనములు తెలుఁగులో నున్నవాయని వెదకుచోనవి సాక్షీవాఙ్మయములోనే కవ్పట్టును.

లక్ష్మీనరసింహరావుగారు సాధించిన మరొక యసాధారణ కార్యము. ఆదోషమును, పరిష్కృతమయిన గ్రాంథిక భాషను సర్వజన సులభముగా బ్రయోగించి,సామాన్య జనోపయోగ్యమగుటకై భాష గ్రాంథికతను గోల్పోవలయునను నపోహయమును పటాపంచలు చేసి నారు, ఈయుగములో విజ్ఞానము సర్వజనవ్యాప్తి నొందించుటకై భాషను నీచస్థితికి దింపనక్కఅలేదని పంతులుగారు క్రియారూపమున నిరూపించినారు.

దండిమున్నగు నలకారికులు చెప్పినకావ్య ప్రయోజనములలో ముఖ్యములయిన వ్యవహారజ్ఞానము, నిర్వృతి, యుపదేశము పంతులు గారి గద్యవాఙ్మయములో మిక్కుటముగా సాధింపఁబడినవి. లోకము లోని వివిధరీతుల మానవప్రకృతులను వారు విపులముగా చిత్రించి సమాజములోని లోపములను క్షాళించి మాథ్యూ ఆర్నాల్డ్ నిర్వచిం ంచిన "జీవితవిమర్శనమే సాహిత్యమను(Literatuae is the criticism of life) ప్రమాణముచే మాన్యతనొందఁగల యుత్తమ సాహి త్యమును బుష్కలము వెలయింపఁజేసినారు.

అభినవ కాళిదాస—పానుగంటి లక్ష్మినరసింహరావు

శ్రీ ఓలేటి సుబ్బరాయ శాస్త్రిం

మహాకవులెందఱో తమ రచనలచేత శాశ్వతకీర్తి నార్జించియుండఁగా "ద్విత్రాఃవికవయః" అను వాక్యమున్మత్త ప్రలాపము వలె నర్థరహితము కాకతప్పదు. కాని యావాక్యమే యుద్దేశముతోఁ బ్రయుక్తమైనదో దానిని గమనించు వారికది సార్థకమయితీఱును. "నానృషిఃకురుతేకావ్యమ్" అనియు, "కవిః క్రాంతదర్శి" యనియు నేవేవో చెప్పుటవలన సత్యప్రదర్శనమే పరమగమ్యమయిన సృష్టి తత్త్వాన్వేషికుఁడు కవియనుట తగియుండును అట్టిసల్లక్ష్యము నాధారముగాఁగొని మహోద్దేశములను సాధించు వ్యక్తులు కొలదిగానే యుందురనుట నగ్నసత్యము. సంస్కృత భాషవిషయములోఁ గాళిదాసునకుఁ బూర్వమెందఱో మహాకవులు వెలసినను కాళిదాసు వ్యాస వాల్మీకులనే కవులుగా పరిగణించినట్లుతోఁచును. "మందః కవియశః ప్రార్థీగమిష్యామ్యుపహాస్యతామ్" అనుచోట రామాయణరచనము చేత వాల్మీకికెట్టి మనస్సు సంభవించినదో అట్టి మనస్సు తనకు రఘువంశ రచనముచేత కావలయునను కోరికయున్నట్లు ప్రకటించుకొనినాఁడు సంస్కృతవాఙ్మయ ప్రపంచమున గౌరీశంకర శిఖరమనఁదగు వాల్మీకిని దలంచునపుడు కాళిదాసుని కలము వెనుకాడకతప్పదు కవిత్వమనఁగ నెంతభాధ్యతతో నిర్వహింపవలసిన మహోద్యోగమో కాళిదాసునకుఁ దెలిసినంతగా ఇతరులకుఁ దెలియుట కవకాశము తక్కువ. కావ్యరచనకార్యము సూచముట్టుగఁ దరచిన కొలది నగాధమయిన మహాసముద్రమువలె గుర్తించియుండును. అది కవియగు వాల్మీకితోఁ దులఁదూగ నిచ్ఛకలుగుటలోఁ దప్పులేదుగాని యాశిఖరమునందు కొనఁగలిగెనా లేదా యనునది సత్యప్రదర్శనమే. పరమ గమ్యమయి కావ్యతత్త్వాన్వేషకుఁడయిన విమర్శకుఁడు దేల్చవలసి

యుండును. " పురాకవీనాంగగనా ప్రసంగే—" యను శ్లోకము కాళి దాసునకు వ్యాసవాల్మీకుల తరువాత సంస్కృత వాఙ్మయములో నెట్టిస్థానమున్నదో నిరూపింపసమర్థమయియున్నది. శ్రవ్యకావ్యప్రపంచములో వ్యాసవాల్మీకులు సాధించిన యద్భుతసిద్ధుల నందుకొనుట యేగాక దృశ్యకావ్య శిల్పనిర్మాణములో నున్నత స్థాయినందుకొనె నని యానాటి పండితలోకము తలంచెనని చెప్పసందేహముండదు" నాటకరచనమున కాళిదాసునికలము అధికోత్సాహములో ముందంజ వేసినది" అని విమర్శకుల నిర్ణయము. సరస్వతి యపరావతారుఁడుగా గణింపబడు కాళిదాసులోనున్న ఘనత నెందఱెన్నివిధములుగాఁ బ్రకటించినను అసమగ్రముగనే ప్రకటితమగును. "కవితా కళకు శిఖరము నాటకరచనము. అపురూపమైన ఎన్నోశక్తులు మేళగించిననే గాని ఇది అసాధ్యమయిన నిర్మాణవైదగ్ధ్యము, పాత్రీకరణకౌశలము రసపోషణ సామర్థ్యము సంభాషణ కల్పనాచాతుర్యము, పద్య రచనా పాటవము మున్నగుదీనివివిధాంగములలో నొక్కొక్కదానిలో కృతహస్తుడు కావలయును. కాఁగా వ్యవసాయాత్మికమగు బుద్ధితో సాధనచేయుటవలన సహజప్రతిభాశాలికి నేవేళయందైన నుత్తమ సిద్ధిలభించినప్పుడే గణనకల్గును ప్రపంచమునందలి నాటకరచయితలలో నుత్తమశ్రేణికిఁ జెందినవాడు కాళిదాసు. అతనిలోని యనన్యసామాన్య లక్షణముల నన్నిటిని వివరించుటకొక పండితమండలి యెంతోకాలము కృషిసల్పినను సమగ్రముగ వివరింపసమర్థము కాజాలదు.

శ్రవ్యదృశ్యకావ్యములలో దారతమ్య పరీక్షచేయుచో దృశ్య కావ్యనిర్మాణము కష్టసాధ్యమనక తప్పదు. అట్టిదృశ్యకావ్యములలోఁ గాళిదాసుచూపిన శేముషీవిశేషమును మాత్రమే యాధారముగా జేసికొని " అభినవ కాళిదాసు బిరుదమునందిన పానుగంటిని గుఱించి యొకటి రెండు విషయములఁమాత్రమే వ్రాయఁజూచు సాహసమును,

నాకవియందుండు నవ్యాజభక్తిగా గుర్తింప వేడికోలు. సమగ్రమయిన వివరణములతో నొకమహాగ్రంథమును రచియింపఁజేసి యావత్ప్రపంచమున నిట్టికవికిఁదగుస్మృతి చిహ్నము నేర్పఱుపఁజూచిన మనకృతజ్ఞతను వెల్లడించుకొనినటగును. అట్టిదే నాటికేని తటస్థించుచో నాంధ్రులు ధన్యులు. ఆంధ్రభాష ధన్య. ఆంధ్రకవి అమరుఁడు. వాల్మీకి వరవడి కాళిదాసునికున్నట్లు కాళిదాసుని కలిమి పానుగంటి కబ్బినదని చెప్పఁజూచుటయు—(అది కూడ నాటకరచనను బట్టియే) అందులో నాలంకారికుల నియమములను అనుకరించుటయు నలంకారముల నెంత స్వభావసిద్ధముగ నెట్టిపట్టుల వాడఁజూచునో వివరించుటయుఁ బ్రధానమయ్యెను, నెన్నియో నాటకములు రచించిన కవియొక్కయే ఒక్క-నాటకముఁ దీసికొనినను గ్రంథము వ్యాసము పెరుగునను భీతితో నొక ఉపమాలంకారమును మాత్రమే తీసికొని "ఉపమా కాళిదాసస్య" యను సూక్తి యీయభినవ కాళిదాసనిపట్ల నెట్లు సరిపడినదో సంగ్రహముగ వివరించుటయే యీకృషి "ఉపమాకాళిదాసస్య" అని ఏనాఁడు పల్కిరోగాని నిక్కముగ నుపమాలంకారముచే నాతఁడు సాధించు ప్రయోజనములగణ్యములు. ఉపమాలంకారముచేతఁ బద్యములపూర్వమయిన సౌందర్యము ఉజ్జ్వలకాంతి చే కూర్చవచ్చును మితభాషావిరచనమునకు సౌందర్య ప్రతిసాధనమునకు నెంతయో తోడ్పడును. వాచ్యముగ వర్ణించిచెప్పనక్కర లేకుండగ నెన్నియో భావములు ధ్వనితములగునట్లుగా నీయలంకారమును నిపుణముగా వాడిన ఘట్టములనేకములున్నవి. ఇందుమతీ స్వయంవరార్థమరుగుదెంచిన రాజపుత్రులను జెలికత్తె చూపుచు వారి వారి ప్రత్యేకతలు వర్ణించు సందర్భమున నుపమాలంకారముల నెన్నియో తీరుల వివరించుట ప్రత్యేకముగ గమనింపఁ దగియున్నది అందును "తాంసైన వేత్రగ్రహణేనియుక్తా రాజాంతరం రాజసుతానినాయ సమీరణో

త్థేవ తరంగరేఖా పద్మాంతరం మానసరాజహంసీమ్" అను శ్లోకములో పూర్ణోపమ నత్యంగమునకు నపూర్వసౌందర్యము నాపాదించుట గమనార్హము. సమీరణోత్థా తరంగరేఖా మానసరాజ హంసీం పద్మాంతరమివ, వేత్రగ్రహణేనియుక్తా రాజసుతా తాం రాజాంతరం నినాయ" యనుటలో నెన్నిభావములున్నవో యూహింపవలయునే గాని వివరింప నసాధ్యములు. ఇంతయేల? "వాగర్థా వివసంపృక్తౌ వాగర్థప్రతిపత్తయే జగతః పితరే వందే పార్వతీ పరమేశ్వరా "అను రఘువంశ ప్రథమశ్లోకములో ఉపమాలంకారమును దీసివేయుచో నీపద్యమునకు శిరస్సులేకపోవును. అద్దోశ్లోకమునఁ బడిపోవు తక్కిన భాగమునొక్కసారిగా నాకసమున కెత్తుచుండునది యుపమాలంకారమే. కేవల శివభక్తుడని తలంచుటకే పద్యమునుగూడ పలువురు దాహరించుచున్నారు. అది యెంతవరకు సత్యమో విచారింపవలసియున్నది. కాని యీశ్లోకములో "పార్వతీపరమేశ్వరా"అనుస్థలమున "పార్వతీ,పరమేశ్వరా"యనునటులనే పార్వతీప,రమేశ్వరా"అని విఱఁదీసి శివకేశవులను స్తుతించినాడాయని తలంచుటవకాశము లేకపోలేదు. ఇట్టివెన్నో యుపమాలంకారము లీతని దృశ్యకావ్యములనుండి కూడ నుదారింపవచ్చును కాని ప్రకృతము పానుగంటికవిని గుఱించి కొంత ముచ్చటించుట యవసరమని దానిని వివరింప దలంచలేదు.

పానుగంటికవి నర్మదాపురుకుత్సీయము, సారంగధర చరిత్ర ప్రచండ చాణక్యము, పాదుకాపట్టాభిషేకము మున్నగు నాటకములు లెక్కకుమిక్కిలిరచించి కవిలోకములలో గణతకెక్కినరనుటవివాదాంశముకాదు. అభినవకాళిదాస యనునది కవి కుత్తమస్థానమును బ్రసాదించి పైకెత్తుచున్నదా. లేకతగ్గించుచున్నదాయనిశంకించువారుందురని యెఱిఁగియు నుపమాలంకారమును మాత్రమే దీనికొని యీ కవియొక్కస్థానమును వెల్లడించుట యన్యాయమే యగును ఐనను

రాధాకృష్ణనాటకమును మాత్రమే దీసికొనియుదాహరణము లిచ్చుట చేతనింక నితరనాటకములలో నట్టి యుపమాలంకారము లున్నవో పరికింపవలయునను కుతూహలము కలుగుచో నప్పుడా సంశయని వృత్తి కాఁగలదని తలంతును. తెలిసినదానినుండి తెలియనిదానినిగుర్తించుట కెన్నియో యుపమానములు నిత్యకృత్యములలో మనమువాడు నట్లుగా సహజముగా నెన్నియో యుపమాలంకారములీ కవి వాడుట ప్రత్యేకముగ మనము గమనింపవచ్చును. పాఠకలోకమునకు వివరణమును జేయ లేదనియాగ్రహము కల్గుటకంటెననుగ్రహమే కలుగునను భావముతో నీక్రింద నుదాహరింతును తినఁబోవు వారికిఁగూడ రుచి తెల్పవలయునా?

" కృష్ణుఁడు:—సీ॥ భవ్యధూమలతికఁ గూడు జ్వాలవలెను,
జ్వాలికను వెంబడించెడి వాయువువలె,
వాయులహరిని వెన్నాడు పరిమళంబు
గతిని కృష్ణుండు రాధసంగతిని నేగు"

"శారదుఁడు:—రాధకు మధుర కృష్ణునివలెఁ గానుపించుట కొక కారణమునున్నది—వెనుకనున్న తైలమును ముందున్న దీపిక పీల్చుకొను నటులు పురోభాగముననున్న మధుర పశ్చాద్భాగమున నున్న నీకృష్ణత్వము నాకర్షించుకొనుచున్నది."

"శారదుఁడు:—నామిత్రునికి యాయవారపు బ్రాహ్మణునికి వలె నెక్కగడప, దిగుగడప, దీపప్రభనుగాంచిన నల్లివలె రాధ బాధపడలేక యాతఁడిచ్చుటకుఁ గాలుకొలఁది దాటినాడు"

"తరళ—అమ్మా! తొందరపడకుము. మగవారి ప్రేమము నీటిపై నురుగు వంటిది. పట్టిచూడకున్నంత వఱకే పై బండారము"

కృష్ణుఁ—సత్యభామ కోపోపశాంతిని గోరుచున్నది.

"శార—(అపవారించి) సత్యభామ గేదెమూడ జాతిలోనిది.

పాలెక్కువ వదలి దూడను బెఱచుగోపాలునివలె ననురాగమమి తముగ గనంబఱచి యీకాంతను బాధచేయుచున్నావు."

"కృష్ణుఁడు:-(తనలో) తరుణి కోపంబునకు వడి తగ్గువఱకు
నస్మదీయోపశాంతి వాక్యాః వ్యధయె
పూర్ణవేగాధికాపగా పూర్వమునకుఁ
బెట్టసాహసించిన యానకట్టవోలె."

"కృష్ణుఁడు:- (నవ్వుచు) నీమెడలోని సూత్రమువంక నెవరుచూచుచున్నారు.

సూత్రమునకైన సందీక స్థూలమగుచు
క్రిక్కిఱియు నీనుచన్గవ యొక్కయంత
రమున నెట్టులో నాచూపులిమిడి యహహ
క్రిమ్మరఁగ లేవు తాతిలోఁ గప్పలటుల."

" కృష్ణుఁడు:- కోపము విచిత్రరూపము కోపమునకుఁ
గనులుఁ గర్ణములు దయాకలనలేవు
సర్వమును గబళింపంగ జాలు నోరొ
కండె యజగరమునకు వలెఁ గలదుగాదె"

" పొగమొకటఁకుఁ గోటియాకువలె," నత్తగుల్లవలె నతిమంద స్థితిని గలిగియున్నది "కన్నులతో ముందు వైపునకుఁ జూచుచుఁ, గోళ్లతో వెనుకకు నడచు పీతవలె బయలుదేఱును, "నీయెదుటి రాధ యర సరసానాథుని పాలి కవితాకన్యవలెనే యయ్యెనో?" ఇదిసాలె పురుగు వలె స్త్రీపురుషస్వభావములు గూడ కలిగినది కాదుగద? "అదేమి'' గాడిదవలెఁ గాళ్లకుఁజెకుముకియా యేమీ?, "నిన్నిక్కడ విడువక యమ్మవారి ఘటమును వలె వెత్తిపై నెక్కించుకొని యూరంతయు నీనాథుని గంతులు వేయుముందువా?" తొండ ముదిరి యూసరవెల్లి యగునటులు పత్న్యనురాగము ముదిరి భక్తి

యగుచున్నదా? "అలిచిప్పలవలె నేత్రములున్నయామె," పతిబాధఁ బడలేని పడఁతివలె భక్తశిఖామణి నీటిలో నేలదుమికెను? భర్తయుపదేశము బ్రాహ్మణవ్యవసాయమువలె నిష్ఫలము" వంటిసహజోపమలతోఁ దమకుగలఁ లోకానుభవమును శాస్త్రానుభవమును వివరించుటలో నీమహాశయుఁడొక కాళిదాసునే గాక ఇంకను మహాకవులననుకరించి యనుసరించి, యనుభవించి రసికలోకమున కమితోత్సాహము కల్గించుట చేత నీకవి యాంధ్రవాఙ్మయముపై నొక చెఱగని ముద్రవైచి ధన్యుఁడైనాఁడు ఆకవినిబోలు వారే యొకరిద్దరున్నారనజాలను. " అబలకనురాగము అవునకాముదపాకు కంటె నధికోన్నాదకరము, చెవిలోనిహారును జెవివిని యాధ్వనికిఁగారణము మఱియొక వస్తువని భ్రమింపదా" వంటి రచన సామాన్యకవి కలమునుండి రానేరదుగదా?" లుబ్ధునితో స్నేహము సొమ్ముపెట్టివలకే, వైష్ణవునితో స్నేహము వంటయింటివరకే,; " ఆత్మనుగ్రహించి దేహము వదలివేయుటలో దక్షిణను మొలను ముడిచి తాంబూలమును త్యజించెడు వైదికునివలెనే చేసితివి" మొదలగు నవి కుప్పతిప్పలు సంతర్పణమైనతరువాత వెళ్ళిన బ్రాహ్మణున కెంతసన్మానమో నీకునంత జరుగఁదలచియున్నది. " లలితా నీవును నేనును గుడ్లగూబల వలె నీయాఱుమాసములును దొఱ్ఱలలో నుండనలసినదేకద" వంటివెన్నిచూపిన నుతృప్తి కలుగునా? ఆకవి గ్రంథములన్నియు నందఱి కందుఁబాటులో నుండునట్లుచేయుచో నదియే చాలును.

శ్రీ పానుగంటివారి ప్రతిభ

(శ్రీ) వెంపరాల సూర్యనారాయణశాస్త్రి.

శ్రీ పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహా రావుపంతులుగారిని షోడశ కళా పరిపూర్ణునిగా సారస్వత గగనవీధిని శాశ్వతముగా నెలకొల్పినది యనన్యదుర్లభమగు నాయన ప్రతిభయే, యని యందఱు నంగీకరింతురు. అంగీకరింపవలసినదే. ప్రతిభ యనఁగా నేమియో తెలిసికొన్నచో- ఆప్రతిభచే పానుగంటివారి సారస్వతమున కబ్బిన వైశిష్ట్యము తెలియుట కొకదారి దొరకును.

అంతఃకరణ చతుష్టయమునందు సంకల్ప వికల్పాత్మకము 'మనస్సు' అనియు, నిశ్చయాత్మిక 'బుద్ధి' యనియు, ఇట్లే చిత్తమునకును, అహంకారమునకును శాస్త్రజ్ఞులు వేర్వేఱు లక్షణముల నేర్పఱచి, అందు బుద్ధిని గూర్చి ప్రత్యేకముగా విభాగించి చెప్పినారు. ఏ పదార్థమునందైనను, లోఁతుపాఁతులు బాగుగాఁ దెలిసికొని, మంచి చెడ్డలను నిశ్చయించునది బుద్ధియనియు, ఆబుద్ధిగూడ వినినదిగాని, చూచినదిగాని ధరించునది అనఁగా:- మఱువనిది 'మేధ' యనియు, అట్టి ధారణ గలిగి నవనవోన్మేషము అనఁగా:- ఎప్పటికప్పుడు నూతన వికాసము గల యాబుద్ధినే 'ప్రతిభ' యనియు, జెప్పినారు. అట్టి ప్రతిభ కలుగుటకు జన్మాంతర సుకృతవిశేషమే కారణముగాని నేఁ డేదో యత్నము లొనర్చి సాధించు సాధనాంతరము లీసృష్టిలో లే'' వని ఖండితముగా నాపెద్దలు చెప్పివైచిరి.

పరమాణువు మొదలు పరబ్రహ్మము దాఁకఁ గల పదార్థకోటి నంతయుఁ బరీక్షించి, యందలి పరమరహస్యములను గ్రహించి, వానిలోని గుణమును గుణముగా, దోషమును దోషముగా నద్దము నందువలెఁ జూపింపఁగల యీ ప్రతిభకు, వాతావరణముగాని, వాస స్థానముగాని హేతువులనుట పొసఁగని మాట. ఎన్నియో విధములఁ బరీక్షించియే ప్రతిభకు హేతువు జన్మాంతరీయ పుణ్యవిశేష మొక్కటే

యని యొకయనిర్వచనీయత నంగీకరింపక తప్పినది కాదన్నమాట. లోకోత్తరమగు నాప్రతిభ కగ్రస్థాన మొకరిచ్చుట యెందులకు? అదియెప్పుడు నగ్రస్థానమందలిదై నప్పుడు ? ఆప్రతిభయే కవితాలత బీజమఁట.

సరే! అట్టిలోకోత్తరమగు ప్రతిభయుండవచ్చును. ఆప్రతిభచే నూహించిన విశేషములను వెల్లడించుటకు వాక్కుఁగూడ నుండవలదా? వాక్కుఁగలిగినను, విరసమైనచో దానినెవరు విందురు ? విని యెవరు గౌరవింతురు ? కావున నావాక్కు సరసమును నిపుణమును గావలెను. రసజ్ఞతయు నైపుణ్యమును గలిగినదే యనుకొందము. లోకమెట్లున్నదో తెలిసికొని యట్టిరసవంతము, నిపుణము నగు వాక్కును వెలువరింపవలెనే కాని తోఁచినయట్లు మాటాడిన వృథాయగుటయే కాదు. ఛీ ఛీ లుతప్పవు. కాన లోకజ్ఞతతో పాటు నిర్మలమైన అనఁగా:- అవకతవక, అసందర్భము కానట్టి,- తప్పుత్రోవను బట్టనట్టి, శాస్త్రజ్ఞానము మఱియు నావశ్యకము ఇంతపరికరము గలప్రతిభ యెవరికి లభించునో వాఁడే నిజమైన కవియఁట. ఈ మాటనే రాజశేఖరుఁడు తనకావ్యమీమాంసయందు "ప్రతిభా వ్యుత్పత్తి మాంశ్చకవిః" అని సూత్రించెను. సరే ! యివి లభించినవే యనుకొందము. అట్టివాఁడింటనే కూర్చుండి మూఁగనోము పట్టిన నేమగును? నిరంతరాభ్యాసము లేకున్నచోఁ గవిత్వమునకు మూలకారణమగు ప్రతిభ తుప్పుపట్టి యెందులకును గాకుండఁబోవును. ఆకవితాబీజము నీరులేని మడియందు నాటిన విత్తనమగును. ఆనిరంతరాభ్యాసమున కెంతటి యవకాశము కలుగవలెను ? సంసారచింతలులేక యోగివలె నిశ్చలమనస్కుఁడు కావలెనఁట ! ఇంతటి సకలావకాశము లెంతటివారికి లభింపవలెను? అట్టివాఁడెవ్వఁడైన నుండునా ? అనుసందేహము కలుగవచ్చునుగదా! కాని యట్టివాఁడెప్పుడో, యెక్కడనో కాని పుట్టకున్నచో శాస్త్రజ్ఞ

లట్టిలక్షణము నేల సూత్రీంతురు ? నేఁడును పుట్టవచ్చును. పుట్టినను బ్రదికి బట్టకట్టవలెగదా !

కాని నూఱేండ్లనాఁడు- సీతానగరమున నొకపుణ్యమూర్తి, అట్టినిర్మలమగు శాస్త్రరహస్య వేత్తృతతో, నిశ్చలదీక్షతో, నిరుపమానమగు నిపుణతతో, నిష్కళంకచరిత్రముతో, వినాదైన్యజీవనముతో, నాంధ్రమాతకు ముద్దుబిడ్డమై పుట్టి, దోసతోటవంటికుటుంబము, నిఖిలజగమందు నిత్యానందసింధువున నోలలాడించు వాఙ్మయసృష్టితో నజరామరమూర్తియై నాఁడు.'' ఆతఁడే మనపానుగంటి పంతులు. ఆమహనీయుని కలమునకు, ఆతనివాక్కునకు, నడ్డులేదు గదా? ఎంతవిజ్ఞానము! ఎంతధారణాశక్తి! ఎంతసూక్ష్మగ్రాహిత్వము! ఎంతవాఙ్నైపుణ్యము ! ఎంతమార్దవము ! ఎంతతీవ్రత! ఎంతధర్మప్రబోధము ! ఎంతహాస్యరససంమేళనము ! ఎన్నివిధములరచనలు ? ఎంతటి సారస్వతసృష్టి ! ఆయనమాటలలోనే చెప్పవలసినయెడల ఎంతమెంకితనము ! ఎంతనిర్లక్ష్యభావము ! గుణమును, దోషమును వెల్లడించుటలో నెంతనిర్భయము ! అహా ! యనిపించునే ఎవరికి ? కనులున్న వారికి, చెవులున్నవారికి, మతియున్నవారికి.

ఆయన నూరక పొగడుచున్నా ననుకొందు రేమో ! ఈశతవార్షికోత్సవ మాయనను పొగడుటకా ? లేక తెగడుటకా ? ఆయన యాంధ్రవాఙ్మయమునకుఁ జేసిన బహుముఖసేవను వెల్లడించుటకా? గ్రాంథికాంధ్రభాషారక్షణమునకై ప్రతిపక్షులను మొగమోడక తూర్పారఁబట్టుటలోఁ జూపిన కటుత్వమును, కాదు. క్రౌర్యమునే కప్పిపుచ్చుటకా ? తనవాఙ్మయామృతకిరణములచేఁ బండితపామర విభేదము లేక యావదాంధ్రుల హృదయతాపములను బోఁగొట్టి షోడశకళాపరిపూర్ణమై తారాపథమున దివ్యజ్యోతియై వెలుఁగు నామహితుని శాశ్వతకీర్తిమూర్తిని ధ్యానించుటకా ? ఇరువదేండ్ల

క్రితము సన్నముగాఁ బొడుగుగాఁ, జప్పిడి దౌడలతో తెల్లని మీసాలతో, నెఱసిపోయిన జుట్టుతో, ముదిసి, యస్తమించిన యాయన ప్రాపంచ భౌతిక దేహమును దలచుకొనుటకా? ఒక్కమాట. మన నిందాస్తుతుల కాయన యతీతుఁడు. ఆయనవాఙ్మయమున నిన్నితప్పులున్నవని జమాఖర్చులతో చిఠావర్జాలబేరీజువేసి చూపిన ప్రపక్షులను ఎంత భ్రాంతిపడినారని యొక్కచిఱునవ్వు నవ్వినేకాని తనకలనూఁపెనా? తనయభీష్టగ్రాంధిక శయ్యనుండిదిగెనా ? ఆయన రచనకుఁదప్పా ?-

కావున నాసారస్వతమూర్తిని దలంచుకొని, యొడలు పులక రింపఁ, జిత్తము ద్రవింప, వెచ్చనివో, చల్లనివో, యశ్రువులతో నాయనకుఁ దర్పణమొనర్చి, భక్తిపూర్వకముగా రెండుచేతులు శిర సునజోడించి మోడ్చి యొకటిమ్రొక్కు మ్రొక్కుదము. అంతే, అంతే ! మనము కాదుగదా ? మనకు మీఁదటితరము లెన్నియైనను, నేవిధమునైనను, నామహాత్ముని ఋణమును దీర్చుకోఁగలదా? లేదు. ఆంధ్రులందఱాయన కధమర్ణులే !

ఇంతగాఁజెప్పి యాయనముద్దుబిడ్డయై, ధ్రువతారయైన యా యన సారస్వతమును గూర్చి నాలుగుమాటలు ముచ్చటించుకొనక యున్న నాంధ్రసరస్వతి కెంత యపచారముచేసిన వార మగుదుము? ఆయనసారస్వతము నాటకప్రపంచమున కొక రత్నదీపము. ఆయన సారస్వతము గద్యప్రపంచమునకుఁ జిమచిమలాడు పచ్చకప్పురపుఁ గాటుకరేఖ. అన్నిదేశములను, అన్నికాలములను, అన్నిమనస్తత్వము లను జూపఁగల యైంద్రజాలిక పింఛము. పండితుఁడు పామరుఁడను నంతరము లేకుండ, నాయన రచనలందలి సుకుమార, సుకుమారతర, సుకుమారతమహాస్యమునకో, కఠిన, కఠినతర, కఠినతమ హాస్యమున కో, లొంగిపోవలనదే, పొంగిపోవలసినదే, జోహారు లొనర్పవలసి నదే! కారణము? ఆహాస్యము గాలికిఁ బోవునదికామనుక, ఆహాస్య

మునందెంతటి విజ్ఞానము! ఎంతటిలోఁతగు విషయ విమర్శనము! ఎన్నెన్ని శాస్త్రీయ సంప్రదాయములు! ఎంతటిలోకజ్ఞత! ఎంత వ్యంగ్యము! -

నర్మదాపురుత్సీయమున :- రాజు నర్మదకై విరహార్తుఁడై యుండు ఘట్టమున- విరహమని యితరులకుఁ దెలియదు. వ్యాధి యనుకొని వైద్యులు చికిత్సకై యత్నించుచుండు సందర్భమున నర్మదయే వైద్యునివేషముతోఁ బ్రవేశించును, మగవేషముతో వైద్యుఁడుగా వచ్చిన నర్మదను జూచి విదూషకుఁడు "అయ్యా! మీ పేరేమి యనును, ఆమె "అమృతహస్తుఁడు" అనును. "మీరు వైద్యులు కాన నడిగెదను. పెరుఁగుతోఁటకూరలోని పెరుఁగు, ఆవుపెరుఁగా?" గేదె పెరుఁగా?" అని ప్రశ్నింప- నామె నవ్వుచు పెరుఁగుతోఁటకూర యన్నంతమాత్రమున అందు పెరుఁగుండునా? అని పలుక- విదూషకుఁడు "మీ అమృతహస్త నామము కూడ నట్టిది కాదుగదా!" అనును కొంచెతనమున కడిగినట్లు పైకిఁగనఁబడునే కాని యందెంతవిమర్శనమున్నదో! పెరుగుతోఁటకూరయందుఁ బెరుఁగులేదు. ఎన్నిమాఱులు పైభాగములు కోయుచున్నను పెరుఁగుచుండు మొక్కయే కాని (యాతోటకూర) తఱిగి పోవునది కాదు. అను నిజమైనయర్థమును వ్యంగ్యమొనర్చుట యొకటి. వైద్యుఁడగువానికి నెల్ల యౌషధుల గుణదోషములు కరతలామలకములై యుండవలెనను వ్యంగ్యమొకటి. మఱియు వైద్యులు, కవులు, ఇతరవిద్యావంతులు పెట్టుకొను బిరుదనామములు బూటకములు కాని సార్థకములు కావను వ్యంగ్యమొకటి. ఆహా! సంభాషణమున ఇన్నివ్యంగ్యములును విద్యుత్తులవలె సూక్ష్మదృష్టికిఁ దళుకు తళుకుమని కనబడుచుండునుగదా ?

వైద్యుఁడుగా నర్మద రాజునొద్దకు వెళ్ళి "నీ వ్యాధి తప్పక కుదిర్చెద" ననఁగా. రాజు "నీవు కుదిర్చినచో నారాష్ట్రమిచ్చివైచె

దను" అనును. తోడనే విదూషకుఁడు "నీవొక్క రాష్ట్రమునే యిచ్చె దవు. కాని నేను రెండు రాష్ట్రము లిచ్చెదను" అనును. రాజు నవ్వుచు నీకు రాష్ట్రము లెక్కడవని' అనఁగా విదూషకుఁడు "లేకేమి. దుంప రాష్ట్రము, కళింగరాష్ట్రము" అనును. పరిశీలింప నీహాస్యము నం దెంత యౌచిత్యముకలదో! నిజముగా రాష్ట్రమే వైద్యునకిచ్చిన యెడ నీవలె నాతఁడు పాలింపఁజాలఁ, డని యొకధ్వని. అతనికి మం దులలోనిదిఁ గావలసినది. దుంపరాష్ట్రము, కళింగరాష్ట్రముగాని నీ రాష్ట్రమాతని కెందులకు? అది వైద్యసంబంధమగుధ్వని యొకటి. నీ విచ్చెదనన్నది బూటకమే. ఈయఁబోవు సమయమున కిప్పటి యీ మాట లుండవని మఱొకధ్వని. ఈరీతినే ఏహాస్యవాక్యము పరిశీలించి నను పంతులుగారి రచనలలో వ్యంగ్యము హెచ్చుగాగోచరించుచునే యుండును.

రాధాకృష్ణనాటకమున- ప్రాతఃకాలముననే వచ్చిన యొక మధ్యమ పాత్రను విదూషకుఁడు "ఏమిరా! శేషవర్జ్యమువలెఁ బొద్దు టనే సిద్ధమైతివి" అనును. ఏమి యుపమానము. శేషవర్జ్యము పొద్దు టనే కాని తరువాత రాదుగదా! వెనుకటిరాత్రితుదిగడియలందుఁ బ్రారంభమై, మఱునాఁటిపొద్దుటికే యొకటి రెండు గడియలదాఁ కనో, విఘడియలదాఁకనో శేషించి యుండును. కావున నది పొద్దుట రావలసినదేకదా! అట్లే వాఁడును వచ్చెను. అంతమాత్రమే కాదు. వర్జింపఁదగినది వర్జ్యము. అవి విషఘటికలు కావున నాల్గు ఘటికల కాలము విసర్జింపఁదగినది,అని జ్యోతిష సంప్రదాయము. అట్లే నీవును కృష్ణదర్శనార్థము వచ్చినను, నీవు విసర్జింపఁదగినవాఁడవుగాని గ్రా హ్యుఁడవు కావు సుమా! అను వ్యంగ్యము కలదు. ఇట్టి శాస్త్రీయ మార్గమున హాస్యరసమునఁ బొదిగి జ్యోతిశ్శాస్త్రసంప్రదాయ మెం తగాఁ బోషింపఁబడినదో! ఈరీతిగా నెన్నియని పానుగంటివారి నాటక

ప్రపంచమునుండి యుద్ధరించి చూపఁగలము? ఆ యుపమానము లే వేఱు. ఆరచనయే వేఱు. శేషవర్జ్యమువంటి యుపమానము కాళిదాసునకైనను స్ఫురించునా ? అనిపించునే! ఏమిప్రతిభ ! ఆ నాటకము లందు నుపమాలంకారములు లేనిపద్యమొక్కటియు నుండదుగదా! ఆయుపమ లన్నియు నిరుపమములు. అభూతములును.

నాటకముల విషయమున మచ్చున కీరెండు విషయము లను కొనినట్లే, వచనరచనా విషములను నాత్యుపన్యాసములనుండి రెండే రెండు విషయము లనుకొందము. అవి యుపన్యాసములా ? వ్యాసములా ? అని పెద్దప్రశ్న. పరిశీలింప నా యాంక్షేప సంపుటములును వ్యాసములేకాని యుపన్యాసములు కావు. ఆ వ్యాసములైనను గాగితముపైఁ గాపీయుంగు పెన్సిలుతోఁ దుడుపు అనునది లేకుండ ధారావాహికగాఁ జిన్నచిన్న యక్షరములతో వ్రాసి, చిత్తుఅని, సాపుఅని లేకుండ వెనువెంటనే ముద్రణమున కంపఁబడినవే. ఒక్కచిత్రము. ఆరంభముననే "జంఘాలశాస్త్రి యిట్లుపన్యసించెను." అను వాక్యము కంటఁబడఁగానే అదియంతయు నుపన్యాసమే యనిపించును. ఆవ్యాసమునందు ఉపన్యాసత్వము స్ఫురించునట్లు జంఘాలశాస్త్రిని ఏసభ్యుఁడో ప్రశ్నించినట్లు, అతఁడుచితమగు సమాధానము చెప్పినట్లు, కొందఱాతని మాటలకు భేష్ భేష్ అని, మెచ్చుకొనినట్లు, కొందఱు ఛీ ఛీ యనినట్లు, చప్పట్లు కొట్టినట్లు నుండుటచేఁ బాఠకుల కదియంతయు జంఘాలశాస్త్రి సభావేదికపై నిలిచి యుపన్యసించుచున్నాఁడనియే యనిపించును. కాని, 'సాక్షి' యీయుపన్యాసమునంతయువిని యథతథాముగా వ్రాసినట్లుగాని, యిదియంతయు పానుగంటివారి బంగారుపిచ్చుకగూఁటి యల్లికయని కాని స్ఫురింపనే స్ఫురింపదుగదా స్ఫురించుట యెందులకు ? పంతులుగారేవచ్చి యివియన్నియు నేను వ్రాసినవే యని చెప్పినను సరే ! "నీవెవఁడవయ్యా ! జంఘాలశాస్త్రి

యుపన్యసింప వానిని సంగ్రహించి నీపేరు పెట్టుకొందువా? అని తిరస్కరించి, సాగనంపు చదువరులుగూడ నుండకపోవరని నమ్ముడు. అది ఆయన ప్రతిభావిశేషము అది ఆయన చేసిన మెస్మరిజము.

సాక్షిసంపుటమునందలి యుపన్యాసమో, వ్యాసమో యేదియో యొకటి కానిండు. అందింకొక విచిత్రమగు స్వాతంత్ర్యముకలదు. కాదు ప్రత్యేకతయందురా? అదియే కానిండు. సామాన్యముగా వ్యాసములకైనను, ఉపన్యాసములకైనను, ఉపోద్ఘాతోపసంహారముల కైక్యము ముఖ్యముగదా! సాక్ష్యుపన్యాసములలోఁ జెక్కటయందు ఉపోద్ఘాత మొకటి. నడిమివిషయమొకటి. ఉపసంహారము మఱొకటి యుండును. కాని యీశాఖాచంక్రమణమే పఠితకును స్ఫురింపకుండునట్లు సందర్భము కలియు సన్నివేశములతో విషయాంతరమునకుఁ దెచ్చి, మచ్చుమందు చల్లివేయును. ఆహా యనిపించును.

పాచకమహాసభ:— అనఁగా వంటలవారిసభ. అగ్రాసనాధిపతి యొక 'రంధనకళాకంఠి.' అతఁడు పాకశాస్త్రముయొక్క ప్రశస్తితో నారంభించి, రసశబ్దమునకు రుచియనియు, శృంగారాది రసమనియు నర్థములుండుటచే, తమవిషద్రసము లేయనియు, కవికి తొమ్మిది రసములు కావలసి వచ్చెననియు, నారంభించి, కవిత్వవిమర్శనమునకు దిగి, వీరరసప్రధానమగు వేణీసంహారనాటకమునందలి రెండవ యంకములోని భానుమతీదుర్యోధనుల శృంగారమును ప్రారంభించుచు నొక విచిత్ర విమర్శనము చేయును.

వంట చతుష్షష్టికళలలోనిదని పచనకళాప్రశంస చేయుచు లలితకళగా ఖ్యాతికెక్కిన చిత్రకళను, అందు తాజ్మహాలు శిల్పమును విమర్శించును. తుట్టతుదిని వంటవారు కొన్నితీర్మానములు చేయుదురు. వారి దుర్వర్తనము లందులో సూచించుట యొక్కటేకాదు. నేఁడు సామాన్యముగా జరుగుసభలలోఁ దుట్టతుదను నిరుపయోగములును,

నిష్ఫలములు నగు తీర్మానములుచేయు నాచారము నపహసించుటయు ధ్వనించును. తుదకు సభ్యురాండ్రలో నొకతె మెడలోని యాభరణము నెవ్వఁడో తెంపుకొనఁగా సభయంతయు గల్లంతై చెదరి పోఁగా సభముగియును. అంతటి శాఖాచంక్రమణ మున్నను సైవ్యక్త్య ము చెదరిపోవనట్లే యతి నిపుణముగా నాయనప్రతిభ యతికివేయఁ గలదు.

ఏ విషయము నెత్తికొన్నను నామహాత్ముని ప్రతిభ పాతాళ మునుండి బ్రహ్మలోకము మీఁది యంతస్తునకుఁ బోవలసినదే. ఎట్టి రహస్యాదిరహస్యమునైనను గ్రద్దచూపుకంటె సునిశితమగు చూపు తోఁ జూచి బుద్ధికందీయవలసినదే. అందిచ్చినదానికి హాస్యరసముతోఁ జిన్నెలువన్నెలు కల్పించి వ్రాసి చూపినట్లు కనులున్నవారికిని, శంఖ మూఁదినట్లు చెవులున్నవారికిని విశదపఱుపవలసినదే.

అనంత ప్రతిభాసంపన్నమగు పానుగంటివారి సాక్షి 'సర్వ లోకబంధువు' అనుకొని యానందింపవలెనే కాని యావాఙ్మయసము ద్రమున కేతామెత్తి కృతార్థులగు బుద్ధిమంతు లెందైన నెవరైన నుందురేమోకాని నావంటివారి కసాధ్యమని యున్నదున్నట్లు మనవి చేసికొనుచున్నాను.

ఇఁక నొక్క విషయము చెప్పవలసినదున్నది. అది యాయన రచనలలోని భాషను గూర్చినది. ఆయన పీరగ్రాంథికవాది. గ్రామ్య భాషావాదముపై నాయన చేసిన దాడులు సాక్ష్యుపన్యాసములందు స్వల్పమేకాని విమర్శాదర్శ విమర్శాదర్శమునందును, బ్రతీకర్ణోపన్యా సములందును జూడఁ దగినది. సంస్కృతసమాసరచన- తెనుఁగు పలుకులపొందిన దేనికది పరిశీలించినచో-ఆరెండుభాషలయందాయన లేఖినికిఁ గలస్వాతంత్ర్యము వ్యక్తమగును. పదౌచిత్యము పానుగంటి వారి సొమ్ముగదా ? ఔచిత్యమున సహస్రాక్షుఁడే యనను గొన్ని

కొన్ని విషయములను తలస్పర్శముగా విమర్శించి చెప్పవలసివచ్చి నప్పుడు ముందుగా నందలి యనౌచిత్యమునుగూర్చి వివరించి చెప్పక తప్పనిదా మెనని సూచింపనిదే యాయన కలము విషయమునఁ బ్రవే శింపదు. అట్టి నిశ్శంక బిరుదాంకితుఁ డింకొకఁడు లేఁడనిన నతిశయోక్తి కానేరదు.

పానుగంటివారి వాఙ్మయమునకు నామాటలు స్థాలీపులాక ములు. ఎందఱు మేధావు లెన్ని యోకోణములనుండి యెంతయో నిశిత ముగా, ఎన్నియో యేండ్లు పరిశీలించినను, నా సారస్వతసాగరమున మనకంకనివి యెన్నియో మణులు శేషించియే యుండునన- నావంటి వాఁడీ యల్పకాలమున నెట్లు వెల్లడింపఁగలఁడు ? కావున నాయన లార ! ఆయన రచనకు మూలకందమగు తత్ప్రతిభను దలచికొని, ఆయనకీర్తిమూర్తికొకఁ నమోవాకము చెప్పి సెలవుతీసికొందును.

పానుగంటివారితోడి నా స్వల్ప స్వానుభవము

(శ్రీ బండారు తమ్మయ్య.)

1929 సంవత్సరముననో 1930 సంవత్సరముననోగాని యొకనాఁడు అమలాపురములోని బజారురోడ్డుమీఁద నేదోయొక బహిరంగసభ జరుగుచుండెను. ఎవరో యీసానుబాహువై నవ్యక్తి సభావేదికపయి నుపన్యసించుచుండెను. అప్పుడు నేనచ్చట రివెన్యూ ఇనస్పెక్టరుగాఁ బనిచేయుచుంటిని. ఏదో పనిమీఁదఁ బోవుచున్న నేనాయుపన్యసించునది పిఠాపుర సంస్థాన కవీశ్వరులు శ్రీ పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు పంతులుగారని తెలిసి సభలోనికిఁబోయి కూర్చుంటిని. పంతులుగారి నంతకుముందెన్నఁడు చూచియెఱుఁగను. వారినాటకములలో నర్మదా పురుకుత్సీయము, కంఠాభరణము, ప్రచండచాణక్యము మాత్రమింతకు ముందుచదివియుంటిని. ఆరోజులలో ఆంధ్రపత్రిక సారస్వతానుబంధములో ప్రతివారము ప్రకటితమగుచుండిన "సాక్షి" యుపన్యాసములు కొన్ని చదివియుంటిని. అందు వలననే వారప్రతిమప్రతిభాశాలురని గుర్తించి వారియెడ విశేష గౌరవభావముకలిగియుంటిని. పంతులు వారి యుపన్యాసానంతరము, సభాధ్యక్షుల యాదేశముపయి నేనప్పుడు పంతులుగారి శక్తియుక్తులుగుఱించియు, వారికదివఱకే పండిత మండలిచేఁ బ్రసాదితములయిన "ఆంధ్ర షేక్స్పియరు" "అభినవ కాళిదాస" బిరుదములు, వహించుటకుఁగల వారియర్హతను గూర్చియుఁ గొంత ప్రసంగించితిని. ఆకాలముననే "రఘువంశకథనము" అనుపేర కాళిదాస రఘువంశ మహాకావ్యమునకు నేనొనర్చినగద్యానువాదము ప్రప్రథమముగ ముద్రితమయి వెలువడినది. పంతులుగారు నామిత్రులు శ్రీపాలెపు వేంకటసూర్యగోపాలముగారి యింట బసచేసి యున్నారని తెలిసి యామధ్యాహ్నమో మఱునాఁటి యుదయముననో వారి నటసందర్శించి నా గ్రంథము ప్రతినొకటియొసఁగి దానిని సావధానముగఁజదివి అభినవ కాళిదాసులగు మీరు మీయమూల్యాభిప్రాయము ననుగ్రహింపవలెనని ప్రార్థించితిని. గ్రంథమునుగైకొన్నం

తటనే ముఖపత్రముపైనున్న గ్రంథనామమును జూచి పంతులుగారు ముహూర్తము కనులనద్దికొని నాకాశ్చర్యముగలిగించిరి. వారు శ్రీరామ భక్తిపరులని నేనదివఱకు వినివి దానికది ప్రత్యక్షప్రమాణముగ గోచరించెను. గ్రంథమును బూర్తిగఁ జదివి తమ యభిప్రాయమును సాధ్యమయినంత త్వరలోనే వ్రాసి పంపెదమని యప్పుడు వారు సెలవిచ్చిరి. తరువాతఁ గొన్ని మాసములుగడిచెను. ఉత్తరమేమియు లేనందున జ్ఞాపకార్థమయి యొక లేఖ వారికివ్రాసితిని దానికి బ్రత్యుత్తరముగాఁ గార్యాంతరములచే గ్రంథమంతయు సాంతముగఁ జదువుట పూర్తికాలేదని, ప్రస్తుతము ఇందుమతీస్వయంవర ఘట్టము చదువుచుంటిమని, నా వ్రాత సొగసుందనమునకు మిక్కిలి సంతసించుచుంటిమని తెలియఁ బఱచిరి. నేను మరల వారికివ్రాయలేదు వారు సమగ్రాభిప్రాయము వ్రాసి పంపను లేదు. అనంతరము కొలఁది దినములకు నేను అమలాపురమునుండి కాకినాడ కలెక్టరాఫీసునకు బదిలీయైతిని అటు తరువాత 1930 సంవత్సరము సెప్టెంబరు నెలలోఁ బెద్దాపురములో ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు వార్షికోత్సవసభ శ్రీ చెన్నాప్రగడ భానుమూర్తి గారి యధ్యక్షతను జరిగెను. ఆసభలో "క్రీడాభిరామకర్తృత్వము" అను వ్యాసమును జదువుటకయి యేఁగియుంటిని. ఆసభయందంతకు ముందే యధివసించియున్న శ్రీనరసింహారావుపంతులు,కూచి నరసింహముపంతులుగారల ప్రక్కనే నేనుకూర్చుండుట తటస్థించెను. పంతులుగారు నన్నుఁజూడఁగనే నేనమలాపురమునందే యుంటిననెడి యభిప్రాయముతోఁగాఁబోలు "తా మెప్పుడు దయచేసితిరి", అని ప్రశ్నించిరి. కొంతకాలముక్రిందట కాకినాడకలెక్టరాఫీసునకుట్రాన్సఫరయితిననియు కాకినాడనుండి యిప్పుడేవచ్చియుంటిననియు మనవి చేసితిని. కాకినాడలోనుండియు పిఠాపుర మొకసారి రాకపోతి రేయని సందర్భోచితముగఁ బలికిరి. త్వరలోవచ్చి దర్శనము చేయుదునని మనవి చేసితిని. నేనొకసారి పిఠాపురమువచ్చిన నాగ్రంథవిషయమై సాక్షిఁగొంతవ్రాయనభిలాషమున్నట్లు సూచించిరి. కాని రాజకీయములయిన పని తొందరలవలన నెప్పటికప్పుడే నేను వారిని మరల దర్శింపఁజాలనయితిని. పెద్దాపురము సభలోనే నాకు వారి తుదిదర్శనము.

గ్రంథస్వీకారము : సమీక్ష

(శ్రీ బండారు తమ్మయ్య)

1. మాధవవర్మ- మైలమభీమ, క్రౌను, పుటలు 108+13, వెల 2-4-0. కర్త; - నాట్యాచార్య శ్రీ దుప్పూరి జగన్నాథశర్మ గారు రామచంద్రపురము, తూర్పుగోదావరిజిల్లా.

శ్రీ విజయనగర సంస్థాన పరిపాలకులు పూసపాటి వారికి మూలపురుషులయిన మాధవవర్మ నామకులయొక్కయు, తద్వంశమున జనించిన మహావీరపురుషుఁడు మైలమ భీమనయొక్కయు చరిత్రలఁ జెందిన పరిశోధక చారిత్రిక గ్రంథము ఇది. సుప్రసిద్ధ పరిశోధకులు శ్రీ జగన్నాథశర్మగారు చిరకాలమునుండి గావించిన విపుల పరిశోధన ఫలితముగ నిది రచింపఁబడినది. ఆంధ్ర వాఙ్మయమున విశేషముగ వ్యాప్తమయిన పలు చాటుపద్యములను, పూసపాటిరాజులలో పూర్వులు కొందఱు రచించిన కృష్ణవిజయము, ఉషాభ్యుదయము అను కావ్యములు, విజయనగరరాజుల కంకితముగా రచింపఁబడిన నరసభూపాలరాజీయము, రామకృష్ణార్జున రూపనారాయణీయము, రాజపుత్రతేజఃపుంజము, తదితరగ్రంథములు, శాసనములు బహుళ పరిశ్రమతో పరిశోధించి శ్రీ శర్మగారు దీనిని గూర్చినారు. గ్రంథమందెచటఁ జూచినను వీరి విపులపరిశోధన వ్యక్తమగుచుండును. పూసపాటివారు విష్ణుకుండిన వంశజులు- వీరిలో మొదటి మాధవవర్మ క్రీ. శ. 455 రెండవ మాధవవర్మ క్రీ. శ. 457-488, మూఁడవ మాధవవర్మ జనాశ్రయ బిరుదాంకితుఁడు క్రీ. శ. 516-61 ప్రాంతమునను బరిపాలించినవారు. మూఁడవ మాధవవర్మ బెజవాడ కనకదుర్గకు భక్తుఁడయి యామె యనుగ్రహమునఁ గనకవృష్టిని, గజహయాదిక సైన్యసమృద్ధినిబడసి విశేష మహిమాన్వితుఁడయి బెజవాడ రాజధానిగాఁ బరిపాలించినవాఁడు. ఈతఁడు విద్వాంసుఁడు, విద్యాపోషకుఁడునయి జనాశ్రయ చ్ఛందోవిచితియను లక్షణగ్రంథమును

సంస్కృతమును రచించినవాఁడు- ఈగ్రంథమే ఆంధ్రభాషలో వేముల వాడ భీమకవికృతముగాఁ బ్రకటితమయిన కవిజనాశ్రయచ్ఛందము నకు మూలమని శ్రీ శర్మగారి ప్రతిపాదనము. కాఁగా నీగ్రంథము మాధవవర్మ, జనాశ్రయమహారాజు-జనాశ్రయోల్లాసము, కవి జనా శ్రయోల్లాసము అను రెండుభాగలుముగా విభక్తమయినది. కవిజనా శ్రయకర్త వేములవాడ భీమనయని కొందఱు; కోమటి రేచనయని కొందఱుతలంతురు. ఉభయులరచనములు మిళితమయియే ప్రస్తుతము కవిజనాశ్రయమను పేరితోఁ బ్రకటితమయిన గ్రంథ మున్నదని కొందఱమతము. గోకర్ణచ్ఛందమను గ్రంథము కవిజనాశ్రయము నొకటే యని కొందఱిమతము. గోకర్ణచ్ఛందము కవిజనాశ్రయము వేర్వేఱు గ్రంథములని, కవిజనాశ్రయము రేచనకృతమయినను భీమన కృతమైనను దానికిమూలాధారము మూఁడవ మాధవశర్మ జనాశ్రయ మహారాజు సంస్కృతమునరచించిన గ్రంథమే యని శ్రీ శర్మగారి మతము. వీనినిగూర్చినచర్చ లీగ్రంథమునఁ జాలభాగము నాక్రమించి నవి- మైలమభీమన, ఏరువభీమన నొక్కఁడేయని యాతఁడు వేముల వాడభీమన కాశ్రయుఁడనికూడ శర్మగారు వివరించిరి. నేఁడు పూస పాటి, అడ్డూరి; అల్లూరి; ఇందుకూరి; కంకమరాజు; గణపతిరాజు; చేకూరి; నంద్యాల; బుద్ధరాజు; బెజవాడ అని పది వేర్వేఱు గృహ నామములతో వెలయు నాంధ్ర క్షత్రియ కుటుంబములన్నియుఁ బూసపాటిశాఖకుఁ జెందినవేయనికూడ నిందుఁ జర్చింపఁబడినది. మొత్తముమీఁద ఆంధ్రదేశ క్షత్రియచరిత్రకు సంబంధించిన యుత్తమ గ్రంథముగా దీనిని గణింపఁదగును. ఆంధ్రులెల్లరు నాదరింపఁదగినది. తొమ్మిదిపూటలలో శ్రీ చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రిగారు వ్రాసిన పీఠిక. శ్రీ వాత్సవ, పండిత పెనుమత్స సత్యనారాయణరాజు; మధు నాపంతుల సత్యనారాయణశాస్త్రి; ఊటుకూరు లక్ష్మీకాంతమ్మ

మున్నగు పండితులొసగిన సదభిప్రాయములుగూడ నిందు ముద్రితము లయినవి. కొలఁది పరిమితిలో బహువిషయము లీగ్రంథమున గ్రథిత ములగుటచే సావధానముగ సవిమర్శముగఁ జూచినఁగాని యందలి విషయములను బాగుగా నవగాహనచేసికొనుట కష్టము.

సిద్ధమైనదియనుటకు 'సిద్ధమున్నది' మున్నగు విలక్షణప్రయో ములందందుఁగలవు. అచ్చుతప్పు లెక్కువగా దొరలినవి. చివరను జేర్చిన సవరణలపట్టిక సమగ్రముగాఁ దోఁపదు.

2. కొగంటి దుర్గామల్లికార్జునరావు సాహిత్యసేవ సంచిక. క్రౌనుపుటలు 88+4 వెల 2-0-0, ప్రకాశకులు భారతీసమితి చిలక లూరుపేట, సంపాదకులు షేకు అలీ బి.ఏ. తెలుఁగుపండితులు యద్దన పూడిహైస్కూలు "భారతీసమితి" అను పేర శ్రీ జాస్తి వేంకటనర సయ్యగారు అధ్యక్షులుగ, శ్రీ కొగంటి దుర్గా మల్లికార్జునరావుగారు ప్రధానకార్యదర్శిగ స్థాపించిన సారస్వతసంస్థ. చాల వత్సరములనుండి కళాకారులకు; పండితులకు; కవులకు సన్మానములు గావించుటయే ప్రధానలక్ష్యముగా గుడివాడతాలూకా పామఱ్ఱు గ్రామములోఁ గావించుచున్న సేవ ఆంధ్రసోదరులకు సువిదితము. వారిరువురు రచించిన గ్రంథముల సమీక్ష లీ పత్రికలోఁ జదివిన పాఠకులకుఁ గూడ నిది వ్యక్తమే - శ్రీ దుర్గా మల్లికార్జునరావుగారికి 1964 మార్చి 29 తో షష్టిపూర్తి యైనది. దానిని పురస్కరించుకొని ఆ తేదీని మొట్టమొదట చిలకలూరిపేటలోను; తరువాత క్రిందటి విజయదశమినాఁడు బందరులో మఱొకటియు వీరి షష్టిపూర్తి సన్మాన సభలు జరిగినవి. చిలకలూరిపెటలో జరిగిన ప్రథమసన్మాన సభాసంద ర్భమున వెలువడినసంచికయే యిది. సంపాదకులు షేకు అలీగారు, వేంకటనరసయ్యగారి శిష్యులు ఆంధ్రదేశమందలి వివిధప్రాంతముల నుండి పలువురు పండితులు,కవులు,అభిమానులు శ్రీ మల్లికార్జునరావు

గారి నిస్స్వార్థసారస్వత సేవనుగూర్చియు వారి ప్రయత్నములవలన జరగిన కవిపండిత కళాకారసన్మానములగూర్చియు వ్రాసిపంపిన పద్యములు, గద్యవ్యాసములు, నీసంచికయందుఁ జేరెనవి. సంఖ్యలో నవి రమారమి 41 యున్నవి. ఇందు తెలుఁగులెంక శ్రీ తుమ్మల సీతా రామమూర్తి చౌదరిగారు "చాఁగురే" అను శీర్షికతో వ్రాసిపంపిన పద్యములు, బండారు తమ్మయ్యగారి "ఆశీః పంచరత్నోపహారము" జాస్తి వెంకటనరసయ్యగారు "పంచరత్నాని" అని తెలుఁగు వివరణముతో వ్రాసిన సంస్కృతశ్లోక పంచకము. ప్రథమ ద్వితీయ, తృతీయస్థానముల నాక్రమించినవి. 17-32 పుటలలో శ్రీ కృత్తివెంటి వేంకటేశ్వరరావుగారు వ్రాసిన వ్యాసము. శ్రీ మల్లికార్జునరావుగారి జీవితవిషయముల సంగ్రహముగ వ్యక్తమొనర్చుచున్నది. అది యెల్లరు నవశ్యము పఠింపఁదగినది. గుడివాడలోఁగూడ 14-2-65 తేదీని మఱియొక సన్మానసభ జరిగినదని, అందుకు సంబంధించిన మఱొక సంచిక వెలువడఁగలదని తెలియుచున్నది. శ్రీ మల్లికార్జునరావుగారి తోఁధిక సారస్వతసేవ, కవిపండిత సన్మానములు గావించుచు మఱొక షష్టిపూర్తి జరుపుకొనుటకు పరమేశ్వరుఁడు ప్రసాదించుఁ గాత మని ప్రార్థించుచున్నాము.

3. కెన్నడీస్మృతి (ప్రథమభాగము):- క్రౌనుపుటలు 24 వెల 0-8-0. సంపాదకులు: శ్రీ కోగంటి దుర్గామల్లికార్జునరావుగారు కార్యదర్శి భారతీసమితి, పామర్రు, కృష్ణాజిల్లా.

అమెరికా రిపబ్లికు అధ్యక్షుఁడుగా తానున్న స్వల్పకాలములో జాను కెనడీమహాశయుఁడు శాంతిదూతగా ప్రపంచమునకుఁ గావించిన సేవయజరామరమయి దిగంత విశ్రాంతకీర్తి నందియున్నది. భారత దేశముపట్ల శ్రీ కెనడీగారికిగల సానుభూతియపారము. అతివాదులగు హంతకులు కొందఱు గావించినహత్యకు లోనయి యీ మహాపురు

షు(డ కాలదుర్మరణమునొందిన వార్త. ప్రపంచమునంతటిని దుఃఖ సాగరమున ముంచినది. మన ప్రధాని పండితనెహ్రూ నిలువున నీఱయి పోయిరా నాడీదుఃఖవార్తకు. వీరిస్మృతిచిహ్నముగ భారతీసమితి పైసంచికను ప్రథమభాగముగ(బ్రకటించినది. భారతీసమితి వారి కోరిక ననుసరించి "అమరజీవి: కెన్నడీగీతము" జోహారు, పోరాటం, కెన్నడీ కెనడీ; అయ్యో కెన్నడీ; కెన్నడి అస్తమయం; పోయితివా ! చెరిగిపోని కలక; అమరజీవి శ్రీ కెన్నడి స్మృతి; కాలం కలం విరిగి పోయింది" అను వేర్వేఱు శీర్షికలతో(బదమూఁడుగురు యువకవులు వ్రాసిపంపిన గేయములిందు ముద్రితములు. గేయములన్నియు(గరుణరస మొలికించుచున్నవి. ఉద్వేగము; ఆవేదన; అన్నిట(బ్రస్ఫుటమగుచున్నవి.

మచ్చునకు(గొన్ని పాదములు:—

ఏనాటికీ చెరిగిపోనికలత; శాంతిప్రియుల చల్లని గుండెల్లో పెల్లుబికినచల్లారనిమంట
చరిత్రమొలవనిపల్లె సీమల్లో నేడు గడ్డిపరకసైతం కంపించిది
మనిషిలో మూరుమూల కాపురంచేస్తోన్న కక్కసిని
ముక్కలుచేయాలని బాకులా నిలిచింది
నీచావుతో సమసిన సమస్య లెన్ని ?
చంపిన ఆస్వాల్డు కట్టుకొన్న దేమిటి? చేతులెత్తి పిలిచే చైతన్యాం
నీవులేవని నిట్టూర్చింది. (శ్రీ) బద్దం భాస్కరరెడ్డి రచించిన చెరిగి పోని కలతనుండి.

శ్రీ బి. వి. నరసింహారావు B.A.B Ed. గారు వ్రాసిన తొలిమాట సరసముగా నున్నది.

4. శ్రీ త్రికోటేశ్వరచరిత్రము వచనము, ద్వితీయముద్రణము పుటలు (89+6) వెల 0-8-0.

కర్త:- కీ॥ శే॥ మద్దులపల్లి గురుబ్రహ్మశర్మగారు. నరసరావు పేట, ప్రతులు దొరకుచోటు (ప్రకాశకులు: జి. పి. సూర్యరావు బి. ఏ.) మేనేజరు కోటప్పకొండ దేవస్థానము, నరసరావుపేట.

విధి విరామములెఱుంగని రివెన్యూడిపార్టుమెంటు కొలువులో నుండియు సహజ భాషాభిమానము వలన సారస్వత సేవ గావించిన కొలంది యుద్యోగులలో మిత్రులు శ్రీ మద్దులపల్లి గురుబ్రహ్మశర్మగారొకరు. వీరికిఁ జారిత్రకపరిశోధనాసక్తి మెండు. కోటప్పకొండయను నీత్రికో టేశ్వర క్షేత్రచరిత్రముగాక కొండవీటి సామ్రాజ్యము, నరసారావు పేట చరిత్రమున్నగు చారిత్రకగ్రంథములను వ్రాసినారు. కొండ వీటిచరిత్రము, శ్రీ కృష్ణవేణీమాహాత్మ్యము నను పద్యకావ్యములు, మఱికొన్ని నాటకములు, హరికథలు కూడ వీరు రచించిరి. కీ. శే. జయంతి రామయ్యపంతులుగారికిఁ గూడ శాసనాదికసామగ్రిసేకరణ మునందు వీరు సాయపడుచుండెడివారు. వీరు నరసారావుపేట తాలూ కాహెడ్డుగుమస్తాగా చాలకాలము పనిచేసి రిటైరయినారు. ఈ గ్రం థము పదునొకండు ప్రకరణములుగా విభక్తమయినది. దక్షయజ్ఞమున సతీదేవి యోగాగ్నిచే దగ్ధమయి, మరల హిమవంతునింటఁ బార్వతి యై తపమొనర్చి శివుని యర్ధాంగి గాకపూర్వము మధ్యకాలములో శివుఁడు బ్రహ్మచర్యము నెఱపుచు దక్షిణామూర్త్యవతారమునఁ దప మొనరించుచు మునులకు ఉపదేశమొనర్చి తరింపఁజేసిన పరమ పవిత్రక్షేత్రమే. త్రికోటేశ్వరము (నేఁటి కోటప్పకొండ) అని స్థల పురాణము. ఇది నరసారావుపేటకు దక్షిణమున నాలుమైళ్ళ దూర మున, ఎలమందు కొండకావూరు అను గ్రామములమధ్యనున్నది. ఈ కొండశిఖరమునందు మూఁడు కూటములుండుటచేఁ దానికి త్రికూ టాచలమను వ్యవహార మేర్పడినది. ఈ కొండ పయిభాగమున ప్రాత కోటేశ్వరాలయము, దానికి మఱికొంతదిగువను నూతనకోటేశ్వరాల

యము, దాని చెంతనే ఆనందవల్లి (యను భక్తురాలు) గొల్ల భామ గుడియుఁ గలవు. ఇది బ్రహ్మచారియగు దక్షిణామూర్తి క్షేత్రమగుట చేకల్యాణోత్సవమును ధ్వజస్తంభము నిచటనుండవు. శివుఁడు కొరేసాలంకయ్య యనువీరశైవునకు గొల్లభామకుఁ శివైక్యమును బ్రసాదించిన క్షేత్రమిది. స్థలపురాణములు, గాథలు, శాసనములు, సత్తెనపల్లి తాలూకా కోసూరువాస్తవ్యులు శ్రీ కొప్పరాజు నరసింహకవిగారు రచించిన శ్రీ త్రికూటాచల మాహాత్మ్యముఅను మూఁడాశ్వాసముల పద్యకావ్యము మున్నగువానిని బరిశీలించి శ్రీ గురుబ్రహ్మశర్మగారీ చరిత్రగ్రంథమును గూర్చిరి. మహాశివరాత్రి కిచ్చట గొప్ప తీర్థము జరుగును. కోటప్పకొండతీర్థమునకుఁ గోటి ప్రభలు (చిన్నవి పెద్దవి) వచ్చుననుట సుప్రసిద్ధి. లక్షలకొలఁది ప్రజలిచ్చటమూఁగి, పాప వినాశన నామకతీర్థమునఁ గ్రుంకులిడి కోటీశ్వరస్వామిని సేవించి తరింతురు. ఈ క్షేత్రమునకు సంబంధించిన పెక్కువిషయములకీగ్రంథము కరతలామలకమువంటిది. శివరాత్రికి విచ్చేయు వివిధవర్ణముల భక్తుల వసతులకయి ఆయావర్ణస్థులు వెలయించిన మందిరములు, ధర్మసంస్థలుయొక్క వివరములుగూడ నిందున్నవి. అందఱును బఠింపఁదగినకృతి. కృతికర్త, క్షేత్ర ధర్మకర్త, శ్రీమలారాజు వేంకట నరసింహారావు బహద్దరు జమీందారు గారలయొక్క, ఈ క్షేత్రమందలి తొమ్మిది ప్రధాన దృశ్యములయొక్కయుఁ జిత్రపటములిందుఁ జేరినవి.

5, మహేశశతకము:- డెమి. పుటలు 28 వెల 0-60 (108 సీసపద్యములు). కర్త :- డాక్టరు మానేపల్లి కుమారస్వామిగారు. ఆయుర్వేదవైద్యులు, నరసాపురము, పశ్చిమ గోదావరిజిల్లా.

కృతికర్త మొదటినివాసస్థలము పశ్చిమగోదావరిజిల్లాలోని క్షీరారామము (నేఁటి పాలకొల్లు) అగుటచేఁగాఁబోలు నచ్చట వెలసిన రామలింగేశ్వరస్వామి కంకితముగా "శ్రితజనోల్లాస. క్షీరపురీ"

నివాస రామలింగేశకు జనని(గహామహేశ" అను మకుటముతో నీ శతకమును రచించిరి వీరురజకసంఘమునకుఁ జెందినవారని తెలియుచున్నది. వంశ పారంపర్యముగ వీరిపెద్దలు. శివపూజాపరాయణులు- వీరు నిర్వ్యాజమైన శివభక్తిపరులు. జంగమవరిష్ఠుఁడు, వీరశైవమతోద్ధారకుఁడగు బువనేశ్వరుని భక్తిస్వర్ణభాండారమునకు నికషోపలమువంటివాఁడు నని ప్రసిద్ధిపడసిన నిష్ఠురవాదియగు మడివాలు మాచయ్య యంశ వీరియందును గొంత గోచరించును. నిజమైన భక్తునకు భగవంతునియెడ భక్తితోపాటు. భయసంకోచరహితమయిన చనువుకూఁడనుండును. అందుచేతనే పౌరాణికగాథలను బట్టి తెలియులోపములను దోషములను బురస్కరించికొని ధట్టించి నిందాస్తుతులు గావించుట వీరి పద్యములలోఁ గానవచ్చుచుండును. వరాహ నరసింహశతకకర్త గోకులపాటి కూర్మనాథకవి,ఆంధ్రనాయకశతకకర్త కాసుల పురుషోత్తమకవి యీకోవకుఁ జెందినవారు. శ్రీకుమారస్వామిగారు కూడ నట్టివారిగనే కనుపట్టును. మచ్చున కీక్రింది పద్యములు చూడుఁడు.

నాకు నీ నడవడి నచ్చకయున్నది
యీ గొప్పదనము నీ కెట్లువచ్చె
ప్రతిసోమవారను వ్రత నియతిం దిర్గ
సేమంతినికిని నిచ్చితివి ధవుని
నీకొంప నిలబెట్టి నీల్గిన మదనుని
రతికి నతనుఁ జేసి యతుకఁదగునె
దక్షునిఁదలఁగొట్టి తగగొఱ్ఱెతలఁ బెట్టి
వేదవతికినిచ్చు వేసమేల
యిట్టివ్యత్యాసములు సేయ నేమికతమొ
ఈ క్షణాన సమాధాన మిచ్చికదలు

సీ॥ ఆల జగన్మోహిని నరసి కౌఁగిటఁబట్టి
పదిమందిలో సిగ్గు పడఁగనేల
దారుకారణ్య కాంతల రమించియు వారి
పతులతో వైరంబు వడయనేల
కాశిలో శౌండిక కాంతతోఁ గ్రీడించి
తద్భర్త కడలుచు దాఁగనేల
ఏలాపురంబున జాలరిముదితను
దివిరి చీవాట్లను దినఁగనేల
తిరిగియుమతోడ కయ్యంబు నెఱపనేల
తిన్నగా నుండలేక యీ తిప్పలేల.

సీ॥ చెప్పనేటికి నీవు సేయుటబద్ధమా
బాపనదానితోఁ గాఁపురంబు
పల్లెదానిని నెత్తిపైఁ బెట్టుకొంటివి
కల్లగాదిది జగమెల్ల నెఱుఁగు
సీడిగె దానితో నేకాంతమాడవే
యెవ్వారెఱుంగని దీవిషయము
అనుమానమనునది యణుమాత్రముండునే
కొండదిగాదె నీకూర్మిరాణి
యరయ సమతత్త్వభావము నందునీదు
వర్తనముసాక్షి యౌఁగదా వసుధలోన.

ఇట్లు లీ శతకమంతయు, నిందాస్తుతులతో కూర్పఁబడినదని తెలంపవలదు. భక్తిభరితములు, లోకనీతి బోధకములు నగు పద్యము లెన్నియేని నిందుఁగలవు. చెప్పినపాదములోనే మరలమరల తక్కిన పాదములనుగూడ రచించుట యిందుఁ దఱచుగాఁ గాననగును. అది

కేవలము పునరుక్తి గాక విషయమును నొక్కి-నొక్కి చెప్పుట కేయని యూహింపఁదగును. కొన్ని యుదాహరణములు.

సీ॥ స్త్రీయంత్రమునఁగాదె సృష్టిసర్వము చిత్రి
మగఁ గల్గుచుండె నద్భుతముఁ జెంద
స్త్రీయంత్రమునఁగాదె సృష్టిసర్వమ్మును
బోషింపఁ బడెడి సమ్మోదమునొంద (ప 53)
చెదరనీయకనాదు చిత్తంబు హత్తించి
నీమీద నించుక నిలుపఁజాల
చెదరనీయకనాదు చిత్తంబు హత్తించి
నీమీద నిసుమంత నిలుపఁజాల (ప51)

శైలియందు ధారాళత జగి బిగిగలవు. పద్యములు గురుస్తుతి, భగవద్భక్తి, మతభక్తి లోకజ్ఞత అను శీర్షికలక్రింద విభక్తమైనవి- అందందు కొన్నిదోషములు కాననగును కొన్ని దృష్టాంతములు.
భవదీయ యంఘ్రిల ప్రాపుగల్గినవాకు భయముకలదె (ప 54)
ఇటవిసంధి తగదు:-
తిన్నగా యుండలేక (ప 42) తలఁపు వచ్చినయేని (ప 96)
దుర్తిముమీఁది యచ్చునకు యడాగము చేయఁదగదు

విషయలోలము (ప 57) స్త్రీకి స్వతంత్రము చెల్లదెపుడు; విశేష్య విశేషణ విభేదము పాటింపఁబడలేదు! లోలత లేక లౌల్యము; స్వతంత్రత లేక స్వాతంత్ర్యము" అని యుండఁదగును.

బ్రతిమాలు (ప 43) బతిమాలు అనునది శిష్టరూపము. అర్ధానుస్వారశకటరేఫములు సరిగా పాటింపఁబడలేదు. అచ్చుతప్పులు నెక్కువగఁ దొరలినవి. కవికిత్తోధిక కవితాసంపద నాకాంక్షితుము.

(6) మా అమ్మ (పార్వతీ స్తోత్ర వృత్త పద్యశతకము) డెమ్మీపుటలు 24+24 వెల 0-12-0 కర్త శ్రీ కత్తాత్రిమూర్తి కవిగారు

(7) పద్యముకుందమాల :- క్రౌను పుటలు 32 వెల 0-8-0 కర్త డిటో

(8) శ్రీరామ గీతాశతకము :— క్రౌను పుటలు 36 వెల తెలియదు

కర్త శ్రీ వాకపల్లి సూర్యనారాయణ నాయుడుగారు, టిటాఘరు

ప్రకాశకులు :— ఆంధ్రసాహితీ ప్రచారసభ కెల్విన్ లేను 1-4 తాల్పుకూరు పోస్టు 24 పరగణాల జిల్లా పశ్చిమబెంగాలు.

(6) జగజ్జననియగు పార్వతిని గూర్చి "మా యమ్మ" యను నామాంతరముతోఁ గూర్చిన శతకమిది. పార్వతి యను మకుటముతో నిది. రచింపఁబడుటచే, ఉత్పల, చంపక, మత్తేభ, శార్దూలములే గాక మఱికొన్ని యితర వృత్తములు గూడ నీ రచనమునందుఁ జేరుటకు అవకాశము కలిగినది. కర్త త్రిమూర్తి కవిగారు, శ్రీకాకుళము జిల్లా నరసన్నపేట వాస్తవ్యులు, దేవాంగకులజులు శివభక్తులు వీరి 'లింగసన్న భీమశతకము" నింతకుమున్నీ పత్రిక సంచికలలో సమీక్షింపఁబడినవి. వీరి కవిత ధారాళమై, నిర్దుష్టమై, శబ్దాలంకార శోభితమై, భక్తి సంభరితమై పూర్వ ప్రబంధకవుల పోకడలు గలిగి పండిత కవి హృదయంగమముగ విలసిల్లు చుండును ప్రస్తుతము వీరు కలకత్తా ప్రాంతమున జీవితము గడపుచున్నందున, ఆ ప్రాంతమందలి యాంధ్రకవులను, సత్కృతులను బోషించుట కేర్పడిన "ఆంధ్రసాహితీ ప్రచారసంఘ" మను సారస్వత సంస్థ దీనిని బ్రకటించి లోకోపకార మొనర్చియున్నది. ఆ సంస్థకు విద్వత్కవులు శ్రీ విశ్వనాథకవిగారధ్యక్షులు. వారి సదుద్యమునకు మా జోహారులు ఈ శతకమున ఫల శ్రుతితోఁ

గలిపి 109 పద్యములున్నవి. కవిగారి కవితాగురులు శ్రీ విద్వాన్ కట్టి సాంబమూర్తిశాస్త్రి, వేంకట సుబ్బరావు, దీపాల పిచ్చయ్యశాస్త్రి, బాడారు తమ్మయ్య, నోరి నరసింహశాస్త్రి మున్నగు పండితులొసంగిన సదభిప్రాయములు, శ్రీ విశ్వనాథకవిగారు దిద్దిన సిందూరరేఖ, "స్వీయకాత్మ" యను పేరితోఁ గావించిన సమీక్ష యాకృతిక మూల్యాలంకారములుగనున్నవి.

మచ్చునకుఁ గొన్ని పద్యములు

చ. మొనుకలు వెట్టివెట్టి, కడుఁబున్నెపు నేలల మెట్టిమెట్టి మే
కొనుపని నెట్టినెట్టి, బడికుఱ్ఱలజీతము గట్టికట్టి రో
దనములు వెట్టివెట్టి,జడదారులయడుగులు ముట్టిముట్టినిన్
దనుపఁగనాకు శక్యమగునా! నుతిచేతను గాక పార్వతీ! (ప 12)

శా॥ దుర్గా పూర్వసుపర్వ గర్వహరణోద్యోగైక సంసర్గ, భూ
స్వర్గ ప్రోద్ధరణ ప్రణాశ కరసైసర్గా, ప్రదత్తాతిస
న్మార్గస్థాపక యాజ్ఞవల్క్య భృగుకణ్వ వ్యాసరైభ్యాంగిరో
గర్గాత్రి ప్రముఖాపవర్గసహాభర్గా! కావుమా! పార్వతీ (ప 29)

ఉత్సాహము బాహుసార విజిత దైత్య బాహులేయు తల్లికిన్
వాహినీకృతదివ్య పేంద్రవైరికిన్, మహోగ్రవి
ద్రోహి వాహినీ సమూహ దుర్మద ప్రణాశనో
త్సాహవృత్తకున్ నమస్కృతంబు నీకుఁ బార్వతీ (ప 58)

(7) శ్రీరంగ క్షేత్రపాలకుఁడు కులశేఖర మహారాజు సంస్కృతమునరచించిన "ముకుందమాల" భక్తిస్తోత్రములలోఁ బ్రశస్తస్థానమువహించియుండుటసుప్రసిద్ధము దీనికాంధ్రానువాదములు విష్ణుభక్తులు రచించినవి యింతకు మున్నే కొన్ని యున్నవి. ముకుంద ప్రియుండగు శివుని భజించుభక్తులు రచించినవి యరుదేయని చెప్పవచ్చును. శివభక్తి శ్రేష్ఠులగు శ్రీ త్రిమూర్తికవిగారౌచిత్యమును గుర్తించి యీ కృతిరచనము గావించుట ముదావహము సహజ సుందరమగు వీరి కవిత యీ యను వాదమునందును సౌష్ఠవముతో విలసిల్లుచున్నది. మచ్చునకు రెండు మూలశ్లోకములు తదనువాదములు.

దివినాభువినామమాస్తువాసో నరకేవానరకాన్తరే ప్రకామమ్
అవధీరిత శారదారవిన్దౌ చరణౌతే మరణేపి చింతయామి

చ. నరకవిరోధి! నాయునికి నాకవసుంధర యందొ లేక భీ
కర నరకంబునందొ యగుఁగాక రవంతయుఁ జింతలేదు నీ
శరదరవింద సామ్యపిల సచ్చరణ ద్వయచింతనంబునా
మరణపువేళయందునను మాధవ! యక్కిన నుబ్బుదున్ మదిన్ (ప॰)

"ఇదంశరీరం పరిణామ పేశలం పతత్యవశ్యం శ్లథసంధిజర్ఝరమ్
కిమౌషధైః క్లిశ్యసిమూఢదుర్మతే!
నిరామయం కృష్ణరసాయనంపిబ

ఉ. బాహువులూది లేచు; ముదిపాయము చే వెతనందు; సంధిసం
దోహముజారి బాధపడు; దుర్బలమైనశియించునట్టి దీ
దేహము మూర్ఖ! మందులనదేటికి మాటికిఁ గష్టపెందెదు
శ్రీహరిమూర్తినోడ వైష్ణవరసాయనమాను మనామయార్థివై (ప 31)

(8) "ప్రేమరసపాంద్ర శ్రీరఘురామచంద్ర" అను మకుటముతో మనోహరమగు తేటగీతులతో రచింపఁబడినది యీ శతకము. విశ్వనాథకవిగారు కృతికర్త నాశీర్వదించుచుఁ గావించిన యాముఖము, కవిగారు వివిధ పద్యములలోఁ గావించిన దేవతాస్తుతులు మును ముందుఁ గలవు. శైలి సరళముగ ధారాళముగ సాగినది. మచ్చునకు మూఁడు పద్యములు

(1) త్రాహి యనఁగ వచ్చెదవని తలఁచి తలఁచి
సాటిలేని నా పాలిటి మేటిదొరవు నీవని కలవరించితి నేనుమిగుల

(2) శబరిమొంగిలి భుజియించి సంతసిల్లి। మోక్షసామ్రాజ్య
మొసఁగూర్చి రక్షణంబు।సేయఁగ రత్న్యమగునని యెంచి తౌర(ప 10)

(3) పాడుతలఁపుల వేలకొ వచ్చుచుండు। నిన్ను ధ్యానించుతఱి
మనోనియతిఁ జెఱుప నిగ్రహింప నాకొసఁగునే కాగ్రబుద్ధి (ప 39)

— ♦ —

(9) A Descriptive Catalogue of the Telugu Manuscripts in the Andhra Historical Reaearch Society Rajahmundry-

ఆంధ్రచారిత్రకమండలి వారు సేకరించిన మూఁడువందల తాళపత్ర గ్రంథవివరము లిందు క్రోడీకరింపఁబడినవి. కీర్తిశేషులు చిలుకూరి నారాయణరావుగారు, గిడుగు రామమూర్తి పంతులుగారు సంపాదించిన వ్రాఁతప్రతులు, వారు మండలి వారికిచ్చిన తర్వాత నవి జాగ్రత్తతో భద్రపఱుపఁబడి, వానివాని వివరములు భారత ప్రభుత్వము వారి ధనసహాయముతో నీగ్రంథములో ముద్రింపఁబడినవి. వీనిలో పెక్కుగ్రంథము లిదివఱకే ముద్రితములైనవి. అముద్రితములైన వ్రాఁత ప్రతులు గ్రంథవివరణ పట్టికలో సూచింపఁబడినచోఁ బరిశోధకుల కెక్కువ నుపయోగముగానుండి యుండును. ఎన్నియో తప్పులు దొరలిన వని గ్రంథసంకలన సంపాదకులు వ్రాసి, వానినన్నిటిని రెండవముద్రణము నందు సవరించుకొందుమని సెలవిచ్చియున్నారు. ఈ ప్రచురణము మండలి వారివశమున నున్న వివిధగ్రంథముల వ్రాతప్రతులయునికి తెలిసికొన భాషాపరిశోధకులకు సహకారి కాఁగలదు. తెలుఁగుప్రబంధములు పురాణములు ఎక్కువగానున్నవి. పీఠికతో నున్న శివయోగసారము సంస్కరించి, పీఠికను మాత్రము ప్రత్యేకముగ ప్రకటించినచో నాంధ్ర భాషకు మహోపకారము కాఁగలదు.

ఇట్టి సంకలనముగానించి, గ్రంథమును బ్రకటించిన మండలి వారును, సంపాదకులగు శ్రీసుబ్బారావుగారును బ్రశంసనీయులు.

ఈశ్వరదత్తు.

వ్యాఖ్యానమ్ :—

అత్ర నృత్యంతి నిత్య మిత్యనేన వర్షాకాలం వినాపి సార్వకాలం సేంద్రచాపజలదభ్రాంతి రితి భ్రాంతిమదలంకారో వ్యజ్యతే.

పదగతం స్వతస్సిద్ధార్థశక్తిమూలకవస్తునాలంకారధ్వని ముదాహరతి. భూపాలై రితి. శ్రీసూర్యరాయాధిపం దిదృక్షుభి ర్ద్రష్టుమిచ్ఛుభిః బహుభి ర్భూపాలై స్సమం. "సాకం సత్రా సమం సహే" త్యమరః. సమాయాతాః పురాంతికే సంఘీభూయ స్థితా నితి శేషః. ధాతురసై ర్గైరికాదిరాగద్రవ్యైః. "ధాతవో గైరికాదయ" ఇతి కోశాత్. అభిరంజితతనూన్ మదేభవ్రజాః దృష్ట్వా వనే తత్సమీప వనే ప్రాంచన్మేచకసంకులా అంచితచంద్రకసంకులాః లక్షణయా బర్హసంకులా ఇత్యర్థః. "మేచక శ్చంద్రకే ధ్వాంత" ఇతి రత్నమాలాయాం. ఫణిభుజో మయూరాః. కేకాభినీతాంతరా స్సంతః నిత్యం నృత్యంతి యోజయతి. అత్రేతి. ధాతురసాభిరంజితమదగజవర్ణనరూప వస్తునా తేషు సేంద్రచాపజలదభ్రాంతి రవగమ్యత ఇతి బోధ్యమ్.

వాక్యగత స్స యథా

శ్లో. సూర్యరాయేంద్ర! తే సౌమ్య
వంశే చాపల తోదితా
సేయం న సహతే రాజ
మండల స్యోన్నతస్థితిమ్.

వ్యాఖ్యానమ :—

అత్ర విరోధాభాసో వ్యజ్యతే, వాక్యగతం స్వతస్సిద్ధార్థశక్తిమూలకవస్తునాలంకారధ్వని ముదాహరతి. సూర్యరాయేంద్రేతి. హే సూర్యరాయేంద్ర! తే తవ చాపలతా ధనుర్లతా సౌమ్యవంశే సోమదేవతాకవేణుకుంజే సాధువంశేఽపి చేతి. ఉదితా జాతా సేయం

రాజమండలస్య రాజసమూహస్య సోమమండలస్య చ ఉన్నతస్థితి మౌన్నత్యం న సహతే. సౌమ్యవంశజాతస్య చంద్రమండలౌన్నత్యా సహనం విరుద్ధం. వైరిరాజమండలోత్కర్ష మసహత ఇతి పరిహారః. యోజయతి. అత్రేతి. రాజమండలమహౌన్నత్యాసహనరూపవస్తునా విరోధాభాసో వ్యజ్యతే.

పదగత స్స్వతస్సిద్ధార్థశక్తిమూలకాలంకారే ణాలంకారధ్వని ర్యథా స్రగ్ధరావృత్తమ్:—

స్నిగ్ధా ముత్సృష్టశోభా మధిసరల మమిత్రావలోకప్రసంగా
ద్దీప్తిప్రాగ్భారశుంభద్ధరిమణివిలసత్సప్తకీభూషితాంగీ
ఉద్దామోద్యన్నితంబాం చరమగిరిశిలాచక్రపాశ్చాత్యసీమా
ముల్లా స్యాతీవరక్తో విలసతి తరుణ స్సూర్యరాయప్రతాపః.

వ్యాఖ్యానమ్ :—

అత్ర సమాసోక్త్యలంకారేణ స్నిగ్ధోద్యన్నితంబారక్తతరుణ పదై రుభయానురూప్యప్రతీతే స్సమాలంకారో వ్యజ్యతే.

పదగతం స్వతస్సిద్ధార్థశక్తిమూలాలంకారే ణాలంకారధ్వని ముదాహరతి. స్నిగ్ధా మితి. తరుణోఽభినవో యువా చ. "తరుణోఽభినవే యూనేతి" విశ్వః. సూర్యరాయప్రతాపః స్నిగ్ధాం సాంద్రాం మసృణాం చ "త్రిషు స్నిగ్ధం తు మసృణే సాంద్రే క్లీబం తు తేజసీతి" శబ్దార్ణవే. అధిసరళం సరళవనమధ్యే అమిత్రావలోకప్రసంగాత్ సూర్యాలోకప్రసంగాభావాత్ అప్రియావలోకనగోష్ఠేశ్చ ఉత్సృష్టశోభాం త్యక్తప్రకాశాం విసృష్టశృంగారచేష్టాం చ దీప్తిప్రాగ్భారేణ కాంత్యతిశయేన శుంభద్భిః హరిమణిభి రింద్రనీలై ర్విలసంత్యా సప్తక్యా సప్తకీభూతయా భువా ఉషితాని సహితాని అంగా న్యవయవా యస్యాం తాం ఇంద్రనీలమణిమయకాంచీభూషితాంగీం చ. "సప్తకీ

మేఖలా కాంచీ'' త్యమరః. ఉద్దామోద్యన్నితంబాం "నితంబ స్త్రీ కటేః పశ్చాత్తనే ప్రదకటకే కటా" ఇత్యుభయత్రాపి రత్నమాలా చరమగిరే రస్త్రాదేః పాశ్చాత్యసీమాం అతీవోల్లాస్య రక్తోఽనురక్తో రుణ శ్చ విలసతి. యోజయతి అత్రేతి. అత్ర ప్రస్తుతచరమగిరిపాశ్చాత్యసీమావర్ణనేన అప్రస్తుతకామినీవృత్తాంతప్రతీతిమూలకసమాసోక్తేః తరుణాదీనా ముభయానురూప్యప్రతీతే స్సమాలంకారో వ్యజ్యతే.

వాక్యగత స్స యథా

శ్లో. శ్రీసూర్యరాయవసుధాపతి రేవ నిత్యమ్
భూనాయకేషు సకలైః కవిభి ర్నిషేవ్యః
కల్పద్రు రేవ నిఖిలే ష్వపి పాదపేషు
దేవై రభీక్ష్ణ మఖిలై రభిసాదనీయః.

వ్యాఖ్యానమ్ :—

అత్ర ప్రతివస్తూపమాలంకారే ణోపమాలంకారధ్వనిః. వాక్యగతస్వతస్సిద్ధార్థశక్తిమూలకాలంకారే ణాలంకారధ్వని ముదాహరతి. శ్రీసూర్యరాయేతి యోజయతి. అత్రేతి. అత్ర పకస్యైవ నిషేవ్యత్వస్య ఉపమానోపమేయగతత్వేన నిషేవ్యాభిసాదనీయపదద్వయే నోపాదానోపాదానా త్ప్రతివస్తూపమాయా స్సురాణాం కవీనాం చ వేంకటమహీపతిసూర్యరాయమహారాజకల్పద్రుమయో శ్చోపమ్యా ధ్వని రిత్యవగంతవ్యమ్.

పదగతస్వతస్సిద్ధార్థశక్తిమూలకాలంకారేణ వస్తుధ్వని ర్యథా

శ్లో. శ్రీసూర్యరాయేంద్రజయధ్వజాగ్ర
జాగ్రత్ఖగేంద్రశ్రుతిమాత్ర ఏవ
రాజ్ఞాం రిపూణాం బహుధా భవంతి
ప్రస్ఫీతనిశ్వాససమీరణౌఘాః.

వ్యాఖ్యానమ్ :—

అత్ర ఖగేంద్రధ్వజశ్రవణమాత్రేణ రిపునృపసైన్యపిసునిశ్వాసపరంపరావిర్భావకథనా దత్యంతాతిశయోక్తి రలంకారః. తేన శ్రుతిమాత్ర ఏవేతి సాక్షాద్దర్శనం చేత్కథం భవతి వా. న జ్ఞాయత ఇతి వస్తు వ్యజ్యతే.

పదగతస్వతస్సిద్ధార్థశక్తిమూలకాలంకారేణ వస్తుధ్వని ముదాహరతి. శ్రీసూర్యరాయేంద్రేతి. శ్రీసూర్యరాయేంద్రస్య జయధ్వజాగ్రే జాగ్రతః ఖగేంద్రస్య గరుత్మతః యోజయతి అత్రేతి.

వాక్యగత స్స యథా

శ్లో. శ్రీసూర్యరాయేంద్రకృపాణధారా
కళిందకన్యేవ కఠోరవేగా
పరం తు మాద్యద్బలభద్రబాహో
విజృంభవృత్తే రసహిష్ణు రాస్తే.

వ్యాఖ్యానమ్ :—

అత్ర వ్యతిరేకాలంకారేణ సూర్యరాయసార్వభౌమకరవాలధారాయా యమునాపేక్షయా సముత్కర్షో వ్యజ్యతే.

వాక్యగత ముదాహరతి. శ్రీసూర్యరాయేంద్రేతి. కఠోరవేగా తీవ్రవేగా గంభీరప్రవాహా చ "వేగః ప్రవాహ కింపాకజవా" ఇతి రత్నమాలా. పరం తు విశేష స్తు మాద్యద్బలేన భద్రాయా బాహోయా భుజాయా విజృంభవృత్తే ర్విజృంభణస్య అసహిష్ణు రస్యత్ర మాద్యద్బలభద్రస్య బలరామస్య యోజయతి. అత్రేతి.

కవిప్రౌఢోక్తిసిద్ధార్థశక్తిమూలాః ప్రాగుక్తరీత్యా
చతుర్విధాః; తేషాం పదవాక్యగతత్వేన ద్వైవిధ్యేఽష్టవిధాః

అథ కవిప్రౌఢోక్తిసిద్ధార్థశక్తిమూలాన్ విభజతే. కవీతి. ప్రాగు

క్తరీత్యా వస్త్వలంకారభావేన పున స్తా న్విభజతే తేషా మితి.

తత్ర పదగతకవిప్రౌఢోక్తిసిద్ధార్థశక్తిమూలకవస్తుధ్వని ర్యథా

శ్లో. స్వాంకం సమారోప్య యయా చిరాయ
సంరక్షితా స్సర్వలతా శ్చ తాసు
శ్రీసూర్యరాయేంద్రభుజాలతైకా
తా మేవ ధాత్రీ ముచితం బిభర్తి.

వ్యాఖ్యానమ్ .—

అత్ర నిర్విశేషరక్షితా స్వపి ప్రజాసు మహాపురుషాశ్రయిణ్యా ఏవ పున స్స్వరక్షకధాత్రీభరణం యుక్త మితి వస్తు ఉచిత మితి పదే నావగమ్యతే.

పదగత ముదాహరతి. స్వాంక మితి. సర్వలతాః యయా ధాత్ర్యా స్వాంకం నిజప్రదేశం చిరాయ సమారోప్య సంరక్షితాః. తాసు లతాసు మధ్యే శ్రీసూర్యరాయేంద్రభుజాలతా ఏకైవ తాం స్వపోషకధాత్రీం భువ ముపమాతరం చ "ధాత్రీ స్యా దుపమాతాపి క్షితి రప్యామలక్యపీ"త్యమరః. బిభర్తి ఉచిత మేవ యోజయతి అత్రేతి.

వాక్యగత స్స యథా

శ్లో. ప్రగల్భరిష్టిస్తుతముష్టిబంధో
ధనుర్ధరేచ్ఛానుగుణప్రకోష్ఠః
కఠోరవక్షోజసఖీభి రర్థ్యమ్
వక్షో వహన్ భ్రాజతి సూర్యరాయః.

వ్యాఖ్యానమ్ :—

అత్ర ముష్టిబంధప్రకోష్ఠవక్షస్స్థలే ష్వతిస్థైర్యం వస్తు వ్యజ్యతే. వాక్యగత ముదాహరతి. ప్రగల్భేతి. ప్రగల్భరిష్టినా ప్రౌఢాసినా స్తుతో

ముష్టిబంధ స్సంగ్రాహో యస్య సః. "ముష్టిబంధ స్తు సంగ్రాహ" ఇత్యమరః. ధనుషః ధరాధరణం తత్రేచ్ఛా యా అనుగుణ ఉచితః ప్రకోష్ఠః కూర్పరాధః ప్రదేశో యస్య సః. "స్యాత్కఫోణి స్తు కూర్పరః అస్యోపరి ప్రగండ స్స్యాత్ప్రకోష్ఠ స్తస్య చాప్యధ" ఇత్యమరః కఠోరా కఠినా వక్షోజౌ స్తనౌ యాసాం తాభి స్సఖీభిః ప్రియాభి రర్థ్యం ప్రార్థనీయం యద్వా కఠినాభిః ప్రౌఢాభి ర్వక్షోజసఖీభిః రాజకాంతాభిః నను "బాహూ రాజన్యః కృత" ఇతి శ్రుతే రాజ్ఞాం బ్రహ్మణో బాహుజత్వా త్కథం తేషాం వక్షోజత్వ మితిచే దుచ్యతే. "బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యా శ్శూద్రా శ్చ ద్విజసత్తమ! పాదోరువక్షస్థలతో ముఖత శ్చ సముద్గతా" ఇతి పాదోరువక్షస్థలతో ముఖత శ్చేతి బ్రాహ్మణాదీనాం ప్రాతిలోమ్యేన సంబంధ ఇతి విష్ణుపురాణే ప్రథమాంశే షష్ఠాధ్యాయే. రాజ్ఞాం వక్షఃప్రభవత్వ ముక్త మితి వక్షో వక్షస్థలం వహ న్ భ్రాజతి. యోజయతి అత్రేతి. ముష్టిబంధాదీనాం స్థైర్యం చ "వక్ష శ్చ మణిబంధ శ్చ ముష్టి శ్చ నృపతే స్థిరా" ఇత్యుక్తత్వాత్.

పదగతః కవిప్రౌఢోక్తిసిద్ధార్థశక్తిమూలక వస్తు నాలంకారధ్వని ర్యథా

శ్లో. ద్రష్టుం వేంకటసూర్యరాయవిభు ముగ్రావేక్షయా విస్మృతా
ధర్తుం హార మహోగళే పథిచరం త్వాత్మాన మాలోక్య చ
కస్యా శ్చి ద్ధసితాంచదుజ్వలదృశో హాసప్రభాభూషిత
ప్రోత్తుంగస్తనయుగ్మదత్తనయనా కాచి ద్ద్రుతం నందతి.

వ్యాఖ్యానమ్ :—

అత్ర ద్రుతం నందతీ త్యనేన కస్యాశ్చి త్సమీపగతాయాః ప్రౌఢాయా యోషితః ప్రహసితరుచా యత్నంవినైవ నిజోత్తుంగ

వక్షోజమండలధార్యముక్తావళీలాభప్రతీతేః ప్రహర్షణాలంకారో వ్యజ్యతే. ఉదాహరతి ద్రష్టు మితి. ఉగ్రావేశయా గాఢోత్కంఠయా యోజయతి అత్రేతి.

వాక్యగత స్స యథా

శ్లో. కైరవేష్వివ సితాంబుజేష్వహో
సూర్యరాయవిభుకీర్తికాంతయః
సంప్రసార్య కుతుకాత్తదా సుధా
వారిరాశి మభితోఽభిజాగ్రతి.

వ్యాఖ్యానమ్ :—

అత్ర మీలనాలంకారో వ్యజ్యతే వాక్యగత ముదాహరతి కైరవేష్వితి. కైరవేషు కుముదేష్వివ "సితే కుముదకైరవ" ఇత్యమరః. సితాంబుజేషు పుండరీకేషు "పుండరీకం సితాంభోజ" మిత్యమరః. సుధావారిరాశి మభితః; అభితః పరిత ఇత్యాదినా ద్వితీయా యోజయతి అత్రేతి. కీర్తీనాం జగద్వ్యాపనరూపవస్తునా ఉత్కృష్ట కీర్తికాంత్యా నికృష్టకైరవాదినిగూహనా న్మీలనాలంకారో వ్యజ్యత ఇతి.

పదగతకవిప్రౌఢోక్తిసిద్ధార్థశక్తిమూలాలంకారే ణాలంకారధ్వని ర్యథా

శ్లో. కీర్తిం వేంకటసూర్యరాయనృపతే! వ్యాప్తాం మహీం సర్వతః
జానానాలలనా స్త్రిలోకమభిత స్స్వర్వాహినీం వాహినీమ్
సంఘీభూయ కటిస్థలీప్రవిలసత్కుంభం హి ముగ్ధాః పరమ్
నీవీరుద్ధపటాంచలం ప్రముదితా శ్శీఘ్రం వలంతేఽధికమ్.

వ్యాఖ్యానమ్ :—

అత్ర జానానా ఇతి పదేన భ్రాంతిమదలంకారేణ కీర్తిమందాకిన్యో రౌపమ్యధ్వనిః.

ఉదాహరతి కీర్తి మితి. హే సూర్యరాయనృప ! మహీం సర్వతః వ్యాప్తాం తే తవ కీర్తిం త్ర్యవయవో లోక స్త్రిలోకః. శాక పార్థివాదిత్వా న్మధ్యమపదలోపీ సమాసః. లోకత్రయసముదాయోఽత్ర త్రిలోకపదేన వివక్షితః. అన్యథా తద్ధితార్థేత్యాదినా సమాహారసమాసే అకారాంతోత్తరపదత్వేన స్త్రీత్వా ద్విగో రితీకారే త్రిలోకేతి స్యాత్. అత ఏవ ద్విగో ర్లు గనపత్య ఇత్యత్ర త్ర్యవయవా విద్యా తా మధీతే వేత్తి వా త్రైవిద్యః. న తు త్రిస్రో విద్యా అధీత ఇతి. అత్రాప్ప్రత్యయనిమిత్త స్తద్ధితార్థేత్యాదినా సమాసః. అత ఏవ అణ్ప్రత్యయస్య లుగభావ ఇత్యాహ భగవాన్ భాష్యకారః. త మభితః "అభితః పరిత" ఇత్యాదినా ద్వితీయా. స్వర్వాహినీం మందాకినీం వాహినీం నదీం జానానా అత ఏవ ముగ్ధా లలనా స్సంఘీభూయ కటిస్థలీషు విలసంతః కుంభా భాండా యస్మిన్ కర్మణి యద్యథా భవతి తథా. పర మత్యంతం నీవీరుద్ధః పటాంచలో యస్మి న్కర్మణి యద్యథా భవతి తథా ప్రముదితా స్సత్య శ్శీఘ్రం లవంతే సంగమయతి. అత్రేతి.

వాక్యగత స్స యథా

శ్లో. జేతు ర్వేంకటసూర్యరాయనృపతే ర్ధారాధరశ్యామలామ్
చంచత్ఖడ్గలతాం ప్రణుత్తగజతాకాలీఢముక్తాఫలామ్
పశ్యంతః పరిపంథిభూవరభటా స్సంగ్రామకేళ్యుద్భటామ్
దంష్ట్రాకోటికరాళవక్త్రకుహరాం కాళీం స్మరం త్యుద్భ్రమామ్.

వ్యాఖ్యానమ్ :-

అత్ర స్మరణాలంకారేణ ఉపమా ధ్వన్యతే. వాక్యగత ముదాహరతి జేతు రితి. జేతు ర్జిష్ణోః "జేతా జిష్ణు శ్చ జిత్వర" ఇత్యమరః. వేంకటసూర్యరాయనృపతేః ధారాధరో జలధర ఇవ శ్యామలాం

మధురసామోదంబు మధుపాళిని గలంచె
సరసుల కౌగి విరసత జనించె
నివరథ్యావితతిధావన మందత వహించె
సలిలచరస్ఫూర్తి సన్నగించెఁ

గీ. పథికవితతి తరుచ్ఛాయఁ బవ్వళించెఁ
ప్రాణితతియెల్ల నాతపప్రథిమ నొచ్చెఁ
గరులు గిరులును బడియలకడ వసించె
నవనిమండలి వేసవి యాక్రమించె. 5

కం. భ్రమరక్రమసంభ్రమవి
భ్రమరమణీయములు మేదురప్రాగ్రంబుల్
ప్రమదావతంసలీలా
ప్రమదావహములు శిరీషపదములు మెఱసెన్. 6

చ. సరసిజగంధి యోర్తు జలశాల జనాళికి దప్పి తీర్పఁగా
సరసుఁ డొకండు పద్మముఖిచన్గనఁ గన్గొని యూర్ధ్వదృష్టియై
కరము వదల్చి నీరు తమకంబునఁ ద్రావఁగ నప్పొలంతి యా
పురుషునిఁ జూచు ప్రేమ జలము ల్దనుధార నొసంగె నయ్యెడన్. 7

మ. జలపూరాతివిహారమున్ సుమవనీసంచారమున్ జందనా
చలసంభూతసమీరమున్ హిమలవాంఛచ్చంద్రికాసారము
న్విలసత్కుంజకుటీరము న్గదళికానిర్ముక్తకర్పూరముం
దలఁపన్ భోగులకుం బ్రమోద మొసఁగెన్ ధాత్రీస్థలి న్వేసవిన్.

శా. కాంతారత్నము లయ్యెడన్ గనిరి తత్కాంతారకాంతావనీ
జాంతాక్రాంతతరంగరంగదమలాబ్జాళీమిళత్సౌరభా
త్యంతాకృష్టమిళిందఝంకరణగానానందసంధాయకా
శ్రాంతశ్రాంతిహరాంబుదూషితసుధాసారంబుఁ గాసారమున్. 9

సీ. కాదంబకాదంబకాదంబరుచిరంబు
ధీవరధీవరాధిష్ఠితంబు
భ్రమరవిభ్రమరవిభ్రమరవిద్యాంకంబు
గురుసత్వగురుసత్వపరివృతంబు
సారససారససారసద్వినుతంబు
చక్రాంగచక్రాంగసౌష్టవంబు
పానీయపానీయపానీయవిభవంబు
నవకోకనవకోకనదయుతంబు

గీ. రాజిలవ్రాతకచ్ఛపరాజిలంబు
సమకరద్వంద్వవీచికాసమకరంబు
మధురకైరవనిస్సరన్మధురసంబు
సారమతు లెంచ నచటికాసారవరము.

కం. సారసముఖు లయ్యెడఁ గా
సారముదరి విడిచి జిలుఁగుఁజలువ్రులతోడన్
వారివిహారము సలిపిరి
వారివిహారాంగరుచులు వశమే పొగడన్. 11

కం. ఉత్పలములు మా నయనము
లుత్పలములకన్న నన్న నోహో యివిగో
మత్పదములు పంకజరుచి
మత్పదములు చూఁడు మనుచు మది ముద మొదవన్. 12

మ. అలులం బైకెగఁదోలుచుం గమలపత్రాంబుచ్ఛటల్ గ్రోలుచుం
గలువ ల్గైకొన వ్రాలుచు న్సమదచక్రశ్రేణిపైఁ దూలుచున్
జలపూరంబునఁ దేలుచుం దరుణహర్షప్రాప్తిచేఁ గ్రాలుచున్
సలిలక్రీడ యొనర్చి రిందుముఖు లుత్సాహంబుతో నయ్యెడన్. 13

సీ. బాలరో నీమీఁద వాల న న్నంటకు
మని దూరమున నీఁదులాడి యాడి
వారికన్గవ మూయఁ జేరియున్నలతాంగి
మోము దోయిట నీట ముంచి విడిచి
పిల్వఁ బిల్వఁగ రాని పిల్లఁగల్వలఁ బూని
విసరి దగ్గఱఁ జేర వెఱచి నిలిచి
కరపద్మకలితకంకణఝణంఝణాళిచేఁ
గలహంసములతోడఁ గల నొనర్చి
గీ. చండకరకాండమండితపుండరీక
తండములఁ జెందు చెండాడి గండుమీలఁ
గేల గిలించి తేలించి నీల ముంచి
నెలఁత లంభోవిహారంబు సలిపి రెలమి. 14

ఉ. లీల జలంబులం బ్రతిఫలించి కనుంగొన నొప్పుచున్న యా
లోలకనీనికాకులవిలోచనము ల్గని బాల యోర్తు మ
త్తాళిసమేతకైరవము లంచుఁ గలంచిన నొక్కప్రోడ మే
ల్మే లని నవ్వెఁ జూపరులు మెచ్చ వినోదము గాఁగ నత్తఱిన్.

కం. శ్రీలలితశ్రుతిసీమలఁ
గ్రాలెడుకనుదోయినీడఁ గని వేఱొకనీ
లాళికచ దలఁచె వీనుల
నీలోత్పలయుగళి దగిలె నిజముగ ననుచున్. 16

మ. తనుసంసిక్తసితాంశుకావృతులతో ధారాళవార్వాహమో
హనలీలాలకజాలకాస్యములతో నంసద్వయాక్రాంతకం
పనిగూఢోరుపయోధరద్యుతులతోఁ బ్రవ్యక్తరూపాంగులై
తనుమధ్యల్బయ లెక్కి యాసరసిచెంత న్నిల్చి మోదంబునన్.

కం. గడగడ నడుములు వడఁకఁగఁ
దడిపావడ లొడల నెడలఁ దరుణులు నెఱుక
ల్దడఁబడఁగఁ గడఁక సన్నపు
మడుఁవులఁ దడిఁ దుడుచుకొనుచు మహితాకృతులై.

మ. పులకాంకూరము లుద్భవింపఁగ నవాంభోజాతపత్రేక్షణల్
వలిపెంబు ల్సవరించి సొమ్ములను దేవ న్మోనఁ గైసేసి శ్రీ
వెలయం గస్తురినామముల్ నొసల వేవే ల్సేయఁగా దిద్ది కెం
దలిరుం గైదువుజోదుఁ గొల్చుటకు నుద్యత్ప్రీతి సంధిల్లఁగన్.

ఉ. పొన్నలనీడఁ బోకనునుబోదియచెంగట మావిచేరువన్
గ్రొన్ననకల్మిఁ జెన్నలరుగొజ్జఁగిపూఁబొదరిల్లు చేరి యా
కన్నెలు కమ్మదెమ్మెరలు ఘర్మకణంబులు గ్రోలుచుండ సం
పన్నలినేక్షణాత్మజప్రభావము భావమునం దలంచుచున్.

సీ. సిరిగన్నసురపొన్నవిరులఁ దిన్నియఁ జేసి
జగతి గొజ్జఁగినీరు చల్లి యలికి
రంగుగాఁ బుప్పొడి రంగవల్లి ఘటించి
కలువపూసింగంపుగద్దె నిలిపి
కనకంబుచే మరుఁ గావించి యందుంచి
నన దేనె నభిషేచనం బొనర్చి
నానావిధప్రసూనంబులఁ బూజించి
భ్రమరాళి ధూపధూమముగఁ జొనిపి

గీ. కిసలయంబుల దీపము ల్వాసనొనర్చి
పరిపచేళిమవినిపతత్ఫలరసంబు
భావభవునకుఁ బ్రీతి నర్పణము చేసి
ముందటఁ వసించి మ్రొక్కుచు ముగ్ధలపుడు.

వ. ఇట్లు నుతు లొనర్చి రంత.

గీ. వందనము మార యిందిరావరకుమార
దండము మనోజ పద్మబాంధవసుతేజ
శరణు భవదూర శంబరాసురవిదార
నతి యువధ్యేయ రతిసతీధృతిసహాయ. 23

గీ. ఆత్మభవుఁడ వజుఁడ వసమాంబకుఁడ వీవు
గాన నిన్నుఁ గొల్వఁగలిగె మాకు
మూఁడుమూర్తు లేకమూర్తియౌ నప్పరం
జ్యోతిహృదయసరణిఁ జూచుమహిమ. 24

కం. అని యారతి మృగీలో
చన లనుపమవాక్ప్రసూనజాలంబులచే
మనసిజు నర్చించుచు న
ద్దిన మానందాంబురాశిఁ దేలిరి కడఁకన్. 25

మ. యువతీవ్రాతము చేరి కొల్వఁగ మహోద్యోగంబుతో నట్లు వా
సవదత్తాలలనావతంసము ప్రియేచ్ఛ న్మన్మథారాధనో
త్సవము ల్సేయఁగఁ జూచి తజ్జనకుఁ డుత్సాహంబుతోఁ బెండ్లి వై
భవ మికఁ గన్య కొనర్తు నే నని దృఢప్రారంభుఁ డయ్యె న్మదిన్.

వ. అంత. 27

గీ. చెలువు మీఱంగ శృంగారశేఖరుండు
నపుడు వాసవదత్తాస్వయంవరమున
కవనిఁ గల రాజులను బిల్వ ననిచి కుసుమ
పురముఁ గైసేయవలె ననఁ బురమునందు. 28

ఉ. కట్టిరి మేలుకట్లనఁటికంబములున్ జలపూర్ణకుంభము
ల్దట్టము చేసి ద్వారములఁ దాపిరి గోడలఁ బాలసున్నము
ల్వెట్టిరి మట్టుమీఱఁ బురవీథులఁ బౌరులు సంభ్రమంబుతోఁ
బట్టపురాజపట్టికిఁ శుభం బొనఁగూడె నటంచు వేడుకన్. 29

సీ. కస్తూరితోఁ గూర్చి కలయంపి చల్లిరి
హిమవారి వజ్రకుట్టిమములందుఁ
జెలఁగి జవ్వాదిచే నలికి ముత్తెపుముగ్గు
లిడిరి మేలిమిచాయగడపలందు
మణితోరణము లభ్రమణితోరణము సేయఁ
గట్టిరి శృంగాటకములయందుఁ
దతపురందరధనుర్ధామధ్వజంబులు
నిలిపిరి రాజమందిరములందు

గీ. భుగభుగాయితసౌరభస్ఫురితవిలస
దగరుధూపంబు లందంద నెగడఁ జేసి
రమలమణిహర్మ్యవాతాయనములయందుఁ
బ్రభువరాజ్ఞానుమతిచేతఁ బౌరు లంత.

కం. హయ కుంజర రథ యుతులై
రయమునఁ జనుదెంచి రఖిలరాజకుమారుల్
ప్రియమున వాసవదత్తా
స్వయంవరమహోత్సవంబు సాగినయెడలన్.

సీ. ఆంధ్ర ఘూర్జర కరూశాంగ వంగ వరాట
కోసల కుంతల క్షోణిపతులుఁ
గురు విదర్భ కళింగ కొంకణ టెంకణ
మగధ బర్బర లాట మనుజపతులు
సౌరాష్ట్ర మాళవ శక సింధు నేపాళ
కేరళ కర్ణాట భూరమణులు
సౌవీర మత్స్య పాంచాల ద్రవిడ మద్ర
కేకయ చోళ ధాత్రీకళత్రులు

గీ. లతులబలయుతులై చమూపతులు గొలువఁ
బ్రాభవము మీఱఁ గుసుమపురంబుఁ జేర
నతిరయంబునఁ జనుదేర నపుడు ప్రేమ
చెంగలించంగ శృంగారశేఖరుండు. 32

సీ. తురగరింఖాసముద్ధూతధాత్రీపరా
గములు పురంబెల్లఁ గప్పుకొనఁగ
గిరిశృంగనిభమదద్విరదబృంహితములు
ఘనఘనస్వనములకరణిఁ దనర
వీరకాహళశంఖభేరికారావము
ల్వ్యాభనభోవీథుల బోరుకలఁగఁ
గింకిణీటంకారసంకులధ్వజయుత
స్యందనంబులు జనానంద మొసఁగ

గీ. నెదురుగాఁ జని మది ముద మొదవ నృపులఁ
దనహజారమునకుఁ దెచ్చి కనకమంచ
సంస్థితులఁ జేసి యత్యంతసంభ్రమమునఁ
బరిజనంబులు గొలువ వైభవము మీఱ. 33

మ. కొలువై యట్లు నృపాలశేఖరుఁడు కోర్కుల్మీఱ ధాత్రీజనం
బులతో నైఁగ యొనర్ప వారలును సమ్మోదంబుతో మేదలో
పలికిం బోయి తదాజ్ఞఁ దెల్పుటయుఁ దత్ప్రాసాదమార్గంబునం
గలకంఠీమణిరాక తేటపడె బంగారందియ ల్మ్రోయుటన్. 34

కం. జనయిత్రి తనకు నృపనం
దనులవిధం బెఱుకపఱుపఁ దగు నొక్కప్రౌఢాం
గనఁ జేరఁ గళావతి యనఁ
జనుదానిం బనుచుటయును సంరంభమునన్. 35

సీ. చనుదోయిభర మానఁజాలనిచందాన
గడగడ నరిపేదకౌను వడఁక
రాకానిశాకరశ్రీకరాస్యంబున
దరహాసచంద్రికాస్ఫురణ మెఱయ
మరుచేత నోరజాలు కిరుసుకత్తి యనంగ
జంఘాలమై కీలుజడ నటింప
గురునితంబద్వయీభరమనోహరయాన
మునకు నోడి మదేభములు దలంకఁ

గీ. బదయుగంబున జాళువాపావ లమర
మదనమంజరి మొదలైన సుదతులెల్లఁ
బసిఁడిబెత్తలచే బరాబరులు సేయఁ
దనజనకునాజ్ఞ వాసవదత్త వచ్చి.

ఉ. వచ్చి పసిండిమేడ వెలివాకిటఁ గాంచనమంచసీమపై
నచ్చిగురాకుఁబోఁడి సకియల్ భజియింపఁగ నుండఁ జూచి తా
రచ్చెరువంది రాకొమరు లాచెలువం బనిమేషతాపస్థులై
యచ్చరభావ మొప్పఁగఁ బ్రియంబునఁ జూచుచునుండి రయ్యెడన్

సీ. మదనుకృపాణి యీమానినీమణి వేణి
మారుసింగిణు లీమిటారిబొమలు
భావజుతూపు లీపద్మాక్షిచూపులు
రతిపతికీర్తి యీయతినవ్వు
వెడవిల్తుముకుర మీవనిరిబోఁడి నెమ్మోము
వలరాజుశంఖ మీకలికిగళము
కాముదుర్గంబు లీకలకంఠికుచములు
మరునిరథాంగ మీమగువపిఱుఁదు

అధ్యక్షులు

ప్రె   విమర్శకాగ్రేసర, ఐతిహాసిక సమ్రాట్టు
సః   శ్రీ బండారు తమ్మయ్య

ప్రధాన కార్యదర్శి, కోశాధికారి
అభినవభోజ
శ్రీ దంటు భాస్కరరావు

సహాయ కార్యదర్శి
శ్రీ దువ్వూరి సూర్యనారాయణశాస్త్రి

కార్యనిర్వాహకవర్గ సభ్యులు

1. కోకా శివనాథశాస్త్రి
2. శ్రీ వారణాసి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి (బాలవ్యాస)
3. శ్రీ చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి
(వ్యాకరణ విద్యాప్రవీణ, భాషాప్రవీణ)
శ్రీ శాకరపర్తి కృష్ణశాస్త్రి (కవిమూర్ధన్య, ప్రౌఢకవిచంద్ర)
శ్రీ కుందూరి ఈశ్వరదత్తు
6. శ్రీ జయంతి బుచ్చిరామశర్మ
7. డాక్టరు శ్రీ ఇవటూరి జోగారావు, (యం. బి. బి. యస్.,)
8. శ్రీ చిరువోలు కోటీశ్వరరావు
9. శ్రీ దామెర రాజగోపాలరావు, బి. ఏ.
10. శ్రీ వేదుల రామచంద్రకీర్తి, ఎమ్. ఏ. (ఆనర్సు)
11. శ్రీ ఓలేటి సుబ్బరాయశాస్త్రి (ఉభయభాషాప్రవీణ)
12. శ్రీ కావలి శ్రీరామమూర్తి, బి. ఎ. బి ఎల్.

పత్రికా సంపాదకుఁడు
శ్రీ కుందూరి ఈశ్వరదత్తు

ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు

వ్యవస్థాపకులు :

శ్రీ జయంతి రామయ్యగారు

ప్రతిష్ఠాపకులు :

శ్రీ శ్రీ శ్రీ రావు వేంకటకుమార మహీపతి సూర్యరావు బహద్దరు వారు సి. బి. ఇ., డి. లిట్, పిఠాపురము మహారాజావారు

శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ వేంకటగిరి మహారాజావారు

శ్రీ శ్రీ శ్రీ బొబ్బిలి మహారాజావారు

ఉద్ధారకులు :

శ్రీ రాజా వేంకటాద్రి అప్పారావు బహద్దరువారు, జమీందారు, ఉయ్యూరు ఎస్టేటు

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక

సంపుటము 53.   ఆశ్వయుజ–కార్తీకములు   సంచిక 2

సంపాదకుఁడు : కుందూరి ఈశ్వరదత్తు.

విషయసూచిక

సంపాదకీయము

ఆంధ్రభాషాతత్త్వవేదులకు నివేదనము

"సరస సంస్కృతి పుష్ప గుచ్ఛప్రభూత
మగు తెనుంగను నెత్తావి కఖిలదిశలఁ
దరుణపవమానమగు కవిత్రయ విశేష!
చతుర వాచా నిరూఢికంజలియొనర్తు"

మల్లన-రాజశేఖర చరిత్రము

పున్నెము పండిపండి మన భూమి కవిత్రయము న్గడించెరా!

తుమ్మల సీతారామమూర్తి

కవిత్రయము వారి యాంధ్రభారత ప్రశస్తి భరతఖండము నందేగాక పాశ్చాత్యదేశములకును వ్యాపించిన సంగతి ఆంధ్రులు గర్వింపఁదగినది. మహారాష్ట్రదేశములోని పూనానగర భాండార్కర్ ప్రాచ్య పరిశోధకమండలివారు సంస్కృత భారతమునకు దేశదేశాంతరముల నుండి ముద్రితాముద్రితప్రతుల సేకరించి, ఒక్కొక పర్వ ప్రకటనమునకు సంస్కృతాంగ్లభాషలలో సర్వతోముఖ పండితులగు సంపాదకుల నియమించి, దాదాపు అర్ధశతాబ్దము పరిశ్రమించి, పాఠభేదములతో సుపరిష్కృతమైన మహాభారతమును బ్రకటించి, భరతఖండము నందేగాక యావద్భూమండలమునందలి వివిధభాషావేత్తల కృతజ్ఞతకుఁ బాత్రులైరి. ఆయా ప్రతుల సేకరణమునందు తంజావూరు లోని తెలుఁగు లిపియందు వ్రాయఁబడిన సంస్కృతభారతము సహితము పాఠభేదముల కొఱకు పరిశోధించిరి. దీనితో బాటు వారు భాషాంతరీకరణమైన కవిత్రయము రచించిన ఆంధ్రభారతమును బరిశోధించి, మూలములోని శ్లోకసంఖ్యా నిర్ణయము గావించి, యందును నన్నియభట్టు వ్రాసిన ఆదిపర్వములోని పర్వ సంగ్రహమునందు ప్రతి పర్వమునందుఁ గల శ్లోక సంఖ్యా వివరణము ప్రాతిపదికగాఁ గొని మూలములోని శ్లోకసంఖ్యల లెక్కకుఁ గొనిరి. ఈ విషయమే వారి

దాక్షిణాత్య గ్రంథపరిష్కరణ ప్రతులకును, ఔత్తరాది గ్రంథ పరిష్కరణ ప్రతులకును విభేద, తారతమ్య, నిర్ణయమునకు మూలమైనది. వారేమి వ్రాసిరో యిందుదాహరించెదము.

"Nannaya's version is valuable for the light it throws on the Condition of Southern Recension-strictly speaking of the Telugu version in the eleventh century, especially in view of the fact that Nannaya has included in his poem an accurate rendering of the parva Sangraha giving number of slokas in each parva of his Maha Bharata. The figure for the stanzas of Adiparva is 9984 which shows that the text used by Nannaya must have been substantially the same size as that preserved in the extant Southern manuscripts" (Introduction to Adiparva-pages xxvi — xxvii)

అట్లే వారు భీష్మపర్వ పీఠికలో తిక్కన మూలములోని భాగమునకు భాషాంతరీకరణములో నెట్టి విచ్ఛిత్తిని దెచ్చినాడో వ్రాసియున్నారు.

(Introduction to Bhismaparvam — Poetical embellishments of Tikkana Page civ)

సంస్కృత మహాభారతము సుపరిష్కృతపాఠ భేదములతో భాండార్ కర్ ప్రాచ్యపరిశోధక మండలి వారు ప్రకటించిన విధమునే, నేడు ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము వారు ఆచార్య లక్ష్మీరంజనము గారి సంపాదకత్వమున ఆంధ్ర భారతమును బరిష్కృతపాఠ భేదములతో బ్రకటింప నుద్యుక్తులైనారు. ఈ కార్యమొకనాఁడయ్యేడిది కాదు. సమగ్రముగా, సప్రమాణముగా వారు దీనిని ప్రకటింపనేర్తురని మా అభిప్రాయము భాండర్ కర్ సంశోధనమండలి వారు, ప్రతి పర్వమునకు ప్రధానసంపాదకుని గాక ప్రత్యేక సంపాదకుని సహితము నియమించి, వారి కార్యము నిర్వహించిరి. ఆయాపర్వముల

పీఠికలె వారి పాండిత్యమునకు పరిశ్రమమునకు నికషోపలములు. ఆ విధముననే ఆంధ్రభారత పరిష్కృత పాఠ ప్రచురణమున కాంధ్ర దేశములోఁ గల ఆంధ్రాంగ్ల సంస్కృత భాషావేత్తలను నియమించి నిర్దుష్టమైన ప్రతిని బ్రకటింపఁ బ్రార్థనము. ఇట్టి కార్యములు కాల పరిమితికిఁ గాని, నిర్ణయమునకుఁ గాని కట్టువడి యుండనవసరము లేదు. సంస్కృత భారత ప్రచురణమునందొకొక్క పర్వము ప్రకటించుటకుఁ జాలకాలముపట్టినది. తెలుఁగున నట్టి కష్టమక్కఱలేదు. మన భాగ్యవశమున పరిష్కృత సంస్కృత భారతము లభించినందున కవిత్రయము వారవలంబించిన సంస్కృతమూలము సులభముగ గ్రహింపవచ్చును. అట్టియెడ మూలానుక్రమము మూలాతిక్రమము. పదనిర్ణయము, మొదలగు భాషావిషయముల నిర్ణయించు పట్ల కష్టము లేదు. ఆంధ్ర కవుల భాషాంతరీకరణములు మూలానుసరణములై యున్నవి. ఇఁక పద నిర్ణయమే ప్రధానము.

నన్నియ్యభట్టు నందంపూడి శాసనము

ఈ శాసనమును మొదట పరిష్కరించి, నాల్గవ ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా శాసన సంపుటములోఁ బ్రకటించిన వాఁడు జర్మను దేశ పండితుఁడైన కీల్‌హారన్ దొర, ఆఁగ్లమున నున్నది. దీనినే తెలుఁగు భాషలో మొట్టమొదట శ్రీ జయంతి రామయ్య పంతులుగారు ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్పత్రిక ప్రథమ సంపుటము ప్రథమ సంచికలోఁ బ్రతిబింబ సహితముగా, స్థల నిర్దేశ అర్థ వివరణములతోఁ బ్రకటించిరి. తర్వాత రామయ్యగారి శాసన పాఠములను, అర్థ వివరణములను విమర్శించుచు శ్రీ గిడుగు రామమూర్తి పంతులుగారు 'చాళుక్య సంచిక' లోఁ దీవ్రముగ విమర్శించిరి. వారును దానిలోని కొన్ని పదముల కర్థము వ్రాయలేదు. ఈ శాసనము పరిష్కృత పాఠములతో అర్థ వ్యాకరణాది వ్యాఖ్యానముతోఁ బ్రకటింపవలసియున్నది. నన్నియ

భట్టు వ్రాసిన శాసనమునకే యిట్టిగతి సంభవించినదన్నచోఁ జెప్పెడి దేమి ? ఈ శాసనమును బ్రతిబింబ వ్యాఖ్యాన సహితముగా మరల ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రికలోఁ ద్వరలో బ్రకటింపఁ గలవారము.

ఆంధ్రభాషావేత్తల యుపేక్ష

ఆంగ్లభాషలో నాంగ్లభాషా కవులను గూర్చి, వారి వారి జీవితములు, గ్రంథరచనములు, కవిత్వతత్త్వము మొదలగు సంగతులతోఁ బ్రత్యేకముగా నెన్నియో గ్రంథములు వెలువడియున్నవి. మన భాషలో నట్టి గ్రంథములు వ్రాయబడియుండలేదు. బహుశాఖా శోభితమై భాషయలరారు చున్నను,వి స్తృతియేగానివిన్నాణము లేకపోవుచున్నది. మూలస్కంధమునకు దోహదము లేదు. ప్రకటింపబడిన శ్రీనాథ కవుల కృతులు సరియైన పాఠములతోఁ బునర్ముద్రితములు గావలసియున్నవి. నేఁడాంధ్రభాషావేత్తలు పరిశోధింపవలసిన విషయములఁ గొన్నిఁటిని జేర్కొనుచున్నాము.

(1) కుమారసంభవము (నన్నెచోడుఁడు)
పరిష్కృత పాఠభేద సవ్యాఖ్యానము

(2) సోముని ఉత్తర హరివంశము ,,

(3) సింహాసన ద్వాత్రింశిక, శుకసప్తతి, హంస వింశతికి మూలకావ్యములు, హంస వింశతి సవ్యాఖ్యాన ప్రకటనము.

(4) కేతన విజ్ఞానేశ్వరము ,,

(5) సూరనార్యుని కళాపూర్ణోదయ కథకు మూలము

(6) పద్య బాలభాగవతము, ద్విపద బాల భాగవతములు, చారిత్రాత్మకమైన పీఠికలతో ముద్రణము.

ఆంధ్రసాహిత్య అకాడమీ వారి కృషి

ఇటీవల అకాడమీ వారు ఆంధ్ర కావ్యములలో ముఖ్యమైన గ్రంథములు సవ్యాఖ్యానముగాఁ బ్రకటించుటకు తీర్మానించినట్లు

పత్రికల వల్లఁ దెలియుచున్నది. వారే పైన సూచింపఁబడిన గ్రంథ ప్రకటనమునకుఁ బూనుకొనినచో నాంధ్రసాహిత్య అకాడమీ నామ మన్వర్థమగును. వీరిప్పుడు తలపెట్టిన మహాకార్యములో నెన్నఁదగినది శాసనశబ్ద కోశ ప్రచురణము. సూర్యారాయాంధ్ర నిఘంటు కర్తలిదివఱకే యీ నిఘంటువునందు శాసనపదముల సేకరించి చేర్చియుండిరి. అదియును సంపూర్ణముగఁ గావింపఁబడలేదు. సూర్యారాయాంధ్ర నిఘంటు కారుల యాశయము సాహిత్య అకాడమీ వారు కొనసాగించి శాసన శబ్దముల సంకలనముగావించి ప్రత్యేక నిఘంటువుగా ప్రకటించు సంకల్పము ప్రశంసింపఁదగినది. ఆ నిఘంటు నిర్మాణమునకు శ్రీ నేలటూరి వెంకటరమణయ్య శ్రీ కోరాడ మహాదేవశాస్త్రి, ప్రస్తుతము ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రికా సంపాదకునిగ నున్న నన్ను సంపాదకులుగా నియమించిరి ఆంధ్రసాహిత్య అకాడమీ వారి యీ సంకల్పము, ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తువారు మున్నెన్నఁడో తలపెట్టియుండిరి. ఈ శాసనశబ్దకోశము ఆంధ్రుల రాజకీయ, ఆర్థిక, సాంఘిక, భాషా చరిత్రమునకు సహకారికాఁగలదు.

సాహిత్య పత్రికా ప్రచురణము

ఆంధ్రదేశములో వివిధ ప్రాంతములలో నాంధ్రభాషావేత్తలెందఱో గలరు. ఆంధ్రసాహిత్య పత్రికను అట్టి భాషావేదుల సాహిత్యము లేనిది ప్రకటించుట సాధ్యము కానేరదు. కావున మమ్ముల సహకరించుటకు వారినిఁ బదింబదిగఁ బ్రార్థించుచున్నాము.

మా రచయితలు.

1. కట్టి సాంబమూర్తిశాస్త్రిగారు వీరు కొంతకాలము ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్కార్యాలయమున 'మానేజరు'గా నుండిరి. ఆంధ్రోపాధ్యాయులు. ఇప్పుడు నరసన్నపేటలో విశ్రాంతిని గైకొనుచున్నారు శ్రీనాథకృతి శివరాత్రి మహాత్మ్యకావ్య పరిష్కర్తలు.

2. శ్రీ కామఋషి సత్యనారాయణవర్మగారు వీరు కాకినాడ వాస్తవ్యులు. కుటీరపరిశ్రమలను గ్రంథము వ్రాసి భారతప్రభుత్వము వారి బహుమానమును బడసిరి.

ద్రవిడ శిశువెవరు ?

బాడాలు తమ్మయ్య

అనంతపురమందలి శ్రీశైల వీరశైవసంఘమువారి మధ్య శ్రీశంకర భగవత్పాదాచార్య ప్రణీతములయిన శివానందలహరి, సౌందర్యలహరీ స్తోత్రములను శ్రీ విద్వాన్ తలమర్ల కళానిధిగారు రచించిన ఆంధ్రవచన వివరణముతోఁ జక్కఁగ ముద్రించి ప్రకటించియున్నారు. వీరశైవ సంఘాధ్యక్షులు శ్రీ బి. జూగప్ప M A. IA.S (రిటైర్డు కలెక్టరు)గారు ఆంగ్లాంధ్రభాషలలో రచించిన 30 పుటల పీఠికయు, శ్రీశైల జగద్గురు వాగీశ పండితారాధ్య మహాస్వాములవారు "ప్రార్థనము" అను పేరితో రచించిన రెపుటల ప్రస్తావనము నీ గ్రంథమున కమూల్యాలంకారముగనున్నవి. శ్రీశైల దేవాలయ మహాద్వారము యొక్క బహిరంతర దృశ్యములు, శ్రీభ్రమరాంబికా మల్లేశ్వరులు, శ్రీ శంకరభగవత్పాదులు, శ్రీజూగప్ప. శ్రీ వాగీశ పండితారాధ్య మహాస్వాములు, ఆంధ్రవివరణ కర్తయగు కళానిధగారల చిత్రపటములు గూడ నిందుఁజేరినవి. గ్రంథము సర్వాంగ సుందరముగనున్నది

సౌందర్యలహరిలో శ్రీ శంకరాచార్యులవారు

"తవస్తన్యం మన్యే ధరణిధరకన్యే హృదయతః।
పయః పారావారం పరివహతి సారస్వతమివ।
దయావత్యాదత్తం ద్రవిడ శిశు రాస్వాద్య తవయ।
త్కవీనాం ప్రౌఢానామజని కమనీయః కవయితా"

అను 75 వ శ్లోకములో నొక వైచిత్ర్యము నుగ్గడించియున్నారు. దేవీస్తన్యపానమున ధన్యుఁడయిన యా ద్రవిడశిశు వెవరు? అనునది విచారణీయము- శ్రీజూగప్పగారు తమ పీఠికలో శంకరాచార్యులవారి బాల్యజీవితమును గొంత వివరించుచు వారని తల్లిదండ్రులు ఆర్యాంబ, శివ గురువు అనువారు కేరళదేశమందలి కాలాడి యను పురమందలి శివునకు, భగవతికి భక్తులనియు, శివగురువు నిత్యము నొక కోరలో క్షీరములఁగొని దేవాలయమున కేఁగి భగవతికి సమర్పించి

యింటికేతెంచి యాక్షీరములను దేవీ ప్రసాదముగా దానుగ్రహించి భార్యకుఁగుమారునకుఁగూడనొసంగుచుండెడి వాఁడనియు నొకనాఁడు కార్యాంతరముపయి గ్రామాంతరమున కేఁగుచు నాతఁడీ నివేదన కార్యమును భార్యకప్పగించెననియు నొకనాఁడామెయు బహిష్ఠయగుటచేఁ గుమారుని సంస్కారనియోగింప నాతఁడా క్షీరపాత్రమును గొని దేవియెదుట నివేదింప నామె యాక్షీరముల ద్రాగకుండుటఁజూచి సహజముగ్ధత్వము కతన నాతఁడెంతయు సంతాపించి యతిదీనముగ విలపింప దేవియాతని దీనాలాపములకు హృదయము కరఁగి కోరలోని క్షీరముల సంపూర్ణముగఁ గ్రోలెననియుఁ దనకేమియు ప్రసాదమును మిగల్చనందుకా బాలుండు మఱింత దుఃఖించి మరల నేడ్వఁదొడగ నప్పుడామె తన స్తన్యము నాకోరలోనిడియొసంగెననియు దాని నాతఁడు హర్షముతోఁ గ్రోలెననియు లిఖించిరి. ఇది యించుమించుగ బసవపురాణము మూఁడవయాశ్వాసములోని గొడగూచి కథనుబోలి యున్నది. ఇందువలననే కాఁబోలు శ్రీజూగప్పగారు, కళానిధిగారు నిరువురుగూడ శ్రీ శంకరాచార్యస్వాములువారు తననే ద్రవిడ శిశువుగాఁ బేరొకొని తనబాల్యజీవిత వృత్తాంతమును బయి శ్లోకమున సూచించియుండునని తలంచిరి. శంకరాచార్యులవారు విద్యాసంపన్నులేగాక కాళిదాసునివలెఁ బరమ వినయసంపన్నులు.

> "స్మృతౌ శాస్త్రే వైద్యే శకున కవితా గాన ఫణితౌ।
> పురాణే మన్త్రే వా స్తుతి నటన హాస్యేష్వ చతురః
> కథం రాజ్ఞాం ప్రీతిర్భవతి మయి కో౽హం పశుపతే।
> పశుం మాం సర్వజ్ఞ! ప్రథిత కృపయా పాలయ విభో"
>
> (శివానందలహరి శ్లోకము 5)
>
> అతస్త్వా మారాధ్యాం హరిహర విరించాదిభిరపి।
> ప్రణంతుం స్తోతుం వా కథ మకృతపుణ్యః ప్రభవతి"
>
> (సౌందర్యలహరి శ్లోకము 1)

అని యాత్మవిషయమున విజయ సంపద వెల్లివిరియ వ్రాసికొనిన శంకరాచార్యులువారు పార్వతీస్తన్యపాన విషయకముగ సౌందర్యలహరిలోని 75 శ్లోకము నాత్మపరముగ వ్రాసియుండునని తలంచుట సమంజసముకాదని నాయభిప్రాయము. పయింగా నాతఁడు కేరళభూమిలో జనించిన కేరళ శిశువుగాని ద్రావిడదేశీయుఁ డయిన ద్రావిడ శిశువుకాఁడు.

ద్రవిడ శిశువు., తిరుజ్ఞానసంబంధి యను నామాంతరములు ద్రావిడదేశమందుద్భవిల్లి ప్రసిద్ధికెక్కిన శైవనాయనారులలో నొకఁడయిన పిల్లనాయనారునకుఁ జిరకాలమునుండి వ్యవహారమున రూఢ నయియున్నవి. అతఁడు శంకరాచార్యునకుఁ జాలఁబూర్వుఁడు. శివభక్తులఁగూర్చి తమిళభాషలో రచితమయిన పెరియ పురాణములో వర్ణితులయిన మహాశైవులలోఁ జేరినవాఁడాతఁడు. ఈతని చరిత్రము గొంగనపాలకురికి సోమనాథుని ద్విపద బసవపురాణము షష్ఠాశ్వాసములో వర్ణితమయినది.

ద్రావిడ దేశమందలి శ్రీగాళియను పురమున శివబ్రాహ్మణుఁ డొకనికిఁ గుమారస్వామి యంశమున నీతఁడు జనించినవాఁడు. ఈతని బాల్యమున నొకనాఁడు తండ్రి పురమందలి సరోవరమున స్నానమాడుట కేఁగుచు నీతనిఁ జంకనిడుకొని యొడ్డున నాతని గూర్చుండఁబెట్టి తాను చెఱువులోనఘమర్షణ స్నాన మాచరించుచుండెను. అప్పుడు పార్వతీపరమేశ్వరులు ఆకాశవీథిని దివ్యవిమానారూఢులయి వాహ్యాళి కేఁగుచు సరోవరతటమున నున్న బాలునిఁజూచి "అల్లబాలుఁడు మనకుమారునియట్లు" యనుచు నగ్గించి "కనుగనఁజూచుచుఁ జనుగవ సేఁప, నవనీతలంబునకరుదెంచి బాలుఁగవుఁగిటఁజేర్చి కూకటిపుడుకుచును దేవివాఁ శాంభవ దీక్షితుఁజేసి భావించి శివభక్తపరునిఁగావించి, కడుపారఁజను బాలుగుడిపి పసిండి కోరలో నొడియుఁగొన్నివే

నిచ్చెఁ గౌరిదాసీశ్వరు కడకేఁగినంత" అని సోమనాథుఁడు వర్ణించినాఁడు. స్నానము ముగించి తటిత్తీరమునఁజేరి బాలుని పెదవులపైఁ గాఱుచున్న చనుబాలుచూచి ప్రశ్నింప నాతఁడు జరిగిన సంగతిచెప్పి యాకాశవీథిని జనుచున్న పార్వతీ పరమేశ్వరులఁజూప యందు కెంతయు సంతసించి యాశివబ్రాహ్మణుఁడు. "కొడుకుఁదాని నిఱుకట నిడుకొని వచ్చి! మడనియు దాను సమ్మద లీలనుండ పార్వతీ స్తన పయఃపాన ప్రశక్తి, సర్వజ్ఞతయు వచస్సంసిద్ధిదనరివేవిన గుడికేఁగి వేసవేల్పిధుల భావించి పార్వతిఁ బ్రస్తుతించుడును, అంబిక స్వర్ణ తాళంబు లొసంగఁదుంబురు నారదాదులమీఱిపాడఁ గగనస్థ తోడ శ్రీకాళినాథుండు విరచితంబుగు యొప్పు వెల్ల గొడుగులును! నక్షయ నిధియు ముత్యాల పందిరియు నిక్షితిఁ బ్రతివేని హేమాసనంబు ఖండేందు ధరుఁడప్డు గరుణింపఁ గనకఁ దండెయాందలమెక్కి-తా వైభవమున భాతిగా ధారలు పరమతభూమి కేతువునాఁగఁ - బ్రఖ్యాతమై మొఱియ".

పిల్లనాయనారు పిన్నవయస్సుననే చోళ పాండ్యాధి నాథుల శిష్యులఁ జేసికొని యద్భుత మహిమఁ జూపి బౌద్ధజైనుల వితండవివాదముల జయించి ప్రసిద్ధి కెక్కెను. పిన్నవయస్సుననే యీతఁడిట్లు మహామహిమాన్వితుఁడై తమ్మోడింప నోర్వఁజాలక బౌద్ధులు జైనులు నీర్ష్యచే నీతనిని ద్రవిడ శిశువుని యాసడింపనదియే తాను రానాతవి కొక బిరుదనామముగఁ బరిఢవిల్లెను. "జైనులు బౌద్ధులనను దెంచి యపుడు జ్ఞానసంబంధినా నొకట-శిశువు నాతతవేదబాహ్య సమయ ధూమకేతువు నాఁగ్రొవ్వి యేతెంచినాఁడు పురివెడలింపుఁడు వరనాథ'యనిన'అను సోమనాథుని వాక్యములనే తిలకింపనగును.

సోమనాథుని శిష్యప్రశిష్యుఁడు పిడుపర్తి బసవకవి యీపిల్లనయినారుచరితమును ప్రత్యేకముగ ద్విపదకావ్యముగ రచించినట్లు

లీతని పుత్రుఁడు పిడుపర్తి సోమనాథుఁడు రచించిన పద్య బసవపురాణావతారికలోని పద్యమునుబట్టి గ్రహింపఁడగును. కాని యాగ్రంథము మనకు లభింపలేదు. శంకరాచార్యులవారు సౌందర్యలహరి 75 వ శ్లోకమున స్తోత్రకర్త నేమియుఁ జెప్పికొనలేదనియు నాతఁడుదాహరించిన ద్రవిడశిశువు, అంతకుమున్న తరతరములుగ ద్రావిడ శైవ నాయనారులలో సుప్రసిద్ధుఁడయిన పిల్లనాయివారేయనియు నిశ్చయించుట కభ్యంతరముండరాదు. 1929 సంవత్సరములో శ్రీ కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావుపంతులుగారు ప్రకటించిన సోమనాథుని ద్విపద బసవపురాణము పీఠికలో కీ॥ శే॥ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారుగూడ పిల్లనయనారునిఁగూర్చి వ్రాయుటలో ద్రవిడ శిశువు, తిరుజ్ఞాన సంబంధియని కూడ నాతఁడు వ్యవహరింపఁబడుచుండినట్లు లిఖించియున్నారు.

భీమఖండమునందు మూఁడు సవరణలు :

(కవి పాదరేణువు విద్వాన్ కట్టి సాంబమూర్తిశాస్త్రి.)

శ్రీనాథకవి రచితమగు కృతులందు భీమేశ్వరపురాణము మిక్కిలి ప్రసిద్ధమయినది. దీనికి భీమఖండమను పర్యాయనామము గలదు. అతడు దీనిని ప్రౌఢనిర్భరవయః పరిపాకమున రచించినట్లు వాకొనినాఁడు. గ్రంథము తొలుత 1901 వ సంవత్సరమున నెల్లూరు న్యాయవాదులు మ॥ శ్రీ॥ ర॥ వేంకట సుబ్బయ ఎమ్.ఏ. గారు లేఖక ప్రమాదాది దోషములను బరిష్కరింపఁగా బ్ర॥ శ్రీ॥ కొత్తపల్లి పద్మనాభ శాస్త్రులువారు జ్ఞానప్రసూనాంబికా గ్రంథమాలికయందు ద్వితీయ కుసుమముగాఁ బ్రకటించినారు. పరిష్కర్తలకు ప్రాచ్యపుస్తక భాండాగారమందు రెండును, శ్రీ సమర్థి రంగయ్యశ్రేష్ఠిగారివలన నొకటియు, శ్రీ పోతాప్రగడ బ్రహ్మానందరావుగారి వలన నొకటియు శ్రీ గురజాడ శ్రీరామమూర్తిగారి వలన నొకటియు ఐదు విభిన్నమాతృకలు లభించినవి. శ్రీ దర్భావెంకయ్యగారి వలన సంస్కృత మూలము అచ్చుప్రతి లభించినది. ఈయాఱు ప్రతుల సాయమున నొక ప్రతి తయారుచేసి దానిని చెన్నపురి ఆనంద ముద్రాలయమున ముద్రింపించి ప్రకటించిరి. మాతృకలైదున్నను మూలగ్రంథము ననుసరించి ప్రకటింపఁబడిన దానిలో సైతము తప్పులు కుప్పలుగానుండి పాఠకుల కర్థము బోధపడని దుస్థితి యీగ్రంథమునకు దాఁపురించుట ఆంధ్రుల దురదృష్టమనక తీఱదుగదా!

ఇందలి ప్రథమాశ్వాసము ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయము వారిచే భాషాప్రవీణ ప్రిలిమినరీ పరీక్షకు నిర్ణీతమగుటచే విద్యార్థులకు పాఠము చెప్పవలసివచ్చినా పడిన శ్రమ మింతంతకాదు. అడుగడుగున ననర్థకములే. అన్నింటిని సవరించుకొని యెట్లో పాఠమయిన దనిపించితిని.

ఇది కాఁగా నీనడుమ రైలుప్రయాణములో నొకమిత్రుని కడ నూతనముగా రాజమహేంద్రము అద్దేపల్లివారిచేఁ బ్రకటింపఁబడిన పెద్ద

పుస్తక మొకటి కంటఁబడి నాకమందానంద మొదవించినది. తెల్లని దళసరి కాగితములపైఁ బెద్దక్షరములతో పాఠాంతరములతో ముద్రింపఁబడినది. ఈప్రతి లో, తమశక్తి సామర్థ్యము లెల్ల శ్రీనాథ కృతుల సమీక్షయందును నాతని చరిత్రమునందును వినియోగించుచు దాక్షా రామ భీమేశ్వరునకే తమ హృదయమంకితము గావించిన శ్రీవర్ధమాన చంద్రులగు శ్రీ చి॥ చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రిగారి విమర్శనము నూఱుపుటలకు మించినది.

మిత్రి సమాగమము స్వల్పకాలికమగుటచే వ్యవధిచాలక ముఖ్యముగా మూఁడు సంశయస్థలములుచూచితిని. మూఁడుస్థలములు "ధాతా యథా పూర్వమకల్పయత్" గానే యున్నవి. అవి యు

మొదటిది:- దాక్షారామ పురీ వర్ణనమున:-

సీ. తిలకంబు బలు తేనియలఁ బోఁకమోకల
పువ్వుబాళ లతాని పుక్కిలించి
కలమ గోపికలచిక్కని చన్నుగవలపై
వట పల్లవంబులు వాయదట్టి
సప్త గోదావర జలతరంగా రోహ
కేళీసుఖంబు లంగీకరించి
దేవగంధర్వ లీలావతీ హాటక
ప్రాసాద ముఖ గర్భములదూఱి

గీ. ప్రతిదినము దక్ష వాటీపురంబునందు
మలయు వేలావనీ మందమారుతంబు
గంధ సారలతాకుడుంగముల మెలఁగు
చిలువతేమలు సేవింప వెలితి పడుచు- ఆ ౧ ప ౯౭

ఈపద్యమున రెండవపాదమున కలమపాలికల యురములపైని వటపల్లవములున్నట్లు వర్ణితము. ఏయువతులకుఁగాని మరు కాఁకలందు

నళినీదళములు, చందనతమాలాదిపల్లవములు నురములందుంచు నట్లు వర్ణించుట ప్రసిద్ధము. చందన చర్చాదికమును ప్రసిద్ధము కాని వటపల్లవములు స్తనావరణముగా నెందు నెవరను వర్ణించినదిగాదు. వటచ్ఛాయకు శీతకాలమున నుష్ణత యుష్ణకాలమున శైత్యము ప్రసిద్ధము కాని వటపల్లవముల కాగుణము లేదు. అయినప్పుడా యువతుల యురములపై వటపల్లవ ప్రసక్తి యెట్లుకలిగినది? అలంకారముగా ధరించి రను కొందమన్నను నదియు నభూతపూర్వమే. లోకవిరుద్ధమైన యీవర్ణనము ఒక్క-అక్షర ప్రమాదమున సంభవించినదని నేనూహించు చున్నాను. కలమపాలికలు మరుకాంకలపాలు కాలేదు. అలంకారములుగా నేమంజరులను పల్లవములను ధరింపలేదు. వారు ధరించినవి సామాన్యమైన సన్న వలిపెముల జిలుగు పయ్యెదలు మాత్రమే. వానినే చిలిపిచేతల మలయానిలుండు తొలంగించుచుండును. కాంగా కవి ప్రయుక్తము పటపల్లవము లేఖనమున పవలక భేదము సిద్ధింపంగా నపపాఠము సిద్ధించినదని నాస్వల్ప బుద్ధికిం దోచిన సవరణము మొదటిది.

రెండవది :-

క॥ పదునాల్గు మహాయుగముల
ముదుకగు భీమేశ్వరునకు మొగచాలై యుం
డదు సాని పెండ్లియెప్పుడు
నది దక్షారామ మహిమముగునో కాదో? ఆ ౧ ప౧౧౩

ఈపద్యము అద్దేపల్లివారి ప్రతిలోను నిట్లేయున్నది. "ఎనయంగల్గినకూర్మిభృంగిరిటిగా నీ, తండుగా నీనికుంభునిగా నీ, కయి దండపట్టుకొని సంభోగేచ్ఛ నంతఃపురాంగనలంగన్నుమొఱంగి యప్పురము నంగన్నేఱు కాదారి పొద్దున భీమేశుండు ధూర్తప్రకారమున సాని వాడకు వేంచేయు పట్టుననున్నదీ కందము.

పదునాల్గు మహాయుగముల ముదుకయైనను భీమేశునకు సాని పెండ్లి మొగచాటైయుండదఁట. మొగమునకు చాటు=మొగచాఁటు కంట కగపడక డాఁగుట. వృద్ధాతి వృద్ధుఁడగు భీమనాయకునకు నిత్యంబును సానిపెండ్లి కంటకగపడుచునే యుండుననికదా యిందలిభావము. ముదుకతనము పెండ్లి చూడకుండుటకుఁ గారణమగునా ? వృద్ధులు సన్నిహితులై యుండి దీవింపని వివాహమే యుండదే. ఎవరికి పెండ్లి? సానిపెండ్లియని యున్నందున సానికే. ఎవరితో? ఇతరులతోనా? అయినచో తనకు చాటుగాకుండుటకు గారణము లేదే! తనతోనైనచో ప్రతిరాత్రి సానికి భీమేశ్వరునితో పెండ్లియగుననుట, తనపెండ్లి తనకు మొగచాటెట్లగును? పెండ్లిశబ్దమునకు సంభోగమని కవ్యుద్దిష్టార్థమయి యుండునా ? అయినచో నీయప్రసిద్ధార్థపద ముపయోగింపనేల? పూర్వపద్యమునను "సంభోగేచ్ఛ" ననికంఠోక్తిగా చెప్పనే చెప్పినాఁడే. కావున నక్కడ పెండ్లిశబ్దమున కర్థములేదు.

ఇక్కడ కవి ప్రయుక్తము పెండ్లిపదముగాక పెంటిపదమైయుండు నని నాభావము. పెంటి=తిర్యక్కులలో స్త్రీ అని నిఘంటువులందున్నది.ఏనిక పెంటి, లేఁటిపెంటి, పెంటియేనుఁగు, పెంటిగుఱ్ఱము,ఇత్యాది ప్రయోగములుగలవు. తెనుఁగు మాటాడు ఆటవికజాతులు మనుష్యులకును పెట్ట, పెంటి,పుంజు శబ్దములను స్త్రీ పురుషులకు వ్యవహరించుట కలదు. అదియుఁ గొంచెము పరిహాసము చేయుపట్టుననే పెట్టో పెట్ట; పుంజో పుంజు; అనివాడుట నేనెఱుంగుదును. పెంటిశబ్దము స్త్రీలకుప యోగించుటయు వినియుంటిని. ఆపెంటిపదము నీసాని కంటగట్టినాఁడు బహుదేశ దర్శి బహు భాషావేదియగు కవియని చెప్పనగును. యువతులు వృద్ధులను, యువలు జరఠలను బరిహరించుట లోకప్రసిద్ధము: కాని దక్షారామ మహిమవలన లేఁబ్రాయపు వెలవెలందులును ముదుక భీమేశుని పరిహరింపరు సరిగదా! కామాతురలై కవుఁగిలిం

తురని కవ్యభిప్రాయము. పెంటియనఁగా "హిళిత" యని యర్థమగును.

మూఁడవది:-

క॥ పరమాసించుచు భీమే
శ్వరుననుమతిఁ జేసి చోళవంశా భరణం
బరిగాలుఁడు కరికాలుఁడు
ధరణీ ధరపత్ని మనసు దైన్యము ముంచెన్. ఆ ౧ ప౧౧౮.

ఈపద్యార్థము వింతగాను విపరీతముగాను నున్నది. భీమేశ్వరు ననుమతి పరలోక సుఖార్థియగు కరి కాళచోళుఁడు శివునకు కూఁతు నిచ్చిన హిమవంతుని భార్య మనసు దైన్యము ముంచెనఁట.

ఇందు మనసు. దైన్యము అనుశబ్దములు రెండును ప్రథమా రూపములుగానున్నవి ఒకానొకచో నొకవిభక్తికి మఱియొక విభక్తియు నగును. అను బాలవ్యాకరణ సూత్రానుగుణముగా వీనిలో నొక దానికి సప్తమ్యర్థమును నొకదానికి ద్వితీయార్థము చెప్పుకొనవల యును. అప్పుడు మనసునందు దైన్యమునో; దైన్యమునందు మనసునో ముంచెనని భావ మేర్పడును.

భీమేశ్వరుఁడు తనయత్తమనసున కుత్తలపాటు కలిగింప నాన తిచ్చుటయేల? ఆదీనాకరణము కరికాలునికిఁ బరలోక సాధనమగునా? ఇవి వింతభావములు కావా? ధరణీ ధరపత్ని కరికాలుని చేఁతలచే మన సున దైన్యమొందనేల? ఆపరమ మాహేశ్వరుఁ డీశ్వర సాక్షాత్కార మొంది యతని యాదేశమున భర్మహర్మ్య పురోపవన రత్నాంబరా మృతాహారాది దివ్యభోగములు భువనకర్పింపఁగానత్త చూపోపకమన స్సును దైన్యములో ముంచుకొనుటా? దానికి కారణము. తమకుదరిదా పులందు వల్లకాటిలోను, కొండ బండలమీఁద నునివసించుచు ముసలి యెద్దు వాహనముగా, పులితోలేనుఁగుతోలు గప్పుకొనుచు, విసముతిని పునుకలో బిచ్చమెత్తు మగనితో నర్ధాంగీకారముగా కాఁపురము

సేయు ముద్దులకూఁతురు తనకు దూరమైపోయిన దనునదియే కదా ? క్రొత్తగాఁ బెండ్లియయిన కూఁతురత్తింటికి వెడలునపుడు దూరమే కానిఁడు దగ్గఱనేకానిండు నూతనమయిన తనయావిశ్లేషము గృహస్థులకు దుస్సహమనుట జగత్ప్రసిద్ధమే. సంస్కృతభాషలో కాళిదాస మహాకవి శాకుంతల నాటకమందు శకుంతలా విప్రయోగార్తుఁడగు కణ్వముని ముఖముననే చెప్పించినాఁడు. ఆంధ్రకవులెందఱో తమకావ్యమందీ విషయము నిరూపించినారు. ఆవిశ్లేషము ప్రథమమున మాత్రమే. ఇక్కడి ధరణీ ధరపత్నికి సుతా విప్రయోగమట్టిదికాదు అయినప్పుడామె కంతదైన్యమేల? పరమదైన్యవృత్తినున్న భర్తతో దుర్భరమైనకాఁపురము చేయుచున్న కూఁతునకుదివ్యభోగానుభవము సంభవింపఁగా సంతసించుటకు మాఱుగా దుఃఖించు తల్లియు నెందేనుండునా? దూరమందైననేమి దగ్గఱనైననేమి మనకూఁతురు ధనధాన్యములతో సుఖసంపదఁ బొందఁగోరుదురుగాని దుఃఖించునదిమాఱుట తల్లియేమో కాని కన్నతల్లి యెవ్వతెయు దుఃఖింపదు. కావున నీవర్ణనము కేవలము సర్వవిరుద్ధము. ఇది కవి ప్రయుక్త పాఠము గానేరదు. లోకానుభవము చాలని ప్రతిలేఖకుని ప్రమాదమే. అయినచో దీనికి సాధు పాఠమేదందురా ? “ ధరణీ ధరపుత్రి మనసు దైన్యము మాన్పెన్” అన్నది సాధు పాఠమగును. తనభర్త పాములెమ్ములు తోలుదాల్చి, ముదసలి యెద్దునెక్కి పునుకలో బిచ్చమాడుచు కాటిలో కాపుండుట యేభార్యయు సహింపఁజాలదు. కుచేలునిభార్య వంటి పరమతపశ్శాలిని కూడ తనదైన్యము దుర్భరమని వాపోయినదికదా ? కాఁబట్టి శివునినిస్స్వతవలన దైన్యమందినదాతని దేవియే కాని యతని వియోగమునమనసు దైన్యమున ముంచుకొన్నదత్తగారు కాదు. అత్తగారిమనసు దైన్యమున ముంచుటకు భీమేశ్వరుఁడాజ్ఞాపించుట కతని కర్తచేసిన అపకారమేమి? అది యేదియులేదు. ఇక్కడిపాఠమే తప్పై మనకు

దైన్యముగలిగించినది. పరమమాహేశ్వరుఁడగు కరికాళ చక్రవర్తిశివుని దేవి దైన్యముమాన్చి దివ్యభోగములందించినట్టు లీపద్యము తరువాతి పద్యము విస్పష్టముగా చెప్పుచునేయున్నది.

సీ॥ గజచర్మ మెప్పుడో కాని నిచ్చలు గట్టు
పసిడి కమ్ముల పట్టు పచ్చడంబు
భసిత మెన్నఁడో కాని ప్రతిదినమ్మునలందు
మలయజంబు కురంగ మదముగూర్చి
నిడుదపాముల గాజు తొడవు లెన్నఁడో కాని
తారహారములు నిత్యముధరించు
నృకరండకుండ మాలిక లెన్నఁడో కాని
ధరియించు కల్హార దామ మెపుడు
గీ. కాటనడు చక్కె నెన్నఁడో కాని యుండు
దక్షవాటి సువర్ణ సౌధముల మీఁద
నెన్నఁడో పిశాచులనుగాని యిందుముఖుల
నెల్లకాలంబువలచు భీమేశ్వరుండు ఆ ౧ ప ౧౧౫
సీ. ఒక వేళధరియించు యువనాశ్వుఁడిచ్చిన
కట్టాణి ముత్యాల కంఠమాల
మాంధాతృఁ డిచ్చిన మాణిక్య ఖచితకే
యూరంబు ధరియించు నొక్కవేళ
నిష్వాకుఁడిచ్చిన హీరాంకురంబుల
యుంగరంబు ధరించు నొక్కవేళ
(ఘన) శిబిచక్రవర్తి యిచ్చిన ప్రవాళంబుల
యొడ్డాణము ధరించు నొక్కవేళ
గీ. వేడ్కధరియించు నొక్కొక్కవేళయందు
భరత దుష్యంత రంతి నాభాగనహుష

నలభగీరథ నృగ మహీ నాథ దత్త
హేమమణి భూషణములు భీమేశ్వరుండు ఆ ౧ ప ౧౧౬

మొదటి సీసమునఁ గరికాలుఁడు శివుని యలంకారాసక్తిని భోగాసక్తిని మొలకరింపఁజేసినను,భవునకుఁ బ్రాఁత వాసన వదల లేదని తెలుచున్నది. రెండవదానిలోఁ బూర్వవాసన నిశ్శేషముగ నశించి యాతఁడలంకార ప్రియుఁడై విష్ణుండయ్యెనని స్పష్టపడుచున్నది.

కావ్యాలంకార సంగ్రహ (నరసభూపాలీయ) కర్తమూర్తి శ్రీనాథుని యీ మొదటి సీసమును అనుసరించియే కరికాలచోళుని శివారాధన వైశిష్ట్యముఁగ్గడించుట కనుఁడు.

సీ. ఏరాజు వివిధ పుష్పారాధనమున గం
గాధరుతల మీఁది కాచుమానె
ఏ రాజు దివ్యాన్న సారార్పణమ్మున
శితికంఠు మెడనున్న చేదుమానె
నేరాజు రత్నోపహారాను భవభూతి
రుద్రు నెమ్ముల దండ రోఁతమానె
నేరాజు కాంచనాగారారచన కేళి
భవునకు గిరులెక్కుపాటు మానె
గీ. జలధి దేవేరిఁ గావేరి జనులు సూడ
కుండ నాచ్ఛాదన మొనర్చు నొప్పు మెఱయ
నుభయతటములఁ దరుపంక్తు లునిచెనే నృ
పాలుఁ డతఁడొప్పుఁ గరికాళ చోళవిభుఁడు. కా.సం.అ౧ ప ౩౫

మూర్తి కవి కరికాళచోళుఁడు శివునికేయూర నాలయా దులు నిర్మించెనో కంఠోక్తిగాఁ జెప్పకున్నను నతనిపద్యముశ్రీనాథుని పద్యమునకుఁ బ్రతిబింబమగుటచే నాస్థల మీఁదశారామమేయని తేట తెల్లమగుచునేయున్నది. ఏతావతాపర్యవసాన మేమనఁగా “ధరణీ

ధరపత్ని మనసు దైన్యము ముంచెన్" అనుపాఠ మసాధువనియు "ధరణీ ధరపుత్రి మనసు దైన్యము మాన్పెన్" అనునది సాధుపాఠ మనియుఁ దేలుచున్నది.

మఱియొక చిన్నవిషయము "ఒకవేళ ధరియించు"నను సీస పద్యము నాల్గవ పాదము,"

ఘన చక్రవర్తి యిచ్చిన ప్రవాళంబుల యొడ్డాణము
ధరించునొక్కవేళ

అని కలదుగదా? ఎవరా ఘనచక్రవర్తి? షట్చక్రవర్తులలోఁగాని షోడశచక్రవర్తులలోఁగాని యాపేరు లేదు. ఘనపదము ప్రతిలేఖకునిచే ప్రాసయతికొఱకు నిర్మింపబడినదే కాని యదియొక వ్యక్తినామమై యుండదు బహుశః అక్కడ అక్షరములు ఏకారణముననో లోపింపఁగా వ్రాయసకాఁడు తన కల్పనముతోఁ బూరించియుండును. అసలు కవి ప్రయుక్తము శిబిచక్రవర్తియను పదమే. శిబి, చక్రవర్తులలోఁ బ్రము ఖుఁడు సుప్రసిద్ధుఁడు. ఆబాలగోపాలమున కెఱుకపడినవాఁడు. అట్టి మహాత్ముని వీడి వేరే సరిగా తెలియని వానిని కవి పేర్కొనెననుటకు మనసొప్పకున్నది.

నేను పాఠముచెప్పిన ఒక్క యాశ్వాసమునఁగల యనేక ప్రమాదములలో ముఖ్యమయిన మూఁటినిమాత్రమిట్లు సవరించిసహృ దయ పరిశీలనమునకై ప్రకటించితిని. పండితులు వీని నామోదించుట, ఎప్పుడైన ద్వితీయముద్రణ ప్రతిమరలఁ జూడఁగల్గుట, సంభవించినచో గ్రంథమంతటను ప్రమాదములను సవరించి లఘుటిప్పణి రచించుట చేయవలయునను నుత్సాహమున్నది శ్రీ పాపయ్యశాస్త్రిగారే పనిలో పనిగా విమర్శనముతోపాటుగ టిప్పణికూడ రచించి ప్రకటించి యుండ వలసినది. వారాపని సేయ కేకారణముననో యుపేక్షించిరి. శ్రీనా థుని గ్రంథము లన్నియు టిప్పణి లేకున్న సామాన్యులకు సుగ్రహ ములుగావు. ఆపని నాకగునేమోయని యాశించుచున్నాను.

పీఠికాపుర సంస్థానము - కళాపోషణము.

(శ్రీ కామఋషి సత్యనారాయణ వర్మ.)

రెండు శతాబ్దములకు పూర్వమునుండియు, కళాసాహిత్య పోషణమున లబ్ధప్రతిష్ఠులైన ఆంధ్ర జమీందారులలో పీఠికాపురసంస్థానాధిపతు లగ్రగణ్యులు. వీరు శ్రీనాథమహాకవి పోషకునిగను, పోతనసమకాలికునిగను, రత్నపాంచాలికాది సంస్కృతనాటకకర్తగను విఖ్యాతినొందిన పద్మనాయకవంశ శిరోభూషణ మనదగు రావు సర్వజ్ఞసింగభూపాలుని వంశమునకు చెందినవారని చరిత్రమున తెలియ వచ్చుచున్నది. వంశ పారంపర్యముగా వచ్చుచున్న సాహిత్యాభిరుచికి, కళాసక్తికి తగిన కళాసాహిత్యపోషణము వీరికి వెన్నతోఁబెట్టిన విద్యయైనది. కీర్తిశేషులగు శ్రీ సూర్యరావుప్రభుని యాదరణమున వర్ధిల్లిన ఆంధ్రగీర్వాణసాహితీవైభవము, దీనజనపోషణము మొదలుగాఁగల వారిదాతృత్వగరిమ యెంతటిదో చెప్పలేము. వీరి పితృపితామహుల కాలమునాఁటినుండియు జరుగుచున్న కళాపోషణ - వారి ఆదరణకు పాత్రులైన పలువురు కళాకారులయొక్క కళాప్రావీణ్యవిలసనములు సంస్మరించిన, ప్రభువుల కళాభిమాన మెంత విశిష్టమైనదో తెలియఁ గలదు.

> "తనయుఁడు చెఱువును గావ్యంబు నిధానముగుడి వనంబు
> భూ దేవస్థాపనమును నను నివ్వేయును జనుశాస్త్రములందు
> సప్తసంతతులనఁగన్".
>
> అప్పకవీయము

తనయునిఁ బడయుట - దేవాలయనిర్మాణము, చెఱువుద్రవ్వించుట, కావ్యముకృతినందుట-నిధిని భూస్థాపితముఁజేయుట, వనములఁబెంచుట, దేవతావిగ్రహము ప్రతిష్ఠచేయుట మొదలగు సప్తసంతానములు పుణ్యసాధనములని పెద్దలువచించియుంతురు. జమీందారులు ఇట్టి పుణ్యకార్యములచేపట్టి తమఏలుబడిలోనున్నప్రజలకు భుక్తి, ముక్తిసాధనముల

నందఁజేసెడివారు. దేవాలయప్రతిష్ఠ చేయుటలో తదనుబంధములైన యనేకోపకళలసముద్ధరణముగూడ జరుగుచుండెడిది. ఆయా దేవతాయతనములలో నిత్యధూపదీపారాధనలు, మహోత్సవములు, ప్రతివర్షమునను కళ్యాణోత్సవములు జరిగెడివి, అచట జరుగు నిత్యార్చనలకు, పురాణపఠనములకు, వేదపఠనములకుఁ దగిన పండితులు, వివిధ శాస్త్రపారంగతులేగాక కళారాధనతత్పరులైన నట్టువరాండ్రు, చిత్రకళాకోవిదులు, శిల్పులు, మాలాకారులు, పుష్పోద్యానవనపాలకులు, వందిపాఠకులు, ఏకాంతసేవాకార్యక్రమ నిర్వాహకులు, ఉదయ, సాయంసమయములలో జరుగు నిత్యసేవాకాలమున మంగళవాద్యముల వినిపించుటకుఁ దగిన సొన్నాయిపాటకులు, మార్దంగికులు, మొదలుగాఁగల యనేక వృత్తులకుఁ జెందినవారు, ఈదేవాలయములను వాని ధర్మకర్తలైన ప్రభువులను ఆశ్రయించుకొని తమ జీవితములను భగవదారాధనలో గడపుచుండెడివారు. ఇట్టివారికి గ్రాసవాసోదైన్యములు కలుగకుండ ఈ జమీందారులు ఈనాములనిచ్చి పోషించుట ఒకపవిత్ర కార్యముగా భావించెడివారు.

పీఠికాపురము కుంతీమాధవునకు, కుక్కుటేశ్వరునకు నిలయమై దక్షిణకాశియని ప్రఖ్యాతినొందినది. అష్టాదశమహాపీఠములలో నొకటియైన పురుహూతికా శక్తికి పీఠము. గయాసురపాదప్రదేశమున వెలసినదగుటచే నిది పాదగయయని ప్రఖ్యాతమైనది. పంచమాధవులలో నిది కుంతిమాధవునకు నిలయమై యలరారినది. రాజరాజనరేంద్రుని యాస్థానమున గణితవిద్వాంసునిగ గౌరవింపఁబడిన పావులూరి మల్లనగారికి దానముగ నీయఁబడిన నవఖండ్రవాడ అగ్రహారము ఈ సంస్థానములోనిదే. ఈ గ్రామమునుండి వచ్చిన ఆదాయము కుంతిమాధవునకు కుక్కుటేశ్వరునకు నిత్యదీపారాధనలకు, నైవేద్యాది క్రియలకు వినియోగమగునట్లుగా కాలక్రమమున నొక రెడ్డిభూనా

ఘుఁడు దానశాసనము వ్రాయించి సమర్పించినాఁడు. కూచిమంచి తిమ్మ కవివంటి ప్రముఖకవులెందఱో కుక్కుటేశ్వరునిపై శతకముల రచియించినారు. మద్దిగాల వేంకటరాయకృతమగు నేకాంతసేవ నేటికి కుక్కుటేశ్వరుని ఆలయమున నిత్యసేవలలో పఠియింపఁబడుచున్నది. "మహాకవినిలయమగుటచే రక్తికి, మహారాజాస్థానమగుటచే భుక్తికి, మాధవమహాక్షేత్రమగుటచే ముక్తికి నిదానమైనపురము ఆంధ్రదేశ మహిళామతల్లి కంఠమాలానాయకమణియై ప్రకాశించుచున్నదని" వ్రాసిన పానుగంటివారి వర్ణనలో నతిశయోక్తి లేదు.

ప్రతిసంవత్సరము కుంతిమాధవునకు, కుక్కుటేశ్వరునకు కళ్యాణోత్సవము లతివైభవముగా జరుగుచుండెడివి. మాఘ శుద్ధ ఏకాదశికి కుంతిమాధవునకు, బహుళ ఏకాదశికి (శివరాత్రిముందు) కుక్కుటేశ్వరునకు కళ్యాణోత్సవములు జరుగును. ఆ నెలదినములు గ్రామమంతయు నిత్యకళ్యాణము పచ్చతోరణములతో కలకలలాడుచుండెడిది. దేవుని కళ్యాణోత్సవములకు ముందు తీర్థము సాగుచుండెడిది. చుట్టుప్రక్కలఁగల గ్రామవాసులందఱు తిరునాళ్ళలో పాల్గొందురు. దేవాలయ పరిసరప్రాంతములన్నియును పందిళ్లతో పాకలతో నిండియుండు పలురకముల వస్తుసామగ్రిలు, కంచు ఇత్తడిపాత్రలు- బాలుర క్రీడాపరికరములు పుదుచ్చేరి, నక్కపల్లిబొమ్మలు- వివిధములైన వస్త్రములు, తినుబండివస్తువులు, భద్రపఱచి వర్తకముసాగును. ధూప దీపములద్రవ్యములు, హారతికర్పూరము, నారికేళములు, కదళీఫలములుతో శోభాయమానమైన యీ ప్రదేశమంతయు నేత్రానందకరముగా నుండెడిది. ఒక్కొక్కరోజున ఒక్కొక్క విశిష్టమైన వాహనములపై ఉత్సవమూర్తుల నలంకరించి గ్రామోత్సవములు జరుగును. ఈశ్వరునకు నెమిలివాహనము, నందివాహనము, నాగవాహనము మొదలగునవి, మాధవస్వామికి శేషవాహనము, గరుడ

వాహనము- పొన్నచెట్టు మొదలగునవి ఉపయోగింపఁబడెడివి మాధవస్వామివారి రాత్రి యూరేగింపులలో పొన్నవాహనము, కుక్కుటేశ్వరుని సప్తనారీ హంసవాహనము మిక్కిలి ఆకర్షణీయమై జనము తండోపతండములుగా పాల్గొందురు. ఏడుగురు స్త్రీలు- నాట్యభంగిమలో నుండునట్లు దారువుతో మలచిన హంసవాహనమే సప్తనారీ హంస. ఈ వాహనము స్థానికులైనదారు శిల్పులచే తయారుచేయఁబడినది. రెండు దేవాలయములకు రెండు ఉన్నతమైన రథములుండెడివి. ఈ రథయాత్రలు అతివైభవముగా జరిగెడివి. పొన్నాడమంద బయలనుచోట రథమునాపి స్వామియెదుట భామకలాపము, గొల్లకలాపము ప్రదర్శించెడివారు. పెండ్యాల సత్యభామయను విదుషీమణి తమకు ప్రభువులచే నొసంగఁబడిన ఈనాముల ననుభవించుచు నేటికి స్వామి సేవ చేయుచుండెడిది. మండపేట వాస్తవ్యులైన దేవదాసీకులస్థులు కళ్యాణోత్సవదినములలో ప్రతిదినము సాయంసమయములందు స్వామియెదుట మువ్వగోపాలపదముల నభినయించి ప్రేక్షకుల నానందపఱచెడివారు. రథోత్సవానంతరము ఉదయమే స్వామిని ఉప్పాడయను గ్రామమునందలి సముద్రతీరమునకు గజవాహనముపైఁ గొనిపోయి అచట చక్రతీర్థమును ఉత్సవము జరిపించి సాయంకాలమునకు మరల పీఠికాపురమునకు చేరికొనెడివారు. కుక్కుటేశ్వరునకు స్వామివారి పాదగయలో త్రిశూలస్నానము చేయింతురు. మఱునాడు జరుగు శ్రీపుష్పయాగమున గ్రామమందలి పురంధ్రీమణులందఱు పాల్గొని స్వామికి పవళింపుసేవల నతివైభవముగా జరిపి యానందించెడివారు. కుక్కుటేశ్వరస్వామివారి కళ్యాణోత్సవమునకు ముందుజరుగు ఎదురుసన్నాహమునందుపురమునందలి పండితప్రకాండులెల్లరు పాల్గొనెడివారు. కన్యాదాతలైన పర్వతరాజుపక్షము కొందఱును, వరుఁడైన పరమశివునిపక్షము కొందఱును సంధానకర్తలుగ

వ్యవహరించి గావించు ప్రసంగములు, గోష్ఠులు, విద్వజ్జనమనోరంజకముగా, పండితహృదయాహ్లాదకరముగా నుండెడివి. కుక్కుటేశ్వరుని ఉత్సవమూర్తులను వేదపఠనముతో నూరేగింపుగా రథయాత్రకుఁ గొనిపోవుట, అందు పురప్రముఖులెల్లరు పాల్గొనుట ఒక సంప్రదాయము. శ్రీ రాజా గంగాధర రామారావుగారుకూడ రథయాత్రలో పాల్గొని స్వామిరథమునకుఁ గట్టినగొలుసులనుపట్టుకొని కొంతవఱకులాగి ఉత్సవమును స్వయముగా నిర్వహించెడివారఁట. రథయాత్రకుఁ బోవుమార్గముననే కుంతీమాధవుని యాలయముగలదు. స్వామికి ఈశ్వరదృష్టి పడరాదని ఆలయద్వారము ఆ సమయమున మూసియుంచి దండపాణులైన భటులు కాపుంచెడివారు. అదిచూచి కుక్కుటపతిని రథయాత్రకు గొనిపోవుచున్న శైవభక్తులు చూర్ణికలను హెచ్చరికలను భక్త్యావేశముతోను ఉచ్చైస్స్వరముతోఁ బలికి అందు 'మాధవ సేవితాయని' ప్రస్తుతించి పరాకులు దెల్పుట ఒక విద్వద్వినోదముగా భావించెడివారు. ఈ కళ్యాణోత్సవములందలి వైభవములకంతకు నాఁటి ప్రభువులు ఆదరణముగాక మఱియేమున్నది. ఇది చిరస్మరణీయమైనది. ఉత్సవమునకు వివిధ వ్యాపారస్థులను ఆకర్షించుటకై మహారాజావారు ఒక విచిత్రమైన ఆచారమునవలంబించిరి. ఉత్సవదినములలో నలంకరింపఁబడిన ఏ కొట్టు మిక్కిలి అందముగా నుండునో దానిని శ్రీరాజావారే పూర్తిగా క్రియముచేసెడివారఁట. ఈయాకర్షణతో ననేకవణిజులు ఈయుత్సవములలో పాల్గొనెడివారు.

రథయాత్రలు వైభవోపేతముగా జరుగుటకు మఱొక విశిష్ట సంప్రదాయమును శ్రీ గంగాధర రామారాయ ప్రభువు లమలులో నుంచినారు. రథోత్సవ నిర్వహణమునకై నియుక్తులైన పురప్రముఖులు—గ్రామకరణము – మునసబు, పెత్తనదారులు – అర్చకప్రముఖులు మున్నగు వారితోపాటు పారంపర్యముగా ఎస్టేటువారి యీనాముల ననుభవించుచు దేవాలయములందు వర్ణలేపములకు– వాహననిర్మాణములకునియమితులైన చిత్రకార కుటుంబము వారికొక యపూర్వగౌర

వము గూడ ననుగ్రహించినారు. కళ్యాణమంటపమునకు అలంకరింపఁబడిన అరటిగెలలను_ రథయాత్రకుముందు రథముపై నలంకరించి, రథయాత్ర పరిసమాప్తమై స్వామిరథమునుండి దిగినపిదప రథమునకు కట్టిన అరటిగెలలను దైవప్రసాదముగా వీరు స్వీకరింపవలెను. రథముపై అలంకారముగా ఉంచిన ఉన్నతమైన గుజ్జములను తయారు చేసిన చిత్రకారునకు రథముపై సూతునివిగ్రహపార్శ్వమున రథసారథిగా నొక స్థానము నియమించినారు. ఆ గుజ్జములకు కళ్లెముకట్టి స్వామిరథయాత్ర ముగియఁగనే ఆ యరటిగెలను కోసికొనివెళ్లునట్లుగా ఒకయాచారము నేర్పఱచి వారిని గౌరవించుట, వారివలన ఉత్సవము జాగరూకతతో నిర్వహింపఁబడుటకు వారుగావించిన ఏర్పాటు ఎంతటి విశిష్టమైనదో తెలియఁగలదు. ఈ రథయాత్రలో సారథ్యమును వహించుట ఆ చిత్రకారవంశస్థులు పారంపర్యముగా తమకు గొంన ప్రదమైన ఒక హక్కుగా భావించుచుందురు.

ఆర్యక్షత్రియులనఁబడు చిత్రకారవంశజులు రాజా రావుకుమార వేంకటమహీపతిరాయనింగారి పితామహులైన పెద మహీపతిరాయనింగారి నాఁటినుండియు వంశపారంపర్యముగాఁ బోషింపఁబడుచుండిరి. వారిలో సుమారు 1840 ప్రాంతమున కాయఋషి పాపయ లింగకవి యను నాతఁడు లేటు గంగాధర రామారాయనింగారి తండ్రిగారగు సూర్యారాయనింగారినాఁటినుండియు ఆస్థాన వైద్యులుగానుండి వారిచే భిషగ్వరబిరుదము నొందినట్లుగాఁ దెలియుచున్నది. ఈ కవి తల్లజుఁడు మార్తికాభ్యుదయము వైద్యనాథశతకము_ గణేశశతకము- కుక్కుట లింగశతకము మొదలగు కృతులు రచియించెను ఇవి తాళపత్రములపై విభజింపఁబడి కాలక్రమమున కీటకదష్టములై పోయినను, మిగిలిన వానిలోఁగల చాటుధారలలో శ్రీసూర్యారాయనింగారికినంకితముగా విరచించిన నొక పద్యము నిట నుదాహరింతును.

అవనిం బెద్దమహీపతి ప్రభుముఖాత్మ క్ష్మీశ్వరానంత రో
ద్భవమై వేంకట నీలభూధరవరేంద్రాత్మజముక్వ సుర

స్తవనీయ ప్రభవృద్ధినొందుచుఁ దదుద్యద్వీరనాగేశ్వరు
న్వివిధ శ్రీముతుఁజేసెఁ జిత్రిక భిషగ్విద్యావిశేషంబులన్.

ఈ భిషగ్వర పాపయలింగకవి తన ప్రభులగుఱించి యిట్లు వ్రాసెను.

శ్రీమధ్యలోక విశిష్టత గౌతమసున
    ద్యేలానదీ సమాహితవసుంధ
రాధ్యక్షు పాదగయాక్షేత్రతట సము
    ద్యత్పీఠనగర సింహాసనస్థుఁ
డతుల రేచర్లగోత్రాభ్యుండు వేంకట
    నీలాద్రిరాయ భూపాలవర్యుఁ
డను రావువంశ దుగ్ధాంబుధి ద్విజరాజు
    రాజాధిరాజ తనూజులందు

నలరు వేంకటసూర్యరాయాధిరాట్కు-
మార వేంకటమహీపతిక్ష్మాతలేంద్రు
లనఁగ నిరువురు గుణసాంద్రు లధికభోగ
భాగ్య విభవానుభవులు మత్ప్రభువులరయ.

ఈకవి సోదరుఁడైన మృత్యుంజయుఁడు ఆస్థాన చిత్రకారునిగా గౌరవింపఁబడెను. ఈయన కవిత్వజ్యోతిషంబులఁ గూడ ప్రవేశముగలవాఁడు. శ్రీ గంగాధర రామారావుగా రొకమాఱీతనిఁ బిలిపించి వైకుంఠపటమును వ్రాసితెమ్మనినారఁట. వాహనములను దారుఖండముతో నిర్మించుట— వర్ణలేపముగావించుటయేగాక— దర్బారులో ప్రభువులు కొలువుదీర్చినట్లుగా 'తస్వీరు లనఁబడురూప'చిత్రములను వ్రాయుట— ప్రభువుల భోజనముపైఁ బఱచునుల్లిపొరలవంటి కుందనపు రేకులను తయారుచేసి వారికి సమర్పించుట— ప్రభువుల వినోదములకై కళలుట్టిపడునట్లు దశావతారవిగ్రహములను తయారుచేయుట ఈచిత్రకారులప్రత్యేకవిశిష్టతఆయాసమయములలో ప్రభువులుకోరినవిధముగా పురాణకథలచిత్రించియిచ్చి వారిఆదరమునను గౌరవములకుపాత్రులగు

చుండెడివారు. ఆ విధముగా ప్రభువు ఆజ్ఞానుసారము కైలాసపట ముసు శాస్త్రోక్తముగా లిఖింప, ప్రభువు సంతసించి నూటపదియా ఱు లిచ్చుటయేగాక చిత్రలేఖన కౌశలమునకు మెచ్చి పీఠికాపురమున నొకమాన్యము గూడ దయచేసినారు. ఈ సందర్భమున ఈ పాపయ లింగకవి ఈ క్రింది పద్యరూపమున తన కృతజ్ఞతను వెల్లడించుకొనెను.

ఉ. భూతిఘటింప మానవుల పుణ్యవశంబున ఫాలసీమల
న్ధాతలిఖించెనా యొకరినాఁటి దదేమిటి రావువంశజుం
డై తగు రామరాయ వసుధాధిపు డెవ్వరికై లిఖించు నా
వ్రాఁతఁ దదాత్మజాత్మజపరంపర లెల్లఫలించు నెప్పుడున్.

ఈ పటము చాల కాలము రాజమందిరమున నలంకరింపఁబడి యుండెడిది. ఈ పద్మనాయక ప్రభువుల కళాపోషణమునకు ఇది కేవల మొక చిన్న యుదాహరణము. నాఁటిప్రభువుల ఆదరణములో ఎందఱు కళాకారులు పోషింపఁబడిరో- ఆ ప్రభువుల అస్తమయముతో ఎన్ని కళాఖండములు రూపుమాసిపోయినవో చరిత్రే చెప్పఁగలవు.

సూర్యరాట్ప్రభువు రాజ్యాధికారము స్వీకరించిన పిమ్మట బ్రహ్మ సమాజము వంటి మతసంస్కరణలకు ప్రోత్సాహముకలిగించినను గూడ ఈ దేవాలయవిధులు కార్యకలాపములు నిర్విఘ్నముగా కొనసాగించి నారు. వైకుంఠ ఏకాదశి మొదలగు పర్వదినములలో సంస్థానమునకు చెందిన గజరాజును, ఉత్తమజాతి శ్వేతాశ్వమును- ఇతర తురంగము లను సర్వాభరణములతో నలంకరించి గ్రామోత్సవములందు నూరే గించుట కన్నులపండువుగా నుండెడిది. కోటలోనికివచ్చిన దేవునకు కర్పూరహారతులిచ్చి ప్రభుకుటుంబము తీర్థప్రసాదముల స్వీకరించెడి వారు. ఇది సర్వమతరీతులయెడల వారికిగల సమానాదరణము వ్యక్తము చేయఁగలదు.

నాట్యకళాపోషణము.

ఆ కాలమున చేబ్రోలు వాస్తవ్యులైన కొల్లూరి కాంకయ్య గారు కుటుంబమేళములతో భామకలాప ప్రదర్శనము లిచ్చుచుండెడి వారు. వీరు ఆరామద్రావిడశాఖకు చెందినవారు. కూచిపూడి సంప్ర

దాయము ననుసరించి భామవేషముతో పాటు ప్రక్కవాంగులు తాళ ములు, మృదంగము, వంతపాట మొదలగు వాంగులన్నింటిని కుటుం బములోనివారే నిర్వహించుట ఒకయాచారము. ఆనాడు మృదంగ వాద్యములోను ప్రసిద్ధులైన వడలి చంద్రయ్యగారు ఈ కొల్లూరి వెం కయ్యగారికి గురువులు– రామచంద్రపురము తాలూకా ఆలమూరు వాస్తవ్యులు ఫల్లాపంతులచలమయ్యగారుకూడ ఆనాడు భామకలాప ప్రదర్శనములందును, భామవేషధారణమునందు మంచిప్రఖ్యాతిబడసి యుండిరి. వీరు పెదబ్రహ్మదేవము నివాసి పెండ్యాల సత్యభామయను నొక దేవదాసికన్యకు భాగవత కలాప ప్రదర్శనము నేర్పినారు. కొల్లూరి వెంకయ్యగారీమె ప్రదర్శనమును జూడ తటస్థపడినది. పీఠికాపురసంస్థానమున అంతఃపుర ప్రదర్శనములో భామవేషము వేయ గల స్త్రీకొఱకన్వేషించుచు ఈ సత్యభామను పీఠికాపుర సంస్థానము నకుఁ జేర్చి దేవుని కళ్యాణోత్సవములలో భామకలాపప్రదర్శనముల నిచ్చుటకై ఈనాములనొసంగి ఆస్థానవిదుషీమణిగా నొనర్చిరి. గంగా ధర రామారావుగారు ఈమెకలాపప్రదర్శనములఁ జూచి ప్రశంసించి యామెకు దినభత్యము నేర్పాటుగావించి భూమినిగూడ ననుగ్ర హించినారు.

నాటక కళాపోషణము.

ఆంధ్ర షేక్స్పియర్, అభినవ కాళిదాస బిరుదాంకితులైన పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు పంతులుగారు, చిలకమర్తి లక్ష్మీనర సింహముగారు, ఈ యాస్థానకవులుగా నుండెడివారు. పానుగంటివారు రచియించిన సుమారు నలువది నాటకములను మహారాజ వారే ముద్రించి ప్రకటించియున్నారు. వారి నాటకములలో ప్రఖ్యాతము లైన పాదుక, విప్రనారాయణ, కంఠాభరణము, కోకిల– రాధాకృష్ణ మొదలుగాగల నాటకములు ప్రసిద్ధులైన నటకులచే కోటలోప్రద ర్శింపఁజేసి వారికి ఉచిత సత్కారములుగావించెడివారు. ఆనాటకము లకు శ్రీ నరసింహారావుపంతులుగారే స్వయముగా నటకులకు శిక్షణ నిచ్చెడివారు. రాణీగారగు చిన్నమాంబగారికిఁ గల నాటకకళాసక్తికి

నిదర్శనముగా నాటకాంతమున నటకులను అనేక మధురఫలములతో భక్ష్యములతో సంతృప్తి పఱచెడివారు. సంగీతకళలో వీరికి గల అభిమానము పైకళాభిమానమునకు తీసిపోవునదిగాదు. ప్రఖ్యాతవైణిక విద్వాంసులు నందిగాన వెంకయ్యగారు- టాగోరును ముగ్ధునిగావించి వారిచే మన్ననలనందిన వైణికసరస్వతి తుమురాడ సంగమేశ్వరశాస్త్రిగారు వీరి యాస్థాన విద్వాంసులు కాకినాడ గానసభలకు ప్రధానపోషకులైన పీఠికాపురప్రభువు ఆ సభలకు వచ్చిన విద్వాంసులనందఱిని మరల కోటలో కచ్చేరీలుచేయించి సన్మానించి పంపుచుండెడివారు.

మల్ల విద్యావిశారదులైన వస్తాదులను పంజాబునుండి రప్పించి వారిని పోషించి వారిచే కుస్తీప్రదర్శనముల నేర్పాటుగావించి యుండిరి. ఆనాటి విద్యార్థులకు ఈ మల్లవిద్యాభ్యాస మొక ప్రత్యేకాకర్షణగా నుండెడిది. ఇదిగాక నవీనములగు కందుక క్రీడలు బేట్మింటన్, టెన్నిసు మొదలగు క్రీడలలో ప్రఖ్యాతులైన ఆటగాండ్రను రావించి ఆ క్రీడలను ప్రదర్శింపఁ జేయుచుండెడివారు. వీరి బహుముఖములవర్ధిల్లిన వారి కళాపోషణము చరిత్రలో చిరస్మరణీయమైన కథలుగా మిగిలిపోయినవి. ఉద్యానవనములఁ బెంచుటలో వీరికిఁ గల ఆసక్తి మిగుల ప్రశంసనీయమైనది. గులాబీలన్న అత్యంతప్రీతి- ఎన్నియోరకముల గులాబీలను కోటఆవరణములో అత్యంత సుందరముగా నభివృద్ధి గావించినారు- అనేక ప్రదర్శనములలో వీరి గులాబీలు బహుమతులందుకొన్నవి. మేలుజాతి శునకములఁ బెంచుటయందుఁగూడ వీరికి విశేషమగు మక్కువ యుండెడిది. ప్రభువుల విలాస, వినోదములు అనేకకళాకారులను బోషించుటకుఁగళలనుద్ధరించుటకు నుపకరించెడిది. బహుముఖమైన కళాసాహితీ పోషణలో ఒక విశిష్టస్థాన మాక్రమించి చిరయశోవిభూషితులైన పీఠికాపుర సంస్థానాధిపతులు చరిత్రలో ఒక ప్రత్యేకస్థానముగ నెంచికొన్నారు. ఇటువంటి మహనీయుల కళాసాహితీసేవలను సంస్మరించుట ఒక పవిత్రధర్మముగా నెంచవలసి యున్నది.

ఆదిమారామములోని అమరేశ్వరలింగము, బౌద్ధస్తూపములోని ఆయకస్తంబముకాదు.

—చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి.

ఇంతకుముందు నేను త్రిలింగదేశములోని పంచారామములు పరమశివక్షేత్రములేగాని బౌద్ధసంఘారామములు కాఁజాలవని, శ్రీనాథుఁడు భీమేశ్వరపురాణములో పంచారామములనుగూర్చి తెలిపిన వాక్యముల నాధారముగాఁ జేసికొని, వివిధమైనయుపపత్తులతోఁ దెలిపియున్నాను. భీమమండలములో గౌతమీనది కిరుప్రక్కలనుండెడి నాలుగారామములను బలుమాఱులు చూచి, ఆపరిసరములలో నెక్కడను బౌద్ధావశేషములు లేకుండుటను గుర్తించుటచేతను, దాక్షారామకుమారారామములలోని యీశ్వరలింగములు పొడవుగా నుండినను, క్షీరారామసోమారామములలోని లింగములు పొడవుగ లేకుండుటచేతను, ఆగమోక్తపద్ధతిని వైదికమంత్రతంత్రములతో నిర్మించెడి పరమశివాలయములో, వేదప్రామాణ్యము నంగీకరింపని బౌద్ధమతస్థుల చైత్యాదినిర్మాణములలో నుపయోగించిన శిలలను శల్యములని పరిహరించెదరేగాని, వానిని వైదికనిర్మాణముల కుపయోగించెదరనుట భారతీయసంప్రదాయవిరుద్ధమగుటచేతను బౌద్ధసంఘారామములే పంచారామములుగ మాఱిన వనుటగాని, బౌద్ధచైత్యములకు సంబంధించిన ఆయకస్తంభములు శివలింగములుగా మాఱిన వనుటగాని సరిపడదని వ్రాసియుంటిని.

ఈ నడిమికాలములో వింతయైన నిర్వచన మొకటి వినవచ్చుచున్నది. ఆరామ మనేశబ్దము బౌద్ధులపరిభాషలోనే యున్నదనీ, బౌద్ధసంఘారామములే శైవమతప్రాబల్యము వచ్చిననాఁడు పంచారామములుగా మాఱిపోయినవనీ, గతానుగతికముగ వ్రాఁతలు వ్రాయుచున్నారు. ఇట్టి యూహచేయుటకు మూలము—ఆదిమారామమైన అమరారామ మున్నచోట ధాన్యకటకములో, అమరేంద్రప్రతి

ష్ఠితుఁడైన అమరేశ్వరలింగ ముండుట,ఆధరణికోటకుఁ జేరియే బహువిధశిల్పసంభరితమై యావద్భారతమునందే గాక విదేశములందును ప్రసిద్ధమైన బౌద్ధచైత్యసంఘారామము లుండుట, ఆచైత్యనిర్మాణమున కుపయోగించిన తాళ్లు పాలతాళ్లగుట, అచటి యమరేశ్వరలింగపు శిలయుఁ దెల్లగా నుండుట యను వీనినిబట్టి, ఆచైత్యమునకు సంబంధించిన యొకపలకలతాతిని గుండ్రముగాఁ జెక్కించి శివలింగముగాఁ జేసినారని యూహించి, ఆయూహనే మిగిలినయారామములకునైత పరిమంటఁగట్టుట. ఇట్టియూహ యెంతవఱకు సరిపడునో కొంత పరికించి చూచెదముగాక.

ముందుగా నిట్లూహించుట కనువుగ వ్రాసిపెట్టినవారు, ఆంధ్రదేశములోని బౌద్ధావశేషములను ఖననపరిశోధనాదిక్రియలచే బయటఁబెట్టి, ఆయాతావులలోని బౌద్ధశిల్పములవిశిష్టతనుగూర్చి చాటిచెప్పిన పాశ్చాత్యవిమర్శకులు, తదనుయాయులైె చరిత్రపరిశోధకులైన మనవారును. భూమిలో నడుగునఁబడియున్న చారిత్రికసామగ్రిని బయటఁబెట్టి, దానిని వెలుఁగులోనికిఁ దెచ్చినదానికి, పాశ్చాత్యులకు భారతీయు లెప్పుడును కృతజ్ఞులై యుండకతప్పదు. కాని పాశ్చాత్యులు భారతీయధార్మికసంప్రదాయములను దలస్పర్శిగఁ దెలిసికొనెడి యవకాశములేక యేవియో కొన్ని యూహలు చేసినను, మనసంప్రదాయమును కొలఁదిగనోసమగ్రముగనో తెలిసికొనునవకాశముగలమనవారు, ఈనాఁడుకూడ నా విధముగనే వ్రాయుట వింతగానున్నది. అట్టి వ్రాఁతలు ప్రమాణసిద్ధములు కానేరవని నా మనవి.

1962 లో భారతీయవిద్యాభవనము-బొంబాయి-వారు ప్రకటించిన 'ఆంధ్రదేశములోని దేవాలయములు-వాని వెనుకటి గాథలు' (Temples and Legends of Andhrapradesh) అనే గ్రంథములో 89వ పుటలో, యన్. రమేశన్ అనువారు, "అమరేశ్వరాల

యము లోని మూలవిరాట్ దగ్గఱ, మిగిలినతావులందును బౌద్ధస్థాప మునకు సంబంధించిన ఆయక స్తంభమే యచటి లింగముగా రూపొందె నని తెలిపెద"రనియు వ్రాసియున్నారు.[1]

ఈ క్రోధి విజయదశమినాఁడు బయలుదేరి నేను ధాన్యకటకము నకుఁబోయి అచటి యమరేశ్వరాలయమును, ధనకటకదుర్గమును జేరి యున్న చైత్యశిథిలములను బరికించి వచ్చితిని. ఆ దేవాలయములో తూర్పుభాగమున శ్రీ వాసిరెడ్డి వెంకటాద్రినాయుఁడుగారు, క్రీ. శ. 1880 ప్రాంతమున క్రొత్తగ నొకమంటపము గట్టించి, తమశిలాప్రతి మతోపాటు కొన్నివిగ్రహములు నెలకొల్పి దేవళమునకుఁ గొన్ని మరమ్మత్తులు చేయించిరి. అట్లు చేసినవానిలో మూలవిరాట్టుప్రక్కన మెట్లమీఁదుగా పైకెక్కి శివలింగమున కభిషేకముచేయుటకు దక్షి ణోత్తరభాగములో జనులు నిలుచుండుటకై మిద్దె వంటిది ఱాళ్లతో నేర్పాటుచేయించిరి. ఆ మిద్దెకి తికించిన ఱాతిపలకలలో, అచటి చైత్యమునకు సంబంధించిన అశోకచక్రము, పరుగిడుచున్న గుఱ్ఱములు చెక్కినఱాయి యున్నది. ఇటులనే ఉత్తరమున నుండిన మెట్లమార్గము నకు మీఁద, అర్ధపద్మాకారశిల్పముతోఁగూడిన ఱాయియొకటి అడ్డ ముగను, మఱియొకఱాయి నిలువుగను గూర్చుట జరిగినది. ఈ విధ ముగ అమరేశ్వరాలయములో ధనకటకచైత్యమునకు సంబంధించిన పాలఱాళ్లు మూఁడు వచ్చిచేరిన వనుట తథ్యము. శ్రీ వెంకటాద్రి నాయుఁడుగారు, చింతపల్లినుండితమనివాసమును అమరేశ్వరాలయము దగ్గఱకు మార్చి, యచట భవనములు నిర్మించి, అంతకు ముందు పేటగా నుండిన దానిని పురముగాఁజేసినారని, చరిత్రకారులును, అచటివారును జెప్పుచున్నారు. వారు తమ భవననిర్మాణమున ఈ

1. The mulavirat is a long vertical cylinder made of white marble stone which is so extensivly used in the Buddhist manuments.

చైత్యమునకు సంబంధించినపాలతాళ్లను సున్నముగాఁ జేయుట కుఃయోగించినట్లు, మెకంజీదొరగారి వ్రాఁతలలో నున్నది. అందుచే నమరేశ్వరాలయములోని కామూఁడుపాలతాళ్లు వారినాఁడే చేరిన వనుట తథ్యము.

ధనకటకచైత్యములో, ఇతరప్రాంతములకుఁ దరలించుకొని పోఁగా మిగిలి, ఆచైత్యముచుట్టును తరువాత పాతియున్న తాలు. అచటి పురావస్తుప్రదర్శనశాలలోఁ జేరి మిగిలియున్నవి, వివిధశిల్పములతోఁ గూడియున్నవి, కూడనివికూడఁ జాలఁ గలవు. అవి యన్నియు పాలతాళ్లేయగుట నిశ్చయము. కాని యవి యన్నియు కొంచెము బూడిద రంగుచఱచిన పాలతాళ్లే. వానిలోఁ గొన్ని లేతగోధుమరంగు, కొన్ని లేతనీలిరంగు గలవిగానేయున్నవి. కేవలము తెలుపురం గేయొక్కతాతికిని లేదు. ఇక్కడనే కాదు. నాగార్జునకొండలో బయటఁబడి శిల్పములతోఁ గూడినపాలతాతిపలకలు ఆయకస్తంభములు మొదలయినవన్నియు బూడిదరంగు చఱచిన పాలతాలే యని, అచటి ఖనన పరిశోధనలో పాల్గొన్న శ్రీ టి. యన్. రామచంద్రన్‌గారు విజ్ఞానసర్వస్వము. సంస్కృతిసంపుటము—నాగార్జునకొండ యను వ్యాసములోఁ దెలిపియున్నారు. ప్రత్యేకదృష్టితో ప్రత్యక్షముగఁ బోయిచూచిన వారుగాని ఈ విషయమును గుర్తింపఁజాలరు.

అమరేశ్వరదర్శనమునకుఁ బోయినపుడు అచటిపూజరులు నాతో నిట్లు తెలిపిరి. "శ్రీ రాయప్రోలు సుబ్రహ్మణ్యముగారు (పరిశోధకోద్యోగ్యులు) పలుమాఱు లిక్కడకు వచ్చి, బౌద్ధావశేషములను పరిశోధించుచు, ఈ స్వామి కభిషేకము చేయించుచు," 'ఇది బౌద్ధస్తూపమునకు సంబంధించిన ఆయకస్తంభమే లింగముగా మాఱినది. ఏమయితే నేమి? అభిషేకము చేయించండి' అని యనుచున్నారు. ఇంకను మఱికొందఱు చరిత్రజ్ఞులుకూడ ఆవిధముగనే యనుచున్నారు.

మీ రేమందురు?" అనినారు. నే నప్పుడు మూలవిరాట్టుప్రక్కనే మిద్దెకుఁ గూర్చిపెట్టినఱాతిని, మెట్లమీఁద పేర్చినఱాళ్లను చూపించి, ఈ మాఱు వచ్చి యీ మాట లనెడివారందఱికి, లింగపుశిలకుఁ గల రంగును, ఈ ఱాళ్లరంగును జూపించి, 'ఈ రెండును ఒకేశిల యగునా?' అని యడుగుఁడని తెలిపినాను.

అమరేశ్వరలింగము పాలఱాతిలింగమే. కాని యాశిలయంతట నల్లటిమచ్చ లున్నవి. నలుపుతోఁ గూడిన తెలుపు. దాక్షారామము లోను కుమారారామము (సామలకోట భీమవరము) లోను గల భీమేశ్వరలింగములయెత్తు రంగుకూడ అమరేశ్వరలింగమునంకువలెనే యున్నవి. కనుక అమరేశ్వరలింగము ఆయక స్తంభము లింగముగా మాఱుట యనునది వట్టిభ్రాంతియే కాని మఱియొకటి కాదు. బౌద్ధావశేషములం దెక్కడనుండిన పాలఱాతివిగ్రములుగాని, శిల్పములతోఁ గూడిన ఱాతిపలకలుగాని, బూడిదరంగు చఱచియున్న ఱాళ్లేగాని, శుద్ధస్ఫటికవర్ణములు గలవి గావని, అమరేశ్వరుఁడే ఆయకస్తంభము కానివాఁడు, బౌద్ధావశేషములు చుట్టుపట్ల లేని మిగిలిననాలుగారామములలోని లింగములు సుతరాము కావని సహృదయులకు మనవి చేయుచున్నాను. ఈ నా మాటలు సరిగా లేవనుకొనువా రుండిన, వారు అమరారామమునకుఁబోయి, అచటి పరమేశ్వరమూర్తిని, అచటికొకమైలులో ధరణికోటకుఁ జేరియున్న చైత్యముదగ్గఱ శిథిలమై పడి యున్న పాలఱాళ్లను కన్నులారఁ జూచి, నిర్ణయించుకొందురుగాక యని మనవి.

అమరేశ్వరుఁడును ధాన్యవాటికిఁజెందినవాఁడే.

అమరేశ్వరాలయములోని శిలలమీఁద పెక్కులు దానశాసనము లున్నవి. ఇవన్నియుఁ జాలవఱకు దక్షిణహిందూస్తానశాసనసంపుటము VI లో ముద్రితములైయున్నవి. వానిలో ధాన్యవాటీపురములో అమ

రేశ్వరుఁడు పూర్వప్రతిష్ఠితుఁడైనట్టులే ఆ యా శాసనములలోని శ్లోకములు తెలుఁగు వాక్యములు తెలుపుచున్నవి. ఉన్నవానిలో కోటకేతరాజు ఆతనిపరివారము నిచ్చిన దానశాసనములు హెచ్చు. శకవర్షంబులు ౧౨౭౩ లో అనవేమారెడ్డి వేయించిన దానశాసనమునుబట్టి, అమరారామము పంచారామములలో ఆదిమారామ మని, ఆతఁడాలింగమునకు పునఃప్రతిష్ఠ చేసెననియుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. అచటివిషయ మిట్లున్నది.[2]

యో దేవస్సచరాచరాఖిలజగద్రక్షాప్రతిష్ఠావిధా
ప్రజ్ఞావానమరేశ్వరో విజయతే శ్రీధాన్యవాటీపురే.

శ్రీమతు వేమనంగారు శకవర్షంబులు ౧౨౭౩ అగు ప్లవసంవత్సర శ్రావణ బ ౫ గు. స్వస్తి సమస్తప్రశస్తిసహితులైన శ్రీమతు అనపోతయరడ్డింగారికి ఆయురారోగ్యైశ్వర్యాభివృద్ధిన్ని ధనకనకవస్తువాహన సమృద్ధిన్ని పుత్రపౌత్రాభివృద్ధిన్ని అవునట్లుగాను పంచారామంబులకు ప్రథమారామంబైన అమరారామంబను ధాన్యవాటీపురంబున కధీశ్వరుండైన అమరేశ్వరశ్రీమన్మహాదేవరను ఆ చంద్రార్కముగాను పునః ప్రతిష్ఠచేసిరి.

శక. ౧౧౦౮ న కోటకేతరాజు వేయించినదానశాసనములోను 'అస్తి స్వస్తిమతీ పురీ జననుతా శ్రీధాన్యవాటాహ్వయా' అనియు 'ప్రాదాదీశాయ దీపాన్గుణనిధిరమరారామగేహాయ సోఽయమ్'[3] అనియు ననుటచే ధాన్యవాటిలో నమరేశ్వరుఁడు గలఁడనియు, ధాన్యవాటియే అమరారామ మనియుఁ దెలియుచున్నది అమరేశ్వరాలయమునకు ఎదురుగ నుండినది క్రౌంచగిరి. ధాన్యకటకము అమరేశ్వరాలయము కూడ కృష్ణానదియొడ్డుననే యున్నవి. కృష్ణానదికిఁ మీఁద శ్రీశైలమల్లికార్జునాలయమును, ధాన్యవాటికి క్రింద విజయవాటికలో

2. S. i. i. Vol. VI No. 226.
3. S. i. i. Vol. VI No. 224.

నొక పురాతనమైన మల్లేశ్వరాలయమునుండి, నడుమలో శ్రీశైలమున కీశాన్యమున క్రౌంచపురమున బాలచాముండాసమేతుఁడైన అమరేశ్వరుఁడున్నాఁడు.

కృష్ణవేణీనదీతీరస్థమై యమరేశ్వరున కావాసమైన ధాన్యవాటి పరమపుణ్యక్షేత్ర మగుటచేతనే శాతవాహనులు మొదలుగ చాల మంది ప్రభువులు ధరణికోటను రాజధానిగాఁ జేసికొని రాజ్యమును బాలించుచువచ్చిరి. శాతవాహనుల కాలమునందో అంతకుఁబూర్వమో తెలుపలేముగాని, బుద్ధధాతునిక్షేపముగల మహాచైత్య మొకటి యేర్పడి, అది శివభక్తులకేగాక బౌద్ధమతానుయాయులకుఁగూడఁ బరమారాధ్యమైన క్షేత్రమై వెలసినది. కోటకేతరాజును ఆతని మూఁడువారును వేయించిన దానశాసనములనుబట్టి, వెనుకటికాలము లోనివారు, ధాన్యవాటిలోని అమరేశ్వరునితో సమానునిగ నచటి బుద్ధదేవుని భావించి గ్రామములు దీపదానములు చేయించిరని తెలియుచున్నది. అమరేశ్వరాలయప్రవేశద్వారముకడ నున్నయొక నల్లని జాతిస్తంభముమీఁద బుద్ధునివిగ్రహములు రెండిటికిక్రింద రెండు శాసనములు చెక్కఁబడియున్నది. ఆ శాసనభాగము నొకకొంతవివరించెదను.[4]

> అస్తి శ్రీధాన్యకటకం పురం సురపురాద్వరమ్
> యత్రామరేశ్వరశ్శంభు రమరేశ్వరపూజితః
> బుద్ధో దేవస్సుసాన్నిధ్యో యత్ర ధాత్రా ప్రపూజితః
> చైత్యమత్యున్నతం యత్ర నానాచిత్రసుచిత్రితమ్
> అస్తి తత్ర స్థిరైశ్వర్యం రాజ్ఞామాజ్ఞావతాం కులమ్
> అమరేశ్వరదేవేన రక్షితం రక్షకం నృణామ్
> క్షోణీక్షేమంకరా భూపా యత్ర శత్రుభయంకరాః

4. Epi. Ind. Vol. vi. Two Pillar Inscriptions at Amaravati PP. 146 to 152.

శంకరాస్సాధువృత్తానాం శంకరస్య తు కింకరాః
తత్రామరేశసంకాశో భీమో నామ నృపోఽభవత్.

ఈతనిప్రశస్తి, తరువాత నీతనికుమారుఁడు కేతరాజు, ఆతనికొడుకు భీముఁడు, ఆతనికుమారుఁడు కేతరాజును బయలుదేరి రని చెప్పి వారి వారి ప్రశస్తిని వర్ణించియున్నాఁడు. ఆ మనుమ కేతరాజు బుద్ధదేవరకుఁ జేసినదాన మిట్లున్నది.

శాకాబ్దే యుగఖేందురూపగణితే మాఘే దశమ్యాం తిథౌ
శుక్లాయాం గురువాసరే గుణనిధి స్సంప్రాప్తరాజ్యోన్నతిః
శ్రీమత్కేతనృపస్సమస్తగురవే గ్రామాన్వరేణ్యాస్స్వహా
స్సంప్రాదాత్సుగతేశ్వరాయ విపులశ్రీర్ధర్మసంవృద్ధయే.

స్వస్తి చతుస్సముద్రితనిఖిలవసుంధరాపరిపాలక శ్రీమత్త్రిణయనపల్లవ ప్రసాదాసాదితకృష్ణవేణ్ణానదీదక్షిణషట్సహస్రావనీవల్లభ భయలోభ దుర్లభ చోడచాళుక్యసామంతమదానేకపమృగేంద్ర నిభ నామరేంద్ర శ్రీమదమరేశ్వరదేవదివ్య శ్రీపాదపద్మారాధక పరబలసాధక శ్రీధాన్య కటకపురవరాధీశ్వర ప్రతాపలంకేశ్వర కలిగళమోగదకై వేడ్వరి గేవకై గండరగండ గండభేరుండ జగమెచ్చుగండ నన్నిమార్తాండ నామాదిప్రశస్తిసహితం శ్రీమన్మహామండలేశ్వరకోటకేతరాజులు శక వర్షములు ౧౧౦౪ గునేంటి మాఘ శుద్ధ ౧౦ గురువారమున శ్రీమ ద్బుద్ధదేవరకు సుంకసు(ము?) లోనుగా సర్వాయములతో నాచం ద్రార్కముగా నిచ్చిన ఊడ్లు-కండ్రవాడిలోని క్రింతేఱు కొండపడ మటిలోని మేడుకొండూరును, డొంకిపఱ్ఱును ఈ ధర్మము నడపనివారు పంచమహాపాతకములు సేసినవారు వారణాసి వ్రచ్చినవారు పెద్ద కొడుకు కపాలమునం గుడిచినవారు.

వేదా(౦) శేందుమితే శాకే మాఘే శుక్లే గురోర్దినే
దశమ్యాం కేతభూపాలో దీపా బుద్ధాయ దత్తవాన్

స్వస్తి సమస్తప్రశస్తిసహితం శ్రీమన్మహామండలేశ్వర కోటకేతరాజు శకవర్షంబులు ౧౧౦౮ గు నేఁటి మాఘ శుద్ధ ౧౦ గురువారమునం దమకు ధర్మార్థముగా శ్రీమద్బుద్ధదేవరకు నఖండవర్తిదీపములు రెంటికినై ఇచ్చిన ఇన్పఎడ్లు ౧౧౦.

...భోగస్త్రీలలో నంగసని సూరమదేవులు దనకు ధర్మార్థముగా శ్రీమద్బుద్ధదేవరకు నఖండవర్తిదీపమున కిచ్చిన ఇన్పఎడ్లు ౫౫.

భండారువ్వ పోలిమదేవులు దనకు ధర్మార్థముగా శ్రీమన్మహాబుద్ధదేవరకు నఖండవర్తిదీపమున కిచ్చిన ఎన్పఎడ్లు ౫౫. దీనితరువాత కోటకేతరాజు తమతల్లి సబ్బమదేవులకు ధర్మార్థముగా కొండనాతవాడిలోను కొండపడమటిసీమలోను, అన్నచోడరాజునకు తనకు ధర్మార్థముగా బ్రాహ్మణులకు ఇచ్చిన ఊళ్లు పేర్కొనఁబడినవి.

అదే స్తంభమునం దొకవైపున బయ్యలదేవి బుద్ధదేవరకు అఖండదీపదానము చేసిన శాసనముకూడఁ గలదు. ఆ శాసనభాగ మీ క్రిందివిధముగా నున్నది.

శ్రీమన్మహామండలేశ్వర నాతవాడి రుద్రదేవమహారాజుల కూఁతురు కోట బయ్యలమహాదేవి అమ్మంగారు దనకు ధర్మార్థముగా శ్రీమద్బుద్ధదేవరకు నాచంద్రార్కమఖండదీపమునకు ఇచ్చిన ఇనుపయెడ్లు ౫౫

ఈ శాసనములలోని విషయములనుబట్టి తెలియవచ్చెడి యంశములు.

1. ధాన్యకటక మనేపట్టణము స్వర్గపురముకంటెను ఉత్తమమైనపట్టణము. దేవేంద్రపూజితుఁడైన అమరేంద్రుఁ డక్కడ నుండుట యందులకుఁ గారణము. ఆ పట్టణమునకున్న భాగ్యము మఱియొకటి, బ్రహ్మచేఁ బూజితుఁడైన బుద్ధదేవుఁ డచ్చట సత్సాన్నిధ్యము కలవాఁడై యుండుట, వివిధచిత్రములచేత బాగుగ చిత్రితమయిన

చాలపెద్దదగు చైత్య మచ్చట యుండుటయును- అని యీ రెండు శ్లోకముల భావము. దీనిబట్టి అమరేశ్వరుఁడు ధాన్యకటకమున ముందుగ ప్రతిష్ఠితుఁడనియు, తరువాత బుద్ధదేవుఁడు ధాన్యకటకమునకు జేరెననియు, ధనకటకచైత్యము చాలయెత్తయినదనియు వివిధచిత్రసుచిత్రితమైన దనియు 12వ శతాబ్దినాఁటివారికిఁ దెలియుననియుఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

2. దీనినిబట్టియే అచట నుండినబౌద్ధాయతనమునకు ధాన్యకటకచైత్యమనియేగాని అమరావతీస్తూప మనుపే రున్నట్లు తెలియవచ్చుటలేదు. అచటి ప్రాకృతశాసనములలో సైతము ధనకటకచైత్య మనియే పేరున్నదనువిషయము నీ శాసనము బలపఱుచుచున్నదనియు విదితమగుచున్నది.

3. ఆనాఁడు అమరేశ్వరపాదపద్మారాధకుఁడైన కోట కేతరాజు అమరేశ్వరునకు గ్రామములు దానముచేసినట్లే, బుద్ధునిగూడ తత్సమానముగ దేవునిగా భావించి, ధర్మసమృద్ధికై బుద్ధదేవరకు గ్రామదానములు అఖండదీపదానములు చేసి, ధర్మశాసనముల నమరేశ్వరాలయములోనే, బుద్ధుని విగ్రహములతోపాటు వెలయించుటచే, అచటిబుద్ధు నవతారమూర్తిగనే యప్పటివారు భావించిరని తెలియవచ్చుచున్నది.

4. ఈ కోటకేతరాజు పరమశివభక్తుఁడై యుండి 'అమరేశ్వరదేవదివ్య శ్రీపాదపద్మారాధక' అనుబిరుదము వహించియును బుద్ధదేవరకు ధాన్యవాటీపురవరాధ్యక్షుఁడై ధర్మార్థముగ గ్రామదీపదానములు చేసె ననుటచే నానాఁడు శైవమునకు బౌద్ధమునకు విరోధమిసుమంతయు లేదని విదితమగుచున్నది.

5. కోటవంశమునకుఁ జెంది ధాన్యకటకపురవరాధీశ్వరులైన కేతరాజు తండ్రితాతలుగూడ అమరేశ్వరదేవదివ్యశ్రీపాదపద్మారాధ

కులై యుండినట్లు వారివారిదానశాసనములవలన స్పష్టముగఁ దెలియ వచ్చుచునేయున్నది. వారు ధాన్యవాటిలో నంతకు ముందున్న బౌద్ధ మును ద్వేషించినట్లుగాని, ఇతరమతములతో విరోధము కలదనుకొను చున్న వీరశైవము నవలంబించినట్లుగాని తెలుపువిషయములు గాన రాకుండుటయేగాక, ఈ ఈశాసనస్థవిషయము వారికిసకలదేవతలయందు సమత్వబుద్ధి కలదనియే తెలుపుచున్నది. ఈ శాసనము బయలుదేరుటకు 36 వత్సరములు ముందు దత్తెనామాత్యసోముఁడు బెజవాడలో వేయించిన శిలాశాసనములోనివిషయమును బట్టిచూచినను, ఆనాఁటి ధాన్యకటకములోని బుద్ధదేవర నితరదేవతలతో సమానముగ నారాధించెడివారని తెలియవచ్చుచున్నది. శా. శ. ౧౦౬౮ క్రీ. శ. 1146 నాఁటిశాసన మిది.

భీమాపురము డాకరేమి వాల్గొలను [ద, ద్రా]
చ్యారామపురి శ్రీమదమరడాలు
య[న]ను నంధ్రధరణి పంచారాముల మహా
దేవరలకు బుద్ధదేవరకుం
జేంబ్రోలి నమ్మహాసేనునకునుం బిడ
పురము హులుంకారశకరికిం గరము
రూఢికెక్కిన బెజవాడమల్లేశ్వర
దేవరకు నఖండదీపతతులు

బెట్టి గొంటూరం జెఱువులుం బెక్కుగుడ్లు
నిల్పి సప్తసంతతు లసంఖ్యముగం జేసె
దత్తెనామాత్యసోముండు ధర్మపరుం డు
దారభానుజుం డాచంద్రతారకముగ.[5]

5. S. i. i. Vol IV No. 742. శాసనపద్యమంజరి. ప్రథమభాగము. పుట ౨౬

పంచారామములు వరుసగా, 1. భీమవరము- (సామలకోట) 2. దాక్షారామము. 3. పాలకొల్లు. 4. గుడిపూడి (పశ్చిమ గోదావరి భీమవరము) 5. అమరారామము, అనునివి. వీనిలో నుండిన ఈశ్వరమూర్తులు క్రమముగా-కుమారభీమేశ్వరుఁడు, భీమేశ్వరుఁడు, శ్రీరామలింగేశ్వరుఁడు, సోమారామములో సోమేశ్వరుఁడు, అమరారామములోని అమరేశ్వరుఁడును. ఈ యమరారామముతరువాతనే బుద్ధదేవరకును దీపదానము చేసినట్లు చెప్పి, తరువాత చేఁబ్రోలు నుండిన కుమారస్వామిని పేర్కొనుటచే నీ బుద్ధదేవరకూడ ధాన్యవాటీస్థితుఁడైన బుద్ధదేవుఁ డనుట స్పష్టము. ఇటులనే యీ పరిసరసమయములందే పశ్చిమచాళుక్య కుమారసోమేశ్వరుని మంత్రియొకఁడు కొలనుపాకలోను, కాకతీయరుద్రునిమంత్రి హనుమకొండలోను బుద్ధదేవర ప్రతిష్ఠలు చేసినట్లు తెలంగాణా శాసనములనుబట్టికూడఁ దెలియవచ్చుచున్నది.[6] ఈ శాసనస్థప్రమాణములను బట్టిచూచినచు ఆనాఁటివారికి శివునియందు విశిష్టమైనభక్తిభావ ముండినను బౌద్ధముతో విరోధము లేనట్లే తెలియుచున్నది.

శివభక్తితత్పరులకు ఆనాఁడు బౌద్ధమతస్థులతోను, జైనమతస్థులలోను విరోధముకలదని యూహించుటకవకాశమును గల్పించిన తెలుఁగుగ్రంథము పాల్కురికి సోమనాథ విరచితమైన పండితారాధ్య చరిత్రము, దానిలోని వాక్యములు. ఆ చరిత్రములోను, పల్నాటివీర చరిత్రములోనుకూడ కనినవానికంటె వినినవిషయములే హెచ్చు. సమకాలికమైన శాసనాదులలోని యాధారములను బరిశీలించిన, వానిలోఁ దెలిపిన చరిత్రాంశములలో నిలుచునవి చాల తక్కువ. పాల్కురికిసోమనాథుఁడు రచించిన బసవపురాణాదిగ్రంథములకు ప్రచారము కన్నడదేశమునందేగాని, త్రిలింగదేశములో 16వ శతాబ్దివఱకు

6. చూ. తెలంగాణా శాసనసంపుటము. 1. గూడూరు శాసనము.

నుండినట్లు నిదర్శనమేదియు లేదు. అంతకుముందు త్రిలింగ దేశములో వ్యాప్తిలోనుండినది పండితప్రవర్తితశైవమే యనుటకు నిదర్శనములు కొన్ని గానవచ్చుచున్నవి. మల్లికార్జునపండితారాధ్యులు దాక్షారామమునుండి బయలుదేరి శ్రీశైలమునకుఁ బోఁదలపెట్టి ముందుగ కృష్ణానదీతీరమందున్న వెలనాఁటిచోళ రాజధానియగు సనదవోలునకు వచ్చి అచట బౌద్ధగురువును వాదమున నోడించి, ఆతనిని దనశిష్యులు కడతేర్పఁగా, నానేరము తనమీఁద వేసికొని, దానికి శిక్షగా తనకన్నులూడఁదీసికొని, మరల రప్పించుకొని చోళుని రాజ్యముధ్వంస మగునట్లు శపించి యచటనుండి అమరారామమునకుఁ బోయెనని, పండితారాధ్యచరిత్రము వాదప్రకరణముతుదిని మహిమప్రకరణము మొదటను, ఈ కథ సంగ్రహింపఁబడియున్నది. ఆరాధ్యునిశిష్యులు బౌద్ధులను జైనులను సమయింపఁజేసినట్లు ఆ గ్రంథమునందు వ్రాఁతలున్నవి.

సనదవోలునకు దగ్గఱ భట్టిప్రోలులో బౌద్ధచైత్యము ప్రాచీనమైనది. అది కృష్ణ కీవలియొడ్డున నుండినట్లు తెలియుచున్నది. బౌద్ధగురు వచటికి సమీపమునందున్న కృష్ణలంకలోని బౌద్ధదేవాలయమునకుఁ బోయినప్పు డాతని పండితశిష్యులు కడతేర్చినట్లున్నది. కాని క్రీ.శ. 7వ శతాబ్దినాఁటికే కృష్ణానదీతీరమున బౌద్ధమతానుయాయులు తరగిపోయినట్లు చీనాయాత్రికుఁడైన యువాన్‌చ్వాంగ్ వ్రాతలవలనఁ దెలియుచున్నది. అట్టిస్థితిలో 12వ శతాబ్దిలో చందవోలుపరిసరములలో బౌద్ధభిక్షువు లున్నారని తెలియఁజేయు నిదర్శనములు కానరావు. సనదవోలు రాజధానిగాఁ బాలించిన వెలనాఁటిచోళుల నాఁటి దానశాసనములు నితరులశాసనములందువలెనే శివకేశవాలయములకు దానములు చేసినట్లే కానవచ్చుచున్నవి గాని, బౌద్ధమతానుయాయులై యుండినట్లు తెలియవచ్చుటలేదు. పాల్కుఱికి సోమనాథుఁడు తాను వినినవిషయములనే పండితారాధ్యచరిత్రమునందు, మల్లి

కార్జున పండితారాధ్యుని మహత్త్వమును ప్రతిపాదించుటకుఁగాను గూర్చిపెట్టినాఁడని శ్రీ చిలుకూరి నారాయణరావుగారు పండితారాధ్య చరిత్రపీఠికలో వ్రాసియేయున్నారు.

పాల్కురికిసోమనాథుఁడు బసవేశ్వర శైవవ్యాప్తికై గ్రంథములు సంతరించినవాఁడు. ఆ మతమునకుఁ బుట్టుక వ్యాప్తి, దానికి జైన ముతో విరోధముకూడ కర్ణాటకదేశమునందే కాని త్రిలింగదేశమునం నుండినట్లు నిదర్శనము లేవియుఁ గానరావు. త్రిలింగదేశములో క్రీస్తు పూర్వమునుండియుఁ బాలకులుగా నుండిన ప్రభువు లెవ్వరయినను సర్వ జాతిమతసమత్వదృష్టితో జైనబౌద్ధముల కాశ్రయమిచ్చి వారివారి యాధ్యాత్మికప్రవృత్తికి సహకరించినట్లే తెలియుచున్నదిగాని, జాతి మతవిరోధముల కాశ్రయ మిచ్చినట్లు తెలియవచ్చుట లేదు. ఫాహి యాన్ యువాన్‌చ్వాంగు అనే చీనాదేశమునుండివచ్చిన బౌద్ధయాత్రి కులు, భారతదేశములో వైదికసంప్రదాయానుసారముగ నారాధింపఁ బడుచున్న దేవతలను బ్రాహ్మణదేవతలనియు, ఇచటివారి మతమును బ్రాహ్మణమతమనియు వ్రాసియున్నారు. వారికి వైదికమతమనిన నేమో ? తెలియక వ్రాసినవ్రాఁతలవి. వానిని ఆంగ్లభాషలో నవత రింపఁజేసిన పాశ్చాత్యులవ్రాఁతలేని యగును. భారతదేశములో నే నాఁడును నాల్గుజాతులవారు పాటింపవలసిన విషయములే శ్రుతిస్మృతి పురాణములో నిరూపితములైనవి గాని, బ్రాహ్మణదేవతలని, బ్రాహ్మణ మతమని వేఱుగ నేదియు లేదు. బౌద్ధమునుగూర్చి, దానికి సంబంధించిన వికాసనాశములనుగూర్చి యిప్పటివారు వ్రాయుఁ వ్రాఁతలకుమూలము యువాన్‌చ్వాంగు వ్రాసినవ్రాఁతలకు సంబంధించిన యాంగ్లానువాద ములే. అతఁడు విన్నవానినిగూర్చి కనినట్లు వ్రాసినవ్రాఁతలే హెచ్చు. అందుచే పాల్కురికిసామనాథుని వ్రాఁతలనుబట్టికాని, యువాన్ చ్వాంగ్ వ్రాసినవ్రాఁతలనుబట్టిగాని త్రిలింగదేశములో బౌద్ధము

వైదికమతానుయాయులచే ధ్వంసముచేయఁబడినట్లుగాని, బౌద్ధమతానుయాయులు శైవులచేతిలో మడిసినారనుటగాని నిరాధారమైన విషయమని మనవిచేయుచున్నాను. ఈ కోటకేతరాజు శాసనమే పండితారాధ్యునినాఁడు శైవులకు బౌద్ధులతో విరోధము లేదనుటకు నిదర్శనము కాఁగలదు

త్రిలింగదేశములోని భారతీయుల కేవి పవిత్రక్షేత్రములో ఆ త్రావులే బౌద్ధులుకూడ పవిత్రక్షేత్రములుగా భావించి యచట తమ యావాసముల నేర్పఱచుకొనినట్లు, ఇచటి బౌద్ధావశేషములను బరిశీలించిచూచినఁ దెలియవచ్చుచున్నది. క్రీ. శ. 3వ శతాబ్దిలో రచింపఁబడినట్లు నిర్ణయింపఁబడిన ఆర్యమంజుశ్రీమూలకల్పము అను బౌద్ధతాంత్రిక గ్రంథములో నిట్లున్నది.

> ఉత్తరాం దిశమాశ్రిత్య పర్వతాః సరితశ్చ యే
> పుణ్యదేశాశ్చ యే ప్రోక్తా యవగోధూమభోజినః
> సత్త్వా దయాలవో యత్ర సిద్ధిస్తేషు ధ్రువా భవేత్
> శ్రీపర్వతే మహాశైలే దక్షిణాపథసంజ్ఞికే
> శ్రీధాన్యకటకేచైవ జినధాతుధరే భువి
> సిధ్యన్తే తత్ర మన్త్రా వై క్షిప్రాః సర్వార్థకర్మసు.

ఉత్తరదిక్కునుబట్టి యున్నపర్వతములు నదులు, పుణ్యప్రదేశము లనఁబడునవి, యవలు గోధుమలు భుజించెడివారున్నప్రదేశములు, దయాస్వభావముగల జంతువులున్నచోటులు తప్పక సిద్ధిప్రదములు. శ్రీపర్వతమనెడి మహాశైలమునందును, దక్షిణాపథమనేపేరు గలిగి భూమిలో బుద్ధధాతువును ధరించిన ధాన్యకటకమునందును సర్వార్థసాధకములైన కర్మలు గలమంత్రములు శీఘ్రముగ సిద్ధించునని పైశ్లోకములభావము. మంత్రయానమునకుఁ జెందినగ్రంథములలోఁ బ్రామాణికమై పురాతనమైన బౌద్ధగ్రంథమగు మంజుశ్రీమూలకల్పములోని పైవచనము

లనుబట్టిచూచినను, శాలిహుండాము మొదలు చినగంజామువఱకు సముద్రతీరమునకు సమీపములోనుండిన ఆంధ్రదేశమునకు సంబంధించిన బౌద్ధావశేషములను బరికించినను, కృష్ణవేణీనదీతీరస్థములైన బౌద్ధచైత్యములలో ధనకటకచైత్యము, దానికి మీఁదనే కృష్ణానదీతీరమునంటె శ్రీశైలముతోఁ గూడియున్న శ్రీపర్వతము - అనఁగా నాగార్జునునికొండయును బౌద్ధులకు సిద్ధిక్షేత్రము లని అచటనిర్మాణములనుబట్టి, అచట ఖననపరిశోధనలో బయటఁబడుచున్న వైదిక దేవతలనుబౌద్ధావశేషములనుబట్టియువిదితమగుచునేయున్నది. వానిలోఁ గూడ ధనకటకచైత్యమునకుఁ గలవిశిష్టత యేమనఁగాఁ నది బుద్ధధాతువును ధరించియుండుట యనినాఁడామంజుశ్రీకల్పములో నతఁడు మఱియాతనిమాటలనుబట్టిచూచిన భూమిలో బుద్ధధాతువును ధరించిన చైత్యమదియనినాఁడుకూడ. ఆ మాట సత్యమే కావలయును. కాకున్నచో అశోకుఁడు కాశీక్షేత్రమునకు సమీపమునందున్న మృగదావనమునఁ (సారనాథ్‌లో) గట్టించిన మహాచైత్యమునకు ధరణికోట చైత్యములోని బుద్ధధాతువును గొనిపోవలసినయక్కఱయుండదుగదా! ధనకటకటచైత్య మత్యున్నతము బహుచిత్రచిత్రితమని పైకేతరాజు శాసనవిషయము తార్కాణించుచునేయున్నది.

శాసనములందు బౌద్ధగ్రంథములందును ధనకటకచైత్యమని యుండఁగా, పాశ్చాత్త్యులు మనదేశమునకుఁ జేరునాటికి అమరావతీపురము పెరిగి ధనకటకచైత్యమువఱకు వ్యాపించుటచేఁగాఁబోలు, దానికి అమరావతీస్తూపమని నామకరణముచేసి, ముందుగవారు గ్రంథములు వ్రాయుటకు ఆంగ్లములో మొదలిడఁగా, మన తెలుగువారందఱు అమరావతీస్తూపమని స్తుతించి అమరేశ్వరలింగము నాస్తూపమునందున్న యొక యాయక స్తంభమునుగా నిరూపింపమొదలుపెట్టిరి. స్తూపమను శబ్దము సంస్కృతభాషలోనీవఱకు వాడఁబడినశబ్దముగాదు.

ఇది సింహళదేశభాషలో థూప్ అనియుండ, ఆశబ్దము భారతదేశములోనికివచ్చి స్తూపమైనది. సింహళదేశములోని అనూరాధపురములో థూపారామ మనెడిబౌద్ధసంఘారామ మొకటియున్నది. బౌద్ధమతమునకు సంబంధించిన వివిధసిద్ధాంతములు, బుద్ధునిబోధలు, వివిధావశేషములు భారతదేశమునుండియే సింహళమునకుఁ గొనిపోఁబడినను, ఈ స్తూపశబ్ద మొకటి, కొలదిగోజులక్రిందట నచటి వటవృక్షాంకురమును భారతదేశమునకుఁ గొనిరాఁబడినట్లు తెలియుచున్నది. కనుక ధనకటకచైత్యమును అమరావతీస్తూప మనుట భావ్యముకాదేమో? అని యనుకొందును. అమరావతీస్తూపములోని ఆయకస్తంభము అమరేశ్వరలింగముగా రూపొందిన దనుట, బొత్తుగా ప్రమాణసహము కాదని పాఠకులకు నా మనవి.

చారిత్రికవిమర్శకుల కింకొకమనవి. నా రీవఱకు చరిత్రకారులు వ్రాసినవ్రాఁతల నాధారముచేసికొని, తమకుఁ దోఁచిన మఱికొన్ని విషయములను జతపఱచి, రచనలు సాగించుచున్నారు. వెనుకటి వారి చారిత్రకసిద్ధాంతములకు మూలాధారములు పాశ్చాత్యచరిత్రకారులు భారతీయావశేషములను గుఱించి యూహచేసినయూహలు. భాషాచరిత్రమునకుఁగాని, సారస్వతచరిత్రమునకుఁగాని, రాజకీయమతసాంఘికచరిత్రనిర్మాణములకుఁగాని, వారు చూపించిన మార్గములే మన కిపు డుపాదేయములు. ప్రతివిషయమునందును పాశ్చాత్యసిద్ధాంతానుసరణమే మన కాశ్రియణీయ మగుచువచ్చినది. ప్రతివిషయమునను వారు విశేషముగఁ బరిశ్రమించియే యాయాసిద్ధాంతములను జేసిపెట్టినా రనుటలో సంశయము లేదు. కాని ఆయాకాలములోని భారతీయసంప్రదాయము లెట్లుండినవో వానిని సమగ్రముగ, సప్రమాణముగఁ దెలిసికొని నిరూపించుటకు వారి కవకాశము లేదు. ఉదాహరణమునకు—ప్రాచీనకాలములో 'మతము' అనేపదము భారతదేశములో

Religion అనే పదమునకు సమానార్థముగ ఒండులో లేదు. 'భారతీయధర్మము' అనియే వ్యవహారము సరిపడియుండ, హిందూదేశమని, హిందూమతమని పేరు పెట్టినది పాశ్చాత్యులే.

బుద్ధునిమార్గము ననుసరించి రచించినరచనలకు బౌద్ధదర్శనమనియే వ్యవహార మేర్పడియుండ నదియును బౌద్ధమతముగా రూపొందినది వారినిర్వచనమునుబట్టియే. ఇటులనే బ్రాహ్మణమత మనశబ్దము సైతము వారిసృష్టియే యనవలెను. వైదికసంప్రదాయము లనునవి యావద్భారతమునందు కలియుగప్రారంభమునుండి నేటివఱకు నిచటి మానవులందఱిలోను అవిచ్ఛిన్నముగ వచ్చుచు నిలిచియేయున్నవి. కొన్ని పర్వదినములందు చేయుస్నానదానాదికములు, వివాహవిధులు, దాంపత్యభావము, శ్రాద్ధకర్మలు, భగవన్మూర్తులసమారాధనములు, గ్రహణాదులలోఁ జేయువిధులు, భారతీయులందఱిలోను తరతమభావములలో ఏకసూత్రసంబద్ధములై కానవచ్చుచునేయున్నవి. అట్టి-వన్నియు వైదికాచారములే. శ్రుతిస్మృతిపురాణములలో ఏకసూత్రసంబద్ధమైన వైదికధర్మమే ప్రతిపాదితమైన దనువిషయమును గుర్తింపఁజాలినప్పుడుగాని వైదికసంప్రదాయము లననేమో? తెలియుటకవకాశము లేదు. వేదాదిభారతీయ వాఙ్మయమునకుఁ గాలనిర్ణయము తత్పురస్కృతముగఁ జేసిన ఆర్యద్రవిడవిభాగమును వేఱొకచోటఁ బెట్టి, ప్రాచీనభారతీయ సాంప్రదాయముల నెఱుఁగవలె నని గాఢమైన కృషి జరిగినప్పడు భారతదేశచరిత్రము నూతనముగఁ దయారగును. అట్టి యత్నము జరిగిననాఁడుగాని నాయీవ్రాఁతలు చాలమందికి విరుద్ధముగను, కొంతమందికి ఛాందసముగను గానవచ్చును. గతానుగతికముగ పోవుటయే, ఛాందసశబ్దమున కర్థమైనచో, నావ్రాఁత ఛాదస్తము కాదని తెలుపుకొనుచు, నా మాటలలో నేపాటిదైన సత్యము సారము నుండిన నాదరించి, వెనుకటి దశాబ్దులలో ప్రసిద్ధులైనవారి

యూహలకు విరుద్ధముగ వ్రాసితినని యాగ్రహింపకుందురుగాక యని సహృదయులకు నా మనవి.

కొంతకాలముక్రిందటివఱకు కృష్ణవేణీనదీతీరమున కిరుపార్శ్వములందు బౌద్ధనిర్మాణముల యవశేషములు విశేషముగఁ గాన్పించుటః వానికి పూజాపురస్కారములు లేక చతికిలఁబడుట చూచి, యొకప్పుడీప్రాంతములో బౌద్ధము చాలవ్యాప్తిలోనుండి,తరువాతఁ గొందఱిచే ధ్వంసము చేయఁబడినదని యూహించుట జరిగినది. ఈ విధ్వంసము శైవమతము నవలంబించి విజయపురి రాజధానిగాఁ బాలించిన విష్ణుకుండినుల పాలనమునుండియు నారంభమైన దనియు నింతకుముందూహచేయుట జరిగినది. అంతకుముందా ప్రాంతమునకుఁ బాలకులుగా నుండిన ఇక్ష్వాకులసమయములో నాగార్జునకొండమీఁద బౌద్ధనిర్మాణములు జరిగినట్లు శాసనప్రమాణములబట్టి తెలియవచ్చుట చేతను, అట్టినిర్మాణములకుఁ బూనుకొనక శివకేశవాదుల నారాధించినట్లు విష్ణుకుండినుల శాసనములనుబట్టి తెలియవచ్చుటచేతను బౌద్ధనిర్మాణవిధ్వంసము వారితో నారంభమైన ట్లూహించుట జరిగినది. కాని యీనడుమ నాగార్జునసాగరునిర్మాణమునకై విజయపురిని బైటఁబెట్టునరికి, అచట బౌద్ధావశేషము లేగాక అశ్వమేధయాగచితులు, శివకేశవాదిమూర్తులు కార్తికేయాదివిగ్రహములు ప్రాచీనదేవాలయములు బయటఁబడుచున్నవి. వీనినిబట్టి, ఈశ్వరలింగములు ఆపరిసరములలో చిరకాలమునుండియు నుండి ఆరాధింపఁబడుచుండినట్లే తెలియవచ్చుచున్నదనుట స్పష్టము.

నాగార్జునునికొండమీఁదనుండి బయటఁబడిన బౌద్ధావశేషములనుబట్టి తెలియవచ్చెడి యంశములనుగూర్చి యూహించుటతోపాటు, వైదికావశేషములనుబట్టికూడ ప్రాచీనవైదికసంప్రదాయానుసారముగ నూహచేసినచో నచటి ఆయక స్తంభము లేవియు శివలింగములు కావే

దని స్పష్టము కాకమానదు. ఏమన నచట ఆయక స్తంభములు వేలుగను శివలింగములు వేలుగను గనఁబడుచునే యున్నవిగనుక. అశ్వమేధాశ్వమునకు సంబంధించిన యెముకలతోపాటు శివకేశవాదుల యాలయములుకూడ బయటఁబడుచున్నానాఁడుకూడ, బౌద్ధస్తూపములోని ఆయక స్తంభములు శివలింగములుగా మాఱిన వనుటగాని, బౌద్ధసంఘారామములే త్రిలింగదేశములోని పంచారామములుగా మాఱినవనుటగాని, యుక్తిసహము ప్రమాణసిద్ధము కాదని నామనవి. భారతీయవైదికసంప్రదాయము లనఁగా నేమో? తెలియకుండఁగనే ఆ సంప్రదాయానుసారముగ నిర్మితమైన నిర్మాణములను గూర్చి, వేఱొకవిధముగ నూహించుట న్యాయము గాదనియు నా మనవి.

ధాన్యకటకము రాజధానిగాఁ బాలించిన శాతవాహనులు, శ్రీపర్వతముమీఁది విజయపురి రాజధానిగాఁ బాలించినయిక్ష్వాకులును, అశ్వమేధయాగములు చేసినట్లు వారివారినాఁటిశాసనములు తెలుపుచుండుటచే, వారు కేవలము వైదికధర్మపాలకులే యనుట స్పష్టము. వారివారిపాలనసమయములో బయలుదేఱిన యచటిబౌద్ధనిర్మాణము ధక్కడికోటల నానుకొనియుండుటచేతను, వారివారి భోగినులమూలమున పాలకులసాహాయ్యముతో నిర్మింపఁబడిన వనుటయు సత్యము. ఆ కల్పమున దక్షిణాపథమున బౌద్ధమతవరించిననాఁటి జాతిమతసమన్వయ మేనాఁడును ఏకరూపముగనే నిలచియుండుటచే, బ్రాహ్మణమతవ్యాప్తి వచ్చిననాఁడు బౌద్ధమతము ధ్వంసమై బౌద్ధసంఘారామములు త్రిలింగదేశములోని పంచారామము లైనవనుటగాని, ఆయకస్తంభములు శివలింగములైన వనుటగాని యెట్లును సరిపడనియూహ యని నా మనవి.

గ్రంథస్వీకారము — సమీక్ష.

—(శ్రీ బండారు తమ్మయ్య)

(1) శివానందలహరి; సౌందర్యలహరి :— క్రౌను పుటలు 100-వెల రు 2-8-0. ప్రకాశకులు : శ్రీశైల వీరశైవసంఘము. అనంతపురము.

శ్రీ శంకర భగవత్పాదులు సంస్కృతములో రచించిన సుప్రసిద్ధ శివశక్తిస్తోత్రము లీ రెండిటికి నిదివఱలో గీర్వాణభాషలో వ్యాఖ్యానములు, ఆంధ్రభాషలో పద్యానువాదములు పెక్కు వెలసియే యున్నవి. అనంతపురవాస్తవ్యులు విద్వాన్ శ్రీ తలమర్ల కళానిధిగారు రచించిన ఆంధ్రవచన వివరణములతో వీనిని నేడు నూత్నముగపయి శ్రీశైలవీరశైవసంఘము వారు ప్రకటించుట ముదావహము. కళానిధి గారి వివరణము సులభశైలిలో సరళముగ సాగినది. శ్రీశైలవీరశైవ సంఘాధ్యక్షులు శ్రీ బి. జూగప్ప M. A. I. A. S. (Retired Collector) ఆంగ్లాంధ్రములలో రచించిన 30 పుటల పీఠికయు, శ్రీశైలజగద్గురు వాగీశపండితారాధ్యస్వాములువారు "ప్రార్థనము" అను పేరితో ప్రకటించిన 8 పుటల ప్రస్తావనయు నీ గ్రంథమున కమూల్యాలంకారములుగనున్నవి. వానిని చదువరులు శ్రద్ధతో పఠింపఁదగును. శంకరాచార్యుల వారు మునుమున్ను కేవల మూద్వైతవాదమును (జగన్మిథ్య బ్రహ్మసత్యమ్) ప్రతిపాదించినను దానురాను శక్తివిశిష్టాద్వైతము (వీరశైవము) నామోదించి వీరశైవపంచాచార్యులలో ప్రథముఁడయిన రేణుకాచార్యునివలన చంద్రమౌళీశ్వరలింగమును బడసి తమ శృంగేరీ పీఠమున స్థాపించి పూజించి తరించినట్లు లనుశ్రుతముగ శంకరాచార్య పీఠమువారే ప్రకటించిన గ్రంథములవలననే తెలియుచున్నది. నేఁటికి నా లింగమును తదాచార్య పరంపర వారు పూజించుచునేయున్నారు. శంకరుని మాయావాదము, జగన్మిథ్యావాదము, ఈశావాస్యోపనిషత్తు మున్నగు శ్రుతులు ప్రతిపాదించిన వేదాంత

సిద్ధాంతము ముందర నిలువఁజాలదని శ్రీ అరవింద యోగికూడఁ బ్రతిపాదించియున్నారు. ఈ స్తోత్రద్వయముకూడ శంకరుని విశిష్టాద్వైతావలంబనమునకు స్మారకముకాఁగలదు. శ్రీశైలదేవాలయద్వార బహిరంతరదృశ్యములు, శ్రీ అంబా మల్లేశ్వరులు, శ్రీ శంకరభగత్పాదులు, శ్రీ జూగప్ప, వాగీశపండితారాధ్యులు, ఆంధ్రవివరణకర్త కళానిధి మున్నగువారి చిత్రపటములుగూడ నిందుఁ జేరినవి....గ్రంథము సర్వాంగ సుందరముగనున్నది.

(2) శ్రీ సూర్యరాయ శతకము—డెమ్మీ ౹ పుటలు 26 వెల రు 1-0-0 కర్త :- కీ. శే. శ్రీ గున్నేపల్లి మృత్యుంజయకవిగారు ప్రకాశకులు తదనుజులు విద్వాన్ అక్షయలింగకవిగారు రిటైర్డు తెలుఁగు పండితులు. మెహర్ భవన్- జగన్నాధపురము, కాకినాడ.

శ్రీ మృత్యుంజయకవిగారీ శతకమును శ్రీ పిఠాపురము మహారాజావారిపయి వారి జీవితకాలమునందే యేబదియాఱేండ్ల క్రిందట రచించి యంకితమొనర్చియున్నారు. కాని యది యప్పుడు ముద్రితము కాలేదు.ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తువారు ప్రకటించిన శ్రీ మహారాజావారి స్మారకసంచికలోనిది ముద్రింపఁబడినది. దానిని శ్రీ అక్షయలింగకవిగారు ప్రత్యేకగ్రంథరూపమునఁ బ్రకటించిరి. మృత్యుంజయకవిగారియు, మహారాజావారియు చిత్రపటములిందుఁ జేర్పఁబడినవి. కృతికర్త ప్రౌఢకవిగాఁ బ్రసిద్ధికెక్కినవారు. చిరకాలము తూర్పుగోదావరీ మండల ఉన్నతపాఠశాలలలో ఆంధ్రోపాధ్యాయులుగా విద్యార్థులకు విద్యాప్రదానము గావించినవారు.వీరి కవితాశైలి ధారాళమై ధారాశుద్ధికల్గి బంధురముగ నలరారుచుండును వసుచరిత్రశైలిలో శ్రీ పిఠాపురము రాజావారికే యంకితమొనర్పఁ దలంపుతో వీరు రచింపనుద్యమించిన సావిత్రీ చరిత్రమను ప్రబంధము దైవదుర్విపాకమున నసమగ్రముగ నిలిచిపోయినది.గర్భబంధకవిత్వములందును.వీరు కడునిపుణులు. వీరి కా

పురసంస్థానముననేగాక బొబ్బిలి, ఉయ్యూరు, గద్వాల, జయపురము మున్నగు పలు సంస్థానములలో సత్కరింపఁబడినవారు.

మచ్చునకుఁ గొన్నిపద్యములు.

దళదింద్రోపల నీలవేణి, త్రిజగత్కల్యాణి, కైవల్యని ।
శ్చలనిశ్రేణి, సరోజపాణి, మధునూనసస్వర సంచార కో।
కిలవాగ్వాణి, యుపేంద్రురాణి, చపలక్రీడారతిన్ బాసి, భా
సిలు నీగృహమ్ములో నిరతమున్ శ్రీ సూర్యరాయాగ్రణీ. (ప ౧౫)
భాసిల్లెన్ భయదీయమూర్తి దిలకింపన్ బీఠికాపట్టణో ।
ర్వీసామ్రాజ్యరమార్చితాంసరుఁడు, దోర్వీర్యప్రసాదైక నా ।
నాసామంతశిరోవతంసము, పుణ్యశ్రీమదాండాళు దే ।
వీసన్మానస రాజహంసమయి తీవిన్ సూర్యరాయాగ్రణీ. (ప ౬౮)

కందగీత గర్భచంపకమాల

సురధరధీరసుస్థిర యశోధీర పూర్ణవితీర్ణకర్ణ భా
స్వరచరితాన్వితా! హరికృపారసపూర మహా గభీర భీ
కరపరజైత్ర! సంభృతవికస్వర తేజ! కవీంద్రభోజ! బం
ధురగుణధీమతీ ! స్తుతవిధుస్మరరూప ! సూర్యభూపతీ. (ప 101)

చక్రధ్వజబంధము

పురహర ధరవర దరశర
హరదలదంబురుహ సద్యశోంచితలీలా
మురవరహర పదజాలా
సుచిరతరగుణవిశాల ! సూర్యనృపాలా. (ప. 105)

(3) శ్రీ జోగినాథశతకము :- (పాకెట్ సైజు) పుటలు 130. వెల 0-4-0. కర్త: ఎం. రంగకృష్ణమాచార్యులుగారు B.O.L. ప్రకాశకులు : శ్రీ రంగనాథ సరస్వతీభవనము, ఆందోలు, మెదక్ జిల్లా.

తెలంగానా మెదక్ జిల్లా జోగిపేటలో వెలసిన జోగినాథేశ్వరుని పయి చక్కని ఆటవెలఁది గీతములతో రచించిన కృతియిది. కృతికర్త శ్రీ వైష్ణవకులజులయ్యు నభేదబుద్ధితో దీనిని శివునిపయిఁ గూర్చుట ముదావహము. కవి బాల్యగురువులగు వీరశైవులు, శ్రీవశీమఠము సిద్ధి వీరయ్యగారికి అంకిత మొనర్చిరి వారి గురుత్వమే కవిగారి సహజశివ భక్తికి బీజావాపమయియుండును. జోగినాథాలయచిత్రపటమిందుఁ జేరినది. పద్యములు చక్కనిధారాశుద్ధితో మంచిమంచి నీతులతో వేమనయోగి పద్యములఁ దలపించుచున్నవి. మచ్చునకు 4 పద్యములు.

కఠినచిత్తుఁడైనఁ గలహభోజనుఁడైన
పిసినిగొట్టయైన భీరుఁడైన
గాజులగలగలకుఁ గరఁగిపోదురుసుమ్ము
జోగిపేటనాథ. (ప. 14)

కవులఁబండితులను గౌరవింపనివారు
నాగరకులుగారు నరులుగారు
మణులఁ బొఱవేయు మనుజుఁడే దనుజుఁడౌ (ప 17)
జోగిపేటనాథ...——

కుక్కచేష్టలుండి నక్కజిత్తులుగల్గి
పిల్లిమాటలాడు పెంకివాని
నమ్మరాదుధరణి నమ్మినఁ దెగఁజంపు
జోగిపేటనాథ. (ప 19)

తేనెకుండలోనఁ దెలిసియో తెలియకో
నీటిబొట్టువేయ నీరెయగును
శ్రేష్ఠుఁడైనఁదప్పు చేసినఁ జెడిపోవు
జోగిపేటనాథ (ప 50)

(4) మంజరీ (సంస్కృత ఖండకావ్యమ్) క్రౌను పుటలు 50. వెల రు 1-00.

(5) నవ్యగీతాలు- క్రౌనుపుటలు 64. వెల రు 1-30.
కృతికర్త :- ఉభయభాషాప్రవీణ, శ్రీ జాస్తి వేంకటనరసయ్య గారు. ప్రధానాంధ్రోపధ్యాయులు :- శ్రీ రాచమల్లువారి హైస్కూలు, చిలకలూరిపేట, గుంటూరుజిల్లా.

ప్రకాశకులు :- కోగంటి దుర్గామల్లికార్జునరావుగారు, కార్యదర్శి, భారతీయసమితి :- పామర్రు, కృష్ణాజిల్లా.

మిత్రులు శ్రీ వేంకటనరసయ్యగారు జాతీయ మధురకవిగా పేరెన్నికగన్నవారు. అభినవతిక్కన, తెలుఁగులెంక శ్రీ తుమ్మల సీతారామమూర్తిచౌదరిగారి భాగినేయులు- వీరు రచించిన కృతులు చాల వఱకీ పత్రిక పూర్వసంచికలలో సమీక్షచేయఁబడియేయున్నవి వీరి యాదర్శజీవితము ఆంధ్రమహాజనులందఱకు ననుష్ఠేయమని చెప్పనవసరము లేదు. అస్ఖలిత బ్రహ్మచర్యము ననుష్ఠించుచున్న మహనీయులు వీరు. చిలకలూరిపేట హైస్కూలులో విద్యార్థి వసతిగృహములో వీరుండుగది పూర్వ ఋషీశ్వరుల గురుకులములను స్మరింపఁజేయును. విద్యార్థులు పలువురు వీరినిచుట్టుముట్టియుత్తే జకములగు వీరియుద్బోధనములనంది కృతార్థులగుచుందురు. బ్రిటీషుప్రభుత్వము హయాములో వీరు గాంధిమహాత్ముని జాతీయోద్యమమునఁ బాల్గొని పలువురు దేశనాయకులతోపాటు శ్రీకృష్ణజన్మస్థానము నలంకరించి పలు సంవత్సరములు ప్రభుత్వము వారి యాతిథ్యమునంది కృతార్థులయినారు. ఏదెననున్నను మంచినిగ్రహించి ప్రశంసించుట వీరికి వెన్నతోఁ బెట్టినది. పయిరెండుకృతులు వీరు బహుముఖములుగఁ గావించిన యేతాదృశ ప్రశంసలకాదర్శకములయి వీరి యుభయభాషాప్రావీణ్యమును బ్రదర్శించుచున్నవి.

(4) మంజరిలో విషయసూచికలోని రామతీర్థమహాముని: శ్రీ నాగేశ్వరచంద్రమా:, కుసుమాంజలి:, శ్రీభగవద్గీతా:, కృష్ణాచార్యసుధాకర:, సీతారామాచార్యకోకిల:, శ్రీరాజేంద్రప్రసాదు, రాష్ట్రపతి రాధాకృష్ణ:, శ్రీ మళయాళస్వామీ,సాహితీసభా: శక్తిదర్శనం, మహమ్మదు మహావక్తా, ఏసుక్రీస్తు:, రామనాథసుధాకర:, నీలంరాజు మహామాని:, లక్ష్మీనరసచంద్రమా:, ఆంజనేయమహామతి:,కవిరాజారామస్వామీ, ఆంధ్రకేసరి పత్రికా,చంద్రమౌళి మహాతరు: సత్యనారాయణాచార్య:, ఉన్నవమహానట:, ఆదంసాహేబుకోకిల:మున్నగు 48 శీర్షికలు యావ్యక్తులగూర్చి గావించిన ప్రశంసలని వ్యక్తముచేయుఁగలవు. మచ్చునకుఁ గొన్నిశ్లోకములు.

శాంతో దాంతో సర్వవంద్యో దేశికో త్తమపూజిత:। సర్వవిద్యాసమాయుక్త: రాధాకృష్ణమహామతి: ।
వినోబావిశ్వశ్రేష్ఠమూర్తి భారతీయ మహాముని:
దదా: ప్లవసందేశం ధర్మమోక్షార్థసిద్ధయే,
బాపూజీశిష్యశిక్షార్థం ఉపవాసవ్రతీసదా.
తస్యవాణిం సమాకర్ణ్య భారతీయా: సజాగరా:
శ్రీకాశి జలధిజాత: కృష్ణాచార్యసుధాకర:,
అపారపాండితీజ్యోత్స్నం అకరోత్ దిక్షు వ్యాపినీం.

కవిగారియు,దువ్వూరి రామిరెడ్డి,తుమ్మల సీతారామమూర్తిగారలయు చిత్రపటములిందుఁ జేర్పఁబడినవి.

(5) నవగీతాలు :- పయిదానివలెనే యిందలి శీర్షికలు సున్వరాలు, గ్రంథాలయము, సైనికశిక్షణ, బ్లాకుమార్కెట్టు, అడుసుమిల్లి శ్రీనివాసరావు, శ్రీ యం. తిమ్మరాజుగారు, ఆదికవి, చిన్నయసూరి, సూరిబాబు, మున్నగునవి 59 అందుఁ గావింపఁబడిన ప్రశంసలను సూచించుచుండును. గీతాలు అనుపదమిందు చాలవఱకు

గేయరచనలని స్ఫురింపఁగలదు. కాని గేయములతోపాటు ఇందు పద్యరచనలుకలవు. ఇదిచాలవఱ కాంధ్రకృతియైనను నిందును మధ్య మధ్య సంస్కృతశ్లోకరచనములుకలవు. తెలుఁగుపద్యములు వీరి మధుర కవితకాదర్శములుగా నున్నను. మచ్చునకుఁ గొన్ని.

గ్రంథాలయము.

ఆలయములందు ఘనమ్ । ఆలయము గ్రంథాలయం ఆలసింపక
గ్రామగ్రామాలలో స్థాపింపుడీ ॥ఆల॥

ప్రయోజనవిద్య.

చదువు చదివినపెద్దలారా, సదయులగునో సుజనులారా!
హృదయములపై చేయినుంచి చదువరుల దేశమున నెంచి
తెలియుడ వ్యాపనరము, నిలుపుపడయ్యా పరువము (చదు)

ఆదికవి.

నన్నయభట్టు తెల్గుకవినాథులకందఱకాద్యుఁడై సు సం ।
పన్నత సంస్కృతాంధ్రముల పండిన భారతమాంధ్రజాతికిన్ ।
పెన్నిధిగానొసంగి సుమపేశలమైన కవిత్వచంద్రికన్
క్రొన్నెలవోలె వెన్నెలడిని కోర్కులుపండఁగ సాహితీదివిన్.
వైదికధర్మమేజగతిఁ బావనమైనదటంచు దెల్పన ।
మ్మోదము మానసంబునను ముప్పిరిగొందఁగ వ్రాసెనాతఁడా।
సుందరసత్యమంగళ సుశోభిత భారతమాంధ్రశారదా।
నందనకల్పవృక్షమగునా?యనిసన్నుతిఁ జేయఁగాబుధుల్.

ఈ రెండవపద్యములో మొదటిపాదము గుర్వక్షరపూర్వకమగు దకార ప్రాసముతో నారంభింపఁబడి యట్టిప్రాసమే రెండవపాదమునఁ బాటింపఁబడినది. మూఁడునాల్గుపాదములలో బిందుపూర్వక దప్రాసము వాడఁబడినది. ఇది సాధువే నాయనిమా సందియము. (ప్రాసాక్ష రము కొన్నిపాదములలో బిందుపూర్వకము, మఱికొన్నిపాదములలో

సామాన్యగుర్వక్షర పూర్వకముగా నుండరాదనియే మా తలంపు. తత్రాపి ఆదికవి దృష్టిలోనిది నమ్మతమగునా? కవిగారి జనకులు పౌరాణికులు శ్రీ జాస్తి సుబ్బయ్యగారియు, గ్రంథరచనాప్రోత్సాహకులు శ్రీ మురికిపూడి సత్యనారాయణాచార్యులుగారియుఁ జిత్రపటము లిందుఁ జేరినవి.

ఈ రెండు గ్రంథములందునుగూడ భారతీ సమితి కార్యదర్శి శ్రీ కోగంటి దుర్గామల్లికార్జునరావుగారు వ్రాసిన పరిచయము, నరసయ్యగారి జీవితవిశేషము తెలియఁగోరువారు తప్పక పఠింపఁదగును.

(6) ప్రవక్తలు :- క్రౌను పుటలు 34 వెల రు 1-00,
రచయితలు :- శ్రీ జాస్తి వేంకటనరసయ్యగారు, ఆంధ్రోపాధ్యాయులు, చిలకలూరిపేట.
(2) విద్వాన్ షేకు దావూదుకవిగారు :- ఆంధ్రపండితులు, ఉస్మానియా కళాశాల, కర్నూలు.

ఈ కవిద్వయ మాంధ్రలోకమునకు సుపరిచితులే. నరసయ్యగారినిగూర్చి 4,5 గ్రంథముల సమీక్షలోఁ జెప్పియున్నాము. దావూదుగారు జన్మతః మహమ్మదీయులయ్యు సరసతరాంధ్రకవిగా వాసికెక్కినవారు. మధురమధురమగు వారి 'దాసీపన్నా'యను గ్రంథమీ పత్రిక పూర్వసంచిక యొకదానిలో సమీక్షచేయఁబడినది. వారినిగూర్చిన పరిచయ మీ గ్రంథారంభమున తుమ్మల సీతారామమూర్తిగారు, మరుపూరు కోదండరామిరెడ్డిగారు, కోగంటి దుర్గామల్లికార్జునరావుగారు గూడఁ గావించియున్నారు. ఆస్థానకవి శ్రీ కాశీకృష్ణాచార్యులగారియు, కవిసమ్రాట్ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారియు నాశీస్సులుగూడ మునుముందేయున్నవి. శ్రీతిరుపతి వేంకటేశ్వరస్వామియు, గ్రంథ ప్రోత్సాహకులు శ్రీ మురికిపూడి సత్యనారాయణాచార్యులుగారియుఁ జిత్రపటములు చేర్పఁబడినవి

ఇందుఁ జేర్కొనఁబడిన ప్రవక్తలు, శ్రీ శంకరాచార్యులు, రామానుజాచార్యులు, రామకృష్ణపరమహంస, గౌతమబుద్ధుఁడు, దయానందసరస్వతి, గురునానక్, మహావీరస్వామి, (వర్ధమానుఁడు) కబీరుదాసు :- వీరలమతసిద్ధాంతములు. బోధనలు, జీవితవిశేషములు మున్నగు పలువిషయములిందు మృదుమధురమగు సరళవచనములో వర్ణింపఁబడుట ముదావహము. ఆంధ్రులెల్లరు దీనికి స్వాగతమొసంగి తత్ప్రచారమునకుఁ దోడ్పడెదరుగాక యని హెచ్చరించుచున్నాము. మచ్చునకుఁ గొన్నివచనముల నుల్లేఖింతుము.

రామకృష్ణ పరమహంస :- కామినీకనకములు దుర్గమపర్వతములని వీరిభావము. కాని వీనివిషయమును వీరు ఇతరులవలె విషయవాసనాబలమున నెఱిఁగినవారుకారు. వీరిదృష్టిననుసరించి స్త్రీ, భోగవిలాసవస్తువుకాదు. పూజింపఁదగినవస్తువు. కామదేవునకు దాసుఁడై భోగవిలాసముల మగ్నుఁడైన నరుఁడు సిద్ధిలాభముల పొందఁజాలఁడు. కాని తనజీవితమున రూపమునకు దాసుఁడై యుండును.

ఇఁకధనమునుగూర్చియు వీరియభిప్రాయము ఇంతియ. నరుఁడు ధనమునకు దాసుఁడుకారాదు. ధనమును తనదాసిగఁ జేసికొనవలయును. ఎవరుగాని దానివిషయమై వృథాభిమానముంచరాదు.

స్వామి దయానందసరస్వతి :- జీవుఁడు:—దయానందులవారి సిద్ధాంతమున జీవాత్మనుగూర్చి విశేషభాగము ప్రకటింపఁబడినది. వీరు ఈశ్వరుని, జీవుని, ప్రకృతిని మూఁడింటి ననాదియని, యనంతమని యంగీకరింతురు. వీరియభిప్రాయమునుసరించి జీవుఁడు కర్మమాచరించుటకు స్వతంత్రుఁడు. కాని దానిఫలమునననుభవించు విషయమున మాత్రము పరతంత్రుఁడు. జీవుఁడు ఏవిధమైన శుభాశుభకర్మలాచరించునో వానిఫలము నాతఁడు తప్పక యనుభవింపవలసివచ్చును. జీవుఁడు పరమాత్మునికంటె మిక్కిలి భిన్నుఁడు.

కబీరుదాసు :—ఆడంబరత్యాగము:—కబీరుగారి భాషణములవలని కర్మలవలన మనకు ఆడంబరము విడువవలయునన్న ఉపదేశములభించును. ధార్మికాడాంబరము వారికి చాలబాధకూర్చును. కావున వట్టి సాధువులను ఘోరముగ విమర్శింతురు. ఆడంబరమునే శరణముగా గ్రహించి తమ్ముతాము చాలగొప్పవారని ప్రదర్శించుకొను నలవాటు చాలమందికిఁ గలదు.

(7) భార్గవ రామాయణము :— డెమ్మీ పుటలు 290. వెల రు 5—00. కర్త :— శ్రీ అనంతపంతుల రామలింగస్వామిగారు, పార్వతీపురము.

పేరినిబట్టియే యిది పరశురాముని చరితమని చదువరులు గ్రహింపఁగలరు. మిత్రులు రామలింగస్వామిగారు సరసకవితాధురంధరులు నిజనామాంకితుండగు తెనాలి రామలింగకవియెడ వీరికి గౌరవము మెండు. భువనవిజయము, గణేశతత్త్వము, వికటవాణి యనుకృతులలో నావికటకవినిగూర్చి వీరుతమ భక్తిభావమును బాగుగఁబ్రదర్శించియున్నారు. తెనాలి రామలింగకవి (రామకృష్ణుఁడు) ఉద్భటారాధ్య చరిత్ర, ఘటికాచలమాహాత్మ్య, పాండురంగమాహాత్మ్య కృతులఁబట్టి యాతని వికటత్వము లోకమునకుఁ బ్రకటితము గాకపోయినను ఆతని గూర్చి వెలసిన వాడుకకథలు, ఆతని పేరనున్న చాటుపద్యములవలన నది లోకమునకుఁ జిరవిదితమయియున్నది. రామలింగకవివలె రామలింగస్వామిగారుకూడ పరిహాసకవితాప్రియులు. దేవులపల్లి కృష్ణశాస్త్రిగారి "కృష్ణపక్ష" కృతికిఁబ్రతిగా వీరు రచించిన "శుక్లపక్షము" పలువురకుఁ బరిచితమయినదే. అది భావకవిత్వమను పేరితో భావరహిత కవిత చెప్పు కుకవులకు శూలమువంటిది. "కుకవి"యను పేరితోఁజెప్పిన వీరి ఖండకృతియు నట్టిదే. ప్రకృతకృతి వేర్వేఱు పురాణాదికములు, భారతరామాయణాదులలో విడివిడిగానున్న పరశురాముని చరితమును క్రోడీకరించినది. తమ సరసకవిత్వముతో నీ మహాగ్రంథమును

గ్రథించుట చాలముదావహము. భార్గవసగోత్రులగు వీరీభార్గవ రామాయణము రచించుట మిక్కిలి సమంచితము.

వాల్మీకిరచించిన శ్రీరామాయణ మాఱుకాండములుగ విభక్త మయియుండుట, వీరీ భార్గవరామాయణమునుగూడ, అవతారకాండము, అభ్యుదయకాండము, సుదర్శనకాండము, యాత్రాకాండము, యాగకాండము, ఆశ్రమ కాండమున నెడి యాఱు కాండములుగ రచించిరి. ఆయాకాండములందు వర్ణితములయిన విషయముల సూచికలాయాకాండముల పేర్లక్రింద వరుసగ నుదాహృతములయి యున్నవి. అభీష్టవిషయములఁ బఠింపనెంచువారి కిది యెంతయు నుపకరించును. కృతిని దివంగతులయిన జననీజనకులకుఁ గవి భక్తితో నంకితమొనర్చి పితౄణవిముక్తిఁ జెందిరి. ముఖపత్రమున పరశుహస్తుఁడు, ధనుర్బాణయుక్తుఁడునగు భార్గవరాముని చిత్రపటమున్నది. దాని క్రిందనే

మొగమున వాల్గువేదములు, మూఁపునఁజాపము, సవ్యపాణి నె।
న్నగరపుగండగొడ్డలి, వినీల రుచిస్ఫురితాక్షమాలలొ।
ప్పఁగ గళసీమ, ఫాలమున భస్మపు రేఖలు బాజువీన, కెం।
జిగినిగిరించు మౌళిఁగొను చిన్మయమూర్తిని రాముఁగొల్చెదన్.

అను పద్యము చేర్చఁబడినది. వెనుక ముఖపత్రమునఁ గవిగారి చిత్రపటము వారు రచించినకృతుల నామములు నుదాహృతములయినవి. గ్రంథము నామూలాగ్రము చదివి పాఠకులు దీనికి స్వాగత మొసంగఁ బ్రార్థింతుము.

మచ్చునకుఁ గొన్ని పద్యములు

గీ. పరశురాముగాథ బహుపురాణమ్ములఁ
గలదుకాని ఖండఖండములుగ
నద్దియుంటఁ జేసి యద్దానిఁ గ్రోడీక
రించి నే రచింపనెంచినాఁడ.

చ. కృతయుగమందు సంభవిలి యీ యుగమందున నేఁటికిందపో
రతుఁడయియుండు రాముని నిరంతరగాథ రచింపశక్యమే
మితిమెయినాడనౌనని సమీక్షకృతముఖ్య కథావిశేష సం
యుతముగ సంతరించితిని యుక్తిని సక్రమరీతినీకృతిన్.

(మనవి నుండి)

అతినిర్దుష్ట కవిత్వతత్త్వవిదుఁడై, వ్యంగ్యోక్తినిష్ణాతుఁడై
నుతనానావిధవర్ణనప్రవరుఁడై, నుత్తాన్యవీవాద సం
గతుఁడై,పండితుఁడై,యశస్సహితుఁడై, కావ్యాత్ముఁడై హాస్యవా
క్చతురాస్యుండగు రామలింగకవి నస్మద్దేశికుంగొల్చెదన్.

(అంజలి నుండి)

శా. పాపాత్మా! యని నన్నుఁబొమ్మనుచు సంభాషించితీవారయే
పాపవ్యాప్తి కేని నిష్కృతిఁదలంపన్ వచ్చు భోక్తవ్యమా
నీపాపాప్తియటంచుఁజాటు స్మృతివింటేకంఠము న్విచ్చి సం
తాపం బేదుచుఁ దల్లిఁ జంపిన భవత్పాపంబు భావింపవో.

(అభ్యుదయకాండము ప 140)

చ. సురనుతభాష! భస్మరుచి సుందరభూష! విషాహిభూష ! సం
సరణ మహాబ్ధిశోష! దివిషద్గణ భృంగశిరీష!పంయమీ
శ్వరకృతవేదఘోష! నుతజన్యజగీష! మహామనీష! యో
పరమశివా!భవా! శ్రితశుభంకర!శత్రుచమూభయంకరా.(ప165)

ఉ. పుట్టుకతోడనే చెవులఁబుట్టినకుండలమున్ తనూలతం
దొట్టినభర్మవర్మమును దోరిపుదీధితు లీనఁగర్ణుఁడ
ప్పట్టున బాలభాస్కరుని భాతిగఁదోఁచుటఁ జూచి మెచ్చి తా
నెట్టన రాముఁడానికి నేరుపనొప్పి నిజాస్త్రసాండితిన్.

(ఆశ్రమకాండము ప 95)

అర్థశక్తిమూలా యథా

శ్లో. దిగ్జైత్రయాత్రాసన్నద్ధే సూర్యరాయమహీపతౌ
సందావితా ద్విషద్భూభృత్సు మృగేంద్రాః కందరాంతరాత్.

వ్యాఖ్యానమ్ :—

అత్ర శత్రవః పలాయ్య గుహాంతరేషు ప్రవిష్టా ఇత్యర్థశక్తి మూలా వ్యంజనా. న చాత్ర అనుమానేన తత్ప్రతీతిః. వ్యంగ్య వ్యంజనయో ర్నియతసాహచర్యాభావాత్. నాపిశబ్దశక్తిః ప్రకృత శబ్దేషు యస్య కస్యచిచ్ఛబ్దస్య విపక్షవృత్తిపర్వతగుహాధికరణత్వా బోధకత్వాత్. అతోఽర్థశక్తిమూలావ్యంజనైవ. అర్థశక్తిమూలా ముదాహరతి దిగితి. సూర్యరాయమహీపతౌ దిశాం జైత్రయాత్రా యాం సన్నద్ధే సతి మృగేంద్రా స్సింహాదయః కందరాంతరాత్ గుహాంతరాత్ ద్విషద్భూభృత్సు స్సందావితా ద్రావితాః. అర్థశక్తి మూలత్వం వివృణోతి అత్రేతి. శబ్దనియమానపేక్షణా దర్థశక్తిమూలేత్యర్థః. మహిమభట్టమతం దూషయతి నచేత్యాదినా. విద్రావస్య బహుకారణత్వా ద్వ్యాప్త్యభావ ఇతి భావః. అభిధైవ ప్రతీయ మానేఽపి ప్రవర్తత ఇతి మీమాంసకమత మపి నిరాకరోతి. నాపిశబ్ద శక్తి రపీతి హేతుం దర్శయతి ప్రకృతేతి.

ఉభయశక్తిమూలా యథా

శ్లో. విష్వక్సేనోర్జితఖ్యాతి ర్విక్రమాక్రాంతభూతలః
దేవరాజానుజో భాతి శ్రియం పుష్య న్నిరంతరమ్.

వ్యాఖ్యానమ్ :—

అత్ర ఉభయశక్తిమూలక స్సూర్యరాయమహీపాలత్రివిక్ర మయో రభేదబోధ ఇత్యనుసంధేయమ్.

ఉభయశక్తిమూలా ముదాహరతి విష్వగితి. విష్వక్పరితో

వ్యాప్తయా సేనయా ఊర్జితా ఖ్యాతి ర్యస్య సః. అన్యత్ర విష్వక్సే నేన ఆర్జితా ఖ్యాతి ర్యస్య స ఇతి. విక్రమేణ పరాక్రమే ణాక్రాంత భూమండలః పాదన్యాసే నాక్రాంతభూమండల శ్చ దేవరాజస్య ఇంద్రః స్యానుజః శౌరిః. సాధ్యవసానలక్షణయా వేంకటసూర్యరాయ సార్వభౌమః అత్ర విష్వక్సేనోర్జితఖ్యాతి రిత్యత్ర అర్థశక్తిమూలత్వం విక్రమాక్రాంతభూతల ఇతి శబ్దశక్తిమూలత్వం శబ్దపరివృత్తిసహిష్ణుత్వా దితి భావః.

కావ్యమ్

వ్యంగ్యస్య ప్రాధాన్యాప్రాధాన్యాభ్యా మస్ఫుటత్వేన చ త్రివిధం కావ్యం.

వ్యాఖ్యానమ్ :—

ప్రాధాన్యే ఉత్తమం ధ్వని రితి వ్యపదిశ్యతే. అప్రాధాన్యే మధ్యమం గుణీభూతవ్యంగ్య మితి కథ్యతే. అస్ఫుటత్వేఽధమం చిత్ర మితి కథ్యతే.

ఏవం వృత్తిత్రయీ ముదాహృత్య కావ్యభేదా నిరూప్యంతే వ్యంగ్యస్యేతి. ప్రాధాన్యాదివశా దుత్తమాదికావ్యానాం ధ్వన్యాది సంజ్ఞాప్రవృత్తి రిత్యాహ ప్రాధాన్య ఇత్యాదినా. యథా లోకే కస్య చిద్వస్తున స్సంజ్ఞానార్థం ప్రదీపాదా వివ వ్యంగ్యార్థ మేవ వాచ్యవాచకవైచిత్ర్యాదా మనేకవిప్రవృత్తే ర్వ్యంగ్యస్య మధ్యే విశ్రాంతి విరహేణ స్వపర్యంతం సహృదయహృదయాకర్షణా చ్చ తస్య ప్రాధాన్య మిత్యనుసంధేయం. తద్విరుద్ధ మప్రాధాన్యం. తచ్చ వ్యంగ్యస్య చారుత్వాపకర్షోపాధికృతం న స్వాభావిక మితి గుణీభూతవ్యంగ్య మిత్యత్ర చ్విప్రత్యయేన సూచ్యతే. అధమస్య కావ్యస్య అస్ఫుటవ్యంగ్యత్వేన నీరసత్వా త్కేవలవాచ్యవాచకవైచిత్ర్యాశ్రయత్వేన ఆలేఖ్యప్రఖ్యత్వా చ్చిత్రశబ్దవాచ్యత్వం. తచ్చ శబ్దార్థాలంకా

రయో ర్వ్యాససమాసాభ్యాం నిబంధనే శబ్దచిత్ర మర్థచిత్ర ముభయ చిత్రం చేతి త్రేధా విభజ్యతే.

ధ్వ ని ర్య థా

శ్లో. చేతో న స్సమవేక్షితుం యది పునః కాంత! త్వయా దీయతామ్
సంప్రత్యేక మదర్శనాం జన మముం జానాసి మత్తం స్మరమ్
ఇత్థం స్వస్వనితంబినీజనవచాం స్యాకర్ణ్య జాతా నృపా
నమ్రాస్యాః ఖలు సూర్యరాయవిభువీక్షోత్కా- విదేశ్యాః పరమ్.

వ్యాఖ్యానమ్ :—

అత్ర సూర్యరాయవిభో స్సర్వోన్నతత్వం సర్వాతిశాయి సౌందర్యం చ ధ్వన్యతే ధ్వని ముదాహరతి చేత ఇతి. హే కాంత! ప్రాణనాథ! నః అస్మా న్పునః సమవేక్షితుం తవేతి శేషః. చేతో యది చిత్త మస్తి చే త్సంప్రతి త్వయా ఏక మదర్శనాం జన మదృశ్యాం జనం దీయతాం. తతః కి మిత్యత ఆహ అము మితి. అముం స్మరం మదనం మత్తం క్రూరం జానాసి. మూఢోఽతిక్రూరోఽపి అదృష్టాః కింకరిష్యతీతి భావః. ఇత్థం స్వస్వనితంబినీనాం వచాం స్యాకర్ణ్య శ్రుత్వా విదేశ్యా నృపాః గంతు ముద్యుక్తా ఇతి భావః. సూర్యరాయవిభువీక్షోత్కా- స్సంతః పర మత్యంతం నమ్రా స్యా అధోముఖాః. కర్తవ్యబోధాభావా దితి భావః. జాతా బభూవుః ఖలు. సర్వోన్నతత్వాదే ర్వ్యంగ్యస్య అగూఢత్వా ద్యపకర్షనిమిత్తాభావా త్ప్రాధాన్యేన ఉత్తమకావ్యత్వ మేవే త్యాహ అత్రేతి.

గుణీభూతవ్యంగ్యం యథా

శ్లో. స్తుత్యా రతి స్స్యా రమణీషు యుక్తమ్
యస్యాం స్వయం స్నిహ్యతి చిత్త మస్య
ఇష్టం మనోభీష్ట ఫలం వదంత్యః
పశ్యంతి యోషాః ఖలు సూర్యరాయమ్.

వ్యాఖ్యానమ్ :—

అత్ర సూర్యరాయవిభుచంద్రం పశ్యంతీనాం సుందరీణాం ప్రసిద్ధస్మరసుందర్యా రతేశ్చ ప్రశంసనేన ధురి దృశ్యమానే తస్మి న్రాజ్ఞి మన్మథాభేదప్రతీతి ర్జాయత ఇతి వస్తునో వ్యంగ్యస్య ద్రాక్ప్రతీతే రగూఢత్వా ద్గుణీభూతత్వమ్.

గుణీభూతవ్యంగ్య ముదాహరతి స్తుత్యేతి. అస్య వేంకటమహీపతిసూర్యరాయమహారాజస్య చిత్తం మనః స్వయం యస్యాం రమణ్యాం స్నిహ్యతి సా రమణీషు స్తుత్యా స్తోత్రార్హా రతిః యుక్తం స్థానే. ఇద్ధం యోషా రమణ్యః "యోషి ద్యోషా చ జోషా చేతి" ద్విరూపకోశే అభీక్ష్ణం ముహుః "ముహుః పునఃపున శ్శశ్వ దభీక్ష్ణ మసకృ త్సమా" ఇత్యమరః. మిథః పరస్పరం వదంత్య స్సత్యః సూర్యరాయం వేంకటమహీపతిసూర్యరాయసార్వభౌమ మలం పశ్యంతి. గుణీభూతత్వం వివినక్తి అత్రేత్యాదినా.

చిత్రం యథా

చిత్రం త్రివిధం. శబ్దచిత్ర మర్థచిత్ర ముభయచిత్రం చేతి. చిత్రం విభజతే చిత్ర మితి.

శబ్దచిత్రం యథా

శ్లో. ధైర్యశ్రీవిజితాహార్య శ్శౌర్యధుర్యోఽతివీర్యవాన్
సూర్యరాయవిభు ర్భాతి గాంభీర్యసరితాంపతిః.

వ్యాఖ్యానమ్ :—

అత్ర రూపకోపమయో ర్విద్యమానయో రపి వృత్త్యనుప్రాస ఏవ కవే రభినివేశా చ్ఛబ్దచిత్రస్యైవ ప్రాధాన్యే న శబ్దచిత్రత్వం.

శబ్దచిత్ర ముదాహరతి ధైర్యేతి. ధైర్యశ్రియా ధైర్యలక్ష్మ్యా విజితా అహార్యా శ్శైలా యస్య సః. గాంభీర్యేణ సరితాంపతి

స్సముద్రః. అత్ర శబ్దచిత్రత్వం విశదీకరోతి అత్రేతి. అత్ర ధైర్య శ్రీవిజితాహార్య ఇత్యత్ర ధైర్యసంపదా శైలసదృశ ఇత్యుపమాలం కారస్య గాంభీర్యేణ సరితాంపతి రితి రూపకస్య చ సతో రపి కవే ర్వృత్త్యనుప్రాస ఏవాభినివేశా చ్ఛబ్దచిత్రస్యైవ ప్రాధాన్య మర్థ చిత్రస్య తు గుణభావ ఏవేతి నోభయచిత్రత్వ మస్యేతి తాత్పర్యం.

అర్థచిత్రం యథా

శ్లో. సూర్యరాయసపత్నౌఘదుర్గభ్రమణదుర్గతిం
దృష్ట్వా ఝరాపదేశేన బాష్పా ణ్యుద్ఘుంతి భూభృతః.

వ్యాఖ్యానమ్ .—

అత్ర అర్థసిద్ధ ఏవ అపహ్నవే కవే రభినివేశా దర్థచిత్రత్వం. అర్థచిత్ర ముదాహరతి సూర్యరాయేతి. భూభృతః పర్వతాః దుర్గ భ్రమణదుర్గతిం వనసంచారదుర్దశాం "గతిస్తు గమనే మార్గే దశా యాం బుద్ధ్యుపాయయో" రితి రత్నమాలాయాం. దృష్ట్వా ఝరా పదేశేన జలప్రవాహవ్యాజేన బాష్పాణి నేత్రజలాని "బాష్పం నేత్ర జలోష్మణో" రితి విశ్వప్రకాశః. ఉద్ఘుంతి ముంచంతి. అర్థచిత్రత్వం వివినక్తి అత్రేతి. ఝరేషు బాష్పా ణ్యారోప్య తదపహ్నవేర్థసిద్ధఏవ. కవే రభినివేశా దస్యార్థచిత్రత్వం వృత్త్యనుప్రాసే తు గుణభావ ఏవేతి. నాత్రా ప్యుభయచిత్రత్వ మితి తాత్పర్యమ్.

ఉభయచిత్రమ్

శ్లో. సామ్రాజ్యలక్ష్మీసహజానురాగ
ప్రాగ్భారధుర్యం సమరాత్తధైర్యమ్
శ్రీసూర్యరాయం శ్రితకల్పభూజమ్
భజంతి భూపా విధుతావలేపాః.

వ్యాఖ్యానమ్ :—

అత్రశబ్దార్థయో ర్ద్వయో రపి కవే రభినివేశా దుభయచిత్రత్వమ్. ఉభయచిత్ర ముదాహరతి సామ్రాజ్యేతి. భూపా రాజానః దేశాధీశసాకల్యద్యోతనా యేదం బహువచనం విధుత స్త్యక్తాః. "విధుతౌ కంపితత్యక్తౌ" వితి రత్నమాలాయాం. అవలేపో గర్వః యై స్తే తథోక్తా స్సంతః సామ్రాజ్యలక్ష్మ్యా స్సహజో యోఽనురాగ స్తస్య ప్రాగ్భారోఽతిశయః "ప్రాగ్భారః పుంసి శైలాగ్రభాగాతిశయయోర్మత" ఇతి నిఘంటుసారే. తస్య ధురం వహతీతి తథోక్తం. సమరేషు అధికం ధైర్యం యస్య తం శ్రితానాం కల్పభూజం శ్రీసూర్యరాయం వేంకటమహీపతిసూర్యరాయమహారాజం భజంతి సేవంతే అత్ర శబ్దాలంకారే వృత్త్యనుప్రాసే అర్థాలంకారే రూపకాదౌ చ కవే రభినివేశా దుభయచిత్రత్వ మితి బోధ్యం. ఏవ మేవ వివృణోతి అత్రేతి. అత్ర యద్యపి ప్రాచీనై రిద మనుదాహృతం తథాపి అన్యతరప్రాధాన్యే నేతరభేదద్వయవ దుభయప్రాధాన్యే నాస్యాపి సువచత్వా దవిరోధః. కించ పాదాంబుజం భవతు వో విజయాయ మంజుమంజీరశింజితమనోహరమంబికాయా ఇత్యత్ర ఉపమానుప్రాసయో రన్యోన్యనిరపేక్షత్వేన సమప్రధానభావయో స్సంసృష్టి మంగీకుర్వాణైః పూర్వై రేవోభయచిత్ర మ ప్యంగీకృత మి త్యవగంతవ్యం. ననూదాహృతేషు యథా యోగం విభావాదికథనేన వీరశృంగారయోః. పర్యవసానా త్కథ మధమత్వ మితి చేత్సత్యం. శబ్దార్థాలంకారయో రేవ కవివివక్షావిషయిత్వా ద్విద్యమానోపి రసో దివాచంద్రప్రకాశవ న్న ప్రతీయతే. తదుక్తం కావ్యలోకే "రసభావాదివిషయవివక్షా విరహే సతి అలంకారనిబంధో యస్సచిత్రవిషయో మత ఇతి.

ధ్వనిహేతవః

శ్లో. వక్తా బోధ్య శ్చ కాకు శ్చ దేశః కాలోఽన్యసన్నిధిః
వాచ్యం ప్రకరణం చేష్టేత్యాద్యా స్స్యు ర్ధ్వనిహేతవః.

వ్యాఖ్యానమ్ :—

ధ్వనిహేతూ న్నాహ వక్తేతి. అత్ర యద్యపి వక్త్రాదివైశిష్ట్య జ్ఞానస్య అర్థవ్యంజకత్వం కైశ్చి దనుదాహృతం తథాపి కావ్యప్రకాశ కారాదిభి స్తదుపాదానా దుదాహృత మస్మాభి రపీత్యనుసంధేయమ్.

వక్తృవైశిష్ట్యజ్ఞానస్య ధ్వనిహేతుత్వం యథా

శ్లో. చేతో న స్సమవేక్షితుం యది పునః కాంత! త్వయా దీయతామ్
సంప్రత్యేక మదర్శనాంజన మముం జానాసి మత్తం స్మరమ్
ఇత్థం స్వస్వనితంబినీజనవచాం స్యాకర్ణ్య జాతా నృపా
నమ్రాస్యాః ఖలు సూర్యరాయవిభువీక్షోత్కా విదేశ్యాః పరమ్.

వ్యాఖ్యానమ్ :—

అత్ర అదృశ్యాంజనమరత్వా ప్రయాసి చేత్త్వర్హి క్రూరో మార స్త్వత్తః ఏవ అమూ ర్వ్యాపాదయే దితి వస్తువక్తృవిశేషా ద్ధ్వన్యతే. వక్తృవిశేషస్య ధ్వనిహేతుత్వ ముదాహరతి చేత ఇతి. వ్యాఖ్యాతోఽయం ప్రాక్ అర్థవ్యంజకత్వం వ్యాకరోతి అత్రేతి.

బోద్ధవ్యవైశిష్ట్యజ్ఞానస్య ధ్వనిహేతుత్వం యథా

శ్లో. ఉత్కంఠితాయా మనుజేంద్రపుత్ర్యా
శ్రీసూర్యరాయేంద్రవిలోకనేన
కస్యాశ్చి దాళ్యః కథయంతి చిత్రమ్
శాకుంతలాదీ నితిహాసవాదాన్.

వ్యాఖ్యానమ్ :—

అత్ర శకుంతలయేవ గంధర్వవివాహ స్త్వయాపి కార్య స్స

తస్యా ఇవ తవాపి సర్వజనసమ్మాన్యో భవే దితి బోద్ధవ్య విశేషా ద్ధ్వన్యతే. బోద్ధవ్యవైశిష్ట్యజ్ఞానస్య ధ్వని హేతుత్వ ముదాహరతి ఉత్కంఠి తాయా ఇతి. నాయకాభిలాషిణీం కాంచి న్నాయికాం ప్రతి దూతీ వచన మేతత్. ధ్వని హేతుత్వం వివృణోతి అత్రేతి. తాదృక్సఖీరూప బోద్ధవ్యవైశిష్ట్య జ్ఞానవతాం సఖ్యా మనోరథలాభో వ్యజ్యతే.

కాకో ర్ధ్వని హేతుత్వం యథా

శ్లో. రేరే సపత్నసచివా భవతాం వచాంసి
శ్రీసూర్యరాయచరణం శరణం వ్రజేతి
శ్రుత్వాపి గాఢజడిమాజని య స్స యుష్మాన్
నింద త్యసౌ న దురహంకృతి మాత్మనీనా

వ్యాఖ్యానమ్ :—

అత్రప్రథమదుర్దశాయాం యుష్మాన్ నిందతి న స్వాహంకృతి మితి కా క్వా భవాన్ యుక్తార్థబోధకః న నింద్యః. కిం తు దురహం కృతి రేవేతి వస్తు వ్యజ్యతే. కాకో ర్ధ్వని హేతుత్వ ముదాహరతి రేరే ఇతి. ధ్వని హేతుత్వం వివృణోతి అత్రేతి.

దేశవిశేషస్య ధ్వని హేతుత్వం యథా

శ్లో. శక్తిం చ శాస్త్రాద్యవబోధనాది
వాక్కల్పనామూలనిబంధనాని
శ్రీసూర్యరాయేంద్రసభాం విశంతో
మనీషిణః కేఽపి న విశ్వసంతి.

వ్యాఖ్యానః

అత్ర సూర్యరాయమహారాజసభారూపదేశవిశేషమహిమ్నా ప్రతిభాదిసామగ్రీం వినాపి సర్వేపి కవయో భవంతీతి వస్తు ధ్వన్యతే. తేన సూర్యరాయమహారాజే భోజరాజా దాధిక్యవిశేషోపి వ్యజ్యతే.

దేశవిశేషస్య ధ్వనిహేతుత్వ ముదాహరతి శక్తిం చేతి. శక్తిః "స్మృతి ర్వ్యతీతవిషయా మతి రాగామిగోచరా, బుద్ధి స్తాత్కాలికీ జ్ఞేయా, ప్రజ్ఞా త్రైకాల్యగోచరా, ప్రజ్ఞాం నవనవోన్మేషశాలినీం ప్రతిభాం విదు" రిత్యుక్తలక్షణా ప్రతిభావిశేషః. కించేతి చార్థః శాస్త్రాద్యవ బోధనాదిపాణినీయాద్యవగతిః. వాక్కల్పనామూలనిబంధనాని ఛంద శ్శాస్త్రాణి చ. ధ్వనిహేతుత్వం వివృణోతి అత్రేతి.

కాలవిశేషస్య ధ్వనిహేతుత్వం యథా

శ్లో. శ్రీసూర్యరాయేంద్రపదారవింద
సేవాత్వరాధీనపతే నమస్తే
నైవాతిభాషి ణ్యహ మేషపుష్ప
కాలోఽయ ముద్ధర్షమహో జనానామ్॥

వ్యాఖ్యానమ్ :—

అత్ర పుష్పకాల ఇతి కాలవిశేషనిర్దేశేన సూర్యరాయసార్వ భౌమసేవనే సత్వరోపి భవా నద్య మా గమ దితి ప్రయాణనిషేధో ధ్వన్యతే. కాలవైశిష్ట్యజ్ఞానస్య ధ్వనిహేతుత్వ ముదాహరతి శ్రీసూర్య రాయేతి. వివృణోతి అత్రేతి. వసంతకాలస్య కామినీనాం కామో ద్రేకత్వా న్నాద్య గంతవ్య మితి గమననిషేధో ద్యోత్యత ఇతి భావః.

అన్యసన్నిధే ర్ధ్వనిహేతుత్వం యథా

శ్లో. చిత్తే న కావా కలయేత వైరమ్
రోమాంచ మాలోక్య మత్రప్రతీకే
శ్రీసూర్యరాయేంద్రభుజప్రతాప
మపి స్మృతా హంత ! విభీషయంతీ.

వ్యాఖ్యానమ్ :—

అత్రవిభీషయంతీ త్యర్థసాన్నిధ్యబలా త్తజ్జనితోఽయం

రోమాంచ స్తతో న కస్యాపి కోపావకాశ ఇతి వస్తు ధ్వన్యతే. అన్య సన్నిధివైశిష్ట్యజ్ఞానస్య ధ్వనిహేతుత్వ ముదాహరతి చిత్త ఇతి. ప్రతీకే అంగేషు జాతావేకవచనం "ప్రతీకోఽవయవే ఖ్యాత" ఇతి విశ్వః. వ్యాకరోతి అత్రే

వాచ్యస్య ధ్వనిహేతుత్వం యథా

శ్లో. శ్రీసూర్యరాయనృపకుంజరఖడ్గకాంతి
భంగీజుష స్తిమిరమండలతో దివాపి
నర్మాస్పదం తు లవతే పరిత స్సమీర
స్తాపింఛరాజికనకాఖ్యసుగంధచోరః.

వ్యాఖ్యానః

అత్రైవ క్రీడార్థం ప్రవిశేతి వస్తు వ్యజ్యతే. వాచ్యస్య ధ్వని హేతుత్వ ముదాహరతి శ్రీసూర్యరాయేతి. శ్రీసూర్యరాయనృపకుం జరః శ్రీమద్వేంకటమహీపతి సూర్యరాయ రాజశ్రేష్ఠః "శార్దూల సింహనాగాద్యాః పుంసి శ్రేష్ఠార్థగోచరా" ఇతి కోశః. తస్య ఖడ్గ కాంత్యాః భంగీజుషః తిమిరమండలతో నైల్యస్య ద్రష్టృదృష్టిప్రతి రోధకత్వా దితి భావః. నర్మాస్పదం లవతే. అహోపి రంతు ముప యోగాయ భవతీతి భావః. తాపింఛా స్తమాలాః "కాలస్కంధ స్తమాల స్స్యా త్తాపింఛ" ఇత్యమరః. కనకాఖ్యాని చంపకాని "కనకం చంపకే స్వర్ణే కింశుకే నాగకేసర" ఇతి విశ్వః. అత్ర ధ్వనిం వివిదయతి అత్రేతి. ఇదం పౌరాంగనా మభిసారికాం ప్రతి సఖీవచన మేత దితి బోధ్యం.

ప్రకరణస్య ధ్వనిహేతుత్వం యథా

శ్లో. వినమ్రమదారిద్ర్యతమిస్రభాను
శ్రీసూర్యరాయేంద్రభటా వయం స్మః

కిం భ్రామ్యతోర్వ్యాం విమతా నరేంద్రా
స్స్వరక్షణోపాయ ముపాశ్రయధ్వమ్.

వ్యాఖ్యానమ్ :—

అత్ర భూభ్రమణేన న కిమపి ఫల మస్మా న్నేవ శరణం వ్రజ తేతి వస్తు వ్యజ్యతే. ప్రకరణస్య ధ్వనిహేతుత్వ ముదాహరతి విన ప్రేతి. విమతా మతిహీనా శ్శత్రవో వా "విమతౌ మతిహీనారీ" ఇతి విశ్వప్రకాశః. హే నరేంద్రాః! ధ్వనిం లగయతి అత్రేతి.

చేష్టాయా ధ్వనిహేతుత్వం యథా

శ్లో. ప్రస్తావనాయాం మనుజేంద్రకన్యా
శ్రీసూర్యరాయేంద్రగుణా న్వరాణాం
మాతు స్సమక్షం నితరాం నిశమ్య
ముహుః పదాగ్రేణ భువం లిఖంతి.

వ్యాఖ్యానమ్ .—

అత్ర పదాగ్రేణ భువం లిఖంతీతి చేష్టయా సూర్యరాయసార్వ భౌమ ఏవ తాసా మవేక్షేతి ధ్వన్యతే. చేష్టయా ధ్వనిహేతుత్వ మాహ ప్రస్తావనాయా మితి. మనుజేంద్రకన్యా రాజకన్యకాః వరాణాం "జామాతరి వరః పుమా" నితి రత్నమాలాయాం. ప్రస్తావనాయాం ప్రశంసాయాం శ్రీసూర్యరాయేంద్రగుణాన్ నిశమ్య పథికేభ్య ఇతి శేషః. వివృణోతి అత్రేతి. వరప్రస్తావనాయాం వేంకటమహీపతి సూర్య రాయ సార్వభౌమగుణశ్రవణసమయ ఏవ తాదృశచేష్టాకరణా త్తస్మి న్నేవ తాసా మవేక్షేతి ధ్వన్యతే.

ఆదిశబ్దేన నిర్వికారత్వస్యాపి ధ్వనిహేతుత్వం యథా

శ్లో. ఘూసేషు దష్టేషు విపక్షభూపై
శ్శ్రీసూర్యరాయాధిపసైనికానాం

న భ్రూవిభంగో న చ శూరవాదో
న చాపకర్షో న చ శంఖనాదః.

వ్యాఖ్యానమ్ :—

అత్ర సైనికానాం నిర్వికారత్వవర్ణనా తృణచర్వణప్రదర్శిత దైన్యవృత్తిషు రిపుభూపాలేషు కోపోపశమో ధ్వన్యతే. వాచ్యం ప్రకరణం చేత్యాద్యా సు్స్య రిత్యాదిశబ్దేన నిర్వికారత్వస్యాపి ధ్వనిహేతుత్వ మస్తీ త్యుదాహరతి ఘూసే ష్వితి. విపక్షభూపాలేషు దష్టేషు సత్సు ధ్వనిం వివృణోతి అత్రేతి.

ధ్వ ని వి శే షాః

శ్లో. ధ్వని స్స్యా ల్లక్షణామూల శ్శక్తిమూల ఇతి ద్విధా.

వ్యాఖ్యానమ్

ఏతా వేవ అవివక్షితవాచ్యవివక్షితాన్యపరవాచ్యా విత్యుచ్యేతే. తత్రాద్యః అర్థాంతరసంక్రమితవాచ్యాత్యంతతిరస్కృతవాచ్యతయా ద్వివిధః. ఆకాంక్షయోగ్యతయో ర్వాక్యార్థప్రతీతిహేతుత్వా త్ప్రయుక్తపదార్థస్య అనుపయోగేఽనుపపత్తౌ వా తయో రభావాత్ న కావ్యార్థస్ఫూర్తి రిత్యర్థాంతరసంక్రమణాత్యంత తిరస్కృతయో రవతారః.

ఏవం త్రివిధ మపి కావ్యం సామాన్యతో నిరూప్య తత్ర ఉత్తమకావ్యం ప్రపంచయితుం ప్రతిజానీతే. ధ్వని రిత్యాదినా. నను శాస్త్రేషు వ్యంజకస్యైవానంగీకృతత్వా త్తదసంభవేన వ్యంగ్యాభావే కథం ధ్వని రితి చే న్న. ధ్వని రస్తీ త్యాలంకారికాః. నాస్తీతి నైయాయికాదయః. తతః పరస్పరవిరుద్ధయో ర్విధినిషేధయో రేకత్ర సమావేశాయోగేన వ్యాఘాతః. ధ్వని ర్వాచ్యాతిశాయివ్యంగ్య మిత్యర్థః. లక్షణా మూలః. లక్షణా మూలం యస్య సః. శక్తిరభిధా మూలం

యస్య స ఇతి ప్రథమం ద్వేధా ద్విప్రకారః. పున స్తౌ విభజతే ఏతా వితి. ఏతా వుభౌ అవివక్షితం వాచ్యం యత్ర సోఽయ మవివక్షిత వాచ్యః. లక్షణామూలః లక్షణాయా వాచ్యబాధపురస్కారప్రవృత్త తయా వాచ్యస్య అవివక్షితత్వా దితి భావః. వివక్షిత మన్యపరం వ్యంగ్యనిష్ఠం వాచ్యం యస్మిన్ స వివక్షితాన్యపరవాచ్యః. అభిధా మూలః తత్ర అభిధాయా వాచ్యార్థబాధాభావా దితి భావః. అవి వక్షితవాచ్యం విభజతే తత్రాద్య ఇతి. అర్థాంతరే సంక్రమితం వాచ్యం యస్య సః. అత్యంతతిరస్కృతం వాచ్యం యస్య సః. తయో ర్భావ స్తత్తా. తయా అర్థాంతరసంక్రమితవాచ్యోఽత్యంతతిరస్కృత వాచ్య ఇతి చ ద్వివిధ ఇత్యర్థః. తత్రాద్యే వాచ్యార్థ స్యానుపయోగేఽ ర్థాంతరసంక్రమణ మనుపపత్తౌ తు తిరస్కృతిః. అర్థాంతరసంక్రమిత వాచ్యే వాచ్య స్యానుపయుక్తత్వా దజహల్లక్షణామూలత్వ మత్యంత తిరస్కృతవాచ్యే తు వాచ్యస్య అనుపపన్నత్వా జ్జహల్లక్షణామూల త్వం చేతి వివేకః.

స ద్వివిధః. పదగతో వాక్యగత శ్చేతి. పున స్తం విభజతే స ఇతి. అర్థాంతరసంక్రమితవాచ్యోఽత్యంతతిరస్కృతవాచ్య శ్చ ద్వివిధ ఇత్యర్థః.

యోఽర్థ ఉపపద్యమానోపి తావతానుపయోగాత్ ప్రజి సూత్రవ దుపయుక్తార్థాంతరసంవలనేన స్వయం న దృశ్యతే సోఽర్థాం తరసంక్రమితవాచ్యధ్వనిః. అర్థాంతరసంక్రమితవాచ్యత్వం వ్యా కరోతి య ఇతి.

పదగతో యథా

శ్లో. భాస్వతో స్సార్వరాయేంద్ర
యశోరాశి ప్రతాపయోః

ద్విజరాజ స్త్విషాం రాజో
వర్తేతే గగనాంగణే.

వ్యాఖ్యానమ్ :—

అత్ర వర్తేత ఇతి కేవలధాత్వర్థస్య వర్తనస్య అనుపయోగా న్నైరర్థ్యక్యేన వర్తనరూపాద్థాంతరసంక్రమితతయా యశఃప్రతాపయో రేవ సకలజగత్తమోనివర్తనకమలకువలయోల్లసనాధిధౌరంధర్యం వ్యజ్యతే.

పదగత మర్థాంతరసంక్రమితవాచ్యధ్వని ముదాహరతి భాస్వతో రితి. ద్విజరాజ శ్చంద్రః. త్విషాంరాజ స్సూర్యః. "రాజాహస్సఖిభ్యష్ట" ఇతి అలుకి టచ్. లక్షణాబీజ మనుపయోగం తద్గుణయోగం చ దర్శయ న్నర్థాంతరసంక్రమితవాచ్యస్య పదగత్వం విశదయతి. అత్రేత్యాదినా. ప్రకృతే వర్తనస్య అనుపయోగో వ్యాచ్యార్థబాధః లక్ష్యవ్యంగ్యయో ర్వర్తననైరర్థ్యవ్యయో స్సమవాయ స్సంబంధః. ప్రతాపయశసో స్తిమిరనివర్తనకువలయోల్లసనధౌరంధర్యం ప్రయోజన మితి బోధ్యం. ఏవ మితరత్రాపి బాధాదయో యథాయోగ మనుసంధేయాః.

అత్యంతతిరస్కృతివాచ్య ధ్వనిః.

"యః పున రనుపపద్యమాన ఏవ కస్యచి దుపపన్నార్థస్య ప్రతీతిం సమర్ప్య స్వయం నివర్తతే సోఽత్యంతతిరస్కృతవాచ్య ధ్వనిః.

అత్యంతతిరస్కృతవాచ్యధ్వనిం నిరూపయతి యః పున రితి.

యథా

శ్లో. శ్రీసూర్యరాయప్రభుణా విలాసై
రుల్లాసితాయా న కదాపి తస్యాః

అపి స్వకాంతానుపదోపభుక్తమ్
స్వరూప మేవ స్ఫుటమ ప్యలీకమ్

వ్యాఖ్యానమ్

అత్ర నిష్ప్రయోజనత్వలక్షకాలీకపదేన స్వార్థోఽత్యంత తిరస్కృతః. తేన చ వేంకటమహీపతిసూర్యరాయసార్వభౌమోపభోగ ఏవ సర్వాసాం సౌందర్యలావణ్యసార్థక్యసంపాదక వ్యజ్యతే.

పదగత మత్యంతతిరస్కృతవాచ్యధ్వని ముదాహరతి శ్రీసూర్య రాయేతి. శ్రీసూర్యరాయప్రభూణాం విలాసై ర్లీలాదిభిః. "విలాసో భావలీలయో" రితి రత్నమాలాయాం. కదాపి జాత్వపి నోల్లాసితాయా అపి తస్యాః ప్రియాయాః స్వకాంతేన అనుపదోపభుక్తం స్వరూప మేవ స్ఫుటమ ప్యలీకం భవతీతి శేషః. అత్ర ధ్వనిం వ్యక్తీకరోతి అత్రేతి నిష్ఫలత్వరూపలక్షకేన అలీకపదేన.

పదగతా వేతా న్యరూపిషాతాం వాక్యగతౌ నిరూప్యేతే

అర్థాంతరసంక్రమితవాచ్యధ్వని రత్యంతతిరస్కృతవాచ్యధ్వని శ్చ ద్వావ ప్యేతౌ పదగతా వుదాహృతౌ.

వాక్యగతోఽర్థాంతరసంక్రమితవాచ్యధ్వని ర్యథా

శ్లో. పశ్య పశ్యైన మబ్జాక్షి ! లక్ష్యతేఽసౌ త్వయా పురః
శ్రీరావుకులచంద్రాయ యస్మై స్పృహయతే మహీ,

వ్యాఖ్యానమ్ :—

అత్ర అసౌ లక్ష్యత ఇత్యనంతర మేనం పశ్యపశ్యేతి వాక్యేన ఉక్తార్థబోధనా దనుపయుక్తేన అనితరసాధారణ మేనం పశ్య పశ్యే త్యర్థాంతరసంక్రమణా దస్మిన్నేవ త్వయాఽనురాగః కర్తవ్య ఇతి ధ్వన్యతే. వాక్యగతార్థాంతరసంక్రమితవాచ్యధ్వని ముదాహరతి పశ్యపశ్యేతి. కాంచన నాయికాం ప్రతి సఖీవచన మేతత్ యోజయతి. అత్రేతి.

వాక్యగతాత్యంతతిరస్కృతవాచ్యధ్వని ర్యథా

శ్లో. వినమ్రసౌమ్యాః కిల సూర్యరాయ
విభు ర్దురుక్తాని కథం సహేత
స సర్వథాపి ప్రతిమల్లభూపాః
ప్రయాంతు యూయం విపినస్థలాని.

వ్యాఖ్యానః

అత్ర ప్రణామేన ఋజూపాయేన శాత్రవమురుకి సహనశీలే సూర్యరాయమహీపాలే సర్వప్రకారై రపి శాత్రవదురాలాపసహన శీలత్వరూపార్థస్య అనుపపత్త్యా లక్షణయా సహత ఏవేత్యర్థో వాక్యేన లక్ష్యతే. తేన ఋజూపాయం విహాయ వస్థలీషు క్వాపి వా భవద్భి ర్వ స్థాతవ్య మితి వ్యజ్యతే.

వాక్యగతాత్యంతతిరస్కృతవాచ్యధ్వని ముదాహరతి. వినమ్ర సౌమ్య ఇతి. వేంకటమహీపతిసూర్యరాయసార్వభౌమభయేన స్వ స్వదేశా న్విహాయ విదేశజిగమిషూన్ స్వస్వవిభూ న్ప్రతి తత్తద మాత్యవచన మేతత్. యోజయతి అత్రేతి. లక్షణయా విపరీత లక్షణయా.

అభిధా

శక్తి రపి ద్వివిధా. శబ్దగతా అర్థగతా చేతి. తత్రాద్యా పద వాక్య గతత్వేన ద్వివిధా. ప్రత్యేకం వస్త్వలంకారయో ర్ధ్వనౌ శబ్ద శక్తిమూలా శ్చత్వారో భేదాః. అర్థశక్తి రపి స్వతఃప్రౌఢోక్తితశ్చ సిద్ధా. ప్రత్యేకం పదవాక్యగతత్వేన ద్వైవిధ్యే చతుర్విధా. వస్తునా వస్త్వలంకారయో రలంకారే ణాలంకారవస్తునో ర్ధ్వనౌ ఏకైకస్య చాతుర్విధ్యే అర్థశక్తిమూలా రసాదిధ్వనిభి ర్వాక్యపదపదైకదేశరచనా వర్ణగతైః పంచభి స్సహైకపంచవింశతిః. ఉభయశక్తిమూల ఏక ఇతి

శుద్ధా ధ్వనయ స్త్రింశత్. తత్ర వస్త్వలంకారధ్వని రసంలక్ష్యక్రమ వ్యంగ్యః. రసాదిధ్వని రసంలక్ష్య క్రమవ్యంగ్య ఇతి వివేకః.

శక్తిం విభజతే శక్తిరపీతి స్పష్టమ్.

పదగత శ్శబ్దశక్తిమూలో వస్తుధ్వని ర్యథా

శ్లో. ప్రాంచత్కాంచీం రుచిరవిలసత్కుంతలాం రమ్యచోళామ్
బాంహ్లీకేన ద్విగుణితరుచిం శోభితాం చాంగరాగైః
ప్రాప్తుం సౌఖ్యం సమధిక మిలాపాలశార్దూలదత్తామ్
రమ్యాం శ్యామా మవతి వసుధాం సూర్యరాయక్షితీంద్రః.

వ్యాఖ్యానమ్ :—

అత్ర వసుధావనరూపవస్తుని ప్రస్తుతే విధివత్పరిణీతాయాః కస్యా శ్చిత్కాంతాయా రక్షణరూపం వస్తు వ్యజ్యతే.

పదగతం శబ్దశక్తిమూలం వస్తుధ్వని ముదాహరతి. ప్రాంచదితి. ప్రాంచత్కాంచీం సమంచితకాంచీపురీం యద్వా సమంచిత రాజధానీం ప్రాంచితమేఖలాం చ "కాంచీపురీ రాజధానీ మేఖలాసు నిగద్యత" ఇతి ధనంజయః. రుచిరవిలసత్కుంతలాం సుందరవిలసత్కుంతలదేశాం సుందరవిలసచ్చికురాం చ రమ్యచోళాం సుందరచోళదేశాం మనోజ్ఞకూర్పాసకాం చ "చోళః కూర్పాసకో స్త్రియా" మిత్యమరః. బాంహ్లీకేన బాంహ్లీకదేశేన కుంకుమేన చ "బాంహ్లీకం కుంకుమే హింగౌ దేశభేదాశ్వయో రపీ"తి రత్నమాలాయాం. అంగరాగై రంగదేశీయరాగద్రవ్యవిశేషైః లాక్షాదిభి శ్చ శోభితాం. ఇలాపాలశార్దూలదత్తాం వసుధాపక్షే స్వపిత్రా వేంకటమహీపతిగంగాధర రామరాయసార్వభౌమదత్తాం స్త్రీపక్షే కేనచి ద్రాజశ్రేష్ఠేన చేతి బోధ్యం. శ్యామాం సర్వసస్యాఢ్యాం యౌవనమధ్యస్థాం చ యోజయతి. అ

శబ్దశక్తిమూలాలంకారధ్వనయో బహువిధాః.
శబ్దశక్తిమూలాలంకారధ్వనీనా మానంత్య మాహ శబ్దేతి.

తత్ర లౌకికవస్తునిరూపితాలంకారధ్వని ర్యథా

శ్లో. అనియతసహచరవృత్తి
ప్రథితవిరోధైకహేతవః కుభృతః
హృదయే ప్రకోపవహ్నిం
వక్తుం గమయంతి సూర్యరాయవిభోః.

వ్యాఖ్యానమ్ :—

అవిరుద్ధహేతోః పర్వతవ ద్వహ్నిసాధకత్వేన ప్రసిద్ధత్వేపి తం వినా వహ్న్యనుమితికథనా త్కారణసాకల్యాభావప్రయుక్తో విభావనాలంకారః. కుభృత ఇతి పదగతః. ప్రభుపర్వతౌపమ్యధ్వనిః.

తత్ర లౌకికవస్తునిరూపితాలంకారధ్వని ముదాహరతి. అనియతేతి. అనియతయా సహచరవృత్త్యా సాహచర్యేణ ప్రథితో విరోధ ఏవ ఏకో ముఖ్యో హేతుః కారణం యేషాం తే. యద్వా వాగ్విరోధస్య ముఖ్యహేతవ ఇతి వా. కుభృతః రాజానః పర్వతాశ్చ. సూర్యరాయవిభోః హృదయే కోపవహ్నిం క్రోధాగ్నిం వ్యక్తం గమయంతి. అనుమితికరణం ప్రపంచయన్ తద్విరోధేనా ప్యనుమితిం సిద్ధవత్కృత్య యోజయతి. అవిరుద్ధహేతో రితి విషయ మాహ కుభృత ఇతి.

మీమాంసకవస్తునిరూపితాలంకారధ్వని ర్యథా

శ్లో. శ్రీసూర్యరాయధరణీధరచక్రవర్తి
కీశం జలాధికరణే నృపవేదసత్త్వాం
యత్త్వాపి భూప తవ వాజ్ఞిచయేఽఖిలేఽపి
సంలక్ష్యతే చతురతా మహితా చ నైవ.

వ్యాఖ్యానమ్ :—

అత్ర లడయో రభేద ఇతి జలయో రేకత్ర ప్రతిపాదనాత్. హేజడ! అధికరణే మహతి సంగరే శ్రీసూర్యరాయ సార్వభౌమ స్త్వాం వానరం మన్యతే. అతిభీతం మన్యత ఇతి యావత్. యస్మా త్త్వ భాషితే ష్వపి చాతుర్యం న దృశ్యతే. భుజయోః కుత స్స్యా దితి తాత్పర్యం. అతో యుద్ధసన్నాహం సర్వథా మాకృథా ఇత్యాక్షే పాలంకారః. చతురతేతి పదగతః ప్రతీపవానరయో రౌపమ్యధ్వనిః. ప్రతీపభూపాలా న్ప్రతి భేదోపాయేన భయోత్పాదకసూర్యరాయసార్వ భౌమసచివైః ప్రేషితం వచన మేతత్. మీమాంసకవస్తునిరూపితా లంకారధ్వని ముదాహరతి శ్రీసూర్యరాయేతి. లడయో రభేద ఇతి మీమాంసకాః. కీశం మర్కటం "మర్కటో వానరః కీశ" ఇత్యమరః. వ్యాకరోతి. అ తేతి.

జ్యోతిశ్శాస్త్రవస్తునిరూపితాలంకారధ్వని ర్యథా

శ్లో. కన్యోది తేయం లలితైః కటాక్షై
శ్ఛత్రం విలాసా దధిరూఢకర్కమ్
ఉచ్చై ర్విధత్తే ధిషణం నిరీక్ష్య
శ్రీసూర్యరాయేంద్రముదం భవంతమ్.

వ్యాఖ్యానమ్ :—

అత్ర కన్యోదితా కన్యాలగ్నజాతా స్వలగ్నైకాదశకర్కట కోల్లసదుచ్చం ధిషణస్య యత్నం వినాపి అచిరసమీహితఘటకత్వేన సాభిలాషితసూర్యరాయవిభుకరగ్రహణ మచిరే ణాయత్నేన మమ సిద్ధ్యే దిత్యాశయా పశ్యంతీత్యర్థః. ప్రహర్షణాలంకారో వ్యజ్యతే. కర్కట ఇతి పదగతః శ్లేషానుప్రాణితకీశయో రౌపమ్యధ్వనిః.

పదగతం జ్యోతిశ్శాస్త్రవస్తునిరూపితాలంకారధ్వని ముదాహ

రతి. కన్యేతి. ఉదితాఽసన్నా ఇయం కన్యా స్త్రీ కన్యాలగ్నజాతా చ విలాసాత్ అధిరూఢః కర్క స్సితాశ్వో యేన తం. స్వలగ్నైనా దశకర్కటకలగ్నం చ. "కర్కః కర్కటకే వహ్నా శుక్లాశ్వే దర్పణే ఘట" ఇతి విశ్వః. ఉచ్చై ర్మహాంతం, ఉచ్చసంజ్ఞికం. ధిషణా ప్రజ్ఞా స్యాస్తీతి ధిషణః. అర్శాదిత్వా దచ్ప్రత్యయః. యద్వా ధృష్ణు వతి ప్రగల్భత ఇతి ధిషణః, తం బృహస్పతిం చ వ్యాకుర్వన్ యోజయతి. అత్రేతి. కుళీరః కర్కటః.

యోగశాస్త్రీయవస్తునిరూపిత స్స యథా

శ్లో. దత్వా స్వయోగం రిపుభూపసంఘే
శ్రీసూర్యరాయక్షితిపాలఖడ్గః
హృత్కోశతః ప్రాణసమీర మేషా
ముత్కంప మభ్యాసయతి క్షణేన.

వ్యాఖ్యానమ్ :—

అత్ర క్షణేన అభ్యాసయతీ త్యనేన ఖడ్గస్య అతిచతురమహా యోగిత్వం గమ్యతే. యోగ మితిపదగతం యోగశాస్త్రసంబంధాప మ్యర్థ్వనిః.

పదగతయోగశాస్త్రీయవస్తునిరూపితాలంకారధ్వని ముదాహ రతి. దత్వేతి. శ్రీసూర్యరాయక్షితిపాలఖడ్గః రిపుభూపసంఘే స్వయో గం స్వసంబంధం స్వస్మిక్ బ్రహ్మణి చిత్తవృత్తినిరోధం చ దత్వా ఏషాం రిపూణాం హృత్కోశతః హృదయకోశాత్ "పంచమ్యా స్తసిః" యోజయతి. అత్రేతి.

గంధర్వనిరూపిత స్స యథా

శ్లో. విసంవాదిస్వరారోహ
సంధాయీ సూర్యరాడ్విభోః

కౌక్షేయకః పూర్ణరాగ
ధృవాభోగ ప్రకల్పకః.

వ్యాఖ్యానమ్ :—

అత్ర విసంవాదినాం ప్రతివాదినాం స్వరారోహం స్వర్గారోహణం సంధాయీ. అన్యత్ర విసంవాదీనాం ప్రతికూలవాదినాం స్వరాణాం చారోహణం సంధాయీ చ పూర్ణరాగాణాం గాఢాను రాగిణాం ధృవాభోగో నిత్యపరిపూర్తిః తత్ప్రకల్పకః. అన్యత్ర పూర్ణ రాగాణాంధృవా భోగాదీనాం చ ప్రకల్పకః. ఏవం చ ఖడ్గస్య గంధ ర్వాభేదో గమ్యత ఇతి రూపకాలంకారః.

గంధర్వవస్తునిరూపితాలంకారధ్వని ముదాహరతి. విసంవాదీతి వ్యాకరోతి. అత్రేతి." స్వరవ్యయం స్వర్గనాక" ఇత్యమరః. "రాగోఽనురాగే మాత్సర్యే లాక్షాదౌ రక్తిమత్విషోః, గాంధారాదౌ రంజనే" చేతిరత్నమాలాయాం. "ఆభోగఃపరిపూర్ణతే" త్యమరః. శిష్టం స్పష్టమ్.

శబ్దశక్తిమూలవస్తుధ్వని ర్యథా

శ్లో. శ్రీసూర్యరాయ ! నృపమౌళిమణే ! గుణాఢ్యే !
స్వాయత్తసర్వజనతామహిమాశ్రయధ్వం
యా శేషయత్నవిధృతాపి సుఖేన నాసీ
దేనాం శ్రియం చ సుచిరం నియతం వహస్వ.

వ్యాఖ్యానమ్ :—

అత్ర స్వాయత్తసర్వజనసమూహ మహిమాశ్రయత్వం చ యా అశేషయత్నవిధృతాపి సుఖేన నావర్తత. తాం శ్రియం చ నిశ్చలం వహస్వేతి ఆశంసారూపవస్తుని ప్రస్తుతే యా శేషయత్నవిధృతాపి సుఖేన నాసీత్. తాం మహీం స్వాధీనసర్వజనత్వం నిభృత మాశ్రయేతి మహీప్రాప్త్యాశంసారూపవస్తు ధ్వన్యతే.

శబ్దశక్తిమూలవస్తుధ్వనిం వాక్యే నోదాహరతి. శ్రీసూర్యరాయేతి. హే శ్రీసూర్యరాయ! హే నృపమాళిమణే! రాజశిరోభూషణ! హే గుణాబ్ధే! త్వాయత్తా స్వాధీనాః సర్వజనా స్తేషాం సమూహః "గ్రామజనబన్ధుసహాయేభ్య స్తల్" తస్యా మహిమ్నః ఐశ్వర్యస్య ఆశ్రయః ముఖ్యకారణం తస్య సంబుద్ధిః. శేషం యోజయతి. అత్రేతి. అశేషయత్నైః రామాద్యనేకావతారకృతప్రయత్నైః శేషేణానంతేన యత్నేన అతిప్రయాసేన విధృతాపి.

వాక్యగతశ్శబ్దశక్తిమూలోఽలంకారధ్వని ర్యథా

శ్లో. సూర్యరాయమహీజానే
రౌదార్యం కల్పపాదపః
శృణ్వ న్నభోగకుతుకం
విధత్తే చలతాన్వితః.

వ్యాఖ్యానమ్ :—

అత్ర విధత్తే చలతాన్విత ఇత్యనేన చలతాన్వితః లతాన్విత ఇతి చ ప్రతీయతే. నభోగకుతుకం విధత్త ఇత్యత్ర భోగకుతుకం న విధత్తే. నభోగకుతుకం విధత్త ఇతి చ ప్రతీయతే. ఏవం చ చలతాన్వితోఽపి తథావిధో భోగకుతుకం న విధత్త ఇతి ఉత్ప్రేక్షా గమ్యతే. తదేవం శబ్దశక్తిమూలం వస్త్వలంకారద్వైవిధ్యం. తదుక్తం "అలంకారోఽథవస్త్వేవ శబ్దా ద్యత్రావభాసతే, ప్రధానత్వేన స జ్ఞేయ శ్శబ్దశక్త్యుద్భవో ద్విధే"తి.

వాక్యగతం శబ్దశక్తిమూలాలంకారధ్వని ముదాహరతి. సూర్యరాయమహీజానే రితి. కల్పపాదపః కల్పతరుః కర్తా. సూర్యరాయమహీజానే రౌదార్యం దాతృత్వం "ఉదారో దాతృమహతోః" ఇత్యమరః. శృణ్వన్ శబ్దశక్తిమూలత్వం విశదయన్ ధ్వనిం యోజయతి.

అత్రేతి. చలతయా చాంచల్యేన అన్వితః. లతాభి శ్శాఖాభి రన్వితశ్చ భోగకుతుకం భోజనేచ్ఛాం "భోగస్తుభోజనే విత్తే నిర్వేశే పాలనే సుఖే" ఇతి రత్నమాలయాం. నభోగేషు నభోగతేషు కుతుకం తదేవం శబ్దశక్తిమూలస్య ద్వైవిధ్యం సిద్ధవత్కృత్య తత్ర వృద్ధసంమతిం దర్శయతి అలంకార ఇతి.

స్వతస్సిద్ధార్థశక్తిమూలా శ్చత్వారః.

పదగత స్స్వతస్సిద్ధార్థశక్తిమూలకవస్తుధ్వని ర్యథా.

శ్లో. శ్రీసూర్యరాయవిభునా విధృతైః స్వరాష్ట్రీ
త్యక్తైస్సమం త్రిచతురాణి పదాని గత్వా
కాంతాః కియత్పదమితాం పదవీం విలంఘ్య
నాథేతి నమ్రవదనా ననుయుంజతే తాన్.

వ్యాఖ్యానమ్ :—

అత్ర కియత్పదేతి. పదేన కదాచిదపి ఘటికార్థగమనపరిమిత పదవీపర్యటనపరిచయమహాభాగ్యం వస్తు వ్యజ్యతే. పదగతం స్వతస్సిద్ధార్థశక్తిమూలకవస్తుధ్వని ముదాహరతి. శ్రీసూర్యరాయవిభునేతి యోజయతి అత్రేతి.

వాక్యగత స్స యథా

శ్లో. కర్ణావతంసమణిపాళిమరీచిపాళి
నీరాజితాని నవకందళితస్మితాని
విస్రంసినీవిసహనాని చ కామినీనామ్
శ్రీసూర్యరాయవిభువక్త్రవిలోకితాని.

వ్యాఖ్యానమ్ .—

అత్రచేష్టారూపవస్తునా వేంకటమహీపతిసూర్యరాయసార్వభౌమసౌందర్యాతిశయరూపం వస్తు వ్యజ్యతే.

వాక్యగతం స్వతస్సిద్ధార్థశక్తిమూలకవస్తుధ్వని ముదాహరతి. కర్ణేతి. (శ్రీసూర్యరాయవిభో ర్వక్త్రే) విలోకితాని విలోకనాని "నపుంసకే భావేక్తః" కర్ణావతంసా కర్ణాలంకారభూషితా మణిపాళిః మణిమయచిహ్నం "పాళిః పంక్త్యంకభేదయోః అగ్రేసి చ కర్ణతాళ్వాగ్రే స్యాత్ప్రస్థయూకయోః సంజాత శ్మశ్రుయోషాయా"మితి ప్రతాపః. తస్యా మరీచయః కాంతయః తాసాం పాళ్యా పఙ్క్త్యాసీరాజితాని నవకందళితాని స్మితాని యేషు తాని. అత్ర ఉత్తమవిషయత్వాత్ స్మితానీత్యుక్తం. తదుక్తం స్మిత మిహ వికాసనయనం కించిల్లక్ష్య ద్విజం హసితం మధురస్వరం విహసితం సాంసశిరఃకంప ముద్ధసితం అపహసితం సాస్రాక్షంవిక్షిప్తాంగభవత్యతిహసితం ద్వే ద్వే హసితే చైషాం జ్యేష్ఠే మధ్యేఽధమే క్రమశ ఇతి విస్రంసినీ విసహనాని నీవీ స్రంసనం చ కామినీవిలాసే "ఆలింగనావలోకాభ్యాం మనోభీష్టస్య కామినః కామినీనాం మనోనీవీద్వయం నిర్గళతి స్వయ"మితి. "ఆలింగనాద్రఘుపతే రవనీసుతాయా హారేషు భూరికుచమండల మాశ్రితేషు ఉత్సాత్రతా ముపగతేషు భయేన నూనం క్షీణం వలగ్న మచుచ త్స్వత ఏవ నీవీ, శృంగారిణ స్స్మరవిలాసవత శ్చ యూన శ్శారేః కటాక్షశర జాలఘనాభిఘాతాత్ గోపాంగనావిగళితాంతరనీవిబంధాముహ్యంతి చాత్మనిభృతాత్మజబాహ్యచేష్టా ఇతి మహాకవిప్రయోగశ్చ యోజయతి అత్రేతి.

పదగత స్స్వతస్సిద్ధార్థశక్తిమూలకవస్తునాలంకారధ్వని ర్యథా

శ్లో. భూపాలై ర్బహుభి ర్దిదృక్షుభి రహో! శ్రీసూర్యరాయాధిపమ్
సంఘీభూయ పురాంతికే సహ సమాయాతా న్మదేభవ్రజాన్
దృష్ట్వా ధాతురసాభిరసాంజితతనూ న్నృత్యంతి నిత్యం వనే
ప్రాంచన్మేచకసంకులాః ఫణిభుజః కేకాభి నీతాంతరాః.

సానుభవసానుభవసుగంధానుముదిత
శబరబింబాధరాళి యా న్నైలమాళి.

వెండియుం బ్రచండ వేదండశుండాదండ విఖండితశాఖామండల శ్రీఖండద్రవపిచండిల సానుచర సానుచరకిన్నరీమధురగీతాకర్ణన దశాపరవశచమరీగణగ్రహణ లీలాభీలనిషాదయోషాభూషితోపత్య కాతలంబును, సరభసాకుంఠకంఠీరవ నఖముఖవిదారితాదంభకుంభి కుంభసంభూత నూతనముక్తాఫలజాత సంజాతాసమయతారాగణ శంకాసంకులాదిత్యకాప్రదేశంబును, శాఖామృగప్రకంపితోత్తాల తాళరసాలగళిత లలితఫలరసప్రసర ప్రలంబమాన నిర్ఝరప్రాంత సంక్రాంత క్రౌంచసంచారాంచితపరిసరంబును, నదభ్రాభ్రవిభ్ర మాభ్రంకషాగ్ర సమగ్రధాతుసంఘాతసముపజాతానవసరసంధ్యా దర్శన విరహావిధుర చక్రవాకద్వయీసంతాపహరణ చణ స్ఫాటిక శిలాతలాంతర్బింబిత పద్మరాగశృంగప్రతిబింబాళీక నాళీకప్రియో దయంబును నై విరాజిల్లి మధుసూదనాకారంబునుంబోలె విచిత్ర వనమాలాలంకృతం బై నీలకంఠకంఠంబునుంబోలె నాగనిశ్వాస సముత్క్షిప్తభూతిభాసురం బై, చతుర్ముఖస్వరూపంబునుంబోలె హిరణ్యగర్భతానిర్భరం బై, సుగ్రీవప్రభుత్వంబునుంబోలెఁ గేసరి శరభగవయాదిసేవితపాదపం బై, మీమాంసాన్యాయంబునుం బోలెఁ బిహితదిగంబరదర్శనం బై, ఛందోవితతియునుంబోలె దర్శిత మత్తమయూరాదివృత్తవిలాసం బై, శ్రీనగంబునుంబోలె మల్లి కార్జునాధిష్ఠితం బై, భీష్మయుద్ధంబునుంబోలె శిఖండివిముక్తార్ధ చంద్రసమాలీఢం బై, కాముకచిత్తవృత్తియుంబోలెఁ గాంతారో పరసానుగతం బై, యతిభీమరూపం బయ్యుఁ గీచకాక్రాంతం బై, కుజన్మాకరం బయ్యు సద్వంశభూషణం బై, సుప్రశస్థం బయ్యు నపరి మాణం బై యొప్పు నప్పర్వతంబు చెంగట-

కం. జనపతి కనియెం గృతిమ
జ్జనజనతాధూతవృజినజాతవిరావన్
వనచరతనుఘుర్మస్తం
భనసుమహితశీకరప్రభావన్ రేవన్.

సీ. కవిరాజు లిరువంకఁ గైవారములు సేయ
సన్నిధి రాజహంసములు నిలువ
ధీవరుల్ వేవేలు రేవతోఁ గొలువంగ
ననితరపుణ్యాజీవనత మెఱయఁ
బద్మాభిరామసౌభాగ్యంబు రంజిల్లఁ
బ్రమదాళిగానవైభవము చెలఁగఁ
గంకణసూర్మికాలంకృతుల్ విలసిల్లఁ
గువలయానందకృద్గుణము లలరఁ

గీ. బ్రభుతఁ గనుపట్టుఁ బులినవిభ్రాజమాన
తటనటద్వాయుడింభసంఘటితవింధ్య
కటకసురదారుకేసరస్ఫుటతరంగ
హతిపరిప్లుతవనదంతి యా స్రవంతి.

చ. అనిశము గ్రీష్మవాసరములందు దినాంతములం బుళిందభా
మినులు జలావగాహన సమీహితలీలలఁ దేలఁ దద్ఘన
స్తనఘనసారసంకుమదసౌరభసంగ్రహణేచ్ఛచేఁ బ్రభం
జనుఁడు చరించు మందగతి సంధిలఁ దత్తటినీతటంబునన్.

సీ. సతతభూభృత్సేవ సలుపు వర్ధాపేక్ష
గలుగు హేలావతీగతిఁ దనర్చి
తతకబంధస్ఫూర్తి దనరారు రామసం
గ్రామభీమస్థలికరణి నలర్చి

వేళాభివృద్ధి గావించువాసరముఖ
లక్ష్మీవిలాసలీలలఁ జెలంగి
ముఖభంగవిభ్రమంబులు గాంచు నతితర
క్రుద్ధవృద్ధాంగనరీతి మెఱసి
గీ. విమలకమలాంతరభ్రమద్భ్రమరమధుర
ఝుంక్రియాగీతతానసంజననహేతు
భూతతటరుహాకీచకోన్మూర్ఛితశీత
పవనగతిఁ బొల్చె నాసరిత్ప్రభువఘూటి.

గీ. అంబుజానన మీనాక్షి యాస్రవంతి
సలలితతరంగహస్తము ల్సాచి కంక
ణములు మెఱయంగ నుపగూహనం బొనర్చ
వింధ్యనగరాజుఁ గామినీవిధము దోఁప. 10

స్రగ్ధర. భూవిఖ్యాతప్రభావస్ఫుటసలిలఝరీ
పూరతత్పుణ్యరేవా
సేవాహేవాకభావాంచితగతి నృపతి
శ్రేష్ఠుఁ డవ్వేళ వింధ్య
గ్రావప్రాంతప్రధావద్ఘనమృగనికరా
క్రాంతకాంతారభూమిన్
ద్రోవన్ రాఁ జూచి ధీరస్తుతుఁ డగుమకరం
దుండు దా నిట్లు పల్కెన్. 11

కం. జనవర చూచితివే యీ
వనము ఫలప్రదమహీజవైభవజితనం
దనము సమస్తమృగావన
మనవరతసమందపవన మనఁదగుఁ దెలిఁచున్. 12

కం. పొన్నలు సంపెంగలు సుర
పొన్నలు మామిళ్లు పొగడపొదలును మావుల్
చిన్నకపురంపుటనఁటులుఁ
గన్నులపండువులు సేయుఁ గనుఁగొను మిచటన్. 13

చ. నృపవర చూడు మల్లదె దరీకుహరాంతరదంతదంతుర
ద్విపనిపతన్ మృగేంద్ర మతిదీర్ఘభయంకరవాలము న్నట
ద్విపలసటాభిరామతనుదీధితిభవ్యము దీనిరూపు ని
శ్చపలత వ్రాసి చూడఁగ నశక్యము చిత్రపటాంతరంబునన్. 14

మ. అదుగో వేఱొకసింహశాబకము దంష్ట్రాభీలలీలన్ సటల్
కదలించెన్ జతురశ్రదృష్టభయదాకారంబుతోఁ దిన్ననై
పదముల్ మీఁదికి నెత్తి నాద మెసఁగన్ భద్రేభరాజంబుపైఁ
బాదలెం గ్రౌర్యముతోడ దీనివిధమున్ భూమీశ కన్గొంటివే. 15

శా. భల్లూకంబులఁ జూచితే తిమిరసంపల్లాలితాంగప్రభో
ద్యల్లీలన్ ఘననీలనీలఘనసఖ్యం బెప్పుడుం జేయఁగా
వల్లీవేల్లితవామలూరువుల కేవం గొంటుజుంటీఁగ లం
దెల్లం గయ్యెడఁ దేనియ ల్గొనెడు భూమీశా విచిత్రంబుగన్. 16

కం. కనుఁగొన బిడాలములు సా
దన బిలముల నాఖువులమదం బడఁచుక్రియన్
వనగవుల గవుల దవులం
బోనిపి విజృంభించుపులులఁ జూడు నరేశా. 17

కం. అనుచుఁ గనుఁగొనుచుఁ గానన
మునఁ గనుఁగొనఁదగు వినోదములు మకరందుం
డనుమోదించుచుఁ దెలుపఁగఁ
జని చని కందర్పకేతుజనవిభుఁ డంతన్. 18

మహాస్రగ్ధర. అటఁ గాంచెన్ మానసాబ్జం బలర సురనగ
ప్రాంతసంక్రాంతజంబూ
కుటదాయాదప్రభావాంకురితకిసలయా
కుంచితాత్మీయశాఖా
పటలచ్ఛాదితాశాకులాయప్రకటితకురరీ
శాంఘనాయమానకీర
స్ఫుటవాజ్జాగ్రధుర్యోద్ధురార్యాద్భుత మగు నొక జం
బూధరిత్రీరుహంబున్. 19

సీ. ఛాయామనోహరసౌభాగ్యమున హెచ్చు
భాస్వదాకృతిచేతఁ బ్రబలు టరుదె
లాలితానేకపల్లవవిలాసముఁ గాంచె
విటపశేఖరరూఢి వెలయు టరుదె
ఘనపత్రవైభవఖ్యాతిఁ జెన్నలరారె
రాజమానోన్నతిఁ గ్రాలు టరుదె
లక్ష్మీసమగ్రలీలల నొప్పు నలవిష్ణు
పదసేవ నేప్రొద్దుఁ బొదలు టరుదె
గీ. యని వినుతి సేయఁదగు లతాంతానురక్త
పసలదాయాదనిజవిభాభాసమాన
ఫలరసాస్వాదసంతోషభరితభూరి
శారికాకీరవార మాభూరుహంబు. 20

గీ. ఎన్నఁదగుచున్న యాచిన్నగున్ననీడ
విపులవిపులాతలంబున విశదభంగి
నధ్వజశ్రమ వేపమానాంగుఁ డగుచు
మేదినీవల్లభుఁడు విశ్రమించె నంత. 21

చ. తపనుఁడు పశ్చిమాంబునిధి దాఁగెఁ బ్రతీచికి రాగ మబ్బె నీ
లపురుచితోఁ దమంబు దెసలం దనరారె నుడు ల్వెలంగెఁ దూ
రుపు తెలు పెక్కెఁ బంకజవిరోధి శుభోదయ మొందె నైందవా
తపములు గాయఁజొచ్చెఁ గుముదద్యుతి గన్గొనవయ్యె నయ్యెడన్.

చ. అలమకరందముఁ దచ్చటివనాంతమునం గలకందమూలముల్
ఫలములుఁ దేనియల్ విమలపద్మసఖాంతరవారిపూరముల్
చెలఁగుచుఁ దెచ్చినన్ మది రుచించినలాగున నారగించి భూ
తలపతి పల్లవప్రకరతల్పమునన్ మెయిఁ జేర్చె నంతటన్. 23

కం. మకరందాంకుఁడు నిద్రా
ముకుళితదృశుఁ డగుచు నృపునిముందఱఁ దా వే
శోకచిగురుటాకుసెజ్జన్
ప్రకటాకృతిఁ బవ్వళించె శ్రాంతుం డగుచున్. 24

వ. అంత. 25

గీ. మారనారాచదోదూయమానుఁ డగుచుఁ
బ్రభుశిఖామణి మానసఫలకమునను
వరుస సంకల్పతూలిక వ్రాయుచుండెఁ
గలికిరూపంబు చిత్రవైఖరులతోడ. 26

ఉ. అన్నిశఁ దుర్యయామసమయంబున నచ్చటి దిన్నగున్నపైఁ
జెన్నలరారునీడజవిశేషములం దొకశారి చిల్కపైఁ
గన్నెఱఁ జేసి పల్కె నలుకన్ శుకశేఖరసఖ్య మెల్ల నేఁ
డెన్నిక కెక్కె నీ విటకు నిన్నిదినంబులు రాకయుంటచేన్. 27

కం. శారికలుఁ గీరములు నీ
భూరుహమున లేవె సఖ్యమునకుం దలఁపన్
సారెకు నీతోఁ జేరిక
గోరుటకుం గారణంబు గుణి వని కాదే? 28

చ. శ్రుతిహితవాక్ప్రభావములఁ జొక్కియు నీహరితత్త్వవైఖరుల్
మతిని దలంచియున్ ద్విజసమాఖ్య గణించియు నాగమాంతసం
తతభజనంబు లెంచియును తావకసఖ్యము గోరుచెల్ల నో
పతగవతంస సత్ఫలవిభావన తథ్య మొనర్చుటం జుమీ. 29

మ. తనయింట న్భుజియింపుచుం గలిగినం దానిచ్చుచు న్వాక్యముల్
మనసుం గల్పి హితంబుఁ దెల్పుచును సన్మార్గంబునం దుండుచే
ఘనమౌసఖ్యముజాడగాక నిజహృద్గర్వాంధతన్ వర్తిలం
జనునే మైత్రి యొనర్ప నేరికి శుకేశ్రగామణీ ధీమణీ. 30

కం. ఎచ్చటి కేఁగితి విన్నా
ళ్లెచ్చో వసియింపఁగంటి వీప్రొద్దుకడన్
విచ్చేయం గత మెయ్యది
యిచ్చటికిం దెలుపవలయు నీఁక విశదముగన్. 31

మ. అనినం గీరము సంతసంబునఁ దదీయాలాపము ల్మెచ్చి యి
ట్లను నోశారిక యేను పుణ్యతరులం దందండ వర్తించి స
జ్జనగోష్ఠీగతి నొక్కవార్త విని పీయూషాబుద్ధి నచ్చోటికిన్
ఘనవీథిం జని కాంచి యిచ్చటికి రాఁగంటిం జుమీ యిట్లనన్.

కం. శారిక కీరముతో నను
గోరిక మదిఁ బొడమె దెసలకుం జని యిప్పు డీ
వేరికథ వింటి కంటివి
చేరిక నెఱిఁగించు కీరశేఖర యనినన్. 33

కం. కామాకులుఁ డాభూవరుఁ
డామాటలు వినుటఁ గోరి యట నిద్రాళుం
డౌమకరందుని లెమ్మని
యీముచ్చట లాలకించు మిపు డని కడఁకన్. 34

గీ. వార లాముచ్చటలు చెవి చేరఁజేర్చి
వినుచు నున్నంత శారిక యనుచుఁ బిలిచి
విని కనుంగొనివచ్చినవింత దెలియఁ
బలికె నిట్లని శుకము సంభ్రమముతోడ.

చ. అసదృశచంద్రకాంతమణిహారిశిరోగృహభాగభోగభా
గసమశరప్రభూతకదనాంతనిషేవితచందనాగలా
లసమరుదంకురక్రమచలజ్జలజాకరఖేయగేయమై
కుసుమపురంబు చెప్పఁగఁ దగున్ ధరణీతరుణీలలామమై. 36

సీ. గణుతింప మందరాగముచఱు ల్గాఁబోలుఁ
గాకున్న నవసుధాకలన గలదె
జతసేయ బలినివాసంబులు గాఁబోలుఁ
గావేని సుగిలవిఖ్యాతి గలదె
చర్చింప సుగ్రీవసైన్యము ల్గాఁబోలుఁ
గానినైన గవాక్షగరిమ గలదె
యూహింప జలదసందోహము ల్గాఁబోలుఁ
గావన్న నిటువంటిఘనత గలదె
గీ. పోలిక యొనర్ప నిధులు గాఁబోలుఁ గాక
యున్న ధనదాశ్రయంబులై యుండఁగలవె
యనుచుఁ జూపరు లద్భుతలఁ బందియుండఁ
జూడఁగాఁదగు బంగారుమేడ లచట. 37

చ. కనఁదగు నందు నిందు మణికల్పితకుట్టిమరమ్యహర్మ్యసీ
మను మనుమానినీమణిసమాజము తేజము పోయగంబుఁ గాం
చిన ఫలియించుఁ గోర్కు లని చిత్తమునందుఁ దలంచుటం జుమీ
యనిమిషభావ మందుట సుధాశను లెల్ల దివిష్టపంబునన్. 38

కం. సంతానములకు నభినవ
సంతానము లనఁగఁ దనరి సన్నుతరుచి నా
సంతానదృగ్గసదళి
సంతానము లైనవను లసంఖ్యము లచటన్. 39

సీ. ఉల్లసత్కల్లోలహల్లీసములు వాశ్చ
రత్నారసాంగవిభ్రమముఁ బెనుపఁ
జామీకరాంబుజచ్ఛాయ నుద్యత్స్వర్ణ్య
వనితాననములకు వన్నె యొసఁగ
లహరీఝుళంఝుళన్మహితారవము తటాం
తోత్రోత్కశదుత్రోత్కశకోహ నెఱప
ఫేనత్ప్రభానిభఫేనంబు తీరక
ల్పద్రుమప్రసవసంపత్తి నేల

గీ. నచటఁ దులకించు వినువాఁకవిచికలప్ర
కాశకాశఫణీశనీకాశరుచులఁ
దాళశతకసముత్తాలతాలగేయ
ఖేయమై సురపథికపాథేయ మగుచు. 40

సీ. అలపాలకడలిలోపలిదీవిలోపలఁ
జెలువొందు వేలుపుఁజెట్లతోడ
నీడును జోడునై చూడ నొప్పగుచున్న
కడుములనీడఁ జొక్కపుఁదలంపు
రాలఁ బన్నిన నిబ్బరం బైనగద్దెపై
మూఁడుకన్నులసామితోడఁ గూడి
జేజేలనెలఁతలు చేరి కొల్వఁగ నిండు
సంతోషమున నుండుచామ జగము

గీ. తల్లి చండిక యనుపేరుఁ దాల్చి కడఁక
సమ్మహానగరంబున ననుదినంబుఁ
గాపురం బుండుఁ దనుఁ జూడఁగడఁగువారి
పాలి వేలుపుగిడ్డి నాఁ బరగుచుండి. 41

వ. ఇట్లఖిలనగరీనాయకరత్నం బై యొప్పు నప్పురవరంబున కధీశ్వ
రుండు. 42

సీ. శ్రీకతీశ్వరపాదసేవాభిహితసుధీ
భాసురుం డవితమహీసురుండు
దశదిశాముఖమహోదంచత్ప్రతాపవి
భ్రాజితుం డవనీశపూజితుండు
నిఖిలప్రజామనోనీరేజనవ్యప్ర
భాకరుండు లసద్గుణాకరుండు
కమనీయభోగభాగ్యప్రధానిర్జితా
ఖండలుండు జితారిమండలుండు

గీ. వినుతి సేయంగఁదగు జగద్వినుతకీర్తి
చంద్రికాధాళధళ్యనిస్తంద్రవిభవ
హసితకైలాసనగవృషాధ్యక్షచంద్ర
శేఖరుం డైన శృంగారశేఖరుండు. 43

సీ. సర్వజ్ఞమౌళి యీజగతీతలేశ్వరుం
డతులరాజసమాఖ్య నలరు టరుదె
కరమున శతకోటి గలమేటి యీఱేఁడు
ఘనసుధర్మాఢ్యతఁ గాంచు టరుదె
బలభద్రసహితుఁ డీపావనస్వాంతుండు
పురుషోత్తమఖ్యాతిఁ బొందు టరుదె
శ్రీసర్వమంగళాంచితదేహుఁ డీధన్యుఁ
డసమాంబకస్ఫూర్తిఁ బొసఁగు టరుదె

గీ. యనుచు జను లెంచఁదగు విపత్సావనీశ
రాజ్యలక్ష్మీకచాంతరగ్రథితకుసుమ
దామసౌరభకలితహస్తప్రశస్తుఁ
డార్యవినుతప్రభావుఁ డయ్యలఘుయశుఁడు. 44

కం. ఆరూఢరూపవిభ్రమ
తారుణ్యాదయాపతివ్రతాధర్మసదా
చారాన్విత యతనికి సుద
తీరత్న మనంగవతి నుతింపఁదగు ధరన్. 45

కం. ఖ్యాతిఁ జంద్రమతి నరుంధతి
రతి భారతి హైమవతిని బ్రకటింపు నెడం
బ్రతి సెప్ప నొప్పు నమ్మద
వతి పాతివ్రత్యవైభవంబున నెంచన్. 46

సీ. అఖిలరాజన్యకన్యామాళిరత్నసీ
రాజితాంఘ్రిద్వయప్రాభవంబు
దివిజనాయకపురంధ్రీమణీగణనీయ
భూరివైభవధుర్యభోగమహిమ
రంభోర్వశీరతిప్రముఖదివ్యాంగనా
విజయాఢ్యసౌందర్యవిభ్రమంబు
తన్మోరమాసదృశక్షమాఘనైశ్వర్యవి
భ్రాజితప్రబలసౌభాగ్యగరిమ
గీ. మొదలుగాఁ గలసద్గుణంబులఁ బొసంగి
ప్రాణవిభునకుఁ బట్టపురాణి యగుచు
వన్నెఁ గాంచియు నయ్యిందువదన దలఁకె
నంత సంతాన మెఱుఁగనిచింతఁ దగిలి. 47

కం. పతియనుమతగతి నమ్మద
వతి చతురత వంధ్యతాపవాదము మాన్పన్
మతిఁ బూని వృద్ధకాంతో
దితమహితాచారసరణి దినదిన మెలమిన్.

సీ. ప్రొద్దుప్రొద్దున లేచి పుణ్యప్రవాదంబుల
పాళితో జలకంబు లాడి యాడి
ముత్తైదువులఁ బ్రియంబునఁ బూజ గావించి
నవనవఫలవాయనము లొసంగి
క్షితిసురోత్తములకుఁ బ్రతిదినంబు నపూప
ఘృతపాయసాదులఁ దృప్తి సలిపి
గృహదైవతముల మిక్కిలిభక్తిఁ బ్రార్థించి
నానావిధాభ్యర్చనము లొసంగి
గీ. వ్రతము లొనరించి శకునసంగతులు దెలిసి
సిద్ధమునిబృందములను వీక్షించి మ్రొక్కి
సతులు గావించుయత్నముల్ సలుపుచుండె
నమ్మృగేక్షణ సంతాన మాత్మఁ గోరి.

ఉ. అంతట నొక్కనాఁడు కమలాక్షి నిజేశునితోడఁ గూడి యే
కాంతమునన్ వసింప రతికాంతరణాంతనితాంతతాంతనై
శ్రాంతములందు నిద్ర గలయం బవళించిన నొక్కవిప్రుఁ డ
య్యింతికిఁ గేతకీకుసుమ మిచ్చెఁ గలం గలకంఠి వేడుకన్.

చ. అలరుచు మేలుకాంచి హృదయప్రభుతో ననునాథ! యీయెడ
గల నొకబ్రాహ్మణుండు నవకైతకసూన మొసంగె నొనసం
దెలిసె నృపాలుఁ డంత సుదతీ విను మాతఁడు వాసవుండు మా
కులగురుఁ డొక్కకన్య గలుగుం బ్రసవంబు నొసంగెఁగావునన్,

కం. కల యిది నిక్కల కన్నియ
గలుగుం గలకంఠి నమ్మఁగాఁదగు నీనో
ములఫలము చేరె నన విని
యలరె ననంగవతి నిక్క మగునని కడఁకన్. 52

గీ. వ్రతఫలములు పచేళిమప్రభ వెలుంగు
నట్లు శుభములు ప్రత్యక్ష మైనయట్లు
నంతలోఁ గొన్నినాళ్ల కయ్యబ్జముఖికి
సన్నసన్నఁగ వేకటిచిన్న లమరె. 53

చకచకద్యుతులచే ముకురంబు లన మించు
చెక్కుల వెలిచాయటెక్కు లమరెఁ
గనకసారసకోరకముల పై నెలకొన్న
భ్రమరంబు లనఁ గుచాగ్రములు మెఱసె
సీ. నంబరస్ఫూర్తి విడంబించు నరిపేద
కౌ నంతకంతకుఁ గాననయ్యెఁ
దతజఘనద్వయోన్నతజాతరభరంబు
మందయానమునకు నంద మొసఁగె

గీ. నసమశరతంత్రములమీఁద విసుగు దోఁచె
సఖులతో ముచ్చటాడంగ సైఁచ దయ్యెఁ
బుల్లపుల్లనిరుచులపై బుద్ధి పొడమెఁ
బ్రథమగర్భోదయమున నప్పద్మముఖికి. 54

కం. క్షితి గంధవతి నిజం బని
మతిఁ దలఁచి తదీయగంధమానితరుచిచే
నతులక్షమాఖ్య యాసతి
యతిచతురతఁ గొను మృదార్జితాహారంబుల్. 55

గీ. ఉవిద బలుతొడవులు దాల్ప నోపలేక
విరులు గోసినపూఁదీవకరణిఁ దనరె
నలినలోచనజఠర మున్నతి వహించె
ముద్దరాలికి నీళ్లాటప్రొద్దు లయ్యె. 56

చ. శుభదివసంబునందుఁ బరిశుద్ధముగా గ్రహరాజు లుచ్చలం
దభిమతలీల నుండఁ దరళాయతలోచన కూఁతుఁ గాంచె నం
దిభనిభయాన లైనధవళేక్షణ లందఱు సంభ్రమంబుతో
రభసగతిం దదీయగృహరక్ష యొనర్చి రహార్యధైర్యలై. 57

వ. అప్పుడు. 58

సీ. మణిగణద్యుతికి మార్తాండులయుదీప్తుల రేయుఁ
బగలును వెలుఁగుదీపములగములు
నిరుచక్కియల దారి కెలమిఁ గాఁపుగ నుల్లి
పొట్లు గప్పినయగ్గిపొగలతెగలు
ద్వారమూలముల నందముగ నుంచినదీర్ఘ
శాకోటకుటసమిత్సముదయములు
నిది సందుదిన మిందు రోద సేయఁదగ దని
పలుకువృద్ధాంగనాపరిజనములుఁ

గీ. గలిగి తత్తత్ప్రదేశసంఘటితపూర్ణ
కుంభరంభాతరుస్తంభజృంభమాణ
సితవితానపతాకాభినుతవిభూతి
గాంచి యుప్పొంగెఁ దత్సూతికాగృహంబు. 59

సీ. తారహారములతోఁ బోరాడు వెల్లుల్లి
పూసపేరులు కంఠమునఁ జెలంగఁ
బద్మరాగంబులపగిదిఁ జొక్కపువీఁశి
యములతో నెనసి దంతములు మెఱయఁ

ధగధగ వెలుఁగు నిద్దపుఁజెక్కుటద్దము
　　లొంతఁ గాటుకయుక్కుబొట్టు వెలుఁగ
ముఖచంద్రమునిమీఁద మొనసినకార్మబ్బు
　　గతి నీలివాసెనకట్టు మెఱయ
గీ. నంత నయ్యింతి పచ్చిబాలింతసొబగు
　　భువనమోహన మగువేషమునఁ బొసంగెఁ
　　దరుణు లెల్లను వృద్ధోదితప్రకార
　　మునఁ బురిటివైభవము సేయ వెనుకవెనుక. 60

కం. వాసవువరమునఁ గలిగిన
　　యాసుదతీరత్నమునకు నవనీశుఁడు దా
　　వ్రాసెను నామం బీసతి
　　వాసవదత్త యని బుధులు వర్ణన సేయన్. 61

మ. ప్రతిపచ్చంద్రకళావిశేషరుచిఁ దద్బాలామలాభంబు తాఁ
　　బ్రతిభన్ బ్రత్యహమున్ వివృద్ధగతిచే రంజిల్లెఁ దద్భావముల్
　　మతి భావింప వచింప నెంచుకొనఁగా మాబోంట్లకున్ శక్యమే
　　రతిరంభాదిసురాంగనావితతి మీఱంజాలుఁ దద్వైఖరుల్. 62

కం. మనసిజునిమంత్రదేవత
　　యనఁగను దనరారె శైశవానంతరయా
　　వనలాభవిభవమున న
　　వ్వనితామణి దినదినప్రవర్ధితరుచులన్. 63

ఉ. కొప్పు ఘనంబు చూడ నలకొమ్మ మిడికన్ను సమున్నతప్రభన్
　　విప్పుగఁ గన్నుదోయి కచవిభ్రమలోచనరోచి కెక్కుఁడై
　　యొప్పుగఁ జన్ను లున్నతి సముజ్జ్వలకై శికదృక్కుచప్రభల్
　　గప్పఁ బృథుత్వవైభవముఁ గాంచి కటిస్థలి లేమ కెంచఁగన్. 64

సీ. మరునినీలపుఁటురుల్ మానినీమణికురుల్
గనకభవ్యవిలాస కలికినాస
శశివిభోల్లసనంబు జలజాక్షిహసనంబు
పద్మంబులోఁగోము పడఁతిమోము
వజ్రరుక్కాంతముల్ వనజాస్యదంతము
లమృతంపుబావి తన్వంగిమోవి
యసితోరగముఁ గేరు నలివేణినూగారు
విన్నుఁ గెల్వఁగఁ బూను వెలఁదికౌను
గీ. తరళతరవీచికావళు ల్దరుణివళులు
భూమిచక్రజయార్భటి భామినికటి
సరసిజశ్రీపదములు సుందరిపదములు
తారకలజోళ్ళు నవలతాతన్విగోళ్లు. 65

వ. ఇవ్విధంబున నొప్పునవ్వనితారత్నంబు రత్నసానుసానుగత ప్రభ యుంబోలె సుజాతరూపవిభ్రమమై, శరత్కాలదినాంతలక్ష్మియుం బోలె సముల్లసత్తారకాలంకృతయై, సత్సభాస్థలియుంబోలె సంస్తూయమానద్విజపంక్తివైభవయై, లావణ్యరసాయనసిద్ధియో యన, శృంగారోదయస్థానమో యన, మదనజయపతాకయో యన, సంసారభిత్తిరచితచిత్రచిత్రరేఖయో యనఁ, త్రైలోక్యసౌభాగ్యలక్ష్మీ నృత్తరంగస్థలియో యన, ననన్యసామాన్యవిలాసలీలచే నలరుచు మదనమంజరియు, వసంతసేనయుఁ, దరంగవతియుఁ, జిత్రరేఖయు, విలాసవతియు, మదనమాలినియు, రాగలేఖినియుఁ, గాంతిమతియు, యూథికయు, ననంగరేఖయు ననంగ బదుండ్రు చెలి కత్తియ లమందానందకందళితహృదయారవిందలై, యాటలం బాటల వినోదకథాప్రసంగంబులం బ్రొద్దుపుచ్చుచు నుండ నంత నొక్కనాఁడు వన్యావిహారంబుఁ గోరి యక్కన్య చందన మందార

సింధువార కందరాళ మాకంద పిచుమంద పూగ పున్నాగ నాగ వకుళ చాంపేయ పాటల భూర్జ సర్జ ఖర్జూ రార్జున మాతులుంగ లుంగ లవంగ నారంగ నింబ జంబూ దుంబర శింశు పాశ్వత్థ శిరీష పనస పిప్పల వట కుటజాది నానావిధతరుచ్ఛాయాలవాలంబును, వాచాల శుక పిక శారికానికర కలకలధ్వాన బధిరితరోదోంతరంబును, బల్లవోల్లసిత మల్లీవల్లీ వేల్లిత మంజునికుంజగుంజ న్మధువ్రతఝుంక్రియాగానమనోహరంబును నగు నుద్యానవనంబుఁ జేరంజను చున్నయవసరంబున- 66

శా. కాంతంబై సుమనోమనోజ్ఞనవమాకందద్రుకాంతారసం
క్రాంతానంతమనోజసైనికపటాగారావళీభూతకుం
జాంతస్సంతతపల్లవోదయదిదృక్షానందితస్వైరిణీ
స్వాంతంబై తనరె న్వసంతము లతాంతాలంకృతానంతమై. 67

సీ. ప్రబలకుంజవ్రజపటమందిరము లొప్ప
సుమనోరజోదితానములు మెఱయ
మలయసమీరడింభకు లూడిగము సేయ
నవ్యకాంచనభూషణములు వెలుఁగఁ
బరభృతమాధవప్రతతులు గొనియాడ
లతికాంగనలనాట్యగతులు చెలఁగఁ
దతభృంగగాయకప్రతతి గానము సేయ
శుకశారికాదిసైనికులు గొలువ

గీ. వనధరాస్థానమున మాధవప్రభుండు
నిగ్రహానుగ్రహక్రియానిపుణుఁ డగుచు
మధుపమాలిన్యజాతులమద మణంచి
యధికతరులకుఁ బచ్చడా లపుడు గప్పె. 68

సీ. సహకారసురసదృక్చలకనీనికలు వా
సంతికాలోచనచలవిస్ఫురర
కజ్జలప్రభ లనంగజ్వాలజ్వాలనధ్వ
జములు కుంజాకరస్థగితశక్ర
మణులు జాంబవసుషమావిగ్రహంబులు
చైత్రభాగ్యవిహీనజాత్యకీర్తు
లాలోలవనసరోనీలోత్పలదళంబు
లరుణప్రసూనకుంజాగ్రరుచులు

గీ. కనకకోరకదీపశిఖాకలాభి
హాతిసముద్భూతఝుంక్రియైకార్తనాద
సంచరిష్ణుకృశధ్వాంతశాబకములు
చెలఁగె షట్పదములు వనస్థలులయందు.

గీ. విరహతతిమీఁద దండెత్తు మరునివిజయ
శంఖములు పట్టి పూరించుజాడ దోఁప
నలరె నుధుపము లపుడు ప్రత్యగ్రవిచికి
లాగ్రములమీఁద మధురసం బాన నిశిచి.

కం. బత్తిగలమగఁడు చైత్రుం
డత్తఱి వన్యావధూకచాంతరసీమన్
హత్తుకొనఁ జల్లి కూర్చిన
ముత్తెము లన సిందువారములు గనుపట్టెన్.

చ. అసమశరప్రతాపదహనార్చిరుదంచితకీలలో యనం
గిసలయముల్ చెలంగ మరుకీర్తులకై వడి వాసిమీఁదటం
బ్రసవము లొప్ప మారునిప్రభావముకై వడి నున్నతప్రభా
విసరము చెంగలింప వనవీథులఁ జూతము లొప్పె వయ్యెడన్. 72

కం. మావులు కొన్ని మనోజుని
మావు లనం దనరెఁ బత్రమానితరుచిచేఁ
గ్రోవులు మదనునికపురపుఁ
గ్రోవు లనఁగ వలపుఁ దెలిపెఁ గుసుమప్రభలన్. 73

ఉ. ఆసమయంబునందు సఖు లందఱు గుంపులు గూడి కొల్వ న
వ్వాసవదత్త భాగ్యవిభవంబు దలిర్ప మనోజరాజ్యల
క్ష్మీసుకుమారలీల విహసింపుచుఁ బువ్వులు గోయఁబూని వ
న్యాసరణిన్ మనోహరవిహారము సల్పఁదొడంగె వేడుకన్. 74

కం. వనమా యిది చైత్రునిజీ
వనమా పికనికరసుకరవనమా స్వరభా
వనమా నవయువజనపా
వనమా రతిభాగ్యభాగవనమా యనుచున్. 75

ఘుమ్మఘుమ్మనఁ గమ్మదెమ్మెరల్ పుప్పొడి
దుమ్ము రేచఁగఁ దావి గ్రమ్ముచోట
నల్లిబిల్లిగ నుల్లసిల్లు సల్లలితసం
ఫుల్లమల్లీసుమవల్లులకడ
నెన్నఁ జెన్నగు చిన్నచిన్నగున్నలజాడ
నున్న ప్రసన్నసిసురపొన్నలదరిఁ
గొదమతుమ్మెదలపై మెదలుచు రొదసేయఁ
బొదలు బల్గురివిందపొదలనీడఁ

గీ. గంతుగొని యాడి పాడుచు గంతు లిడుచు
రంతు సేయుచుఁ గొలఁకులపొంతఁ జనుచు
మంతనము లాడి యివి కొన్ని వింత లనుచు
సంతసమునఁ జరించి రయ్యింతు లచట. 76

సీ. ధీరద్విరేఫఝుంకారప్రసవగుచ్ఛ
భారద్రుమవాటీవిహారములను
మారలీలోన్మత్తకేరళీకుచగంధ
సారసంయోగసత్కారములను
సారవన్మలయశైలారబ్ధచందన
శ్రీరమ్యపాదసంచారములను
సారసోదారగంభీరవాఃపూరకా
సారసేవాసదాచారములను
గీ. దృప్తుఁడై తృప్తుఁడై దీప్తి వ్యాప్తిఁ బొదలి
యలసి మెల్లన నచ్చోటి కరుగుదెంచె
నతనుకేళీరతాతనుసుతను సుతను
ఘర్మశీకరహారుఁ డైన గంధవహుఁడు.

సీ. శ్రీఖండతరుషండశేఖరాలంకృత
కిసలయకంపనాంకితరయములు
సరసలవంగకేసరజాలసంపాద
నాయత్తచతురవిద్యాస్పదములు
సలిలకేళీరతశమనకాంతాతనూ
సౌరభస్ఫూర్తివిస్తారితములు
తతరతశ్రాంతకాంతాకుచాంతరమౌక్తి
కస్ఫుటఘర్మశీకరహారములు
గీ. మలయమారుదంకురమ్ము లనూనవతుల
సతతవన్యావిహారజశ్రమము వాయ
నల్లనల్లనఁ జనుదెంచె నుల్ల మలర
ముమ్మరమ్ముగఁ బూఁదావి గ్రమ్ముకొనఁగ.

చ. వదనముఁ జూపఁ జంపకము, వావిలి మూర్కొనఁ, గ్రోవి కౌఁగిటం
బాదనఁగఁ, బాడఁ బ్రేంకణము, పొన్న హసింపఁగ,నయ్యశోకముం
బదమునఁ దన్నఁ, గేసరముపై నుమియం, బలుకంగ గోఁగుఁ, జే
గదలుప మావి, చూడఁ దిలకంబును గ్రొన్నన లిచ్చు వారికిన్.

వ. అట్టియెడ. 80

కం. ఒక రోకరిఁ జేరి కేరుచు
ముకుళంబులు విరులుఁ జూచి ముదమందుచుఁ జే
రిక నున్నచెలులఁ గని య
మ్ముకురానన మధురవాక్యముల నిటుపలికెఁ. 81

రగడ.

మదనమంజరి కంటివే యీమదనమంజరి సొగసుపెంపులు
పొదలరొద లొనరింపుచును మదిఁ బొదలుచున్నవి తేఁటిగుంపులు
కదలికలు లేకున్న వెంచఁగఁ గదలికలమొత్తమ్ము లిచ్చటఁ
బదరజమ్ములు గ్రమ్మఁ దిరుగుచుఁ బదరనేటికి నాలి యచ్చట
నాగమల్లెలు గలిగె నల మదనాగరాజ సమానయానకుఁ
బూగములపైఁ బ్రాఁకుతీఁగెలపూగములు సాధించు మానకుఁ
జిన్న లల్లవె యెన్నఁ జెన్నగుఁ జిన్నప్రాముపురీవి నలరెడుఁ
గన్నెరలకై యరుగ నేటికి గన్నె రహిఁతో నిందుఁ గొఱలెడు
వేయునేటికి విరులపై నీ వేయుపాయము సేయఁగావలె
రా యనంటులనీడలకు వలరాయనికిఁ దెరు వియ్యఁగావలె
రంగరంగశుకంబు లవె సారంగలోచన మరుబలంబులు
రంగదాకృతి నొప్పె నవె నారంగభూజములను ఫలంబులు
రాకు రాకు పరాకు కెందలిరాకు చిదుమఁగ రాదు పదరకు

కాకు గాకు ఫలంబుగను దన కాకురంగట నిల్పు బెవరకు
పొలఁతిరో ములయానిలము లోకపొలఁతి పుప్పొడి దుమ్ము రేఁచను
వెలఁది యుయ్యాలఁ బన్ను పూఁదీవెలఁ దిరంబుగ మంచు దోఁచెను
డంబుగాఁ జిగురాకుగమి పగడంబుఛాయలు గాంచి మించెను
గంబుకంఠిరో మెఱసి యీకనకంబు వలపులు గ్రుమ్మరించెను
రాఁగతనమున నొరులవిరులకు రాఁ గడంగిన నేనె రాఁగల
రేఁగఁదోలకు రేఁగులను జెలరేఁగ మూఁగిన తేనెయీఁగలఁ
గందకున్నది సిరులతో మాకందబృందము కుసుమపుంజము
మందయానరో చూడఁదగు సుషమం దనర్చె లతానికుంజము.

కం. అనుచుం జెలు లిచ్చనసల్
గొనుచున్ వనవీథిఁ గుసుమకోమలి దరియం
జనుచున్ వలరాయనికృపఁ
గనుచుండఁగ నంతఁ జైత్రుగర్వము సడలెన్. 83

వ. అన విని శారిక శుకంబు నవలోకించి ప్రశంసించి యనంతర
వృత్తాంతం బెఱింగించు మనుటయు. 84

మ. పృథివీభృద్వరధీర ధీరజనతాభిస్తుత్యవాక్సత్య స
త్పథసాంతత్యవిహార హారధరణీధ్రప్రాభవోద్యద్యశః
ప్రథమాలంకృతసార సారసముఖీప్రత్యగ్రసంభూత మ
న్మథసన్మూర్త్యవతార తారకనిధానధ్యానచిత్తాంబుజా. 85

కం. సింధురసైంధవవైభవ
బంధుర శ్రీవైష్ణవప్రబంధాంకిత చి
ద్గ్రంథరసాదరనీతియు
గంధరనిభమంత్రివర్య కల్పితకార్యా. 86

పృథ్వీవృత్తము.

ధరాచరణనూపురస్థగితరత్నరుక్పీఠికా
పురీవరణవైభవస్ఫుటనికేతనాకేతన
స్ఫురన్నిజచమూపరక్షుభితభూసురోద్యద్ధరా
పరాగపిహితాత్రిసంభరితశత్రుకాంతాననా. 87

గద్యము.

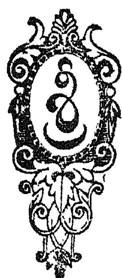
ఇది శ్రీవక్కలంక చంద్రశేఖరమహాకవి పౌత్ర భాస్కరసుకవిపుత్ర
విద్వజ్జనవిధేయ వీరభద్రనామధేయ విరచితం
బైన వాసవదత్తాపరిణయం
బను మహాప్రబంధంబు నందు
ద్వితీయాశ్వాసము.

శ్రీరస్తు

వాసవదత్తాపరిణయము

తృతీయాశ్వాసము

యుతవైభవ హిందూ
రాయసురత్రాణబిరుద రామానవరా
మేయనిభ పూర్ణిమాసో
మాయితరుచిగేయ రావు మాధవరాయా ! 1

వ. అవధరింపు మనంతరకథావిధానంబు శుకంబు శారికతో నిట్లనియె.

కం. వన్యావిహారమున న
కన్యామణు లలసి వేఁకన్ జలకేళీ
మాన్యమతి నుండఁగాఁ బద
విన్యాస మొనర్చె భువిని వేసవి యంతన్.

శా. ప్రచ్ఛాయస్థలపల్లవాస్తరణనిద్రాయోగ్యముల్ పాటలీ
గుచ్ఛాకల్పమరున్మనోజ్ఞతరముల్ కూలంకషాభ్యంతర
స్వచ్ఛాంభఃపరివేషణార్హములు పశ్చాద్భాగసౌభాగ్యముల్
స్వచ్ఛందస్థితి గ్రీష్మవాసరము లెంచం దెల్పి గాంచెన్ ధరన్. 4

సీ. వనముల దావపావకభూతి గనిపించెఁ
బాటలముకుళవైభవము మించెఁ
బడమటిసుడిగాలి వడివడి నడతెంచె
మదనుతూపులయేపు గొదవగాంచె

శ్రీరస్తు

వాసవదత్తాపరిణయము

తృతీయాశ్వాసము

యుతవైభవ హిందూ
రాయసురత్రాణబిరుద రామానవరా
మేయనిభ పూర్ణిమాసో
మాయితరుచిగేయ రావు మాధవరాయా! 1

వ. అవధరింపు మనంతరకథావిధానంబు శుకంబు శారికతో నిట్లనియె.

కం. వన్యావిహారమున న
కన్యామణు లలసి వేఁడుకన్ జలకేళీ
మాన్యమతి నుండఁగాఁ బద
విన్యాస మొనర్చె భువిని వేసవి యంతన్. 3

శా. ప్రచ్ఛాయస్థలపల్లవాస్తరణనిద్రాయోగ్యముల్ పాటలీ
గుచ్ఛాకల్పమరున్మనోజ్ఞతరముల్ కూలంకషాభ్యంతర
స్వచ్ఛాంభఃపరివేషణార్హములు పశ్చాద్భాగసౌభాగ్యముల్
స్వచ్ఛందస్థితి గ్రీష్మవాసరము లెంచం దెల్పి గాంచెన్ ధరన్. 4

సీ. వనముల దావపావకభూతి గనిపించెఁ
బాటలముకుళవైభవము మించెఁ
బడమటిసుడిగాలి వడివడి నడతెంచె
మదనుతూపులయేపు కొదవగాంచె

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు

అధ్యక్షులు
విమర్శకాగ్రేసర. ఐతిహాసిక సమ్రాట్టు
శ్రీ బండారు తమ్మయ్య

ప్రధాన కార్యదర్శి, కోశాధికారి
శ్రీ దంటు భాస్కరరావు

సహాయ
దువ్వూరి సూర్యనారాయణశాస్త్రి

కార్యనిర్వాహకవర్గ సభ్యులు

1. శ్రీ కోకా శివనాథశాస్త్రి
2. శ్రీ వారణాసి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి (బాలవ్యాస)
3. శ్రీ చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి (వ్యాకరణ విద్యాప్రవీణ, భాషాప్రవీణ)
4. శ్రీ కాకరపర్తి కృష్ణశాస్త్రి (కవిమూర్ధన్య, ప్రౌఢకవిచంద్ర)
5. శ్రీ కుందూరి ఈశ్వరదత్తు
6. శ్రీ జయంతి బుచ్చిరామశర్మ.
7. డాక్టరు శ్రీ ఇవటూరి జోగారావు, (యం. బి. బి. యస్.,)
8. శ్రీ చిరువోలు కోటీశ్వరరావు
9. శ్రీ దామెర రాజగోపాలరావు, బి. ఏ.
10. శ్రీ వేదుల రామచంద్రకీర్తి, ఎమ్. ఏ. (ఆనర్సు)
11. శ్రీ ఓలేటి సుబ్బరాయశాస్త్రి (ఉభయభాషాప్రవీణ)
12. శ్రీ కావలి శ్రీరామమూర్తి, బి. ఏ. బి ఎల్.

పత్రికా సంపాదకుడు
శ్రీ కుందూరి ఈశ్వరదత్తు

ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్ప్రచురణములు

శ్రీ సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువు

5వ సంపుటము రు. 15—00

6వ సంపుటము 15—00

7వ సంపుటము 15—00

1—4 సంపుటములు పునర్ముద్రణములు గావింపబడుచున్నవి.

ప్రతియొక్కటికి వెల రు 15 లు

కవిజనాశ్రయము

వేములవాడ భీమకవి విరచితము.

పెక్కుపాఠభేదములతోఁ గూడిన వెనుకటి విషయసూచికయుఁ గలిగి తిరిగి తృతీయముద్రణ పీఠికతో ముద్రితమైనది వెల రు 1—50.

మాధ్యమిక కారికలు

బౌద్ధాచార్య నాగార్జున ప్రణీతము. కొల్లూరు సోమశేఖర శాస్త్రి విరచిత సుబోధినీవ్యాఖ్యాసహితము మూల్యము రు. 2—50

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు,

కాకినాడ.

స్మారకసంచిక

చందాదారులకు గాక యితరులకు వెల 6—0—0.

Printed by J. Gopalam, B.A. L.T., at Republic Press, Kakinad

Edited by **K. ISWARADUTT**

Published by Andhra Sahitya Parishat, Kakinada.

శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక

Journal of the Telugu Academy

KAKINADA.

దేశభాషలందుఁ దెలుగులెస్స

సంపుటము ౫౨ సంచికలు 3-౪

Vol. 52 Parts III & IV

ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు

వ్యవస్థాపకులు :

శ్రీ జయంతి రామయ్యగారు

ప్రతిష్ఠాపకులు :

శ్రీ శ్రీ శ్రీ రావు వేంకటకుమార మహీపతి సూర్యారావు బహద్దరువారు సి. బి. ఇ., డి. లిట్, పిఠాపురము మహారాజావారు

శ్రీ శ్రీ శ్రీ వేంకటగిరి మహారాజావారు

శ్రీ శ్రీ శ్రీ బొబ్బిలి మహారాజావారు

ఉద్ధారకులు :

శ్రీ రాజా వేంకటాద్రి అప్పారావు బహద్దరువారు, జమీందారు, ఉయ్యూరు ఎస్టేటు

ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు

వ్యవస్థాపకులు :

శ్రీ జయంతి రామయ్యగారు

ప్రతిష్ఠాపకులు :

శ్రీ శ్రీ శ్రీ రావు వేంకటకుమార మహీపతి సూర్యరావు బహద్దరువారు సి. బి. ఇ., డి. లిట్, పిఠాపురము మహారాజావారు

శ్రీ శ్రీ శ్రీ వేంకటగిరి మహారాజావారు

శ్రీ శ్రీ శ్రీ బొబ్బిలి మహారాజావారు

ఉద్ధారకులు :

శ్రీ రాజా వేంకటాద్రి అప్పారావు బహద్దరువారు, జమీందారు, ఉయ్యూరు ఎస్టేటు

విజ్ఞప్తి

అనివార్యహేతువులవలన నిలుపఁబడిన ప్రకరణ
సాకల్యమైనది మహారాజావారి స్మారకసంచిక
(రెండవది) త్వరలో రాఁబోవుచున్నది.

[illegible]

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక

Journal of the Telugu Academy
KAKINADA.

సంవత్సరము చందా రు 3-0-0.

సంపుటము ౫౨ శోభకృత్ సంచికలు ౩-౪

Vol. 52 ఆశ్వయుజ—పుష్యములు Parts III & IV

విషయసూచిక

స్వ వి ష య ము

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్త్రిక 52 వ సంపుటము 3-4 సంచికలు ప్రకటించు పని పూర్తిచేయుచుండఁగా, ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తునకు యావజ్జీవాధ్యక్షులు, ఆంధ్రభోజులు, సంస్కృతాంధ్రకవిపండితపోష కులు ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్సర్వస్వము అయిన శ్రీ రావు వేంకట కుమారమహీపతి సూర్యరాయప్రభువర్యులు నడుమలో కీర్తిశేషు లగుట సంభవించినది. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పక్షమున వెలువడుచు కొలఁది యక్షరములలో కొఱవడియున్న శ్రీ సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటు నిర్మా ణము శ్రీ సూర్యరాయప్రభువర్యుల యౌదార్యమునకు నిదానము. ఈవిధముగ ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు అవతరించినది మొదలు నేఁటి వఱకు నీపరిషదభ్యుదయమునకు గ్రాంథికభాష నిలిచియుండుటకుఁదమ సర్వస్వమును వెచ్చించి శాశ్వతకీర్తి నార్జించుకొని యున్న ఆ ప్రభు వర్యులయెడఁ దమకుఁ గల కృతజ్ఞతను తెలుపుకొనుటకై ఆంధ్రసాహి త్యపరిషత్కార్యనిర్వాహకవర్గము వారు ప్రత్యేకముగ నొక స్మారక సంచికను దీనితోఁగలిపి ప్రచురింపఁదలఁచియున్నారు. కాని ప్రముఖ వ్యాసకర్తలనుండి వ్యాసములు చేరుటలో మఱికొంత విలంబముకానై యుండుటచే, ఈసంపుటము నింతటితో ముగించి, తరువాతి సంచిక లను స్మారకసంచికనుగా వెలువరింపఁదలఁచి యుంటిమని పాఠకులకు నివేదనము. ప్రసిద్ధులయిన వ్యాసరచయితలు తమ కభీష్టమయిన విష యమున వ్యాసములు రచించి పంపి, పరిషత్పక్షమున వెలువడు శ్రీ సూర్యరాయ ప్రభువర్య స్మారకసంచికను సర్వాంగసంపూర్ణముఁ గావింప వేఁడికోలు.

ఇట్లు వినివేదించు విధేయుఁడు,

సంపాదకుఁడు.

కీ. శే. శ్రీ పిఠాపురము మహారాజావారు

(శ్రీ రావు వేంకటకుమార మహీపతి సూర్యరావు బహద్దరుగారు)

(బండారు తమ్మయ్య, ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్కార్యదర్శి (కరణము?) — బండారు తమ్మయ్య, ఆంధ్రసాహిత్యపరిషద్వ్యక్షుఁడు)

తెలుఁగు దేశమందలి జమీందారీలలో పిఠాపురము, వేంకటగిరి, బొబ్బిలి, విజయనగరము, విశ్వవిఖ్యాతిచెందినవనుట సుప్రసిద్ధము. వీనిలో పిఠాపురము జమీందారీకిఁ దండ్రి శ్రీరావు గంగాధర రామారావుగారి నిర్యాణానంతరము, మయినారిటీ వదలినతరువాత, 1906 సంవత్సర ప్రాంతమున శ్రీ సూర్యరావుగారు పట్టాభిషిక్తులయిరి. గంగాధర రామారావుగారు ప్రజారంజనమునకు వదాన్యతకుఁ బేరుమోసినవారు. తూర్పుగోదావరిజిల్లాకుఁ బ్రధాన నగరమయిన కాకినాడ యీపిఠాపురము జమీందారీలోనిదే. ఇది పిఠాపురమునకుఁ బదిమైళ్లు దూరములోనుండి పిఠాపురముతో బహువిధముల నవినాభావసంబంధము గలిగియున్నది. పిఠాపురము రాజుల వదాన్యతకు, భాషాపోషణాదిక సత్కార్యములకు, సంస్థలకుఁ దావలములయిన కట్టడములు పిఠాపురములోకన్న, కాకినాడయందే యెక్కువగ నెలకొనియుండుట గమనింపఁదగినది. వీనిలో అనాథశరణాలయము (Orphanage), బ్రహ్మోపాసనా మందిరము, పిఠాపురము రాజాకళాశాల, ముఖ్యముగాఁ బేర్కొనఁదగినవి. అనాథశరణాలయము స్థాపితమయినది శ్రీ గంగాధర రామారావుగారి కాలముననే యని తెలియుచున్నది. తరువాత శ్రీ సూర్యరావుగారు దానిని వృద్ధిపఱచిరి. కళాశాలగూడ మొదట రెండవ తరగతి కాలేజీగా నుండినపుడు గంగాధర రామారావుగారి కాలముననే స్థాపిత మయియుండెను. అనంతర మది శ్రీ సూర్యరావుగారి పాలనమున నభివృద్ధిగాంచి First Grade College గాఁ బరిణతమయి ఆంధ్రదేశమందలి కళాశాలలో నున్నతస్థాన మలంకరించినది. అన్నదానసమాజ స్థాపనమునకును వీరే కారకులు.

శ్రీ సూర్యరావు బహద్దరుగారి యందు జనకుల వదాన్యత

వంశానుగతముగ సంక్రమించి, బహువిధముల వికాసము నొంది, జగ జ్జేగీయమానమైన దనుట పలువురకుఁ దెలిసిన విషయము. శ్రీ సూర్యా రావుగారి పాలన మారంభమయిన యయిదాఱు సంవత్సరముల కే యనఁగా 1911 సంవత్సరములో దేశమున భాషావిషయకముగ గ్రాంథిక వ్యావహారిక భాషాసమరరూపమున నొకవిషమ సంఘటన మేర్పడినది. వ్యావహారిక భాష, దానికి సన్నిహితమయిన గ్రామ్యము (వ్యాకరణ విరుద్ధభాష) కేవలము జనుల వ్యవహారముననే గాక యున్నత పాఠశాలా కళాశాలా విద్యార్థులకుఁ బ్రభుత్వమువారు నిర్ణ యించు పాఠ్యగ్రంథములందుఁ గూడఁ బ్రవేశము నొంది పాటింపఁ దగుననెడి వితండవాదమును దెచ్చిపెట్టి, పర్లాకిమిడి కళాశాలలోఁ జరిత్రోపన్యాసకులుగా నుండిన శ్రీ రావుసాహెబు గిడుగు రామ మూర్తిపంతులుగారు, విజయనగరము సంస్థానము కొలువునందుండిన గురజాడ అప్పారావుగారు (కన్యాశుల్క నాటకకర్త) మున్నగు వారు, వారి యనుచరులు దేశమును గగ్గోలు పఱిచి, ప్రభుత్వాధి కారుల ప్రాపునుగూడఁ గొంత వడసి, ఆంధ్రభాషాసుస్థితికి ఘోర వ్యాఘాత మొనరింప నడుముగట్టిరి. అప్పుడు రాజధానీనగరమగు మదరాసులో దైవవశమున ఆంధ్రభాషాభిమానులు, సరసతర పాండితీ సంపన్నులు నగు శ్రీ జయంతి రామయ్యపంతులు B. A. B. L గారు Presidency Magistrate పదవియందుండిరి. వారు వ్యావహారిక భాషావాదమును బ్రతిఘటించి తమ పలుకుబడిని వినియోగించి, గ్రాంథికభాషా సంరక్షణమునకయి యొక శాశ్వతసంస్థను నెలకొలు పుట యత్యావశ్యకమని గ్రహించి, యందుకయి పిఠాపురము మహా రాజావారయిన శ్రీ సూర్యరావుగారితో సంప్రతించి వారిని బ్రోత్స హించి, వారి యండచే 1911 సంవత్సరముననే మొదట మదరాసు నందే, ఆంధ్రసాహిత్య పరిషన్నామక సంస్థను స్థాపించి దాని యాజ మాన్యమునఁ బరిషదాశయములఁ బ్రకటించి గ్రాంథికభాషా సంరక్షణ

మొనర్చుటకయి యొక పత్రికనుగూడ నెలకొలిపి బహువిధముల భాషాపోషణమునకుఁ బూనుకొనిరి, ఆనాఁడీయిరువురు మహనీయులు నొనర్చిన యీ ఘనకార్యము మూలముననే ప్రభుత్వదృష్టిలో వ్యావహారికభాషావాద మాదరణ మొందక వీఁగిపోయినది. కాఁగా నీ భాషాసంస్థకు శ్రీ పిఠాపురము మహారాజావారే ప్రధాన ప్రతిష్ఠాపకులుగా నేర్పడి యందుకయి తమ సహజవదాన్యత కనుగుణముగ విశేషవిరాళ మొసంగిరి. శ్రీ వేంకటగిరిరాజుగారు, వెలుగోటి ముద్దుకృష్ణయాచేంద్రులవారు, బొబ్బిలి మహారాజు శ్రీ రావు వేంకటశ్వేతాచలపతిరంగారావు బహద్దరుగారు గూడ నీ సదుద్యమునకుఁ దోడ్పడి శ్రీ పిఠాపురము మహారాజుగారి ననుసరించిరి. ఈ ముగ్వురు జమీందారు లానాఁ డొసంగిన విరాళముల మొత్తమే నేఁటికిఁ బరిషత్తునకు మూలధన మయినది. అందుపైఁ బ్రభుత్వమువారి పత్రముల మీఁద వచ్చు వడ్డియే పరిషత్తు నిలుకడకుఁ బ్రధానమయిన వార్షికాదాయముగ నేర్పడినది.

పరిషత్సంస్థాపన సమయమందే ఆంధ్రభాష కొకసమగ్రమయిన నిఘంటువునుగూడ నిర్మాణమొనరించుట యవసరమని తీ[illegible]ంచిన పుడుశ్రీసూర్యరావుగారుపూనుకొని యందులకు వలయు వ్యయమెల్లఁ దామొకరే వహింపఁగలమని ప్రకటించిరి. వారియీ మహోత్తమ సంకల్ప ఫలితముగనే సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటు వను పేరితో, 'అ' కారము మొదలు 'వ' కారము చివరవఱకుఁ గల వర్ణసమామ్నాయమందలి పదములకు సంబంధించిన 6 సంపుటములు పరిషత్పక్షమునఁ బండితవర్గముచేఁ గూర్పఁబడి వెలువడి శ్రీ మహారాజావారి కీర్తికి విజయ స్తంభముగ విరాజిల్లుచున్నవి. శ, ష, స, హ యను నాలుగక్షరములకు సంబంధించిన నిఘంటువు 7వ సంపుటమున తుదిగాఁ బ్రకటనమును నిరీక్షించుచున్నది. అది వెలువడక ముందే ఆంధ్రభోజుఁడు, దానశూరుఁడు నని ప్రఖ్యాతి నందిన శ్రీ సూర్యరావు బహద్దరువారు

శోభకృన్నామ సంవత్సర ఫాల్గుణ బహుళ అష్టమీ శుక్రవారము (ది 6—3—64) దివంగతులగుట విషాద సంఘటన మేర్పడినది. దైవ దుర్విపాకమునఁ గొన్ని సంవత్సరములనుండి శ్రీ మహారాజుగారు పక్ష వాతరోగపీడితులయి యుండుటవలనను, జమీందారీ లెల్ల రద్దయి ఆంధ్రప్రభుత్వము వారి వశమయిన కారణమునను రాబడి తగ్గిపోయి నందునఁ బరిషదాశయ నిర్వహణమునకయి మునుపటివలె మహారాజు గారు సహకరింపఁజాలకుండిరి. నిర్యాణ సమయమునకు వారించుమించుగ నెనుబది సంవత్సరముల వయస్సు కలిగి చిరకాలము జీవించిన మహాపురుషులుగనే గణింపఁదగియున్నారు. వారి నిర్యాణమువలన ముఖ్యముగా పరిషత్తునకుఁ దీఱని యపారనష్టము ఘటిల్లినదని చెప్ప నవసరములేదు. అది పరిషత్తుయొక్క దురదృష్టము.

పరిషత్తు నెలకొలిపిన కొలఁదికాలముననే మహారాజావారి సహకారముతో దేశము నలుమూలలకుఁ బండితుల బంపి పరిషత్తు వారు పరిషద్భాండారమునకయి యసంఖ్యాకములగు తాళపత్రగ్రంథములను ముద్రిత గ్రంథములను సేకరించిరి. అవి పరిషత్తున కమూల్యాలంకారములయి పరిషత్కార్యాలయమునఁ బ్రకాశించుచున్నవి. శ్రీ మహారాజావారు భాషాపోషణమునకు, కవిపండిత సన్మానములకు, కాకినాడలోని అనాథశరణాలయ, బ్రహ్మసమాజమందిరముల నిలుకడకు వెచ్చించిన ధన మపారము. గణింపరానిది. విదేశములకేఁగి యున్నత విద్యా సముపార్జన మొనరించు విద్యార్థుల కెందఱకో యార్థికసాహాయ్య మొనరించి వారి యభీష్టసిద్ధికిఁ దోడ్పడిరి. చాల వత్సరములు దసరాపండువు దినములలోఁ బిఠాపురమునఁ బండితపరిషత్తు నెలకొలిపి యేటేట వేదశాస్త్రపండితులకుఁ బరీక్షల నేర్పఱిచి వారిని సముచితముగ సన్మానించుచుండిరి. తండ్రిగారి కాలమునుండియు సంస్థానము నలంకరించిన దేవులపల్లి సుబ్బరాయశాస్త్రి, వేంకటకృష్ణశాస్త్రి కవివర్యుల నాదరించి వారివలనఁ గొన్ని కృతులఁ గూడ

గ్రహించిరి. ఆర్యసామాజికులు, పండితకవులు నగు ఆదిపూడి సోమ నాథరావు గారిని గూడ నాదరించి వారి కృతులగూడఁ గొన్నిటి స్వీక రించిరి. వైణిక శ్రేష్ఠు లయిన శ్రీ తుమురాడ సంగమేశ్వర శాస్త్రిగారిని బోషించి సాహిత్యముతోపాటు సంగీతకళనుగూడఁ బ్రోత్సహించిరి. కలకత్తాలో శాంతినికేతనము విశ్వభారతి స్థాపించిన రవీంద్రనాథ ఠాగూరు కవిసార్వభౌమునిఁ దమ సంస్థానమున కాహ్వానించి వారిని విశేషముగ సత్కరించిరి. బ్రహ్మర్షి రఘుపతి వేంకటరత్నమునాయఁడు గారికి, చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహముగారికి వలయు సాహాయ్య మొసంగి పలువిధములఁ దోడ్పడుచుండిరి. వేంకటరామకృష్ణ కవులను (వేదుల రామకృష్ణశాస్త్రి, ఓలేటి వేంకటరామశాస్త్రి అను కవిద్వ యము) తమ యాస్థానకవీశ్వరులుగా గ్రహించి పోషించిరి. వారును వేంకటరామకృష్ణ గ్రంథమాలిక నెలకొలిపి దానిలోఁ గొన్ని గ్రంథ ములఁ బ్రచురించుటయేగాక "కవిత" యను మాసపత్రికనుగూడ నిర్వ హించి సముచితముగ భాషాసేవ గావించిరి. రావుబహద్దరు కందుకూరి వీరేశలింగముపంతులుగారు రాజమహేంద్రవరములో స్థాపించినవితం తుశరణాలయమునకు, ఉన్నత పాఠశాలకు పుస్తకభాండాగారమునకుఁ గూడమహారాజుగారు విశేషముగ సాయపడుచుండిరి పంతులుగారును కృతజ్ఞతాపూర్వకముగఁ దమ యాంధ్రకవుల చరిత్ర పునర్ముద్రణము యొక్క ప్రథమ సంపుటమును మహారాజావారికే యంకిత మొసంగి వారికీర్తిని స్థిరస్థాయి గావించిరి.

మఱియు మహారాజావారు కవిపండిత సమ్మానములతోపాటు పెక్కుగ్రంథముల ప్రకాశమునకుఁ గూడ నెన్నియోవిధములఁ దమ ధనమును వినియోగించుచుండిరి. వారు బహుగ్రంథ ద్రష్టలు, సం స్కృతాంధ్రము లందును, ఆంగ్లభాషయందును నిరంతరము బహు గ్రంథ పఠన మొనర్చుచుఁ గాలక్షేపము చేయుచుండెడివారు. ఆంగ్ల మున ధారాళముగ నుపన్యసించు వక్తృత్వశక్తినిగూడఁ గలిగియుం

డిరి. ఇట్లు కేవలగ్రంథపఠన, పరిశోధనములతోఁ దృప్తినొందక పండిత ప్రకాండులచే నుత్తమగ్రంథముల వ్రాయించియుఁ బరిష్కరింపించియు వానినిఁ బ్రకాశమునకుఁ దెచ్చుచుండిరి. కొన్ని దృష్టాంతములఁ జేర్కొనుచున్నాను.

శ్రీ పురాణపండ మల్లయ్యశాస్త్రిగారిచే పింగళిసూరనార్యుని ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నమునకు లఘుటీక వ్రాయించుటయేగాక, శంకరాచార్యుని బ్రహ్మసూత్రభాష్యమునకు వారిచే నాంధ్రానువాదమును జేయించి ప్రకటించిరి. ఈదరపల్లి భవానీశంకరకవి విరచిత ధర్మఖండమును నడకుదుటి వీరరాజుగారిచేఁ బరిష్కరింపించి ప్రకటించిరి. పింగళి సూరనామాత్యుని కళాపూర్ణోదయ మహాకావ్యమునకు, మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు, కాశీభట్ట సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారు, వేకుమళ్ల అచ్యుతరావుగారు తమతమ పరిష్కరణములతోఁ బాఠభేదములతో వెలువరించిన ప్రతులను ముద్రింపించి ప్రకటించిరి. రావు సర్వజ్ఞసింగభూపాలుఁడు సంస్కృతమున రచించిన రత్నపాంచాలికానామక నాటకము యొక్క మూలమును బ్రకటించుటయే గాక దానికి మధునాపంతుల సత్యనారాయణశాస్త్రిగారు, గిడుగు సీతాపతిగారు గావించిన యాంధ్రానువాదములఁగూడ ముద్రింపించి ప్రకటించిరి. ఇట్టులనన్యసామాన్యమయిన భాషాసేవ గావించిన ప్రముఖులు నేఁటి రాజమండలిలో మఱెవరును గానరారు.

దేశమం దంతట, ఆంధ్రభోజుఁ డని వినుతి కెక్కిన యీ దానశూరుఁడు, భాషాపోషకుఁడు, కృతిభర్త, ఆంధ్రసూర్యుఁడు అస్తమించుటవలన, ఆంధ్రదేశ మంతయు నంధతమసావృతమయిన దనుట యతిశయోక్తి కానేరదు. ఏవంవిధగుణవిశిష్టుఁ డయిన యీ మహోత్కృష్ట మహాపురుషుని యాత్మకు శాశ్వతానంద సౌఖ్యములఁ బ్రసాదించుఁ గావుతమని పరమేశ్వరునిఁ బ్రార్థించుచున్నాను.

ఓం శాంతి శ్శాంతి శ్శాంతిః

శ్రీ కాళిదాస మహాకవి - శ్రౌతపజ్ఞానము

శ్రీ విద్వాన్ ఖండవల్లి సూర్యనారాయణశాస్త్రి

శ్రీ కాళిదాస మహాకవి కావ్యతపోవనము పుణ్యతపోవనము వలె దర్శపౌర్ణమాసేష్ట్యాదుల పవిత్రాజ్యధూమములచేనావృతమై, పురోడాశాజ్యాద్యాహుతుల యామోదములచే నాశ్రమోన్ముఖులైన యతిథుల యంతరంగముల నలరింపఁజేయుచు, వారిని బవిత్రీకరింపఁ జేయుచుండును. ♦ కనుక నొక్కసారి మన మా మహాకవి కావ్యతపోవనములోఁ బ్రవేశించి, యచటి* శ్రౌతక్రియల నవలోకించుటచే మన మనశ్శరీరములను మహితామోదభరితములఁ గావించుకొనుచు నట ముఖ్యములైన కొన్ని శ్రౌతసంప్రదాయ దివ్యసౌరభముల నాఘ్రాణింతము.

ఈ మహాకవి సమయము దొరకినప్పుడెల్లఁ దన శ్రౌతపాండిత్యిని ఒక చిన్నవిశేషణముచేతనో, లేక యొక యుపమానముచేతనో తెలుపుచునే యుండును.

దిలీప మహారాజు సుదక్షిణాదేవితోఁ గూడి తన కులగురుఁడైన వసిష్ఠమహర్షి యాశ్రమముఁ జేరుసమయమునకు అత్తపోవన మారాజేంద్రున కిట్లగపడుచున్నది

"వనాంతరా దుపావృత్తై స్సమిత్కుశఫలాహరైః
పూర్యమాణమదృశ్యాగ్ని ప్రత్యుద్యాతై స్తపస్విభిః॥

(రఘువంశము సర్గ. 1 శ్లో. 49)

వసిష్ఠాశ్రమములోని మునులు ఇంకొక వనములోనికి వెళ్ళి తిరిగి తమ గృహములను జేరునపుడు వారు వారి యజ్ఞపురుషునకు సమిధలను, దర్భలను, ఫలములను దెచ్చుచున్నారు.

♦ "అభ్యుత్థితాగ్నిపిశునైరతిథీనాశ్రమోన్ముఖాన్
పునానం పవనోద్ధూతైర్ధూమైరాహుతిగంధిభిః"॥

(రఘువంశము. శ్లో 53 సర్గ 1)

* శ్రుతిసంబంధమైనవే శ్రౌతక్రియలు.

ఇట్లు సమిత్కుశఫలపాణులై వచ్చిన యచ్చటి తాపసులకు (యజమానులకు) వారి యగ్నులు అదృశ్యరూపములో వచ్చి, వచ్చిన యజమానుల కెదురుగ వచ్చుచున్నవి. ఇట్టి మునులచే నాయాశ్రమము నిండియున్నది.

ఇట "అదృశ్యాఽగ్నిప్రత్యుద్యాతైః .." అను శ్లోక విశేషణప్రయోగముచే మన కాళిదాసస్వామి ఇట నొకయద్భుత శ్రౌతసంప్రదాయమును దెలుపనెంచినాఁడు. తిలకింపుఁడు. "ఆహితాగ్నులు ప్రవాసమునుండి తిరిగి తమ యగ్నుల సన్నిధిఁ జేరునపుడు సమిధలను దేవలెను." అను సంప్రదాయసందర్భములో

"సమిధః కృత్వా ప్రత్యేతి"

అను శ్రౌతసూత్రమునకు సద్దాని వ్యాఖ్యలో నిట్లున్నది.

"యథాహవా ఇతం* పితరం ప్రోషివాసం పుత్రాః ప్రత్యాధావంతి, వాహరన్నేతి య దైవతత్పుత్రేభ్య ఆహరన్నేతి తాహృక్తదితి విజ్ఞాయతే॥" (చూ. ఆపస్తంబ శ్రౌతసూత్రము. 6వ ప్రశ్న 7వ పటలము 4-13-1400).

"గ్రామాంతరమునుండి తండ్రి యింటికి వచ్చినపుడు అతని పుత్రులు తమకుఁ దన తండ్రి భక్ష్యములను దెచ్చియుండుననునాసతో తండ్రి కెదురుగ పర్వెత్తి వచ్చెదరు. ఈవిధముగనే ప్రవాసమునుండి తిరిగివచ్చిన మునులకు పుత్రస్థానీయములైన వారి యగ్నులు, యజమానులు తమకు భక్ష్యస్థానీయములైన సమిధలను దెచ్చియుందురని యదృశ్యరూపములో నెదురువచ్చుచుండును. కనుక ప్రవాసాగతులైన యాహితాగ్నులు తమ యగ్నులకొఱకు సమిధలను దేవలెను." మన శ్రౌతకవి పైశ్రౌతసూత్రములోని సముజ్జ్వల సంప్రదాయమును బాగుగ నెఱింగినవాడు కనుకనే ప్రవాసాగతు

* ఇతం = తిరిగివచ్చిన

లైన వసిష్ఠాశ్రమ వాసులైన మునులచేత "సమిత్కుశ ఫలాహరైః" అని సమిధలనే మొట్టమొదట చేతఁ బట్టించి, తన శ్రౌతసాహితిని జాటినాఁడు. శ్రీ మల్లినాథ సూరి పైశ్లోక (సర్గ 1 శ్లో 49) వ్యాఖ్యలో పై శ్రౌతవిషయమును "ప్రోష్య ఆగచ్ఛతా మా హితాగ్నీనామగ్ని పరిత్యుద్యానం శ్రుతిప్రసిద్ధ మేవ" అని ప్రవాసాగతులైన మును లకు వారి యగ్నులు ఎదురేఁగుట శ్రుతి• (శ్రౌత) ప్రసిద్ధమైనదే యని తెలిపినాఁడు. శ్రీ కాళిదాస కవీంద్రుని భవ్యభావరత్నముల కాంతులను బ్రపంచమున కగఁబఱచిన పున్నె మీసూరి సుజనునిదే కదా !♦

ఇట పై శ్రౌతసంప్రదాయము కొంత వివరముగఁ దెలియఁ నగినది.

ఆహితాగ్ని తన యింటినుండి మఱియొక గ్రామమునకు వెళ్ళు నపుడు తన అగ్నిసన్నిధిఁ జేరి అతఁడు ప్రవాసోపస్థానమంత్రములను బఠింపవలెను * వెళ్ళునపుడు యజమాని తన ఊరి పొలిమేరవఱకు నెవ్వరితోడను మాట్లాడక వాచంయముండై యుండవలెను. తిరిగి వచ్చునపుడు సమిధలను దేవలెను. (సమిధః కృత్వా ప్రత్యేతి) వచ్చు నపుడు కూడ ఊరి పొలిమేరనుండి యగ్నిగృహముఁ జేరి, సమిధల నగ్నియందుంచి, ఆగతోపస్థాన మంత్రములను బఠింపనిదే మఱెవ్వరి

♦ శ్రుతివిహితమైనదే శ్రౌతతంత్రము. "భారతీ కాళిదాసస్యతు వ్యాఖ్యా విష మూర్ఛితా! ఏషా సంజీవినీ టీకా తామద్య జీవయిష్యతి"॥

* ప్రవాసమునకు వెళ్ళుచున్న ఆహితాగ్నులు ప్రవాసోపస్థానమంత్రములను అగ్ని సన్నిధిలోఁ బఠింపవలెను. అందలి "మమ నాను ప్రథమం......" అను మం త్రార్థమునుబట్టి, అగ్ని. ఆహితాగ్ని యొక్క పేరును, ఆహితాగ్ని అగ్ని పేరును ధరించెదరు. దీనిచే అగ్నిశరణములో ఆహితాగ్ని యున్నట్లగును. యజమానపత్ని అగ్నిని భద్రపఱుపవలెను.

(చూ. శ్రౌతసూత్రము. 6వ ప్రశ్న. 24 ఖండిక 7 వ సూత్రము.)

తోడను మాట్లాడరాదు. ఇట్లు ప్రవాసమునుండి వచ్చిన యజమాను లకుఁ బూర్వోక్త రీతిని అగ్నులు అదృశ్యరూపములో నెదురు వచ్చును. ఇట్లగ్ను లెదురువచ్చుచున్న కారణముచేతనే యజమానులు తదాహారస్థానీయము లైన సమిధలను దేవలెనని శ్రౌతసూత్రము నిర్దేశించినది. ఇట్టి శ్రౌతసూత్రార్థములను బరిపూర్ణముగ దెలిసి యున్నవాఁడు కనుకనే మన మహాకవి "......సమిత్కుశ ఫలాహార్తైః......" అనియు "......అదృశ్యాగ్నిప్రత్యుద్యాతైః ....." అనియు నొక్కొక్క విశేషణముచేతనే పై శ్రౌతసంప్రదాయ రహస్యములను జక్కగ సూచింపఁగల్గినాఁడు. ఇట్టివే మఱికొన్ని విశిష్టవిషయముల నిట స్థాలీపులాకన్యాయముగ గన్గొందము. ఈకవి "ఆహితాగ్ని" శబ్దార్థమును గూర్చి దిలీప మహారాజుచే "......గురోరపీదం ధన మాహితాగ్నేర్నశ్యత్పురస్తాదనుపేక్షణీయం."(చూ. రఘువంశము. సర్గ 2 శ్లో 44).

ఇట "ఆహితాగ్ని" శబ్దార్థము తెలియుటకై తత్పూర్వవిషయము కొంత తెలియఁదగియున్నది.

"ఆహితాగ్ని" యగుటకు ముందు "ఆధానము" చేయవలెను. ఈ "ఆధానము"లో అగ్నులు స్థాపించుచోట ముందుగా జమ్మి (శమి) మోదుగ(పలాశము) రావి(అశ్వత్థము) వైకంకతము(ముళ్ళ చెట్టు) మొదలగు చెట్లయొక్క సప్త(7)శాఖల నుంచెదరు. ఈశాఖలు అగ్నికిఁ బ్రియస్థానములై యున్నట్లు శ్రుతిప్రమాణము లిట్లగఁబడుచున్నవి.

శమి:— శమీగర్భాదగ్నిం మంథతి। ఏషావా అగ్నేర్యజ్ఞియా తనూః॥ (తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణము 1-8-65.)

జమ్మి యజ్ఞసంబంధమగు నగ్నికి యజ్ఞాంగములలో ముఖ్యమైన శరీరస్థానీయము. ఈశ్రుత్యర్థమునే మన కాళిదాస కవిసోమ

యాజి తన శాకుంతల నాటకమున, శకుంతల గర్భము ధరించినదని ఆకాశవాణి కణ్వర్షికిఁ దెలుపు సందర్భమున—

"దుష్యంతేనా హితం తేజో ధాధానాం భూతయే భువః
అవేహి తనయాం బ్రహ్మన్నగ్ని గర్భాం శమీ మివ॥"

ఇవి ఆకాశవాణి భాషితములు. ఓ బ్రహ్మర్షీ! దుష్యంత నిషిక్తమైన తేజమును లోకకల్యాణార్థమై ధరించిన నీపుత్రికను అగ్ని గర్భమున ధరించిన జమ్మివంటి దానినిగాఁ దెలిసికొనుము. ఇట ఒక విశేషము కలదు. జమ్మిచెట్టులో మొలిచిన రావిచెట్టు కఱ్ఱనుండియే అగ్నిని మథించెదరు. ఇందుకు కృష్ణయజుర్వేదమంత్రము లివి.

"......అశ్వత్థాద్ధవ్యవాహాద్ధిజాతాం। అగ్నే స్తనూం యజ్ఞియాం సంభరామి। శాంతయోనిగ్ం శమీగర్భం। అగ్నయే ప్రజనయితవే। యో అశ్వత్థశ్శమీగర్భః......"

రావిలో అగ్ని యున్నదనుటకు శ్రుతిప్రమాణము లివి.

"అశ్వో రూపం కృత్వా సాశ్వత్థే సంవత్సరమతిష్ఠత్ తదశ్వత్థ స్యాశ్వత్థత్వం......" తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణము (1-22).

అగ్ని అశ్వరూపముతో నొకసంవత్సరకాలము అశ్వత్థవృక్షములో నుండెను. కనుక రావికి "అశ్వత్థ" నామము (అశ్వరూపేణ తిష్ఠతి) సార్థకమైనది. కాఁగా పైశ్లోకములోని "......అగ్నిగర్భాం శమీం..." అనునప్పుడు "అశ్వత్థము గర్భమందు కల శమి" అనినచో సరిపడును.

"...అగ్ని గర్భాం .." అనుటచేత శకుంతలా గర్భమందున్నవాఁడు పురుషుఁడనియు, అతఁడు అగ్నివంటి పవిత్ర చరిత్రుఁడనియు, "అగ్ని రవమో దేవతానాం..." అను శ్రుతిప్రమాణముచే దేవతలలో అగ్ని మొట్టమొదటి వాఁడైన ట్లీ గర్భస్థపురుషుఁడు మహారాజులలో నగ్రగణ్యుఁడు కాఁగలఁడనియు, "భూతయే భువః"

అనుదానినిబట్టి భూమండలమున కంతకు నీ మహాపురుషుఁడు ఐశ్వర్య కారకుఁ డనియు (భరతుని పేరిట భరతభూమి ప్రపంచమునకే ఐశ్వర్యకారకమై యుండుట ఈశ్రుతి మహాకవియొక్క వాక్ప్రభావము చేతనే అనునట్లీ కవీశుని శాకుంతల కవిత కమనీయతఁ గాంచుచున్నది) ఇట్లెన్నియో ప్రయోజనము లిట సిద్ధించుచున్నవి.

"అగ్నిగర్భాం శమీం..." అనుటచే "శమి"వంటిది శకుంతలయైనచో నామె గర్భమందలి దుష్యంతుని తేజస్సు (రేతస్సు) అగ్ని వంటిదే కదా!

ఇందుకుఁ గూడ శ్రుతి యిట్లున్నది. "...సరేతా అగ్ని రాధేయ ఇత్యాహుః" "...సరేతసమేవాగ్ని మాధత్తే...." (తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణము). ఈ కవీశుని భరతోత్పత్తి ప్రకారమును భావించినచో భారతజాతికి మూలకందమైన మన భరతుని (శాకుంతలుండు) యొక్క ఆజన్మవిశుద్ధత, పవిత్రత భారతజాతియం గూడ ప్రతిబింబితమైయుండకపోదని తెలియఁగలదు. ఇందు కనియేకాఁబోలు భరత జాతికి ప్రపంచమంతయు జోహార్లు చేయుచుండుటయు, ఈజాతి కేతుది విజయము కలుగుచుండుటయుఁ దటస్థించుచున్నది. దీనికి మూలకారణము, మనకు ఏకైకజాతీయ మహాకవియైన శ్రీ కాళిదాస కవీంద్రుని కవితా ప్రాభవము పెట్టిన స్వప్రతిభాభిక్షయే యని చెప్పవచ్చును. ఈవిషయములోని "సత్యత"ను ఈ కవీశుని రఘువంశకావ్యములోని "సోహమాజన్మ శుద్ధానాం... రఘూణామన్వయవక్ష్యే"అను నాద్యసర్గ గత శ్లోకము రుజువుచేయుచున్నది. ఇట్లు అగ్నికి శమియు, అశ్వత్థమును, బ్రియమైనట్లే మోదుగ (పలాశము) కూడ గాయత్రీ స్వరూపమగుటచేఁ బవిత్రస్థానీయమైనట్లు "గాయత్రో వైపర్ణః..." అను కృష్ణయజుర్వేదవాక్యము తెలుపుచున్నది. ఈ "పలాశము"నకు

పర్ణముA అను నామాంతరము కల్గుటకు ఒక చిన్నికథను ఈశ్రుతి వాక్య మిట్లు తెలుపుచున్నది. దాని భావ మిది.

"స్వర్గములో "సోమలత" అనునది కలదు. అద్దానిని గాయత్రీ దేవి స్వర్గమునుండి కొనివచ్చుచుండెను. ఆసమయమున ఆ లతయొక్క పత్రము తెగి క్రిందఁబడెను. ఆ పర్ణము (పత్రము) పలాశమయినది.♦ ఇట్టి పవిత్రపలాశదారువుతోఁ జేసిన యాహుతి సాధనములు♦ ఇష్టు లలో నుపయోగించిన యజమానికిఁ బాపశబ్దశ్రవణము తటస్థింపదని కూడ శ్రుతి* యిట్లు తేటతెల్లము సేయుచున్నది.

" .. యస్య పర్ణమయీ జుహూర్భవతి న పాపగ్గ్ శ్లోకగ్గ్ం శృణోతి॥" (బ్రాహ్మణము).

పైవిధముగ అగ్నికి ప్రియస్థానములైన శమ్యాది సప్తశాఖ లపై (వైకంకతము. మొ.) అగ్నిని ఆహితము (శ్రౌతతంత్రరీతిచే నగ్నిని ఉంచుట) చేయుటచేతనే, శ్రౌతసంప్రదాయోక్తరీతి నిట్లు చేసిన పురుషుఁడు "ఆహితాగ్ని" అనిపించుకొనును. (ఆహితాః అగ్న యః యాసు యేన) ఈ ఆహితాగ్ని దర్శేష్టిలో సాయందోహము, ప్రాతర్దోహము అనఁబడు హోమములను ఆవుపాలు ఆవుపెరుగు కలి పిన ద్రవ్యముతో (దీనినే "సాన్నాయ్యము" అందురు.) చేయవలెను. ఈవిధముగా గోపయస్సు ఆహితాగ్నికి ఇష్టులలో నతి ముఖ్యమైన ద్రవ్యము గాన ఇట్టి ముఖ్యద్రవ్యమునకు మూలాధారమైన గోవును

A "సోమం పర్ణస్సోమపర్ణాద్ధిజాతః ... " (బ్రాహ్మణములో

♦ "తృతీయస్యా మితో దివి సోమ ఆసీత్ తం గాయత్ర్యా హరత్ తస్య పర్ణమచ్ఛి ద్యత తత్పర్ణోఽభవత్ తత్పర్ణస్య పర్ణత్వం॥"

(చూ. కృష్ణయజుర్బ్రాహ్మణము)

♦ హోమసాధనముల పేర్లు కొన్ని "జుహూ" 1 "ఉపభృత్తు" 2 "ధ్రువ"

♦ యజ్ఞయాగాదుల నిర్వహణము చిత్తశుద్ధికరమై మోక్షమునకు మార్గదర్శకమగును.

(నందినీధేనువును) గూర్చిB ప్రస్తుతమున గోసేవాసంసక్తుఁ డైన దిలీప మహారాజుచే మన శ్రౌతకవి "...గురో రపీందం ధన మాహి తాగ్నే ర్నశ్యత్పురస్తాదనుపేక్షణీయం" అనిపించుట కాళిదాసుని శ్రౌతపాండితికి నిదర్శనము కాకమానునా? పైశ్లోకపాదములోని యేకైక విశేషణమే పైని పేర్కొనిన శ్రౌతరహస్యముల నన్నిటిని క్రోడీకరింపజాలియుండుట ఇట గమనార్హము. ఇక త్రేతాగ్నుల స్వరూప స్వభావాదులను గూర్చి కాళిదాస కవీంద్రుఁడు శాకుంతల ములో జూపిన రీతి అద్భుతమైనది.

కణ్వర్షి శకుంతలను అత్తవారింటికిఁ బంపుటకు ముందు ఆమెను, దన త్రేతాగ్ని గృహముAలోఁ దేత్రాగ్నుల సన్నిధిని ఆశీర్వదించు సందర్భమున, మన కాళిదాసర్షి కణ్వర్షి ముఖమున ఋక్ఛందస్సుతో శకుంతల ని ట్లాశీర్వదించును.

"అమీ వేదిం పరితః క్లుప్తధిష్ణ్యాః సమిద్వంతః ప్రాంతసం స్తీర్ణదర్భాః అపఘ్నంతో దురితం హవ్య గంధై ర్వైతానాస్త్వాం వహ్నయః పావయంతు॥ (చూ. శాకుంతల నాటకము 4 అంకము 9 శ్లో.)

పైశ్లోకములోని "వేది" "ప్రాంతసం స్తీర్ణదర్భలు" "ధిష్ణ్య" "హవ్యగంధములు" "వైతానాగ్నులు" వీనిని గుఱించి యిట ముఖ్యముగఁ దెలియదగియున్నది ఇందలి "వైతానాగ్నులు" అన్నదానికి యజ్ఞసంబంధము లైన యగ్నులు అని యర్థమున్నను ప్రకరణమును బట్టి "శ్రౌతాగ్నులు" అని యర్థము. వీనిని "త్రేతాగ్నులు" అందురు. ఈవిషయమే యీకవి తన రఘువంశములో రఘుమహారాజు

A "సత్వం ప్రశస్తే మహితే మదీయే వసన్ చతుర్థోగ్ని రివాగ్న్యగారే."
(చూ. రఘువంశము 5 సర్గ. 25 శ్లో)

B "తాం దేవతాపిత్రతిథిక్రియార్థా మన్వగ్య యౌ మధ్యమ లోకపాలః".
(చూ. రఘువంశము. సర్గ 2. శ్లో. 16.

కౌత్సమహర్షితోఁ బలుకు సందర్భములో "నా త్రేతాగ్ని గృహములో నీవు (కౌత్సుఁడు) నాల్గవయగ్నివలె రెండు మూఁడు రోజు లుండుము. నీగురుదక్షిణను సాధించి యిచ్చెద'' ననును. "సత్వం ప్రశస్తే మహితే మదీయే వసన్ చతుర్థోగ్ని రివాగ్న్యగారే ద్విత్రాణ్యహాన్యర్హసి సోఢు మర్హన్ యావద్యతే సాధయితుం త్వదర్థం.'' (సర్గ 5 శ్లో 25) ఇట్టి త్రేతాగ్నుల యాకృతి యిట్లుండును.

ఇందు 1, 2, 3 అంకెలు గల స్థానములలో త్రేతాగ్నులుండును. ఈ స్థానములను "అగ్న్యాయతనములు'' అందురు. 1 స్థానములో అగ్ని నిత్యముగా (విచ్ఛిన్నము కాకుండ) నుండవలెను. ఇక్కడ నుండియే 2, 3 లలోనికి అగ్నిని తీసికొనివెళ్ళి యుంచెదరు. 1, 2, 3ల క్రమమును గూర్చి ఈక్రింది యగ్నిస్తవము ఇట్లున్నది.

"నమస్తే గార్హపత్యాయ (1) నమస్తే దక్షిణాగ్నయే (2) నమ ఆహవనీయాయ (3) మహావేద్యై నమోనమః. స్వర్గాపవర్గరూపాయ కర్మ బహ్మస్వరూపిణే.......... యజ్ఞేశాయ నమోనమః.'' మూఁడవదియగు "ఆహవనీయ'' స్థానములో పురోడాశాదిహవిస్సులను హోమము చేయుటచే ఈ 3వదే దేవతలకు హవిస్సు లనందించునది. కనుకనే ఈస్థానమును గూర్చి శ్రుతి యిట్లు తెలుపుచున్నది.

"ఆహవనీయ, (3) స్సౌనసువర్గోలోకః...... ఈస్థానము* కూడ అగ్నియొక్క శరీరస్థానీయమగుటచేతనే పై స్తుతిశ్లోకములో "స్వర్గాపవర్గ+రూపాయ'' అనిస్వర్గప్రాప్తికి మోక్షప్రాప్తికి కారకుఁడైనట్లు వర్ణింపఁబడుటలో నెంతేని సత్యము కలదు.

ఇట్లు త్రేతాగ్నులు "వేది''కి మూఁడువైపులను నియమిత స్థానములలో నుండును. ఈ"వేది'' యాకారమును బాలకుల కందఱను బ్రత్యక్షీకరింపనెంచి యీ శ్రౌతకవి తన కుమారసంభవ

* మోక్షము.

కావ్యములో పార్వతీదేవియొక్క సన్నని నడుమును 'వేది'తోఁ బోల్చి యిట్లు చూపినాఁడు. "మధ్యేన సా వేదివిలగ్నమధ్యా ...." స్త్రీల నడుము ఇట్లు వేదియొక్క యాకారమును దాల్చియుండును. ఇట్టి "వేది"కి ప్రాగ్దక్షిణ ప్రతీచీ భాగములలో (3 నైపులను) అగ్నులుండుట ప్రత్యక్షమే. ఈ విషయమునే యీకవి ఋక్ఛందస్సులో "వేదిం పరితః క్లృప్తధిష్ణ్యాః A" అని సూచించినాఁడు. అనఁగా త్రేతాగ్నులు (కర్త) వేది కంతటఁ గల్పితస్థానములు కలవని యర్థము. B ఇఁక అగ్నిలో సమంత్రకముగ పలాశాది సమిధల నుంచెదరు. ఈవిషయమే యిట "సమిద్వంతః" అని చూపఁబడినది. ఇఁక 3 అగ్నులకు (చతురస్రాకారముగ) చుట్టును దర్భలను (వేదిలోకూడ) పఱచెదరు. ఈవిషయమే "ప్రాంతసంస్తీర్ణ దర్భాః" అని యిట పేర్కొనఁబడినది. వేదిలో నంతట దర్భలు పఱచి వానిమీఁదనే 'జుహూ' మున్నగు ఆహుతి సాధనము లుంచెదరు. ఇక హోమము చేసిన పురోడాశాది ద్రవ్యములు అర్ధహుతములైన సమయమున మంచి పరిమళముల నవి విరజిమ్ముచుండును. ఈ హవ్యగంధముల నాఘ్రాణించువారు పాపరహితు లగుదురు. ఇట ఈవిషయము "అపఘ్నంతో దురితం హవ్యగంధైః" అని కవిచేఁ జెప్పఁబడినది. ఇట్టి శ్రౌతాగ్నులు "ఓ శకుంతలా! నిన్నుఁ బవిత్రీకరించుఁ గాక C" అని కాళిదాసకవియొక్క ఋక్ఛందాశీస్సు. ఈయాశిషము ఈకవియొక్క శ్రౌతవిజ్ఞానమును విస్పష్టము చేయుటలేదా! ఇట్లే మఱి

A "ధిష్ణ్య" అనగా అగ్నియుండు స్థానము. ఇదే "అగ్న్యాయతనము" అనఁబడును.

B వేది కంతట అగ్ను లుండుటనుగూర్చి యీకవి "సాయంతనే సవన కర్మణి సంప్రవృత్తే వేదీం హుతాశనవతీం పరితః ప్రకీర్ణాః" అని నుడివినాఁడు.

(మా. శాకుంతల నాటకము.)

C వహ్నయః పావయంతు "పాలయంతు" అనికూడ పాఠాంతరము కలదు.

కొన్ని విశేషములు. దిలీప మహారాజునకు సుదక్షిణ అను భార్య కలదు. అను కథాకథన సందర్భమున నీకవి "పత్నీ సుదక్షిణేత్యాసీద ధ్వరస్యేవ దక్షిణా" (చూ. రఘువంశము 1-31) ఇట యజ్ఞపురుషునకు 'దక్షిణ' అను భార్యవలె దిలీపునకు సుదక్షిణ అను పత్ని కలదు. అను నిచ్చటి యుపమానము.

"యజ్ఞో గంధర్వ స్తస్య దక్షిణాప్సరసః .....(3-4-19) అను కృష్ణయజుర్వేద సంహితలోని వాక్యార్థమును బ్రకాశింపఁజేయుచున్నది. అనఁగా యజ్ఞపురుషుఁడు అనఁబడెడు గంధర్వునకు దక్షిణ అను నప్సరస కలదు. దీనిచేత సూచితమైన విషయ మేదనఁగా "అర్ధాంగి లేని భర్తవంటి దనియు నిట వ్యక్తమగుచున్నది. కనుకనే దక్షిణలేని యజ్ఞము మృతప్రాయము. 'మృతో యజ్ఞస్త్వదక్షిణః' అను సూక్తి బయలు దేరినది. ప్రాణతుల్యమైన (యజ్ఞమునకు) ఇట్టి పూర్తిదక్షిణను స్వీకరించిన పిమ్మటనే ఋత్విజులు యజ్ఞతంత్రి నిర్వాహణలో సమర్థు లగుదురను విషయము నీశ్రుతి యిట్లు తెలుపుచున్నది.

'తే దక్షం తే దక్షిణాం ప్రతిగృహ్య' (చూ. కృష్ణయజుర్వేదము) పై యుపమానము నుపయోగించుటలో నీకవియొక్క శ్రుత్యర్థవిజ్ఞానవైభవము విస్పష్టము. ఇంకను నిట్టి శ్రౌతిసంప్రదాయ దివ్య సౌరభములు, ఈ శ్రౌతకవి కావ్యోద్యానము నెట్లు పరిమళింపఁ జేయుచున్నవో సంగ్రహముగఁ గన్గొందము.

దిలీపమహారాజు తన కులగురువునొద్ద కేఁగి తన సంతానరాహిత్యమునుగూర్చి చెప్పెడి సందర్భములో 'అసహ్యా పీడం భగవన్ నృణమంత్య మవేహి మే' (చూ. రఘు. 1-71) ఇట "సంతానము లేకపోవుట" అనుటకుబదులు 'ఋణం అత్యం' అని మనకవి ప్రయోగించినాడు. "అంత్యఋణము" అనగా పిత్ర్యాణము. ఇది సత్సంతానలాభము చేతనే తీఱును. మానవుఁడు పుట్టుకతోనే 3 ఋణములతోఁగూడి

పుట్టును. (1) ఋషిఋణము (2) దేవఋణము (3) పితృఋణము. అనఁగా అంత్యఋణము ('నృణామంత్యమవేహి మే' అని) మనకవి పై శ్లోకములో నన్న ఋణమిదియే. ఈఋణత్రయము (3 బాకీలు) తీఱిపోవురీతి యెట్లనఁగా శాస్త్రోక్తముగ ద్విజుఁడు బ్రహ్మచర్యవ్రతము తీరవలెనన్నచో ఋషిఋణము (మొదటిది) తీఱిపోవును. దేవఋణము నాచరించినచో ద్విజుఁడు యజ్ఞయాగాదులను నిర్వర్తించి దేవతలను తృప్తిఁబొందింపవలెను. అప్పుడే దేవఋణము తీఱును. చివరిదగు పితృఋణము తీఱుటకు గృహస్థుఁడు (గేస్తు) తన ధర్మపత్నియందు సత్సంతానమును బడయవలెను. సత్సంతానావాప్తియే తపిృణ విముక్తికి ముఖ్యసాధనము. పై విశిష్టవిషయకదంబము నంతటిని యీక్రింది యజుర్వేద వాక్యములు విస్పష్టము సేయుచున్నవి. వినుఁడు.

"....త్రిభిర్ ఋణవా జాయతే బ్రహ్మచర్యేణ ఋషిభ్యో యజ్ఞేన దేవేభ్యః ప్రజయా పితృభ్య ఏష వా అనృణో యః పుత్రీ యజ్వా బ్రహ్మచారి వాసీ (కృష్ణయజుర్వేదము) పై శ్రుత్యర్థమును బాగుగ నెఱింగని కవి 'ఋణమంత్యం' అని అనఁగలఁడా? ఈవిషయమునే యీకవి యింకొకచోట మంగళాంతముగ నిట్లు చమత్కరించి నాఁడు. ఆ శ్లోకభావ మిది. దిలీపునకు (నందినీ ధేను సపర్యాకారణముచే) పుత్రుఁ డుదయించినాఁడు. పుత్రోత్సవసమయమున రాజు కారాగార బద్ధులను విడుదల చేయవలెను. కాని రఘుకులసంజాతుఁడైన యీ ధర్మప్రభువు దిలీపుని రాజ్యము రామరాజ్య మగుటచేఁ గారాగారము లన్నియు కాళీగానే యుండిపోయినవి. కనుక నేయొక బందీయుఁ గనఁబడలేదు. ఆలోచింపగా నింతవఱకు (పుత్రోదయాత్పూర్వ) తానే పితృఋణ రూపమైన బంధములో బందీయై యున్నాఁడు. ఏయొక బందీనైన నీయుత్సవసమయమున విడుదల జేయవలెనుగదా! కనుక నపుడు తానే (దిలీపుఁడే) (పితృఋణ) బంధమునుండి విడుదల

యయ్యెనఁట. అనఁగా సత్పుత్రోదయము అంత్యఋణరూపమైన తృణముండి తండ్రిని విముక్తునిఁ జేయునని భావము. ఈభవ్య భావభాసురమైన శ్లోకము "నసంయతస్తస్య బభూవ రక్షితుర్విసర్జయేద్యం సుతజన్మహర్షితః ఋణాభిధానాత్స్వయమేవ కేవలం తదా పితౄణాం ముముచే సబంధనాత్" (రఘువంశము 3 సర్గ 20 శ్లోకము).

ఇచ్చట పుత్రోదయానంతర కర్తవ్యకృత్యములనుగూర్చి కొంత తెలిసికొనుట మంచిది. పుత్రుఁడు కలిగినవెంటనే తండ్రి కట్టుబట్టతోనే స్నానము చేయవలెను. ('పుత్రే జాతే పితుస్స్నానం సచేలంతు విధీయతే') దీనినే సచేలస్నాన మందురు. ఈ స్నానసమయమునఁ బైకిఁ జెదరిన జలబిందువులు పితృదేవతా ప్రీతికరము లని పెద్దలానుడి కలదు. స్నానానంతరము శిశువునకు బొడ్డు కొయ్యకపూర్వమే ▲ తండ్రి పురిటిగది గుమ్మమునొద్ద అగ్నినుంచి అందుఁదవుఁడు, ఆవాలు కలిపిన ద్రవ్యముతో హోమములు చేయవలెను. దీనినే 'ఫలీకరణ హోమములు' అందురు. ఈ హోమములు చేయుటచే పుట్టిన బిడ్డకు బాలారిష్టాది జన్మకాలికదోషములు నశించును.

ఈవిషయమే జాతకర్మ సంస్కారఫలశ్రుతి శ్లోకములో

జాతస్యారిష్టనాశాయ దీర్ఘాయుష్యాయ ....సర్వసంపత్సమృద్ధయే జన్మన్య శుభయోగానాం వినాశాయ విశేషతః॥" పుట్టినవెంటనే చేయఁదగిన సంస్కారము 'జాతకర్మ' అనఁబడును ♦ ఈసంస్కారము చేయుటచేతఁ బుట్టినప్పటి అరిష్టాదిదోషనాశనము

▲ బొడ్డుకోసిన పిమ్మటనే జాతాశౌచము (పురుడు పట్టుట) ప్రారంభమగును. "...యావన్నచ్ఛిద్యతే నాళం తా వన్నాప్నోతి సూతకం" కనుక బొడ్డు (శిశువునకు) కొయ్యనంతవఱకు సూతకము రాదు.

♦ జాతమాత్రే సతి కర్తవ్యం కర్మ జాతకర్మ"

మఱియు శిశువునకు దీర్ఘాయుర్దాయము (100 ఏండ్లు) తజ్జన్మకాలికము లగు అశుభయోగము లడంగుట మున్నగు నుత్తమలాభములు కని పించుచున్నవి. సూతకదినములలో 'ఏన్నెమ్మ' అనఁబడు రాక్షసపీడ (ఈ జాతకర్మసంస్కార నిర్వహణముచేతనే) శిశువునకు శమిల్లును. ఈ విషయమంతయు నారచితమైన (సంస్కృతభాషలో 45 సం॥లో) 'ఉపనయన మంత్రార్థదర్పణము' అను జాతకర్మాది మేధాజననాంత సంస్కారగత మంత్రతాత్పర్యవివరణ రూపమగు పొత్తములో వ్రాయఁబడినది. (అముద్రితము.) ఇట్లు జాతకర్మసంస్కారానంతర మందు నాళచ్ఛేదనాద్యనంతరము పుత్రముఖదర్శనముతో తండ్రి పితౄణ విముక్తికి సాక్ష్యము సమకూరినట్లగును. యిట్లే మఱికొన్ని శ్రౌత విశేషములు.

కణ్వర్షి, శకుంతలా ప్రతికూల దైవశమనార్థమై సోమతీర్థము నకు వెళ్ళి తిరిగి వచ్చి యాశ్రమముఁ జేరిననాఁటి రాత్రి. రాత్రి యెంత మిగులియున్నదో చూచి రమ్మని శిష్యునిఁ బంపఁగా నతఁడు వచ్చి యాకసము వైపు చూచుసరికి ప్రతీచివైపున చంద్రుఁ డస్తమింపు చుండఁగా ప్రాగ్దిశయందదేసమయమున సూర్యోదయ మగుచు న్నది.* ఇట్లొకేసమయమున సూర్యచంద్రుల యుదయాస్తమయ ములు సంభవించుట కారాత్రి పౌర్ణమినాఁటి రాత్రియై యుండఁ దగును. యజమాని (ఆహితాగ్ని) పున్నమినాఁటికిని అమవసనాఁటి కిని ఇష్టులు (పౌర్ణమాసేష్టి, దర్శేష్టి) చేసికొనుటకై తనయింటికి తప్పక రావలసియున్నది కణ్వ శిష్యుఁడు తెల్లవాఱుటను జూచి 'యావదుపస్థితాం హోమవేళాం గురవే నివేదయామి' అనుచు సూర్యోదయానంతర కాలకర్తవ్యమైన పౌర్ణమాసేష్టికిఁ దగినసమ యము సంప్రాప్తమైనట్లు కణ్వర్షికిఁ దెలుప నేఁగెద నని వెళ్ళును.

---

*"యాత్యేకతోఽస్తశిఖరం పతిరోషధీనా మావిష్కృతోఽరుణపురస్సర ఏకతోర్కః....." (మా. శాకుంతల నాటకము 4 అంక. 1 శ్లో.)

"ప్రాగుదయా దమావాస్యా యాః తంత్రం ప్రక్రమయతి"

"దర్శేష్టి సూర్యోదయమునకు ముందుగనే ప్రారంభింపవలెను" అను శ్రౌతసంప్రదాయమునుబట్టి పౌర్ణమాసేష్టి, సూర్యోదయానంతరకాలికమే యగును కదా! ఈ శ్రౌత రహస్యమును, ఈ విశిష్టవిషయమును బాగుగఁ దెలిసినవాఁడు కనుకనే మన శ్రౌతవిజ్ఞానచణుఁడు కణ్వశిష్యముఖమున హోమవేళ సమీపించిన విషయమును నివేదించుటకుఁ బంపించినాఁడు.

ఇఁక ఒండు రెండు విషయములు వినిపించి విరమించెదను.

"ఇత్థం ద్విజేన ద్విజరాజకాంతి రావేదితో వేదవిదాం వరేణ
ఏనో నివృత్తేంద్రియ వృత్తి రేనం జగాదభూయో జగదేకనాథః."

(చూ. రఘువంశము 5-23)

"కౌత్సుఁడు రఘు మహారాజుతో (నేదియో) పలుకఁగాఁ దిరిగి మహారాజు వానికిట్లనెను" అనియే యిందలి ప్రస్తుతకథాంశము. ఇట రాజునకు "ద్విజరాజకాంతిః" అని యొక విశేషణమును మన కవి ప్రయోగించినాఁడు. చంద్రుని కాంతివంటి కాంతికలవాఁడు అని యర్థము. "తస్మాత్సోమ రాజానో బ్రాహ్మణాః సోమోఽస్మాకం బ్రాహ్మణాగ్ం రాజా" అను శ్రుత్యర్థము పైవిశేషణముచేఁ బ్రకటితమైనది. మఱియు మానవుల మనోనైర్మల్యము, బుద్ధిప్రసాదము, మాతృచింత అనునివి బలవత్తరముగ నుండవలెనన్నచో చంద్రగ్రహముయొక్క బలము ముఖ్యము. ఈవిషయమే గ్రహము లకారకత్వమును వర్ణించెడు ముహూర్తదీపికలో "మనోబుద్ధిః ప్రసాదం చ మాతృచింతా చ చంద్రమాః" అని కలదు. విప్రులకు మనోబుద్ధుల నైర్మల్యము ముఖ్యాతిముఖ్యము. కనుక బ్రాహ్మణులకు చంద్రుఁడు రాజు అని మన మహాకవి సందర్భముచేసికొని చెప్పిన "ద్విజరాజ కాంతిః" అను విశేషణములో నెంతేని శ్రుత్యర్థజ్యోతిర్విజ్ఞానము

లిమిడియున్నవి. ఇట్టిదే "ఏనో నివృత్తేంద్రియ వృత్తిః" అను నింకొక విశేషణము కలదు. ఇందును నెంతేని శ్రౌతసంప్రదాయ రహస్యములు గర్భీకృతములై యున్నవి. పాపవ్యాపారరహితమైన యింద్రియ వ్యాపారము కలవాఁడు అని యీ విశేషణమున కర్థము.

"మహాయజ్ఞైశ్చ యజ్ఞైశ్చ బ్రాహ్మీయం క్రియతే తనుః" అను సూక్తినిబట్టి[A] పంచమహాయజ్ఞములు నిర్వర్తించినవాఁడు బ్రహ్మజ్ఞానమునకుఁ దగిన యింద్రియవ్యాపారము కలవాఁ డగుచున్నాఁడు. కనుకనే మన శ్రౌతకవి రఘు మహారాజుచే విశ్వజిద్యాగము[♦] స్వయముగాఁ జేయించినాఁడు. కనుక పైశ్లోకములోని "ఏనో నివృత్తేంద్రియ వృత్తిః" అను విశేషణము శ్రుతి స్మృత్యర్థసమ్మతమై యీకవి శ్రౌతపాండితినిఁ జిక్కఁగఁ జాటుచున్నది. దీనిచే "సత్కర్మాచరణము మానవుని చిత్తశుద్ధికిని, తన్మూలకముగ వాని విముక్తికిని సాధనమగుచున్నది." అను నుత్కృష్టవిషయ మిచ్చట మనకవిచే నుపదిష్టమగుచున్నది. కనకనే భర్తృహరి మహాకవి తన సుభాషితత్రిశతిలో "మానవుఁడు స్వస్వవిహితకర్మను ఆచరించుటచే సులభముగ గంతవ్యమును జేరఁగలఁడనియు నిట్టి కర్మ నాచరింపక యుపాయాంతరముచేఁ దన గంతవ్యమును (జీవిత సాఫల్యమును) పొందఁగోరువాఁడు తెలిక పిండికూరకై వైడూర్యమయపాత్రను సంపాదించి మంచిగంధపు చెక్కలతో నాకూర వండునంతటి మూర్ఖుఁ డనియుఁ దెలిపినాఁడు.[*]

A పంచమహాయజ్ఞములు. 1. దేవయజ్ఞము 2. పితృయజ్ఞము 3. భూతయజ్ఞము 4. మనుష్యయజ్ఞము 5. బ్రహ్మయజ్ఞము.

♦ రఘువంశ కావ్యము 5వ సర్గ. 1వ శ్లోకము.

* "స్థాల్యాం వైడూర్యమయ్యాం పచతి తిలఖలం చాందనైరింధనౌఘైః
ప్రాప్యేమాం కర్మభూమిం న భజతి మనుజో యస్తపో మందభాగ్యః."

ఇట్లే ఈశ్వరుఁడు సప్తర్షులను రావించి వారిని, తనకు పార్వతీ పరిణయ సందర్భములో మహాకవీశ్వరుఁడు ఈశ్వరుని ముఖమున-

"అతఆహర్తు మిచ్ఛామి పార్వతీ మాత్మ జన్మనే
ఉత్పత్తయే హావిర్భోక్తుః యజమాన ఇవారణిం.

(కుమా. కు. సం. సర్గ 6 శ్లో 28)

"యజమాని యజ్ఞాగ్నిని పుట్టించుటకై "అరణి"ని సంపాదించి నట్లు మహర్షులారా! నేను కుమారోత్పత్తికై పార్వతీదేవిని పరిగ్రహింపఁదలచితిని." ఇచ్చట "అరణి" "యజమాని" అను పదములు ఒక్క యజ్ఞముఖమునుండియే వెల్వడఁదగియున్న వనుటలో సందేహము లేదు. "యజమాన ఇవారణిం" అను పై యుపమానముచే గిరిజ పవిత్ర తేజస్సు నుద్భవింపఁజేయు "అరణి" వంటిదనియు నామె కుద్భవింపఁబోవువాఁడు అరణ్యుద్భవమైన అగ్నివంటివాఁ డనియు నీ యగ్నికి సోమయాజి "సోమయాజీచే త్యష్టమూర్తయః" అను సూక్తి ననుసరించి యిట సోమయాజీ రూపుడైన సాక్షాదీశ్వరుఁడే యనియు, నీ యీశ్వరోద్భవమైన తేజస్సు (అగ్ని)లోఁ దారకాసురుఁ డింధన ప్రాయుఁడు కాఁగలఁ డనియుఁ గనుక దేవతలకే (సత్యపక్షమునకే) జయము చేకూరఁగలదనియు నిట్టి యుపమాన బలముచే నెన్నియేని ప్రయోజనము లిట సిద్ధములైన, నాటకీకరణ పద్ధతిచే ముందుగనే (సూచ్యార్థ సూచనారూపమున) మనకవిచే సూచింపఁబడుచున్నవి.

పైవిధముగా మన కాళిదాస మహాకవి వైదికకర్మాచరణము మానవునికి పాపభంజకమై చిత్తశుద్ధిద్వారా ఆముష్మికానందదాయక మగుచుండు నని సూచించినాఁడు. కర్మభూమియైన మన భారత భూమిలోఁ బుట్టిన ప్రతిమనుజుఁడును స్వస్వవిహితకర్మాచరణము చేతనే సులభముగ జీవిత సాఫల్యము నందఁగలిగి, యిహపరములలో సౌఖ్యమును పొందఁగల్గు రీతిని మనకవిఁ జూపినాఁడు.

ఇట్టి శ్రౌతక్రియలు మానవజాతి కంతటికిని సర్వాభ్యుదయములను గలిగించఁ జాలియుండుటచేతనే యీ క్రియలు భారతీయులకు ప్రాణతుల్యములును ప్రాణాధికములునై భరతదేశమంతటను వ్యాప్తిఁ జెందగల్గినవి. భారతజాతియం దేదేని యద్భుతశక్తి యనితరలభ్యమైనది యున్నదన్నచో నట్టిది శ్రౌతక్రియానిర్వహణమే యనవలసియున్నది. ఇట్టి భారతీయుల మూలధనము లనఁదగిన పుణ్యశ్రౌతక్రియలకును భారతీయ సంస్కృతీసర్వస్వమునకును నాలవాలములై భారతీయ ధర్మసంరక్షణమునకు రత్నపేటిక లనఁదగిన కాళిదాస కావ్యములు ప్రతిభారతీయునికిని దప్పక సాదరముగ నధ్యయనము చేయఁదగియున్నవి. ఈజాతీయ మహాకవి మహాకావ్యములను ఆ యా ప్రత్యేక దృక్పథములతో (ఆనాఁటి సాంఘికాచారములు, సంస్కృతి) నధ్యయనముచేసినచో భారతీయులు తమ ధర్మమును నిర్వర్తించినవారై శ్రీ కాళిదాస కవీంద్రునిఋణమునుండి కొంత విముక్తులు కాఁగలుదురు. కర్మ బ్రహ్మస్వరూపము గాన నిష్కామకర్మాచరణము మోక్షప్రదమనియు కామ్యముగఁ జేసినచో నైహికాభ్యుదయ సంపాదకమనియు నీ శ్రౌతక్రియాచరణము మొత్తముపై నిహపరసాధకమని భారతీయులకుఁ దెలిపి విశ్వశ్రేయమునకుఁ దన కావ్యముల నీకవీంద్రుఁడు మంగళతోరణముల గావించి విశ్వప్రేమునకుఁ బాత్రుఁడైనాఁడు.

శబ్దశాసనుని శారదరాత్రులు

ఒక సమీక్ష

రచయిత : చింతలపూడి సన్యాసిరావు.

శ్రీమదాంధ్రమహాభారతరచనా బంధురుఁడైన నన్నపార్యుఁడు ఆరణ్యపర్వమునఁ జతుర్థాశ్వాసమందలి 142 సంఖ్యగల పద్యమును రచించిన పిదప నమ్మహనీయుని లేఖిని శాశ్వతవిశ్రాంతిఁ గొనెనని జనశ్రుతి కలదు. శ్రీ వావిళ్ళవారి 1928 సంవత్సరపు భారతారణ్యపర్వమం దాపద్య మిట్లున్నది.

శారదరాత్రు లుజ్జ్వలలసత్తర తారకహారపంక్తులం
జారుతరంబులయ్యె వికసన్నవకైరవగంధబంధురో
దారసమీరసౌరభము దాల్చి సుధాంశువికీర్యమాణ క
ర్పూర పరాగపాండురుచిపూరములం బరపూరితంబులై.

'వికీర్యమాణకర్పూర పరాగ పాండురుచి పూరములం బరపూరితంబులై' అను వాక్యమునకు 'విసార్యమాణ కర్పూర పరాగపాండురుచి పూరిత సర్వదిగంతరంబులై' అను పాఠాంతర మొసఁగఁబడియున్నది. 'పూరములం బరిపూరితంబులై' అని రెండవ పాఠాంతరము కూడ నొసఁగఁబడియున్నది. ఉదాహృతపద్యాంతమున నధోరేఖచే సూచితమైన 'బరపూరితంబులై అను పదము పరుషాదియై శ్లేషించి యమంగళార్థప్రదమై సిద్ధవాక్కగు నమ్మహాకవికి క్షితివియోగము సిద్ధింపఁజేసిన దని యొక జనశ్రుతి కలదు. అందువలననే యమ్మహాగ్రంథము పరపూరితము కావలసినదయ్యెనని కొందఱు వాకొందురు. ఆపద మాపద్యమున నెంతవర కర్థస్ఫోరకమై యన్వయించినదను విషయమె యిచటఁ జర్చనీయాంశము.

ఈ పద్యము రెండు కర్తలుగల రెండు వాక్యముల నలరారుచున్నదా లేక యొకకర్తయే గల యొకవాక్యమై యొప్పుచున్నదా? యను విషయము ముందు నిర్ణయము కావలయును.

'శారద రాత్రులుజ్జ్వలలసత్తరతారకహారపంక్తులం జారుతరంబులయ్యె' ననునంతవఱకు నొక వాక్యము చేసినయెడల 'చారుతరంబులయ్యె' నను సమాపకక్రియకు 'శారదరాత్రులు' కర్తయై వాక్యపరిసమాప్తి గావించును. మిగిలిన భాగమున 'కర్పూరపరాగపాండురుచిపూరములు' కర్తయై 'అంబరపపూరితంబులై' యను నసమాపకక్రియతో నన్వయించవలసి యుండును. అట్లగుచో నాపద్యమునకు ముందరిపద్యమం దాకర్తకు సంబంధించిన సమాపకక్రియను నిలుపవలసి యుండును. కాని ప్రబంధ పరమేశ్వరుని-

స్ఫురదరుణాంశురాగరుచిఁ బొంపిరివోయి నిరస్తనీరదా
వరణములై దళత్కమల వైభవజృంభణముల్లసిల్ల ను
ద్ధురతర హంస సారసమధువ్రతనిస్వనముల్ సెలంగఁగాఁ
గరము వెలింగె వాసరముఖంబులు శారదవేళఁ జూడఁగన్.

అను పద్యము ప్రారంభమైనది. ఇందు 'వాసరముఖంబులు' కర్తయై 'వెలింగె' నను సమాపకక్రియలతో నన్వయించి పద్యభావమును పరిసమాప్తము గావించెను. ఇందు నన్నపార్యుని పద్యద్వితీయ వాక్యమునకు సమాపక క్రియ గోచరింపదు. ఆ పద్యభావముతో నీపద్యభావమున కెట్టిసంబంధమును లేదు. అందు రాత్రులు వర్ణింపఁబడినవి. 'పూరితంబులై' అను పదముసమాపకక్రియగ నంగీకరింపఁబడఁదగదు. పూరితంబులుకాఁగా నను నర్థమేని సాధ్యముకాదు. కాఁబట్టి రెండవ వాక్యమున కసమగ్రతాదోషము సిద్ధించును. వాగనుశాసనుని వాక్కునం దిట్టి దోసఁగు పొసఁగనేరదు. ఈయనన్వయదోషమును బరిహరింపఁబూనియె యెవరో ప్రబుద్ధు లావాక్యమున 'వికీర్యమాణ'పదమును దొలఁగించి 'విసార్యమాణ'మును, 'పూరములం బరపూరితంబులై' ఖండవాక్యః ు దొలఁగించి 'పూరితసర్వదిగంతరంబులై'యని యు ఖండవాక్యమును బ్రవేసపెట్టిరి.వికీర్యమాణ

కర్పూరపరాగము' లనుట వలన వెదచల్లఁబడిన కర్పూరపరాగములని సుస్పష్టార్థ పరిశోభితమై 'వికీర్యమాణ' శబ్దమలరారుచుండ 'విసార్య మాణ' యను నతకని పదముంచఁబూనుట సమంజసము కాదు. ఇఁక 'పూరములంబరపూరితంబులై' యను ఖండవాక్యమును బూర్తిగ మార్చుట తగవు గాదు. ఏకవాక్యముగనె యాపద్యము నన్వయించు కొందమనిన యెడల 'శారదరాత్రులు అంబరపూరితంబులై చారుతరంబు లయ్యె' ననవలసియుండును. రాత్రులంబరపూరితంబులయ్యె ననుట అర్థ రహితమై హాస్యాస్పదమగును. అప్పుడు 'వికీర్యమాణకర్పూర పరాగ పాండురుచిపూరములు' ప్రథమాంతములై పద్యమం దనన్వితముగ నిలిచిపోవును. 'చారుతరంబులయ్యె' నను సమాపకక్రియనె రెండు వాక్యములందును బ్రత్యేకముగ ననుసందించుకొనవలయునేమొ యని యొకరు సూచించిరి. కాని ప్రథమవాక్యాంతములో విడిచిపెట్టఁబడిన 'చారుతరంబులయ్యె' నను క్రియను ద్వితీయవాక్యప్రారంభమునఁదిరుగ నెత్తిపలుకుట కాని వాక్యాంతమునకు లాగి వాక్యాఖరిసమాప్తికి వాడుకొనుట గాని యుచితము కాదు. అట్టికొదుకులు నన్నపార్యునికవితలో నుండఁదగనివి. 'అంబర' శబ్దమున్నంతవఱకు నిట్టి ప్రత్యవాయము లని వార్యములగును. కాబట్టి ఆపద్యచతుర్థ పాదాంతము "పూరములం బరిపూరితంబులై' యని వావిళ్ళవారు సూచించిన రెండవ పాఠాంతర ముతోడనె పరిశోభితము కానగును. కవిహృదయ మదియెకానోపును. అప్పుడు

"శారదరాత్రులు వికసన్నవకైరవగంధ బంధురోదార సమీర సౌరభము దాల్చి సుధాంశు వికీర్యమాణ కర్పూర పరాగ పాండురుచి పూరములం బరిపూరితంబులై (పూరములతో బరిపూరి తంబులై) ఉజ్జ్వలలసత్తర తారకహారపంక్తులం జారుతరంబులయ్యె' నని యొకమహావాక్యమేర్పడియర్థాన్వయభాసురమై యలరారఁగలదు.

అట్టియెడ నమంగళశబ్దస్ఫురణకుఁ దావే యుండదు తత్త్యాగణమున నీపద్య మా యాంధ్రకవికులతిలకుని కమంగళము నాపాదించె ననుటకుఁగాని యాతని నస్తమింపఁ జేసెననుటకుఁగాని వలనుపడదు.

కాని, ప్రామాణికులైన పండితులచేఁ బాఠాంతరములను బరిశోధింపఁ జేయుటలోఁ బ్రసిద్ధిఁగాంచిన వావిళ్ళవా రేలనో గ్రంథభాగమున నీ యపపాఠము నె ముద్రింపఁ జేసిరి. జనశ్రుతియందుఁగల విశ్వాసముచేతను, భిన్నార్థ ప్రతిపాదకమగుటయందుఁగల మక్కువచేతను నర్థాన్వయములను విస్మరించి 'అంబర' శబ్దము నె గ్రహించి యుందురు. అభిజ్ఞు లీవిషయము నవలోకన మొనరించెదరు గాక.

ఆంధ్రకావ్యములు-అవతారికలు

అయ్యగారి నరసింహమూర్తి
నై. వి. కె ఎస్. జి. కృష్ణారావు

ఒక జాతి నాగరికతా సంస్కృతులను దెలిసికొనుటకు నాజాతి దేశము చరిత్రలతావశ్యకములు. అందును సాంఘికచరిత్ర మత్యంతోప యోగకారి ఆంధ్రుల నాకరికతా సంస్కృతులను దెలిసికొనుటకు వారి దేశచరిత్రమవసరము కాని వీరికి సమగ్రమైన నిర్దుష్టమైన దేశచరిత్ర యే లేదు. శాత వాహనులనుండి యాంగ్లేయుల పరిపాలనవఱకు నుండిన రాజుల విషయములన్నియు వివాదగ్రస్తములై యుండుటకు, అసమగ్ర మైన ఆధారములే కారణములు. ఇంక నేడాంధ్రుల చరిత్రను దెలిసికొను ట కుపలబ్ధములగు వస్తువులు (1)శాసనములు (2)గ్రంథావతారికలు

ఈయవతారికలు కేవలదేశచరిత్ర రచనమునకేగాక సాంఘిక చరిత్రకు,వాఙ్మయచరిత్రకుంగూడ నుపయోగపడును. గ్రంథావతారిక లందలి పరిణతినాధారముగాఁ గొని యాకాలపు ప్రజాభిరుచులు మున్న గునవి యెఱుఁగనగును. కనుక ప్రస్తుతమాంధ్ర కావ్యములయందలి యవ తారికలను బరిశీలించి యందేయే విషయములు చెప్పఁబడి నవో సూచించుటయే ప్రస్తుతవ్యాసకర్తృ వ్యాంశము.

అవతారిక లనునవి కావ్యారంభమునందు కవి తన యిష్టదేవతా ప్రార్థనామగోత్రాదికథనము, కృతిపతిప్రశంస, కవితాసిద్ధాంతములు, తత్కావ్యరచనలోఁదనయుద్దేశము

ఆశీర్నమస్క్రియావస్తునిర్దేశో వాపి తన్ముఖమ్ "అను నియమ మొ కటి సంస్కృతమునఁ గలదు. ఆంధ్రకవులును సంస్కృతసాహిత్యానుసా రులగుటచే నానియమములనే యనుసరించిరి. ఒకకవి స్వయముగాఁదా నొక కావ్యమును రచించితినని వ్రాసినను,కావ్యమునకుఁగర్తలొకవులు కారని నిరూపించుటయే పత్రిభగాఁదలఁచు విమర్శకాగ్రేసరులుగల నేఁటి కాలమునకు వారల్లాయవతారికలను వ్రాయుట సమంజసము,నావశ్య

కమునని అనిపించుచున్నది. నాటకములందు జెప్పఁబడు నాందీప్రస్తావన లిట్టివియే.

గ్రంథారంభమున దేవతాస్తుతి మంగళకర మగు శ్రీకారము తోఁ జేసినయెడల దోషపుంజములనడంచి శుభంబొదవించునను నభిప్రాయముతో సంస్కృతభాషా సుశిక్షితులగు నాంధ్రకవులు తమ గ్రంథములందు సంస్కృతమున దేవతాస్తుతి చేయుచుండిరని తెలియు చున్నది. పంచమ వేదమగు భారతము నాంధ్రీకరించుచు నాదికవియగు నన్నయ

"శ్రీవాణీగిరిజాశ్చిరాయ దధతో వక్షోముఖాంగేషు యే
లోకానాం స్థితి మావహన్త్యవిహతాం స్త్రీపుంసయోగోద్భవామ్
తే వేదత్రయమూర్తయ స్త్రిపురుషాస్సంపూజితా వస్సురై
ర్భూయాసుః పువుషోత్తమాంబుజభవశ్రీకన్ధరాశ్శ్రేయసే!"

అను త్రిమూర్త్యాత్మకస్తుతి రూపకమైన మంగళశ్లోకముతో నారంభించిన ఈ యాశీస్సూచకమైన స్తుతి వివిధరూపములను దాల్చుచు నేఁటి యాధునిక కావ్యముల వఱకుఁగూడఁ బయనించినది. ఉభయ కవిమిత్రుఁడగు తిక్కన తన ప్రథమకృతియగు నిర్వచనోత్తర రామాయణమునందు నన్నయమార్గానుయాయియై

"శ్రీరాస్తాంమనుమక్షితీశ్వర భుజాస్తమ్భేజగన్మణ్డల
ప్రాసాదస్థిరభారభాజి దధతీ సాసాలభఞ్జశ్రియం
శుణ్ణాలోత్తమ గణ్డభిత్తిఘుమ దవ్యాసజ్జవశ్యాత్మనాం
యాముత్తేజయతేతరాం మధులిహాంచూర్ణస్య సాన్ద్రస్థితిః"

అని సంస్కృత శ్లోకములోనే యాశీస్సు చేసియు భారతరచనా కాలమునాఁటికి కవిబ్రహ్మ తెలుఁగు గ్రంథములందుఁ దెనుఁగు గ్రంథ మునందుఁ దెనుఁగుననే దేవతాస్తుతియొనర్చుట మేలని తలంచి

"శ్రీయన గౌరినాఁ బరగు చెల్వకుఁ జిత్తము పల్లవింపభ
ద్రాయితమూర్తియై హరిహరంబగురూపముదాల్చి విష్ణురూ
పాయ నమశ్శివాయ యని పల్కెడి భక్తజనంబు వైదిక
ధ్యాయితఁ జెచ్చ మెచ్చుపరతత్త్వముఁ గొల్చెద నిష్టసిద్ధికిన్"

అని హరిహరాభేదస్వరూపంబగు పరతత్త్వమును గొల్చినాఁడు. ఇష్టదేవతాప్రార్థనము శ్రీనాథుని కాలమునకుఁ "శ్రీరామాకుచ మండలీమృగమదశ్రీగంధసంవాసిత స్ఫారోదార భుజాంతరుండ"ని శృంగారభావనావిలసితమై క్షీణయుగము నాఁటికి

"సిరుల మొఱుంగుబోఁడి తన చెక్కులు సిబ్బెపుగబ్బిగుబ్బలన్
బరువడి నాల్గుచేతులను బట్టఁగ నల్వదలంచి కేలుఁ దా
మరఁగు శికన్నుమాయుటకు మాటికి నవ్వెడు వెన్నుఁడు"

డని పూర్తిగా శృంగారమయమైనది. దీనికిఁ గారణమానాఁటి ప్రజాభిరుచులేయని యూహింపవచ్చును

కవులు తమ కులగోత్రములతోఁ పాటు తమకవితాసామర్థ్యములనుగూడ వాక్రుచ్చుచుండిరి. దీనికిఁగూడ నన్నయయే యాద్యుఁడు. తనకులబ్రాహ్మణు....................
మత్యమరాధిపు నన్నపార్యుఁజూచి "అను పద్యమునందు మత్యమరాధిపుఁడనుట కొంత యత్యుక్తిగాఁగాన్పించినను మొత్తముమీఁద నాతఁడు తాను విశిష్టగుణరత్నాకరుఁడనుట యతిశయోక్తి కానేరదు.

ఇఁక నన్నెచోడుఁడు తాను సూర్యవంశపురాజులగు బగీరథరాఘవులతో సమానుఁడనని "కుతలంబు నడుకొన......" అను పద్యమునందుఁ జెప్పుకొనినాఁడే. తిక్కనతన నిర్వచనోత్తరరామాయణమునందు అమలోదాత్త మనీష నే నుభయకావ్య ప్రౌఢి పాటించు శిల్పమునన్ బారగుఁడన్ కళాకవిదుఁడ" నని చెప్పుకొనినాఁడు. ఈ గ్రంథరచనా కాలమునాఁటికి తనకుఁగల కవితా ప్రాగల్భ్యమునందు ఆసక్తి పో లేదని

యు, భారత రచనకుఁగావలసిన సత్యనిష్ఠ రా లేదనియుఁ దెల్లియుచున్నది. భారతమునందిట్టి ప్రగల్భములు పలుకక పొంగారిన పా లనినట్లు పరమ శాంతి వినయాది సంపన్నుండై "నానేర్చినభంగి చెప్పెదవరణీయుఁడన య్యేద భక్త కోటికిన్ "అనినుడివి, ఆంధ్రావళి మోదముం బొరయు నట్లుగ సాత్త్వవతేయ సంస్కృతి శ్రీ విభవాస్వదమును గావించుకొని నాఁడు భారతరచనమునకుఁ బూర్వమాయన మంత్రిమాణిక్యమై రాజు లయనురాగవీక్షణమునర్థించినాఁడు. భారతరచనకాలము నాఁటికి బుద్ధి పరిపక్వమై యజ్ఞము చేసినాఁడు. అనంతరమాయన యర్థించునది తన యిష్టమగు హరిహరనాథుత యపాంగ వీక్షణయొక్కటియే. ఇంతటి యుదాత్తమైన పరిణామము తిక్కనలోఁగలుగుట కాలప్రభావము చేత నే. నన్నచోడునినుండి యారభించిన యీయతిశయోక్తులు శ్రీనాథుని బ్రాహ్మదత్తవరప్రసాదుఁడ వురుప్రజ్ఞావిశేషోదయా......కళానిధాన మవు నీభాగ్యంబు సామాన్యమే "అనుటలోఁబుష్టిని బొంది నేఁటివఱకుఁ బెంపొందినవియే గాని తగ్గలేదు.

అలనన్నయ్యకు లేదు తిక్కనకు లేదాభోగ మస్మాదృశుం
డలఘుస్వాదురసావతారధిషణాహంకార సంభారదో
హలబ్రాహ్మీమయ మూర్తి శిష్యుఁడు నాఁడట్టిధీయోగ్యమ పే
శలచాంద్రీమృదుకీర్తి చెళ్లపిళవంశస్వామి కున్నట్లుగాన్.

సమర్థులగు కవులు కొంద ఱట్లుచెప్పుకొనినను మఱి కొందఱు కలము పట్టుట కది ప్రథమమేయయ్యును నన్నయ తిక్కనలను గూడఁ గ్రిందొనరింతు మని వ్రాసికొనుట గమనించుచు నేయున్నాము.

కవి తనకుఁగల కవితాసిద్ధాంతములను ఈయవతారికలందు సూచించును. మఱియు నీయవతారికలను జాగరూకతతోఁ బరి చినచో ఒకకవిచే నాతని ప్రథమగ్రంథమునందుంపఁబడిన కవి ప్రతిపాది

పంబడిన కవితాసిద్ధాంతము లాతని రెండవకృతినాఁటికి మార్పునొందు చుండుననియుఁ దెలియఁగలదు.

నన్నయ తాను "నానారుచిరార్థసూక్తినిధనని"యు తనరచన యందు"అక్షరరమ్యత ప్రసన్నకథాకలితార్థయుక్తి" యుండుననియు వాకొనినాఁడు నన్నెచోడుఁడు కావ్యమీవిధముగా నుండవలయునని శాసించినాఁడు.

సరళముగాఁగ భావములు జానుఁదెనుంగుననింపువెంపుతోఁ
బిరిగొన వర్ణనల్ ఫణితి పేర్కొన నర్థము లొత్తగిల్ల బం
ధురముగఁ బ్రాణముల్ మధుమృదుత్వరసంబునఁ గందళింప న
క్షరములు సూక్తు లార్యులకుఁ గర్ణరసాయనలీలఁ గ్రాలఁగాన్.

తిక్కన

క. లలితపదహృద్య పద్యం
బులన కథార్థంబు ఘటితపూర్వాపరమై
యలఁతియలఁతి తునియలఁ గా
హాళి సంధించినవిధంబు నమరఁగ వలయున్.

తిక్కన కవిత్వమును దిలకించినచో నిర్వచనోత్తరరామాయణ మునందుఁ జెప్పఁబడిన సిద్ధాంతము లాతని కవితా స్వరూపమును బూర్తిగాఁదెల్లంబుగావింపఁజాలవని తెలియును. పింగళి సూరన కృతు లను బరిశీలించినచోఁ గళాపూర్ణోదయము "నాఁటికాతనికిఁగవితలపైఁ గలయభిప్రాయములు" ప్రభావతీప్రద్యుమ్న రచన నాఁటికిమాఱినవని తెలియును.

కవులు తను కవితాప్రతిభనుగూర్చి యెవ్విధములుగఁ జెప్పి కొనినను వారి తరువాతికవులు వారినిగూర్చి పలికినపలుకుల నత్యం తప్రమాణవాక్యములుగా గ్రహింపవచ్చును.

తిక్కనచే విద్యాదయితుఁడని "ప్రశంసింపఁబడిన"వాగనుశాస నుఁడు" "శంభుదాసునిచే" భద్రకుంజరముతోఁ బోల్పఁబడినాఁడు.

శ్రీనాథుఁడు నన్నయ యుభయభాషా వాక్ప్రౌఢిమకు మెచ్చి తానును తద్రీతినివచియింతునని పల్కినాఁడు. వచియింతు వేములవాడ భీమనభంగి ..."అని శ్రీనాథుఁడు చెప్పిన సీసమున నాయాకవుల కవిత్వములందలి ప్రధానగుణములు వ్యక్తములగుచున్నవి. కవి బ్రహ్మనుగూర్చి శంభుదాసుఁడు చెప్పిన "తనుగావించిన సృష్టితక్కొరులచేతంగాదు నానాముఖంబున తాఁబల్కిన పల్కు లాగమములై పొల్పొందు... నని చెప్పిన పద్యము స్వభావోక్తికిఁదావలమైయున్నది. శ్రీనాథునిగూర్చి దగ్గుపల్లి దుగ్గన చెప్పిన పద్యము శ్రీ విశ్వనాథ నన్నయాది కవులను గూర్చి చెప్పిన పద్యములు స్వాభావికములై యున్నవి.

సంస్కృత ప్రాకృత శౌరసేనీముఖ్య
  భాషాపరిజ్ఞానపాటవంబు.........
పూర్వకవి ముఖ్య విరచితా పూర్వ కావ్య
భావరససుధాచర్వణప్రౌఢతయును (దుగ్గన)
ఋషివంటి నన్నయ రెండవ వాల్మీకి
తిక్కన్న శిల్పంపు తెనుఁగు తోట......
ఒకఁడు నాచన సోమన యుక్కివుండు
చెఱిపి పదిసార్లు తిరుగవ్రాసినను మొక్కవోని ఈ యాంధ్ర
కవిలోకమూర్ధన్య మణుల మద్దురు స్థానములుగ నమస్కరించి (శ్రీ విశ్వనాథ)

అవతారికలోని కొన్ని పద్యములెట్లు వాఙ్మయ చరిత్రకు దోహదమొసంగుచున్నవో యట్లే మఱి కొన్ని పద్యము లాయా కవుల కాల నిర్ణయ గ్రంథకర్తృత్వాది విషయములందు వివాదములను గల్పించుచున్నవి.

" ఆదిన్ బ్రతాపుఁడిచ్చిన
ఆదోకి పురంబునడుమ సంకిలి వడినన్

మోదమున పౌఢ రాయను
హృదయితుసచేత తెచ్చె నిండఱు నెఱుఁగన్"

ఈ పద్యము పాల్కురికి సోమనకాల నిర్ణయమున కెట్లు దోహదమొ సంగుచున్నదో యట్లే వివాదమునకును హేతుభూతమగుచున్నది. అట్లే

" ఆతతకృతి పేర నతిపుణ్యు పేర
మాతండ్రి విఠలత్స్మాపాలు పేర "

అను బుద్ధారెడ్డి వాక్యమతని రామాయణ కర్తృత్వమును దెలియఁజే యుచున్నది.

" ఉరుతరగద్య పద్యోక్తులకంటె
సరసమై పరగిన జాను తెనుంగు
చర్చింపఁగా సర్వసామాన్యమగుట
కూర్చెద ద్విపదలు కోర్కెదైవార "

ఈవాక్యములనుబట్టి నన్నయ యనంతరము మార్గకవితకు వ్యతిరేకమై నదియు, భాషాచ్ఛందో విషయకమైనదియునగు విప్లవమును శివకవులు లేవదీసి యితివృత్తము, దేశీయమైయుండవలెననియు, దేశీయమగు ద్విపదఛందమునే వాడవలెననియు, జానుదెనుంగునే వాడవలెననియు శాసించిరని తెలియుచున్నది.

కవులు తమగ్రంథావతారికలలోఁగృతిపతివంశావతారవర్ణనము, దిగ్విజయయాత్రావర్ణనలు చేయుదురు. ఇంచుమించుగాఁగృతిభర్తలం దఱు సూర్య చంద్రవంశములలో నొకదానికిఁ జెందినవారే. మఱి సర్వంసహా వలయమునకంతకు నేకచ్ఛత్రాధిపత్యము వహించినవారే. వీనిలోఁగొన్ని స్తోత్రములు, లేకపోలేదు. మనుచరిత్ర, పారిజాతాపహ రణములందు వర్ణింపఁబడిన కృష్ణరాయవర్ణనలు సత్యములే.

అవతారికలందు కొందఱు కవులు తా మా గ్రంథములను

వ్రాయుటకు నా యాకృతి భర్తల కంకితమిచ్చుటకును గల కారణములను జెప్పియున్నారు. తిక్కన తన నిర్వచనోత్తర రామాయణమును కృతిపతియైన మనుమసిద్ధి "ఏ నిన్ను మామ యనియెడు దానికిఁ దగనిమ్ము భారతీ కన్యక" అని యర్థించి యంకితమును గొనినట్లు తన కృతిలోఁ జెప్పికొనినాఁడు. కాని భారతరచన గావించుతరి హరిహరనాథుఁడు దనకు స్వప్నమునందుఁ గాన్పించి కృతిపతిత్వ మర్థించినట్లు భారతాదిని దెల్పినాఁడు. మాననీయుఁడగు కవిబ్రహ్మకుఁ గలలో హరిహరనాథుండు గాన్పించి కృతిపతిత్వ మర్థించినను నర్థింప వచ్చును. అందులకుఁ దిక్కన యోగ్యుఁడు కూడ. ఈతనికిఁ దరువాత కృతులను దైవాంకితము చేయదలఁచిన కవి వర్యులకు దేవదర్శనమగుట అపరిహార్యమైనది.

ఈస్వప్నకథావృత్తాంతతమువలె గ్రంథమున కుకవినింద షష్ఠ్యంతాదు లాచార్యప్రోక్తమువలె సంప్రదాయము లైనవి. ఇవి రెండును లేని కావ్యము లేకుండుట నేటికిని అరుదైనది. స్వప్నకథా వృత్తాంతముల కాచార్యుండు సోమయాజివలె వీనికి నన్నెచోడుఁడు గురువు

"పలుకులబొందులేక రసభంగము జేయుచుఁ బ్రాత వడ్డమా
టల దమనేర్పుమాపి యొకటన్ హృదయంబలరింపలేక యే
పొలమునుగాని యట్టిక్రియముం దమమెచ్చుగఁ గోకమెల్ల న
వ్వులపాలయం జరించుకుకవుల్ ధర దుర్విటు లట్లు నుండఁగాన్"

తిక్కన సోమయాజి యిట్లు కుకవి నిందకుఁ బాల్పడుటకు శివకవుల భాషా విప్లవమే కారణమైయుండవచ్చును

" పనివడి నారికేళ పరిపాకమునం జనియైనభట్టహ
ర్షుని కవితానుగుంఫములు సోమరిపోతులు కొందఱయ్యతా
ననికొనియాడనేర రదియట్టిద లేజవరాలు చెక్కు గీ
టిన వసతల్పు బాలకుఁడు డెందమునన్ గలుగంగనేర్చునే"

విద్వద్దోషధమైన శ్రీనాథుని నైషధాంధ్రీకరణ కావ్యమునుగూర్చి యానాఁటి పండితలోకమునఁ గల భేదాభిప్రాయముల నీ పద్యము సూచించుచున్నదనవచ్చును. అట్లే భీమఖండమును కృతినిచ్చు సంగర్భమున రాజమహేంద్రవర పండితులకును, శ్రీనాథునకును జరిగిన వాగ్వివాదమును సూచించుచు నాతఁడు

"బోధ మల్పంబు గర్వ మభ్యున్నతంబు
శాంతి నిష్పచ్చరంబు మచ్చరము ఘనము
కూపమండూకములువోలె గొంచెమెఱిఁగి
పండితమ్మన్యులైనవె తండికులకు."
నికటముననుండి శ్రుతి పుటనిష్ఠురముగ
నడరి కాకులు బిట్టు పెద్దఱచినప్పు
డుడిగి రాయంచ యూరక యుంటలెస్స
సైపరాకున్న నెందేని జనుటయొప్పు." అని వ్రాసెనని యొక ప్రవాదము లోకమునఁగలదు.

నన్నయభట్టు తిక్కకవినాయకులన్న హుళక్కి భాస్కరుం
డన్నను జిమ్మపూడి యమరేశ్వరుఁ డన్నను సత్కవీశ్వరుల్
వెన్నుదుటం గరాంజలులు నింతురు జేయని రావిపాటి తి
ప్పన్నయు నంతవాడ తగునా యిటు దోసపుమాటలాడఁగన్.

ఇట్లు క్రీడాభిరామకర్త వ్రాయుటకు ప్రేమాభిరామకర్త నెవరో కవులు నిందలు పల్కియుండుటనిమిత్తమై యుండనోపు. కొందఱు కవు లిట్లు తమ కృతులందు సందర్భోచితముగ కుకవినిందచేసినను చాల మంది కవుల కది సాంప్రదాయసిద్ధం బాయెను. ఆంధ్రకవితాపితామహుండగు నల్లసాని పెద్దన—

భరమైతోఁచు కుటుంబరక్షణకుగాఁ బ్రాల్మాలి చింతన్ నిరం
తరతాళీదళసంపుటప్రకరకాంతారంబునం దర్థపున్

దెరువాటుల్ దెగఁగొట్టి తద్జ్ఞపరిషద్విజ్ఞాతచౌర్యక్రియా
విరసుండై కొఱఁతన్ బడున్ గుకవి పృథ్వీభృత్సమీపక్షితిన్."

అని కుకవికి కొఱఁతశిక్షనువిధించెను. ధూర్తుఁడని పేరువడసి నగు తెనాలి రామకృష్ణకవియే యిటఁగొంత సరసముగా సంచరించెనని చెప్పవచ్చును. ఆతఁడు సుకవులను దెలియుటకుఁ గుకవులుకూడ నవసరమేయని తెలిపి వారి మనుగడను గొంతవఱకు రక్షించెను.

"కాన దోషాత్ములయిన దుష్కవుల కతన
గరిమ వహియించుఁ గవిరాజు కావ్యమహిమ
బహుళపక్షంబు చీకటి బహుళమగుటఁ
జాయ వెన్నెల తరితీపు సేయుకరణి"

ఆధునికయుగమునందు స్వప్నగాథలు కుకవినిందాది సాంప్రదాయబద్ధములగు రచనలు కొంతవఱకు వెనుకఁబడుచున్నవియనియే చెప్పవచ్చును కవులు కొంతవఱకుఁ దమ విశాల హృదయములను, సహృదయతలను జాటుచున్నారు. శ్రీ విశ్వనాథవారు తమ రామాయణ రచనకు జీవునివేదన మొదలగునవి కారణమని వ్రాసిరిగాని శ్రీరాముఁడు కలలో సాక్షాత్కరించి తమ్ము రామాయణ రచనకు ప్రేరేపించెనని వ్రాసికొనలేదు.

వ్రాసిన రామచంద్రుకథ వ్రాసితినంచనిపించుకో వృథా
యాసముగాక కట్టుకత లైహికమా? పరమా? యటంచుఁదా
చేసిన తండ్రియాజ్ఞయును జీవునివేదన రెండునేకమై
నాసకలోహవైభవసనాథము నాథకథన్ రచించెదన్."

ఒక్క వాల్మీకికాక వేఱొక్కఁ డెవఁడు
సుకవిశబ్దవాచ్యుండిఁకఁ గుకవినింద
యప్రశస్తపథంబుగా నవుట తెలిసి
మునిఋణముదీర్ప నీ కావ్యమును రచింతు"

నని యింతటితో కుకవినిందకు స్వస్తివచనము పలికిరి.

ఈ విధముగ నవతారికలపరిణతిని బరిశీలించినచో నాయా కాలములందలి రాజకీయసాంఘికమతపరిస్థితులనుబట్టి యవి యెట్లు మార్పు చెందుచు వచ్చినవో దెలియుననుట సుస్పష్టము. నన్నయతో నారంభించిన యీ యవతారికలు నేటివఱకుఁ గల సాంఘికపద్ధతుల నెఱుఁగుట కుపయోగపడుననుట నిస్సంశయము.

ఇట్లీవిధముగ కావ్యము లనేకవిషయములను దెల్పుటచేత నే యాలంకారికులు కావ్యోపయోగమును గూర్చి పలికిన

"కావ్యం యశసేఽర్థకృతే వ్యవహారవిదే శివేతరక్షతయే
సద్యః పరనిర్వృతయే కాంతాసమ్మితతయోపదేశయుజే"

యీ పలుకులు దబ్బరలు మాత్రము కావు.

కనుక నేటివఱకు లభించిన యాంధ్రకావ్యములందలి యవతారికలను బరిశీలించి యందలి విశేషములనన్నిటిని ఆయా రూపములుగ విభజించి గ్రంథరూపమున లోకమున వెలయించుటయే నేఁటి సమర్థుల కరణీయవ్యాపారమైయున్నది

రేచన భీమనల కాలము

టేకుమళ్ల కామేశ్వరరావు

తెలుఁగులో వ్రాయఁబడిన ఛందోగ్రంథములలో ఇప్పటికి దొరికిన వానిలో మొదటిది కవిజనాశ్రయము.[1] ఇది క్రీ.శ. 517 ప్రాంత మందలి విష్ణుకుండిన వంశపురాజైన మాధవవర్మ (జనాశ్రయి) రచించిన జనాశ్రయ ఛందము ననుసరించి వ్రాయఁబడినది. తెలుఁగులో కవిజనాశ్రయముకంటె పూర్వపు రచనలు లేకపోలేదు. దానిలోనె యట్టి రచనలు రెండు పేర్కొనఁబడినవి—

క. ఇప్పాటఁ దొల్లి పింగళు
చెప్పిన క్రియఁ దప్పకుండఁ జెలువలరంగాఁ
బెప్పఁబడె వళ్లు ప్రాసలు
తప్పక యర్ధసమవృత్తతతి విదితముగాన్. (వా. క. పుట 38)

క. జయదేవాదిచ్ఛందో
నయమున సంక్షేపరూపునం జెలువుగ మ
ల్లియ రేచన సుకవిజనా
శ్రయుఁ డీఛందంబుఁ జెప్పె జనులకుఁ దెలియన్.

(వా. క. పుట 64)

పింగళజయదేవులను గుఱించియు రేచనను గుఱించియు బాడడవ శతాబ్దికి ముందుదైన యాప్పిరంగలమ్‌కారికై యను తమిళ గ్రంథములోఁ బేర్కొనఁబడినదని కీ. శే. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు[2]

---

1. కవిజనాశ్రయము ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు కాకినాడ వారిచే క్రీ. శ. 1917 లో ముద్రింపఁబడినది. వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులవారిచేత 1950 లో అచ్చు వేయఁబడినది.

ఆ. క. అను పొడి యక్షరములకు ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తువారి ప్రతి యనియు వా. క. అనఁగా వావిళ్లవారి ప్రతి యనియు అర్థము.

2. రాజరాజనరేంద్రపట్టాభిషేక సంచికలోని నన్నయ పూర్వపు ఛందస్సులు అను వ్యాసము.

పోలుతఁ దెలియఁజేసిరి. తెలుగులోనికిఁ బ్రత్యేకముగాఁ బింగళుని ఛందస్సు అనువదింపఁబడినదియో లేదో తెలియదు. కాని జయదేవుఁ డనువాఁడు వ్రాసిన ఛందస్సులోనివని తెలుఁగు పద్యములు ఇతర ఛందస్సులలోఁగూడ నుదాహరింపఁబడినవి. అతఁడే ఈతఁడైన పక్షమున నీ తెలుఁగు ఛందస్సు రేచనకుఁ బూర్వమె రచింపఁబడినదని చెప్పవచ్చును. కాలము సరిగాఁ దెలియదు.

కవిజనాశ్రయ కర్త యెవఁడు అనునది పెద్దసమస్య? ఆంధ్రగ్రంథమును వేములవాడ భీమకవి రచించెనని కొందఱును, కాదు రేచన కృతమని కొందఱును వాదోపవాదములు చేయుచున్నారు. ఒకే గ్రంథమునకు నిద్దరి కర్తృత్వము పొసగదుకదా! గ్రంథకర్తృత్వమును నిర్ణయించు సూక్ష్మోపాయము లేవియైన నున్నవా ?

రేచన సామాన్యుఁడుగాఁడు. కవిజనాశ్రయములోని యతని ప్రబోధనలను గమనించితిమేని అతఁడు మహాప్రతిభాశాలియని యర్థమగును. అతఁడు 'ఉరుకావ్యరచనావిలసన్మతి' (వా. క. పుట 39) అంతటి మహాకవి వ్రాసిన ఇతర ఘనకావ్యము లెవ్వియో మనకుఁ దెలియరాకున్నవి.

రేచన జైనుఁడు. జైనమత మాంధ్రదేశములో నశింపఁగా గ్రంథములు మిగులుట యరుదు. కవిజనాశ్రయము వేములవాడ భీమకవి కృతమను భావముతో నీగ్రంథము మిగిలినది. లేకున్న నెప్పుడో అంతరించియుండును.

భీమకవి సామాన్యుఁడు కాదన్నవిషయ మెల్లరెఱిఁగినదే. అతనిఁ కవిత్వపు జీవితమే వేఱు. ముఖ్యముగాఁ దిట్టుకవిగాఁ బ్రసిద్ధిఁజెందినాఁడు.

రేచన కవిజనాశ్రయమును, భీమన వేఱొక ఛందస్సును రచించియుందురా అను విషయముగూడ నాలోచింపవలసియున్నది.

కవిజనాశ్రయములో యతులు నాలుగని తొలుత నిట్లు చెప్పఁ బడినది—

వ.........స్వరవళ్లి, ప్రాసవళ్లి, సరసవళ్లి, ఎకరూటివళ్లి నాఁజతు
ర్విధంబులయ్యె (వా. క. పుట 6)

ఆ కవియే మఱియొక చోట యతులు పదియని చెప్పెనా? ఈక్రింది పద్యమును జూడుఁడు

క. స్వరవర్గాఖండప్రా
ద్యరుబిందుప్లుతములున్ బ్రయుక్తాక్షరముల్
బరగఁగ నెకరూటి పోలిక
సరసలు నాఁబదివిధములఁ జను వళ్లి మహిన్.

(ఆ. క. పుట 19)

ఒకే కవి యతు లొకచోట నాలుగనియు మఱియొక చోటఁ బదియనియు వ్రాయఁడుకదా! కాఁబట్టి యవి రెండు వేర్వేఱు గ్రంథము లలోనివని రుజువగుచున్నది. కవిజనాశ్రయములోఁ దన కాలమునాఁటి యతులు నాలుగని రేచన చెప్పఁగా, వేఱొక కాలములో యతులు పదియని చెప్పిన మహాకవి యెవరు?

కాకునూరి యప్పకవి తన ఛందోగ్రంథమైన యప్పకవీయ ములో నిట్లు స్పష్టముగాఁ జెప్పినాఁడు—

క. భీమన పదిచెప్పె ననం
తామాత్యుఁడు చేసె వెనుక యతు లిరువది నా
ల్గామీఁదఁ గొందఱు కవి
గ్రామణు లిరువదియు నేడు గావించి రొగిన్.

(అప్ప. ద్వి. ప. 7)

కాఁబట్టి యతులు నాలుగని తెలుపునది రేచన రచనకాఁగా, నాలుగింటికి మఱియాఱు చేర్చి యతులు పదియని చెప్పిన రచన

భీమన దనువిషయము స్పష్టమగుచున్నది. కావున కవిజనాశ్రయము రేచన భీమన ఛందస్సు వేఱని తెలియఁదగును.

ఛందోగ్రంథములలో నొక సామాన్యలక్షణ మేమనఁగా-గ్రంథ ప్రారంభ భాగమందె గణాక్షరమహిమ వివరీకరింపఁబడియుండును. కాని యాధ్యాత్మికశక్తిలోఁ బూర్వపువారు కట్టి నమ్మకముండెడిది. రేచన జైనమతస్థుఁడు గదా! కాని కవిజనాశ్రయములోఁ జెప్పఁబడిన గణాక్షరమహిమ హిందూదేవతలను నమ్మకములకు సంబంధించినది. కాఁబట్టి యీమహిమ గల భాగమునకు రేచనకు సంబంధములేదని స్పష్టమగుచున్నది. రేచన తన గ్రంథములో జైనదేవతలకు సంబంధించిన గణాక్షరమహిమను జెప్పియుండవచ్చును. కాని మతభేదముచే నది దొరకలేదు. సరే! ఇప్పుడు హిందూమతసంబంధమైన ఈభాగ మెవరిది?

భీమకవి త్రిపురకవిగాఁ బేరుపొందినాఁడు. కాఁబట్టి యక్షరమహిమకును నాతనికి విశేషసంబంధమున్నది. దానిని గుఱించి కొందఱికెంతనమ్మకమనఁగా కేవలము దానినె ఛందోగ్రంథముగా వ్రాసినారు. భైరవకవి వ్రాసిన కవిగజాంకుశముగాని తిక్కన సోమయాజి పేరఁ జెప్పఁబడెడు కవివాగ్బంధముగాని యట్టివె. వానిలో దానికి మించిన యంశమేమో కాదు.

మనము కొన్ని ఛందోగ్రంథములఁ జూచినచో నవి సంకలన గ్రంథము లనునిర్ణయమునకు వత్తుము. అట్లే కవిజనాశ్రయములో మనకు నవసరములేని జైనవిషయముల నెత్తివేసి భీమకవి వ్రాసిన భాగమును జేర్చియుందురు. అట్లే కవిజనాశ్రయములోఁ జేరిన ఛందః ప్రశంసాపద్యములు గూడ భీమనవియే యని తెలిసికొనవచ్చును. అంతియెగాక ఇప్పటి ముద్రితగ్రంథములలోఁ బ్రక్షిప్తముల క్రిందఁ జేర్చఁబడినవానిలోఁ బెక్కు భీమన ఛందస్సులోనివని గ్రహింప

వచ్చును. అట్లు కవిజనాశ్రయము భీమన ఛందస్సు గలిసిపోయినపి పైనఁ జెప్పిన విధముగా వానిని వేఱుచేయవచ్చును.

పూర్వలాక్షణికులు లింగమగుంట తిమ్మనవంటివారు భీమన ఛందము భీమన మతము అని పేరుపెట్టి స్పష్టముగాఁ జెప్పిరి గాని రేచన పేరితోఁగాని కవిజనాశ్రయమను పేరితోఁగాని కలుపలేదు. కాని యిట్టి కలగలుపు అప్పకవి కాలమునకు ముందే జరిగినదని చెప్ప వచ్చును. అందుచేతనే యప్పకవి కవిజనాశ్రయములోని యసందర్భ ములను జూచి యిట్లు వగచినాఁడు—

ఆ.వె. వికటకవులుఁ గొన్ని వింతలు గల్పించి
కవిజనాశ్రయమునఁ గలిపినారు
వానిఁ గైకొనంగవలఁ దప్రయుక్తంబు
లేల సెప్పు భీముఁ డెఱిఁగి యెఱిఁగి.

(అప్ప. ద్వి. ప. 260)

ఆయా భాగములను వేఱుసేయు మార్గమెఱుఁగక కడపటికి నాతఁడు— కవిజనాశ్రయమందలి 'శ్రీకాంతా' అను పైన స్తుతిపద్యము భీమనదే యని నిర్ణయించుకొన్నాఁడు. ఇది తప్పుకదా !

అయినచో రేచన భీమనల కాల మెద్ది ? రేచన యను పేరు మనకాలమున వ్యవహారములోఁ గనఁబడదు. కాని పూర్వకాలమున నుండెడిది యనుటకు నుదాహరణములు ? గలవు. కన్నడభాషలో ప్రశస్తకవియైన రన్నఁడు క్రీ. శ. 993 ప్రాంతపువాఁడు. ఆతఁడు వైశ్య కుల జుఁడు. అజితపురాణము సాహసభీమ విజయము(గదాయుద్ధము), రన్నకందము అను నిఘంటువును రచించెను. రన్నఁడు వేంగీదేశ నివాసి పిమ్మట కన్నడదేశమునకుఁబోయి యాస్థానకవియై కావ్యరచనఁ గావిం చెను. ఆతని తండ్రిపేరు జినవల్లభేంద్రుఁడు. సోదరులపేర్లు — దృఢ

సాహు రేచన[4] నూరయ్య కళింగదేశమును పాలించిన అనంతవర్మ చోడగంగుని (క్రీ. శ. 1076–1147) సంధి విగ్రహికుని పేరు [5]సొమ్ముల రేచన. కాఁబట్టి రేచన యను నామములు పూర్వమందుఁ గలవు.

రేచన తా నొక్కఁడె కవిజనాశ్రయమును రచింపలేదు. ఆతనికి వాచకాభరణుఁ డను మఱియొకఁడు సహాయపడెను. ఆసహాయుని గుఱించి మనకు వేఱేమియుఁ దెలియదు.

పూర్వకాలము హిందూమతము ముఖ్యమైనను, జైనమతము గూడ ఆంధ్రదేశమంతట నక్కడక్కడ నుండెడిది. కాఁబట్టి రేచన యేప్రాంతపువాఁడో స్పష్టముగాఁ జెప్ప లేము. కాని యటు తర్వాతఁ జెప్పఁబడిన విషయములనుబట్టి యాతఁడు రేనాటి (కడపజిల్లా) సీమ యందుండిన నుండవచ్చును.

కవిజనాశ్రయమును గుఱించి యాప్పిరంగులమ్‌కారిక్లైలోఁ దడుమఁ బడియుండుటచే, రేచన పండ్రెండవ శతాబ్దికిఁ బూర్వమువాఁడని నిశ్చ యమగుచున్నది. అటులైన నింకను సూక్ష్మముగా నిర్ణయించుటకు సాధనము లున్నవా ?

నన్నయ మహాకవి ఆంధ్రమహాభారతములో[6] ఆఱు యతులను మాత్రమే వాడినాఁడు. కవిజనాశ్రయములో యతులు నాలుగని తెలియఁబఱచుటచే నాగ్రంథము నన్నయకుఁ బూర్వపుది యని తేలు చున్నది.

నన్నయభట్టు రగడలను వ్రాయలేదు. ఆతని కాలమున కింకను రగడలకు రాజాస్థాన కవిత్వములో స్థాన మేర్పడలేదు. రగడల

4. ఆంధ్రపత్రిక, ప్రమోదూత సంవత్సరాది సుచికలో పెనుమత్ర్తి వేంకట రత్నముగారి 'కన్నడ వాఙ్మయములో ఆంధ్రకవులు' అను వ్యాసము. పుట 83.

5. రాళ్లబండి సుబ్బారావుగారి కళింగదేశ చరిత్ర. పుట 158.

6. నిడదవోలు వేంకటరావుగారి తెనుఁగుకవుల చరిత్ర. పుట 131.

లను జూచి, ఆతఁడు క్రీ.శ. 828–882 వఱకు నున్న వాఁడని నిర్ణయిం చితిని. కుమారసంభవము క్రీ.శ. 853 ప్రాంతపు రచన కావచ్చును. కుమారసంభవ కవిజనాశ్రయములలో నొండు రెండు సమానరచనలు గలవు. కవిజనాశ్రయములోని యంశములనె కుమారసంభవ కర్త గ్రహించి యుండును. కాఁబట్టి కవిజనాశ్రయమె తొలుతటి గ్రంథము. దీని రచన క్రీ.శ. 840–50 మధ్య కావచ్చును.

మల్లికార్జున మునియు, జైనుఁడైన వాదీంద్రచూడామణియు దగ్గరలో నున్నవారు గాకున్న వాదోపవాదములకు నవకాశ మీలుం డదు. కాఁబట్టి వాదీంద్రుఁడు గూడ మల్లికార్జునమునివలె నేనాటివాఁడు గావచ్చును.

క్రీ.శ. 840 ప్రాంతపువాఁడును, రాష్ట్రకూట మహారాజునైన నృపతుంగుఁడు కవిరాజమార్గమను లక్షణగ్రంథమును సృష్టించినాఁడు గదా! దానికిని, కవిజనాశ్రయమునకుఁ గల సమానలక్షణములను గూడ బైటపెట్టవచ్చును.

వేములవాడ భీమకవి విషయమేమి? ఇప్పటి కాలములో వేములవాడయను పేరుగల గ్రామములు రెండు చోట్లఁగలవు– కరీం నగరుజిల్లాలో నొకటియు, తూర్పుగోదావరిజిల్లాలో నొకటియు. వీనిలో మొదటి దాని పూర్వపుపేరు. లేములవాడ కాని వేములవాడ కాదు.[9] ఇది శాసనాధారము. దానికి తరువాతివా రెవరో వేములవాడ అని పేరుపెట్టి భీమకవి యిచ్చటివాఁడె యను నైతిహ్యమును సృష్టించిరి. కాఁబట్టి భీమకవి తూర్పుగోదావరిజిల్లాలోని దాక్షారామము సమీప మునసున్న వేములవాడ గ్రామస్థుఁడై యుండవలెను. రాజమహేంద్రవర మున కింతసమీపమున నుండఁబట్టియె నన్నయ భారతమునకును, భీమ

9. నన్నెచోడదేవ దేశకవి - కిన్నెర పత్రిక 1954 ఏప్రిల్, మే నెలలు.

నకును సంబంధించిన కొన్నిపుక్కిటి పురాణములు బయలుదేరినవి. ఆ విషయ మట్లుండనిండు. ఈతఁడు దాక్షారామ భీమేశ్వరదేవునియొక్క నందనుఁడ నని ప్రకటించుకొన్నాఁడు. దాని నిజమెట్లున్నను కవిజనాశ్రయములో-

క. పరగిన విమలయశోభా
సురచరితుఁడు, భీమనాగ్రసుతుఁ డఖిలకళా
పరిణతుఁ డయ్యును, భూసుర
వరప్రసాదితోదితధ్రువశ్రీయుతుఁడై. (కవిజ. పుట 1)

క. జననుత భీమతనూజా !
సునయార్జితవిభవతేజ ! సుభగమనోజా !
వినుతవిశిష్టసమాజా !
యన నంత్యప్రాసమగు నహర్పతి తేజా ! (ఆ.క. పుట 25

అనిచెప్పఁబడిన పద్యములు భీమన తన్నుఁగూర్చి చెప్పుకొన్నవియె. భీమకవి కాలనిర్ణయములో నిప్పుడు బాధలేదు. నిడదవోలు వేంకటరావుగారు పూసపాటి రాచరాజు రచించిన మాలికనుబట్టి వారి తెనుఁగు కవుల చరిత్రలో భీమన క్రీ. శ. 1100–1180 మధ్యవాఁడనియు, ఆతని చాటువులలోఁ జెప్పఁబడిన రాజరాజ చోడగంగు, చాళుక్య నాథుఁడు, మైలను భీముఁడు మొదలైనవారి కాలముగూడ నదేయనియు స్థిరపఱచి యున్నారు. భీమకవి శాపానుగ్రహశక్తి యుక్తుఁడుగాఁ బేరుగాంచియున్నాఁడనువిషయ మెల్ల రెఱిఁగినదే ! ఆతని శీఘ్రశక్తిని శ్రీనాథుఁడే-

సీ. వచియించె వేములవాడ భీమనభంగి
నుద్దండ లీల నొక్కొక్కమాటు

10. ఇమ్మడి అరికేసరిభూపాలుని వే(రే)మ్బులవాడ శిలాశాసనము - భావరాజు వేంకటకృష్ణారావు రచితము - భారతి పరిజోత్పత్తి శ్రావణమాసము.

అని ప్రశంసించియున్నాఁడు. భీమకవి వ్రాసిన యితర గ్రంథములు నేటివఱకు బైటఁబడకుండుట మన దురదృష్టము.

నేను పైన వివరించిన ప్రకారమును, కవిజనాశ్రయమునుండి భీమన ఛందస్సును వేఱుచేసి రెండు గ్రంథములను విడివిడిగాఁ బ్రకటించుకొనవచ్చును.

మేఘసందేశసమీక్ష - పూర్వార్థము.

పుచ్చా వాసుదేవపరబ్రహ్మశాస్త్రి.

'నాటకాంతం కవిత్వ' మనునట్లు కాళిదాసమహాకవి యభిజ్ఞానశాకుంతలమునే తనయుత్కృష్టతమరచనగా రూపొందించియుండు నని పలువురువిమర్శకులసమ్మతి యైయున్నది. కాని సావధానముగఁ బరిశీలించుచో శాకుంతలమం దతిప్రసిద్ధముగాఁ గొనియాడఁబడుశ్లోకచతుష్టయమును మించుశతాధికశ్లోకములు మేఘసందేశమునం దామహాకవియొక్క ప్రతిభావిశేషమునకుఁ బరమావధిగా కానవచ్చును. వర్షాగమమునందు నీలగిరిప్రాంతమువంటి యొకపర్వతరమణీయసన్నివేశముచేఁ బ్రేరితుఁడైన మహాకవి తనకు పొంగిపొరలినభావములనందు స్వల్పవ్యవధిలోనే మార్చినట్లు తోఁచును. ఇతరరచనలలో కథానుగుణముగాఁ బాత్రలను స్వీకరించి సందర్భోచితముగాఁ దనప్రతిభావిశేషమును వ్యక్తముచేసెను. ఈపాటిపారతంత్ర్యముగూడ గిట్టక ఆ పర్వతమధ్యమున తొలకరిమబ్బు తటస్థపడఁగనే కవి తనస్వేచ్ఛాభావములను విశృంఖలముగా వ్యక్తముచేసిన స్వతంత్ర్యకావ్య మిది. అందుచే నీకావ్యమున "కాంతాసమ్మితతయోపదేశయుజే" యనెడి కావ్యోద్దేశము మఱుగుపడినది. కవి తనకవితాతృష్ణను రసపిపాసను తీర్చుకొనుటయే యిందలి పరమార్థము. ప్రకృతిరమణీయతను ప్రధానమైనకథావస్తువుగ గ్రహించి యక్షదంపతులను చిత్రకారునిభిత్తివలెను గాయకునిశ్రుతివలెను వినియోగించుకొనెను. దీనికంతకు మేఘుఁడే ప్రేరకుఁడు.

> "తస్య స్థిత్వా కథమపి పురః కౌతుకాధానహేతో
> రన్తర్బాష్పశ్చిరమనుచరో రాజరాజస్య దధ్యౌ
> మేఘాలోకే భవతి ... ..." ప్ర. 3.

అని తనయావేగమునకు మేఘాలోకనమును హేతువుగా సూచించును. తనస్వేచ్ఛాసృష్టిని సహృదయులు మన్నింపవలెనన్నట్లు,

"ఇత్యౌత్సుక్యా దపరిగణయన్ గుహ్యకస్తం యయాచే
కామార్తాహి ప్రకృతికృపణాశ్చేతనాచేతనేషు." ప్ర.5.

అని ముందుగనే యక్షునిద్వారా సర్దుబాటుచేయుచు కావ్యవైలక్షణ్యమును వ్యక్తముచేసెను.

ధూమజ్యోతిస్సలిలమరుద్రూపమై జడమైనను నైరృతిఋతుపవనముల (South west monsoons) లో అతివేగముగా పరుగిడుచుఁబోవుచున్న ఆమేఘుఁడే తనయార్తి నాలించి ప్రేయసికి వార్తను శీఘ్రముగా నందఁజేయఁగలఁ డని యక్షునకాశ కలిగినది. ఇట్టి ప్రియవార్తలను జేరవేయుట కొకవిధముగా జడులే యోగ్యులని చెప్పుట కూడ నిచట గమ్యమానమగుచున్నది. లేకున్నచో శాకుంతలమందు దుష్యంతుఁడు తనశకుంతలానురాగమునుగూర్చి

శ్లో. 'పరిహాసవిజల్పితం సఖే పరమార్థేన నగృహ్యతాం వచః'
శా. 2-18

అని విదూషకునితో సర్దుబాటుచేయవలసివచ్చినట్లగును. అయినను శకుంతలాపునస్సమాగమసందర్భములో ఆమెనుగూర్చి తనకేల గుర్తుచేయలేదన్నట్లు దుష్యంతుఁడు ప్రశ్నింపఁగా విదూషకుఁడు తానాసన్నివేశమును పరిహాసముగనే గ్రహించినట్లు చెప్పి తనజడత్వమును ప్రదర్శించెను. ఇంతవఱకు బాగుగనే అనుకొనినాఁడుయక్షుఁడు. కాని ఆమేఘము హడావడిచూచుసరికి తనమనస్సుకూడ దానితోపాటు పరుగెత్తవలసివచ్చినది. ఆతొందఱలో తనయార్తినిగాని పంపఁదలఁచిన సందేశమునుగాని పూర్తిగా వ్యక్తముచేయలేక అతిసంక్షిప్తముగా,

"సందేశం మే హర ధనపతిక్రోధవిశ్లేషితస్య
గన్తవ్యా తే వసతిరలకానామ యక్షేశ్వరాణాం
బాహ్యోద్యానస్థితహరశిరశ్చన్ద్రికాధౌతహర్మ్యా." ప్ర-7

అని తనకు మేఘుఁడు చేయవలసినసాహాయ్యము, వెళ్లవలసినచోటు

తొందఱలో దానిని తెలిసికొనుగుఱ్ఱు వీనిమాత్రము బస్సులోపోయే మిత్రునకు మనమేదైన ముఖ్యవార్తను చేయెత్తి కేకవేసి చెప్పినట్లు, చెప్పుకొనెను. కాని యింతటితోనే కవికిఁ గలతృష్ణ తీఱునా ? అందులకై

"ఆపృచ్ఛస్వ ప్రియసఖమముం తుఙ్గమాలిఙ్గ్య శైలం
వన్ద్యైః పుంసాం రఘుపతిపదై రఙ్కితం మేఖలాసు,
కాలేకాలే భవతి భవతా యస్య సంయోగమేత్య
స్నేహవ్యక్తి శ్చిరవిరహజం ముఞ్చతో బాష్పముష్ణమ్" ప్ర.12

మనము సాధారణముగా తొందఱగాఁబోవు మిత్రుని 'ఆగుమయ్యా కొంచెము' అనుచు చేయిపట్టుకొని కూర్చుండఁబెట్టినట్లు 'ఆపృచ్ఛస్వ' అని మేఘునితో చిత్రకూటశైలమును పరామర్శించి పొమ్మనిచెప్పెను. అందులకు శ్రీరామసంపర్కముచే నాశైలము పుణ్యప్రదమగుట యొక కారణము. సంవత్సరమున కొకసారటు వర్షాకాలమందుఁ గనుపించుట గనుక మిత్రుఁడగు చిత్రకూటమునకు విరహాంతసమాగమము వలన నయ్యేడి యానందమునిచ్చుట రెండవకారణము. ఇట్లు మేఘునికి పరమార్థము, స్వార్థము నెఱవేరునుగనుక కొంత తడవచట నాగుమని కోరును. కాన నీ రెండు హేతువులతోనే శ్లోకార్థము పర్యవసన్నమైనదని తలంచుట యుక్తముగ తోఁపదు. అలంకారపుష్టిగాని యిశరరసాభివ్యంజకతగాని యుండవలెను. యక్షుఁడుగాని వానిభార్యగాని యనుభవించుచున్న అన్యోన్యవిరహము శైలమునం దారోపింపఁబడెనని వ్యంగ్యార్థము స్ఫురించు ననవచ్చును. ఈవిరహులయార్తిని తీర్పవలెనన్న మేఘుఁడే తగినవాఁడని ప్రార్థనారూపమగు స్తుతి. అంతేగాక కవికిఁగల స్వార్థముగూడ నిందు నిగూఢమైయున్నది. ఆమేఘమచటఁ గొంతసేపాఁగి,కవి కొకరమణీయ దృశ్యమును ప్రదర్శించుచుఁ దనకవితాసృష్టి కాధారభూతముగ నుండుమని వ్యంగ్యముగాఁ గోరు

చున్నాఁడు. కనుక తొందఱగా మేఘునకుఁ ద్రోవలో గానవచ్చు వింతలు విశేషములు, గమ్యస్థానము చేరుకొన్న తరువాత యక్షుని భవనము, ప్రేయసి వీనిని వర్ణించుటతో తనకవిత నించుమించుగాఁ బూర్తిచేయును. కవియభిప్రాయ మంతవఱకే యని సువ్యక్తమగును.

పాప మాయక్షునిసందేశమునంతను సావకాశముగా వినుట కాతొలకరిమబ్బునకు స్థిమిత మేది? కావ్యము మిక్కిలి హ్రస్వముగాఁ బరిణమించునను సూచన పొడగట్టి ముందు తన కిష్టమగుమార్గాదివిష యములనుమాత్రము విపులముగా వర్ణించెను.

"మార్గం తావచ్ఛృణు కథయత స్త్వత్ప్రయాణానురూపం
సందేశం మే తదను జలద శ్రోష్యసి శ్రోత్రపేయమ్" ప్ర.13

అని మార్గవర్ణన ప్రారంభించును. తొలకరిసమయములో మేఘము లెక్కైనను యక్షనగరము వైపు ఉత్తరముగానే పోవుచుండును. కనుక మార్గవర్ణనము మానివేసి సందేశమునుమాత్రమే విపులముగాఁ జెప్ప వచ్చు. కాని అది యిష్టముకాదు. ముందుగా మార్గమునుగూర్చియే వినవలెనఁట. సందేశమును 'తదను' అని తేల్చివేసెను. అంతేగాక మార్గము విషయములో 'శృణు' అని విధ్యాద్యర్థక 'లోట్'ను సందే శముపట్ల 'శ్రోష్యసి' అని సామాన్య భవిష్యదర్థక 'ల్యృట్'ను ప్రయో గించెను. ఈ 'ల్యృట్'ను విధించెడి 'ల్యృట్ శేషేచ' (3-3-13) అనే పాణిని సూత్రమునకు 'భవిష్యదర్థాద్ధాతో ర్ల్యృట్ స్యాత్ క్రియార్థా యాం క్రియాయాం అసత్యాం సత్యాంచ' అనిభట్టోజీదీక్షితులవృత్తి. సందేశశ్రవణము పాక్షికముగా లేకున్నను 'శ్రోష్యసి' అని సామాన్య భవిష్యత్తును వాడవచ్చును. కావ్యరచనలో కవి తాత్పర్యము మార్గ వర్ణనాదికముననే ప్రాధాన్యమిచ్చుటగాని సహృదయులకు ఉపదేశ రూపమునఁ బర్యవసింపఁగల సందేశమును విపులీకరించుటకాదు. ముందు మార్గమునుగూర్చి వినుము. తరువాత సందేశమునుగూర్చి అవకాశ

మునుబట్టి వినిన వినెదవుగాని (లేకపోయిన లేదు)అనెడిభావమును పై క్రియాప్రయోగములు స్పష్టముచేయుము. ఇదేభావము ముందుకూడ కొన్నిసందర్భములలో వ్యక్తమగును.

"ఉత్పశ్యామి ద్రుతమపి సఖే మత్ప్రియార్థం యియాసోః
కాలక్షేపం కకుభసురభౌ పర్వతే పర్వతే తే" ప్ర. 23

'మిత్రసందేశమును త్వరగా అందింపవలసినబాధ్యతను గుర్తించి నీవు శీఘ్రగమనముగా వెడలువాఁడవైనను మార్గములో నున్న ప్రతి పర్వతసౌందర్యమును ఉపేక్షించి ఆనందింపకుండఁబోయెదవు సుమీ ! అక్కడ నీకు ఆలస్యము తప్పదు' అని హెచ్చరించుచు. అంతేకాదు

"నీచైరాఖ్యం గిరిమధివసే స్తత్ర విశ్రామహేతోః" ప్ర.26

(విదిశాప్రాంతమునందున్న నీచైరాఖ్యపర్వతముమీఁద విశ్రాంతి తీసికొనవలెను.)

"తాం కస్యాంచిద్భవనవలభౌ సుప్తపారావతాయాం
నత్వా రాత్రిం చిరవిలసనాత్ ఖిన్నవిద్యుత్కళత్రః" ప్ర.42

(ఉజ్జయినిలో నేదైన భవనముమీఁద ఆరాత్రి గడపవలెనఁట)

"వక్ష్యస్యధ్వశ్రమవినయనే తస్య శృఙ్గే నిషణ్ణః" ప్ర. 56

(హిమవచ్ఛిఖరముమీఁద విశ్రమించి మార్గాయాసమును పోఁగొట్టుకొనవలె) బతిమాలి చేయించుకొనవలసిన కార్యకర్తకు అంతరాయముగా నిట్లు మేఘుని సావకాశముగా మార్గసౌందర్యమును దిలకించుచుఁ బొమ్మని చెప్పుటనుబట్టి కవి మార్గవర్ణన కెట్టిప్రాముఖ్యము నిచ్చెనో తెలియఁగలదు.

ఇంక మేఘుడు బయలుదేరునప్పుడు విశేషమును

"అద్రేః శృఙ్గం హరతి పవనః కిం స్విదిత్యున్ముఖీభి
ర్దృష్టోత్సాహశ్చకితచకితం ముగ్ధసిద్ధాంగనాభిః" ప్ర.14

అని మిక్కిలి స్వాభావికముగా ఉత్ప్రేక్షించును. ఈనల్లటిమబ్బు ఆ

చిత్రకూటశిఖరముతో తాదాత్మ్యమును బొందెను. అది బయలుదేరి పోవునపుడు గాలివేగమునకు పర్వత శృంగమే కొట్టుకొనిపోవుచున్న ట్లగుపడునఁట. ఆ పర్వతప్రదేశము మేఘమండలమునం దుండుటచే నిం దతిశయోక్తికిఁ దావులేదు. ఇట్టిప్రకృతిసౌందర్యము ఉదకకుండ లమువంటి పర్వతప్రదేశములలో మిక్కిలి సామాన్యముగఁ గనఁబడు చుండును. ముగ్ధ రాండ్రగు సిద్ధాంగనలకు మాత్రమే భ్రమనుగలిగిం చెడి యీప్రకృతిశోభ తనకవితలో సహృదయులకు ప్రమగనే అనఁగా స్వాభావికమైనదిగనే గోచరింపవలెనని మహాకవితాత్పర్యము సిద్ధాం గనల నాశ్చర్యచకితలనుగాఁజేయుట మేఘుని కొంకదుర్కారణమని 'దృష్టోత్సాహ' పదము సూచి చును.

మఱియొక వర్ణనము:

> "రత్నచ్ఛాయా వ్యతికర ఇవ ప్రేక్ష్యమేతత్పురస్తాత్
> వల్మీకాగ్రాత్ప్రభవతి ధనుఃఖండ మాఖండలస్య,
> యేన శ్యామం వపురతితరాం కాంతిమాపత్స్యతే తే
> బర్హేణేవ స్ఫురితరుచినా గోపవేషస్య విష్ణోః" ప్ర. 15

ఇందు తమకెదురుగా కనుపించుచున్న ఒక ఇంద్రధనుస్సు వర్ణింపఁ బడును. మేఘసమీపమున ఇంద్రధనుస్సు విచిత్రవర్ణములతో రత్న కాంతుల మిశ్రమముగాఁ గనిపించుట సహజమే. కాని అది 'వల్మీకా గ్రాత్ప్రభవతి' (పుట్టకొననుండి పుట్టుచున్నది)అని చెప్పుటమాత్రము కొంచెము అపరిచితముగనే తోఁచును. సామాన్యముగా ఇంద్ర ధనుస్సు చెట్లమీఁదినుండి గుట్టలమీఁదినుండి బయలుదేరునట్లు కని పించుట చూచుచుందుము. అది అందముగా ఆకాశములో కనిపించు టయే ప్రధానముగాని అది యెక్కడినుండి బయల్దేరినదన్నేప్రశ్న సామాన్యముగా నెవ్వరికిని తట్టదు. దానిని 'వల్మీకాగ్రాత్ప్రభవతి' అని కవి చెప్పుచున్నాఁడు. ఈప్రయోగమునకే సార్థక్యము మృగ్య

మనుకొను చుండ, 'వల్మీకాత్ వామలూరువివరాత్' అనే మల్లినాథుని వ్యాఖ్యతో మఱొక సమస్య బయలు దేరినది. చెట్లమీఁదినుండి గుట్టల మీఁదినుండి బయలుదేరినట్లే పుట్టమీఁదినుండికూడ ఇంద్రధనుస్సు పైకిరావచ్చునని యెట్లో సమాధానపఱచుకొందమన్నను వ్యాఖ్యాత పుట్టకన్నములోనుండి పుట్టినదని చెప్పుచున్నాఁడు. ఏమిటి యీసొంపు? ప్రాచీన దేవాలయాదులలో ద్వారములపైన మకరతోరణములనఁబడే అర్ధవృత్తాకారపు శిల్పాలంకరణములను దఱుచుగాఁ జూచుచుందుము. అవి యిరువైపుల మకర ముఖములనుండి బహిర్గతమగుచున్నట్లు చెక్కబడియుండును; గనుక వానిని మకరతోరణము లందురు. వీనినే హంస ముఖములనుండి బహిర్గతమగుచున్నట్లు చూపిన హంసతోరణము లందురు. అట్లే యక్షులముఖములనుండి వచ్చుచున్నట్లుగాని వారిచేతులలో నిలువఁబెట్టినట్లుగాని తోరణములను జూపుట శిల్ప సంప్రదాయము అమరావతి, నాగార్జున కొండలందున్న బౌద్ధశిల్పములలోఁగూడ నిట్టితోరణములు బహుళముగాఁ కనిపించును. సుమారొక అర్ధశతాబ్దికిఁ బూర్వముకూడ మనగృహనిర్మాణములో ద్వారముల ఉత్తరమునకిరువైపుల దారునిర్మితములైన మకర (లేక హంస) ప్రతిమలు అమర్చఁబడుట వాస్తుసిద్ధమైన యాచారముగ నుండెడిది. అట్టి తోరణము లలంకరణము లగుటయేగాక అవిగలద్వారములనుండి నడచుట శుభప్రదమని వాస్తు సమ్మతము. ప్రస్తుతము మేఘునియొక్క నిర్గమన ద్వారమునుకూడ ప్రకృతియనెడి శిల్పిచే నిర్మింపఁబడిన సుందరమగు వల్మీకతోరణముతో అలంకరించి అందుగుండా పోవుట శుభశకునమని మహాకవి సూచించెను. ఆ యింద్రధనుస్సు రంగులనుమ నీనల్లని మేఘుడు పోవుచున్న నెమిలిపింఛము ధరించిన గోపాలకృష్ణునివలె నుండునని కార్యార్థి గనుక యక్షుఁడు మేఘుని స్తుతించును. ఇంద్రధనుస్సులోఁ గనిపించెడి మేఘమున కట్టి శోభ యస్వాభావికముగాదు.

ఇచట వెనుకఁ జెప్పినట్లు అచేతనమగు మేఘము నొకపురుషునిగామార్చి దానిద్వారా తనప్రియసందేశము పంపింపవలెనన్నట్లు దానిని ఉత్కృష్టవిలాసపురుషుఁడైన శ్రీకృష్ణపరమాత్మతోఁ బోల్చెను.

ఈవిధముగా ప్రయాణముకాఁగా త్రోవలో తటస్థపడు ఆమ్రశైలము, నర్మదానది, విన్ధ్యారణ్యములు మున్నగు ప్రకృతి సౌందర్యస్థానములతో వర్షాగమ మేఘసంపర్కముచే నేర్పడుశోభాతిశయము నత్యంత స్వాభావికముగా హృదయంగమమగునట్లు వర్ణించెను. తదుపరి తన కభిమానవిషయమగు ఉజ్జయినీనగరము మార్గములో లేకపోయినను దానినిచూచి తీరవలె ననిచెప్పెను.

> "వక్రః పన్థా యదపి భవతః ప్రస్థితస్యోత్తరాశాం
> సౌధోత్సఙ్గప్రణయి విముఖో మాస్మభూరుజ్జయిన్యాః,
> విద్యుద్దామస్ఫురితచకితై ర్యత్ర పౌరాఙ్గనానాం
> లోలాపాఙ్గై ర్యది 'నరమసే లోచనై' ర్వఞ్చితః స్యాః" ప్ర 28

తొలకరిసమయములో వీచు ఋతుపవనములు దక్షిణదిక్కున నీలగిరి వంటి ప్రాంతమున దేశములోఁ బ్రవేశించి యీశాన్యదిశను జూచుచు నుత్తరముగా హిమాలయములు చేరుచుండును. కాని మేఘునికి కవి చూపింపఁదలఁచిన యుజ్జయిని చిత్రకూటమునకు పడమటివాలుగా నుండును. త్రోవలోనే యున్నదని చెప్పి దానిని వర్ణించి సహృదయులను తనకవితాధోరణిలో మభ్యపెట్టక భౌగోళికముగా స్వభావసిద్ధమైన మార్గవక్రతను 'వక్రఃపన్థాయదపి' యని చక్కఁగా కంఠోక్తిగా జెప్పెను. అంతేగాక దౌత్యకర్మలో మేఘున కిందువలన నగు నాలస్యమునుగూడ లెక్కింపక ఆ యుజ్జయినికి వెళ్ళి తీరవలెనఁట. పైపెచ్చు ఆనగరములోని విలాసినులదృక్కులను మేఘుఁడు తన విద్యుత్కాంతిచే మిఱుమిట్లుగొలిపి వారు పడెడి చీకాకునుజూచి ఆనందింపకపోయిన జన్మము వ్యర్థమేయనునట్లు బలాత్కరించిచెప్పెను. ఇట్లే పైనఁజెప్పఁ

బడిన "అద్రేః శృఙ్గం హరతి పవనః కింస్విత్." అను శ్లోకములోఁగూడ ముగ్ధసిద్ధాంగనలు కొండ యెగిరిపోవుచున్నదని ఆశ్చర్యచకితులై చూచునట్లుచేసి మేఘుడు ఆనందింపవలెనఁట. యువకులు స్త్రీలయెడఁ బ్రదర్శించు విలాసచేష్టల నింత రమ్యముగా వ్యక్తముచేయుటకే కవి యీ స్వతంత్రరచనకుఁ బూనుకొనె నని తోఁచును. ఉజ్జయినీసౌందర్యమును పదునాలుశ్లోకములలో వర్ణించును. మహాకాళమనఁబడు చండీశ్వరాలయములో జరుగు సాయంకాలపూజను జూచి పునీతుఁడు కావలెనఁట. అందులకుఁగాను మేఘుఁడొకవేళ అక్కడికి ముందుగాఁ జేరుకొన్నను సాయంకాలముదాఁక నచట నుండి దానిని జూచిపోవలెననును. కన్యాకుమారికిఁబోవు యాత్రికులు సాధారణముగా నచటి సముద్రములో సూర్యోదయ సూర్యాస్తమయములందలి మనోహర దృశ్యములను పనిపెట్టుకొని చూచిగాని వెళ్లరు. అట్లే చండీశ్వరుని సాయంకాల పూజకూడ. కరాత్రి యచటనే బసచేయుమని చెప్పెను

"తాం కస్యాంచిద్భవనవలభౌ సుప్తపారావతాయాం
నీత్వా రాత్రిం చిరవిలసనాత్ఖిన్నవిద్యుత్కళత్రః," ప్ర. 42

పైనఁ జెప్పినట్లు ఆరాత్రి పూర్వభాగమందు విలాసినులను తనవిద్యుత్ప్రదర్శనములతో చీకాకుపఱచుచు ఆనందించి ఆమీఁదట మెఱుపులు క్షీణించును గనుక నేదేని భవనపుటుపరిభాగమందు విశ్రమించి రాత్రి గడపవలెను. మఱునాఁటిప్రొద్దుట సూర్యోదయానంతరము మంచునీళ్లు ఆఱునంతవఱ కుండిపోవలెనఁట.

"తస్మిన్కాలే నయనసలిలం యోషితాం ఖణ్డితానాం
శాన్తిం నేయం ప్రణయిభిరతో వర్త్మ భానో స్త్యజాశు,
ప్రాలేయాస్రం కమలవదనాత్సోఽపి హర్తుం నలిన్యాః
ప్రత్యావృత్తస్త్వయి కరరుధి స్యాదనల్పాభ్యసూయః" ప్ర.43

ఆనగరములో సూర్యోదయసమయము ప్రియులు తమఖండితనాయిక లను కన్నీరుతుడిచి యోదార్చువేళ. సూర్యుఁడుకూడ పద్మలతల కమలముఖమునుండి 'మంచును తొలఁగించువేళ. ఉభయులు నాయి కాంతరాసక్తులయి రాత్రియంతయు గడిపి ఉదయసమయమునఁ దమ ఖండితనాయికలయొద్దకు తిరిగివచ్చి వారి నోదార్చుటకు త్వరపడు చుందురు. కనుక వర్షరూపముననఁగాని, ఛాయారూపముననఁగాని యీ యిద్దరి 'పనులకు మేఘుఁ డడ్డుపడఁగూడదు. కొంచెము ప్రొద్దెక్కు వఱకు వేచియుండి పొమ్మని భావము. ఉజ్జయినిలోని మనోహర దృశ్య ములను సాయంసాలము, రాత్రివేళ, ప్రొద్దుటఁజూచి ఆనందింపవలెనని యర్థము. ఈనగరము నింతగాఁ బ్రశంశించుటనుబట్టియే యీ మహా కవియొక్క నివాసస్థానము ఉజ్జయిని కాఁదగునని తలంపఁబడు చున్నది.

తరువాత గంభీరానదిని వర్ణించుచు ఆరమణీయతను చవి చూచిన మేఘుఁడు ముందునకు సాగిపోవుట కష్టసాధ్య మనును.

"ప్రస్థానం తే కథమపి సఖే లమ్బమానస్య భావి
జ్ఞాతాస్వాదో వివృతజఘనాం కో విహాతుం సమర్థః" ప్ర. 45

ఇంతకుఁ బూర్వము

"నస్యాదన్యో హ్యహమివ జనో యః పరాధీనవృత్తిః" ప్ర.8

అని తనప్రియురాలిని గలియుటలో ప్రతిబంధకమయిన పరాధీనవృ త్తిని నిందించినయక్షుఁడు తన సందేశవిషయమును బూర్తిగా తృణీక రించి మేఘునకు ఆగంభీరానదీసౌందర్యమును జూపించుటయే తన పరమాశయముగా వ్యక్తపఱచును. ఎంతటి ప్రకృతిరమణీయదృశ్యము నచట కవి స్వయముగాఁ దిలకించి యీ శ్లోకమును జెప్పెనో యని పించును. ఆనదీసౌందర్యమును జూచినపిమ్మట మేఘుఁడు దానిని విడిచి పోలేకపోలేక ఉస్సురుమనుచుఁ బోవలసినదేయఁట 'కథమపి'

'లంబమానస్య' అనేపదములలో బలవంతముగాఁ బోవుట స్ఫురించును. 'కో విహాతుం సమర్థః' అని ప్రశ్నించుటలో తానే యగుచో విడిచిపెట్టి పోయెడిమాట యబద్ధమని కవీశ్వరుని యభిప్రాయము. మేఘుని నిజముగా నలకానగరమునకు త్వరగాఁ పంపఁదలఁచినవాడైన నిట్టి ప్రలోభమును మార్గమధ్యమున కల్పింపఁడుగదా యక్షుఁడు. 'వక్రః పన్థాః' అనుసరికే కవి కావ్యోద్దేశము అడ్డముతిరిగి పాఠకులకు ఉజ్జయినీప్రాంతపు ప్రకృతిరమణీయతను, ముందు మఱికొన్ని విశేషములను జవిచూపుటముగాఁ బరిణమించినది,

ఈ విధముగా అడుగడుగునకు తాను స్వయముగా చిత్రకూట పరిసరములందును, ఉజ్జయినీప్రాంతమందును, హిమాలయములందును, జూచిన పర్వతవిశేషములను, నదులను, పల్లెలను, నగరములను, ఒకటేమిటి, యెక్కడెక్కడ ప్రకృతిసుందరి తన విలాసము చిందులాడునట్లు నాట్యమొనర్చెనదో యాయాప్రదేశములకన్నిటికి మేఘుని బలాత్కారముగానైనఁ బంపిచూపెట్టి వానిద్వారా సహృదయులకుగూఁడఁ జవిచుపవలెనని కవితాత్పర్యము. తన కథావస్తువులైన ప్రకృతియొక్క సహజరమణీయతకు మేఘుఁడొక ప్రధానాంగముగా గ్రహింపఁబడెను.

హిమాలయమునుగూర్చి రఘువంశ కుమారసంభవములలోఁ గూడ వర్ణనము కాననగును, అది సంతృప్తికరముగ లేదనట్లు మేఘునికిఁ బ్రత్యేకించి వినిపించును. అట్టితృష్ణ యీక్రిందిశ్లోకములను జూచిన వ్యక్తముకాఁగలదు.

రఘువంశములో,

"సకీచకైర్మారుతపూర్ణరంధ్రైః కూజద్భిరాపాదితవంశకృత్యమ్
శుశ్రావ కుంజేషు యశః స్వముచ్చై రుద్గీయమానం
వనదేవతాభిః" రఘు. ద్వి. 12

కుమారసంభవములో,

"యః పూరయన్ కీచకరన్ధ్రభాగాన్ దరీముఖోత్థేన సమీరణేన
ఉద్గాస్యతామిచ్ఛతి కిన్నరాణాం తానప్రదాయిత్వ

మివోపగన్తుమ్" కుమా ప్ర. 8.

మేఘసందేశములో,

"శబ్దాయంతే మధురమనిలైః కీచకాః పూర్యమాణాః
సంసక్తాభి స్త్రిపురవిజయో గీయతే కిన్నరీభిః
నిర్హ్రాదస్తే మురజఇవ చేత్కన్దరేషు ధ్వనిః స్యాత్
సంగీతార్థో ననుపశుపతే స్తత్రభావీ సమగ్రః" ప్ర. 60.

ఈ మూఁడు సందర్భములలోను వెదుళ్లు గాలిపోసికొని మధురముగా ధ్వనిచేయుటను అలంకారయుక్తముగా వర్ణింపవలెనని కవి యభిమతము. మూడువర్ణనలు ఒకదానికంటె మఱియొకటి రమ్యము గను పుష్టితరముగను ఉన్నవనుట స్పష్టము. మొదటి రెండుసందర్భములలోను వనదేవతలయొక్కగాని కిన్నరులయొక్కగాని గానముతో వెదుళ్లు తమ స్వరమును మేళవించి వక్తవ్యార్థమం దుపయోగపడుచున్నవి. మూఁడవసందర్భములోఁగూడ కిన్నరులు త్రిపురవిజయము గానముచేయుచుండఁగా వెదుళ్లు తమ స్వరమును మేళవింపజేయును. కాని యందలి గానసంపుటికి మృదంగమువలె మేఘునియురుములు, పర్వతగుహలనుండి వెలువడు వానిప్రతిధ్వనులు కలియుచో అచట నాట్యముచేయుచుండు శివునకు సర్వాంగసమృద్ధమైన సంగీతము అమరునఁట. వెదుళ్లధ్వనినిగూర్చి చెప్పెడిసంగీతవర్ణన తుదకు మేఘుని గూడ కలిపినగాని పూర్తికాలేదు. ఇంతకుమించి యీ కీచకధ్వని విషయములో వేఱొకవర్ణనయుండబోదు, ఇదియే సమగ్రమైనదన్నట్లు శ్లోకాంతమున 'సమగ్ర'పదప్రయోగము సూచించును.

ఇట్లు ప్రతిశ్లోకమునందు కవియొక్క ప్రతిభావిశేష మతిగంభీరముగ సహృదయవేద్యమై స్ఫురించుచుండును. ఈవర్ణనలన్నియు కావ్యసామాన్యలక్షణములై యున్నను ప్రతివర్ణనయందు ప్రకృతియొక్క సహజసౌందర్యమునకు మేఘసాన్నిధ్యమును జోడించి, అట్లు ద్విగుణీకృతమగు నాయారమణీయ దృశ్యములనే కథావస్తువుగఁజేసి తనసౌందర్య తృష్ణ తీరునట్లు పూర్వార్ధమందు మేఘునిపాత్ర నతిరమ్యముగా పోషించెను 'ధూమజ్యోతిస్సలిలమరుతాం సన్నిపాతః క్వ మేఘః' అని మొదటే మేఘునికి సందేశహరణమందు యోగ్యతలేదని స్పష్టముగా చెప్పెను గనుక కావ్యమందు మేఘపాత్రకిదియే సార్థకతయని వ్యక్తమగుచున్నది. లేకపోతే యీకల్పిత కావ్యములో మేఘునికిబదులుగా సందేశహరణ సమర్థమగు విమానమునివంటి వేరొకపాత్రను సృష్టించవచ్చునుగదా. దీనినంతనుజూడగ తొలకరియందలి రమణీయమేఘ మొకటి చిత్రకూటసమీపమున మహాకవియొక్క దృష్టిపథమునుండి తప్పించుకొనలేక కావ్యస్థముచేయబడినదని తెలియుచున్నది. నవీన కవితాదృక్పథమున కిదియొక పరమాదర్శము. ఆధునిక కవిలోకమున కా మహాకవి యొక పరమగురువు.

నివాపాంజలి

విద్వాన్ వేమల శ్రీరామచంద్రకీర్తి, ఎం.ఏ. (ఆనర్సు) బి.ఇడి.

సీ|| ఎంతసామ్మైన వెచ్చించి శ్రీ సూర్యరా
యాంధ్రనిఘంటు వేయధిపుఁ డిచ్చె
దైవభక్తికి శాశ్వతమ్మైన గుఱుతుగా
బ్రహ్మమందిరము నేప్రభుఁ డొసంగె
గ్రాంథికవాణి నగ్రస్థానమున నిల్పి
పరిషత్తు నెప్డు నేప్రభుఁడు సాకె
విద్యాలయమ్ములు వెలయించి పోషించి
విపులవిఖ్యాతి నేవిభుఁడు గాంచె

గీ|| నతఁడు వేంకటసూర్యరాయక్షితీంద్రుఁ
డమరపురి కేఁగె కాలధర్మమున నేఁడు
పాంచభౌతికమై వినశ్వరమునైన
దేహమును వీడి; నిలిచెఁ దత్కీర్తియొండె.

గీ|| అతఁడు నిశ్శేషవిశ్రాణితార్థసారుఁ
డగుట శరదభ్రపాండురంబైన యశము
వెలుఁగుపుంతగ వెన్నంటి వెంట నిలువ
అమరపథగామియయ్యె, సూర్యావనిపతి.

ఉ|| రావుకులంబు ప్రాతనధరారమణాగ్రణు లేలుచున్న కోట గు
ఖావిలమయ్యెఁ బండితశిఖామణు లేరును లేరటంచు నా
దేవులపల్లిలోఁ గొలువు దీర్పఁగఁ బోయెనొ రామకృష్ణులన్
దేవులపల్లి సోదరుల దీరిచి కొల్వున నుండఁ బంపుచున్.

గీ|| పార్థివాబ్దంబు తన పేరు సార్థకముగ
సూర్యభూవరు జన్మచే శోభఁ గాంచె
శోభకృన్వత్సరము కృత్తశోభమగుచు
సూర్యనరనాథు గొనిపోయె నవార్యఫణితి.

క|| శ్రీపీఠీపుట భేదన
భూపాలకుఁ డమరపురికిఁ బోయినతఱి, సం
తాపనివాపాంజలి యిది,
తాపోపశమంబు గల్గుతన్ దత్ప్రజకున్.

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు

తాత్కాలికాధ్యక్షులు

విమర్శకాగ్రేసర, ఐతిహాసిక సమ్రాట్టు

శ్రీ బండారు తమయ్య

ప్రధాన కార్యదర్శి, కోశాధికారి

శ్రీ దంటు భాస్కరరావు

సహాయ కార్యదర్శి

శ్రీ గువ్వావ్వరి సూర్యనారాయణశాస్త్రి

కార్యనిర్వాహకవర్గ సభ్యులు

1. శ్రీ కోకా శివనాథశాస్త్రి
2. శ్రీ వారణాసి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి (బాలవ్యాస)
3. శ్రీ చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి (వ్యాకరణ విద్యాప్రవీణ, భాషాప్రవీణ)
4. శ్రీ కాకరపర్తి కృష్ణశాస్త్రి (కవిమూర్ధన్య, ప్రౌఢకవిచంద్ర)
5. శ్రీ కుందూరి ఈశ్వరదత్తు
6. శ్రీ జయంతి బుచ్చిరామశర్మ
7. డాక్టరు శ్రీ ఇవటూరి జోగారావు, (యం. బి. బి. యస్.,)
8. శ్రీ చిరువోలు కోటీశ్వరరావు
9. శ్రీ దామెర రాజగోపాలరావు, బి. ఏ.
10. శ్రీ వేదుల రామచంద్రకీర్తి, ఎమ్. ఏ. (ఆనర్సు)
11. శ్రీ ఓలేటి సుబ్బరాయశాస్త్రి (ఉభయభాషాప్రవీణ)
12. శ్రీ కావలి శ్రీరామమూర్తి, బి. ఎ. బి. ఎల్.

పత్రికా సంపాదకుడు

శ్రీ చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్ప్రచురణములు

శ్రీ సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువు

1వ సంపుటము	రు 6—0—0
2వ సంపుటము	6—0—0
3వ సంపుటము	6—0—0
4వ సంపుటము	6—0—0
5వ సంపుటము	10—0—0
6వ సంపుటము	10—0—0
7వ సంపుటము	[ముద్రణములో నున్నది]

కవిజనాశ్రయము

వేములవాడ భీమకవి విరచితము.

పెక్కుపాఠభేదములతోఁ గూడిన పెనుకటి విషయసూచికయుఁ గలిగి తిరిగి తృతీయముద్రణ కీనడుమ ముద్రితమైనది. వెల రు 1—50.

మాధ్యమిక కారికలు

బౌద్ధాచార్య నాగార్జున విరచితము. కొలగాని సోమశేఖర శాస్త్రి విరచిత సుబోధినీవ్యాఖ్యాసహితము మూల్యము రు. 2—50

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు,
కాకినాడ.

Printed by J. Gopalam, B.A. L.T., at Republic Press, Kakinada
Edited by **C. PAPAIAHSASTRY**
Published by Andhra Sahitya Parishat, Kakinada.

శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక

విశ్వావసు

మాఘ-ఫాల్గుణములు

సంపుటము ౫౪ సంచిక ౬

దేశభాషలందు తెలుగు లెస్స.

Journal of the Telugu Academy

KAKINADA

Vol. 54 Part 6

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు

వ్యవస్థాపకులు :

శ్రీ జయంతి రామయ్యగారు

ప్రతిష్ఠాపకులు :

శ్రీ శ్రీ శ్రీ రావు వేంకటకుమార మహీపతి సూర్యారావు బహద్దరువారు సి. బి. ఇ., డి. లిట్, పిఠాపురము మహారాజావారు

శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ వేంకటగిరి మహారాజావారు

శ్రీ శ్రీ శ్రీ బొబ్బిలి మహారాజావారు

ఉద్ధారకులు :

శ్రీ రాజా వేంకటాద్రి అప్పారావు బహద్దరువారు, జమీందారు, ఉయ్యూరు ఎస్టేటు

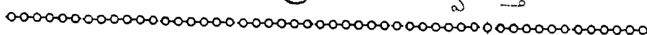

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక

విశ్వావసు మాఘ-ఫాల్గుణములు

సంపుటము 54 సంచిక 6

సంపాదకుడు : శ్రీ కందూరి ఈశ్వరదత్తు.

విషయసూచిక

శ్రీ

శ్రీ కాళిదాస నన్నెచోడకవులు –
తత్కుమారసంభవములు

విద్వాన్ ఖండవిల్లి సూర్యనారాయణశాస్త్రి.

"కుమారసంభవము" అనఁగనే కాళిదాసకవి–రాజహంసము మన మానసములందు కనబడుచుండును. తెలుఁగుభాషలోఁ గూడ శ్రీ నన్నెచోడకవి ♦ "కుమారసంభవ" ప్రబంధమును రచించెను. ఈ ప్రబంధమందు "పూర్వాంధ్రము" యొక్క తీరు తెన్నులు కొన్ని గాన నగుచుండుటేగాక యీ కవిత "జాను తెలుఁగు" పదములతో జాలువారుచుండును.

ఈ చోడకవి జంగమ మల్లికార్జునుని దనగురువుగాఁ బేర్కొనుటచే నితఁడు శైవకవియని తెలియఁగలదు. ఇతని కుమారసంభవమును మునుముందు ముద్రించి పీఠికవ్రాసిన శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణ కవి గారు ఈ చోడకవి క్రీ.శ. 940 సం.లోనున్నట్లువ్రాసిరి. మఱికొందఱు "ఇతఁడు నన్నయకుఁ బిమ్మటివాడని బేర్కొనిరి. ఇతని శైలి అట నట తిక్కన శైలి ననుసరించియుండుటచే నితఁడు తిక్కనకుఁ దర్వాతి వాఁడని మఱొక వాదము లేవదీసిరి.*

ప్రస్తుతము శ్రీ కాళిదాసనన్నె చోడకవుల "కుమారసంభవము" లలో గల "కవికల్పనల" లోని యౌచిత్యమును జూపుటయ యీ వ్యాసరచనలోని భావము.

"......అవారితసత్కవికల్పనావిశేషావహ పూర్వవృత్తములు సానలందీరిన జాతిరత్నములు" కదా! ఇట్టి జాతిరత్నములే మానవులకు సంతోషావహములై యిహపరసాధకములగుచుండుననుట విజ్ఞవిదితమే.

♦ఇతఁడు "కవిరాజశిఖామణి" అను బిరుదముకల వేంకటాదిత్యుఁడు *"చూ కుమారసంభవవిమర్శనము"
మదరాసు విశ్వవిద్యాలయ ప్రచురణము. 1935 సం.

ఈ చోడకవి కవికుల గురువుపైఁ దనప్రత్యేక భావము దెలుపుకొనినాఁడు.

క. భాసురమతి వాల్మీకి వ్యాసాదులుచనిన జగతినగకవితా సిం।
హాసనమెక్కి కవీంద్రులదాసులుగానేకి కాళిదాసుఁడు పేరెన్

పై ప్రత్యేక గౌరవభావమును చోడకవి, తద్వ్యాఖ్యాన[illegible]సరణరూపమునఁ బ్రకటించినరీతిని ఈ క్రింది యుదాహరణములు వ్యక్తముసేయగలవు.

స్థాణ్వాశ్రమములో అకాలవసంతప్రలక్షణములను వర్ణించుచు కాళిదాసు తన. కు. సం.లో "కుబేరగుప్తాం దిశ ముష్ణరశ్మౌ గంతుం ప్రయాతే సమయం విలంఘ్య। దిగ్దక్షిణా గంధవహం ముఖేన వ్యలీక నిశ్వాసమివోత్ససర్జ॥" (3–25)

పై శ్లోకభావమును చోడగవి గ్రహించియుదే సంస్కృతము

క. తనసూడగు ధన దదిశాం
గననినుఁ డొసఁగూడఁ జోకగనియామ్య దిశాం
గన నొచ్చి వెచ్చ నూర్పనొ
యన శిశిరవిముక్త దక్షిణానిలమెసఁగన్॥ (4 ఆశ్వా)

ఇట్లే స్థాణ్వాఽశ్రమములో నకాలమున విజృంభించిన సమ్మోహనప్రకృతిని సర్వసమ్మోహనముగ వర్ణించును కాళిదాసు.

శ్లో. "మధుర్ద్విరేఫః కుసుమైకపాత్రే।
పపౌ ప్రియాం స్వామనువర్తమానః।
శృంగేణచ స్పర్శని మీలితాక్షీం
మృగీ మ కండూయత కృష్ణసారః॥" (కు. సం. 3–36)

శ్లో॥ దదౌరసాత్పంకజరేణుగంధి। గజాయగండూష జలంకరేణుః।
అర్ధోపభుక్తేన బిసేన జాయాం
సంభావయామాస రథాంగనామా॥ (కు. సం. 3–37)

పై శ్లోకభావములను గ్రహించి చోడకవి ఇట్లు

సీ. కరియిచ్చెనగమే సికరిణికి సల్లకీ।
పల్లవముల్లంబు పల్లవింప
మృగమర్ధిఁగబళించి మృగికిచ్చెనంచు
దర్భాంకురంబులు చిత్తమంకురింప
హంసపెక్కువనిచ్చె హంసికినోర్నోర
నెలదూడుమొగముల నెలమిమిగుల
భృంగము తావితో భృంగికి దయనిచ్చె
మధుధారమ్ముఖరాగముదముదలక (ఆశ్వా 4 ప. 469)

ఇట్లు భావక్రమమున దన స్వాంతంత్రతను జూపుచు నన్నెచోడ కవి చేసిన భావానుసరణ సందర్భములింకను ఎన్నియో నున్నవి. A కాళిదాసుపైని తెలుఁగుకవికిఁ గల మక్కువను జూపుటకే యీ యనుసరణములు చూపఁబడినవని మనవి.

ఇఁకనీకవు లిర్వురియొక్కయు కుమారసంభవములలోఁ గల "కల్పనల"ను గొన్నిటిని సరిపోల్చిచూచి, వానియందలి యౌచిత్యముఁను గన్గొందము.

తెలుఁగులో కావ్య కథోపక్రమణిక యిట్లుకలదు.

"—నాచెప్పం బూనిన దివ్యకథా సూత్రంబెట్టి దనిన, "సతి జన్మంబున్ గణాధీశ్వరుజననము దక్షక్రతుధ్వంసమున్ పార్వతీ జన్మంబున్-

ఇట "గణాధీశ్వరు జననము" ను వర్ణింపఁదలచిన చోడకవి కిఁబ్రసక్తానుప్రసక్తముగా సతీశివుల గజకేళి కూడ నవసరమైనది. ఈ వర్ణనలో చోడకవి, ప్రపంచమువకే ఆదిదంపతులైన సతీశివులంగూర్చి తన ప్రబంధములో

A చూ 5-41 కి తెలుఁగు 1-15, 5-60 కి తెలుఁగు 7-19; 5-9 కి తెలుఁగు 6-472; 3-42 కి తెలుఁగు 5-489 మొదలగునవి.

"ఆదిమూర్తులు శివశక్తులచలమతులు
హరుఁడు సతియును సురతార్థులై విహంగ
తరములగు మృగరూపముల్ దాల్చికొనుచుఁ
గాము మాయల నెవ్వాఁగ లేమిగారు।" (౨ శ్వా। ప. 104)

ఇఁకఁ గాళిదాసు తన కుమారసంభవములో

"........సతీ సతీయోగవిసృష్టదేహా తాంజన్మనే శైల వధూం ప్రపేదే"

అనిమాత్రమే "సతి జన్మంబు" ను సూచించి "గణాధీశ్వర జననమును" విడిచినాఁడు. వివరమున్నచోఁ గాళిదాసునకును "అచల మతులగు నాదిమూర్తులను" కాముమాయలలో జిక్కుకొనుఁ జేయ వలసివచ్చునేమో? తెలుఁగులోనికి వేంచేసియున్న శివశక్తులు "అచలమతులు" కదా! ఇట్టివారికి కాముని చేతిలో జిక్కుకొనుట యెందులకు గల్గినదో? పోనిండు. పురాణకథ ఏ ద్రావిడదేశమునందో అట్లున్నదని సమాధానమిచ్చెదరా? "........అన్యథాసా ప్రకల్ప్యేత్" అని కవులు ఇతిహాసమును మార్చవచ్చును కదా! కనుకనే కాళిదాసు తన దివ్యపాత్రయగు శివునకు సామాన్యమానవునకువలె నిట్టి పాట్లు లేకుండుటకై "గణాధీశ్వర జననకథను విడనాడెను. మన్మథుడు తనపై సమ్మోహనాస్త్రమును బ్రయోగించిన తరుణములోఁ గూడ నీ శివుఁడు తన చిత్తమును కామునకుఁ జిక్కనీయలేదు.

"అథేంద్రియక్షోభ మయుగ్మనేత్రః పునర్వశిత్వా ద్బలవన్నిగృహ్య। హేతుంస్వచేతో వికృతేః దిదృక్షుః। అని యీశ్వరుని" జితేంద్రియత్వమును కాళిదాసు "వశిత్వాత్" అనునొక్క విశేషణముతో నిలఁబెట్టి దివ్యపాత్రయొక్క దివ్యత్వమునిట దీపింపఁజేసినాఁడు.

(చూ. కు. సం. సర్గ 3. శ్లో 69)

ఈవర్ణనచే "భౌతికశక్తి, ఆధ్యాత్మికశక్తిని ఎప్పటికిని జయించ లేదు" అను పరమార్థము కాంతాసమ్మితముగ లోకమునకుబోధింపఁ

బడినది. ఈ మహోపదేశము తెలుఁగు కుమారసంభవములో విపర్యస్తమైనది. జగత్తునకే తల్లిదండ్రులైన యీదంపతులరతి, ధర్మప్రవణమై జితేంద్రియత్వ పూర్వకమైనపుడే జగత్తునకు మార్గదర్శకముగఁ బ్రసిద్ధము కాఁగలదు. మొత్తము పై తెలుఁగులోని "గజకేళి" కల్పనము జితేంద్రియుని, ఇంద్రియజితునిగా మార్చి విశ్వేశ్వరపాత్రకు "...విహీనతిరత్వమును" గల్పించినది. ఇంతియేకాదు.

"ఏకత్రైవానురాగశ్చేత్తిర్యఙ్మ్లేచ్ఛగతోఽపివా"

అనునాలంకారిక వచనమును బట్టి యిట (తెలుఁగులో) రసాభాసముగూడ కలిగినదనవచ్చును. కనుకనే మన కాళిదాసు ఇన్నియనర్థములతోఁ గూడిన యీ గజకేళికల్పనమును విడిచినాఁడు. "ఔచిత్యభంజనాన్నాన్యద్రసభంగస్యకారణ" మ్మనికదా యభియుక్తోక్తి. ఇట్టివే మఱికొన్ని కల్పనలు.

హిమగొండపై నేకాంతముగఁ దప మొనరించుచున్న యీశ్వరుని దర్శించుటకై చలిమల ఱేఁడు చనుదెంచు సందర్భమునఁ దెనుఁగులో "ఆహిమవంతుఁడప్పు...డవాజివరూథదంతి సామంత విలాసినీ స్వజనమంత్రి పురోహిత భృత్యయుక్తుఁడై"

"నిజకళత్రపుత్రీ సమేతుండై చనుదెంచి...నిజదేహాది సమస్త రాజ్యనిధనంబులు నీశ్వరు శ్రీపాదంబులకు నివేదించి

(ఆశ్వా 3-ప. 339)

ఉండఁగా "నిరతిశయ సమాధినిష్ఠలోనున్న యీశ్వరుఁడద్దానికి సంతసించి గిరిరాజునకు వరంబులొసంగెనఁట."

ప్రస్తుతమున శివునకు సతీవియోగము కలుగుటచే నతఁడు విముక్తసంగుఁడై యేకాంతముగాఁ దపస్సుచేసికొనుటకు అనువుగానున్న హిమవంతమునకు వచ్చినాఁడు. ఇట్టి యేకాంతవాసియొద్దకు ఉచ్చైశ్శిరస్కుఁడైన గిరిరాజు దండయాత్రకు వెడలినట్లు ఇంతదండుతో

వెళ్ళుట యిప్పుడనుచితముగాఁ దోఁచదు. సర్వసంగపరిత్యాగియైన వానికి "సమస్తరాజ్యవిభవసమర్పణము" ఎందులకు? ఈ విలాసినీ జనము అతని తపోభంగమునకు చక్కని సంసాధనము కాదా? ఈ యసందర్భములలోనే యొక్కటియు సంస్కృతమునఁ గానరాదు.

"అనర్ఘ్యమర్ఘ్యేణ తమద్రినాథః
స్వర్గౌకసామర్చిత మర్చయిత్వా।
ఆరాధనాయాస్య సఖీసమేతాం
సమాదిదేశ ప్రయతాం తనూజామ్" (కు. సం. సర్గ 1 శ్లో 58)

"నగరాజు, సర్వదేవతారాధ్యుఁడైన యీశ్వరుని సత్కరింపించి యథాశాస్త్రముగఁ బూజించి యతనిని ఆరాధించుటకై నియమవంతురాలైన గిరిజను, సఖీసమేతసహాయను నియమించెనట. ఔరా! ఎంత యౌచితి! ఎంత లోకస్వభావజ్ఞత! ఎంత దేశకాలపాత్రాభిజ్ఞత! లోకస్వభావజ్ఞుఁడైన యేయొక మహారాజు తనయింటికిఁ దపశ్చరణకై నేతెంచియున్న యొక దివ్యతపస్వియెడ చూపవలసిన గౌరవము ఇట్టిదేకదా! ఒకవేళ తానే సేవించరాదా? అందురేమో? భావిదేవతాకార్య నిర్వహణమునకై గిరిరాజునియొక్క ప్రస్తుతకర్తవ్య మిదియే. గిరిజను సఖీసమేతగా నియమించుటలో నెంతయో ప్రయోజనమున్నది. లోకజ్ఞుఁడైన వాని చేతలిట్టివేకదా! తెలుఁగు కావ్యమునందలి గిరిరాజుఁగూడ వోఁడకవినలె శైవుఁడుకాను శివభక్తుని దెలుపుకొనుటకే యింత యార్భాటముతో శివునియొద్దకుఁ జేరియుండు ననుకొను లోకజ్ఞత యిట కుంటువడలేదా?" కావ్యప్రయోజనములలో

"కావ్యంయశసేఽర్థకృతే వ్యవహారవిదే......"

అని లోకవ్యవహారజ్ఞానముకూడ ముఖ్యమైనదికదా! నారద వాక్యమునుబట్టి గిరిజ, గిరీశుని ద్రవ్యమైయున్నది. మున్ముందు గిరిరాజు సప్తర్షులు రాయబారులై వచ్చి గిరిజను గిరీశునకు గోరినప్పుడు గిరిరాజు తన తనయనుగూర్చి "ఏహివిశ్వాత్మనే గౌరి భిక్షాసిపరి

కల్పితా।..." అనును. దీనినిబట్టి సంస్కృత నగరాజు శివద్రవ్యమైన నగజను శివసపర్య కుపయుక్తమగునట్లు మొదటనే శివునకర్పించి, తనదూరదృష్టిని వెలయించినాఁడు. తెలుఁగుకృతిలో నీ ముఖ్యక్రియలు స్పష్టమైనవి. ఇంకొక విరుద్ధము చూడుడు.

"........గణికాసమూహితోడ గిరిజ పూజింపఁ బసిఁడితామరలవరదు"

తపశ్చరణ సమయములో ఈ "గణికాసమూహి"ని ప్రవేశ పెట్టిన చోడకవి భావమేమో? సంస్కృత గిరిజకున్న నియమవతిత్వము తెనుఁగు గిరిజకేదీ!

ఇక చోడకవియొక్క యీశ్వరపాత్రదైన యవస్థ చూడుఁడు

"ఇట్లు మదనపరవశయగుచున్న పార్వతి ముఖాలంకారంబుఁ గనుంగొని సొగసి యాక్షణంబయీశుఁడు మఱియుం గనుబేటంబైన దోవగొనక నామాన్యమానవుఁడువోలె" ఇట్లు తలపోయును.

"పులకాంకురంబులు దలలెత్తి మేనుగంపింపఁగోమలిఁ గౌఁగిలింపఁదలచు రాగోత్కటమున సైరణలేక మానినిగాయ్యనఁబై బడిఁ కలయఁదలచు లలితాంగియవయవములు సూచిమదిదనివోవక చూడ్కులఁద్రావఁదలచు దసమహత్వంబుఁ దెలియక తరుణిపొందు పడయ గీడ్వడి తేపన వాపఁదలచు. ఇట్లు చోడకవియొక్క జితేంద్రియుడు ఒక్కప్రేమ్మెకలో పెంపు సెడికామునివలలోఁ జిక్కినాఁడు.

(కూ. ఆశా. 8. ప 523)

ఇట కవిరాజ శిఖామణి, సామాన్యమానవ మానసిక దశా పరిణామ చిత్రణములో మాత్రము తిక్కనను జక్కగ ననుకరించి యున్నట్లు కనుపింపను. ఇట తిక్కన కీచకుఁడు స్మరణకువచ్చును. సైరంధ్రినిజూచి మనోజవికారమగ్నుఁడైన కీచకుఁడు

"అనియనియుగ్గడించు ధృతియల్లలనాడినఁదల్లడించుబై కొనుతల పోతనించుమది కోర్కులు పేర్చిన నప్పళించునెట్టన (విరాటపర్వం2-31)

“తన్వంగిమన్వంపుఁదనులత నెసగెనునుగాఁడి వల్లునమునుఁగ బార మెలఁగ దల పేదియాసింహబలుఁ డసంగునట్టియా జంత్రింబు పగిదినుండె (విరాటపర్వం 2-37)

రజోగుణాహంకారములతో బలవంతుఁడైన యాయుచునిచేన కీచకునకు యిట్టి మదనపరతంత్రత సహజమైనదే. వాని జితేంద్రియుఁడని ప్రపంచప్రశస్తిగన్న యొక దివ్యపాత్రయై అసమయమున నట్టి వికారా నంటగట్టుట యుక్తముకాదనిపించును. కనుకనే కాళిదాసు శివునిం వికారకారుకుడైన పూవిలుకాని నెక్కు క్రోధాగ్నికి భస్మము గావించి చేసి తన జితేంద్రియత్వమును వెల్లడిపరచుకొనినాఁడు.

“వికారహేతౌ సతి విక్రియంతే యేషాం న చేతాంసి త ఏవ ధీరాః” అనిముందే యీకవీశ్వరుఁడు నుడివినాఁడు కదా! కనక నచనయం మోహకని మహేశ్వరునిబట్టి ముప్పాతిప్పలంబెట్టి మూఁడు జటువుల నీళ్ళను త్రావించినట్లు

“ఒక్కట గ్రక్కునముంచి నీరుగా।
దేలగనెత్తెఁ జుట్టిమారిఁ ద్రిప్పలబెట్టి మనోజుఁ డుప్పుగాన్।”
(అనర్ఘ 4. 513)

ఇట్లు ఒక దివ్యపాత్రను చోడకవి కాముని చేతిలో కీలుబొమ్మగాఁ జేయుటచే కావ్యోపదేశము మఱుఁగుపడుట గాక “మహాజనో యేన గతస్స పంథాః” అనుసూక్తిచే విపరీతభావములుండు లోకమునఁ జనించవచ్చును.

— తపోవన గమన ఘట్టము —

తండ్రి, తపశ్చరణకు వలదనగా చోడకవి గిరిజాప్రవర్తనము కన్యాకాజన శీలమునకు విరుద్ధమై, పాఠకులను భయగ్రస్తులఁగా జేయు చున్నది

“అనియనేక ప్రకారంబులఁ దన్నునిబ్బందివడం బలుకుచున్న వారి నందఱం గటాక్షించి కోపరసాభరితాఉకుంచితభ్రూల తార క్ష

సఁడునాస్ఫురితాఽధరయగుచు గిరిరాజనందన పరిచ్ఛేదించి" "చెవుడు పడంగనల్గడలు జీరుచునన్నొక వెందు A జేసి మీరి వియవియంచు బుజ్జవములన్నియు నెన్నఁగనేల నాకు నీభవనమున నీశ్వరుండ పతి, ప్రాణము దేహముచిత్తవృత్తులున్ శివపదపంకజార్పణము సేసితిఁబాసితి మీకు నింతతోన్॥" (ఆశ్వా 7)

అని తెగంబలికిన మారువలు కనోడితద్గమనమున కందఱు సమ్మతించిరి'

తెలుఁగులో తండ్రి తనయలమధ్య ఒక తుపాను రేగినట్లైనది. కూఁతురి యార్భాటమున కచ్చటి బంధుగులే భీతిలి యామెయిష్టమున కామెను విడిచిరి. ఒకమహారాజు నాజ్ఞనుకాదని ఒకకన్యక ఆతని నిట్లు ధిక్కరించి గద్దించుట కన్యకాజన శీలమునకు కళంకాపాదకముకాదా! మఱియుఁ దనజీవితసర్వస్వము శివుడేఁయనియు "నిక నింతటితో మీకును నాకునుసరి" అన్న గిరిజ, తండ్రి మున్నగువారి యనుమతి పొందిన పిమ్మటంగూడ తపఃప్రదేశమునకుఁ జేరవలదా?

"హరిణీవచ్ఛెదె కానకుందపముసేయం బోదమంచున్ మృగిం బురుడున్ మావిఁడి నీవు క్రమ్మఱెదెనన్ బోఁ జోపియంచున్ నవాజిర చూతంబులఁ గౌఁగిలించుకొను..."

ఈ కల్పనచే గిరిజఁ (తెలుఁగులో) ఒకరిబలవంతముపైఁ దపమునకు నెళ్ళవలసినట్లు, తడయుచు, విహారయాత్రకు వెడలినట్లున్నది. ఐనచో నింతటి గందరగోళమెందులకు? తమ రాచఱికము చూపుకొనుటకా? ఇట్టి ప్రత్యేక భావములు, లోకోపదేశదక్షములైన కావ్యములలో గల్పనలుగాజేయుట యుచితముకాఁగలదా? పోనిండు తెలుఁగు గిరిజ యిప్పటికైనను దపోవనమునకు వెళ్ళగఁల్గినదా? లేదు.

"గిరినందన గిరినందన తరుగుల్మలతానదీనదప్రాకట నిర్ఝరసగసీ పులినలతాంతరములవిహరించుచును ముదంబోదవమదిన్ ప)

A పుఃగు

ఇది యొక, రాకన్నియ జేసెడు విహారయాత్రవంటిది కాదా!

ఈ యవస్థములలో నొక్కటియు సంస్కృతగిరిజను సంక్రమింప లేదు. ప్రత్యుత ప్రకృష్టమైన కన్యాకాజనముయొక్క ముగ్ధమోహా వృత్తమే - ఉత్తమకులసంజాతయగు నొకయుత్తమోత్తమ శీలవతి యగు కన్యకయొక్క మనసిగ్గుదొంతరలలో దోఁబూచులాడు చున్న యొకకన్యకాఽభిలషితమే - లోకస్వభావమును, కతిసన్నిహితముగా నిట కాళిదాసుచేఁ జిత్రింపఁ బడినది. చూడుఁడు. "కదా చిదాసన్న సఖీముఖేన సా మనోరథజ్ఞం పితరం మనస్వినీ। అయాచతారణ్య నివాసమాత్మనః ఫలోదయాంతాయతపస్సమాధయే॥ (కు. సం. 5-6)

"అథానురూపాఽభినివేశతోషిణా కృతాభ్యనుజ్ఞా గురుణా గరీయసా। ప్రజాసుపశ్చాత్ప్రథితం తదాఖ్యయాజగామ గౌరీశిఖరం శిఖండిమత్॥ (కు. సం. 5-7)

గిరిజ ఒకరోజున సఖీముఖమున తండ్రికి తనకోరిక నెఱింగించెను. ఆకోరికకు సంతసించిన తండ్రిచేతపశ్చరణమున కంగీకరింపఁబడెను. వెంటనే గౌరి మున్ముందు "గౌరీశంకర్" అనఁబడు శిఖరమును జేరెను.

ఈ సన్నివేశము, లోకమున కాదర్శప్రాయము. ఒక మహా రాజైన తండ్రికి, అతనిపుత్రిక యెదుటఁబడక స్వసఖీముఖమున తన కోరిక నెఱింగించుట అతడంగీకరించుటలోఁగల లోకస్వభావము, అందును గౌరవకుటుంబమునకుఁ జెందిన యొకతండ్రియొక్కయు, తత్తన యయొక్కయు నుదాగపవిత్ర, ప్రకృష్ట తమప్రభావ భావితప్రవర్తనలు నిట కాళిదాసుచే నద్దములోవలెఁ జూపఁబడినవి. ఇట్టి సన్నివేశముల యందే ఆయా పాత్రల స్వభావోన్మీలనము, దీనిచే లోకస్వభావజ్ఞత అనునివి సంప్రాప్తములై తన్ముఖమున నిట్టికావ్యములే చతుర్వర్గ సంభవ పద్మములగుచుండును. చోడుని గిరిజాకుమారిలో నిట్టిముగ్ధప్రకృతి ముచ్చటకైనఁ గానరాకుండెఁగదా! కనుకనే కవి, లోకజ్ఞుఁడుకావలె

సందురు. ఇట్లే తెలుఁగున "ఇట్లు మునికుమారుండాక్షణంబ పరమే శ్వరుఁడైనఁ బార్వతి బొట్టులికి యెదురుకొని తన్నోసరించుచు ఇట్లు హార గిరిజ లధికప్రణయగస...సాగరంబులను, నభిమానశీలంబుల నతి క్రమింపనున్న కన్నెఱింగి...చతురిక.

"గిరిసుత కన్యాగుణమాదరమున సుప్రతిష్ఠితముసేసిలసత్పరి ణాయ పూర్వకమునసీ। శ్వర! సుదతిపరిగ్రహింపు సన్మార్గమునన్॥ (906 ప)

"తమకంబున నరుగుమరా। లములంబుదరవమువిని చలాచల మతిసంగము వాసినట్లు ననసంగమమిరువురువదలిచతురికావచనగతిన్ ఇట్టిది లోకరువిద్ధమే యనవలెను. (908 ప)

"బుభుక్షితః కిం ద్విక రేణభుంక్తే"

ఎంత యాఁకలి గొన్నవాడైనను రెండు చేతులతో భుజించునా? ఐనను ఇచ్చట చోడకవికల్పనచే నీశ్వరుఁడు రెండుచేతులతో భుజించి నట్లున్నది. ఒక దాసీప్రబోధమునకు లేక మందలింపునకు ఒక దివ్య పాత్రపాల్పడవలసిన పాట్లు ఇట ఈశ్వరునంతవానికి వచ్చినవి. శ్రుతి మించిరాగానఁబడినది. సంస్కృతమున ని దేసన్ని వేశము చూడండి.

"తంవీక్ష్య వేపథుమతీ సరసాంగయష్టిః
నిక్షేపణాయపదముద్ధృతముద్వహంతీ।
మార్గాచలవ్యతికరాకులితేవసింధుః
శైలాధిరాజతనయా నయయౌనతస్థౌ॥"

మాయావటువు మహేశ్వరుడై నంతనే గిరిజాకుమారిలోని శృంగారరసభావముద్గతమైనది. ఒకమూలనుండి నునుసిగ్గుదొంతరలు లేచుచున్న, మఱియొకమూలనుండి శృంగారభావవాహిని ప్రవహించి ముందుకుఁద్రోసికొనివచ్చున్నది. ఈ భావద్వయసంఘర్షణాసమయములో సిగ్గుగిరిజాపవమును అటనుండి వెళ్ళుటకు పైకెత్తించుచుండఁగాశృంగార

భావస్రవంతి ఆయెత్తిన కాలినట్లే నిలిచి ఆమె సటనుండిక పట్టనిచ్చుట లేదు. ఇట్లు ముందుగాజనించిన సిగ్గును శృంగారభావమునణంచి స్వశక్తి బలమును జూపుచున్నది. ఈ క్రమమునే సూచించుచును సిగ్గు, ఆమెను భయకంపములను (వేపథుమతీ) పుట్టించగా శృంగారభావము ఆమె యంగములను (చిఱుచెమటలచే) ఆవహించి సాత్త్వికభావస్వేదముచే సినది. (సరసాంగయష్టి) ఇట్టి సంఘర్షణాసమయమున ఆమె మనస్సు ఎట్లున్నదో తెలుపుటకే యిట యద్భుతమైనయుపమను ఉంచవలసెను.

ఒక నదీప్రవాహముముందునకుద్రోసికొని ప్రవహించుచుండగా మధ్యమార్గములోనున్న ఒక పర్వతముతో ఆ నదీప్రవాహము ఢీ గ్రుద్దుకొనును. అట్టిసమయమున ఆప్రవాహవేగము క్షణకాలము పర్వతప్రతిబంధకముచే ఆపఁబడును. కాని ప్రవాహ స్వభావము ముందునకు ప్రసరించును. ఇట్టిసమయమున ఆప్రవాహస్థితి ఒక క్షణ మాత్రము ముందునకుఁ బోఁజాలక పర్వతమువద్ద నిలువను లేక ఇంక కర్త వ్యతామూఢమై, క్షణకాలము కల్లోలితమైయుండును. ఇట్లే ప్రస్తుత మున గిరిజయొక్క శృంగారభావప్రవాహమునకు మార్గమధ్యములో హఠాత్తుగ ఈశ్వరపర్వత మడ్డుతగిలినది. భావప్రవాహ వేగము ముందుకు నెట్టుచుండగా ఆప్రవాహవేగమును ఈశ్వరపర్వత మాపినది. తన చిరకాలతపఃఫలము ఈశ్వరరూపముతోఁ బ్రత్యక్షముకాఁగా ఆమె తత్ఫలమును విడిచి వెళ్ళలేకున్నది. క్రొత్త పెండ్లికుమారుని యెదుట ధైర్యముగానిలబడుటకుఆమెసిగ్గు ఒప్పుకొనకున్నది.ఈ భావద్వయసంఘ ర్షణలో గిరిజామానసము కింకర్తవ్యతామూఢమై క్షణకాలము ఆనదీ ప్రవాహమువలె కల్లోలితమైనది. కనుక గిరిజ ఈశ్వరసన్నిధిని విడిచి వెళ్ళను లేదు; నిలువను లేదు. భళీ! ఎంత చక్కనిసగసన్నివేశము! ఇట కాఁబోవు పెండ్లికూఁతురియొక్క మానసిక భావములుకాఁబోవు పెండ్లి కొడుకుయొక్క సన్నిధిలో ఎన్నిమార్పులు చెందుచుండునో ఎన్నిసంఘ ర్షణలకు గుఱియగునో X రే కిరణముచేఁజూపినట్లు మన కాళిదాసు

చేసి ఉపమాకారణముతో జూపినాడు. చోడకవి గిరిజకు ఇష్టముగ్ధ మో మోను ధ్యానము లేపి! తాఁబోవు పెండ్లికొడుకును పెండ్లికూఁతురు ఎదుర్కొనుట ఉత్సవములలసంజాతయగు కన్యయొక్క శీలమునకు తగునా?

పై విధముగా నీకవులిద్దరును దమ కావ్యములలో దమయంభి ప్రాయములను దమ కల్పనలద్వారా తెలిపినారు. నన్నె చోడకవి కవితా శక్తిని గురించి చెప్పనేల. కాళిదాసు లోకస్వభావజ్ఞుఁడగు కవికుల గురువు. లోకవ్యవహారజ్ఞానమునకు కాళిదాసకావ్యములు ఉత్తమ వాఙ్మయములగుచున్నవి.

నిగమశర్మ, నిరంకుశుల భార్యలు

శ్రీ శివలెంక శ్రీరామచంద్రమూర్తి, ఎం. ఏ.,
గవర్నమెంటు ఎపిగ్రఫిస్ట్సు ఆఫీస్, ఉదకమండలము.

"నగరసారస్వత పట్టభద్రులు కవుల్ వర్ణించి వర్ణించియున్
సగపాలంతయుఁ గానలేరు తుద యోపావిభ్రమాంభోధికిన్"

అని తెనాలివారి తీర్మానము. నిగమశర్మోపాఖ్యానమునను, నిరంకుశోపాఖ్యానమునను గూడ నీ విభ్రమాంభోధీ ఫేనరింభోళులే సాంద్రముగ నావరించినవి. మన కథానాయకులు నిగమశర్మ నిరంకుశులు. ఈరెండు పాత్రల పరిణితకిని దోహదము చేయు పాత్రలు వారి భార్యలు. ఈ నాయకు లిరువురును సాధించెడు ప్రయోజనములు భిన్నములు. నిగమ శర్మ పాత్ర ప్రయోజనము పాండురంగ మహాత్మ్య పాఠకుల మనస్సును హత్తుకొనునట్లు చేయుట. ఇఁక నిరంకుశుని పాత్ర ప్రయోజనము మన మోక్షసాధనముఁ గామము సైతము మార్గదర్శక మేయని నిరూపించుట, చంద్రయ మతము– "కలరు సుమిూ మనోజశరకంపిత ధైర్యశరవ్యులై తలంపుల వచనంబులం గ్రియల భోగవతీ జనమంద యిచ్ఛనిచ్ఛలముగఁ బూని తక్కిన విచారము దూరముఁ జేసినట్టి మొక్క

లపు మనుష్యులుం బుధులు గాననిసద్గతిఁ గన్నవారిలన్" (సం. 1-40) అని రుద్రయ గ్రంథమున బుధులను గూడ మించిపోయిన పురుష పుంగవుఁడు నిరంకుశుఁడు. రుద్రయ కావ్యములోఁ గామపూజ సడి విపరీతార్థ రమణీయమైనది. కామోపాసన యను రూపాంతరిత జ్ఞానోపాసనమైనది. ఇట్టి కామమున నీదులాడి యీఁదులాడి గెల్చినట్టి నాఁడు నిరంకుశుఁడు. ఇట్టి ప్రతిపాదనలు గల కావ్య సృష్టిలో కానిచ్చును "కావ్యాలాపాంశ్చ వర్జయేత్" అనుటయుఁ గారణము. మొత్తము మీఁద నిగమశర్మ నిరంకుశులిరువురును ప్రయోజనాపేక్షితముగా యుపతరించిన వారే యయినను గాలప్రభావము వలననైన నేమి కవుల యాత్మీయత కారణమునైన నేమి గాను గాను విశృంఖలముగఁ బ్రవర్తించినారు. అసలు వీరికి వంశకర్త గుణనిధి. ఈ భావవిహంగము శ్రీనాథునిలోనుండి యుద్భూతమై, గామకృష్ణునిలో నున్నతస్థాయిని బొంది, రుద్రయ చేసిన వలలోఁ దగుల్కొనినది.

ఏ పాత్ర స్వరూప స్వభావములైనను ప్రయోజనాన్విత ఘటనములనను గని తనకుఁ దానై చెప్పుట కావ్యధర్మముగాదు. ప్రధాన పాత్రలకుఁ దదితర పాత్రలతోఁ గల సంబంధము ద్వారమునగాని, సన్నివేశ ప్రకల్పన ద్వారమునఁగాని యాచిత్రీకరణము జరిగిననే కావ్యమున బిగువు, కవి ప్రతిభ వ్యక్తమగును. ఇక్కడ నిగమశర్మ నిరంకుశుల భార్యల పాత్ర ప్రయోజన మిట్టిది. మొట్ట మొదట కథానాయకుల వారయోషిత పరాయణత, కులాంగనా వైముఖ్యము, క్రమముగా వేశ్యాలోలత, కులాంగనా నిరసనము ప్రదర్శితములగుటతో పాఠకులకుఁ గథానాయకుల యెడల వైమనస్యము, వారి భార్యల యెడల పూర్తి సానుభూతి కల్గును. అనగా నిగమశర్మ నిరంకుశుల పాత్ర పరిణతి యవగత మగు నన్నమాట. పాఠకునకుఁ గథానాయకుల భార్యల యెడల సానుభూతి పరాకోటి ముట్టుటతో నా పాత్రల ప్రయోజనము

పరిపూర్ణమగును. ఇఁకఁ గవి పాఠకుని మనోవీథినుండి ఆ 'భార్యల పాత్రల'ను నిష్క్రమింపఁజేసి, పాఠకుని దృష్టిని గథానాయకులపై లగ్నమగునట్లు చేయును. ఈ దృష్టితో నిగమశర్మ నిరంకుశుల భార్యల పాత్ర నిర్వహణ విషయపరిశీలన ప్రస్తుతాంశము.1

నిగమశర్మ భార్య "నవీన కులాంగన." కనుక నేయా ముద్దగాఱు సాహసించి తన యెదుటపడి మాటాడదు. సౌందర్యవతి, వినయశీల. ఎంతయుఁ గుట్టికి నలంగియు న త్తమామల చిత్తంబు వచ్చునట్లు భక్తిశక్తులు మెఱసి పాటులంబడు' నట్టి యిల్లాలు. ఏమైన నేమి, యీమె యౌవనము, సౌందర్యము వన చంద్రికా వైభవములైనవి. ఆమె స్థితి పాఠకులకే కాదు జాలికల్గించుట, యీమె యీఁడుబిడ్డ – నిగమశర్మ యక్క–కును 'కన్నీరుట్టిప'డునట్లు చేసినది. ఇట్టి చిత్రణతో బ్రప్రథమముననే రామకృష్ణుఁడామె కొక స్థాయిని గల్పించినాఁడు. పాఠకహృదయములో.ఆడుబిడ్డ 'కడుపు చుమ్మలువో' బాధపడు సంతిలో. నిగమశర్మ "చుక్క తెగిపడినవడువున నెక్కడ నుండియో" వచ్చి పడినాఁడు. ఇట్టి సన్నివేశప్రకల్పనకు కవికిఁ బాఠక మనస్తత్త్వము దెలియవలెను. కథానాయకుఁడూరిమీఁద 'బలాదూరు' యయినపుడింటిమొగ్గ నాతని యిల్లాలి పరిస్థితిని నామె యేడుపడుచు 'ద్వారమున' ప్రదర్శించి, సరిగ నప్పుడే కథానాయకుని బాఠకుని కండ్ల యెదుటకుఁ దెచ్చుటతో గవి చాలవఱకు దానాశించిన ప్రయోజనమును – కథానాయకుని భార్యపట్ల సానుభూతి. కథానాయకు నెడ వైమనస్యము– బాఠకులనుండి పొందుచున్నాఁడు. ఇది కవి ప్రతిభ.

ఇక్కడనే మఱియొక్క సన్నివేశమును గూర్చినాఁడు. రామకృష్ణుఁడు. అట్లింటికి భర్త వచ్చినను నాడుపడుచు ప్రక్కనుండఁగా

1 'నిగమశర్మ భార్య: పాత్ర నిర్వహణ శిల్పము' అను పేర సాహితి (అక్టోబరు'64) లో నేను ప్రకటించిన వ్యాసమునందలి విషయములు కొన్ని పునరావృత్తములైనవి.

సతని యెదుట పడలేక "వెనుకదెస నెడఁగలిసియున్న" నిగమశర్మ భార్యకు నేత్రసంజ్ఞ నొనరించినదట నిగమశర్మ యక్క. అప్పటికి నిటవ్వు దెచ్చుకొని-

"ఆ పైదలి ప్రాణేశ్వరు
శ్రీ పాద ద్వయముఁ గడిగె శీతల వారిన్
వ్యాపృత నిజ నిశ్శ్వాస జ
తాపంబునఁ గొంత కొంత తప్తము గాఁగన్"

అపరాధి యగుటను భర్తగావున అనురాగముతో ('ప్రాణేశ్వరు'), నెంతయు భక్తి పురస్సరముగ ('శ్రీపాదద్వయము') జల్లని నీటితో గాళ్ళుల గడిగినది. ఆమె వేడి నిట్టూర్పుతో నిగమశర్మ కాళ్ళ తడి యారిపోవనారంభించినది. ఆమె 'గుట్టెఱుఁగని' తనమనంతయు నిక్కమై కరడుగట్టినది. ఆమె నిట్టూర్పు ఆవేదనా భరితము. ఆ నిట్టూర్పును గమనింపగలుగునది, యాంతర్యము నర్థముచేసికొనవలసినది నిగమ శర్మ యొక్కఁడే. పైవారికి నేమియుఁ దెలియదు. ఎంత గుంభన! ఆ మాత్రమర్థము చేసికొనఁగల శక్తియే నిగమశర్మకు నుండినచో నాతని బ్రదుకింత బండలయ్యెడిది కాదు గదా యని పాఠకుని కనిపించుటతో, సానుభూతి నిగమశర్మ భార్యయెడల, అసహ్యము నిగమశర్మ యెడలఁ గలుగును. అక్కడితో ఆ 'భార్యపాత్ర' ప్రయోజనము నెఱవేఱును. ఇఁక పఠిత మనస్సునుండి నిగమశర్మ భార్యను నిష్క్రమింపఁజేయుటకు రామకృష్ణుఁడు నిగమశర్మ ప్రదర్శించిన స్వల్పకాలిక సద్బుద్ధిని -తుపానుకు ముందుండెడు సముద్రమందలి శాంతి వంటిదానిని వర్ణించి "తేనె పూసిన కత్తి ధాత్రీసురుం" డని హెచ్చరించి, మెలకువతోఁ బఠితను నిగమశర్మవైపున కాకర్షించి, నిగమశర్మ పలాయనముతో నాతని భార్య ప్రసంగమును వదలివేసినాఁడు. ఇట్లు నిగమశర్మ భార్య పల్లెత్తి మాటాడకుండఁగనే తనపబ్బము గడపుకొని పోయినది.

ఇక నిరంకుశుని భార్య. నిరంకుశుఁడును "సవిస్తర సురతాగ్రమైక పథచారి' బలపమును గత్తియును బూని ప్రజల యిండ్లగన్న మెట్టనిదొక్కఁటే కాని కొదవ కడమ దుర్వృత్తులన్నియుఁ గఱచె నతఁడు." ఈ నిరంకుశ ప్రవర్తనను నాతని భార్య "బహువత్సరముల్ ధీరమతిఁ జూచినదట. కాపురమునకువచ్చి బహు వత్సరములయినను తనభర్త నదపులోనుంచుకొనుటకు నీమె ప్రయత్నించిన జాడయే లేదు. నవీన కులాంగన కాదుగదా ముగ్ధవలె ఊరకుండుటకు చివరకొకనాఁ డత్తతో దన బాధనంతను వాయివిడిచి వెళ్ళఁబోసికొననది.

"అత్తవు సర్వలక్షణ సమగ్ర గుణాఢ్యవు నన్ను దిట్టనున్
మొత్తనె కాని నీ కొడుకు మూఢత మానుప వేలవాఁడు రో
తొత్తుల మారియై గృహము ద్రొక్కఁక యొక్కొకదానిఁబూనికన్
గుత్తసంబు నుంచుకొని కోకలురూకలు జోకనీయఁగన్.

అని ఈమాటల నన్నిటి నామె సకరుణంబుగాఁ నన్నదట. కరుణయే కానవచ్చుచున్నదో లేక కసియే కానవచ్చుచున్నదో పోనిండు. కాని యీ పద్యముఁ జదివిన మనకుమాత్రము నిరంకుశుని భార్య నోరు గలదియే యనిపించును. 'ఇందఱున్నారే యొక్కరైన నాతనిని మందలించలేరా' యని యింటిలో నందఱిమీఁద విఱుచుకొనిపడినది. ఒకరి వస్తువును మఱియొకరా చక్కదిద్దనలసినది ? అంతటితో నాగలేదా యతివ వివిధాలాపములతోఁ దన నెఱజాణతనమును, నొప్పిదమును బ్రకటించుకొనినది. "మగఁడు సంసార నివర్తనఁజేసి యిట్లు తిరిగిన మనమునఁ గోపింపకెట్టి మగనాలుండు", అని 'సవాలు' చేసినది. ఈ వాగాడంబరమును జూచిన పతిత కీమె భర్త నదుపులోనమదికిఁ దెచ్చుకొనుటకు బాగుగ బ్రయత్నించునని యనిపించును, కాని కడకు నిరుత్సాహము మాత్రము గలుగును.

తల్లి హితబోధవలన గాకపోయినను "ప్రొద్దుపోయినదని తలా

రులను వెఱచి" యయిన నాపూటను నింటిపట్టున నుండఁజాలఁ కొనినాఁడు నిగమశర్ముఁడు. ఇక నారాత్రి ముచ్చటు.

"అలివేణీమణి సిగ్గుచేత సతపత్రాంబ్రాంతయై రెండు చే
తుల బాగాలొసఁగంగఁ బోయినఁ గృపామాలిన్యచిత్తుండై మనః
జ్వలనజ్వాల కరాళమైన నిడుద నిశ్వాసంబుఁ గావించి యప్పొలి
మోమయ్యె ... ..."

అందఱిపైన నంతగ విఱిచుకొనిపడి, స్వాతంత్ర్యమను ప్రకృతిని విడిచి యా మానినీమణి యతనియెదుట మఱి పలుకాడలేదు.

"తమకంబు లేక కారు
ణ్యముఁ జూపకతేఁకు సలాంగనా పరపేక్షా
విముఖత్వమిట్లు చూపిన
గుమగుమమని శోకవహ్ని గుబ్బతిలంగన్.

"అకటా యింతయుఁ దెచ్చెనే యనుచు సత్యాసక్తయై జాలత
ల్లికలో వీడియముంచి పంచశర కేళీవాంఛ చాలించి చం
పకగంధిన్ దనలోన మెచ్చుకొనుచుం బశ్చాత్తాపమున్ దుఃఖమున్
వికలంబైన మనంబుతో నిదురఁ జెందం దత్పరతాపస్థలిన్"

దీనితో బాలకునకు దన చేతకానితనమును వారిపైని పీడతోపైన విఱిచ కొని పశుటతప్పనిగమశర్ముని భార్యయు మఱేమియుఁ జేతకాదని తెలియును. అందువలన నవనవమైనంత నానుభూతి పాఠకునినుండి యీ పాత్రలు లభింపజాలదు. మఱి యిఁక నాపాత్ర సాధించిన దేమి యున్నది ?

నిగమశర్మ భార్య, నిరంశులభార్యలలో నిగమశర్మ భార్యయె 'సత్తె కాలపు ముత్తైదువ' లక్షణములు గన్పించును. నిరంశుని భార్యలో అధునాతన స్త్రీలక్షణములు గన్పించును. ఇటువంటి పాత్రలపై సాను భూతి పఠితలో గల్గించుటకు నాపాత్రలను పరోక్షముగ నిర్వహించుచు కొని రావలయును. ఇట్టిమెలకువ రామకృష్ణునిలోఁ గలదు. అతని

ప్రతిభయంతయు 'నిగమశర్మ అక్క'ను సృజించుటలో గలదు. నిగమశర్మ యిల్లాలి మనస్సును మనకు విప్పిచెప్పునది యామెయే. నిగమశర్మ భార్యకు నందఱతోను స్వవిషయమును జెప్పుకొనవలసిన పని యేమున్నది? భర్తతో దాను చెప్పవలసినది యేదో గుంభనగ జెప్పనే చెప్పునది. కాని నిరంకుశునియిల్లాలుమాత్రమిందులకు బూర్తిగా వ్యతిరేకము. నిగమశర్మ భార్యలోగల మాత్రమైనను సమర్థత నిరంకుశుని యిల్లాలిలో లేకపోయినది. నిగమశర్మభార్య తన యాఁడుబిడ్డ సానుభూతిని బొందుట మూలమున నిగమశర్మను "కులవధూరత్నంబుఁగ స్మరించు" వఱకుఁ దెచ్చికొనినది. అసలు రామకృష్ణుఁడు నిగమశర్మ యక్కపాత్రద్వారమున పాఠకహృదయమును గమనించుచునే యున్నాఁడు. మఱి నిగమశర్మ భార్య తన యాఁడుబిడ్డ సానుభూతిని బొందగల్గినదన పఠితల సానుభూతిని బొందినదన్నమాటయే కదా. ఇదియే రామకృష్ణునిలోఁ గలదియును, రుద్రయలోఁ దపించినదియు నైన యింగితము.

ఇఁక రెండవది—ఇట్టి ప్రత్యేకప్రయోజనము నాశించు పాత్రలెంతకును వినయసౌహార్దములతోఁగూడి యుండవలెను. అప్పుడే పాఠకుల సానుభూతి యాపాత్రలకుఁ దేలికగ లభించును. నిగమశర్మభార్య "సలంగియు నత్తమామల చిత్తంబునచ్చినట్లు భక్తిశక్తులు మెఱసి పాటులుఁబడుటచేతనే మఱఁదలు నోరునిడిచి చెప్పుకొనకపోయినను దమ్ముని మందలించుటకుఁ బూనుకొనినది. యాఁడుపడుచు. నిరంకుశుని యిల్లాలు మాత్రమందులకుఁ బూర్తిగ వ్యతిరేకము. ఎంతకు నత్తచేఁ దిట్లు, దెబ్బలుతినుటయే యామెకుఁ లాభించెను.

ఈ రెండుపాత్రలును కరుణరసాత్మకములైనవి. ప్రధానపాత్ర పరిణతికి దోహదము చేయుచు నీపాత్రలు తమ యక్కఱ తీఱగనే రంగమునుండి నిష్క్రమింతురు. దానితోఁ బాఠకుని దృష్టి కథానాయకులపై లగ్నమగును. అందువలన నీ పాత్రలు పఠితను గరుణరసావధికి

చేర్పలేవు. ఈవిషయములోఁగూడ, మిగతఁ జాలవిషయములలో వలెనే, నిగమశర్మ భార్యపాత్ర నిర్వహణలోగల శిల్పపు మెలకువ నిరంకుశుని భార్యపాత్ర యందుఁగానరాదు. ఈ రెండు పాత్రలును భర్తలచే నుపేక్షింపఁబడి ఈ ఉపేక్షితత్వ మొకటి పఠిత సానుభూతిని దేలికగ బొందగలుగుటకుఁ గారణమగునది. ఇట్టి ఉపేక్షితత్వమును బరమావధికి గొనిపోవుటకే. ఈ రెండుపాత్రలను నవ్వులపాలుగను బేలలుగూడ పెట్టలేదు. దీనితోఁ నీరిరువురు నెంత యుపేక్షితలో మనకుఁ దెలియుచున్నది. ఇదియొక శిల్పపు మెలకువ.

ఇంతకును నిగమశర్మ నిరంకుశులిరువురు నొకరిని మించిన పురుషపుంగవులు. మఱియొకరు నిగమశర్మలో నొక సున్నితత్వము గన్పించును. కొంతవఱఁ గొంతయైన నిల్లాలి నాదరించినాఁడు. కాని నిరంకుశుడు కేవలము తెంపరి. అతఁడు భార్యముఖమైనను జూడలేదు. నిగమశర్మకుఁ దన యక్కయెడల నెంత కొంత గలదు. ఇక నిరంకుశుఁడో "అప్పసెల్లెండ్రపై నాదరంబులు నూపి యున్నమున్ గొని పోయి యపహరించు" మహానుభావుఁడు !

మొత్తముమీఁద రామకృష్ణునిలోఁ గల యుక్తిమత్త్వము, పాత్ర నిర్వహణశక్తి, శిల్పపు మెలకువలు ఈ ద్వయములో ద్యోతకించినవి. పాఠకుఁడు నిగమశర్మ యిల్లాలియెడలఁ బొందినట్లు నిరంకుశుని యిల్లాలి యెడల సానుభూతిని బొందలేడు. అందుచే నేప్రయోజనమునకై నిగమశర్మభార్య, నిరంకుశునిభార్య పాత్రలు సృజింపఁబడినవో యా ప్రయోజనమును నిగమశర్మభార్య పాత్ర సాధించఁగల్గుచున్నది. నిరంకుశునిభార్య సాధించలేకపోవుచున్నది. ఈ దృష్టితోఁ జూచిన నిరంకుశుని భార్యపాత్ర సంయమనములేని కవిదృష్టిలోఁబడిన కమనీయప్రకృతి దృశ్యమైనది. నిగమశర్మ భార్యపాత్ర ప్రతిభావంతుడైన కవికిఁగలిగిన రమణీయ భావప్రరోహమైనది.

కళింగదేశము—కొంగుమండలము

వీనికి ప్రాచీన సంబంధములు గలవా ?

రచన:- కె. ఎస్. కోదండరామయ్య, ఎం. ఏ. బి. టి.

హొసూరు, సేలముజిల్లా.

కొన్ని నెలలక్రితము విజనగరసామ్రాజ్య చరిత్రలోని, సాళువ నరసింహరాయలు, మఱియు కృష్ణదేవరాయలు వీరిరువురి దండయాత్రలను సంబంధించిన కొన్ని వివరములను పరిశీలించుటకోసము కళింగ దేశచరిత్రమును, అలాగే కొంగుమండలము (కోయంబత్తూరుజిల్లా) చరిత్రమును జదువుట తటస్థించినది. ఇట్లు చదువుచుండగ, ఈ రెండు ప్రాంతములందుఁగల కొన్ని స్థలముల పేర్లు, గ్రామాలు, కొండలు, నీటివనరులు మొదలగు వాని పేర్లు స్మరణకు వచ్చి, పురాతనకాలమున ఈ రెండు దేశములకు నేదో యొక విధమగు సంబంధము, మఱియు సన్నికటత్వము ఉండియుండుననను తలంపు మనస్సునకు తట్టినది. కొంగు దేశమున కళింగ, ఆంధ్ర వలసల జాడలున్నట్లు కనఁబడినది. ఇది నాలో నొక విధమగు ఆశ్చర్యమును, కుతూహలమునుగూడ గలిగించినది. ఆనాఁటినుండి యీ విషయమును గుఱించి ఆలోచించుచునే యుంటిని. మరల నీ విషయమును గుఱించి కొంత పరిశీలనకూడ చేసినాను. నాకు మొదటతట్టిన యూహ క్రమక్రమముగా బలపడుచు వచ్చినదే కాని, ఇంచుకంతయైనను తగ్గలేదు. ఏదో యొక ప్రాచీన కాలమునఁ ఈ రెండు దేశములకు సంబంధముండి, తర్వాత గల్గిన చారిత్రకసంభవాల కారణముగా ఆ సంబంధములు వీడిపోయి, నేఁడు వానిని గుర్తించుటకుఁగూడ వీలుకాని పరిస్థితియందున్నట్లు తోఁచినది. నాకు తట్టిన యూహాలు యథార్థములుగానచ్చును. కాకపోవచ్చును; కాని ఎట్లయినను, యీ నా యూహాలను చరిత్ర పరిశోధకులకును, ఆంధ్రపాఠకమహాశయులకును తెలియఁజేయుట మంచిదను తలంపుతో నీ వ్యాసమును వ్రాయుచున్నాను. ఆంధ్ర చరిత్ర నిష్ణాతులు, చరిత్రా

భిమానులు, నా యీ సాహసమును మన్నించి, పరిశీలనముం గాంచగ
వలయునని మనవిచేయుచున్నాను.

పై రెండు దేశముల ప్రాచీనత.

ఈ రెండు దేశములకును గల సంబంధమును గుఱించి తెలిసికొనుటకు ముందు, ఆ రెంటియొక్క ప్రాచీనతలను గుఱించి తెలిసికొన వలసియున్నది, అనఁగా ఈ రెండు దేశములలో కళింగదేశము ప్రాచీనమైనదా! లేక కొంగుమండలము ప్రాచీనమైనదాయనుటను గనుఁగొన వలయును. అందువలన మొదట కళింగదేశవిషయమును జూతము.

కళింగదేశము చాల పురాతనమైనది. మఱియు ప్రసిద్ధిగాంచినది. దీని ప్రాచీనతను గుఱించి సుప్రసిద్ధ చరిత్ర పరిశోధకులగు. శ్రీ రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు, ఇట్లు వ్రాసియున్నారు. "హిందూదేశమునగల బహు ప్రాచీనమైనట్టియు, సుప్రసిద్ధమైనట్టియు, దేశములలో నొకటి కళింగము. ఋగ్వేదమునందును, బ్రాహ్మణ, బౌద్ధ వాఙ్మయములందును, మహాభారత, రామాయణాది పురాణములందును, రఘువంశాదికావ్యములందును, అశోకునిశాసనాదులందును, ఖారవేలుని, సముద్రగుప్తుని, గాంగ, చాళుక్య, చోళాదిరాజుల శిలా, తామ్రశాసనాదులందును, ఈ దేశముయొక్కయు, అందలి ప్రజలయొక్కయు, రాజకీయ, సాంఘిక, మతాది విషయములు చక్కఁగాఁ దెలుపఁబడినవి." [చూ.కళింగదేశ చరిత్రము. పుట 431].

శ్రీ నీలకంఠశాస్త్రి పండితులు, ఎం. ఏ. ఎం. ఎల్. ఏ. గారీ విధముగ వ్రాసియున్నారు. "వేద, సూత్రకాలమునుండియు, అంగ, వంగ దేశముల మార్గమున కళింగము కొట్టకొనదైనను, ఆర్యావర్తమునకుఁ జెందిన దేశము." [చూ. పై గ్రంథము. పుట 276]

కీ. శే. డా॥ కృష్ణస్వామి అయ్యంగారు, ఎం. ఏ. పి. హెచ్ డి. గారిట్లు వ్రాసియున్నారు. "ప్రస్తుతము ఒరిస్సాయనఁబడు దేశమునకా పేరు, 'ఒఢ్రదేశము' నుండి వచ్చినది. కళింగము, ఉత్కళము,

ఓఢ్రము, లేక ఒఢ్ర, దరార్ణలోని యొక భాగము. . . . . ఈ రాజ్యములలో, కళింగము పురాతనమైనదిగాఁగానబడుచున్నది. . . . . . . క్రీస్తుపూర్వము కొన్ని సంవత్సరముల క్రిందట కళింగమున్నత దశలో నుండె వక్కనుసంచలి శాతవాహనులతో సమముగా గాల్డ్రివ్వేను. . ." [మూ. పై గ్రంథము పుట 250–51].

శ్రీమాన్ కళాంబి రాఘవాచార్యులు ఎం. ఏ. బి. ఎల్. గారిట్లు వ్రాసియున్నారు. "కళింగ దేశము బహుపురాతనమైనది. పురాణేతిహాసములందును, ప్రాచీనగ్రంథములందును, కళింగము పలుమారు పేర్కొనఁబడినది." [మూ. పుట 239]

శ్రీ కే. వి. సుబ్రహ్మణ్య అయ్యరు, బి. ఏ. ఎం. ఆర్. ఏ. ఎస్. గారిట్లు వ్రాసియున్నారు. "హిందూదేశములోని ప్రాచీన దేశవిభాగములలో కళింగ యొక్కటి."

[The country of Kalinga is one of the oldest territorial divisions of India...." Vide. Notes on Kalinga History, Page 257 Mythic Society Journal. Vol. XII 1921–22.)

ఇంతేగాక, భరతఖండమునందు ప్రాచీనకాలమందుండిన ఛప్పన్న (56) దేశములలో కళింగ యొకటియని పెక్కు ప్రాచీనగ్రంథములందుఁ జెప్పఁబడియున్నది,

ఇంతవఱకుఁ జెప్పఁబడిన ఆధారములనుండి కళింగ దేశము కడు ప్రాచీనము, ప్రసిద్ధము, మఱియు ప్రాముఖ్యముగల్గిన దేశమని తెలియుచున్నది. ఇక కొంగుమండలముయొక్క ప్రాచీనతను పరిశీలింతము.

కొంగుమండలమును గుఱించిన విషయములుగాని, తుదకు దాని పేరుగాని ప్రాచీన గ్రంథములందేనియందును లేవు. అశోకుని శిలాశాసనములందూ పేరగపడదు. భారత దేశములో ప్రాచీనకాలమందుండిన, అంగ, వంగ, కళింగాది దేశనామముల జాబితాలో దాని పేరు లేదు. బ్రహ్మాండపురాణమున భరతఖండమందలి దేశముల జాబితాలుగలవు.

ఈ పురాణోక్తమైన దక్షిణాపథజనపదములలో పాండ్య, కేరళ, చోళ, కొంకణాది దేశముల నామములున్నవి; కాని, కొంగుమండలము పేరు చెప్పఁబడలేదు. ఈవిషయములనుండి కొంగుమండలము ప్రాచీనమైనది కాదని తేటపడుచున్నది. కళింగరాజ్యము కంటెను, కొంగుమండలము కడు అర్వాచీనమైనదని స్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది.

కొంగుదేశము పేరు, మొట్టమొదటిసారిగ తమిళభాషయొక్క సంఘకాలపు వాఙ్మయ గ్రంథములందుఁ గనఁబడుచున్నది. ఆ వాఙ్మయమునకుఁజెందిన "అహనానూరు", మఱియు 'పుఱనానూరు' మొదలగు గ్రంథములలో ఈ కొంగుదేశము పేర్కొనఁబడియున్నది. మఱియు ఈదేశమును గుఱించిన కొన్నివిషయములుగూడ చెప్పఁబడియున్నవి. సంఘవాఙ్మయపు కాలము క్రీ. శ. 100 నుండి 250 వఱకు వ్యాపించియుండినదని తమిళచరిత్రకారులు చక్కఁగా నిశ్చయించియున్నారు. [చూ. నీలకంఠశాస్త్రిగారి, ఏ హిస్టరీ ఆఫ్ ది సౌత్ ఇండియా. పు. 112.

"The Sangam age may be teken to have extended from say. A. D. 100 to 250"]

ఈ యాధారములనుబట్టి 'కొంగుమండలము' లేక కొంగునాఁడు అను రాజ్యవిభాగము క్రీ. శ. మొదటి శతాబ్దమునందో లేక దానికిఁ గొంతముందో ఏర్పడియుండునని తెలియుచున్నది. ఇట్లు, ఈరెండు దేశముల ప్రాచీనతకు సంబంధించిన యాధారములను జూడఁగా కళింగ దేశమునకున్నంత ప్రాచీనతగాని, ప్రసిద్ధిగాని, కొంగుదేశమునకు లేదనియు, ఇది చాల ఇటీవల నేర్పడినదనియుఁ దెలియుచున్నది.

కొంగుమండలము—తన్నామోత్పత్తి.

కొంగుమండలమునకు ఆపేరెటువచ్చెనో తెలిసికొనవలయును. ఇంతవఱకు దీని నామోత్పత్తిని గుఱించి యెవ్వరును చక్కఁగ పరిశీలించినట్లు కనఁబడదు. దీనియుత్పత్తిని గుఱించిన యంశములు ఆంధ్ర

కానాన్వృతముగ నున్నందున ఈ నామోత్పత్తిని గురించి వ్రాసినవారు తమతమ యిష్టానుసారముగ నూహించి వ్రాయుచు వచ్చినారు. కాబట్టి తన్నామోత్పత్తినిగురించి కొంత పరిశీలింపవలసియున్నది. [illegible] గానించుటకుముందు ఇంతవఱకు నీ నామమునుగురించి తమిళ సంశోధకులు, మఱియు చరిత్రకారులు చెప్పియుండు వివరణములను దెలిసి కొనవలయును.

కొంగుదేశ చరిత్రకారుల అభిప్రాయములు

(1) కొంగుదేశముచేర చోళ, పాండ్య, తొండ, మైసూరులను దేశముల అంచులలోనున్నదనియు. అంచు అను పదమునకు తమిళ భాషలో 'కంగు' అను పేరుగలదనియు, ఆకంగుపదమే 'కొంగు' అను పదముగా మాఱి ఈదేశమునకు 'కొంగు' అను పేరు గలిగినదనియు కొందఱూహించియున్నారు.

(2) ఇది కొండలధికముగా నుండు దేశము. అందువలన తేనె విశేషముగా లభించును. తేనెలలో 'కొంగు' అను నొకరకము తేనె గలదట. దీనినిబట్టి ఈ దేశమునకు 'కొంగు' దేశము అను పేరు గలిగి యుండుననని, మఱికొందఱూహించియున్నారు.

(3) తమిళములో 'కొక్కు' అనుపదమునకు మామిడియను అర్థమున్నదట. ఈదేశములో మామిడిపండ్లు ఎక్కువగా లభించు చున్నందున, 'కొక్కు' అనుపదము 'కొంగు' అనుపదముగా మాఱి, మామిడిపండ్లు అధికముగా లభించుదేశము లేక 'కొంగునాడు' అను పేరేర్పడి యుండునని వేఱు కొందఱు చెప్పిరి.

(4) కొంగుదేశమును క్రీ. శ. 3 వ శతాబ్దినుండి 10 వ శతాబ్ది వఱకు పశ్చిమ గంగరాజులు పాలించినారు. వారిరాజ్యము 'గంగవాడి' యని పిలువబడుచుండెను. ఈ గంగులను అరవభాషలో 'గంగర్' అని చెప్పుదురు. ఈ 'గంగర్' అనుశబ్దము 'కొంగర్' అనుశబ్దముగా మాఱినదనియు, 'కొంగర్' అను వారుండు దేశముగనుక 'కొంగర్

నాఁడు' లేక 'కొంగునాఁడు' అను పేరుగలిగినదనియు నింకను కొందఱు చెప్పిరి. మఱికొందఱు, 'గంగవాడి' యను పేరే 'కొంగు' యని మాఱి తుదకు 'కొంగునాఁడు' అయినదనియు చెప్పియున్నారు.

ఇట్లు 'కొంగు' అను పేరునకు సరియైన యుత్పత్తి తెలియక తమిళపండితు లొక్కొక్కరొక్కొక్క విధముగా నూహించి వ్రాసి యున్నారు. కావున, వీనియన్నిటికంటెను సమంజసమైన యుత్పత్తి కనుగొనుటకు సాధ్యమగునేమో ప్రయత్నింతము.

కొంగునాఁడు—తన్నామోత్పత్తి

కొంగునాడుయొక్క ప్రాచీనచరిత్రను తెలిసికొనవలయుననిన, దానికా పేరేల వచ్చెనో తెలిసికొనవలయును. కళింగదేశముయొక్క ప్రాచీన రాజకీయవిభాగములను గుఱించి చదువుచుండఁగా, కొంగునామోత్పత్తి మనస్సునకుఁ దట్టినది. ఆవిషయమిట్లున్నది. సర్వసాధారణముగా గోదావరి మఱియు మహానదులమధ్యనుండు ప్రదేశమునకు కళింగదేశము అను పేరున్నప్పటికిని, పూర్వమొకప్పుడీ రాజ్యము గంగానది ముఖప్రాంతమువఱకును, వ్యాపించియుండెనని తెలియుచున్నది. ప్రాచీనకాలమున ఈ విశాలమైన దేశము 1. ఉత్కలము, 2. కొంగోడు 3. కళింగము అను మూఁడుభాగములుగ నుండెనని తెలియుచున్నది. ఒకప్పుడీభాగములు స్వతంత్రరాజ్యములుగఁ గూడ నుండినవి. ఈ మూఁటిలో ప్రస్తుతము మనము రెండవ రాజకీయవిభాగమగు 'కొంగోడు'ను గుఱించి పరిశీలింపవలసియున్నది.

కొంగోడు దేశము

ఈరాజ్యము చిల్కాసరస్సునకు నుత్తర పశ్చిమముగా వ్యాపించి యుండెనని కళింగదేశచరిత్రమునుండి తెలియుచున్నది. ప్రస్తుత మీ ప్రాంతమున 'సోనుపురము', బౌద్,కిమిడి, గుంసూరు జమీనులున్నవి. ఈదేశముగుండ 'శాలిమ' యనునది ప్రవహించుచున్నది. దేశము చాల భాగము కొండలమయము. దీనిచుట్టుకొలత సుమారు రెండునందల

[illegible]ండెనట. (చూ. కళింగ దేశచరిత్రము.పుట. 509) కళింగ దేశము. దీనికి దక్షిణముననుండెను. ఈ కళింగ దేశము ఆకాలమున ప్రస్తుతపు ఆంధ్ర దేశములోని పిఠాపురమువఱకు వ్యాపించియుండెనని చరిత్రగ్రంథములనుండి తెలియుచున్నది. అనగా ప్రస్తుతపు శ్రీకాకుళముజిల్లా, విశాఖపట్టణముజిల్లా మఱియు తూర్పుగోదావరిజిల్లాలోఁగొంత భాగము కళింగ దేశాంతర్భాగములుగ నుండెనన్నమాట. పైనిజెప్పిన 'కొంగోదు' రాజ్యమునకు 'కొంగూటో' యను పేరుకూడ నుండెనట. ఇఁక నీ 'కొంగోడు' అను పేరును పరిశీలింతము.

'కొంగోడు' అను పేరునందు 'కొంగు+ఓడు' అను రెండుపదములున్నట్లు తెలియుచున్నది. ఈ ఓడుశబ్దము 'ఓఢ్ర' శబ్దమునకు సమానార్థకము. ఓడుయనుదానికి 'ఓట' లేక 'ఒట' యనురూపములు స్థానికులుగూడఁ దెలియుచున్నది. 'కొంగోడు' దేశమనఁగా ఓఢ్రులను ఆశ్రయించియుండిన 'కొంగు' దేశమని యర్థమగుచున్నది. (ఒకవేళ ఓఢ్రులలో 'కొంగు' అను తెగవారుండియుండవచ్చును) కాని ఓఢ్రులీదేశమున మొదటినుండియు నుండినవారు కారని కళింగదేశ చరిత్రములనుండి తెలియుచున్నది. ఈ ఓఢ్రులు ప్రప్రథమమున ఉత్కళింగములోని పశ్చిమ భాగముననుండిరట. కొంతకాలమునకు ఉత్కళుల ప్రతాపము తగ్గినపిదప ఓఢ్రులు పశ్చిమ భాగమునుండి ఈ కొంగు దేశములోనికిని, ఉత్తరకళింగ దేశములోనికిని వలసవచ్చిరట. ఓఢ్రులీదేశమునకు అత్యధికముగా వచ్చి స్థిరనివాసములు కల్పించుకొన్నందుననేమో ఈదేశమునకు 'కొంగోడు' అను పేరు గల్గియుండును. ఎట్లయినను 'కొంగోడు' ఓఢ్రుల ఆధిక్యమును గలిగియుండిన దేశమనుట నిక్కము. ఇట్లు ప్రాచీనకాలమున చిల్కసరస్సు పరిసరప్రాంతమున 'కొంగు'అను దేశముండెననుట తథ్యము. ఇది ప్రస్తుతపు ఉత్తర గంజాంజిల్లా, మఱియు కటకముజిల్లాలను సరిపోయియుండెనని తెలియుచున్నది.

కొంగుమండలము.

కళింగములోని కొంగు (కొంగోదు) దేశమునకును, దక్షిణమున నుండు 'కొంగు' మండలమునకును చక్కని నామసామ్యమున్నది. ఈ సామ్యమెట్లు సిద్ధించినది ? వీనిలో నొకప్రాంతమునుండి ప్రజలు మఱియొకప్రాంతమునకు వలస వచ్చి నెలకొని, ఆ వలసస్థానమునకు తమ పూర్వనివాసప్రాంతము పేరు పెట్టుకొనుట యస్పష్టముగ నున్నందువలన ఈ రెండుప్రాంతములలో దేనినుండి దేనికి ప్రజలు వలసవచ్చి నెలకొనిరో కనుగొనవలయును. ఇంతకుముందు, కొంగుమండలము కంటెను, కొంగోదు దేశమే చాల పురాతనమైనదని నిరూపించియున్నాను. అందువలన కొంగోదురాజ్యమునుండి ప్రాచీనకాలమున ప్రజలు దక్షిణమునకు వలసలువచ్చి, ప్రస్తుతము కోయంబత్తూరుజిల్లా అనబడు కొంగుమండల ప్రాంతములో స్థిరనివాసము కల్పించుకొనిరనియు, తామే దేశమునుండి వచ్చిరో ఆప్రాంతము పేరే క్రొత్తనివాసప్రాంతమునకు కూడ నుంచిరనియు తెలియుచున్నది. అందువలననే ఈ దక్షిణవలస ప్రాంతమునకు 'కొంగు' మండలము, అను పేరు గల్గినది. ఈ దక్షిణ కొంగుమండలమున నేడుకూడ ప్రాచీనకాలమునాఁటి కళింగ, ఆంధ్రముల వలసల జాడలు స్పష్టముగఁ గనఁబడుచున్నవి. ఈవిధముగ దక్షిణమున కొంగు మండలమేర్పడినది.

దీనినిబట్టి, ఈ కొంగుమండలమునకు ప్రాచీన కొంగోదుదేశమే మూలస్థానమని దృఢముగఁ జెప్పవచ్చును. ప్రాచీనకాలమునఁ బ్రజలు కళింగదేశమునుండి దక్షిణప్రాంతములకు వలసలు వచ్చినట్లు చారిత్రకాధారములు గలవు. మఱియు పురాతనకాలమున కళింగదేశమున బౌద్ధమతము వ్యాప్తియందుండెను. ఇట్టి వలసలను బౌద్ధమత సిద్ధాంతములుకూడ ప్రోత్సహించినటులు తెలియుచున్నది. ఇంతేగాక, పూర్వకాలమున ఉత్తరదేశములోని పెక్కుప్రాంతములనుండి ప్రజలు దక్షిణదేశమునకు వలసగావచ్చినట్లును, అందును ముఖ్యముగా మైసూరు పీఠ

భూమి అంచులందును, కోయంబత్తూరు, మఱియు మధురజిల్లాల నదీప్రాంతములందును వారు నెలకొనినటులు కొంగుదేశచరిత్ర గ్రంథములనుండి తెలియుచున్నది. సుప్రసిద్ధ చరిత్రపరిశోధకులుకూడ ఈవిషయమును గుఱించి వ్రాసియున్నారు. [చూ. నీలకంఠశాస్త్రిగారి. ఏ. హిస్టరీ ఆఫ్ సౌత్ ఇండియా పుట. 74.

"All names of villages along the Weston Ghatsmay be taken to indicate that the immigrants hugged the line of the adjacent Highlands and peopled the skirts of Mysore, and Coimbatore and Madura districts before they spread else where"]

కొంగుమండలము, మఱియు తత్పరిసరప్రాంతములలోని గ్రామనామములు, నీటివనరుల పేర్లు మొదలగునవి ప్రాచీనకాలమున ప్రజలు కళింగదేశమునుండి యిచ్చటికి వచ్చినటులను దెలియజేయునని పైని జెప్పియున్నాను. దానిని గుఱించివివరముల నిచ్చుటఁ దెలియఁజేసెదను. ఇట్లుగావించుటకు ముందు, ఈకొంగుమండలముయొక్క స్వరూపమును, దానియెల్లలనుగూర్చి కొంతవఱకుఁ దెలిసికొనవలసియున్నది. అందువలన ఆవిషయములను సంగ్రహముగ వివరించెదను.

ప్రాచీన కొంగుమండలమునకు జెందిన యెక్కువభాగము. ప్రస్తుతము కోయంబత్తూరుజిల్లాలోనే యున్నది. ఇంతేగాక, నేటి సేలముజిల్లాలోని, నామకల్లు, సేలము, తిరుచెంగోడు, రాశిపురము అను తాలూకాలు, పూర్వము కొంగుదేశములోనుండెను. అందువలన ప్రాచీనకాలమున కొంగుమండలము తగినంత వైశాల్యముగలిగి యుండినదని తెలియుచున్నది. (గతశతాబ్దాదియందు, ఆంగ్లప్రభుత్వమువారు, పైనచెప్పిన్న నాలుగు తాలూకాలను, కొంగుమండలమునుండిఁ విడదీసి, దానితో మైసూరు పీఠభూమికి సంబంధించిన బారామహాలు, మఱియుఁ బాలఘాటు అను ప్రాంతములనుజేర్చి క్రొత్తగా సేలము అనుజిల్లాను నిర్మించినారు].

కావేరీనది యీ కొంగుదేశములో నించుమించుగ మధ్యభాగమున, ఉత్తరమునుండి దక్షిణముగా ప్రవహించుచున్నది. ప్రస్తుతమిది పై సేలము, మఱియు కోయంబత్తూరుజిల్లాలకు మధ్య ఎల్లగానున్నది. కోయంబత్తూరుజిల్లాను అరవవారు 'కోవై' జిల్లాయని పిలుతురు. ఈ జిల్లాకు ప్రస్తుతము 'కోయంబత్తూరు నగరము' ముఖ్యపట్టణముగా నున్నది. పూర్వము చాలకాలము 'ధారాపురము' అనుపట్టణము ముఖ్యపట్టణముగా నుండెను. చోళుల పరిపాలనాకాలమున ఈ 'ధారాపురమునకు 'రాజరాజపురము' అను పేరుండెనట. అంతకు పూర్వము దానికి 'స్కంధపురము' అను పేరుండినట్లు తెలియుచున్నది.

ఈవిషయములను మనస్సునందుంచుకొని ప్రాచీనశాసనములను పరిశీలింతము. కొంగుమండలమున ప్రాచీనకాలమునాంటికి కళింగాంధ్ర వలసల జాడలు గనబడుచున్నవనియు, కళింగమునుండి వలస వచ్చినవారీప్రాంతమున నివాసము చేసికొనిరనియు పైని చెప్పియున్నాను. ఇప్పుడిచ్చటి పెక్కుగ్రామములు ప్రాచీన కళింగదేశపు వలసలనుటను విశదపరచెదను. అవి :—

1. కలితలై గ్రామము :—పూర్వము కొంగుమండలమునకు 'కలితలై' అనుగ్రామము తూర్పు సరిహద్దుగనుండెనని కొంగుదేశ చరిత్రములందుఁ జెప్పబడియున్నది. ఈగ్రామము ప్రస్తుతము తిరుచినాపల్లిజిల్లాలో ఆపేరేగల యొకతాలూకాకు ముఖ్యపట్టణముగానున్నది. ఇక, ఈపేరుగల గ్రామము ప్రాచీన కొంగోసురాజ్యములో నుండెనేమో చూతము. అట్లుండినపక్షమున ఆ గ్రామమునుండి ప్రజ లిక్కడికి వలసవచ్చిరనియు, నక్కడివారు నిర్మించుకొన్నగ్రామమున కా పేరే పెట్టిరనియుఁ జెప్పవచ్చును. కళింగదేశ చరిత్రపుటలను దిరుగవేసి చూచినయెడల 'కలితాల'యనుగ్రామము నేడుకూడ నుండుటను కనుగొనవచ్చును. ఇది 'దంతాపురము'నకు సమీపముననున్నది.

ప్రాగ్గ్రామిదే యొక రేవుపట్టణముగ నుండెనట. (చూ. క. దే. చరిత్రము. పు. 192].

అరవవారు 'తల' అను తెలుగుపదమును 'తలై' యని యుచ్చరింతురు. అందువలన 'పలితాల' యనునది 'పలితాలై' యగుచున్నది. వ్యవహారమున 'పలితలై' యని యగును. ఇది తమిళపదముగాదు. తెలుగుపదము. 'పలితలై' యనుగ్రామము ప్రాచీన కళింగవలసయనుట కిదియొక మంచి నిదర్శనము.

2. కోయంబత్తూరు :-ఇదియునొక ప్రాచీనకళింగ వలస గ్రామము. ఈగ్రామమునకు పేరెట్లువచ్చెనో చూతము. దీని నామోత్పత్తినిగూర్చి తమిళపండితులు పెక్కువిధములుగఁ జెప్పియున్నారు. పూర్వ మీదేశమును 'కోసరులు' అనునొక తెగవారు పాలించిరట' ["The kongu was governed by a line of Kings named kosar and they are often mentioned in Tamil classical literature" (vide. Mystic Society Journal Volume. XII 1921-22. Sir S. K. Iiyangar]

వారు తమకొక నగరమును నిర్మించుకొన్నారట. ఆ క్రొత్త నగరమునకు 'కోసర్ పుత్తూర్' (కోసరుల క్రొత్తఊరు) అనుపేరు గలిగెనట. ఆ పేరే కాలక్రమమున 'కోయంబత్తూరు'గ మారెనట. సుప్రసిద్ధ తమిళపరిశోధకులు, కీ. శే. ఆర్. రాఘవైయ్యంగారు అను వారీ అభిప్రాయమును మొట్టమొదట సూచించినారు. "కోసర్ పుత్తూరే కోయంబత్తూరుగని మారినదని" వారు వ్రాసియున్నారు.

కాని, 'కొంగునాట్టుచరిత్ర' (కొంగునాడు చరిత్రము)అను గ్రంథమును వ్రాసిన శ్రీ ఎం.రామచంద్రన్ శెట్టిగారు, ఈ యూహను అంగీకరించక ఖండించుచు క్రిందివిధముగ వ్రాసియున్నారు. "కోసరులు తమిళసంఘకాలమున నుండిరని కాని, ఆకాలమున కోయంబత్తూరు ఉండినదనిగాని నిరూపించుటకు ఆధారములు లేవనియు, అందువలన

కొంగరులకును, కోయంబత్తూరునకును ఎట్టిసంబంధమును లేదనియుఁ జెప్ప వలసియున్నది ? వారు ఈవిషయమునుగుఱించి ముందల నిట్లు వ్రాసి యున్నారు. 'చోళన్ పూర్వపట్టయం' యనుగ్రంథమున, 'కోవన్' యను నొక ఇరుళజాతి వారిగ్రామమును, గట్టించెనని వ్రాయఁబడియున్నది. ఇట్లు, 'కోవన్' అను ఇరుళుల నాయకుఁడు కట్టించి నివసించినందున దానికి 'కోవన్ పుత్తూర్' యను పేరు గలిగినది. అదియే కాలక్రమమున కోయంబత్తూరుగా మాఱినది. శాసనములలో 'కోవన్ పుత్తూర్' అను రూపమేయున్నది. అందువలన నీయుత్పత్తియే సమంజసమైనది." (చూ. కొంగునాట్టువరలారు. "The old name of Coimbatore is Kovan Puttur"] (శ్రీ)రామచంద్రశెట్టిగారి యభిప్రాయమును పెక్కుమంది తమిళపండితులు, మఱియు చరిత్రకారులు బలపఱచి యున్నారు. అందువలన కోవన్ పుత్తూరు అను రూపమే సరియైనదని మనము దృఢముగా నమ్మవచ్చును.

ఇఁక నీ 'కోవన్' అనుపదమును పరిశీలింతము. కోవన్ అను నది 'కోయ' లేక 'కోయుని' అను తెలుఁగుపేరునకు తమిళరూపము. తెలుఁగులోని రాము, కృష్ణ, బోయ. మొదలగు పేళ్లను అరవభాషలో రామన్, కృష్ణన్, బోయన్ అనురూపములతోఁ బిలుతురు. ఈ కోయలు ఆటవికజాతులకుఁ జెందినవారు. ఇట్టి కోయజాతినాయకుఁడిది కట్టించియుండును. అందువలననే యీగ్రామమునకు పూర్వము 'కోయనికొత్తూరు' అను పేరు గలిగియుండును. తమిళులీప్రాంతమున నెక్కువగ చేరినపిదప 'కొత్తూరు' (కొత్త+ఊరు) అను తెలుగుపదమును తొలగించి, ఆ యర్థమిచ్చు తమిళపదమగు (పుదు+ఊరు) 'పుదూరు' అనుపదమును చేర్చియుందురు. వ్యవహారమున 'పుదూరు' అనుపదము 'పుత్తూరు'గామాఱును. ఈవిధముగ తెలుఁగుపేరైన 'కోయని కొత్తూరు' క్రమముగా 'కోవన్ పుత్తూర్'గా మాఱి తుదకు 'కోయంబత్తూరు'గా స్థిరపడినది. ఈవిధముగ తెలుఁగు గ్రామనామ

ములు తమిళ రూపములను బొందియుండుటకు పెక్కు ఉదాహరణ ములు గలవు. ఇట్లు కోయంబత్తూరు తమిళులు నిర్మించినదిగాదనియు, అది తెలుగువారో లేక కళింగ దేశమువారో నిర్మించినదనియుం దెలిసినది.

తమిళ దేశమందు ఇరళులు, తోడాలు మొదలగు ఆదిమనివా సులు గలరు. కాని కోయజాతివారు లేరు. ఈ కోయలు, సవరులు, పుళిందులు మొదలగువారు కొండజాతి తెగలకుఁ జేరినవారు. ఈ జాతి వారు కడు ప్రాచీనకాలమునుండియు నుండినట్లు రామాయణాది గ్రంథములనుండియు, టాలిమి మొదలగు విదేశీయుల వ్రాతలనుం డియుఁ దెలియుచున్నది. కోయజాతివారు ఆంధ్ర దేశపుటుత్తర భాగము నందును, కళింగ దేశమునందును నున్నారు. ముఖ్యముగా గోదావరి, మఱియు విశాఖపట్టణము జిల్లాలలోని ఏజన్సీ భాగములందును, బస్తరు, నైజాము రాష్ట్రములలోని అడవులందును, గుట్టలందును వీరు విరివిగా నున్నారు. [చూ. క. దే. చరిత్రము. పుట. 46]. తమిళ విజ్ఞానసర్వ స్వము అనుగ్రంథములో వీరు కొండజాతివారనియు, పూర్వము వీరు మధ్యప్రదేశ ప్రాంతమునందుండిరనియు, ఆపిదప అచ్చటినుండి తరుమ గొట్టబడి వీరు గోదావరీ నదీతీరభూములకు వలసవచ్చిరనియు, ప్రస్తు తము వీరు గోదావరిజిల్లా ఉత్తరభాగమునందును, కోరాపుట్టియందును అధికముగా నున్నారనియు వ్రాయఁబడియున్నది. ఈ ప్రాంతములు ప్రాచీనకాలమున కొంగోదరాజ్యములో నంతర్భాగములుగా నుండి నవి. కోయవారు, కూయి, మఱియు తెలుగుభాషలను మాట్లాడుదురు. ఇట్లు కోయలు తమిళులుగాగనియు. తెలుఁగువారనియు స్పష్టమగు చున్నది. ఈవిధముగా 'కోయంబత్తూరు' పూర్వము తెలుఁగుగ్రామము గానే ఏర్పడినది. ఆంధ్రదేశపుటుత్తరభాగమందును, కళింగ దేశము నందును నుండిన కోయజాతివారు కొందఱు, ప్రాచీనకాలమున దక్షిణ ముగా వలసవచ్చి, ప్రస్తుతము కోయంబత్తూరు గ్రామముండు ప్రాంత

మున నెలకొనియుందురు. ఇదికూడ నొకకొంగుప్రాంతమే. ఇప్పు కోయం
త్తూరు ఒక ప్రాచీనమైన కళింగవలసయని విశదమైనది.

'కోయంబత్తూరుజిల్లా' యను తమిళగ్రంథమున ఈప్రాంతమునకు
పురాతనకాలమున వచ్చి చేరిన వలసలనుగుఱించి యిట్లు వ్రాయబడి
యున్నది. "ఒకప్పుడు కురుంబరులు, ఎలువరులు, బోయవాండ్లు, మొద
లగుజాతివారి కొంగుదేశములోనుండిరి. సంఘకాలమున మాలవర్,
కోసర్, కొంగర్ అనుజాతులవారుకూడ నీప్రాంతమునకు వచ్చిరి.
ప్రాచీనగ్రంథములందు, 'మాలవరాజు' అనునతడొకడు భవానీనదీ
తీరమున నొక చిన్నప్రాంతమును పాలించుచుండెననియు, ఆప్రాంతము
నకు 'ఈర్‌నాడు' అనుపేరుండెననియు వ్రాయబడియున్నది. (చూ. పు.
21) ఈ భవానీనది పడమటికనుమలలో బుట్టి కోయంబత్తూరు జిల్లా
నుత్తరభాగముననుండు గోపిశెట్టిపాళెము తాలూకాగుండ ప్రవహించి
పిదప కావేరీనదిలో గలియుచున్నది. చరిత్రపరిశోధకులగు (శ్రీ) కె. ఏ.
నీలకంఠశాస్త్రిగారు తమ దక్షిణ ఇండియాచరిత్రలో ఈవలసలను
గుఱించి వ్రాయుచు, ప్రాచీనకాలమున ఉత్తరదేశమునుండి ఆర్యసం
తతివారు వలసలు వలసలుగావచ్చి, మైసూరుపీఠభూమి అంచులందున్న
కోయంబత్తూరు, మఱియు మధుర జిల్లాలగుండ నీనులందును స్థిరనివాసము
లేర్పరచుకొనిరని వ్రాసియున్నారు. (చూ. పు. 74-75.

"The Aryanization of the South was doubtless a slowprocess, spread over several Centuries........All the names of villages along the westernghats may be taken to indicate that the immigrants hugged the line of the adjacent high lands and Peopled the skirts of Mysore and Coimbatore and Madura districts, before they spread elsewhere".

కోయంబత్తూరుజిల్లా ఉత్తరభాగమందు. అనగా నిప్పటి సత్య
మంగలము, భవాని, ఈరోడు. కోయంబత్తూరు తాలూకాలుండు

ప్రాంతమున ప్రాచీనకాలమున 'ఒయ్యంగనాడు', 'ఈర్‌నాడు' 'ఆగయ నాడు' అను చిన్నచిన్న రాజ్యములుండినట్లు తెలియుచున్నది. ఇవి మన్నెయు ఉత్తర దేశమునుండి దక్షిణమునకు వలసవచ్చిన ఆర్యసంతతి వారేర్పరచిన వలసప్రాంతములని చెప్పవచ్చును. క్రీస్తుశకమునకు పూర్వము మౌర్యచక్రవర్తులకాలమందే, ఉత్తరదేశమునుండి పెక్కు మంది దక్షిణమునకు వలసవచ్చిరనియు, మౌర్యచక్రవర్తుల సైన్యములు, దక్షిణమునకే వచ్చి, తమిళరాజ్యములను జయించి వశపరచుకొనియుండిరనియు చరిత్రకారులు భావించియున్నారు. మఱియు జైన, బౌద్ధప్రచారకులు మైసూరు, కొయంబత్తూరు మొదలగు ప్రాంతములకే వచ్చి యుండిరనియు, నాటి దక్షిణ దేశము నాకాలమున లభించుచుండిన బంగారమును కొనవచ్చి వర్తకమును సాగించుచుండిన మగధవర్తకుల సహాయము పొందుచుండిరనియు తెలియుచున్నది. ఈ కారణములవలన కొయంబత్తూరుజిల్లాలో ప్రాచీనకాలమున ఆర్యసంతతి వారి వలసప్రాంతములు ఏర్పడియుండవచ్చునని తలంపవచ్చును. ఈ విషయమును ప్రసిద్ధచరిత్రకారుడగు దామోదర ధర్మానంద కోసాంబి అను పండితుడు విశేషముగఁ జెప్పియున్నాఁడు.

"Chandragupt's armies penetrated the deepsout certainly into Mysore State, which belonged to Asoka's domains without any notice of his or his fathers having campaigned there. The Vamba Moriyar of anciant Tamil poetry may refer to a Mauryan army which had virtually reached Madura before being driven back or stopped by a mountain which their Charriots could not pass............The Mouryan empire was thus the first real, 'Universal Monarchy' over the whole country............A considerable number of Jains followed the Jain Acharya Bhadra Babu (about 300 B.C.) South words, to settle in Kanarese County. Their main support would have been the Magadha traders, who had been attracted by the gold and other produce that the Hydrabad-Mysore Country had yie-

lded since the late stonage ...." [Vide An Introduction to the Study of Indian History page 195].

ఇట్లు ప్రాచీనకాలమున మైసూరు, మఱియు కోయంబత్తూరు ప్రాంతములందు కళింగాద్యుత్తర దేశీయుల వలసలేర్పడినవని తెలియ వచ్చును.

"కొంగర్" అనుజాతివారు అన్యప్రాంతములనుండి యిచ్చటికి [కొంగుమండలమునకు] వచ్చి స్థిరనివాసముల నేర్పఱచుకొనిరనియు, వారు తమిళులు కారనియు, అన్యులనియు, తమిళపండితులు, మఱియు తమిళచరిత్రకారులు వ్రాసియుండుట గమనింపదగిన విషయము. కొంగుమండలము ప్రాచీనకాలమున కళింగదేశమునందుండిన 'కొంగోడు' రాజ్యమునకు సంబంధించిన వలసరాజ్యమనుటకు పైని జెప్పిన ఆధారములు అనుగుణముగానే యున్నవి. కావున కొంగుమండలమునకు అసలు మూలస్థానము కొంగోడుదేశమే యనుట పరమ విశ్వాసార్హముగఁ గనఁబడుచున్నది.

3. ఈరోడుపట్టణము.

కోయంబత్తూరు జిల్లాలోనిది రెండవ పెద్దపట్టణము. ఇచ్చటి ఈరోడు అనుతాలూకాకిది ముఖ్యపట్టణము, భవానియను పట్టణము దీనికుత్తరమున 16 కిలోమీటర్ల దూరమునందున్నది. ఈరోడుపట్టణము కావేరీనది కుడిగట్టుననున్నది. నది కెదుటిప్రక్కన, అనఁగా సేలంజిల్లాకుఁ జెందిన 'తిరుచంగోడు' అను తాలూకాయున్నది. ఈతాలూకాకు 'తిరుచంగోడు' అను ఊరే ముఖ్యపట్టణము. గత శతాబ్దిలో సేలంజిల్లా ఏర్పడుటకుముందు తిరుచెంగోడు తాలూకా మఱియు దాని పరిసరములలోనుండు సేలంజిల్లాకు చెందిన మఱికొన్ని తాలూకాలు కొంగుమండలములో నంతర్భాగములుగ నుండెను. సేలంజిల్లాకు చెందిన తిరుచెంగోడుతాలూకా మఱియు కోయంబత్తూరు జిల్లాకుఁజెందిన ఈరోడుతాలూకా ఈరెండుతాలూకాలుండు ప్రదేశమునకు ప్రాచీనకాలమున 'ఆగయ'నాడు అనుపేరుండినటులు తెలియుచున్నది. (సశేషము)

గ్రంథస్వీకారము—సమీక్ష

శ్రీ బండారు తమ్మయ్య.

1. శ్రీ సత్యసాయీశ్వరకృతి తరంగణి ప్రథమ ప్రవాహము:- క్రౌను, పుటలు 76. వెల రు 2-0-0. కర్త:-శ్రీ ఉప్పాడ రాజారావు గారు ఎం. ఏ., ఆంధ్రోపన్యాసకులు. శ్రీ వేంకటేశ్వర కళాశాల న్యూఢిల్లీ ప్రాప్తిస్థానము. ప్రశాంతినిలయాధిపతి ప్రశాంతి నిలయము పోస్టు అనంతపురము జిల్లా ఆంధ్రప్రదేశ్.

ఆంధ్రదేశమున, అనంతపురముజిల్లా, పుట్టపర్తి యనుగ్రామమున నెలసిన శ్రీ సత్యసాయిబాబాగారు నేటి ప్రసిద్ధమహాత్ములలో నొకరు. ఆధ్యాత్మిక శక్తిసంపన్నులగు వీరు ప్రత్యక్షముగఁ బ్రకటించు మహిమాదికములు ప్రజలను మిక్కిలి యాకర్షించుచున్నవి. అందుచేఁ నేఁడు పుట్టపర్తి యొక యాత్రాస్థలముగఁ బరిణమించుచున్నది. వీరు క్షత్రియవంశజులు. వీరివయస్సు నలువది వత్సరములలోపు. పుట్టవలె వీరి మూర్ధముపయి వెలయు శిరోజములు చూపఱులకాకర్షణీయముగ నుండును. కీర్తిశేషులు షిర్డిసాయిబాబా మహాత్ముల యంశము వీరి యందు నెలకొనియున్నదని ప్రజల విశ్వాసము. అందువలననే వీరిని పుట్టపర్తి సాయిబాబాయని వ్యవహరించుచున్నారు. ప్రస్తుతకృతి తరంగిణిలోని ప్రథమప్రవాహము వీరి జీవితవిశేషములగుఱించి మహిమాదికములగుఱించి బాబాగారిభక్తులు శ్రీ ఉప్పాడ రాజారావుగారు వెలయించినది. రాజారావుగారింతకుముందు కాకినాడలో పిఠాపురము మహారాజావారి కళాశాలలో నాంధ్రోపాధ్యాయులుగానుండి ప్రస్తుతము న్యూఢిల్లీలో శ్రీ వేంకటేశ్వర కళాశాలలోఁ బనిచేయుచున్నారు. కాకినాడలోనున్నప్పుడు వీరు రచించి ప్రకటించిన "మధూదయము" అను ప్రౌఢకావ్యము వలననే వీరి కవితాశక్తియుక్తులు లోకమునకు వెల్లడియైయున్నవి. ప్రస్తుతకృతిలోఁ గవిగారి వదనహస్త

ములనుండి సాయిబాబాగారి స్తుతితరంగిణి వివిధరూపములఁ వెల్లివిరిసి ప్రవహించినది. శ్రీ సత్యసాయీశ్వరోదాహరణము, సంస్కృతనక్షత్రతారావళి, దండకము, ముక్తకము, ద్విపదము, శతకము, సంకీర్తనములు, వారణమాల, రత్నమాల, భాస్కరమాల, అష్టోత్తరకళలు, చంద్రహారము, తారహారము, మధ్యాక్కరలు, త్రింశత్సంస్తుతి అను పదియేను అంతర్భాగముల నామములే కృతిస్వరూపమును నిరూపింపఁగలవు. సాయీశ్వరభక్తులకెల్లరకిది యవశ్యపఠనీయము. హృత్ప్రీతిదాయకము మచ్చునకుఁ గొన్ని యుదాహరణములు.

(1) ఉదాహరణ కృతియందలి సాత్త్వికభక్తికపద్యము.

శా. నీవీశుండవు, నిన్ను భక్తిఁ గొలుతున్. నీచేఁ గృతార్థుండ, నీ
కై వాంఛింతుమనంగ నీవలస సౌఖ్యాభోగముల్ గందు నీ
కే విజ్ఞాపనమాచరింతుఁ దవులం బేరైన నీయందు, స
నత్వాంకిత శంఖచక్రధర శౌరీ! సత్యసాయీశ్వరా!

(2) ముక్తకమునుండి

ఆ. వె. షిర్డిసాయిబాబ శేషాంశ సంభవ ?
స్వర్ధునీప్రవాహ సదృశ భావ !
సార్థకాభిధాన ! సర్వజ్ఞ ! సర్వేశ !
నిత్యమున్ స్తుతింతు సత్యసాయి.

(3) త్రింశత్సంస్తుతినుండి

మ. రవివంశంబున నుద్భవించితివి ధార్మ్యాచరితి సమ్మోహసం
చిపురెత్తన్ బహుళాకృతుల్ వెలయ నావిర్భూతి సంధింపుమున్
దవులం బెంతయుఁజూచ్చుమన్ దయమున ధ్యాత్మంబు నీ నామ స
య్యావనీభారముఁ బాపఁ బొల్పడితె దేవా! సత్యసాయీశ్వరా!

(2) నావాఙ్మయమిత్రులు. ఆధునిక ఆంధ్రరచయితల జీవిత చరిత్రలు. రేఖాచిత్రములు-డెమ్మీ.పుటలు 344. వెల రు 8-0-0 లు

రచయిత శ్రీ టేకుమళ్ళ కామేశ్వరరావుగారు, బి. ఏ., బి.ఇడి. 55/6 గాంధీనగర్, చిత్తూరు, ఆంధ్రప్రదేశ్. ప్రతులు గ్రంథకర్తకే వ్రాయవలెను.

శ్రీ కామేశ్వరరావుగారు కీ॥ శే॥ శ్రీ టేకుమళ్ళ అచ్యుత రావుపంతులుగారి ప్రథమపుత్రులు తండ్రికొడుకులిరువురు సుప్రసిద్ధ రచయితలయి యాంధ్రవాఙ్మయరంగమున విశేషగౌరవస్థానమును బడసినవారు. కామేశ్వరరావుగారికి వ్యావహారిక భాషలో రచన సాగించుట పరిపాటి. ఈ రచనమయినను విశృంఖలముగ నుండక వారేర్ప రచికొన్న కొన్ని నియమములకు లోనయి యుండును. కొంతకాలము క్రిందట వీరు "వాడుక భాష,రచనకు కొన్ని నియమాలు" అను గ్రంథముకూడ వ్రాసి ప్రకటించినట్లు తెలియుచున్నది. భాషాకాఠిన్యము లేక రచన చదువరులకు చాల సుగమముగనుండును. ఈ గ్రంథము ఆంధ్రప్రదేశ సాహిత్య అకాడమీవారి గ్రాంటును పొందినది. రచయిత మిత్రులు శ్రీమాన్ ఆత్మకూరి గోవిందాచార్యులుగారు (రిటైర్డు హైకోర్టు న్యాయమూర్తులు) రచించిన 4 పుటల పీఠిక, గ్రంథమునకు ముఖాలంకారముగ నున్నది. అటుతరువాత "నామాట" యను పేరితో 4 పుటలు రచయిత విజ్ఞప్తియున్నది.

కేవలము భాషాభిమానులయి ప్రతిఫలాపేక్ష యేమియు వాంఛింపక నిస్స్వార్థ సారస్వతసేవ గావించిన కవిపండితుల రచయితల,జీవితములిందు గలవు. కీ॥ శే॥ 1846 లో జనించిన గుంటూరు వీరభద్ర శాస్త్రిగారు మొదలుకొని 1894 లో జనించిన పింగళి లక్ష్మీకాంతము గారివఱకు నిండుమించుగ నొక యర్ధశతాబ్ది కాలములో సేవగావించిన, కావించుచున్న, ప్రఖ్యాత రచయితలు 102 మంది జీవితములిందు గలవు. వీరందఱు నేదోవిధముగ రచయితకు బరిచితులయిన మిత్ర వర్గములోనివారే. అందుచేతనే గ్రంథమునకు 'నా వాఙ్మయమిత్రులు'

అను పేరిడినారు. గిడుగు వేంకట రామమూర్తిగారిని జేర్చియు వారి కుమారులు సీతాపతిగారి నందుఁ జేర్పకుండుట యొక లోపమో యని తలంతుము.

ఈసమీక్షాకారుఁడుకూడ 87వ నెంబరుగ నిందుఁ జేరియున్నాఁడు. తమకు స్వయముగఁ బరిచితములయిన [illegible] జీవితవిశేషములను వివరించుటయేగాక, అయితే విశేషపరిశ్రమతో తమకెఱుఁగరాని వారిసంగ్రహ జీవితచరిత్రములనుగూడ సేకరించి [illegible] గునఁ జేర్చియున్నారు. గ్రంథమునఁ జేరినవారు [illegible] నిక్కువము. ఈవిషయమున నయితే వాక్యము నే [illegible]. “ఈగ్రంథములో చేరని మిగిలినవారెందరో ఉన్నారు. [illegible] సం పుటములో చేర్చబడుదురు [illegible]”. [illegible] సిద్ధించుటకుఁ బరమేశ్వరుఁ డనుగ్రహించుఁగాక! [illegible] శ్రీ గోవిందాచార్యులుగారు పీఠిక [illegible] “[illegible] మున భావిసంతతికి నేటి కవుల జీవితము [illegible] బడినది. ఇవి సమకాలికజీవిత దర్పణమనుట సత్యము. ఆంధ్రలోక మునకే, చరిత్రాత్మక గ్రంథరాజమును [illegible]. శ్రీ కామేశ్వరరావుగారు ధన్యులు. ఈగ్రంథము ఆంధ్రభాష జీవించినంత కాలము నిత్యసత్యజీవియై వెలుఁగొందగలదు. ఈ గ్రంథకర్త [illegible] కాగలఁడు. విజయవంతముగ గ్రంథమును వ్రాసిన [illegible] శ్రీ [illegible] శ్వరరావుగారికి నా హృదయపూర్వక అభినందనములు.” అనువాక్యములను మేముగూడ నామోదించి [illegible] న్నాము.

[సశేషము]

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు

అధ్యక్షులు

విమర్శకాగ్రేసర, ఐతిహాసిక సామ్రాట్టు

శ్రీ బండారు తమ్మయ్య

పరిషత్ కార్యదర్శి, కోశాధికారి

అభినవ భోజ

శ్రీ వంగు భాస్కరరావు

సహాయ కార్యదర్శి

శ్రీ [illegible] సూర్యనారాయణశాస్త్రి

కార్యనిర్వాహక వర్గ సభ్యులు

1. శ్రీ కోట శివనాథశాస్త్రి
2. శ్రీ వారణాసి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి (బాలవ్యాస)
3. శ్రీ చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి (వ్యాకరణ విద్యాప్రవీణ, భాషాప్రవీణ)
4. శ్రీ కాకరపర్తి కృష్ణశాస్త్రి (కవిమూర్ధన్య, ప్రౌఢకవిచంద్ర)
5. శ్రీ సంపూరి ఈశ్వరదత్తు
6. శ్రీ జయంతి బుచ్చిరామశర్మ
7. శ్రీ చిరువోలు కోటీశ్వరరావు
8. శ్రీ బామెర రాజగోపాలరావు. బి. ఏ.
9. శ్రీ వేదుల రామచంద్రమూర్తి, ఎమ్. ఏ. (ఆనర్సు)
10. శ్రీ ఓలేటి సుబ్బరాయశాస్త్రి (ఉభయభాషాప్రవీణ)
11. శ్రీ రావూరి శ్రీరామమూర్తి, బి. ఏ. బి. ఎల్.

పరిషద్గ్రంథపాలకులు

శ్రీ సంపూరి ఈశ్వరదత్తు